COLECȚIA „ISTORIA RECENTĂ ȘI ANTICIPAREA VIITORULUI”

LUMEA POST-PANDEMIE ÎNTRE RĂZBOI ȘI PACE

Eseuri

Coordonatori: Emil Constantinescu, Oana-Elena Brânda
Editori: Laura Ganea, Maxim Onofrei
Ilustrații: Daniel Iosif
Fotografii: Alice Boboc-Enache, Ioan Scutelnicu
DTP/Tehnoredactare: Media-Tech
Copertă: Loredana Doboș
Traducător: Maxim Onofrei

Tabelele și graficele incluse sunt proprietatea autorilor.
Responsabilitatea conținutului eseurilor și contribuțiilor revine autorilor.

© 2022, Institutul de Studii Avansate pentru Cultura și Civilizația Levantului
© 2022, Emil Constantinescu, Oana-Elena Brânda

Toate drepturile rezervate. Reproducerea prin orice mijloace este interzisă, cu excepția situațiilor prevăzute de Legea nr. 8/1996, Legea drepturilor de autor, referitoare la studiul individual și cercetarea științifică, modificată prin Legea nr. 15/2019 și Legea nr. 8/2020.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale Române

AUTORI

George Banu

Shoshana Bekerman

Naim Belgin

Raja Jhinaoui Ben Ali

Alin Bodescu

László Borbély

Mariana Bozeșan

Oana-Elena Brânda

Stefan Brunnhuber

Saulo José Casali Bahia

Iulian Chifu

Emil Constantinescu

Emil Dinga

Mark Donfried

Maria Dorobanțu

Dumitru Constantin Dulcan

Fadwa El-Guindi

Chiril Gaburici

David Harries

Constantin Hlihor

Garry Jacobs

Iulia-Sabina Joja

Donato Kiniger-Passigli

Ioana Leucea

Samantha Manausa

Andrei Marga

Michael Marien

Winston Nagan

Luminița Odobescu

Ash Pachauri

Carol-Teodor Peterfi

Nicoleta-Monica Popa-Fotea

Irinel Popescu

Eugen-Florian Popescu

Thomas Reuter

Carmen-Sorina Rîjnoveanu

Luciano Saso

Ismail Serageldin

Luiza Spiru

Carol Stanciu

Akkan Suver

Constantin Teleagă

Anca Trifan

CUPRINS

CAPITOLUL I. O PERSPECTIVĂ MULTIDISCIPLINARĂ INTERNAȚIONALĂ ASUPRA LUMII POST-PANDEMIE 9

Garry Jacobs, Donato Kiniger-Passigli, Winston Nagan, Samantha Manausa, Fadwa El-Guindi, Donato Kiniger-Passigli, Stefan Brunnhuber, Thomas Reuter, Saulo José Casali Bahia, Ash Pachauri, David Harries, Shoshana Bekerman, Mark Donfried, Ismail Serageldin, Akkan Suver, Luciano Saso, Raja Jhinaoui Ben Ali, Michael Marien

Un moment al impulsului planetar, **Garry Jacobs, Donato Kiniger-Passigli** 10

Absolutismul suveran: o afecțiune preexistentă care amplifică pericolul pandemiei COVID-19, **Winston Nagan, Samantha Manausa** 16

Redescoperindu-ne propria umanitate, **Fadwa El-Guindi** 19

O nouă paradigmă și un nou sistem de valori pentru societatea globală, **Donato Kiniger-Passigli** 25

Elanul planetar. Șocuri asimetrice, pregătirea mentală globală pentru schimbare – fluxul paradigmatic și economia anti-fragilității, **Stefan Brunnhuber** 29

Pandemia COVID-19: un test de rezistență pentru sistem. Cine sunt cei mai vulnerabili la insecuritate alimentară și la alte riscuri în mijlocul unei crize, și de ce?, **Thomas Reuter** 37

Pandemia, o criză politică sistemică, **Saulo José Casali Bahia** 45

Avertismentul pandemiei COVID-19 către lume, **Ash Pachauri** 50

COVID-19, un an mai târziu: O „furtună perfectă" pentru „înțelepciunea convențională". Și ce?, **David Harries** 55

De la pandemie la o cultură globală a păcii, **Shoshana Bekerman** 66

Pandemia COVID-19 a dezvăluit o veritabilă criză a vârstei mijlocii în domeniul relațiilor internaționale, **Mark Donfried** 71

Hrana și securitatea nutrițională în secolul XXI, **Ismail Serageldin** 75

Mâine nu va arăta ca astăzi! Șapte elemente ale post-pandemiei COVID-19, **Akkan Suver** 84

Digitalizarea și inovarea sistemului universitar în lumea post-COVID, **Luciano Saso** 91

Diplomația în timpul pandemiei COVID-19, **Raja Jhinaoui Ben Ali** 101

Două stele călăuzitoare pentru o lume sustenabilă: „Zece Lecții pentru o lume post-pandemie" de Fareed Zakaria și „Epocile globalizării: geografie, tehnologie și instituții" de Jeffrey Sachs, **Michael Marien** 108

CAPITOLUL II. O PERSPECTIVĂ ROMÂNEASCĂ ASUPRA LUMII POST-PANDEMIE 119

Dumitru Constantin Dulcan, Andrei Marga, László Borbély, Emil Dinga, Luiza Spiru, Irinel Popescu, Mariana Bozeșan, Constantin Teleagă, George Banu, Carol Stanciu, Anca Trifan, Naim Belgin, Luminița Odobescu, Maria Dorobanțu, Nicoleta-Monica Popa-Fotea, Eugen-Florian Popescu

Omenirea post-pandemie, **Dumitru Constantin Dulcan** 120

Lumea post-pandemică, **Andrei Marga** 135

Agenda 2030 pentru dezvoltare durabilă și reperele de care avem nevoie pentru reconstrucția post-pandemie, **László Borbély** 143

O schiță a societății umane post-pandemia COVID-19, **Emil Dinga** 149

Pandemia globală și efectele ei asupra stării de sănătate fizică și mintală a vârstnicilor, **Luiza Spiru** 160

Chirurgia în pandemia COVID-19 în România, **Irinel Popescu** 164

Pregătiți-vă pentru impact! Metacriza, **Mariana Bozeșan** 171

Pandemia - Ce viitor ne așteaptă?, **Constantin Teleagă** 183

Janus bifrons, sau teatrul în pandemie, **George Banu** 193

Medicina în timpurile bântuite de COVID-19, **Carol Stanciu, Anca Trifan** 200

COVID-19 și noile forme de integrare și discrimare etnică, **Naim Belgin** 209

Viitorul Europei e în mâinile noastre!, **Luminița Odobescu** 215

De la marile pandemii ale secolelor trecute la pandemia COVID-19. Medicina și societatea la vremuri de răscruce, **Maria Dorobanțu, Nicoleta-Monica Popa-Fotea** 219

Oportunități și riscuri societale ivite în perioada pandemiei COVID-19, **Eugen-Florian Popescu** 227

CAPITOLUL III. O VIZIUNE HOLISTICĂ ASUPRA PANDEMIEI 237

Oana-Elena Brânda

CAPITOLUL IV. ANATOMIA UNEI CRIZE ÎN DESFĂȘURARE. ANALIZE ȘI PREVIZIUNI DESPRE RĂZBOIUL DIN UCRAINA 299

Oana-Elena Brânda, Iulian Chifu, Carmen-Sorina Rîjnoveanu, Chiril Gaburici, Iulia-Sabina Joja, Carol-Teodor Peterfi, Alin Bodescu, Ioana Leucea

De la criza sanitară COVID-19 la criza militară din Ucraina, **Oana-Elena Brânda** 300

Ucraina și sfârșitul stabilității. Blestemul unei generații, **Iulian Chifu** 305

Războiul Rusiei - mizele unui conflict asumat, **Carmen-Sorina Rîjnoveanu** 318

Cum am ajuns aici?**, Chiril Gaburici** 332

Criza ucraineană. De la un război local la o confruntare globală pentru securitate, stabilitate și păstrarea/schimbarea ordinii internaționale, **Constantin Hlihor** 337

Occidentul este în război, **Iulia-Sabina Joja** 351

Războiul din Ucraina și implicațiile acestuia asupra aranjamentelor de securitate nucleară internaționale, **Carol-Teodor Peterfi** 362

Impactul războiului din Ucraina asupra învățământului profesional militar, col. dr. **Alin Bodescu** 394

Arhetipul umbrei, Cortina de Fier și imaginarul realist, **Ioana Leucea** 404

CAPITOLUL V. PACEA GLOBALĂ ȘI DREPTURILE OMULUI ÎN SECOLUL XXI ÎNTRE SPERANȚĂ ȘI INCERTITUDINE 413

Scrisoare către generația mileniului 3, **Emil Constantinescu** 414

BIBLIOGRAFIE 435

CAPITOLUL I

O PERSPECTIVĂ MULTIDISCIPLINARĂ INTERNAȚIONALĂ ASUPRA LUMII POST-PANDEMIE

Garry Jacobs

Președintele Academiei Mondiale de Artă și Știință

Autor, cercetător și consultant american în domeniul managementului afacerilor, dezvoltării economice și sociale, educației și guvernanței globale, Garry Jacobs este președintele Academiei Mondiale de Artă și Știință; fondator al Mira International, consultant în managementul afacerilor din Europa, America de Nord și Asia în ceea ce privește creșterea strategică și profitabilitatea; editor executiv al „Cadmus Journal" pe economie, educație, securitate internațională și guvernanță globală; vicepreședinte al Mother's Service Society (MSS), institut de cercetare în domeniul educației și științelor sociale din India; profesor de Științe Sociale Transdisciplinare la Institutul de Abordare Centrată spre Persoană (Italia), și membru al Clubului de la Roma. Tema integratoare în cercetarea lui Jacobs este procesul social și psihologic de creștere și dezvoltare, așa cum se exprimă la nivel de individ, organizație, națiune și comunitate globală.

Jacobs este co-autor al cărților „Diferența vitală: dezlănțuirea puterilor succesului corporativ susținut" și „Corporația vitală: Cum profiturile companiilor americane mari și mici se dublează în doi ani sau mai puțin", bazate pe activitatea de consultare și cercetare în peste 30 de companii cu creștere rapidă din America de Nord, Europa și Asia. Este redactorul principal al rapoartelor „Oportunități mai puțin frecvente: Agenda pentru pace și dezvoltare echitabilă", înaintat Organizației Națiunilor Unite de Comisia Internațională pentru Pace și Hrană, și „India Vision 2020: Raportul Comisiei de planificare indiană". A fost co-autor al unui raport către Guvernul Indiei privind strategiile de creare a 100 de milioane de locuri de muncă, adoptat ca politică oficială.

Garry Jacobs a publicat peste 100 de articole cu o gamă largă de teme: afaceri, economie, educație, dezvoltare socială, guvernanță sau securitate internațională.

„Lumea se confruntă astăzi cu un vid de leadership global, chiar în momentul în care un leadership incluziv, cooperativ, anticipatoriu, participatoriu și bazat pe valori credibile este absolut necesar pentru a răspunde celor mai mari provocări din istorie."

Un moment al impulsului planetar

Garry Jacobs, Donato Kiniger-Passigli

Omenirea se confruntă, în prezent, cu o serie de provocări de o magnitudine, complexitate și cu implicații nemaiîntâlnite. Epidemia COVID-19 este doar cea mai vizibilă și cu cel mai mare impact pe termen scurt, aducând amenințări grave sănătății, bunăstării, vieții și securității economice a nenumărate milioane de oameni de pe întreg mapamondul. Urgența acestei crize ne-a captivat aproape în totalitate atenția de la alte pericole iminente la adresa securității omenirii – de la încălzirea globală; de la războaiele în curs; de la armele de distrugere în masă; de la amurgul democrației; de la avântul populismului; de la creșterea inegalității; de la continua polarizare a societății; de la terorism; de la migrația necontrolată; de la noile tehnologii care amenință status quo-ul global; sau de la scăderea încrederii populației în știință, tehnologie și în instituțiile publice. Aceste amenințări sunt interconectate și înlănțuite la nivel global în maniere complexe, pe care încă nu le înțelegem în totalitate, sfidând, totodată, remediile strategiilor aplicate sau ale acțiunilor unilaterale. Seria de șocuri asimetrice fără precedent pe care acestea le produc poate fi eficient rezolvată prin acțiuni multilaterale concertate și coordonate între toate națiunile comunității globale, cu asistența agențiilor internaționale pentru guvernanță globală.

Lumea se confruntă, astăzi, cu un vid de leadership global, chiar în momentul în care un leadership incluziv, cooperativ, anticipatoriu, participatoriu și bazat pe valori credibile este absolut necesar pentru a răspunde celor mai mari provocări din istorie. Acestea au nevoie de un leadership bazat pe valori pentru a reafirma primatul bunăstării umane și al drepturilor universale ale omului în deplinele lor dimensiuni, după cum au fost acestea exprimate prin Obiectivele de Dezvoltare Durabilă ale Organizației Națiunilor Unite.

Inițiativele Academiei Mondiale de Artă și Știință sunt fundamentate pe capacitatea gândirii în perspectivă de a schimba lumea. Provocările actuale au nevoie de un leadership în gândire care să poată formula un cadru de soluții teoretice și practice exhaustiv, integrat și bazat pe valori reale. Acesta trebuie să înglobeze multitudinea de probleme sectoriale și de interese ale investitorilor în cadrul unei perspective transdisciplinare – o paradigmă integrată, centrată pe persoană, care să ia în considerare toate fațetele existenței noastre drept aspecte inseparabile ale unei unice realități globale.

A translata aceste idei în acțiuni concrete va necesita un leadership transformațional la nivelul instituțiilor din toate domeniile, la toate nivelele. Complexitățile crizelor multidimensionale și multisectoriale nu pot fi efici-

ent combătute prin politici individuale și acțiuni necoordonate din partea a nenumărate instituții specializate acționând independent. Ele vor necesita o coordonare fără precedent între multitudinea de instituții multilaterale responsabile pentru diferite sectoare ale societății globale, precum ministerele guvernelor naționale, rețelele universitare și ale instituțiilor de cercetare științifică, întreprinderile de varii dimensiuni și rețelele de organizații ale societății civile specializate pe anumite dintre aceste crize.

Aceste provocări vor putea fi soluționate doar atunci când obiectivele și țelurile prevăzute de Obiectivele de Dezvoltare Durabilă ale ONU vor fi implementate într-o rețea coerentă de strategii catalizatoare, menită să dezlănțuie energia și inițiativa forțelor progresiste din societatea mondială pentru a contracara inerția și rezistența inerentă a ideilor demodate, a politicilor depășite, a impedimentelor instituționale și a influenței grupurilor restrânse de interese. Dezlănțuirea uriașelor forțe necesare pentru o transformare socială fundamentală la nivel global va fi posibilă doar atunci când omenirea va fi îndeajuns de conștientă de necesitatea urgentă și imperativă a acțiunilor concertate, coordonate la nivel local, național și global deopotrivă; și, totodată, atunci când acțiunile guvernelor vor fi susținute, împuternicite și informate de nașterea unei mișcări sociale globale pentru bunăstarea comună a societății. Inițiativele de succes din trecut, precum campaniile internaționale pentru interzicerea minelor de teren, pentru eradicarea poliomielitei, pentru restaurarea stratului de ozon din atmosferă, pentru promovarea investițiilor sustenabile responsabile sau pentru promovarea energiilor regenerabile, ilustrează tipul de strategii ce s-au dovedit a fi eficiente. Mai mult, acestea necesită dezvoltarea unor inițiative coordonate pentru guvernanță în cadrul și de către academiile naționale și instituțiile de cercetare științifică, universități, mass media, sectorul de afaceri și societatea civilă, precum și în rândul tinerilor care reprezintă următoarea generație de lideri mondiali.

Aceste monumentale provocări de leadership ar fi aproape imposibil de rezolvat în vremuri obișnuite. Însă, astăzi, nu trăim vremuri obișnuite. Lumea contemporană este deja foarte diferită față de cum arăta cu doar câteva luni în urmă. Impactul psihologic al pandemiei COVID-19 a fost și continuă să fie enorm. Această criză a generat o conștiință mondială și un impuls global fără precedent, mai presus chiar decât cele asociate cursei nucleare din timpul Războiului Rece, crizei financiare globale din 2008 sau amenințării existențiale crescânde a schimbărilor climatice. Astăzi, populația mapamondului este mai sensibilă la nevoia urgentă de schimbări fundamentale, mai bine pregătită pentru acțiuni colective coordonate, și mai disponibilă în a accepta noi perspective și abordări, cel puțin în anumite domenii. Acuitatea, anvergura, severitatea și consecințele viitoare ale pandemiei de coronavirus oferă o oportunitate irezistibilă pentru un leadership colectiv și pentru acțiuni concertate la nivel global.

Lumea, așa cum o știam, s-a schimbat deja. Schimbul global de informații s-a multiplicat prin intermediul acțiunilor coordonate dintre instituțiile multilaterale, guvernele naționale, instituțiile de cercetare științifică, organizațiile mediatice și cele ale societății civile. Importanța combaterii dezinfor-

mării și a știrilor false a fost recunoscută universal. Învățământul la distanță, prin internet, pătrunde și modifică ireversibil paradigma educațională la toate nivelele. Tendințelor seculare către concentrarea forței de muncă în stabilimente centralizate le sunt contrapuse enormele avantaje și beneficii sociale ale colaborării online. Costurile semnificative și pierderile de productivitate asociate navetei la serviciu – laolaltă cu scăderea calității aerului și creșterea daunelor climatice asociate freneticei mișcări neîntrerupte a persoanelor – au fost reduse dramatic în doar câteva săptămâni, dovedind, o dată pentrutotdeauna, că este posibilă schimbarea stilului nostru de viață pentru a încetini și poate chiar inversa încălzirea globală la timp pentru a evita pagube ireversibile aduse planetei, îmbunătățind, în același timp, calitatea vieții de zi cu zi și calitatea interacțiunilor interumane. Publicul larg, și reprezentanții politici deopotrivă, au demonstrat o conștientizare și disponibilitate mult mai mare de a lua în considerare necesitatea unor schimbări rapide, care au luat forma unor politici de sănătate revizuite, unele chiar foarte restrictive.

Cu toate acestea, cele mai multe dintre planuri, discuții și acțiuni sunt planificate pe termen scurt; remedii rapide care să susțină sistemul existent, demodat și nesustenabil, în loc să se folosească de oportunitățile generate de criză pentru a furniza acel tip de leadership catalizator și transformațional necesar pentru tranziția către o paradigmă sustenabilă și incluzivă. Principalele programe de cheltuieli guvernamentale din categoria relaxării cantitative urmăresc, în principal, să protejeze prosperitatea celor avuți, și nu ocupațiile și bunăstarea majorității.

Nu s-a ajuns, încă, la un consens privind reformele economice și financiare fundamentale urgent necesare, atât pentru a sprijini implementarea în întregime a Obiectivelor de Dezvoltare Durabilă, cât și pentru a evita consecințele inevitabilului și catastrofalului impact economic, social și ecologic al sistemului mondial existent.

Istoria ne confirmă faptul că schimbări de paradigmă de o asemenea anvergură sunt foarte greu de atins fără percepția unei acute, tangibile și imanente amenințări la adresa vieții și societății umane. Este nevoie urgentă de leadership la toate nivelele și în toate domeniile pentru a genera consensul social și voința politică pentru o schimbare rapidă și radicală.

Ne aflăm, acum, la o răscruce de drumuri, și suntem obligați să luăm o decizie colectivă. Se poate ca intensitatea evenimentelor recente să fie lăsată să scadă treptat, permițându-ne să ne cufundăm, din nou, în complacerea și siguranța vieții pe care o cunoșteam – fundamentată pe idei, politici și practici demult discreditate, care vor servi doar la a pregăti terenul pentru alte provocări viitoare cu mult mai grave și mai dezastruoase. La astfel de rezultate s-a ajuns de fiecare dată când omenirea nu a profitat de oportunitățile fără precedent apărute în urma crizelor în trecut. Oportunitățile pierdute la sfârșitul Primului Război Mondial au dus, în mod direct, la un al Doilea, mult mai mare, Război Mondial. Oportunitățile pierdute la sfârșitul celui de-Al Doilea Război Mondial au dus, în mod direct, la amenințarea mult mai terifiantă a anihilării nucleare globale. Oportunitățile pierdute la sfârșitul Războiului Rece au dus, în mod direct, la joncțiunea contemporană a provocărilor globale menționate

anterior, culminând în amenințarea existențială a schimbărilor climatice.

Sau, ne putem, altminteri, folosi de ocazia oferită de această criză, în baza unei conștiințe sociale și voințe comune nemaiîntâlnite până acum, pentru a pregăti calea către o serie de schimbări esențiale și benefice care să soluționeze amenințările imanente care ne vor rămâne alături cu mult după ce COVID-19 va fi dispărut, îndreptându-ne, așadar, către o paradigmă socială, economică și politică incluzivă, stabilă și sustenabilă pentru bunăstarea întregii omeniri.

Astăzi, frontierele nu mai sunt naționale. Provocările cu care ne confruntăm pot fi soluționate doar lucrând împreună și nu individual, în competiție și opoziție cu ceilalți. Astăzi, avem nevoie de o formă de leadership care să poată trezi și ilumina conștiința globală, stimula relațiile interumane pozitive și uni omenirea pentru binele tuturor. Astăzi, avem nevoie de un leadership care să dea dovadă de capacitatea de a cunoaște, de a percepe și de a înțelege joncțiunea complexă de forțe evolutive care fundamentează rapida evoluție socială, precum și procesele prin care aceasta ar putea fi direcționată în mod conștient în serviciul binelui comun. Astăzi, avem nevoie de un leadership care să dea dovadă de voința de a corecta și evita greșelile trecutului, și care să poată compensa oportunitățile pierdute ale acestuia. Avem nevoie de un leadership cu o viziune incluzivă și valori care să afirme, să cuprindă și să protejeze bunăstarea tuturor ființelor umane. Astăzi, avem nevoie de un leadership cu inspirația și aptitudinile necesare pentru a elibera și direcționa energia întregii umanități, precum și capacitățile organizatorice necesare pentru a canaliza în mod eficient aceste energii în scopuri productive și colaborative. Astăzi, avem nevoie de instituții care să reprezinte lumea întreagă și fiecare individ în parte, nu doar posesorii efemeri ai avuției și puterii.

Tipul de leadership de care lumea are, astăzi, nevoie nu poate fi înglobat într-o singură persoană care să reprezinte o singură națiune, o singură religie, un singur sistem cultural sau de valori. Însă, acest leadership trebuie, totodată, să se dovedească îndeajuns de incluziv pentru a putea fi interiorizat și susținut de către populațiile tuturor națiunilor, religiilor, culturilor și sistemelor de valori deopotrivă. Leadership-ul global nu poate fi exercitat prin puterea unei singure organizații controlate de interese ascunse bazate pe forță militară, economică sau tehnologică. El trebuie să fie gestionat potrivit principiilor expuse în Declarația Universală a Drepturilor Omului, și în consensul global al tuturor celor 193 de state din lume, regăsit în Obiectivele de Dezvoltare Durabilă ale Organizației Națiunilor Unite.

Leadership-ul este capacitatea de a uni populațiile pentru a genera o putere mai presus de aceea a vreunui individ în parte, inclusiv a acelora care îl practică. Un astfel de leadership poate fi cel mai ușor atins prin intermediul unei mișcări sociale incluzive pentru unitate care să înglobeze și să reprezinte aspirațiile și valorile împărtășite ale tuturor, care mai apoi să dea naștere unei serii de instituții guvernate de aceste valori contemporane, și nu de valorile unei epoci demult apuse. Chemarea sa trebuie să fie una pentru o securitate globală și o prosperitate globală deopotrivă incluzive. Tăria sa trebuie să provină din energia pentru unitate, împuternicire și armonie în diversitate, în

locul energiilor diviziunii, conflictelor și dominației. Strategia sa trebuie să înlocuiască conflictele politice divizante și naționaliste cu o diplomație culturală universală și unificatoare. Platforma sa trebuie să fie formată dintr-o rețea a rețelelor, care să-i aducă împreună pe toți cei care aspiră către o lume pașnică, prosperă pentru toți.

În ultimii zece ani, Academia Mondială de Artă și Știință a subliniat continuu nevoia unei noi paradigme sociale, economice și politice care să promoveze bunăstarea întregii omeniri. O schimbare atât de radicală, și de o asemenea anvergură, nu poate fi implementată doar la inițiativa superputerilor lumii, a guvernelor naționale sau a câtorva indivizi excepționali. Ea va necesita implicarea și susținerea activă a tuturor principalelor părți interesate: guverne, corporații, instituții științifice și educaționale, mass media și societatea civilă deopotrivă. În fiecare dintre aceste domenii, și la fiecare nivel în cadrul lor, va fi, de asemenea, nevoie de strategii catalizatoare de leadership pentru a depăși inerția, obstrucțiile și interesele înrădăcinate ale elitelor existente. Toate acestea vor trebui fundamentate pe un nou sistem de valori care să le ofere sursa de idei, putere și acțiune. În cele din urmă, ele trebuie să dezlănțuie energia și inițiativa colectivă a întregii societăți globale pentru a facilita tranziția rapidă către o nouă paradigmă.

A venit vremea să ne unim forțele pentru a crea leadership-ul global fundamental atât de necesar secolului XXI. Ne aflăm în mijlocul unui Moment Planetar, și acum este timpul pentru un leadership global care să genereze un impuls cu adevărat mondial.

6 mai 2020

Winston P. Nagan
Președinte de onoare al Board of Trustees – Academia Mondială de Artă și Știință
Director al Institutului pentru Drepturile Omului, Pace și Dezvoltare, Universitatea din Florida

Samantha R. Manausa
Junior Fellow – Academia Mondială de Artă și Știință

Profesorul Winston Nagan s-a născut în Africa de Sud și a fost educat la Universitatea din Fort Hare unde, în calitatea sa de lider al studenților, a luptat împotriva Apartheidului, având un rol activ în organizarea apărării legale a deținuților politici. Plecând în exil, și-a continuat studiile juridice la Universitățile Oxford și Duke. Și-a făcut studiile doctorale la Universitatea Yale, dar a părăsit-o pentru o poziție la Universitatea din Florida, unde este în prezent profesor de drept și director al Institutului pentru Drepturile Omului și Pace.

Profesorul Nagan are trei domenii generale de expertiză: Drept Internațional și Ordinea Mondială; Drepturile Omului și Ordinea Mondială; și o specialitate în jurisprudență contextuală configurativă. A fost un pionier și un inovator într-o multitudine de subdomenii ale acestor domenii generale, precum relația dintre dreptul internațional public și privat și ordinea mondială, recurgerea la standarde incluzive și principii din dreptul internațional general și drepturile omului în fixarea granițelor de stat sau teoria și practica dreptului global al relațiilor rasiale. A scris lucrări de referință despre Holocaust, despre problemele contemporane ale genocidului, despre problemele Palestinei și ale Israelului. În contextul dreptului internațional general, este un savant de frunte în problema justiției de tranziție.

Samantha R. Manausa colaborează cu profesorul Winston Nagan la Institutul pentru Drepturile Omului, Pace și Dezvoltare din cadrul Colegiului de Drept „Levin" de la Universitatea din Florida, SUA și este Junior Fellow al Academiei Mondială de Artă și Știință.

„În epoca COVID-19, o amenințare care nu poate fi circumscrisă vreunor frontiere suverane, a devenit limpede că sistemul curent de guvernanță globală, fondat pe o absolută suveranitate statală și-a depășit utilitatea."

Absolutismul suveran: o afecțiune preexistentă care amplifică pericolul pandemiei COVID-19

Winston Nagan, Samantha Manausa

Pandemia COVID-19 a scos la iveală defectele, viciile și vulnerabilitățile fiecărei fațete și fiecărui nivel al societății globale, iar fundalul politic al acestor carențe îl constituie, în fiecare caz, sistemul politic actual centrat pe state-națiuni. În epoca COVID-19 – o amenințare care nu poate fi circumscrisă vreunor frontiere suverane –, a devenit limpede că sistemul curent de guvernanță globală, fondat pe o absolută suveranitate statală, și-a depășit utilitatea. În urma celui de-Al Doilea Război Mondial, odată cu formarea Organizației Națiunilor Unite (ONU), Carta acesteia a servit drept primul sistem constituțional care să fundamenteze o guvernanță cu adevărat globală. Cu toate acestea, pe măsură ce sistemul ONU a evoluat, valențele Cartei ONU de instrument juridic constrângător pentru guvernanța globală au fost, treptat, erodate; astfel încât, chiar dinainte ca lumea să fie lovită de o pandemie mondială, sistemul ONU se dovedise deja incapabil să gestioneze cu eficiență principalele probleme globale ale vremurilor noastre. Suntem, acum, nevoiți să acționăm pentru a veni în întâmpinarea provocărilor asociate modificării sistemului actual de guvernanță globală, și, în special, a sistemelor ONU, pentru a le conferi acestora capacitatea de a devolua mai multă putere decizională nouă, cetățenilor, electoratului societății civile globale, prin trasarea unor limite suveranității absolute și absolutismului suveran. Acest demers va necesita la fel de multe schimbări culturale în rândul indivizilor, comunităților locale și vastelor grupări din care este constituită societatea civilă mondială pe cât ne va cere să îmbunătățim eficiența și eficacitatea sistemului ONU și să suplimentăm capacitățile juridice ale Cartei acesteia.

Prezenta criză a scos în evidență două carențe majore ale sistemului global actual: existența, la nivel global, a unor inegalități inechitabile, suplimentate de o economie de o reziliență scăzută și de un risc sporit, pe de o parte; și faptul că planeta noastră continuă să fie bântuită de spectrul încălzirii globale și al schimbărilor climatice, în ciuda eforturilor ONU de a construi o economie mai „verde” și mai sustenabilă, pe de alta. În cadrul problemei mai vaste a inegalității economice, sociale și politice, rapida diseminare a virusului subliniază cu tărie pericolele transferului sistemelor de sănătate în sfera politicului, în loc să recunoaștem că accesul la serviciile acestora trebuie considerat un drept fundamental al umanității. Precum COVID-19 nu ține cont de frontiere suverane, la fel lovește fără discriminare pe cei asigurați și neasigurați deopotrivă, iar aceia al căror acces la serviciile sanitare este restricționat

de cele mai multe ori suferă consecințe mai serioase, chiar letale uneori, ale contractării virusului. Este evident că, în vremuri de criză, sistemele de sănătate operate în regim corporatist, precum acela din Statele Unite ale Americii, pot foarte ușor periclita viețile cetățenilor pe care ar trebui să-i deservească.

Răspândirea COVID-19 subliniază, de asemenea, o consecință puțin luată în considerare a relației civilizației moderne cu regnul natural al planetei Pământ; sacrificările în masă și exploatarea inumană a vieții animale de pe planetă dă naștere unor ecosisteme în cadrul cărora bolile zoologice, precum COVID-19, se pot transmite de la animale la oameni. Din acest motiv, societatea civilă mondială trebuie să urmărească să implementeze practici animale mai sustenabile și mai umanitare. În sectorul industrial, liderii corporațiilor trebuie să facă demersuri serioase pentru crearea unor lanțuri de producție și distribuție fundamentate pe o răspundere sinceră și o responsabilitate socială. Lăcomia nețărmurită care conduce sistemele de sănătate corporatiste este aceeași energie motivațională care duce la poluarea atmosferică la scară industrială și la degradarea mediului înconjurător. Este esențial ca coabitarea omului cu lumea să devină sustenabilă.

Din punct de vedere al leadership-ului global, virusul ne obligă să revizuim însăși structura și organizarea ONU. Deși Carta depinde de circumscripția sa globală (noi, cetățenii), delegații naționali la ONU sunt nominalizați și numiți de către statele suverane. Astfel, ar fi util ca ONU să ia în considerarea posibilitatea ca o parte dintre delegații atașați organizației să fie aleși în mod direct de către cetățenii respectivelor state; acest lucru ar putea spori implicarea indivizilor în acțiunile societății civile mondiale globale printr-un constituționalism global. Consiliul de Securitate al Organizației Națiunilor Unite are, de asemenea, nevoie de schimbări fundamentale; modul său actual de funcționare și structura sa actuală contribuie în mod direct la diminuarea capacității decizionale și de acțiune a întregului sistem al ONU. Consiliul conferă putere de veto către cinci membri permanenți, lăsând, astfel, deschisă posibilitatea ca un singur stat suveran să blocheze progresul întregii Organizații. Așadar, ONU ar putea stipula necesitatea unui consens între mai mulți membri ai Consiliului înainte de a fi alocat dreptul la veto; sau, altminteri, ar putea crește numărul membrilor permanent ai Consiliului.

La urma urmei, virusul a arătat fără echivoc urgenta nevoie ca proiectul global să pună capăt absolutismului suveran și să găsească soluții inovatoare, sustenabile, pertinente și umanitare problemelor critice ale timpurilor noastre, reliefate în culori puternice de curenta criza sanitară globală. Acest lucru va necesita un pivot cultural, bazat pe valori reale, înlăuntrul societății civile mondiale; este responsabilitatea fiecărui membru individual al nostru, al cetățenilor, să ne croim singuri drumul către un viitor mai echitabil și mai ecologic; și nu doar atât, ci în același timp să reimaginăm și să reconfigurăm structura și funcțiile sistemului curent de guvernanță globală și constituționalism, îndeosebi prin intermediul aparatelor Națiunilor Unite. În prezent, sistemul actual de guvernanță globală, fundamentată pe conceptul unor state-națiuni absolut suverane, se dovedește a fi „o afecțiune preexistentă" care doar a intensificat morbiditatea virusului, în loc să protejeze societatea civilă globală de acesta.

Fadwa El Guindi
Membru al Board of Trustees - Academia Mondială de Artă și Știință
Universitatea din California – Los Angeles

Fadwa El Guindi, fost profesor la Universitatea Qatar din Doha și șef al Departamentului de Științe Sociale, a lucrat la facultățile de antropologie ale Universității California din Los Angeles, Universității California din Santa Barbara și Universității Georgetown.

Cu un doctorat în antropologie la Universitatea Texas din Austin, obținut în 1972, Fadwa El Guindi s-a alăturat Centrului de Cercetare Socială al Universității Americane din Cairo și echipei sale de cercetare pentru proiectul nubian finanțat de Fundația Ford. Experiența ei de lucru pe teren se întinde pe trei regiuni culturale: Nubia, Zapotec și Golful Arabiei.

Experiența din Orientul Mijlociu a condus-o la Casa Albă în Administrația Clinton și a ținut frecvent prelegeri diplomaților repartizați în Orientul Mijlociu la Institutul de Servicii Externe al Departamentului de Stat al SUA.

Dr. El Guindi a publicat opt cărți academice, trei etnografii vizuale și mai mult de 140 de articole de cercetare în reviste științifice de prestigiu, pentru care a primit numeroase premii și onoruri. Cele mai cunoscute dintre cărțile sale, publicate în mai multe ediții - „Privacy and Resistance", „Visual Anthropology: Essential Method and Theory", „By Noon Prayer: The Rhythm of Islam" - sunt considerate inovatoare, oferind potrivit antropologului, filosofului și creatorului de film Marcelo Fiorini o „analiză antropologică revoluționară a islamului, așa cum este experimentat de musulmani".

Fadwa El Guindi a scris și regizat o piesă de teatru comunitar despre experiența arabo-americană, „Mahjar", în care a fost nevoită să joace după retragerea actriței principale. Această experiență i-a adus un rol în televiziune: Amsha Bashir, în Star Trek: Deep Space Nine, „Doctor Bashir, I Presume".

Este membră a Consiliului Științific al Institutului de Studii Avansate pentru Cultura și Civilizația Levantului.

„Ce este, de fapt, acest virus care a zdruncinat din temelii lumea pe care o cunoșteam și care a amenințat economia globală? Și de ce fel de lume vom avea parte după pandemie?"

Redescoperindu-ne propria umanitate

Fadwa El Guindi

Este noul coronavirus cu adevărat nou?

Pandemia a luat lumea pe nepregătite. Frica ne-a încolțit pe toți. Bătrânii s-au simțit, deodată, mai vulnerabili; tinerii, în schimb, invincibili. Ce este, de fapt, acest virus care a zdruncinat din temelii lumea pe care o cunoșteam și care a amenințat economia globală? Și de ce fel de lume vom avea parte după pandemie? Nici virusurile, nici pandemiile nu sunt ceva nou. Există dovezi potrivit cărora umanitatea a fost afectată de viruși și epidemii încă din cele mai vechi timpuri. Relativ recenta pandemie din 1918, cunoscută drept „gripa spaniolă", s-a răspândit cu repeziciune pe întreg mapamondul, infectând aproximativ 500 de milioane de persoane – aproape o treime din populația globului – de pe urma ei murind circa 50 de milioane de suflete, 675.000 dintre aceștia doar în Statele Unite. În comparație, COVID-19 a infectat până la ora actuală aproximativ 23 de milioane de oameni în întreaga lume, cauzând circa 800.000 de decese la nivel mondial (Goldstein & Lee, 2020). Așadar, nu putem spune că avem de-a face cu un fenomen nou.

Ce este, în schimb, nou, este faptul că, în prezent, avem parte de un alt grad de conștientizare, de un acces nemijlocit la comunicare de mare viteză, de o centralizare și o diseminare la scară largă a informației, de avansuri ale științei medicale și ale tehnologiei, și de o nemaiîntâlnită interconectivitate globală. Tot nouă este și interdependența economiei globale, care o face cu atât mai susceptibilă la astfel de șocuri neprevăzute. De aceea percepem atât de acut replicile acestui cutremur.

Sociabilitatea Omului

Foarte devreme ne-a devenit evident că, pentru a putea controla acest virus, trebuie să îi diminuăm rata de infectare, prin familiarizarea populației cu măsurile de prevenție folosind inițiative de conștientizare în masă la nivel global și printr-un efort instituțional care să impună măsuri stricte menite să reducă substanțial contactul social. Oamenii au fost obligați să rămână în casele lor; orice întâlnire trebuia susținută de la distanță. Adânc înfierată pe retinele noastre colective a fost imaginea italienilor în balcoanele lor, încântând lumea și pe ei înșiși cu arii din opere, o ipostază diseminată viral pe rețelele sociale. Oamenii se agățau de o anumită sociabilitate care le era, în același timp, interzisă. O sociabilitate, intrinsec, umană. Au fost interzise manifesta-

rea publică a credinței, rugăciunile în masă, vizitele prietenilor, sărbătorile în familie, îmbrățișarea nepoților, chiar datul mâinii – toate, pentru a ne proteja sănătatea. Există aici o anumită ironie a contradicțiilor: să interzici asocierea, pentru a salva societatea. Negându-ne unii altora asocierile, negăm însăși esența umanității noastre, acel lucru care ne face unici în regnul animal. Doar oamenii au capacitatea de a-și construi o viață socială. Și, din acest motiv, pentru fiecare dintre noi a fost deosebit de dificil să fim privați de capacitatea de a ne îngropa morții, sau de a ne petrece timpul cu rudele mai în vârstă.

Familia înaintea profitului

A fost un moment revelatoriu pentru mine, atunci când sătenii din valea Zapotec [1] din Oaxaca, Mexic, unde am făcut cercetări în teren de la sfârșitul anilor '60 până în anii '80, s-au decis să își întemnițeze un consătean. Mi-au spus că motivul era refuzul acestuia de a-și „pierde vremea". Era singurul sătean care se convertise la creștinismul protestant evanghelic, schimbându-și modul de viață. Nu mai socializa și nu mai bea cu consătenii, care își petreceau orele de după muncile grele ale câmpului bucurându-se de mescal și discutând unii cu alții, preferând, în schimb, să muncească și să câștige bani. Sătenii au remarcat acest lucru. În acest context, a-ți „pierde vremea" însemna să interacționezi cu familia și comunitatea, socializând și construind relații, în loc să faci naveta dintr-un sat în altul în goana după bani. Există o anumită înțelepciune în această perspectivă a investiției în familie și relații sociale versus investiția doar într-o răsplată pecuniară.

Mușcându-i pe bogați

Șocul puternic al pandemiei ne-a făcut să ne redescoperim umanitatea. Ordinea economică mondială existentă a aruncat populația într-o obișnuință a consumerismului: oamenii căutau să-și cumpere lucruri de care nu aveau nevoie, iar afacerile urmăreau să facă profit de pe urma lăcomiei noastre. Uitând cum să se bucure de natură, oamenii s-au limitat doar la exploatarea ei. Când a devenit evident că pandemia a lovit mai întâi țările prospere ale Europei, în condițiile în care opinia generală a oamenilor de știință considera că Africa ar fi trebuit să fie afectată cel mai puternic, m-a impresionat remarca degajată a unui antropolog, potrivit căreia „africanii își petrec tot timpul în aer liber".

A fost uimitor, și contrar tuturor așteptărilor, ca cele mai multe țări lovite de întâiul val al pandemiei să se regăsească în Nordul planetar. Previziunile se bazau, inițial, pe factorii nivelului de prosperitate și pe pregătirea statelor cu privire la sănătatea publică. Așadar, lumea subdezvoltată ar fi trebuit să fie lovită dintâi, și cel mai grav. Însă modelele reale au contravenit acelor previziuni, cele mai mari rate de infectare apărând în zone precum nordul Italiei, Spania, Franța, Germania etc. Libera circulație a fost oprită și granițele închise. Lumea întreagă a fost șocată de ce s-a petrecut în Statele Unite, devenită peste noapte un epicentru al infecțiilor cu virusul COVID-19.

O comparație pentru o vedere de ansamblu

Pentru a oferi o viziune de ansamblu, voi face o simplă comparație statistică a scenariului COVID-19 din Egipt cu cel global, urmată de câteva concluzii generale. Trebuie menționat că Egiptul are centre urbane dens populate și o populație totală de 104 milioane de locuitori.

COVID-19, LA 22 AUGUST 2020		
	ÎN LUME	ÎN EGIPT
DECESE	795.460	5.231
ÎNSĂNĂTOȘIRI	15.473.378	64.318
INFECTAȚI	22.792.364	97.148

Pe baza statisticilor din tabelul anterior, putem extrapola următoarele generalizări [2]:

Număr de decese/persoană infectată:

Egipt: 5.231/97.148 = 0,054

În lume: 795.460/22.792.364 = 0,035

Ambele cifre sunt în general reduse, dar Egiptul stă mai rău la capitolul riscului de deces odată infectat; populația este cu aproximativ 50% mai predispusă să moară în Egipt, odată infectată, decât în restul lumii.

Rata de însănătoșire/persoană infectată:

Egipt: 64.318/97.148 = 0,66

În lume: 15.473.378/22.792.364 = 0,68

Aici, Egiptul are aceeași rată de însănătoșire precum restul lumii, potrivit acestor statistici.

Rata de infectare/persoană infectată (estimările mele):

Egipt: 97.148/100.000.000 = 0,00097

În lume: 22.792.364/6.000.000.000 = 0,0038

Cu alte cuvinte, rata de infectare în restul lumii este de aproximativ 4 ori mai mare decât în Egipt.

Demascarea inegalităților

Statele Unite reprezintă, în momentul de față, un bun exemplu al modului în care o concentrare mioapă pe viața socială consumerist-capitalistă poate exploda într-o mișcare împotriva inegalității. Rata crescută de infecții în rândul comunităților de culoare și al vârstnicilor din azilele pentru bătrâni ne relevă multe. Statele Unite au cel mai mare număr de oameni fără adăpost din lume. Acesta este un fenomen care afectează America de decenii, căruia nu i s-a găsit nici până acum soluție. Aceștia sunt oameni care, deși observați peste tot în orașele americane, sunt tratați de parcă nu ar exista. Oamenii de culoare au suferit inegalitatea tratamentelor, serviciilor, accesului la sistemele

sanitare, oportunităților oferite, din cauza unui rasism înrădăcinat. Atitudinea poporului american față de propriii vârstnici este, de asemenea, indezirabilă. Mulți dintre aceștia sunt plasați în azile pentru bătrâni, iar acestea se dovedesc mult mai interesate de încasarea ajutoarelor sociale decât de a le furniza pacienților servicii umanitare. Mulți dintre tineri își vizitează arareori rudele aflate la azil. Acest fenomen este parte a unei atmosfere generalizate, calate pe năzuința de a deveni cel dintâi și cel mai bun. Dintotdeauna a existat percepția că America este bună cu cei frumoși, cu cei tineri, cu cei înstăriți, cu cei sănătoși și cu cei puternici. Restul, să sufere. Nu există un acces generalizat la serviciile sanitare, iar rasismul împotriva oamenilor de culoare a persistat. Tabloul astfel schițat este cel al unei bombe care așteaptă a fi detonată, iar catalizatorul acesteia a fost virusul COVID-19.

Cele mai crescute rate de infectare au fost atribuite exact acelor grupuri sociale care au avut cel mai mult de suferit de pe urma privațiunilor cauzate de inegalitate (Wrigley-Field, 2020). Orice încercare din partea politicienilor sau a observatorilor de a sugera o lărgire a accesului la sistemele sanitare era respinsă drept „socialistă" și, deci, irelevantă. Atitudinea față de bătrâni a fost cu adevărat abominabilă. În loc să îi considerăm, cum o fac multe alte culturi, izvoare de înțelepciune și purtători ai tradiției, care trebuie protejați pentru bunăstarea viitoare a familiei, au fost priviți drept o povară aflată în calea tinerilor care își doresc să concureze și să prospere. Multe persoane în vârstă oferă promisiunea unei succesiuni în schimbul unei promisiuni de îngrijire din partea tinerilor. Nu ar trebui să fie așa. Până și specialiștii medicali au folosit procesul de îmbătrânire drept explicația diferitelor afecțiuni: în virtutea îmbătrânirii și indiferent de starea de sănătate, devii un purtător din ce în ce mai însemnat de afecțiuni. Seniorii sunt considerați o povară pentru companiile de asigurări și un dar nesperat pentru companiile farmaceutice. Iată imperiul profitului și primatul afacerilor. Așadar, nu e de mirare că vârstnicii din azilele de bătrâni au fost printre cei mai afectați de virusul COVID-19, împreună cu comunitățile de culoare și oamenii fără adăpost.

COVID-19 a demascat această hidoasă realitate, însă a facilitat și o reconceptualizare a acesteia: nu ar fi fost oare mai puțin costisitor să prevenim aceste inegalități, decât să ne confruntăm cu declinul economic mondial? Nu ar fi prevenit asta irumperea puternicei mișcări Black Lives Matter, care a devenit în scurt timp o forță globală cu adevărat greu de stăvilit în prezent?

Directorul Organizației Mondiale a Sănătății, Tedros Adhanom Ghebreysus, a afirmat în cadrul unei conferințe de presă la Geneva că „lumea a devenit semnificativ mai globală, ceea ce îi oferă coronavirusului o mai bună șansă de a fi răspândit". În același timp, el a subliniat că „deținem în prezent și tehnologia și cunoașterea necesară pentru a-l opri. Avem dezavantajul globalizării, apropierii și interconectivității, dar și avantajul tehnologiei avansate". Însă remarca care mi s-a părut cea mai percutantă a venit atunci când ne-a reamintit, precum încearcă și prezentul articol să o facă, faptul că virusul este un organism în căutarea unei gazde pentru a se multiplica și răspândi, însă nu are creier. Noi avem creier și putem, așadar, răzbi.

Directorul Ghebreysus a condamnat, de asemenea, „corupția" ce afec-

tează producția și distribuția echipamentelor esențiale de protecție, cu precădere a măștilor sanitare. Orice nereguli care implică astfel de echipamente de protecție și care, implicit, privează lucrătorii sanitari de echipamente cu care să-și poată efectua munca în siguranță, sunt echivalente cu „omuciderea", a subliniat Ghebreysus.

Accesul și costurile serviciilor sanitare, precum și instaurarea unui venit minim garantat sunt puse, astăzi, pe masa discuțiilor. Poate a fost nevoie de acest șoc pentru a ne descuia mințile ferecate la realitatea bombei cu ceas a inegalităților din Statele Unite și din alte zone de pe glob. Lumea de după pandemie poate fi una în care oamenii să își redescopere umanitatea și una unde inegalitățile sociale să fie înfruntate. Așadar, punându-ne întrebarea de ce COVID-19 a afectat mai întâi statele prospere ale Nordului planetar (El Guindi 2020a; El Guindi 2020b) și cu precădere Statele Unite, poate ar trebui să privim mai degrabă inegalitățile decât sistemele meteorologice.

27 septembrie 2020

El Guindi, Fadwa, 2020a, Reflections on Future Education: Ideas for a Model. CADMUS [Journal of the World Academy of Art & Science] 4(2).

El Guindi, Fadwa, 2020b, "What the Coronavirus Crisis Needs From Anthropology." Anthropology News website, April 27, 2020.

Goldstein, Joshua R., and Ronald D. Lee, 2020, Demographic perspectives on the mortality of COVID-19 and other epidemics. Proceedings of the National Academy of Sciences: 202006392.

Wrigley-Field, Elizabeth, 2020, US racial inequality may be as deadly as COVID-19. Proceedings of the National Academy of Sciences:202014750.

---

[1] În cariera mea am avut trei locuri de cercetare unde am studiat din perspectivă antropologică populațiile autohtone: Egipt (Nubia), Zapotec și Golful Persic. Pentru profilul Orcid, accesați https://orcid.org/0000-0001-6365-101X

[2] Doresc să îi mulțumesc prof. univ. dr. Dwight W. Read pentru că mi-a furnizat la cerere aceste generalizări

Donato Kiniger-Passigli

Vicepreședinte al Academiei Mondiale de Artă și Știință

Licențiat în științe politice la Institutul „Cesare Alfieri" al Universității din Florența, licențiat în jurnalism la Universitatea Columbia din New-York, cu diploma unui program postuniversitar de la Fundația de Cercetare Internațională, desfășurat în 1981 și 1982 pentru corpurile diplomatice și funcționarii publici internaționali sub egida Ministerului Italian de Externe, Donato Kiniger-Passigli este expert în soluționarea crizelor, cooperarea pentru dezvoltare, afaceri publice și de muncă, fost coordonator al Grupului de răspuns la stări fragile și dezastre al Organizației Internaționale a Muncii.

În cei peste 30 de ani petrecuți la Organizația Națiunilor Unite, a fost purtător de cuvânt al Biroului ONU pentru Afaceri Umanitare (OCHA), șef al departamentului Media și Afaceri Publice al Organizației pentru Interzicerea Armelor Chimice (OPCW) de la Haga, șef de cabinet pentru misiunea ONU în Sahara Occidentală și șef de relații externe al Tribunalului Penal Internațional pentru fosta Iugoslavie și Rwanda. Anterior, el a acționat ca șef de birou la Belgrad pentru misiunea ONU de menținere a păcii. Ca ofițer pentru afaceri economice, a gestionat mari programe de dezvoltare a ONU.

Autor de articole pe teme de acțiune și guvernanță umanitară, analiza conflictelor, gestionarea riscurilor, evaluarea dezastrelor, continuitatea afacerii și consolidarea parteneriatelor, Donato Kiniger-Passigli a editat publicațiile „Sprijinirea sectorului privat și a partenerilor sociali în răspunsul la conflicte și dezastre naturale" și „Consolidarea prevenirii crizelor prin sisteme de avertizare timpurie". Este co-autor al lucrării „Coordonare în răspunsul la criză și reconstrucție" (Organizația Internațională pentru Migrație, 2002) și autor al lucrării „Parteneriate în criză" (Organizația Internațională a Muncii, 2001).

În prezent vicepreședinte al Academiei Mondiale de Artă și Știință (WAAS), Donato Kiniger-Passigli este reprezentantul acesteia la Biroul ONU de la Geneva și consilier principal pentru pace și securitate la Institutul Națiunilor Unite pentru Formare și Cercetare (UNITAR).

„Ne confruntăm astăzi cu cea mai mare criză din istorie? Se poate ca actuala pandemie COVID-19 să accelereze o schimbare necesară de paradigmă? Iar acest lucru va amenința democrația? Sau, dimpotrivă, o va întări, ducând la un leadership anticipativ, participativ și stimulant la toate nivelele?"

O nouă paradigmă și un nou sistem de valori pentru societatea globală

Donato Kiniger-Passigli

Ne confruntăm, oare, astăzi cu cea mai mare criză din istorie? Se poate ca actuala pandemie COVID-19 să accelereze o schimbare necesară de paradigmă? Iar acest lucru va amenința democrația? Sau, dimpotrivă, o va întări, ducând la un leadership anticipativ, participativ și stimulant la toate nivelele? Confruntându-ne cu această pandemie, ne confruntăm, totodată, și cu distrugerea capitalului natural și uman, cu încălzirea globală, cu războaie, cu amenințarea armelor de distrugere în masă, cu terorismul, cu migrația necontrolată, cu riscurile asociate dezvoltării noilor tehnologii și cu scăderea încrederii publicului în știință și în instituțiile publice ca urmare a influenței liderilor populiști. Majoritatea acestor amenințări sunt interconectate, și pe multe dintre ele nu le înțelegem încă în totalitate. Ele constituie o serie de șocuri asimetrice, care se petrec într-o lume deplin interconectată.

Criza virusului COVID-19, precum alte crize din istoria recentă, este în parte rezultatul unor percepții eronate. În săptămânile ce au precedat explozia virusului la nivel mondial, autoritățile globale s-au trezit angrenate într-o serie de evenimente care aveau să ducă în mod ineluctabil la dezastru. Pandemia însăși a izbucnit din neînțelegerea, subestimarea și suprimarea informațiilor în legătură cu virusul aflat în plină expansiune. Astfel de percepții eronate au fost repede revizuite în majoritatea statelor lumii, pe măsură ce creșterea pierderilor de vieți omenești devenea din ce în ce mai greu de tăgăduit.

Lumea contemporană este deja foarte diferită de cum arăta cu doar câteva luni în urmă. Impactul psihologic al COVID-19 a fost și continuă să fie enorm. Ne aflăm în mijlocul unui nou impuls global. Evoluția evenimentelor curente ne poate readuce la „vechiul normal", sau ne poate propulsa către o nouă concepție care să fundamenteze o nouă paradigmă socială, economică și politică. Este cu neputință să prevedem viitorul; însă, în cuvintele regretatului membru al Academiei Mondiale de Artă și Știință, Soedjatmoko, „omenirea își alege singură viitorul, și este responsabilă pentru această alegere: viitorul este o categorie morală". Unele academii, asociații academice și consilii de cercetare au dat deja declarații detaliind ce sunt ele însele în măsură să facă, ce poate știința în general să facă, ce pot structurile politice să facă și cum să luăm decizii corecte într-un sistem deosebit de complex. Academia Mondială de Artă și Știință se ghidează după motto-ul „Leadership în gândire care duce la acțiune". În mod cert, suntem obligați să acționăm, cu atât mai mult într-un

moment în care rolul jucat de liderii naționali, de creatorii de politici și de organizațiile internaționale este pus sub semnul întrebării, acum când ar fi necesar un nou tip de leadership vizionar bazat pe valori contemporane.

De asemenea, lumea însăși s-a schimbat. Învățământul la distanță prin intermediul internetului ne influențează atât sistemele educaționale, cât și locurile de muncă. S-ar părea că publicul larg și reprezentanții noștri politici, deopotrivă, sunt mai receptivi la a susține schimbări radicale în forma măsurilor sanitare – unele foarte restrictive – decât la a sprijini reformele economice imperios necesare, a căror implementare nu suferă amânare dacă dorim să evităm un colaps ecologic și extincția speciei umane. Schimbările paradigmatice sunt, într-adevăr, dificil de implementat în lipsa percepției unei acute și tangibile amenințări la adresa vieții și securității umane. Indiferent ce strategii alegem să implementăm pentru a ajunge la acea transformare socio-economică care ne-ar permite să realizăm Agenda 2030 a Organizației Națiunilor Unite și să atingem Obiectivele de Dezvoltare Durabilă propuse de aceasta, este la fel de adevărat că societății umane îi este foarte dificil să se preschimbe în absența unor presiuni palpabile de adaptare. Criza pandemiei globale de coronavirus reprezintă o oportunitate pentru omenire, deoarece ea creează o asemenea presiune la scară mondială. Pe lângă atenția actuală acordată pandemiei, în ultimii ani consecințele schimbărilor climatice au început să aibă efecte mult mai puternice, ilustrate, de exemplu, de focurile nestăvilite din Australia chiar din această iarnă. Adaptându-ne la riscul de a perpetua noi înșine infecția, suntem acum obligați să rămânem în case, să ne încetinim ritmul de viață și, așadar, să ne rupem dependența de viteză, de hipermobilitate și de un adesea negândit consumerism. Spre propria noastră surprindere, ne-am dovedit capabili de a ne adapta, repede și radical.

În ultimii zece ani, Academia Mondială de Artă și Știință a subliniat nevoia crescândă a unei noi paradigme economice, sociale și politice centrate pe persoană. Aceasta necesită atât leadership global, cât și o guvernanță corespunzătoare la toate nivelele subsidiare. Lumea viitorului nu va fi așa cum a fost până acum, ci una întru totul nouă. Implementarea acestei noi paradigme nu poate fi realizată doar de către superputerile lumii sau de către o serie de indivizi excepționali, ci va solicita implicarea noastră, a tuturor. După cum a subliniat Parteneriatul Inter-Academic într-o comunicare recentă, avem nevoie de „o colaborare bazată pe implicarea guvernelor în întregimea lor, și pe aportul societății în întregimea sa".

Într-o lume globalizată, fiecare națiune, țară și comunitate este un microcosmos individual, cu propria tradiție culturală, propriul folclor, propriile arte și artefacte, propria limbă, propriul simbolism, propriul mod de gândire, propria viziune asupra lumii, propriile prejudecăți, propriile speranțe, temeri și anxietăți, propriile coordonate geografice și propriile caracteristici socio-economice. Mai mult, majoritatea acestor elemente nu sunt statice, ci se află într-un flux continuu, într-o schimbare perpetuă. Pentru a putea aborda aceste microcosmosuri, nu putem rămâne prizonierii propriului sistem de valori, în continuare vulnerabili propriilor false percepții. Este important ca în cadrul analizei noastre a sistemului ce va lua formă în urma acestei crize să

încercăm să îi înțelegem pe ceilalți, și nu să îi judecăm. Într-o eră a exploziei comunicațiilor și a interdependențelor între diferite și variate polarități (politice, economice, tehnologice și culturale), trebuie, așadar, să recreăm un sistem universal de valori bazat pe înțelegere reciprocă, care reprezintă singurul leac împotriva calculelor eronate și a prejudecăților – un nou sistem de valori reprezentând sursa de vigoare a acțiunilor viitoare, prin implicarea întregii societăți globaleSaltul care ni se cere să îl facem este, astfel, eminamente unul moral. Ce este cu adevărat important, și de ce ne putem lipsi? S-ar putea ca omenirea să profite de această ocazie colectivă de a reflecta asupra unei căi de urmat care să nu fie ostilă vieții înseși. Trebuie să ne folosim de această ocazie pentru a contesta și a schimba practicile existente lipsite de viitor.

6 mai 2020

Stefan Brunnhuber
Membru al Board of Trustees - Academia Mondială de Artă și Știință
Membru al Clubului de la Roma

Specializat în psihiatrie (1998) și psihosomatică (2010), cu un doctorat în socio-economie, obținut la Universitatea Constance (1998) și altul în medicină, la Universitatea Würzburg din Germania (2011), vicepreședinte al Institutul European de Sănătate (2003-2010), Stefan Brunnhuber este director medical la Diakonie Kliniken Zschadrass din Colditz și director al Departamentului de Psihiatrie Integrală, Psihosomatică și Psihoterapie.

Pozițiile anterioare au inclus funcția de șef-adjunct al Institutului de Psihologie, Sociologie Medicină, Psihoterapie de la Universitatea Würzburg, consultant medical la departamentul de Psihiatrie II din Salzburg, profesor invitat la Universitatea din Budapesta, unde a predat cursuri de „Finanțe și durabilitate", profesor invitat în Coreea de Sud, Japonia, China și India într-o varietate de discipline, inclusiv Finanțe, Medicină, Sustenabilitate.

Membru al Board of Trustees din 2018, a adus contribuții fundamentale în activitatea Academiei Mondiale de Artă și Știință privind o nouă paradigmă în educație pentru a îmbunătăți rezultatele învățării și a promova gândirea creativă.

Stefan Brunnhuber oferă consultanță pentru Organizația Națiunilor Unite, Organizația Mondială a Sănătății, GENCAP (The Gender Standby Capacity Project), al cărei obictiv este acela de a se asigura că toate femeile și fetele, băieții și bărbații de toate vârstele și din toate mediile, afectați de dezastre naturale sau conflicte, pot accesa asistență și sprijin care să răspundă nevoilor și experiențelor lor distincte.

A publicat peste 300 de articole de specialitate, iar dintre cărțile publicate amintim: „Arta transformării" (2016); „Societatea Deschisă - Un angajament pentru libertate și ordine" (2019); „Viitorul – bogăție a națiunilor" (2020); „Finanțarea viitorului nostru: un sistem paralel de monedă digitală pentru a finanța Obiectivele de Dezvoltare Durabilă și binele comun" (2021).

„COVID-19, încălzirea globală, crizele financiare, pierderea biodiversității, acumularea deșeurilor din plastic, migrația forțată, atacurile teroriste, statele eșuate și continua despădurire a planetei sunt doar câteva exemple de astfel de șocuri asimetrice."

Elanul planetar. Șocuri asimetrice, pregătirea mentală globală pentru schimbare – fluxul paradigmatic și economia anti-fragilității

Stefan Brunnhuber

1. Șocurile asimetrice reprezintă „noua normalitate”

(I) Șocurile asimetrice sunt acelea care afectează societatea umană deși avem impresia că am făcut totul corespunzător, și în pofida convingerii noastre că nu noi înșine am fost cauza acestor șocuri. (II) Șocurile asimetrice afectează societatea umană în mod inegal, pe unii mai grav decât pe alții. (III) Șocurile asimetrice lovesc la nivelul întregilor sisteme într-o manieră extremă și perturbatoare, necesitând, în consecință, intervenții care depășesc cu mult metodele și instrumentele convenționale. COVID-19, încălzirea globală, crizele financiare, pierderea biodiversității, acumularea deșeurilor din plastic, migrația forțată, atacurile teroriste, statele eșuate și continua despădurire a planetei sunt doar câteva exemple de astfel de șocuri asimetrice.

Aceste șocuri pot afecta pe oricine de pe mapamond, indiferent de țara în care trăiesc, de vârsta pe care o au, de cât de mult câștigă, la orice oră și în orice loc. În general, orice sistem afectat de un șoc asimetric se va resimți puternic și va fi supus unor presiuni enorme de a se adapta la noua realitate. În funcție de gravitatea șocului, durata acestuia, precum și de însăși configurația și reziliența înnăscută a sistemului în cauză, acesta va fi nevoit fie să modifice regulile existente pentru o gestiune optimizată care să facă față noilor factori de stres, fie să reanalizeze el însuși regulile jocului de o manieră mai radicală. În această a doua perspectivă, sistemul afectat va fi nevoit el însuși să găsească noi forme de auto-organizare, noi seturi de reguli și noi metode de lucru și de procesare a noilor realități din teren. La nivelul comunității mondiale, ne regăsim astăzi în exact o asemenea situație. Șocurile asimetrice au devenit noua normalitate, iar acest lucru face imperios necesară schimbarea regulilor jocului.

Fig. 1: Două forme de guvernanță: (A) regulile jocului; (B) jocul propriu-zis

2. Pregătirea mentală globală pentru schimbare: momentul „kairotic”

Orice schimbare adusă regulilor jocului necesită în prealabil pregătirea mentală de a face acest lucru. Pentru prima dată în istoria omenirii, putem fi astăzi martorii unei pregătiri mentale colective globale din partea celor 7.5 miliarde de oameni de pe mapamond laolaltă. Pandemia de COVID-19 a declanșat această pregătire. Guvernele din toată lumea au dovedit că sunt pregătite să ia decizii radicale și impetuoase, și să acționeze în perspective mai îndelungate ca niciodată. Cu toate acestea, există totuși două căi de urmat. Una dintre ele duce la un scenariu similar celui pre-pandemie, unde nimic nu se schimbă și afacerile continuă ca de obicei; pe când cea de-a doua ne îndreaptă către noi moduri de gândire necesare pentru a implementa orice nouă paradigmă. Omenirea nu a mai avut parte de o asemenea ocazie vreme de decenii, dacă nu chiar de secole întregi. Ne aflăm, astăzi, într-un fel de „moment kairotic”. În mitologia greacă, Kairos era zeul momentului oportun și al perfectei oportunități – situație care rezonează adânc cu cea în care se află umanitatea în acest moment.

Deși societatea umană s-a confruntat adeseori cu crize, catastrofe și conflicte, de această dată este altfel: prin realitatea comunității globale a secolului XXI, avem acum la dispoziție mult mai multe dovezi științifice empirice ca niciodată, avem o mai bună înțelegere a sistemelor complexe, non-lineare, avem la mână zeci de tehnologii digitale perturbatoare care ne pot ajuta să gestionăm mai eficient acest „moment kairotic”, și avem la dispoziție și un sector terțiar puternic care cuprinde milioane de organizații nonguvernamentale ce își pot pune la dispoziție vasta expertiză și experiență aplicată acumulată. Pe scurt, suntem bine poziționați să putem schimba lumea. Acest „moment kairotic”, de fapt, ne servește la o mai bună înțelegere a faptului că, din perspectivă istorică, globalizarea a început deja cu câteva secole în urmă prin schimburile de mărfuri, urmate inițial de schimburile de capital la nivel mondial și mai apoi de schimburile de servicii. Până în 1989, globalizarea servea scopului de a spori bogăția și bunăstarea națională. În urma Consensului de la Washington din 1992, în schimb, globalizarea însăși a devenit un scop în sine, de pe urma căruia pot profita și agenții izolate sau persoane fizice, iar națiunile însele au devenit, la rândul lor, vectori pentru îmbogățirea acestei elite globalizate. Această supratensionare a sistemului, care a durat vreme de aproape trei decenii, s-a încheiat. Acum intrăm într-o nouă fază a globalizării, a patra, în care nu doar schimbăm bunuri, capital și servicii, dar suntem pe punctul de a schimba și valori comune precum încrederea, cooperarea, toleranța reciprocă sau solidaritatea. Începem să ne dăm seama că avem nevoie, la nivel global, de un mediu mai receptiv eșecurilor, în care să putem comite greșeli și cere sfatul altora fără a fi judecați pentru aceasta. Or tocmai această formă a „Globalizării 4.0” ne va putea conferi necesara modestie și grație, tăria de caracter și prezența de spirit necesare unui avânt planetar către o nouă eră.

Degrees of Globalization
Globalization 4.0: Globally shared values
Globalization 3.0: Trading of Services - Digitization
Globalization 2.0: Free capital flow - Foreign Direct Investment (FDI)
Globalization 1.0: Trading of goods (Terms of Trades)
< 1920
1980
1990
2020>

Fig. 2: Globalizarea 4.0

3. Gestionarea incertitudinii: dansul cu sistemul, și găsirea factorului de atracție pertinent

În nici un alt moment al istoriei omenirii nu ne-am confruntat nici cu atâta informație pusă la dispoziție, nici cu atâta ignoranță, nici cu atâția factori necunoscuți deodată. Și niciodată nu am mai fost nevoiți să luăm atâtea decizii pertinente în fața atâtor incertitudini și unor asemenea presiuni de timp. Incertitudinile cu care avem astăzi de-a face nu sunt întru totul cuantificabile, iar statisticile probabilităților nu ne vor ajuta să le punem vreun preț. Incertitudinile nu reprezintă niște mozaicuri complicate pe care trebuie să le reconstituim, ci, mai degrabă, mistere complexe ale căror taine trebuie să le descoperim. De asemenea, astfel de incertitudini sunt intrinseci sistemelor dinamice active în interiorul oricăror sisteme complexe. Ele nu vor dispărea, ci ne vor obliga să adoptăm o atitudine diferită. Există mai multe modalități de a aborda astfel de incertitudini. Prima dintre acestea este crearea impresiei unui control iluzoriu prin eforturi sporite de reglementare și prin diseminarea progresivă a din ce în ce mai multe date. O altă modalitate este evitarea oricărei complexități prin simpla ei negare. O a treia este adoptarea așa-numitei „mentalități de asediu". În orice caz, astfel de abordări sunt insuficiente și improprii pentru a face față unor sisteme complexe non-lineare. Ele însele dau naștere la șocuri asimetrice, la efecte de lebădă neagră, agravări exponențiale imposibil de controlat, la efecte secundare neașteptate, puncte de cotitură ireversibile și la cercuri vicioase cu neputință de prevăzut. Așadar, trebuie să învățăm să „dansăm" cu sistemul, sau altminteri să ne „folosim" într-un fel de realitățile sale. Acest lucru ar putea necesita o perioadă de reflecție din partea noastră, o pauză mentală necesară pentru acceptarea drept utile a unor proceduri simpatice eșecurilor, care, la rândul lor, ne vor permite să deschidem noi drumuri și să gândim în afara sistemului, formându-ne un nou cadru structural în care revizuirea ideilor, discursul public critic, propunerea noilor concepte și, într-un final, a unor noi paradigme să devină factorii principali de impact pe viitor. Doar atunci vom putea începe să ne confruntăm și să încercăm să dăm de capăt dilemelor și paradoxurilor care nu ne vor fi părăsit, și vom putea începe să acceptăm că necunoscutul, delineat clar de simple probabilități statistice, este parte integrantă a oricărei decizii luate, și astfel să distingem între probleme „mai mult" sau „mai puțin relevante". Dacă această analiză se dovedește a fi corectă, atunci identificarea unor relații individuale de cauză și efect

prin proiecte experimentale și analitice izolate, arareori regăsite în sistemele organice complexe, nu ne va putea furniza decât o paucitate de informații adiționale în baza cărora am fi obligați să rezolvăm probleme complexe.

Prin recunoașterea inevitabilității acestui scenariu, ne va deveni mult mai naturală ideea ca inițiativele noastre de evaluare a potențialelor riscuri să privească în viitor în căutarea așa-numiților „factori de atracție". Acești factori acționează ca niște pâlnii care atrag toate variabilele majore ale unui sistem către viitor, în loc ca traiectoriile acestor variabile să fie determinate de conexiuni cauzale singulare create în trecut. Sistemul nostru financiar, digitalizarea societății și evoluțiile gravitaționale ale conștiinței noastre globale sunt doar câteva exemple ale unor asemenea factori fundamentali de atracție.

4. Către o economie anti-fragilă: perfecționarea prin eșec

Trăind într-o lume interconectată, complexă și constrânsă, în care efectele non-lineare și nesecvențiale prevalează și interdependențele și multiplicitatea perspectivelor domină, o lume în care trebuie să acționăm în limitele hotarelor planetare și avem la dispoziție doar informații imperfecte cu care să schimbăm cursul istoriei, împărtășim un interes comun nu doar în a depăși actuala criză, ci și în a rezolva problemele conexe care au stat la baza acesteia dintru început. Perioada de după un șoc asimetric este doar perioada dinaintea celui de-al doilea. Prin recunoașterea acestui fapt, putem observa cum sistemele complexe își găsesc punctul de maximă capacitate nu într-o peren crescândă, intensificată și optimizată capacitate de producție în timp, denumită simplu „eficiență" (măsurată în lanțuri valorice globale), ci mai degrabă în echilibrul fragil între „eficiență" și „reziliență" (măsurată în gradul de diversificare și interconectare), uneori denumit și „zona anti-fragilă". Aceasta exprimă o situație în care putem începe să învățăm și să avem de câștigat chiar și din eșecuri.

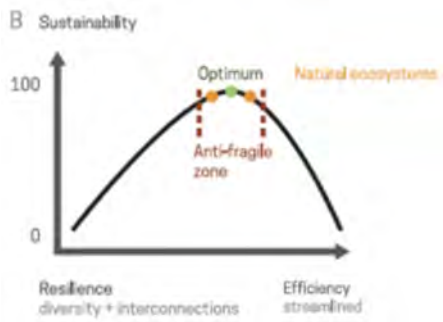

Fig. 3: Zona anti-fragilă: perfecționarea prin eșec

Întrebarea este: cum poate fi translatată această zonă anti-fragilă în realitatea practică? Vom începe prin a lua în considerare noi forme de gestionare a riscurilor, în care analizele costurilor totale (ACT), care iau în considerare întregul lanț valoric în cauză, devin mai relevante. Aceasta, în consecință,

ar sprijini circularitatea economică, care prefigurează economia nu ca un râu, unde orice aflat în aval este depreciat și externalizat, ci ca un lac, context în care suntem nevoiți să ținem cont și de potențialele efecte externe negative. Atunci, vom începe să decuplăm afacerile de globalizare, sprijinind deopotrivă mai mulți clienți și lanțuri de aprovizionare locale, regionale și naționale, în detrimentul celor globale. Pe viitor, rețelele de aprovizionare pe multiple canale, laolaltă cu piețele de desfacere regionale, vor deveni esențiale. Acest proces de regionalizare economică a început, de fapt, în urma crizei financiare din 2008. Deja, 50% din schimburile comerciale ale Chinei sunt încheiate cu țări asiatice, iar 70% din partenerii comerciali ai Uniunii Europene sunt alte țări din cadrul Uniunii. Același lucru este adevărat și pentru țările celor două Americi, iar această tendință va continua și pe viitor. Într-o astfel de situație, în care este nevoie de mai puțină eficiență și de mai multă reziliență, trebuie să privim cu foarte mare atenție gradul de concentrare și dimensiunile întreprinderilor private și să ne asigurăm că nu devin prea mari pentru a se prăbuși – lucru care ar obliga sectorul public și contribuabilii să le salveze din propriul buzunar la primul semn al unei viitoare crize. În schimb, vom favoriza întreprinderile mici care dau dovadă de performanță crescută (de la IMM-uri la „campionii fără lauri"). Acest demers ar putea, de asemenea, include noi forme de reglementare a conversiei creditelor insolvente, lucru care ar permite companiilor private să își acopere mai bine riscurile. De aici și până la o adevărată renaștere a guvernanței, administrației și reglementărilor nu ar mai fi decât un pas. Însă acesta trebuie să cuprindă și un nou mandat pentru reglementatorii monetari (care să includă, de exemplu, măsuri precum relaxarea cantitativă ecologică, sprijinirea monedelor paralele digitale, obligațiuni de stat ecologice etc.), precum și noi legi anti-trust care să garanteze o echitabilă competitivitate a pieței, o calitate sporită și prețuri mai mici, în special pentru economia platformelor online. Această renaștere a guvernanței și reglementării ar aduce obligatoriu în discuție subvențiile perverse către sectorul agricol, și ar crea o nouă agendă politică economică, certificând și garantând că acele industrii sectoriale care se dovedesc esențiale pentru sistem (precum industria sanitară sau cea farmaceutică) și afacerile publice (precum educația și cercetarea sau infrastructurile publice) sunt reglementate corespunzător, urmărind întotdeauna binele comun al cetățenilor.

Acolo unde digitalizarea ne va percuta mai adânc viețile de zi cu zi, locurile de muncă și afacerile noastre în general, acolo unde milioane de locuri de muncă s-ar putea să fie înlocuite de avansul roboticii și al industriilor automatizate, trebuie să regândim însăși esența structurii sociale într-o manieră inteligentă; iar un prim pas în acest sens ar fi furnizarea unui venit minim necondiționat tuturor. Această inițiativă ar trimite un mesaj clar că, în ziua de astăzi, nu mai există persoane „nefolositoare", transformându-i pe aceștia în cetățeni „dezirabili, căutați și necesari" unei noi ere și unei noi societăți a viitorului.

Într-o perspectivă mai generală, va trebui să dezbatem subiectul bunurilor publice, și să clarificăm ce exact poate constitui un bun sau serviciu privat, și ce ar beneficia de o gestionare superioară în calitate de bun public. Sănătatea, educația și infrastructura sunt doar câteva exemple din cea de-a doua categorie. Aceasta va atrage cu sine și o preschimbare a sectorului nostru

energetic dintr-o industrie centralizată fundamentată pe resurse fosile către una bazată pe resurse regenerabile decentralizate și regionalizate. Din aceasta, spiritul antreprenorial al societății va avea de câștigat în fața marilor companii farmaceutice, marilor bănci, marilor agricultori și marilor companii energetice, iar restrângerea acestui tip de întreprinderi la un nivel optim, determinat regional, va da naștere unui sentiment al „frumosului în mic" care, în timp, va deveni noul standard. Acest lucru ar putea chiar însemna că ne vom îndepărta de la o economie de consum către o economie a îngrijirii, în care serviciile furnizate cetățenilor (asistența medicală, asistența socială, activitățile creatoare culturale) nu sunt doar onorate, ci și remunerate corespunzător. Oricum, în viitor orice producție solicitată va fi înfăptuită de roboți. Această zonă „anti-fragilă" nu se rezumă doar la nivel social, ci include, de asemenea, noi tipare de consum și modificări ale stilului de viață la nivel individual; există nenumărate exemple, inclusiv utilizarea transportului în comun, mersul pe bicicletă, trecerea la un regim alimentar vegetarian, implicarea în activitățile locale, și așa mai departe. Următorul tabel prezintă schimbările majore la nivelul modelelor de practică corporatistă și al comportamentului consumatorilor necesare pentru a asigura această schimbare de mentalitate.

Cei patru „R"	**Exemple**
Evaluarea Riscurilor	Analize ale Costurilor Totale (ACT) Taxonomie, Înregistrare, Informare (Criterii ESC) Reglementarea conversiei creditelor insolvente
Regionalizarea	Decentralizarea furnizorilor energetici și a lanțurilor valorice de afaceri De la o economie de consum la o economie a îngrijirii Economie circulară Decuplarea afacerilor de globalizare Frumosul în mic
Reglementarea	Renașterea guvernanței (impozitare, monitorizare, simularea potențialelor crize) Redefinirea bunurilor comune (sănătatea, educația, mediul înconjurător) Noi structuri sociale care să contravină problemelor digitalizării (garantarea venitului minim) Extinderea mandatelor băncilor centrale (relaxarea cantitativă ecologică, monede paralele, obligațiuni de stat ecologice etc.) Legi anti-trust
Regândirea comportamentelor	Mobilitate individuală Preferințe dietetice Locuință și trai

Tabel: Cei patru „R": evaluarea Riscurilor, Regionalizarea, Reglementarea și Regândirea comportamentelor individuale

Aceste schimbări vor duce, în final, la transformarea câmpului gravitațional al conștiinței comune a omenirii care va fi predicat, în viitor, pe principiile fundamentale ale empatiei, recunoștinței, modestiei și iertării și va lumina calea către un viitor mai ecologic, mai echitabil și mai sustenabil. Toate acestea nu vor fi ușor de înfăptuit, însă ne vor ajuta să distingem mai clar între multiplele lumi paralele între care ne ducem simultan existența în prezent și care necesită diferite responsabilități și capacități fiecare. Am putea, atunci, conchide că, decât să fim observatorii și spectatorii piesei propriilor noastre vieți, am devenit deja actori indispensabili pe scena viitorului nostru comun. Acesta este elanul planetar de care avem, astăzi, nevoie pentru a putea, într-adevăr, schimba lumea.

22 iulie 2020

Thomas Reuter

Membru al Board of Trustees - Academia Mondială de Artă și Știință
Institutul Asia de Sud-Est al Universității din Bonn

Thomas Reuter, antropolog cu o cercetare axată pe schimbări sociale transformatoare în Asia, a predat la Universitatea Heidelberg din Germania natală, înainte de a prelua burse post-doctorale la Universitatea din Melbourne și o bursă de cercetare la Universitatea Monash. Astăzi locuiește în Germania și este afiliat la Institutul Asia de Sud-Est al Universității din Bonn.

Președinte al Consiliului Mondial al Asociațiilor Antropologice (2008-2012), vicepreședinte senior al Uniunii Internaționale de Științe Antropologice și Etnologice (2008-2018), membru al Consiliului Internațional de Științe Sociale (2013-2018), Thomas Reuter este în prezent membru al Board of Trustees al Academiei Mondiale de Artă și Știință (WAAS) și al Future Earth (Asia), membru al Academiei Europene de Științe (EASA) și al Academia Europaea (EA), consilier al unor organizații internaționale precum „Grupul Interguvernamental pentru Schimbări Climatice" al ONU (IPCC), „Platforma interguvernamentală științifico-politică privind biodiversitatea și serviciile ecosistemice" (IPBES), UNESCO și al unor guvernelor naționale.

După 25 de ani de cercetări antropologice în Asia (Indonezia), concentrate pe mișcări sociale, schimbări religioase, elite politice și economice, ecologie, schimbări climatice, securitate alimentară și globalizare, profesorul Reuter a publicat peste 150 de articole și 15 cărți, dintre care amintim: „Casa strămoșilor noștri: precedență și dualism în societatea din Bali" (2002); „Inegalitatea, criza și schimbarea socială în Indonezia: Lumile mute din Bali" (2003); „Împărțirea pământului: pământ și teritoriu în lumea austroneziană" (2006); „Tendințele globale în religie și reafirmarea identității hinduse" (2008); „Credința în viitor: înțelegerea revitalizării religiilor și tradițiilor culturale din Asia" (2013); „Prevenirea unui colaps global de mediu: rolul antropologiei și al cunoștințelor locale" (2015).

„Impactul direct al virusului SARS-CoV-2 nu a discriminat, deoarece nu exista vreun segment de populație pe glob care să fi dobândit deja imunitate anterior."

Pandemia COVID-19, un test de rezistență sistemică: Cine sunt cei mai vulnerabili la insecuritate alimentară și la alte riscuri în perioadă de criză, și de ce?

Thomas Reuter

COVID-19: O amenințare nediscriminatorie

Pandemia COVID-19 a fost, inițial, resimțităca un șoc extern relativ nediscriminatoriu. Impactul direct al virusului SARS-CoV-2 nu a discriminat, deoarece nu exista vreun segment de populație pe glob care să fi dobândit deja imunitate anterior. Și, după victimele originale din Wuhan, China, la mijlocul lunii aprilie 2020, în segmentul demografic cu cea mai mare expunere fizică la riscul unei infecții virale intrau elitele internaționale privilegiate, care aveau cea mai mare capacitate de a călători [1]. Acest lucru a garantat, de asemenea, și că această criză va fi recunoscută aproape imediat, și în modul cel mai serios, la nivel global.

La ceva timp după declanșarea crizei sanitare pandemice, a devenit evident faptul că gravitatea variabilă a diferitelor măsuri de contracarare, instaurate de variile guverne naționale de pe mapamond (precum distanțarea socială sau obligativitatea măștilor), capacitatea preexistentă a sistemelor sanitare (în special paturile de terapie intensivă și ventilatoarele medicale) au constituit factorii esențiali care au determinat rata de infectivitate și, respectiv, mortalitate; factori care, la rândul lor, au variat simțitor de la o țară la alta. Cu toate acestea, impresia generală a rămas că virusul SARS-CoV-2 nu a discriminat în modurile obișnuite; îndeosebi prin faptul că anumite țări relativ sărace, precum Vietnamul, au avut o performanță mai mare în combaterea COVID decât multe țări mai înstărite, precum Statele Unite sau Regatul Unit – aceasta, în mare parte datorită unor serii de politici falimentare instituite de ultimele două. Mai mult, clima mai caldă în medie și numărul mai ridicat al tinerilor în statele în curs de dezvoltare au ținut rata de infectivitate și mortalitate în șah, reflectând, astfel, faptul că virusul este sensibil la căldură și constituie un risc disproporționat pentru populația vârstnică.

Cu toate acestea, impresia că virusul reprezintă o amenințare nediscriminatorie este una falsă. La fel ca și în alte crize, această pandemie este deopotrivă revelatorie și consolidatoare pentru o altă criză subiacentă, care

este preconizată să dăinuie mai mult și să afecteze sectoare cu mult mai largi decât a făcut-o pandemia de COVID-19: criza globală a inechității.

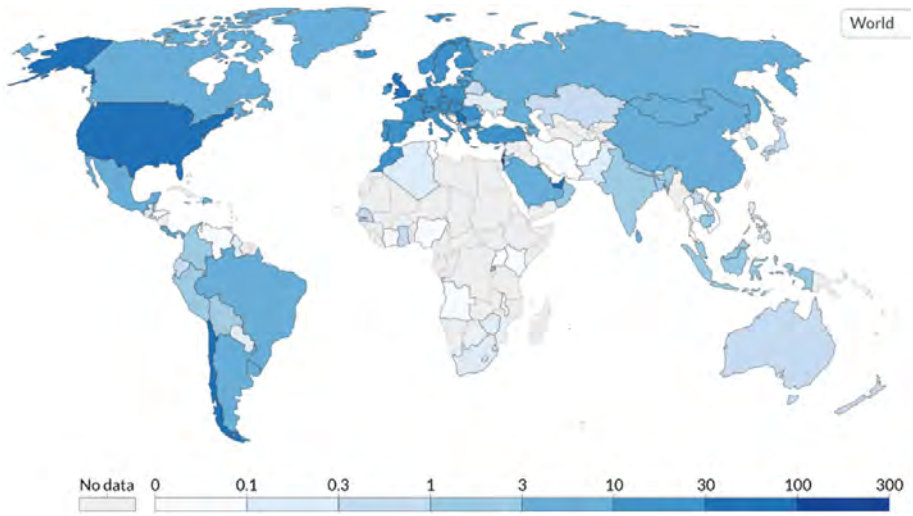

Harta 1: Numărul de vaccinuri împotriva COVID-19 administrate, per 100 de locuitori, la 17 martie 2021.

Foarte repede, populațiile dezavantajate de pretutindeni au fost afectate în mod disproporționat. Locurile de muncă neprotejate au afectat cu precădere pe cei cu venituri mici, de exemplu în industria de prelucrare a cărnii. Mai mult, accesul limitat la servicii sanitare, dieta necorespunzătoare sau chiar malnutriția, laolaltă cu anumite comorbidități care slăbesc sistemul imunitar, au dus la un procentaj al urmărilor fatale cu mult mai mare în rândul populațiilor dezavantajate, chiar și în țările dezvoltate și înstărite. În stadiul actual al pandemiei, inegalitatea se exprimă sub forma accesului variabil la vaccinuri, după cum arată harta nr. 1 de mai sus [2]. De exemplu, aproape 80% dintre toate dozele primului vaccin, creat de BioNTech-Pfizer, au fost revendicate de doar câteva state înstărite. Același tipar s-a aplicat și la majoritatea celorlalte vaccinuri [3][4]. Totuși, aceste inegalități în materie de sănătate și de sisteme sanitare pălesc în comparație cu impactul economic diferențiat al pandemiei pe glob. Aici, într-adevăr, se pot vedea cu ochiul liber consecințele tragice ale inegalității într-o situație de criză globală.

Perturbările economice cauzate de COVID-19 au scăzut siguranța alimentară a milioane de persoane, și au dus la o creștere exponențială și fulgerătoare a sărăciei. Cu siguranță, disponibilitatea hranei în anumite zone a fost subminată de faptul că pandemia a perturbat lanțurile de producție și distribuție. Însă, cel mai adesea, problema cea mai mare era costul hranei în sine, afectat de pierderea subită a locurilor de muncă sau a altor venituri. În ziarele de tiraj larg, căutăm în zadar un tabel cuprinzător care să compare numărul de decese între statele lumii datorate insecurității alimentare facilitate

de COVID-19. Astfel de știri nu sunt considerate relevante pentru elitele și clasele de mijloc ale țărilor înstărite ale Vestului, care furnizează „victimele vrednice" ale crizei.

Acesta nu este un subiect demn de știri și din cauză că milioane de oameni deja trăiau în insecuritate alimentară de multă vreme oricum, chiar și în condițiile unui surplus de hrană la nivel global. Până în 2014, cel puțin, ne puteam ascunde în spatele faptului că cifrele acestora erau în scădere. De atunci, însă, impacte climatice din ce în ce mai puternice au dus la o creștere globală a foametei de 18%, chiar înaintea apariției COVID-19. În aceste condiții era de așteptat ca în urma impactului economic al pandemiei gradul mondial de sărăcie să crească fulgerător; în prezent, înrăutățirea foametei este preconizată să facă mai multe victime decât pandemia însăși. Dacă îmi permiteți, voi ilustra pe scurt natura și magnitudinea acestei alte, indirecte, crize a COVID-19.

Foametea cauzată de COVID-19: câteva date despre securitatea alimentară într-o criză globală

Poate că, pentru unii, apariția noului coronavirus și închiderea conexă a activității economice a constituit un inconvenient minor; însă pentru alții, impactul pandemiei asupra traiului lor a fost pe cât de rapid, pe atât de devastator [5]. Pe mapamond, persoanele angajate în locuri de muncă prost plătite și instabile, care nu dispun de economii semnificative în gospodărie, sunt totodată și cei mai predispuși să-și piardă locul de muncă și, în consecință, să ajungă peste noapte nu doar în insecuritate alimentară, ci și insecuritate domestică, educațională sau sanitară [6]. Programul Mondial pentru Hrană, demarat de Organizația Națiunilor Unite, estimează că numărul persoanelor care se confruntă cu un nivel al foametei ajuns deja în regim de criză s-a ridicat la 270 de milioane la sfârșitul anului 2020 din cauza pandemiei, o creștere de 82% comparativ cu 2019. La rându-i, Oxfam estimează că, până la sfârșitul lui 2020, între 6 și 12.000 de persoane și-au pierdut viața din cauza foametei induse de pandemie. Această creștere ar putea foarte ușor să persiste pentru mai bine de un deceniu, așadar cu mult mai mult decât pandemia COVID-19 în sine.

Dincolo de pierderea veniturilor, un alt factor îl reprezintă explozia prețurilor articolelor alimentare în anumite zone. De exemplu, în Sudanul de Sud restricțiile împotriva COVID-19, împreună cu evenimente climatice, au dus la o creștere exponențială a prețurilor după ianuarie 2020, unde prețul mediu al grâului pe piață s-a dublat în acest interval [7]. Tipare similare putem vedea și în multe dintre statele africane cu cel mai ridicat grad de insecuritate alimentară. În noiembrie 2020, Biroul de Relații Externe britanic identifica patru areale de foamete gravă: în Burkina Faso, Nigeria, Sudanul de Sud și Yemen [8]. Un raport recent elaborat de Comitetul pentru Informații și Securitate al Parlamentului britanic estima, în consecință, că „numărul de vieți amenințate de niveluri acute de foamete este preconizat să se dubleze din cauza

crizei" [9]. 2021 ar putea intra în istorie drept un an al foametei de o magnitudine nemaivăzută de decenii.

Inegalitatea economică determină impacturi divergente și în statele dezvoltate. În Statele Unite, de exemplu, până în martie 2020 39% dintre aceia care câștigau mai puțin de 40.000 de dolari pe an își pierduseră deja locurile de muncă, sau altminteri li se reduseseră salariile, comparativ cu doar 13% dintre cei care câștigau 100.000 de dolari pe an sau mai mult [10]. Femeile și tinerii erau mai predispuși la a-și pierde locul de muncă decât bărbații. Potrivit unui sondaj de pandemie realizat de Biroul de Recensământ al Statelor Unite, doar jumătate dintre toate gospodăriile cu copii din SUA „aveau mare încredere" că vor avea îndeajuns de multe resurse financiare pentru a putea achiziționa hrana gospodăriei pe luna următoare, pe când un număr amețitor de 5.6 milioane de gospodării se aflau în dificultatea de a fi avut îndeajuns de multă hrană în săptămâna ce se încheiase. Mai mult, raportul a arătat că familiile de culoare au suferit disproporționat: între familiile cu copii, 27% dintre respondenții afroamericani și 23% dintre cei de origine latino-americană au afirmat că nu au avut îndeajuns încât să mănânce în ultima săptămână, comparativ cu doar 12% raportat în rândul populației albe. Per total, insecuritatea alimentară în Statele Unite aproape că s-a dublat în 2020, ajungând de la 35 la 54 milioane de persoane [11] datorită ratei record a șomajului și al insuficienței locurilor de muncă. Băncile de alimente și cantinele săracilor au raportat o creștere semnificativă a cererii, precum și cozi lungi la punctele de distribuție [12].

Inegalitățile cu privire la capacitățile naționale de a răspunde la situații de criză sunt, de asemenea, semnificative. Țările în curs de dezvoltare au un procent mai mare din forța de muncă încadrat profesional pe locuri de muncă precare, iar guvernele nu dispun de rezervele financiare necesare pentru a îi sprijini pe aceștia prin plata ajutoarelor sociale. În India, de exemplu, cererea de ajutoare sociale din partea familiilor aflate în insecuritate alimentară pe motivul șomajului este mult mai mare decât în Statele Unite, însă guvernul național nu și-a putut permite să ofere acestora ajutoare suplimentare de venit la un nivel similar aceluia de 2.200 de miliarde de dolari ratificat de Congresul Statelor Unite în martie 2020 prin Actul CARES – deși, în această privință, trebuie să recunoaștem că nu este vorba doar de capacitatea practică, ci și de voință politică [13]. Lucrul cel mai îngrijorător cu privire la situația curentă a țărilor în curs de dezvoltare este că, în septembrie 2020, 84% din împrumuturile Fondului Monetar Internațional facilitate pe motiv de pandemie încurajau (și în unele cazuri chiar mandatau) statele respective să adopte măsuri de austeritate odată ce criza sanitară se va fi diminuat (sursa: Oxfam). Asemenea măsuri de austeritate ar putea foarte ușor croniciza niveluri deja crescute de sărăcie. Pe scurt, împrumuturile pot, într-adevăr, ranforsa capacitatea statelor sărace de a răspunde amenințărilor imediate ale pandemiei – lucru în beneficiul și interesul tuturor dacă este ca virusul SARS-CoV-2 să ajungă să fie controlat la nivel global – însă acest deziderat ar pute atrage cu sine înrăutățirea semnificativă a impactului secundar, economic.

Este important să luăm în considerare și cealaltă parte a acestei povești a inegalității. În timp ce pentru cele mai sărace populații ale lumii recuperarea

de pe urma pandemiei ar putea lua peste un deceniu, cei 651 miliardari din Statele Unite și-au sporit valoarea netă cu 30%, la 4 mii de miliarde de dolari, doar pe perioada pandemiei [14]. Mulțumită lansării unor pachete uriașe de stimulente economice, plătite din datoriile viitoare ale publicului larg, și cu ajutorul măsurilor de relaxare cantitativă și de reducere a dobânzilor, operate de multe bănci centrale importante, bursele de valori au putut să se reîntoarcă la maximele atinse pre-pandemie în doar nouă luni, spre încântarea investitorilor înstăriți. Singură, redistribuirea echitabilă a creșterii averilor celor mai bogați zece miliardari de pe urma pandemiei de COVID-19 ar fi îndeajuns, potrivit Oxfam, pentru a preîntâmpina căderea în sărăcie a oricărei persoane de pe mapamond, precum și pentru a plăti cheltuielile pentru vaccinarea fiecărui individ. Însă, în realitate, pandemia a marcat prima oară de la începutul colectării datelor economico-demografice când inegalitatea a crescut în aproape fiecare țară de pe Pământ în același timp. Se estimează că numărul total al persoanelor care trăiesc în sărăcie a crescut cu între 200 și 500 de milioane doar în 2020 [15].

Concluzii și recomandări

Ce se poate face? Banca Mondială a calculat că, dacă toate statele ar acționa acum pentru a reduce inegalitatea, rata sărăciei s-ar putea diminua la nivelele întâlnite dinaintea pandemiei de COVID-19 în doar trei ani, în loc de peste un deceniu. Beneficiile, însă, sunt mult mai mari decât ameliorarea imediată a șocului extern curent al pandemiei.

În primul rând, scăderea inegalității reprezintă una dintre cele mai bune strategii în ceea ce privește reducerea riscurilor și impactului dezastrelor de toate felurile, la toate nivelele. O populație sănătoasă care are parte de o anumită siguranță economică, dând dovadă de un nivel sporit de solidaritate, are cele mai bune șanse în fața unor provocări neașteptate. Într-adevăr, povestea de succes a evoluției speciei umane înseși este fundamentată în cea mai mare parte pe capacitatea noastră excepțională de a comunica și de a colabora într-o manieră sistematică și în baza unor reguli stabilite de comun acord. Aceasta se reflectă în nevoia noastră de fundamente morale ca o condiție necesară pentru un sistem economic viabil, după cum au argumentat o serie lungă de teoreticieni economici de la Adam Smith la E. P. Thompson [16]. Nu există o alternativă reală; după cum a subliniat și Forumul Economic Mondial, capitalismul prădător existent actualmente este foarte probabil să se distrugă dinăuntru, de la sine putere [17].

Chiar dacă unii actori naționali și locali ce dispun de resurse medii vor putea, cu siguranță, să dispună prioritățile bugetare și să sporească nivelul de pregătire organizațională pentru a își maximiza capacitatea de reacție în caz de urgență – părând astfel să-i surclaseze pe alții care dispun de resurse egale sau chiar superioare – există, totuși, mulți alți actori care nu își pot permite să adopte politici și măsuri de sprijin de anvergura necesară. Este posibil să fie nevoie de ajutoare internaționale de reconstrucție post-COVID diseminate strategic, împreună cu amnistii pentru împrumuturi, pentru a permite

și a încuraja toate jurisdicțiile să ia măsurile necesare, precum îmbunătățirea serviciilor publice de sănătate sau sprijinirea șomerilor, însă întotdeauna în conjuncție cu măsuri obligatorii de reducere a inegalității sistemice. Avantajul este că aceste măsuri vor îmbunătăți, la rândul lor, și reziliența generală pe termen lung; nu doar împotriva pandemiilor, dar și a altor provocări precum schimbările climatice sau perturbările lanțurilor de aprovizionare alimentară. Această realitate, din păcate, nu a fost încă percepută de mare parte a segmentului comunității științifice cu influență semnificativă asupra politicilor administrative. De exemplu, Institutul Internațional pentru Analiză Sistemică Aplicată (International Institute for Applied Systems Analysis), în parteneriat cu Consiliul Internațional pentru Știință (International Science Council), a elaborat recent un raport de 53 de pagini despre sistemele agricole reziliente [18]. Acest raport menționează inegalitatea drept factor o singură dată – și atunci în treacăt – și nu oferă nicio recomandare pentru această problemă esențială.

Dacă nu se vor implementa măsuri și politici active de contracarare a inegalității la toate nivelele, aceasta este preconizată să se transforme în „omucidere structurală" la o scară masivă în acest secol XXI grav afectat de crize. Ideologia care ne cere fiecăruia, personal, și fiecărei națiuni în parte să preia responsabilitatea pentru propria-i pregătire în fața dezastrului și pentru propria-i reziliență este, evident, viciată, în condițiile în care puterea, bogăția și câștigurile sunt distribuite într-atât de inegal. Însă, tot această ideologie ne-a oprit multă vreme din a recunoaște că reducerea inegalității este un element-cheie al reducerii riscului de dezastre, precum și al dezvoltării generale și al prosperității.

Și da, există multe dovezi clare care certifică fără putință de tăgadă că, cu suficientă voință politică, inegalitatea poate, într-adevăr, fi micșorată [19]. Trebuie să insistăm asupra acestui lucru: Solidaritate și Egalitate, nu niște „Jocuri ale Foamei" induse de pandemia COVID-19! Aceasta nu este o abordare caritabilă, ci una rațională. Scăderea inegalității ne va folosi tuturor prin sporirea conexă a securității umane în ansamblu. În cuvintele Papei Francisc din recenta sa misivă, Fratelli Tutti, „noțiunea de 'fiecare pentru sine' va degenera rapid într-o devălmășie generală, ce se va dovedi mai gravă decât orice pandemie" [20]. Același lucru se poate spune și despre alte crize ce ne afectează, precum schimbările climatice sau colapsul ecologic. O asemenea goană după cel mai mic numitor comun ne va distruge și ultimele infime șanse de a răzbi multele furtuni care ne așteaptă în următoarele decenii.

3 martie 2021

[1] https://www.rki.de/EN/Content/Health_Monitoring/Health_Reporting/GBEDownloadsJ/Focus_en/JoHM_S7_2020_Inequalities_COVID_19_Surveillance_Data.pdf?__blob=publicationFile

[2] https://ourworldindata.org/covid-vaccinations

[3] „Priorities for the COVID-19 pandemic at the start of 2021: Statement of the Lancet COVID-19 Commission", de Jeffrey Sachs, 12 februarie 2021, The Lancet.

[4] https://www.theguardian.com/commentisfree/2020/dec/25/covid-19-good-health-biology-pandemic-unequal-effects

[5] https://grattan.edu.au/news/covid-19-hits-the-poor-and-vulnerable-hardest/
[6] https://www.abc.net.au/triplej/programs/hack/coronavirus-covid-19-outbreak-linked-to-casual-insecure-work/12496660
[7] A se vedea Registrul Amenințărilor Ecologice 2020 (ediția princeps)
[8] http://www.fao.org/news/story/en/item/1325054/icode/
[9] https://isc.independent.gov.uk/publications/
[10] https://www.counterpunch.org/2020/12/17/hunger-in-america-covid-19-and-the-nightmare-of-food-insecurity/
[11] https://www.counterpunch.org/2020/12/17/hunger-in-america-covid-19-and-the-nightmare-of-food-insecurity/
[12] https://www.theguardian.com/food/2020/nov/25/us-hunger-surges-spiraling-pandemic
[13] De exemplu, Australia a oferit unor aproximativ 40.000 de oameni ai străzii aflați la risc crescut de infectivitate cazare de urgență în hotelurile vacante; pe când în Marea Britanie, în pofida unei populații mai mult decât duble, doar 33.000 de persoane au beneficiat de asemenea asistență. Pentru mai multe detalii, a se vedea https://theconversation.com/states-housed-40-000-people-for-the-covid-emergency-now-rough-sleeper-numbers-are-back-on-the-up-154059
[14] https://americansfortaxfairness.org/wp-content/uploads/12-9-20-National-Billionaires-Report-Press-Release-1T-4T-FINAL-1.pdf
[15] https://oxfamilibrary.openrepository.com/bitstream/handle/10546/621149/bp-the-inequality-virus-250121-en.pdf
[16] Smith, Adam, 2002 [1759], The Theory of Moral Sentiments. Cambridge, New York: Cambridge University Press; și Thompson, E. P., 1993, Customs in Common: Studies in traditional popular culture. New York: New Press.
[17] Gensler, Lauren. 2017. "Rising Income Inequality Is Throwing the Future of Capitalism into Question, Says World Economic Forum." Revista Forbes, 1 noiembrie 2017, online.
[18] Sperling, F., Havlik, P., Denis, M., Valin, H., Palazzo, A., Gaupp, F., & Visconti, P. (2020). Transformations within reach: Pathways to a sustainable and resilient world - Resilient Food Systems. IIASA Report. IIASA-ISC, decembrie 2020. http://pure.iiasa.ac.at/id/eprint/16822/
[19] https://theconversation.com/there-are-many-good-ideas-to-tackle-inequality-its-time-we-acted-on-them-106700
[20] http://www.vatican.va/content/francesco/en/encyclicals/documents/papa-francesco_20201003_enciclica-fratelli-tutti.html (citat din pagina 10)

Saulo José Casali Bahia
Membru al Board of Trustees - Academia Mondială de Artă și Știință
Judecător federal, profesor de Drept la Universitatea Federală din Bahia (Brazilia)

Judecător federal în Brazilia și profesor la Facultatea de Drept a Universității Federale din Bahia, de patru ori profesor invitat la Universitatea din Florida (SUA), precum și la Universitatea din Tours (Franța), Saulo José Casali Bahia are o vastă experiență în ceea ce privește Dreptul Constituțional și Dreptul Internațional Public.

Este preocupat de centrele formale ale puterii sociale, de modul în care puterea devine instituționalizată în organizațiile sociale formale, de sursa puterii politice și cum este ea convertită în instituții de guvernare, de modul în care puterea juridică este generată de societate și cum crește aceasta, de relația dintre puterea juridică și cei care sunt guvernați, de rolul sistemului juridic și Drepturile Omului.

Judecător al statului Bahia (1990-1993), procuror general (1993), judecător federal în Secția Judiciară din 1993, având cursuri de specializare în Drept Internațional la Academia de Drept Internațional a Curții Internaționale de Justiție (Haga, 1998) și un doctorat în Drept Constituțional (1999), obținut cu teza „Tratatele internaționale în Dreptul brazilian", Saulo José Casali Bahia a condus Departamentul de Studii Juridice Fundamentale al Facultății de Drept a Universității Federale din Bahia (2017-2019) și coordonează, din 2018, Biroul de Relații Internaționale.

Consultant pentru diverse instituții științifice și membru al multor consilii editoriale, autor a peste o sută de lucrări științifice, Saulo José Casali Bahia a coordonat, în 2020, apariția volumului „Drepturi și îndatoriri fundamentale în vremuri de coronavirus", care îndeamnă diferiții actori ai înfăptuirii justiției să conlucreze cu forurile medicale în stabilirea strategiilor necesare, adecvate și proporționale pentru rezolvarea crizei sanitare determinată de virusul SARS-Cov-2, care pot presupune chiar măsuri restrictive de drepturi.

Saulo José Casali Bahia este membru al Academiei de Artă și Știință din 2006 și membru al Board of Trustees din 2012.

„Guvernele s-au văzut obligate să instaureze stări de urgență și carantine, cu închiderea stabilimentelor comerciale, industriale, culturale, educaționale și recreative. Acestea sunt măsuri nepopulare, cu costuri semnificative, care ar putea chiar induce creșterea ratei șomajului și scăderea veniturilor la nivel național."

Pandemia: o criză politică sistemică

Saulo José Casali Bahia

Economia este studiul alegerilor făcute în fața insuficienței. Cu alte cuvinte, ea este știința penuriei. Guvernele acționează pentru binele comun în calitate de entități colective capabile să acționeze în situații de lipsuri, alături de inițiativa privată, drept agenți economici. Guvernele vor reglementa, induce sau furniza – fie direct, fie indirect – activități legate de producția, distribuția și consumul bunurilor insuficiente.

Oriunde această insuficiență este înlăturată de la orizontul comun al indivizilor unei societăți, ori, altminteri, oriunde indivizii nu sesizează iminenta sau reala posibilitate de a se situa într-un dezavantaj necuvenit datorită penuriei sau insuficienței, acolo se deschid spații de oportunitate în care guvernele să poată promova distribuția surplusurilor de resurse și să poată răspunde nevoilor grupurilor sociale mai dezavantajate, ba chiar să creeze situații de o mai mare egalitate socială. Vom numi această poziție „promotoare al solidarității", sau o poziție „solidară". Așadar, guvernele vor încerca să acționeze prin intermediul reformelor sociale, în favoarea dezvoltării colective a societății.

Când aceste surplusuri de resurse se diminuează, sau când există un risc definit la adresa bunăstării individuale, disponibilității locurilor de muncă sau accesului la bunuri limitate, guvernele sunt chemate să asigure stabilitatea sau, altfel spus, să mențină un anume status quo. Acum, devine mai important să conservăm, să susținem, și să protejăm. În majoritatea cazurilor, guvernele încearcă să combată – sau măcar să controleze – rata migrației, pentru a putea garanta locuri de muncă la nivel național cetățenilor lor (chiar cu prețul ridicării de noi ziduri fizice), sau, altminteri, să încurajeze înarmarea populației (prin facilitarea capacității individuale de a își procura arme personale pentru a spori sentimentul de siguranță individuală, familială, patrimonială etc.). De altfel, aceasta este o poziție congruentă cu ideea că rolul Statului este să garanteze, prin orice mijloace, că cetățenii se vor simți mai în siguranță. Pe lângă aceasta, mai există și convingerea înrădăcinată că progresul colectiv depinde, mai mult decât de orice altceva, de progresul individual, fiind rezultatul cumulativ al eforturilor fiecăruia dintre noi. Așadar, guvernul va căuta să acționeze prin prisma dezvoltării individuale, capabilă, în consecință, să producă și o evoluție socială colectivă. Vom numi această poziție una „individualistă".

În esență, această dihotomie deosebește guvernele de stânga de cele de dreapta, deși unele așa-numite guverne de centru-dreapta sunt similare în multe state cu guvernele de stânga ale altor țări (date fiind diferitele spectre politice naționale și platformele de acțiune asumate în consecință), pe când

reversul se poate întâmpla la fel de ușor cu așa-numitele guverne de centru-stânga. În linii mari, guvernele de stânga tind să subscrie mai îndeaproape ideii de reformă, fraternitate și solidaritate. Guvernele de dreapta sunt adeseori asociate unei emfaze a conservării împotriva dușmanilor interni și externi, a securității și a protecției individuale. Aceasta a fost realitatea dintotdeauna, în general, în orice loc sau timp, pe planeta noastră. Iar acestea nu au nimic de a face cu structura sau regimul politic aflat la putere (fie el monarhie, aristocrație, democrație, tiranie, oligarhie sau demagogie).

În lipsa oricărui context, puși fiind în fața acestei alegeri între solidarism și individualism, nu există una mai bună ca cealaltă; ele depind de momentul în cauză și de circumstanțele specifice ale fiecărei țări în parte, precum și de impresiile și temerile populației în sine (uneori doar induse sau stimulate).

Pandemia de COVID-19 a afectat țări cu guverne de stânga și de dreapta fără discriminare. Iar poziția fiecărei țări în parte, adică politicile guvernamentale pe care le-au adoptat, au variat, în consecință, în funcție de spectrul politic intern al fiecăreia dintre ele.

Guvernele s-au văzut obligate să instaureze stări de urgență și carantine, cu închiderea stabilimentelor comerciale, industriale, culturale, educaționale și recreative. Acestea sunt măsuri nepopulare, cu costuri semnificative, care ar putea chiar induce creșterea ratei șomajului și scăderea veniturilor la nivel național. Însă ele sunt fundamentate pe ideea de solidaritate sau de sacrificiu comun pentru binele tuturor. În același mod, există chiar și unele inițiative venite din partea partidelor de stânga pentru instituirea de noi impozite pe averile semnificative, în încercarea de a cumula resurse pentru lupta împotriva COVID-19 (impozitul pe avere), așa cum s-a întâmplat în Argentina, Chile, Bolivia și în unele țări nord-americane unde partidele Democrate predomină. S-au introdus simultan și măsuri compensatorii (într-o discriminare pozitivă), care au fost bine recepționate de majoritatea populației (cum ar fi ajutoarele de urgență pentru populația săracă, amânarea sau derogarea impozitelor, etc.).

Guvernele cu părtinire „individualistă" au anticipat nepopularitatea măsurilor de izolare socială și de carantinare. Într-un calcul politic, aceștia au înțeles că trebuie să apere mentenanța sau redeschiderea întreprinderilor, afacerilor și activităților. În primele săptămâni și luni, aceștia au estimat că restricțiile impuse ar putea chiar fi bine primite și legitimizate de către populație; însă teama de pierderea locului de muncă și, implicit, a veniturilor (în calculul politic al guvernelor de poziție „individualistă") vor scădea, progresiv, procentajul de susținere pentru măsurile restrictive. Guvernele cu o viziune „individualistă", asumându-și rolul de antagonist al restricțiilor de la bun început, urmau în mod firesc să câștige susținerea acelei majorități determinate să pună capăt oricăror măsuri aflate în detrimentul economiei. Anticipând până la capăt, un asemenea guvern și-ar fi garantat, astfel, poziția de lider al populației, dând glas temerilor majorității și trăgându-și esența legitimității politice din această realitate. Pentru ca discursul pro-economie să aibă succes și să reușească să convingă publicul, a fost esențial să se minimizeze riscurile asociate noului coronavirus, să se ignore severitatea epidemiei, să se trâmbițeze

capacitatea de a îi face față (chiar și prin promovarea unor medicamente de o eficiență clinică deosebit de controversată, precum ivermectină sau hidroxiclorochină), să se indice că ea este inevitabilă („toată lumea o va contracta, majoritatea vom suferi, unii vor muri") și să se minimizeze riscurile – chiar și până la etalarea publică a absenței deliberate a măștilor de protecție (alături de promovarea, organizarea și participarea la evenimente de masă). Toate acestea corespund, de obicei, măsurilor luate de guvernele „de poziție individualistă" (sau „de dreapta", în sensul care îl adoptăm). De fapt, folosirea sau refuzul măștii individuale de protecție a devenit, în unele țări, un semn de identificare exterioară a poziției ideologice a politicienilor (de dreapta sau stânga; vezi Statele Unite, unde partidul democrat a purtat mască, iar partidul republican a refuzat, cel puțin la început).

După cum am văzut, guvernele de dreapta se ocupă frecvent cu temerile și insecuritățile personale ale indivizilor din societate, unde bunăstarea generală devine doar o consecință naturală a bunăstării individuale. Această conduită „antagonică" direcționată împotriva oricărei amenințări venite la adresa bunăstării individuale (precum COVID-19) a fost deja explicată de Freud ca fiind o reacție a eului la elemente ce amenință stabilitatea propriei conștiințe. Este vorba de suprimarea acelor factori care cauzează disconfort sau iritare, lucru deja descris de psihoanaliști drept un mod de a „câștiga timp" pentru a ne putea confrunta propria impotență în fața situațiilor nefavorabile.

Calculul politic prezentat nu ar fi devenit vătămător decât în cazul unei necesități reale și imperioase de a extinde măsurile restrictive pentru prea mult timp, deoarece în acest caz discursul pro-economie ar fi devenit repetitiv. Ar mai fi devenit vătămător dacă seriozitatea riscului de sănătate ar fi devenit percepută la scară largă, sau dacă sentimentelor de solidaritate le-ar fi fost permis să se nască în interiorul populației. Liderii „de poziție individualistă" ar fi putut atunci vedea, cu dezgust, cum fundamentele legitimității lor politice se năruie, și cum calculul politic ce și l-au asumat dă greș (din acest motiv, acești lideri au început să preia anumite atitudini inițiale de perspectivă: de exemplu, au început să poarte mască).

Problema adevărată a apărut, însă, atunci când posibilitatea vaccinării a devenit o realitate, lucru care a expus unele guverne „de poziție individualistă" la critici.

Aceasta s-a putut întâmpla pentru că atitudinea negativă asumată cu privire la vaccinuri se lovește de dovezi științifice de netăgăduit. Insistența asupra folosirii tratamentelor alternative fără vreo valoare clinică sau științifică acceptată (ivermectină sau hidroxiclorochină) nu a fost foarte bine receptată de așteptările populației de a fi vaccinată, o populație dornică să depășească repede acest moment dificil al pandemiei globale. Negaționismul privitor la vaccinuri este legat în mod direct de negaționismul referitor la pandemie. Acesta este motivul pentru care mai multe guverne „individualiste" au ezitat să adopte măsuri eficiente și rapide, pentru care tardivitate au fost aspru criticate. În vreme ce unele țări căutau soluții pentru a achiziționa cel mai mare număr de doze de vaccin cu putință, unele guverne negaționiste insistau asupra discursurilor declamative despre existența efectelor secundare nedorite

la vaccinare. De asemenea, ele insistau asupra nevoii ca agențiile de reglementare a medicamentelor să efectueze teste riguroase pentru a determina cu exactitate eficiența propriu-zisă a vaccinurilor, chiar și atunci când agențiile altor state (cu reputație în comunitatea științifică) autorizaseră deja producția și diseminarea vaccinurilor în rândul propriilor cetățeni. Nu în ultimul rând, „individualiștii" denunțau termenii inechitabili ai contractelor oferite de producătorii de vaccinuri, pentru a își putea justifica astfel refuzul sau întârzierea conchiderii negocierilor.

Strategia negațională persistă și astăzi în rândul anumitor lideri de dreapta, dând naștere consternării acelora care și-ar fi dorit o vaccinare mai rapidă, la un nivel mult mai extins al populației.

Atât justiția cât și camerele legislative (care nu au un angajament obligatoriu la politica părtinirii „individualiste") dar și presa au ajuns să fie considerate în opoziție față de liderii individualiști, pentru obligarea executivului la soluții pentru vaccinare și pentru neasumarea benevolă a poziției negaționiste. Congresele naționale au aprobat măsuri legislative pentru a facilita importul vaccinurilor, pentru a reduce termenele-limită și pentru a simplifica procesul de analiză al autorizărilor vaccinurilor din partea agențiilor naționale de sănătate. Această problemă este uneori percepută drept una politică (folosirea vaccinurilor și a medicamentelor a fost politizată în exces), cu diferite strategii implementate pentru jocul politic dintre partide. Acest joc politic include, de asemenea, relațiile glaciale dintre entitățile federale sau regionale și entitatea centrală națională. Organismele judiciare, și chiar curțile constituționale, au început să ratifice decizii care cer o poziție mai eficientă a Executivului cu privire la vaccinare și la reziliența sistemului sanitar împotriva noului coronavirus.

În Statele Unite, epoca Trump a reprezentat un guvern de dreapta; și, printre alte state de pe glob, și executivul brazilian poate fi considerat ca fiind foarte individualist.

Acest scurt eseu a intenționat să interpreteze acțiunile, poziționările și atitudinile guvernelor confruntate cu pandemia, observând, deopotrivă, apariția și implicarea unei crize politice sistemice.

17 martie 2021

Ash Pachauri

Senior Mentor, Mișcarea PPN (Protejați Planeta Noastră!)

Preocupat de utilizarea tehnologiei informației pentru educație și dezvoltare și de geoinformatică, cu un doctorat în comportament decizional și un master în management internațional, Ash Pachauri și-a construit o carieră în arena dezvoltării sociale. Experiența în domeniul sănătății publice provine din activitatea la McKinsey & Company și implicarea într-o serie de inițiative ale Programului Națiunilor Unite pentru Dezvoltare (UNDP), International Planned Parenthood Federation (IPPF), Centrului pentru Prevenirea și Controlul Bolilor (agenție federală a Departamentului de Sănătate Publică al SUA, PATH) sau ale Fundației Bill & Melinda Gates.

Specialist în comunicarea privind schimbarea comportamentului și conducerea strategică, dr. Pachauri a condus peste 20.000 de ateliere, evenimente și activități la nivel global pentru a promova sănătatea și dezvoltarea durabilă în rândul tinerilor. Publicat pe scară largă, câștigător al unor prestigioase burse de cercetare, recunoscut pentru realizările sale academice, omagiat de Organizația Națiunilor Unite în publicația emblematică „Portraits of Commitment", dr. Pachauri este membru asociat al Academiei Mondiale de Artă și Știință și face parte din grupurile consultative ale mai multor organizații din întreaga lume.

Mișcarea „Protejați Planeta Noastră", fondată de dr. Rajendra K. Pachauri, cel care a adus problema schimbărilor climatice pe agenda internațională și a condus timp de treisprezece ani (2002-2015) Grupul Interguvernamental pentru Schimbări Climatice, organizație laureată a premiului Nobel pentru Pace, se adresează asociațiilor și organizațiilor de tineret și tinerilor din întreaga lume, oferindu-le o platformă pentru a-și împărtăși cunoștințele și activitățile care abordează amenințarea schimbărilor climatice.

Mișcarea „Protejați Planeta Noastră" încurajează tinerii, viitorii lideri, să gândească mai repede, și să acționeze mai repede. Ei au o miză directă, pentru că schimbările climatice vor prezenta riscuri sporite în anii ce vin, iar cei care au, astăzi, vârste cuprinse între 10 și 24 de ani vor fi cei mai afectați.

„Atâta vreme cât cercetarea medicală ia prea puțin în calcul ecosistemele naturale înconjurătoare, o disciplină relativ nouă, sănătatea planetară, examinează „gradul de sănătate al civilizației umane" și statutul sistemelor naturale de care aceasta depinde."

Avertismentul pandemiei COVID-19 către lume

Ash Pachauri

„Nu ne vom putea rezolva problemele
cu aceeași gândire cu care le-am și creat.”
Albert Einstein

Răspândirea rapidă a noului coronavirus are un profund impact social și economic, atât în țările dezvoltate, cât și în cele în curs de dezvoltare. Pe 11 martie 2020, Organizația Mondială a Sănătății a declarat epidemia de COVID-19 o adevărată pandemie și, până la 23 noiembrie 2020, numărul cazurilor crescuse la aproape 60 de milioane, răspândite în 218 țări, regiuni sau teritorii. În aceeași perioadă, peste 1,3 milioane de oameni și-au pierdut viața. Noul coronavirus care stă la baza COVID-19 a fost determinat ca fiind de proveniență animală, potrivit celor mai credibile surse fiind transmis în rândul oamenilor într-o piață de animale vii din Wuhan, China, în decembrie 2019.

Cercetările efectuate până în prezent sugerează [1] că frecvența epidemiilor de boli infecțioase precum Ebola, SARS, MERS, gripa aviară și, mai nou, COVID-19 este în creștere. Centrul pentru Controlul și Prevenția Bolilor din Statele Unite ale Americii estimează că trei sferturi dintre afecțiunile noi sau în curs de evoluție care vor afecta populația umană își au originea în animale [2]. Incidentele epidemiologice, precum noul coronavirus, amenință să devină din ce în ce mai obișnuite, pe măsură ce populațiile umane distrug habitate naturale, obligând animalele sălbatice la o mai strânsă proximitate cu noi înșine [3]. Cu cât amprenta umană continuă să se răspândească asupra habitatelor animale și să distrugă ecosisteme din ce în ce mai fragile, cu atât vom intra în contact din ce în ce mai direct cu animalele. Mai mult, comerțul ilegal cu animale sălbatice și piețele ilegale de animale vii sunt de foarte multe ori cauzele acestui fel de afecțiuni.

Atâta vreme cât cercetarea medicală ia prea puțin în calcul ecosistemele naturale înconjurătoare [4], o disciplină relativ nouă, sănătatea planetară, examinează „gradul de sănătate al civilizației umane și statutul sistemelor naturale de care aceasta depinde [5]”. Domeniul sănătății planetare atrage din ce în ce mai mult interes, pe măsură ce conexiunile dintre bunăstarea umană și sănătatea ecosistemică devin din ce în ce mai evidente. Chiar dacă specializarea este relativ nouă, ideea sănătății planetare a intrat în atenția lumii încă din 1993, când fizicianul norvegian Per Fugelli [6] scria: „Pacientul Pământ este bolnav. Perturbările globale ale mediului înconjurător pot avea consecințe grave pentru sănătatea umană. A venit vremea ca medicii să ofere un diagnostic global și să prescrie un tratament adecvat”.

Acest „tratament" necesită o redefinire radicală a modelelor de dezvoltare curente adoptate de guvernele lumii care, până acum, au promovat producția și consumul cu orice preț. Astăzi, trei sferturi din mediul înconjurător terestru și aproximativ 66% din resursele marine au suferit alterații semnificative în urma exploatărilor umane [7]. Peste o treime din suprafața de uscat a Pământului și aproape 75% din resursele de apă dulce sunt astăzi folosite pentru producția agricolă vegetală sau animală. Amprenta crescândă a omenirii care duce inexorabil la pierderea și fragmentarea habitatelor naturale perturbă comportamente animale esențiale și riscă extincția a peste un milion de specii de floră și faună [8], prefigurate să dispară în doar câteva decenii. Aceasta este un rezultat al „nestăvilitei otrăviri, prădări, vandalizări și distrugeri în masă a pădurilor, oceanelor, solurilor, bazinelor fluviale și chiar aerului planetei [9]". Perturbarea globală cauzată de COVID-19 ne permite să întrezărim dezordinea mondială care ne așteaptă dacă permitem temperaturilor să crească cu mai mult de 1.5 grade Celsius peste nivelul pre-industrial.

Pandemia COVID-19 este un semnal de alarmă care ne atrage atenția către faptul că, dacă guvernele lumii continuă să urmărească o întoarcere la normalul anterior, devastarea peisajului Pământului pe altarul „dezvoltării" va persista, spre detrimentul resurselor naturale ale planetei, amenințând însăși supraviețuirea tuturor speciilor. Un astfel de model, care să servească apetitului nesățios al guvernelor pentru „dezvoltare", punând profitul înaintea costului real al unei vieți echilibrate, trebuie să fie redefinit în mod radical. Este urgentă nevoie de un leadership activ și vizionar din partea guvernelor lumii pentru a ne redefini abordările cu privire la mediul înconjurător, aceasta constituind o îndepărtare semnificativă de la profanarea mediului înconjurător în care lumea s-a complăcut în decursul ultimelor decenii. Pe măsură ce țările lumii dedică din ce în ce mai multe resurse combaterii COVID-19, avem oportunitatea de a ne realinia cu propusele valențe redefinite ale „dezvoltării", care caută se creeze o planetă mai sigură și oferă promisiunea unei sănătăți mai robuste pentru noi toți.

Cu câteva luni în urmă, pe măsură ce statele lumii instaurau măsuri de restricționare a circulației oamenilor și impuneau distanțarea socială, consumul energetic a scăzut dramatic, iar poluarea și emisiile de gaze de seră au scăzut. China, cel mai mare vinovat de pe mapamond în această privință, a cunoscut o scădere a nivelului emisiilor de carbon de 25% la începutul acestui an; poluarea din New York a fost redusă cu aproape 50% datorită măsurilor de a împiedica răspândirea virusului; iar o stare de urgență aplicată la nivel național în India – țara cu cele mai ridicate nivele de poluare de pe glob –, a dus la o scădere de 30% a poluanților particule în suspensie (PM2.5) în anumite orașe în doar câteva zile. Această scădere a gradului de poluare cu siguranță reprezintă o veste bună; însă, din păcate, ea nu încetinește cu nimic schimbările climatice deja aflate în curs.

Modelele preliminare care prefigurează că pandemia COVID-19 ar putea cauza cea mai mare scădere anuală a gradului de emisii de carbon din istorie subliniază, de asemenea, faptul că această toamnă nu ne va apropia de una singură de acea limită a temperaturii globale [10]. Emisiile de carbon

la nivel global ar trebui să scadă cu peste 6% pe an în fiecare an al acestui deceniu, echivalentul a peste 2200 de tone de dioxid de carbon anual, pentru a putea limita creșterea temperaturii la doar 1,5 grade Celsius peste nivelele planetare pre-industriale. Concentrațiile de dioxid de carbon, acel gaz care este cu predilecție răspunzător pentru captarea căldurii în interiorul atmosferei Pământului, au crescut de la 413 upm (unități per milion) anul trecut la 416 upm astăzi [11]. Pentru a ne atinge ținta, Institutul de Oceanografie Scripps a subliniat necesitatea unei reduceri de aproximativ 10% la nivel mondial a consumului de combustibili fosili, reducere care ar trebui apoi susținută vreme de cel puțin un an pentru a fi reflectată cu claritate în nivelele de dioxid de carbon măsurabile. Orice impact pozitiv și vizibil al reducerii consumului de energie și a emisiilor de gaze de seră nu vor fi decât temporare, în lipsa unei schimbări radicale de direcție a voinței politice către soluții mai puțin poluante și sustenabile.

Mai mult, în lipsa unei gestionări corespunzătoare a deșeurilor, uriașele cantități de plastic și materiale periculoase generate în timpul pandemiei COVID-19 pun, de asemenea, în pericol mediul înconjurător și sănătatea umană. Este absolut necesară gestiunea corespunzătoare a deșeurilor biomedicale generate de spitale și de tratamentul la domiciliu [12] precum ambalajele medicale, măștile și mănușile contaminate sau medicamentele folosite sau expirate. Pandemia COVID-19 a sporit, deopotrivă, și ubicuitatea ambalajelor de plastic, realitate care complică și mai mult gestionarea deșeurilor. Manevrarea în condiții de siguranță și gestionarea sustenabilă a astfel de deșeuri reprezintă, așadar, un element esențial pentru definirea unui nou model de dezvoltare.

Pentru a putea avea un impact pozitiv și sustenabil asupra mediului înconjurător, trebuie să efectuăm schimbări fundamentale ale normelor de producție și consum pe termen lung. Aceste schimbări vor fi la fel de necesare în statele dezvoltate precum în statele aflate în curs de dezvoltare, și vor necesita reorientări radicale ale voinței politice. Rolul opiniei publice în prefigurarea acestor schimbări va fi, de asemenea, esențial. Pe măsură ce oamenii devin din ce în ce mai conștienți de dependența lor intrinsecă de mediul înconjurător, guvernele vor fi nevoite să se concentreze asupra unor schimbări fundamentale de politică, elaborate cu aportul mediului științific [13]. Este nevoie de sprijinirea parteneriatelor științifice internaționale și de acțiuni colective pentru ca toate guvernele să poată face față provocării de a redefini modelele de dezvoltare pe viitor, pentru a putea îmbunătăți viața tuturor speciilor și a putea Proteja Planeta Noastră [14]. Perturbările curente datorate COVID-19 vor păli, curând, în fața a ceea ce ne va aduce viitorul, dacă guvernele nu vor acționa energic pentru a limita încălzirea globală la mai puțin de 1,5 grade Celsius peste temperatura pre-industrială și a adopta modele mai curate și mai sănătoase de dezvoltare. Considerându-și opțiunile disponibile în lumea post-COVID-19 și pregătindu-se pentru ceea ce va veni, ele trebuie să ia cu atenție în considerare modul în care pot încorpora și acțiunile în scopul protejării planetei în această lume nouă a viitorului. Este evident, acum când lumea se confruntă cu atât de multe necunoscute, că singurul adevăr de netăgăduit

este faptul că sănătatea planetei și sănătatea celor care o populează sunt indisolubil legate.

23 noiembrie 2020

[1] https://royalsocietypublishing.org/doi/full/10.10,,98/rsif.2014.0950
[2] https://www.theguardian.com/environment/2020/mar/18/tip-of-the-iceberg-is-our-destruction-of-nature-responsible-for-covid-19-aoe
[3] https://www.cbc.ca/radio/day6/pipeline-protests-covid-19-sonic-the-hedgehog-cheating-astros-suing-juul-coachella-meets-saudi-and-more-1.5463038/how-climate-change-could-make-outbreaks-like-covid-19-more-common-1.5463057
[4] https://ensia.com/features/covid-19-coronavirus-biodiversity-planetary-health-zoonoses/
[5] https://en.wikipedia.org/wiki/Planetary_health
[6] https://linkinghub.elsevier.com/retrieve/pii/S014067361732737X
[7] https://www.forbes.com/sites/grrlscientist/2019/05/09/un-report-1-million-animal-and-plant-species-at-risk-of-extinction/#27c2d9e35fa3
[8] https://www.ipbes.net/
[9] https://www.forbes.com/sites/grrlscientist/2019/05/09/un-report-1-million-animal-and-plant-species-at-risk-of-extinction/#5777fc1e5fa3
[10] https://www.carbonbrief.org/analysis-coronavirus-set-to-cause-largest-ever-annual-fall-in-co2-emissions
[11] https://www.esrl.noaa.gov/gmd/ccgg/trends/monthly.html
[12] https://www.bmj.com/content/365/bmj.l1298
[13] http://sciencediplomacy.org/editorial/2020/response-covid-19-pandemic-catastrophic-failures-science-policy-interface
[14] http://thepopmovement.org/

David Harries
Președintele Grupului Pugwash Canada
Membru al Academiei Mondiale de Artă și Știință

David Harries, cetățean canadian prin naștere care a trăit în 20 de țări și a avut vizite de lucru în alte 93, a fost inginer nuclear la instituțiile militare și civile din Canada și Marea Britanie. Serviciul în Forțele Armate Canadiene a inclus operațiuni aeriene și tactice în mai multe țări și funcții de comandă în misiunile ONU, dar și dezvoltare profesională, mai ales în calitate de comandant adjunct și director al curriculumului și coordonării la Colegiul Național de Apărare al Canadei.

În calitate de consultant civil, a oferit servicii de securitate în țară și străinătate în domenii precum ajutorul umanitar, răspunsul și recuperarea post-conflict/post-dezastru, relațiile civil-militare, și în învățământul post-universitar.

David Harries, președintele Grupului Pugwash Canada (2013-2017), este director al Ghidului pentru Securitate și Sustenabilitate, director de previziune la IdeaConnector și membru al Academiei Mondiale de Artă și Știință.

Organizație transnațională unică și inovatoare, Grupul Pugwash pentru Știință și Afaceri Mondiale, cu filiale în multe țări ale lumii, s-a născut în 1957 la Pugwash (Noua Scoție, Canada), inspirându-se din Manifestul Russell-Einstein. Lansat la 9 iulie 1955, manifestul inițat de Albert Einstein și Bertrand Russel îndemna liderii lumii să „gândească într-un mod nou”, să-și „amintească de umanitatea lor”, și să găsească în era nucleară mijloace pașnice pentru soluționarea tuturor disputelor. În recunoașterea misiunii sale de a „diminua rolul jucat de armele nucleare în politica internațională și, pe termen lung, de a elimina astfel de arme”, Grupul Pugwash și co-fondatorul său, Sir Joseph Rotblat, au primit Premiul Nobel pentru Pace în 1995.

Idea Connector Network (ICN), unde David Harries este director de previziune, se adresează liderilor strategici canadieni, ajutându-i să dezvolte viziuni plauzibile asupra viitorului, pregătindu-i pentru a face față posibilelor amenințări și pentru a exploata posibilele oportunități.

„Negarea vocală și influentă a însăși existenței și letalității virusului SARS-CoV-2 continuă să ne obstrucționeze progresul, unde o minoritate semnificativă din populația globului rămâne fundamental sceptică față de vaccinuri, chiar și în vreme ce milioane de indivizi continuă să se îmbolnăvească și să își piardă viața.”

COVID-19, un an mai târziu: O „furtună perfectă” pentru „înțelepciunea convențională”. Și ce?

David Harries

Cadrul

Organizația Mondială a Sănătății a declarat o pandemie globală la 11 martie 2020, semnalând că virusul SARS-CoV-2 fie ajunsese, fie avea curând să ajungă în toate statele lumii. De atunci, atât virusul inițial, cât și un număr în creștere de variante și consecințele acestora au distrus aproape în totalitate „înțelepciunea convențională”, pe care liderii mondiali și fiecare dintre noi ne bazasem, mai mult sau mai puțin, vreme de câteva decenii. Această dezrădăcinare este atât cauza, cât și efectul unei incomensurabile varietăți de răspunsuri în continuă schimbare la adresa pandemiei. Aceste răspunsuri au inclus eforturi frenetice de a o contracara, apărându-ne, mai întâi, împotriva transmisiei sale și încercând să o izolăm prin intermediul unui melanj de carantine, interdicții orare de circulație și restricții sociale în continuă evoluție; iar acum, să o prevenim în totalitate, fie prin intermediul unuia sau mai multora dintre vaccinurile inventate și aprobate într-un ritm fulgerător, fie al acelora încă în curs de dezvoltare. Din păcate, negarea vocală și influentă a însăși existenței și letalității virusului SARS-CoV-2 continuă să ne obstrucționeze progresul, unde o minoritate semnificativă din populația globului rămâne fundamental sceptică față de vaccinuri, chiar și în vreme ce milioane de indivizi continuă să se îmbolnăvească și să își piardă viața.

Oricum ar fi fost înțeleasă această „înțelepciune convențională” – drept o normă, o preferință, o prezumție, o opinie, un ideal, o probabilitate sau chiar o fantezie, virusul SARS-CoV-2 a dezmințit multe dintre dogmele sale, într-o „furtună perfectă”, formată dintr-o inițială lipsă de pregătire, urmată de o răspândire și letalitate deosebit de neuniforme și, acum, incertitudine privitor la cât va ține pandemia ostatic progresul, în căutarea zilei în care COVID-19 nu va mai fi decât o problemă controlată. Din păcate, „accelerarea istoriei”, împreună cu o serie de alte provocări concomitente care se ranforsează reciproc la nivel global, regional și național, pare să continue să devanseze capacitatea colectivă a umanității de a le face față cu brio tuturor.

Atacurile COVID-19 la adresa înțelepciunii convenționale

O listă alcătuită la 11 martie 2020, cu mici adnotări și în nicio ordine anume:

Crizele globale determină manifestarea unei voințe colective internaționale/multilaterale de a le contracara, din care rezultă atât modurile, cât și mijloacele de a face acest lucru. De fapt, s-a întâmplat exact opusul. Răspunsuri inegale, atât ca temporizare, cât și ca scară la care au fost luate la primul, al doilea și, acum, al treilea val al pandemiei, nu au făcut decât să sublinieze absența unor eforturi cu adevărat comune, încă de la început și până astăzi.

Noi, oamenii, învățăm din crizele trecutului și, în consecință, suntem îndeajuns de prevăzători pentru a ne pregăti pentru următoarea criză. În realitate, situația disponibilității echipamentelor de protecție personală la începutul pandemiei (văzută prin prisma trecutului, la 11 martie 2021) a fost doar primul dintre multe semnale de alarmă că majoritatea guvernelor fie uitaseră, fie nu învățaseră din experiența pandemiilor trecute, chiar și a celor mai recente.

Donald Trump nu spune niciodată adevărul. Într-un interviu cu Trump, difuzat la 19 iulie 2020, Chris Wallace a reușit să-i smulgă fostului președinte următoarea afirmație: „Este ceea ce este”, referindu-se la cele 200.000 de morți în urma COVID în America la vremea respectivă. În prezent, cu peste 530.000 de decese înregistrate din cauza pandemiei COVID-19, minciuna timpurie și ades repetată a președintelui Trump, potrivit căreia pandemia pur și simplu „va dispărea”, rămâne un monument pervers al înclinației sale pentru minciună.

Per total, religia este o influență pozitivă. Într-un interviu difuzat la 20 martie 2020, Papa a afirmat că zvonurile despre afacerile bisericii sunt chiar mai dăunătoare decât COVID-19. Exercitarea „drepturilor” și „libertăților” religioase a ucis și infectat milioane de creștini, musulmani, evrei și atei deopotrivă.

Vârstnicii, persoanele cu dizabilități și bolnavii cronici sunt respectați și tratați în mod acceptabil, atât în sistemul public de sănătate, cât și în cel privat. Tragedia continuă a sutelor de mii de decese oribile, însingurate, care ar fi putut fi prevenite chiar și în țările bogate și dezvoltate, este o continuă acuzație la adresa așa-numitei societăți „grijului” contemporane.

Într-o criză, frontierele sunt un lucru folositor. Nu și în această criză. Cea mai mare parte a anului 2020, statele suverane au decretat o închidere a granițelor naționale (sperăm) bine intenționată, (în mod cert) incomplet informată și decisă la nivel individual, împotriva tranzitului cetățenilor altor țări. Gradul de porozitate al acestor moratorii a variat în mod substanțial; iar COVID-19 nu respectă suveranitatea.

Globalizarea a atins, deja, un nivel de maturitate în care nu mai există îndeajuns de multe potențiale verigi slabe pentru ca integritatea sistemului să mai fie amenințată. COVID-19 a dezlănțuit o serie de realități geopolitice și comerciale deosebit de puternice, inconvenabile și îndelung ignorate, care au

aruncat sistemele financiare și economice într-o dezordine haotică și irascibilă. „Fii Rezilient: Trăiește, Cumpără și Muncește Local" este noul „smart", însă acesta se confruntă cu puternice interese particulare înrădăcinate, care încearcă din răsputeri să mențină vechiul *status quo*.

„Indexurile", în special cele provenite din surse renumite și respectate, au o acuratețe folositoare. La nivel global, singura estimare a numărului de decese de pe urma COVID-19 acceptată „de comun acord" este că adevărata cifră se află la un ordin de magnitudine superior cifrelor „oficiale". Inițiativa Amenințării Nucleare (NTI) și Indexul Global al Securității Sanitare (GHSI) calificau Statele Unite ale Americii și Regatul Unit al Marii Britanii pe locurile 1 și 2 în materie de „Securitate Sanitară". Foarte repede, după 11 martie 2020, aceste prime două locuri ocupate de aceste țări au ajuns să fie acordate numărului de morți de pe urma COVID-19 în statele grupului G7.

„Sănătatea publică" nu este un oximoron. Creșterea inegalității la nivel global, deja o problemă gravă înaintea pandemiei, s-a exacerbat odată cu răspândirea și mutațiile COVID-19 în lume, demonstrând fără putință de tăgadă că există două „publicuri" în ceea ce privește sănătatea. Primul constă în cei mai puțin „îndrituiți": cei săraci, cu precădere de culoare, cei încarcerați, cei refugiați și cei needucați, între multe alte categorii. Bunăstarea acestora a scăzut vertiginos sub cea a grupurilor a căror avuție – care, în mod pervers, a sporit în perioada pandemiei – și statut le-a putut oferi „libertatea" de a nu fi îngrijorați de cele mai nefaste urmări ale virusului.

Participanții la summit-uri trebuie să se întâlnească în persoană. Geopolitica nu a luat sfârșit după aproape un an fără vreun summit purtat integral în persoană. Instanța nu s-a pronunțat încă asupra întrebării dacă următorul mare eveniment internațional, care să nu fie organizat fie în mod hibrid, fie exclusiv în mod virtual, va putea fi organizat în siguranță în acest an, sau va trebui să aștepte până în 2022.

„Viața este sfântă" constituie o valoare universal umană... doar pentru unii, și, chiar și atunci, doar în anumite circumstanțe. Fostul director al amânatelor Jocuri Olimpice de Vară de la Tokyo din 2020, ulterior obligat să demisioneze din funcție, a declarat public în repetate rânduri că aceste Jocuri „trebuie ținute" în 2021, „indiferent de cost". În ceea ce-l privește, este evident că pentru Trump o singură viață este, cu adevărat, „sfântă".

Sistemul Organizației Națiunilor Unite ar putea oferi o eficiență sporită în acțiunile și inițiativele împotriva pandemiei. Prezentările liderilor naționali, susținute virtual în cadrul Reuniunii Generale a ONU la aniversarea a 75 de ani de existență, au demonstrat o lipsă aproape totală de preocupare, intenție sau eforturi comune din partea statelor membre ONU. Lipsa unei asemenea „focalizări" universale este reflectată de faptul că, în 2020, Secretarul General al ONU a chemat statele membre la acțiune de nu mai puțin de opt ori, doar două din aceste instanțe fiind în legătură cu pandemia. Cel mai recent apel al Secretarului General, pentru implementarea efectivă a unui „armistițiu global privitor la vaccinuri", depășește capacitatea noastră de înțelegere, datorită uniformității globale existente în prezent cu privire la accesul echilibrat și disponibilitatea (oricărui) vaccin.

În mare parte, liderii conduc pentru bunăstarea țărilor lor și a cetățenilor acestora. Date fiind performanțele unor lideri precum Trump, Putin, Bolsonaro, Xi, Modi, Orban, liderul Suprem al Iranului, AMRO și toți liderii Libanului (printre alții), leadership-ul „benefic” la nivel global pare, în prezent, deplorabil și insuficient. Dacă afirmația lui Ralph Nader, potrivit căreia rolul principal al unui lider este să își formeze succesorul/succesorii, este adevărată, atunci se prea poate ca viitorul să nu se afle în mâini bune.

„Educația” se afla într-o formă îndeajuns de bună înaintea pandemiei, iar nevoile sale au fost îndeajuns de bine înțelese pentru a face față provocărilor. Știm acum că profesorii, studenții, părinții, frații, administratorii de nivel mediu, prietenii, oamenii de serviciu, personalul de securitate, șoferii de autobuze școlare și comunitare, asistentele medicale din școli, profesorii de sport și cei specializați în educația copiilor cu nevoi speciale, puericultorii și personalul administrativ asociat, lucrătorii de mentenanță, cei însărcinați cu monitorizarea calității aerului, cu identificarea contactelor individuale și cu funcționarea centrelor de testare nu fuseseră luați în considerare în „înțelegerea” exprimată mai sus. Târziu, în luna februarie 2021, în mijlocul celui de-al doilea val de COVID-19, sub amenințarea unui al treilea val cauzat de mutații virale, neuniformitatea intențiilor – ca să nu mai vorbim de inechitatea acțiunilor – privitoare la ce ar trebui făcut pentru învățătură, cum ar trebui acestea făcute și cine ar trebui să fie răspunzător pentru ele, ne dezvăluie adevărata natură a „educației” convenționale la nivel general: un artefact al societății secolului XIX, angrenat într-o criză a secolului XXI.

„Experții” reputați și respectați au un impact măsurabil. Din 11 martie 2021, mult prea mulți dintre prea-puținii experți cu principii, ale căror opinii contraziceau dorințele liderilor lor inexperți, au fost marginalizați, calomniați, aduși la tăcere sau, sub dictaturi, dispăruți. Măcar administrația Biden încearcă să repare „adevărul” declamat în Statele Unite, prin recursul la o politică bazată pe date concrete; însă o „societate ignorantă” nu va fi de vreun ajutor în acest demers.

Statele „inteligente”, bine guvernate, vor avea succes în mod natural. Singapore, un foarte bogat, foarte bine controlat și cosmopolit micro-stat, a fost una dintre puținele țări a căror reacție timpurie și detaliată la pandemie a fost lăudată la nivel global. Apoi a intervenit realitatea, care a subliniat un adevăr rușinos. Se pare că liderii uitaseră de zecile de mii de „muncitori străini” ale căror eforturi scutiseră populațiile singaporeze de sorginte malaieziană și chineză de orice muncă fizică. Pavilioanele aglomerate ale muncitorilor au stat la baza unei explozii de infectivitate și noi cazuri de coronavirus.

Democrația înseamnă bună guvernanță. Într-adevăr, se prea poate; însă în termeni relativi, după cum a afirmat însuși Winston Churchill. Însă, după cum arată Organizația Freedom House și alții, ne aflăm în mijlocul unei recesiuni a democrației. Aceasta a fost amplificată de pandemie, care a oferit multor lideri naționali prilejul de a clama necesitatea concentrării a din ce în ce mai multă responsabilitate și autoritate în mâinile lor. Este greu de imaginat o revigorare a democrației pe termen scurt, dat fiind numărul uriaș de probleme concomitente, complementare și reciproc ranforsante cu care ne confruntăm.

Lucrători esențiali sunt cei mai educați, cei mai realizați și cei mai puternici dintre noi. Mare parte din aceste persoane ar fi murit, fie de foamete, fie de boală, în lipsa eforturilor acelor lucrători pe care pandemia ni i-a relevat ca fiind cu adevărat esențiali: conducătorii de tiruri de marfă, echipele de mentenanță acvatică, operatorii de ghișee, angajații magazinelor, livratorii, specialiștii în suport personal și asistentele medicale în pregătire, printre mulți alții. Din păcate, o mare parte dintre aceștia, în mod pervers, nu a avut de ales decât să continue să muncească, deoarece în cazul lor „munca de la domiciliu" nu constituia o opțiune plauzibilă nici profesional nici, de cele mai multe ori, financiar.

Un stat bogat, dezvoltat, educat, democratic și cu tehnologie de vârf poate elabora și implementa programe de testare și contact eficiente la nivel național, chiar și în mijlocul unei pandemii. Cu doar câteva excepții locale, acest lucru nu s-a întâmplat și, potrivit tuturor indicațiilor primite pe măsură ce vaccinele încep să fie distribuite, nici nu se va întâmpla.

Oamenii știu că este cel mai bine să te vaccinezi, atât din motive sociale, cât și personale. Estimările numărului de persoane care nu doresc să fie inoculate împotriva COVID-19 variază substanțial, atât național, cât și profesional, și constituie un flux continuu lipsit de predictibilitate. O astfel de estimare (într-adevăr, inexactă) arată că astăzi în jur de 25 și 40 la sută din populație fie nu dorește vaccinul, fie i se va împotrivi expres. Lansarea aproape certă a pașapoartelor de vaccin în viitorul apropiat ar putea reduce numărul acestor cohorte.

Infrastructura țărilor bogate, a „lumii dezvoltate" este suficientă pentru nevoile curente. Chiar să fi fost așa, acum nu mai este. COVID-19 a reliefat în mod spectaculos consecințele multor ani de neglijare a mentenanței și reînnoirii infrastructurale necesare. Episodul recent al Texasului plonjat în beznă, gheață și lipsit de apă curentă este doar ultimul cap de afiș pentru costurile reale pe termen lung ale unui complex de superioritate infrastructurală nejustificat.

Iterarea științifică și aprobarea medicală a vaccinurilor va semnifica începutul aducerii pandemiei sub control. De fapt, „apariția" vaccinurilor nu a făcut altceva decât să dezvăluie faptul că mai urmau și alte „vremuri grele" din punct de vedere politic, economic, logistic și social. Din păcate (noile) variante ale virusului – până nu demult doar „lebede negre" – s-au răspândit exploziv și intruziv, conturând un nou spațiu ocupat de tulpini „de perspectivă" pentru care nu există încă soluții medicale și perpetuând o continuă incertitudine privitor la cum ar trebui și cum ar putea să arate un control al pandemiei.

COVID-19 a adus numai vești proaste. În definitiv, foarte, foarte proaste, desigur. Însă nu și lipsite de calități izbăvitoare. Prima: sistemul educațional cristalizat în secolul XIX este modernizat în funcție de cerințele de noi căi didactice ale secolului XXI. A doua: telemedicina s-a dovedit a fi un serviciu deosebit de eficace și eficient; într-adevăr, o linie salvatoare pentru mulți dintre cei care aveau cel mai mult nevoie de ajutor. A treia: Poluarea a scăzut simțitor la nivel global. A patra: Flora și fauna din marile centre turistice arhi-vizitate se bucură de o odihnă și o recuperare nesperate. A cincea:

Flagelul afecțiunilor psihologice, îndelung aproape ignorate, este acum o problemă general recunoscută și acceptată. A șasea: Liderii mondiali încep să recunoască realitatea că performanța lor sub-exemplară anulează orice potențial argument în favoarea continuării excluderii generațiilor tinere – noua promoție de lideri ai viitorului – a persoanelor cu dizabilități și a populațiilor discriminate din procesele decizionale la nivel înalt.

„Buncărele” sunt un lucru negativ. În această perioadă deosebit de stresantă a carantinelor, restricțiilor de circulație, îmbolnăvirilor și deceselor, silozurile oferă un adăpost real și perceptibil împreună cu familia, prietenii și colegii în condiții familiare. Se poate să fie o speranță deșartă, însă poate atunci când pandemia se va fi „terminat” vom putea considera „buncărele” nu atât drept citadele ale fragmentării sociale, ci mai degrabă structuri dinăuntrul cărora să putem practica o interoperabilitate colaboratoare.

„Vaccin” este un substantiv. De fapt, a devenit un adjectiv ubicuu. „Diplomație inoculatorie”, „apartheid imunologic”, „naționalism imunologic”, „disfuncție imunologică”, „diseminarea vaccinurilor”, „concurența vaccinurilor”, „dezinformarea vaccinării”, „confuzia vaccinurilor”, „logistica imunologică”, „economia vaccinării”, „discriminarea imunologică”, „ajutorul social de inoculare”, „turismul imunologic”, „încrederea imunologică”, „negarea vaccinurilor”, „eficacitatea inoculării”, „culpabilitatea imunologică”, „criminalitatea vaccinurilor”, „metrica imunizării”, „invidia imunologică”, și așa mai departe.

Legile, regulamentele și standardele existente sunt suficiente pentru a contracara o pandemie. Nu trece aproape nicio zi fără a se adopta, undeva în lume, cel puțin o lege care să afecteze cum, unde și, uneori, chiar dacă cetățenii pot trăi (în siguranță, împreună cu ceilalți), își pot păstra mobilitatea personală (pentru călătorii, pentru cumpărături, pentru educație) sau pot munci (dacă trebuie neapărat). În aproape fiecare caz, gama variată a excepțiilor, inconsistența aplicării prevederilor și lacunele existente în măsurătorile statistice înseamnă că foarte puțini știu cu adevărat ce legi sunt în vigoare și cui se adresează acestea de fapt.

Guvernele spuneau adevărul când afirmau că se află în dificultăți financiare. Poate în unele țări în curs de dezvoltare, care încă nu au fost eficient prădate de către lideri, se poate vorbi de așa ceva. Însă Statele Unite ale Americii au cheltuit, până în prezent, peste două mii de miliarde de dolari pe contracararea pandemiei COVID-19; Canada – în doar opt luni în 2020 – a cheltuit 284 de miliarde de dolari canadieni, iar Marea Britanie, la 1 martie 2021, a admis că a cheltuit 284 de miliarde de dolari americani împotriva virusului, cu alte 55 de milioane „puse deoparte” în acest sens.

Avem încredere în persoanele în care trebuie avută încredere. Centrul de Cercetare PEW (resursă accesată la 1 martie 2021) a descoperit că procentajul de încredere în Europa de Vest era: 76% din populație avea încredere în forțele armate; 63% în bănci și sistemul financiar; 43% în parlamentele naționale; 41% în agențiile de știri și mass-media. În Statele Unite, cifrele sunt după cum urmează: 80% în armată; 45% în liderii financiari; 40% în știri și mass-media; și 25% în politicienii aleși. În Canada, ultimele date în acest sens

provin din 2017, așadar, cu mult înaintea pandemiei; s-a descoperit că 43% aveau încredere în guvern, pe când 80% „știau" că elitele au pierdut contactul cu societatea în ansamblu.

Militarii în uniformă trebuie să fie o resursă „de ultim resort" într-o pandemie. În repetate rânduri, din 11 martie 2020 încoace, a fost nevoie ca statele dezvoltate, precum Statele Unite, Marea Britanie și Canada, să facă apel la forțele armate pentru a salvgarda logistica, operațiunile și comunicațiile statului. În alte țări, dacă și unde au fost direcționate forțele armate ale unui stat în particular a depins în mod direct de combinația dintre starea relațiilor militar-civile și robustețea structurilor sanitare naționale. La nivel global, acești doi factori naționali sunt deosebit de diferiți.

COVID-19 nu discriminează. Deși virusul în sine este mai letal pentru vârstnici și cei suferind de boli cronice decât pentru tineri și cei sănătoși, determinanta principală a gradului de discriminare este contextul în care este întâmpinat virusul la sosire. Inegalitatea, inechitatea, slăbiciunea sistemului sanitar public, criminalitatea, proasta guvernanță sau proasta performanță a liderilor, condițiile meteorologice și climatice adverse, precum și dacă domnia legii se aplică cu adevărat au sporit incomensurabil probabilitatea ca și pandemia să discrimineze și să „prefere" anumite areale, fiecare în felul său.

Ne vom „întoarce la normal", cândva. Din ce în ce mai multe surse oficiale recunosc că nu va exista o „întoarcere" la vreo normalitate care să ne fie recognoscibilă vreunuia dintre noi. Mai mult, se prea poate să nu putem măcar atinge o „normalitate" cu care să fim mulțumiți în viitorul apropiat sau mediu.

COVID-19 este o problemă persistentă ce trebuie rezolvată. Nu putem rezolva problemele „persistente". Fiecare soluție are propriile consecințe. Cu cât impactul și cerințele (adică „persistența") problemei sunt mai mari, cu atât mai mari vor fi și consecințele, atât bune (după cum implică termenul de „rezolvare") cât și rele (provocate de legea consecințelor neprevăzute). Dacă putem atinge un mare progres în reducerea severității unei astfel de probleme persistente, putem doar spera că inevitabilele reacții la progresul obținut nu vor include și o nouă problemă persistentă, în cel mai bun caz diferită, în cel mai rău mai gravă.

„Acasă" nu va mai fi niciodată la fel. Găsindu-ne în carantină, altminteri în necesitatea de a trebui să lucrăm sau să studiem de acasă, sau în situația de a trebui să ne carantinăm sau izolăm în sărăcie sau în pericol, ne-am schimbat puternic înțelegerea conceptului de „acasă". În timp, aceia aflați „acasă" astăzi vor îmbătrâni și vor muri, succedați fiind de alții ale căror prejudecăți, prezumții și intenții vor fi concepute pe șablonul unor vremuri cu totul diferite pe care le vor trăi și care îi vor forma.

„Și ce" pentru lideri?

Deja, secolul XXI le cere liderilor expertiza mânuirii unei sincerități, inteligențe, curaj și prevedere fără precedent, extraordinare și susținute. Dacă liderii nu se pot ridica la nivelul așteptărilor timpurilor în care conduc, este cu atât mai puțin probabil ca mare parte din omenire, părți interesate, acțio-

nari sau agenți pentru schimbare deopotrivă, să se poată bucura sau măcar să poată contribui la nivelele de securitate individuale ce vor fi necesare pentru a fundamenta și salvgarda o viață, o mobilitate și un trai sigure, demne, fiabile și lipsite de temeri.

Toți liderii, atât cei de astăzi, cât și succesorii lor, trebuie să recunoască două realități. Prima: Costul ignorării voite a adevărurilor incomode va crește exponențial. A doua: „înțelepciunea convențională”, care stă la baza carierelor lor de lideri și le informează modul de a conduce, are nevoie de o reconfigurare fundamentală. Acest din urmă proiect ar trebui să rezulte în elaborarea unor politici, metode și mijloace acceptabile și acceptate la scară largă care să recunoască: 1) faptul că crizele se petrec din ce în ce mai des, ajungând până la ordinul multiplelor crize concomitente; și 2) faptul că a ne concentra tot timpul, energia și resursele doar asupra uneia dintre două sau mai multe crize concomitente este cel puțin nechibzuit.

Prezenta atenție continuă acordată subiectului pandemiei de către mass-media globală, mai devreme sau mai târziu, nu va mai fi necesară. Pandemia se va fi stabilizat, în cel mai rău caz, drept o urgență; însă nutrim speranța că va deveni endemică doar ca o banală problemă, datorită avansurilor fulgerătoare ale noilor tehnologii sanitare, noilor descoperiri imunologice și fluidizării logisticii sanitare. Însă, cel puțin până atunci și, probabil, până mai târziu, însăși existența pandemiei determină celelalte crize asociate încălzirii globale să treacă neobservate de atenția intensă și neobosită pe care ar trebui în mod urgent să le-o oferim. Consecințele schimbărilor climatice sunt deja înrădăcinate drept o problemă „persistentă” nu doar veche de câteva decenii, ci și, din păcate și nu implauzibil, una perpetuă. Acesta constituie un factor multiplicativ al tuturor celorlalte probleme „persistente”, precum și un factor generator de noi asemenea probleme, inclusiv însuși COVID-19 și inevitabilii săi succesori, a căror severitate ar putea fi cu mult mai pronunțată.

O serie de sarcini specifice și urgențe pentru liderii mondiali ar fi:

Să își îmbunătățească factorul de comunicare. Cuvintele au greutate. Trebuie abandonate apelurile pentru o „întoarcere” la normal. Trebuie încurajat „mersul înainte”, pe calea progresului cuantificat în configurarea și gestionarea corespunzătoare a amenințărilor și oportunităților pe care ni le rezervă viitorul.

Să recâștige încrederea. Trebuie să contureze o nouă „înțelepciune convențională” în chipuri și cu mijloace care să poată fi înțelese, de toți cei ce sunt conduși, ca fiind înspre binele tuturor.

Să se pregătească corespunzător. Trebuie să se pregătească pentru caracteristica definitorie a majorității secolului XXI: inevitabila apariție a două sau mai multe crize diferite, fie concomitente, fie succesive la un interval redus, care să necesite abordări diferite din partea aceleiași baze, deja sleite, de resurse. Nu trebuie ignorată nici valoarea norocului, având în același timp

în vedere faptul că norocul le surâde celor buni mai adesea decât celor răi. Un exemplu de asemenea noroc „bun": sezonul gripal pentru 2020/2021 în emisfera nordică a fost unul deosebit de blând. Un exemplu de noroc „prost": în februarie 2021, mare parte a Statelor Unite a cunoscut un eveniment climatic extrem, care a provocat o catastrofă socială. La doar o lună după eveniment, cetățenii din unele orașe – Jackson, Mississippi, fiind unul dintre ele – sunt încă nevoiți să își fiarbă singuri apa, atât de fragilă era infrastructura prost întreținută. Apoi, există și norocul „normal" pe care îl avem cu toții: din 11 martie 2020, omenirea nu a avut parte de vreo erupție vulcanică sau vreun seism îndeajuns de grav încât să interfereze în mod simțitor cu eforturile împotriva COVID-19 și altor probleme „persistente".

Să elaboreze și să implementeze politici și programe care să fie mai capabile de a spori bunăstarea mondială a oamenilor decât a o obstrucționa. Interoperabilitatea și „Leadingship"-ul sunt două concepte care ar trebui să stea la baza unor astfel de politici. Primul recunoaște diversitatea contextuală a umanității planetei și năzuința universală către autodeterminare. Al doilea, din ce în ce mai des utilizat în sectorul privat, oferă tuturor celor care au o contribuție de adus acea siguranță care îți dă încrederea necesară pentru a ști că poți, într-adevăr, să îți prezinți opinia și că, în cel mai rău caz, vei fi ascultat cu o minte deschisă.

Să aibă o interacțiune cu succesorii lor de pe același nivel. Trebuie să angreneze în mod formal și să ofere resursele necesare generațiilor tinere la timpul oportun și în modul care să poată asigura că aceștia sunt, pe de o parte, încurajați să se gândească în detaliu la potențialele probleme cu care s-ar putea confrunta când vor fi lideri și la deciziile pe care vor trebui să le ia, iar pe de altă parte să fie binevenițiîn a aduce sugestii generației actuale de lideri despre cum ar putea aceștia acționa mai bine pentru cetățeni.

„Și ce" pentru noi toți?

Umanitatea în ansamblu trebuie să colaboreze hotărât la acțiuni menite să sprijine bunăstarea umană. Din păcate, această misiune va porni de pe un fundament destul de slab, însă unul care poate fi ranforsat, dacă vom putea atinge anumite deziderate-cheie. Dintre acestea, trei sunt esențiale:

Primul: După ce pandemia se va reduce la a constitui doar o simplă problemă, o proporție semnificativă din populațiile majorității națiunilor planetei va deveni dispusă (încredere) și capabilă (sănătate și bunăstare) să experimenteze o aparentă și predictibilă normalitate a vieților lor. Al doilea: „povestea" pandemiei este atât de bine documentată, accesibilă și recunoscută încât omenirea în ansamblu este foarte puțin probabil să mai fie vreodată într-atât de nepregătită, de necooperantă și de polemică atunci când ne va amenința următoarea pandemie. Al treilea: Organizațiile internaționale existente trebuie să-și îmbunătățească simțitor atât performanța individuală, cât și cea colectivă. Dacă acest deziderat nu va fi atins, sau dacă noi organizații cu un răspuns mult mai alert nu vor fi înființate, inevitabilele ineficiențe și slăbiciuni din toate domeniile securității umane vor continua să ofere căi de acces

pentru noua pandemie, precum și să descrie parametrii unei competiții geo-politice globale neregulate și auto-organizante care ar putea fi supravegheată sau moderată de un nou „lider”, China fiind prima țară la care ne-am gândi în acest sens.

Niciuna dintre cele trei „chei” enunțate mai sus nu va apărea fără un efort de colaborare de o anvergură fără precedent. Scopul acestuia este nimic mai puțin decât securitatea umanității, adică momentul în care toate ființele vii vor putea trăi, se vor putea mișca și vor putea prospera pe o planetă protejată și respectată într-un mod cu adevărat sustenabil.

15 martie 2021

Shoshana Bekerman

Director al Coaliției Interparlamentare pentru Etică Globală

Shoshana Bekerman este președinte al SMB Global Strategy Consultants, director-fondator al Coaliției Interparlamentare pentru Etică Globală (IPCGE) și membru al Academiei Mondiale de Artă și Știință.

Poziția de consilier parlamentar în Knesset-ul israelian, unde a fost director al Caucusului pentru Israel, Iudaism și Etică Globală și al Caucusului pentru Combaterea Delegitimizării Israelului, i-a oferit experiență în procesul politic, pe care a folosit-o în mod creativ.

Fondată în anul 1999, Coaliția Interparlamentară pentru Etică Globală activează pentru dezvoltarea unei coaliții de parlamentari, lideri religioși și culturali, care să colaboreze cu Organizația Națiunilor Unite pentru a pune în aplicare obiective de dezvoltare durabilă pentru crearea unei culturi a păcii și prosperității.

Adunarea Generală a Organizației Națiunilor Unite a adoptat deja o serie de rezoluții care fundamentează cultura păcii: „Promovarea înțelegerii, armoniei și cooperării religioase și culturale" (58/128); „Eliminarea tuturor formelor de intoleranță religioasă" (59/199); „Declarația Mileniului Națiunilor Unite; principiile Anului Națiunilor Unite pentru dialogul între civilizații" (53/22); „Declarația și Programul de acțiune privind o cultură a păcii" (A/Res/53/243); „Agenda globală pentru dialogul între civilizații" (A/Res/56/6); „Declarația de la Madrid" (decembrie 2000); „Deceniul internațional pentru o cultură a păcii și a non-violenței pentru copiii lumii" (2001 – 2010) (A/RES/53/25); „Protecția siturilor religioase" (2001) (A/RES/55/254); „Promovarea dialogului interreligios și a cooperării pentru pace" (2005) (A/60/L.4).

Coaliția Inter-Parlamentară pentru Etică Globală (IPCGE) a preluat Inițiativa Levant pentru pace globală, lansată de președintele Emil Constantinescu, și a contribuit la promovarea ei la Cartierul General al ONU din New-York (2013, 2014, 2016, 2017), în Congresul SUA (2014), la UNESCO (2014, 2015), în Israel și Palestina (2014), în Senatul Italiei (2017, 2019), la Vatican (2017), în Senatul Franței (2018) și Consiliul Europei (2019).

Shoshana Bekerman este membru al Academiei Mondiale de Artă și Știință.

„Haosul care a cuprins arena socială, sanitară și economică la nivel global ca urmare a pandemiei COVID-19 subliniază puternic necesitatea ca inițiativa noastră să contribuie la recuperarea societății mondiale de pe urma acestei profunde traume."

De la pandemie la o cultură globală a păcii

Shoshana Bekerman

De-a lungul anilor ce au trecut de la înființarea Organizației Națiunilor Unite în 1945, multe tratate internaționale cu privire la probleme importante, precum drepturile omului, terorismul, infracționalitatea, statutul refugiaților, dezarmarea, protejarea mediului înconjurător, etica de afaceri sau dreptatea socială au fost ratificate datorită eforturilor ONU de a promova stabilitatea și o pace globală sustenabilă. Organismele, agențiile, programele și platformele ONU lucrează neîncetat pentru atingerea țelurilor Națiunilor Unite, consacrate în Carta Organizației. Între ele: menținerea păcii între națiuni; promovarea relațiilor de prietenie între state; promovarea eforturilor comune la nivelul diferitelor națiuni pentru a îmbunătăți nivelul de trai al populațiilor sărace; încurajarea respectului pentru drepturile și libertățile celuilalt; funcționarea drept un centru de armonizare al acțiunilor concertate ale statelor naționale. Recentele Obiective de Dezvoltare Durabilă ale ONU (O.D.D.) stabilesc liniile directoare pentru multe dintre aceste obiective în următorii zece ani. În acest sens, Adunarea Generală a ONU a promulgat o serie de rezoluții pentru crearea unei Culturi Globale a Păcii, un concept prezentat Națiunilor Unite de fostul Director General al UNESCO, Excelența Sa Federico Mayor. Aceste rezoluții constituie fundamentul pentru o Cultură a Păcii, cu atât mai necesară în zonele de conflict, precum și în toate societățile și națiunile aflate sub imperiul conflictelor și violenței interne. Cel de-al șaisprezecelea Obiectiv de Dezvoltare Durabilă urmărește crearea unor societăți pașnice și tolerante ca punct de plecare pentru îndeplinirea tuturor celorlalte Obiective declarate.

Coaliția Interparlamentară pentru Etică Globală (IPCGE) a fost creată drept o resursă aflată la dispoziția parlamentarilor și liderilor civici și religioși din toate statele membre ONU. Obiectivul principal al Coaliției este de a asigura promulgarea și implementarea legislației necesare de către parlamentele statelor membre, a valorilor universale ale „eticii globale" pe care o împărtășim cu toții, și de a promova acțiunile comune pentru prevenirea conflictelor naționale și internaționale care amenință libertățile și drepturile fundamentale ale omului, precum și protecția mediului înconjurător pe întregul mapamond. Această inițiativă cheamă reprezentanții din parlamentele naționale ale statelor membre ONU să sprijine legislația pentru modificarea programelor educaționale în sensul încorporării valorilor culturii păcii în programele școlare. La rândul lor, liderii religioși și spirituali sunt chemați să le insufle adepților și susținătorilor lor valorile și conceptele unei culturi a păcii în calitatea sa de componentă intrinsecă a eticii globale, complementară învățăturilor reli-

gioase. Iar liderii civici trebuie să se ralieze efortului de a integra valorile culturii păcii în societatea civilă. Datorită sprijinului energic al senatorului spaniol Gutierrez, Consiliul Europei a emis deja un document oficial care sprijină această inițiativă. Mai mult, haosul care a cuprins arena socială, sanitară și economică la nivel global ca urmare a pandemiei COVID-19 subliniază puternic necesitatea ca inițiativa noastră să contribuie la recuperarea societății mondiale de pe urma acestei profunde traume.

Într-un recent webinar organizat în parteneriat cu Academia Mondială de Artă și Știință, Jean Max Rakatamamonjy, fostul președinte al Parlamentului Republicii Madagascar, a propus o nouă perspectivă care a fost adaptată de Coaliția Interparlamentară pentru Etică Globală în susținerea inițiativei pentru o cultură globală a păcii. Președeintele Rakatamamonjy sublinia: „astăzi, când ne confruntăm cu una dintre cele mai grave crize mondiale ca urmare a pandemiei COVID-19, a venit timpul să dăm dovadă de sprijin reciproc și să dărâmăm toate barierele rămase. Astăzi, eficiența sistemelelor sanitare și a infrastructurii aferente constituie condiții esențiale pentru optimizarea luptei împotriva virusului. Și, totuși, în toate statele afectate de războaie, de conflicte și de tensiuni interne există încă o incapacitate de a detecta răspândirea virusului și, astfel, de a o încetini."

Această afirmație subliniază motivul pentru care Organizația Națiunilor Unite a lansat un apel pentru un armistițiu la nivel global pe 23 martie 2020. Un deziderat prea puțin probabil să fie luat în seamă de luptătorii de gherilă, de grupările de teroriști sau de guvernele belicoase din întreaga lume. Însă, în cursul ultimei luni, grupări din Yemen, Arabia Saudită, Columbia sau Ucraina au semnalat o anume disponibilitate de a înceta focul, când lumea întreagă se confruntă cu o pandemie letală care poate lovi fără discriminare atât populațiile civile, cât și forțele armate deopotrivă. Este într-adevăr un moment dificil, iar aceste grupări încep să recunoască imposibilitatea reală de a purta un război pe două fronturi – unul armat, celălalt sanitar. Mai mult decât atât, pandemia COVID-19 a provocat o serie de acțiuni discriminatorii raportate pe toate continentele, având drept țintă diferite grupuri. Chiar dacă profilele victimelor diferă de la o țară la alta, o vedere de ansamblu ne arată, totuși, că există un tipar comun al acestor acțiuni, de cele mai multe ori îndreptate împotriva „Celorlalți", străinilor sau persoanelor aparținând unor minorități etnice sau culturale. Pandemia COVID-19 tinde să înrădăcineze inegalitățile existente și să exacerbeze problemele grupărilor sociale dezavantajate, inclusiv accesul la sistemele sanitare, la educație și la piața muncii.

Principala provocare, acum, este să privim aceste realități drept o oportunitate pentru pace, pentru dialog și pentru negocieri. Pentru a putea transforma acest lucru în realitate, trebuie să investim în mod sustenabil într-o pace durabilă. Pacea nu este doar o problemă politică definită de absența violenței și a războiului, ci este caracterizată de eliberarea de frica înrădăcinată, acoperind astfel și probleme politice, culturale, economice, ecologice, sociale și educaționale. Ea necesită o conviețuire constructivă în pofida diferențelor dintre noi – de gen, de limbă, de religie sau de cultură – prin promovarea respectului universal pentru justețea și drepturile fundamentale ale omului, de

care depinde această conviețuire.

Deoarece considerăm că problemele ecologice sunt importante, am creat Ministere ale Mediului. Deoarece considerăm că educația este importantă, am creat Ministere ale Educației. Aidoma pentru sănătate și justiție, unde fiecare are propriul minister alocat. Însă pacea? De ce oare ni se pare atât de ciudat să înființăm un Minister al Păcii? Pentru că nu avem parte de exemple de succes? Ei bine, avem. Etiopia a creat un Minister al Păcii chiar anul trecut. Din păcate, realitatea este că, fundamental, nu dorim să învățăm unii de la ceilalți. Pentru că nu știm cu exactitate până unde s-ar întinde mandatul unui astfel de minister? Din nou, nu. Nu mai putem vorbi, astăzi, de natura deficitară a conceptului, deoarece ne cunoaștem propriile nevoi și, în consecință, cunoaștem și sarcinile conexe care ar trebui atribuite unui astfel de Minister.

Nici mediul academic, nici activiștii nu au acordat îndeajunsă atenție detaliilor prin care o perspectivă sustenabilă pentru pace ar putea fi instituționalizată în cadrul guvernelor și parlamentelor naționale. Această perspectivă nu va fi asumată organic de către guverne; ea trebuie promovată. Crearea unor astfel de ministere și, mai departe, a unor comisii parlamentare conexe reprezintă o modalitate practică prin care am putea începe să schimbăm paradigma curentă pentru pace. Deși există deja institute pentru pace la nivel înalt, deși avem parte de platforme naționale care caută să creeze o cultură a păcii sau să implementeze strategii naționale pentru pace, putem avea un mai mare impact, o mai bună coordonare și o mai bună mobilizare a resurselor disponibile prin intermediul unei administrații publice dedicate în întregime acestor inițiative. La rândul ei, aceasta ar ajuta guvernele naționale să direcționeze politica guvernamentală către rezolvarea nonviolentă a conflictelor înaintea escalării acestora, în căutarea unei păci obținute cu adevărat pe cale pașnică.

Actuala pandemie nu a afectat doar sănătatea și bunăstarea oamenilor din întreaga lume. Ea a cauzat revolte sociale în multe țări, și continuă să afecteze grav relațiile dintre indivizi, dintre comunități și dintre națiuni deopotrivă. Nevoia pentru o cultură a păcii nu a fost niciodată mai acută.

Într-un panel la nivel înalt organizat de către Coaliția Interparlamentară pentru Etică Globală în luna ianuarie 2020, înaintea izbucnirii globale a pandemiei, fostul Secretar pentru Pace al Guatemalei a reliefat realizările ministerului pe care îl conducea, primul și singurul minister național de pe mapamond al cărui scop era crearea unei culturi naționale a păcii pe baza Acordului de Pace din acea țară ratificat în 1997. Această inițiativă a beneficiat și de un program educațional în mediul online pentru răspândirea unei culturi a păcii. Coaliția Interparlamentară pentru Etică Globală urmărește să promoveze acest model drept un exemplu de bune practici pentru toate națiunile în încercarea de a garanta o lume mai bună, mai pașnică și mai justă. Un alt moment important în cadrul acestui panel a fost cristalizarea ideii că societățile noastre nu ar putea funcționa fără acțiunile și contribuțiile voluntare ale cetățenilor lor obișnuiți – un concept promovat în ultimii ani de către Fundația Esther Ajayi. Această realitate a devenit evidentă în urma pandemiei, când cetățenilor tuturor țărilor afectate le-a devenit clar că guvernele naționale nu ar fi putut răspunde necesităților sustenabile ale populațiilor lor de unele singure,

fără contribuții voluntare din partea organizațiilor naționale și ale societății civile. În consecință, Coaliția Interparlamentară pentru Etică Globală lansează Ziua Mondială a Dăruirii în parteneriat cu Fundația Esther Ajayi, care va fi supusă la vot, în calitate de Rezoluție ONU, Adunării Generale a Organizației Națiunilor Unite. Sperăm să ne bucurăm de sprijin global în această inițiativă, pe cât de salutară, pe atât de esențială. În acest sens, un prim proiect va fi o competiție mondială de artă pentru tineret, denumită „Arta Dăruirii" – o inițiativă care va transmite acest mesaj nu doar tinerilor, ci și adulților. Sperăm ca, în viitor, să putem promova aceste țeluri și în parteneriat cu Institutul de Studii Avansate pentru Cultura și Civilizația Levantului, deoarece acesta este un adevărat reprezentant al valorilor vechiului Levant.

31 iulie 2020

Mark Donfried
Director general al Institutului de Diplomație Culturală din Berlin

La New York, în 1999, era fondat Institutul de Diplomație Culturală (ICD), o organizație neguvernamentală non-profit care, doi ani mai târziu, deschidea un sediu la Berlin. Astăzi, institutul de la Berlin este una dintre cele mai mari organizații independente din Europa, angajată în promovarea păcii și stabilității mondiale prin consolidarea și sprijinirea relațiilor interculturale la toate nivelurile.

Mark Donfried, fondatorul Institutului de Diplomație Culturală, are o licență în istorie modernă europeană la Columbia University, unde și-a scris teza de doctorat cu tema „Europe's Hajj, The Hajj and Europe in the 20th Century". A urmat, apoi, studii postuniversitare la Institutul de Studii Politice din Paris, unde a scris o teză despre diplomația jazz-ului.

Astăzi, Mark Donfried este profesor invitat la Universitatea Humboldt din Berlin, unde predă seminarul „Căutarea diplomației culturale", reluând titlul și temele unui volum publicat în 1999 împreună cu Jessica C.E. Gienow-Hecht. *Searching for a Cultural Diplomacy (Explorations in Culture and International History)* explorează semnificația diplomației culturale în alte regiuni decât Statele Unite sau țările occidentale, adică acele regiuni care au fost neglijate de cercetători până acum: Europa de Est, Asia și Orientul Mijlociu.

Înainte de a fonda Institutul de Diplomație Culturală, Mark Donfried a activat ca analist la Serviciul Cultural al Ambasadei Franței de la New York, în cadrul Departamentului „Fuziuni și Achiziții" al Credit Suisse First Boston și la Consiliul German pentru Relații Externe (Deutsche Gesellschaft für Auswärtige Politik) din Berlin.

„Lumea încă așteaptă o viziune, sau măcar unele sugestii despre ce s-ar putea face pentru a spori pregătirea globală împotriva acestor amenințări viitoare și a le putea evita, sau măcar aborda eficient, pe viitor."

Pandemia COVID-19 a dezvăluit o veritabilă criză a vârstei mijlocii în domeniul relațiilor internaționale

Mark Donfried

De la apariția virusului SARS-CoV-2 încoace, lumea a ajuns să realizeze că orice organizație sau țară care și-ar dori să vatăme o alta ar putea cu ușurință să creeze un virus similar ca efect noului coronavirus și, prin aceasta, să paralizeze, subit, o întreagă planetă. Aceasta înseamnă că guvernele din toată lumea s-au deșteptat la o nouă realitate: una în care sunt total neprotejate împotriva acestei noi amenințări globale. Din acest motiv, securitatea sanitară mondială ar trebui să devină una dintre cele mai înalte priorități pentru politicile de securitate și apărare pe mapamond, egală în importanță cu terorismul și controlul distribuției armamentului.

Reflectând la răspunsurile naționale și globale la pandemia COVID-19, este evident că marile puteri ale lumii și-au creat, fiecare, propriile vaccinuri. Mai mult, putem observa cum organizațiile globale, în prezent, acordă sprijin mai multor strategii și programe în întâmpinarea liderilor locali, naționali, regionali și globali deopotrivă. Și totuși, acestea sunt răspunsuri cu mult prea timide și inadecvate unei amenințări de o asemenea magnitudine. Când privim, de exemplu, Statele Unite – încă puterea preeminentă a lumii – putem vedea cum, cu excepția comunicatelor oficiale privind planul de vaccinare națională, administrația prezidențială Biden nu conduce nicio campanie majoră pentru căutarea unor soluții adecvate la nivel global în vederea contracarării pandemiei COVID-19 și, în același timp, nici nu încearcă să găsească modalități prin care lumea s-ar putea pregăti anticipat pentru o astfel de criză în viitor. Același lucru poate fi afirmat și despre Uniunea Europeană. Lumea încă așteaptă o viziune, sau măcar unele sugestii despre ce s-ar putea face pentru a spori pregătirea globală împotriva acestor amenințări viitoare și a le putea evita, sau măcar aborda eficient, pe viitor.

La o primă privire, această perspectivă pare să fie una foarte neglijentă din partea liderilor globali, condamnându-i totodată și pe cetățenii lumii la vulnerabilități și riscuri sporite – cu atât mai mult cu cât problematica originii exacte a pandemiei continuă să rămână fără răspuns. Despre acest subiect nu avem decât informații parțiale până în prezent, și încă nu putem ști răspunsul la importanta întrebare dacă apariția virusului SARS-CoV-2 a fost deliberată sau nu.

Cooperarea globală pare să se afle la nadir. De exemplu, există ine-

chitabilități extreme între țările sărace și cele bogate în ceea ce privește disponibilitatea vaccinurilor. Atât Statele Unite cât și Uniunea Europeană sunt divizate pe plan domestic, în vreme ce problema istorică a lipsei unei cooperări semnificative între superputerile lumii – China și Rusia pe de o parte, și Uniunea Europeană / Statele Unite de cealaltă parte – continuă să existe și chiar să se exacerbeze.

De bine, de rău, există o legătură între o bună cooperare politică și economică și eforturile globale de a găsi soluții la provocările sanitare mondiale. Este evident că statele care cultivă legături economice și politice mai strânse vor coopera mai mult unele cu altele, pe o gamă mai largă de probleme; de cealaltă parte, opusul nu este mai puțin adevărat. Și, odată ce apar primele probleme în domeniul cooperării economice și politice, va suferi, de asemenea, și cooperarea pe probleme sanitare regionale și globale. Tensiunile în creștere dintre China și Statele Unite decad cooperarea la nivel global pe probleme sanitare precum COVID-19 la statutul unui vis deșart și improbabil. Acesta este unul dintre motivele principale pentru care instituțiile de guvernanță globală nu reușesc să asigure elaborarea unor planuri de prevenție ale următoarei pandemii.

De-a lungul istoriei, războaiele și conflictele erau, de regulă, ultima soluție a regilor – pe când, actualmente, prima soluție a liderilor ar trebui întotdeauna să fie diplomația și cooperarea. Iar aceasta, cu atât mai mult în zilele noastre, când conflictele domină agenda de lucru internațională și când fragmentarea socială se exacerbează înăuntrul statelor vestice. Schisme între progresiști și conservatori slăbesc societățile Vestului, în timp ce ascensiunea Rusiei și Chinei nu face decât să sporească precaritatea situației globale actuale.

În prezent, lumea se confruntă din nou cu pericolul incipient al unei lumi bi-polare, cu toate pericolele asociate acestui fapt. Problemele trecutului influențează conturarea unora noi, precum chiar pandemia COVID-19. În loc să coopereze, serviciile de securitate și informații sunt foarte suspicioase față de alte țări, și consideră că „cealaltă parte" se folosește de problema sănătății mondiale ca de o armă în scopul influențării altora. În consecință, cooperarea în acest domeniu continuă să aibă mult de suferit.

Miliardele de euro pe care societățile Vestului trebuie, acum, să le plătească din cauza pandemiei COVID-19 reprezintă, totuși, o fracțiune din sumele pe care vor trebui să le investească pe viitor pentru a preveni alte cazuri similare. Costurile unor astfel de investiții sunt, de asemenea, mult mai mari decât costurile programelor ce ar fi putut fi inițiate cu mult timp în urmă pentru a sprijini dezvoltarea durabilă în Africa și în alte regiuni subdezvoltate ale lumii, precum și programe care ar putea apropia Rusia de Vest.

Lumea occidentală se află, în prezent, într-o situație vulnerabilă, în care China își revendică statutul de superputere mondială, lăsând astfel întreaga societate Vestică fără răspuns. Declanșarea unui nou Război Rece între Rusia și Statele Unite nu va ajuta câtuși de puțin în această privință; și nici duelurile politice dintre Democrați și Republicani în Statele Unite, determinați să își blocheze unii altora politicile.

Pandemia COVID-19 a expus o veritabilă criză a vârstei mijlocii în

domeniul relațiilor internaționale, ale cărei lecții sunt aceleași pe care societatea globală le-a învățat și acum 20, 200 sau 2000 de ani – anume că diplomația și cooperarea reprezintă cea mai ieftină și rapidă soluție pentru orice provocare globală. În situația de față, în care s-au făcut atât de multe și grave greșeli și s-au cheltuit și pierdut atâtea mii de miliarde de euro, cooperarea este singura cale de viitor. Alternativa este cu mult prea devastatoare și costisitoare pentru a o putea contempla.

Cea mai mare provocare, în momentul de față, este aceea de a găsi o modalitate sustenabilă de a aduce împreună țări cu sisteme politice, sociale și culturi diferite. Provocările sanitare globale curente pot constitui un fundament pentru o astfel de cooperare – cu alte cuvinte, de aici poate începe totul.

22 iulie 2021

Ismail Serageldin
Director fondator, Bibliotheca Alexandrina
Vicepreşedinte al Băncii Mondiale (1992 – 2000)
Co-președinte Nizami Ganjavi International Center

Directorul-fondator al renumitei Bibliotheca Alexandrina (BA) – noua bibliotecă din Alexandria (Egipt), pe care a înființat-o în 2002 –, astăzi co-președinte al Centrului Internațional „Nizami Ganjavi", face parte din numeroase comitete academice, de cercetare, științifice și culturale internaționale și este membru al multor academii, printre care Academia Națională de Științe din SUA, Societatea Americană de Filosofie, Academia Americană de Arte și Științe, Academia Mondială de Științe (TWAS), Academia Mondială de Artă și Știință (WAAS), Academia Europeană de Științe și Arte, Academia Africană de Științe, Academia Egipteană de Științe, Academia Regală Belgiană, Academia de Științe din Bangladesh, sau Academia Națională de Științe Agricole din India. A publicat peste 100 de cărți și monografii, peste 500 de lucrări științifice și a primit 40 de doctorate Honoris Causa.

Ismail Serageldin a ocupat multe poziții internaționale de rang înalt: a fost vicepreședinte al Băncii Mondiale (1992-2000); co-președinte al Grupului Inter-Academic privind Consolidarea Capacităților pentru Știință (2003-2004); membru al Grupului la Nivel Înalt pentru Alianța Civilizațiilor, convocat de Secretarul General al Națiunilor Unite (2006-2007); președinte al Consiliului Executiv al Bibliotecii Digitale Mondiale (2010); membru al Consiliului Executiv al Enciclopediei Vieții (2010); membru al Comitetul Consultativ al Raportului Mondial al Științelor Sociale (2013 și 2016).

Printre distincțiile primite, se numără: Ordinul Soarelui Răsare (Japonia); Legiunea de Onoare și Ordinul Artelor și Literelor (Franța); Medalia Bunăstării Publice a Academiei Naționale de Științe (SUA); Medalia Pablo Neruda (Chile); Premiul Bajaj pentru susținerea valorilor gandhiene în afara Indiei; Premiul Grameen pentru eforturi de-a lungul întregii vieți de a lupta împotriva sărăciei.

Ismail Serageldin este membru al Consiliului Consultativ al Institutului de Studii Avansate pentru Cultura și Civilizația Levantului.

„Fondul Monetar Internațional situează creșterea economică mondială la finele anului 2021 cu cinci procente mai sus decât în prezent, fenomen datorat redresărilor economice la nivel național, distribuirii vaccinelor și drumului anevoios al lumii întregi către o nouă normalitate."

Hrana și securitatea nutrițională în secolul XXI

Ismail Serageldin

I. Scena

Secolul XXI a adus cu sine o transformare profundă a societăților noastre. În mare parte datorită internetului, suntem martorii unei accelerări semnificative a tuturor aspectelor globalizării, fie în domeniul transportului, comerțului, integrării financiare între națiuni sau privitor la conectivitatea socială. Internetul ne-a ajutat să construim o serie de conexiuni din ce în ce mai strânse între diferitele ramuri ale așa-numitului sector al Științei, Tehnologiei și Inovării (ȘTI); legături puternice, care dau naștere în mod continuu la noi produse și inovări pe piață. Afectată de cel puțin o recesiune (2008-2009), de criza zonei euro (afectând cu precădere Grecia și Europa de Sud) și de o serie de războaie, economia mondială și-a păstrat în mod surprinzător rata de creștere, dând, totodată, naștere unor inegalități sociale din ce în ce mai mari în aproape fiecare țară de pe glob.

Cu toate acestea, în secolul XXI, lumea a început să împărtășească o viziune comună a dezvoltării: mai întâi prin Obiectivele de Dezvoltare ale Mileniului (ODM) în perioada 2000-2015, și apoi prin Obiectivele de Dezvoltare Durabilă (ODD) pentru perioada 2015-2030. Succesul primului val de Obiective a fost accelerat, în mare parte, de enormele transformări petrecute în China, care nu doar că a cunoscut o creștere economică extrem de rapidă, ci a și reușit să își ridice sute de milioane de cetățeni din sărăcie.

La centrul strategiei globale din spatele Obiectivelor de Dezvoltare adoptate de statele lumii prin Organizația Națiunilor Unite s-a aflat nevoia imediată de a lupta împotriva sărăciei și foametei, considerate două dintre cele mai fundamentale drepturi ale omului. Însă a existat, de asemenea, o apreciere din ce în ce mai largă a importanței factorului schimbărilor climatice, perceput drept o amenințare existențială la adresa umanității pe termen lung.

II. 2020: Anul pandemiei

În 2020, lumea a fost lovită de pandemia noului coronavirus SARS-CoV-2 și de afecțiunea pe care acesta o cauzează (COVID-19). La data acestor rânduri, mijlocul lunii ianuarie 2021, s-au înregistrat peste 94 de milioane de infectări confirmate în întreaga lume, și peste două milioane de decese atribuite virusului. Doar Statele Unite au peste 23 de milioane de infectări confirmate, și peste 390.000 de morți.

Însă, pe măsură ce statele lumii au încercat să facă față exploziei de cazuri de COVID-19 care au luat cu asalt sistemele noastre sanitare, guvernele naționale au început să ordoneze distanțarea socială, instituind politici care dictau ca populația să rămână în case (inclusiv, oriunde este fezabilă, telemunca); ca evenimentele care presupuneau reunirea unor grupuri mari de oameni să fie contramandate, precum și alte măsuri care au afectat o serie întreagă de industrii și servicii. Hotelierii, turismul și transporturile au încetat să funcționeze aproape în totalitate. Criza sanitară mondială a dat naștere unei crize economice, rezultând într-o contractare uriașă a randamentului economic mondial (în special în statele înstărite ale Vestului) în urma căreia milioane de oameni și-au pierdut locul de muncă. A urmat o criză a șomajului, preconizat să atingă aproape 10% în țările OECD până la sfârșitul anului 2020 – o creștere semnificativă de la cifra de 5,3% înregistrată la finele anului 2019. Mai mult, rata șomajului ar putea crește la chiar 12% în cazul izbucnirii unui al doilea val de infectări. În general, orice recuperare a angajabilității în țările OECD este preconizată undeva după sfârșitul anului 2021, chiar în pofida pachetelor de măsuri de stimulare și redresare a economiilor naționale adoptate de guvernele țărilor din Vest cel mai grav afectate.

Pe de altă parte, creșterea economică mondială este, în prezent, susținută de rapida recuperare și reziliența de invidiat a țărilor Orientului Îndepărtat, în frunte cu China, Japonia, Taiwan, Singapore și Coreea de Sud, numărând aici și Australia sau Noua Zeelandă.

Potrivit statisticilor Fondului Monetar Internațional, economia globală s-a micșorat cu aproximativ 4% în decursul anului 2020, pe măsură ce politicile împotriva virusului și-au lăsat amprenta economică. Cu toate acestea, Fondul Monetar Internațional situează, totodată, creșterea economică mondială la finele anului 2021 cu cinci procente mai sus decât în prezent, fenomen datorat redresărilor economice la nivel național, distribuirii vaccinelor și drumului anevoios al lumii întregi către o nouă normalitate.

Însă acea scădere de 4% menționată mai sus este înșelătoare. Impactul individual al pandemiei asupra statelor naționale a diferit semnificativ de la o țară la alta: în statele grav afectate acest impact reprezintă o majorare semnificativă a numărului persoanelor suferind de sărăcie extremă (și foamete). Chiar și în țările înstărite precum Statele Unite, vedem cozi lungi la ușa centrelor de distribuție a hranei.

III. Despre sărăcia extremă și foamete: cazul Statelor Unite

De obicei, foametea este corelată cu prezența sărăciei extreme, nu cu lipsa producției alimentare. Un bun exemplu în acest sens îl reprezintă Statele Unite. Statele Unite – unul dintre cei mai mari producători de produse alimentare din lume – s-au confruntat cu o largă răspândire a foametei datorată politicilor economice actuale care au subminat rezultatele „Războiului împotriva Foamei", lansat în anii 1960 prin deservirea păturilor afluente ale societății în detrimentul marii majorități a societății americane. Atât inegalitatea, cât și sărăcia au crescut semnificativ în Statele Unite în decursul ultimilor 50 de ani.

Astfel, găsim că, dinainte ca pandemia să determine contractarea economiei, deja în 2018 una din nouă gospodării americane nu avea siguranța hranei. Totodată, studiile efectuate pe acest subiect au arătat în mod repetat că procentul de insecuritate alimentară era mult mai crescut în rândul tinerilor, în general, și al studenților în particular: un studiu din 2019 a arătat că peste 40% din licențiații din Statele Unite se aflau în această poziție (potrivit Wikipedia).

În fața acestei situații disperate, pandemia și efectele sale economice (creșterea șomajului și scăderea remunerațiilor) au dat naștere unui adevărat dezastru. Indicatorii actuali sugerează o dublare a ratei de insecuritate alimentară în rândul gospodăriilor americane, o creștere disproporționată înregistrându-se în rândul gospodăriilor cu copii mici (Wikipedia).

IV: De la pandemie la sistemul de securitate alimentară și nutrițională

Astăzi, aproximativ 690 de milioane de oameni se culcă flămânzi în fiecare noapte pe mapamond. Dacă păstrăm tendințele actuale, Programul Mondial de Hrană (PMH) – laureat al Premiului Nobel pentru Pace în 2020 – estimează că numărul acestora ar putea ajunge la 840 de milioane până în 2030.

Or, cu toate acestea există îndeajuns de multă hrană pe glob pentru a hrăni toată lumea. Agricultorii, păstorii și pescarii reprezintă aproximativ 70% din totalitatea producătorilor de hrană ai planetei. Ei sunt, însă, și cei mai predispuși să sufere de insecuritate alimentară, deoarece sărăcia și foametea sunt resimțite cel mai acut în rândul populațiilor rurale.

Mai mult, prezenta criză sanitară globală (și consecințele ei economice) ne-au perturbat lanțurile de aprovizionare și distribuție, scoțând la iveală urgența nevoii de a aborda într-un mod unitar problemele conexe ale foametei, malnutriției, schimbărilor climatice și degradării mediului înconjurător.

Chiar dacă pandemia COVID-19 este o criză sanitară majoră peste tot în lume, ea a afectat diferite țări în moduri foarte diferite. Mai mult, guvernele naționale au venit ele însele cu răspunsuri diferite la această criză, recurgând la stări de urgență și la alte măsuri care au afectat semnificativ economiile naționale prin presiuni crescute asupra lanțurilor alimentare de pe întreaga planetă. Astăzi, consumatorii plătesc prețuri crescute, datorate perturbării lanțurilor de aprovizionare; copiii sunt privați de mesele școlare, iar familiile care depind de asistență alimentară se chinuie să supraviețuiască. În mai multe instanțe, agricultorii au pierdut în întregime accesul la piață, ajungând astfel să se teamă de recolta viitoare și de însămânțarea pentru sezonul viitor.

Unele guverne au răspuns înrăutățirii situației alimentare prin interdicții ale exporturilor și restricții plasate asupra importurilor, abordări care pot cu ușurință să exacerbeze atât fluctuațiile prețurilor, cât și tensiunile economice deja ridicate înaintea izbucnirii pandemiei de coronavirus. Majoritatea guvernelor, însă, au susținut fluxurile comerciale prin intermediul unor politici de export și import judicioase. Altele au răspuns chiar prin acțiuni umanitare,

încercând să asigure, astfel, eficiența și eficacitatea lanțurilor de aprovizionare alimentare. Trebuie, însă, să reconstruim lanțuri de aprovizionare și distribuție reziliente la nivel local și regional, bazate pe o producție agroalimentară locală diversificată și pe o gestionare sustenabilă a resurselor naturale disponibile. Și, chiar dacă acțiunile pe termen scurt pentru a corecta diferitele probleme locale curente sunt esențiale în acest moment, trebuie, de asemenea, să soluționăm câteva consecințe pe termen lung ale crizei care vor afecta negativ sistemele alimentare globale.

V. Ce trebuie făcut?

O chemare la acțiune: Pentru a putea contracara impactul pe termen mediu și lung al pandemiei COVID-19 asupra securității agricole, alimentare și nutriționale, precum și provocările viitoare crescânde ale unor schimbări climatice iminente care vor afecta cu precădere zonele cele mai sărace sau mai puțin dezvoltate de pe mapamond precum Africa, avem o mare nevoie de acțiuni relevante la nivel local care să fie, totodată, coordonate eficient la nivel internațional. Mai mult, fără să dovedim inițiativă în abordarea provocărilor la adresa securității alimentare și nutriționale, ne va fi foarte dificil – dacă nu chiar imposibil – să atingem Obiectivele de Dezvoltare Durabilă adoptate de Organizația Națiunilor Unite în 2015. Acesta a constituit subiectul unei scrisori deschise (la elaborarea căreia a participat și autorul prezentei lucrări) semnate de câteva sute de personalități politice marcante și experți tehnici deopotrivă, expediată Organizației Națiunilor Unite, grupului G-20 și diseminată activ pe internet. Multe dintre subiectele dezbătute acolo ar merita cu prisosință să fie repetate și aici.

Atingerea Obiectivelor de Dezvoltare Durabilă va necesita, de asemenea, acțiuni concertate pe frontul agriculturii și al securității alimentare, acțiuni întreprinse la nivel local, național, regional și global deopotrivă, încorporate într-o perspectivă generală bine monitorizată și coordonată.

Din păcate, cercetările asupra acestor provocări interconectate continuă individual în domeniile ecologiei, agriculturii, economiei și sănătății publice. Avem, astăzi, nevoie de mult mai multe cercetări transdisciplinare care, pe termen mediu, să dezvolte o mai mare reziliență a sistemelor noastre agricole și să sporească securitatea noastră alimentară.

Promovarea unei „recuperări verzi”: Schimbările climatice și riscul crescut de dezastre naturale pe care acestea îl aduc cu sine nu au dispărut, chiar dacă au fost eliminate din discursul colectiv al titlurilor de ziar de către pandemia noului coronavirus. COVID-19 ne-a demonstrat impactul masiv al activităților umane asupra mediului înconjurător. Emisiile de gaze de seră sunt în scădere; calitatea aerului și a apei, în creștere; diferite animale sălbatice și specii de păsări se întorc în habitate demult părăsite. Este, desigur, o fază temporară, deoarece costurile economice și sociale ale acestei abrupte contractări economice nu pot fi acceptabile pe termen lung. Și totuși, este o oportunitate de a sublinia, din nou, importanța conservării resurselor naturale – și în special a biodiversității agricole – prin creșterea gradului de captare al carbonului

pe mapamond, prin îmbunătățirea sănătății solurilor și a calității apelor, prin promovarea surselor regenerabile de energie și prin sprijinirea administrativă a unei planificări ecologice regionale bazate pe știință. Însă, dat fiind că există deja măsuri de stimulare economică pe scară largă propuse de majoritatea guvernelor naționale, este esențial ca acestea să fie folosite în așa fel încât să „reconstruim mai bine" și să promovăm o „recuperare verde" a economiilor naționale. Iar această categorie „verde" nu trebuie înțeleasă ca fiind strict legată de resursele energetice. Ea trebuie să includă și agricultura, pe lângă o mai eficientă utilizare a apei și a nutrimentelor disponibile; să abordeze și diversificarea producției, și să dea dovadă de un accent sporit pus pe sistemele alimentare bazate pe plante endemice ecosistemelor locale. Aceste schimbări de perspectivă necesită o modificare fundamentală a paradigmelor existente în materie de priorități naționale.

Știința, Tehnologia și Inovarea (ȘTI) sunt esențiale pentru abordarea nu doar a pericolului pandemiei COVID-19, ci și a altor amenințări și provocări globale. Am fost cu toții martorii succesului răsunător al accelerării proceselor de perfecționare și producție ale vaccinurilor împotriva COVID-19. În agricultură, revoluția tehnologiilor comunicării și informației ne pot ajuta să ne regândim sistemele agricole și alimentare în așa fel încât, pe de o parte, acestea să poată asigura securitatea nutrițională a celor săraci, iar de cealaltă parte să fie capabile să reducă amprenta climatică și impactul asupra mediului înconjurător al acestor sisteme. Este nevoie de inovații perturbatoare ale *status quo*-ului curent pentru a spori productivitatea și veniturile printr-o agricultură de precizie și prin lanțuri de aprovizionare robuste pentru agricultori, adoptând o abordare prin care să putem extrage „mult, din puțin". Cercetările viitoare ar trebui, de asemenea, să se concentreze asupra promovării noilor tehnologii pe piață, promovând inclusiv idei care pot părea utopice sau futuriste cum ar fi producția de carne din proteine unicelulare, sau a biocombustibililor din alge; de la o piscicultură accelerată, la îmbunătățirea împerecherii animalelor de consum, sau la proteinele pe bază de plante. Astfel de structuri sistemice ar trebui să permită transferul fluid și rapid „din laborator, pe ogor" și „de la ferma cea mănoasă la consumator pe masă".

Nutriția este foarte importantă pentru toate ființele umane în orice stadiu al vieților lor. Pentru femei, sănătatea este un drept fundamental al omului: accesul lor la o nutriție adecvată este esențial pentru asigurarea unei bune sănătăți și stă la baza împuternicirii femeilor din toată lumea. Mai mult, familii întregi beneficiază de pe urma acestei conceptualizări a dreptului femeilor la sănătate: copiii femeilor bine hrănite vor fi mai sănătoși, mai capabili să evite afecțiunile tipice copilăriei și vor crește în tineri mai activi, mai sănătoși și mai productivi. Susținerea sistemelor producătoare de hrană nutritivă și a agriculturii conexe asigură, în același timp, și securitatea nutrițională a gospodăriei. Răspunsul nostru pe termen mediu și lung la pandemia COVID-19 trebuie să cuprindă garanția că vom putea satisface nevoile tuturor femeilor, bărbaților și copiilor, inclusiv a celor mai marginalizați dintre noi.

Importanța genului: Femeile agricultori dețin cheia nutriției și hranei în Africa, deoarece în cea mai mare parte a Africii sub-sahariene majoritatea

hranei provine din mici loturi îngrijite de femei. Aceste mici întreprinzătoare au nevoie de ajutor pentru a putea produce mai mult cu mai puțin efort și costuri mai mici, pentru a reduce pierderile suferite în urma recoltelor, și pentru a putea negocia prețuri mai bune pentru produsele lor. Ele trebuie împuternicite atât la nivel social cât și politic, organizațional și mai ales financiar.

În această privință, emanciparea femeilor în agricultură va asigura securitatea nutrițională a gospodăriilor. Și, în termeni mai generali, acest accent pus asupra diversificării în baza producției locale de hrană nutritivă le va permite tuturor statelor lumii să atingă un grad sporit de reziliență și să își îmbunătățească propria securitate nutrițională.

Creșterea salariilor pentru muncitorii agricoli lipsiți de pământ este, de asemenea, esențială. În mare parte din Asia și America Latină, aceștia fac parte din cele mai sărace pături sociale, având prea puține oportunități pentru o viață mai bună în lipsa unui efort sistematic de a le crea un mediu profesional mai propice care, în ultimă instanță, să le permită și integrarea în sistemele naționale de asigurare și ajutor social. În Africa, micile agricultoare menționate mai sus joacă un rol esențial în asigurarea securității alimentare și agricole, și au nevoie de o mai mare atenție din partea autorităților precum și de mult mai mult sprijin în acest sens.

Diminuarea conflictelor locale: Conflictele reprezintă unul dintre principalele motive pentru instaurarea foametei. Organizația Națiunilor Unite estimează că 122 de milioane din cei 144 de milioane de copii a căror dezvoltare a fost atrofiată trăiesc în zone brăzdate de conflict. La nivel global, aproximativ 14 milioane de copii sub vârsta de cinci ani suferă de malnutriție acută severă, cunoscută și drept atrofiere gravă; însă doar 25% dintre aceștia au acces la tratamente care să le poată salva viața.

Sporirea rezilienței sistemului agricol și nutrițional global. Perturbarea lanțurilor de aprovizionare și distribuție va afecta negativ agricultura în următoarele 6 – 24 luni. Este imperios nevoie de demararea urgentă a unor inițiative care să asigure disponibilitatea creditelor și a materiilor agricole prime (semințe, îngrășăminte, pesticide) oriunde și oricând va fi nevoie să ranforsăm capacitatea agricultorilor de a atinge cotele așteptate. Trebuie, de asemenea, îmbunătățite sistemele actuale de transport, depozitare și distribuție, asigurând, în același timp, capacitatea de a modifica sistemele de producție existente pentru a se putea conforma unei cereri în continuă evoluție.

Africa are nevoie de atenție specială. Ea este, la ora actuală, singurul continent pentru care toate proiecțiile demografice arată o continuă creștere a populației până la sfârșitul secolului și chiar mai departe. De asemenea, este locul unde putem deja găsi cel mai mare număr de oameni aflați într-o sărăcie lucie care îi face cu atât mai predispuși riscurilor foametei și malnutriției. Mai mult, urbanizarea accelerată a continentului a început deja să transforme legăturile regionale existente dintre producătorii agricoli și consumatori.

Adaptarea la schimbările climatice este la fel de importantă ca eforturile noastre de a le preveni. Schimbările climatice sunt o realitate de netăgăduit; efectele lor sunt deja printre noi. Să aruncăm doar o privire de ansamblu asupra nordului Africii și regiunii Sahel: această uriașă zonă fierbinte, aridă,

cu puțină apă și deja net importatoare de hrană va deveni mai fierbinte, mai aridă și va suferi grav de pe urma deșertificării, cu un deficit de hrană cu atât mai exacerbat. În Africa sub-sahariană, unde aproximativ 95% din producția agricolă depinde de ploile sezoniere, chiar și acestea au început să devină imprevizibile. Alternanța unor noi cicluri de secetă urmată de inundații pune cu atât mai multă presiune asupra unui sector agricol slab pregătit, constituit din întreprinderi agricole la scară mică și dintr-o infrastructură rurală aproape inexistentă. Trebuie să sporim reziliența acestui sistem, și să asigurăm transformarea acestei agriculturi de cvasi-subzistență într-o „agricultură de precizie", fundamentată pe noi descoperiri științifice și susținută de cele mai eficiente și ecologice practici de management pe care le avem la dispoziție.

VI. Necesitatea unor acțiuni globale

Pandemia COVID-19, schimbările climatice și reziliența sistemelor noastre alimentare reprezintă, fiecare, câte o colosală problemă și provocare adresată umanității; și necesită, fiecare și împreună, un răspuns coerent, concertat la nivel global.

Întrajutorarea celor mai vulnerabili: Comunitatea internațională trebuie să ajute statele cele mai sărace prin intermediul unor acțiuni practice, la fața locului. Banca Mondială, Organizația pentru Hrană și Agricultură (OHA), Programul Mondial pentru Hrană (PMH), Fondul Internațional pentru Dezvoltare Agricolă (FIDA) și Băncile de Dezvoltare Regională au jucat – și continuă să joace – roluri importante în sprijinirea agriculturii și a securității alimentare. Donatorii bilaterali și organizațiile regionale precum Uniunea Europeană (UE) sau Uniunea Africană (UA) au, la rândul lor, un rol important de jucat. Împreună, acestea au o prezență operațională în peste 130 de state, astfel putând mobiliza mai ușor acțiuni concertate pentru un viitor mai bun. La rândul său, Grupul Consultativ pentru Cercetare Agricolă Internațională (GCCAI) poate îmbunătăți rețelele de cercetare internaționale existente prin inițiative care să urmărească sporirea rezilienței sistemului global alimentar, sau prin parteneriate mai strânse cu Sistemele Naționale de Cercetare Agricolă (SNCA), cu sectorul privat și cu organizații neguvernamentale.

Organizația Națiunilor Unite va organiza un Summit al Sistemelor Alimentare în 2021. Aceasta reprezintă o oportunitate semnificativă de a elabora un efort internațional bine organizat care să răspundă acestor provocări, să evalueze experiența acumulată până în prezent și să se asigure că cele mai bune practici ale câtorva vor deveni practicile standard ale majorității. Evenimentul va reprezenta, totodată, o bună ocazie de a sprijini formarea de parteneriate reale pentru implementarea practică a acțiunilor necesare în teren. Aceste parteneriate trebuie încheiate între toate guvernele și băncile regionale, organizațiile internaționale (inclusiv Organizația Națiunilor Unite și agențiile internaționale specializate la organizații regionale), agențiile bilaterale, sectorul privat, organizațiile neguvernamentale, până la acele organizații care sprijină în mod direct agricultorii și consumatorii în fiecare țară în parte...

VII. Concluzii

Trebuie să acționăm în mod colectiv pentru binele comun al tuturor. Trebuie să facem apel la umanitatea noastră împărtășită. Trebuie să ne asigurăm că inițiativele noastre sunt fundamentate pe o reală grijă și compasiune pentru cei mai săraci și neputincioși dintre noi. Privitor la pandemie, trebuie să ne asigurăm că vaccinele, soluțiile terapeutice și testele necesare sunt disponibile și accesibile tuturor celor care au nevoie de ele, nu doar acelora care își permit să și le însușească. Putem relua acțiunile de pe agenda luptei împotriva schimbărilor climatice – în acest sens, decizia Președintelui Statelor Unite de a se ralia din nou prevederilor Acordului de la Paris este salutară. Putem, cu adevărat, ajuta societatea umană să depășească provocările multifațetate la adresa securității sistemelor noastre agricole și alimentare cauzate de multitudinea de politici mioape adoptate în trecut, de perturbările determinate de pandemie și de provocările în continuă creștere ale schimbărilor climatice, punând, astfel, societatea umană într-o poziție mult mai puternică și pe calea unei dezvoltări și gestionări mult mai sustenabile a creșterii economice, a creșterii sociale și, nu în ultimul rând, a regenerării mediului înconjurător.

21 ianuarie 2021

Akkan Suver
Președinte al Fundației Marmara pentru Cercetări Strategice și Sociale

Akkan Suver, cunoscut jurnalist și scriitor, lider al societății civile din Turcia, este fondatorul Summit-urilor Economice Eurasiatice, care din 1998 se desfășoară, an de an, la Istanbul, organizate de Fundația Marmara pentru Cercetări Strategice și Sociale, asociație internațională de prestigiu, recunoscută în lume pentru activitatea sa în slujba păcii și dialogului intercultural. Akkan Suver este vicepreședinte și membru fondator al Fondului Internațional de Cooperare și Parteneriat al Mării Negre și al Mării Caspice, care a fost inaugurat la 4 martie 2009 la București.

În calitatea sa de activist pentru dialogul intercultural, Akkan Suver a organizat, în fiecare an timp de douăzeci de ani, „Cina de dragoste și pace" în timpul Ramadanului, cu participarea patriarhilor greci, armeni, sirieni, și a președintelui Direcției Afaceri Religioase a Republicii Turce, Marelui Rabin al Turciei.

Akkan Suver este doctor Honoris Causa al Universității Tefekkur din Azerbaidjan (2001), Universității Bishke din Kârgâzstan (2010), Universității Maritime de Stat din Constanța (2013), deținător a numeroase premii și medalii conferite de instituții din Austria, Albania, Azerbaidjan, Bulgaria, Macedonia, Mongolia, Muntenegru, România, Slovenia. Pentru promovarea dialogului intercultural și interreligios, în martie 2007 i s-a conferit la Vatican „Medalia *In Memoriam* Benedict al XVI-lea".

În noiembrie 2017, dr. Suver a primit în Austria premiul „Partenerul strategic al anului 2017" din partea „Vienna Economic Forum" pentru importanta sa contribuție la înțelegerea comună regională, pentru lucrările sale în domeniul dialogului intercultural, precum și pentru colaborarea desfășurată de-a lungul anilor.

Dr. Akkan Suver este membru al Comitetului Academic al Universității Istinye. Cărțile sale au fost publicate în limbile turcă, engleză, muntenegreană și azeră, iar în prezent colaborează pentru ziarul *Gözlem* din Izmir.

„Ordinea politică și economică mondială actuală va fi pusă sub semnul întrebării pe viitor. Când vom ieși, în cele din urmă, din această criză epidemiologică pe termen lung, ne-am putea confrunta cu un colaps social, poate chiar cu un nou val de criză, a cărui anvergură nu am reușit până acum să o calculăm."

Mâine nu va arăta ca astăzi!

Akkan Suver

Deoarece fac parte dintr-o societate ai cărei membri stau în casele lor de aproape o lună și jumătate în vremea COVID-ului, aștept răbdător, ca toți ceilalți, venirea unor zile cu sănătate. La finalul acestei îndelungi așteptări, pe de altă parte, recunosc că ne vom confrunta cu noi scenarii, determinate de noi condiții. Aceste noi scenarii cărora va trebui să le facem față par să provină din alte povești decât cele cu care ne-am obișnuit. Am convingerea că, în lume, unele valori astăzi recunoscute fie se vor metamorfoza, fie vor dispărea cu totul.

De exemplu, înainte de această criză sugestia că oamenii ar accepta de bunăvoie să-și cedeze libertatea părea de neconceput. Cu toate acestea, astăzi, cetățenii multor țări sunt de acord cu impunerea unor măsuri drastice și cer instaurarea unor interdicții de circulație.

Mai mult, există, de asemenea, realitatea că, în ziua de astăzi, cei care sunt de acord cu restricționarea libertăților sub presiune sunt aceiași care vor cere mai multe drepturi și libertăți mâine.

Iarăși mâine, acele societăți grav afectate de criză vor avea alte așteptări în urma acesteia. În locul structurilor tradiționale ierarhice și a modelelor economice și comerciale încetățenite, ne vom îndrepta către transformări flexibile, modulare, dinamice, fluide, digitale și axate pe cerere. Nu este vreo mare profeție să constatăm că aceste noi tendințe politice vor fi trasate în urma, și nu în vremea crizei. Așadar, pe termen lung, ne vom confrunta și cu un sistem politic și economic global diferit.

Ce schimbări vor aduce noile tehnologii de securitate eticii și legislației?

Societățile care nu au putut preveni această epidemie, acolo unde arena internațională s-a dovedit nepregătită, s-au raliat în jurul datelor științifice și au adoptat un stil managerial transparent, care a determinat noi obiective odată cu prelungirea crizei și intensificarea efectelor economice negative. Se va dovedi curenta ordine politică și economică mondială îndeajuns de durabilă pentru a face față zilei de mâine?

Vom vedea dacă trăim.

Se pare că ne avântăm năprasnic către o ordine mondială digitală. Pe măsură ce algoritmii inteligențelor artificiale reușesc să ajungă la concluzii din ce în ce mai repede și cu mai puține erori decât mintea umană, care va fi rolul roboticii în lumea viitorului? Cu atât mai mult cu cât aceștia nu sunt supuși riscurilor biologice precum virușii sau bacteriile...

Care va fi rolul orașelor inteligente ale viitorului?

Suntem puși în fața unui scenariu care pare să înlesnească ascensiunea tinerilor care se pot adapta la internet și la inteligența artificială. Acest scenariu – nu vreau să o cred, dar pare a fi un proiect de eliminare a generației mele, care nu poate ține pasul cu tehnologia! Mă preocupă următoarea întrebare: „Ce pot face persoanele peste 60 de ani în lumea roboților?"

Pe de altă parte, se pare că banii gheață vor dispărea. Bitcoin ne poate bate la ușă în orice clipă. Oare, în economia viitorului, va prima sănătatea, sau considerentele economice? Ce ne va lua colapsul economic, și ce ne va aduce?

Ne confruntăm cu oameni care fac sugestii iraționale împotriva publicațiilor scrise, care vorbesc despre germenul hârtiei de ziar. Se pare că vom întâmpina o nouă formă de media, un nou ecosistem mediatic al viitorului.

Educația s-a transferat online, casele noastre au devenit săli de clasă și fiecare suntem vigilenți. Școlile sunt un bun candidat pentru a rămâne în afara globalizării.

Cumpărăturile au încetat. Cât privește cumpărăturile alimentare, piața se pregătește să ne servească la telecomandă.

Rămân ferecate porțile tuturor templelor, moscheilor, bisericilor, sinagogilor și altarelor tuturor celorlalte religii peste tot în lume, fără excepție.

A venit luna Ramadanului, iar rugăciunile *tarawih* sunt interzise. Mecca este pustie. Sărbătorile Paștilor sunt creștinește sărbătorite acasă. Bisericile sunt închise. Nu doar Vaticanul însuși, ci și Piața Sf. Marcu a fost declarată zonă interzisă. Evreii și-au petrecut *Pessah*-ul în tăcere. Este cu neputință să te apropii de Zidul Plângerii din Ierusalim.

Cei mai întunecați și habotnici devotați ai fiecărei religii și credințe păstrează tăcerea asupra acestui subiect.

Cu excepția Antarcticii, acest război se poartă în fiecare țară de pe fiecare continent.

Glorioasele organizații internaționale sunt disperate. Faptul că Italia, care a cerut asistență din partea țărilor membre ale Uniunii Europene în procesul de combatere al pandemiei COVID-19, nu a primit niciun răspuns la cererea sa, a dezvăluit că Uniunea Europeană nu era în măsură să gestioneze această criză. În mod asemănător, mesajul președintelui Serbiei, Alexandar Vucic, cum că „solidaritatea europeană nu este altceva decât o frumoasă poveste" a arătat cât de vulnerabilă este Uniunea în încercarea sa de a menține coeziunea și unitatea în perioada post-Brexit. Ajutorul urgent necesar acelor țări europene expuse efectelor devastatoare ale pandemiei a venit din partea Chinei, Rusiei și chiar Turciei mele; iar această evoluție neobișnuită subliniază slăbiciunea Uniunii Europene, dezvăluind care sunt actorii predilecți de a umple acest vid format de inacțiunea acesteia. Pe de altă parte, nici Organizația Mondială a Sănătății nu s-a ridicat la nivelul așteptărilor în timpul acestei pandemii.

Fiecare țară încearcă să câștige acest război prin propriile-i mijloace, și propriile-i metode. Prin urmare, se pare că globalizarea a fost înlocuită cu o guvernare naționalistă și centralizată. Putem doar spera că administrațiile nu vor încerca să perpetueze această obișnuință a hotărârilor peremptorii pe care

și-au format-o în vremea coronavirusului și după acesta.

În timp ce toate sectoarele economice, de la bănci la fabrici, de la magazine la companii aeriene, se confruntă cu o criză de neimaginat, companiile telefonice și cele de telecomunicații parcurg o adevărată epocă de aur.

În opinia mea, omenirea se află la o răscruce. De aici încolo, lumea diplomației viitorului își va avea, și ea, un loc meritat. Nu mai putem ști cu certitudine cât vor mai supraviețui regulile existente ale diplomației internaționale și ale diplomației publice.

Un virus ne-a răpit viața socială, și ne-a ferecat în case. Ce ne vom face dacă un alt virus ne va bloca electricitatea, apa curentă sau gazele naturale mâine?

A sosit vremea vieții digitale, inteligenței artificiale și a interconectivității internautice. Ne aflăm în pragul unei noi ordini sociale. S-ar putea să trebuiască să suferim crize mai aprige decât aceasta, și să facem și mai multe concesii dintre libertățile noastre. Singura mea speranță este că noile minți și noua știință care se va dezvolta în urma pandemiei să aducă omenirii zile mai luminoase.

Uneori, crizele pot crea fundamentele pentru transformări mondiale, creând nevoia unor noi formațiuni, perspective și soluții. Lucrul cel mai important este să nu ne pierdem convingerea că această criză poate fi trecută, și să păstrăm în vedere modalitățile prin care o putem învinge. Astfel, asemenea crize subite, deși nu pot fi prevenite în totalitate, pot fi, totuși, gestionate corespunzător.

Aceia care se vor dovedi capabili de a gestiona criza vor fi cei mai mari contributori la schimbarea și transformarea lumii.

Vom vedea dacă trăim.

Dar trebuie să fim convinși că mâine nu va arăta vreodată ca astăzi.

1 mai 2020

Șapte elemente ale post-pandemiei COVID-19

Akkan Suver

Pandemia COVID-19 a exacerbat dificultățile preexistente la nivel național, regional și global: conflicte geopolitice, deteriorarea economiei globale, criza democrației, prigonirea populațiilor vulnerabile și marginalizarea. Pandemia COVID-19 a înăsprit senzațiile de incertitudine, teamă, anxietate și furie care ne încearcă pe fiecare în toate domeniile și la toate nivelele vieții sociale, transformându-ne, astfel, lumea într-o „societate a riscului" resimțită de din ce în ce mai mulți.

Chiar dacă apariția vaccinurilor împotriva COVID-19 a oferit lumii speranța întoarcerii la o anume normalitate, avem încă un drum lung de făcut, iar „perioada de anxietate – temere – furie" va continua pentru o bună bucată de vreme. Aflându-ne, astfel, în continuare într-o luptă împotriva pandemiei și în plină tranziție către o lume „post-pandemică", există, în opinia noastră, șapte elemente esențiale ale realității ce ne înconjoară care trebuie luate în considerare.

Primul element este Lumea securității, unde competiția pentru hegemonie reliefată de conflictul dintre Statele Unite și China va deveni din ce în ce mai evidentă odată cu reconfigurarea puterii globale către Asia. Există temeri că „războaiele mercantile" între Statele Unite și China se vor răspândi și în arena geopolitică, marcând perioada următoare pandemiei printr-o suprascriere a economiei și democrației. Gruparea marilor economii emergente BRICS – Brazilia, Rusia, India, China și Africa de Sud – va fi înlocuită, după pandemie, de ICASA – grupul Indiei, Chinei, Asiei de Sud-Est și Africii. În următoarele două decenii, aceste țări vor ieși în evidență și vor juca un rol fundamental în sporirea produsului intern brun la nivel global și, astfel, în stimularea creșterii economice pe mapamond.

Cel de-al doilea element demn de luat în considerare este Lumea instituțiilor. În următorul deceniu, vom fi martorii creșterii influenței organizațiilor internaționale și regionale precum Națiunile Unite, NATO, Uniunea Europeană, Organizația Mondială a Comerțului și Organizația Mondială a Sănătății, care vor juca un rol crucial în găsirea soluțiilor la problemele economice, umanitare, climatice și de securitate cu care se va confrunta omenirea. Deja, se exprimă opinia că multilaterala „lume a Regulilor și Instituțiilor" va facilita reîntoarcerea la „stabilitate și normalitate" în anii 2020 într-o manieră mult mai eficientă decât ar fi putut statele naționale angrenate în tumulturi regionale și globale.

Accesul inegal la sistemele de ajutor social, o uriașă rată a șomajului (în special în rândul tinerilor) și răspândirea sărăciei extreme în care 47% din

populația lumii, aproape 3,5 miliarde de suflete, încearcă să supraviețuiască cu mai puțin de 1,5 dolari americani pe zi, împreună constituie cel de-al treilea element: Lumea inegală. Pandemia COVID-19 a declanșat o exacerbare a diferențelor dintre veniturile celor înstăriți și ale celor săraci, și a înrăutățit drastic problema preexistentă a șomajului.

„Problemele identitare", resimțite în toate țările lumi în baza diferențelor etnice, religioase și tribale pe de o parte, și „problema polarizării" de cealaltă, bazată pe frica de Islam, frica de refugiați și imigranți sau frica de străini în general, au transformat lumea actuală într-o Lume tribală. Anii următori vor alcătui un deceniu în care politicile identitare și polarizarea vor suprascrie democrația și domnia legii, întărind tendința către introversiune și naționalism și, astfel, construind cel de-al patrulea element: Lumea introversiunii.

Cel de-al cincilea element este Lumea în continuă încălzire. Schimbările climatice globale și încălzirea globală reprezintă o problemă ce amenință toate persoanele, toate țările, și toate ființele vii. Este o problemă resimțită în fiecare domeniu în parte, de la agricultură la asigurarea apei și gestiunea sustenabilă a terenurilor, de la șomaj la stabilitatea economică, de la democrație la securitate – în special în domeniul sanitar –, și nu poate fi rezolvată decât prin „cooperare globală și o nouă înțelegere a politicii și a societății deopotrivă".

Cel de-al șaselea element este Lumea digitală. Schimbări revoluționare în materie de tehnologie, digitalizare și automatizare, cunoscute drept cea de-a patra revoluție industrială – cu alte cuvinte, apariția „lumii digitale" – va continua să influențeze toate aspectele vieților noastre. Luând în considerare că pandemia de coronavirus a transformat, deja, procesul de digitalizare în cel mai important aspect al vieții noastre cotidiene, evoluția omenirii întru noua „lume digitală" va deveni din ce în ce mai aparentă.

Cel de-al șaptelea element este chiar Lumea pandemiei însăși: COVID-19 a dat forma întregului an 2020 peste tot pe mapamond, și în toate domeniile vieții. Această situație de fapt va continua atât în 2021, cât și în anii ce vor urma. Lupta împotriva COVID-19 a afectat fiecare domeniu de activitate cotidiană atât de profund încât conceptele de „lume după coronavirus" sau „noua normalitate" au ajuns de uz comun în această perioadă. Pandemia a avut un impact substanțial asupra vieții sociale și tuturor relațiilor noastre, de la nivel local la nivel global, de la viața de zi cu zi la politica internațională. La rândul lor, riscurile în domeniile securității, economiei, democrației și schimbărilor climatice s-au exacerbat cu atât mai mult din cauza pandemiei. A devenit imposibil să ne mai putem gândi atât la anul 2021, cât și la deceniul următor, fără recurs la spectrul sistemelor sanitare și la riscul unor potențiale viitoare pandemii.

La ce fel de lume ne putem aștepta?

Răspunsurile la întrebarea ce lume am prefera, dacă ar fi să facem „două alegeri din șase opțiuni", excluzând lumea pandemiei: 70-75% au preferat combinația dintre Lumea inegală și Lumea încălzirii globale. Următorul set de preferințe, ales de 50-55% din respondenți, a fost alegerea între Lumea digitală și Lumea tribală. Uneori una, alteori cealaltă, au fost alese drept cea de-a treia opțiune. În mod interesant, Lumea securității, înțeleasă pe modelul

conflictului crescând dintre Statele Unite și China – alegerea de așteptat din partea respondenților – a fost a cincea în ordinea preferințelor, în vreme ce Lumea regulilor și instituțiilor, cu baza în democrație și domnia legii, a fost cea din urmă preferință a celor intervievați. Așadar, pe baza datelor de mai sus putem sugera că omenirea va experimenta atât anul 2021, cât și deceniul următor pe baza Lumii pandemiei, inegalității și încălzirii globale, cu adaosul unei lumi introspective formate de probleme identitare și polarizare, precum și al „lumii digitale", a cărei importanță și prevalență sporesc pe zi ce trece ca urmare a pandemiei curente.

Acest lucru ne furnizează, de asemenea, indicii importante despre societate în ansamblu și despre guvernanța globală. Mai întâi, în ecuația securității-economiei-democrației, accentul pe sănătate, economie și securitate are întâietate în fața democrației. În al doilea rând, prin „economie" nu se înțelege creșterea economică, investițiile, sau finanțele; din contră, în acest caz „economia" reprezintă dezvoltarea sustenabilă a umanității; mai precis, ni se cere să găsim soluții la problemele „șomajului și lipsei necesităților fundamentale precum dreptul la sănătate, la hrană sau la apă, precum și mediul înconjurător". Cu alte cuvinte, înțelegerea „dezvoltării umane" precede abordarea „creșterii economice neoliberale". În al treilea rând, problemele lumii inegale, pandemice și în încălzire ridică problema „capacității statale" centrate pe individ, contrastând-o suveranității statelor naționale; iar în domeniul securității, problema „securității umane", în locul securității statale. În al patrulea rând, chiar și în cadrul dezbaterii noastre preferențiale care pictează o lume a viitorului axată pe sănătate, inegalitate și încălzire globală, conceptelor și principiilor „demnității", „echitabilității", „justiției" și „libertății drepturilor" li se oferă întâietate. De exemplu, problemele șomajului și ale sărăciei sunt privite nu doar drept probleme economice, ci și drept un atac la demnitatea și drepturile individului.

Atât în 2021, cât și în deceniul ce va veni, cerințele „luptei împotriva inegalității, epidemiilor și încălzirii globale" ne permit să prevedem cum tensiunile între politică și guvernanță, care au repercusiuni de la vârf până la baza societății și aduc în prim-plan securitatea statală și creșterea economică, se vor aprofunda și exacerba.

În acest cadru, în 2021, se cade să subliniem evoluția recentă a unui nou factor pe arena mondială, acesta fiind noua administrație prezidențială a Statelor Unite. Cabinetul Biden-Harris este axat pe contracararea chiar a acestei lumi prefigurate a viitorului: Lumea pandemiei, inegalității și a schimbărilor climatice. În acest context, deciziile și, desigur, acțiunile luate de către administrația Biden vor juca un rol definitoriu în construirea lumii viitorului.

12 martie 2021

Luciano Saso
Universitatea Sapienza, Roma, Italia
Președinte al Rețelei UNICA a Universităților din Capitalele Europene

Profesorul Luciano Saso, fost prorector la Universitatea Sapienza din Roma, are o vastă experiență în relațiile internaționale. În ultimii 15 ani, a participat la o serie de proiecte internaționale dezvoltate de asociații universitare, a fost keynote-speaker și președintele numeroaselor conferințe internaționale organizate de Rețeaua Universităților din Capitalele Europei (UNICA) în calitate de membru al Comitetului Director pentru două mandate (2011-2015) și, în prezent, președinte al UNICA. Mandatul său se încheie în 2023.

Doctor în Științe Farmaceutice al Universității Sapienza din Roma, profesorul Luciano Saso a publicat peste 250 de articole științifice în reviste internaționale de impact, a coordonat mai multe proiecte de cercetare și a fost expert pentru numeroase agenții naționale și internaționale de finanțare în ultimii 30 de ani.

Specialist în domeniul stresului oxidativ și al antioxidanților, a fost editor invitat al mai multor publicații dedicate acestui domeniu, printre studiile sale numărându-se: *Chimie, biologie și farmacologia modulatorilor stresului oxidativ* („Journal of Oxidative Medicine and Cellular Longevity”, 2018); *Chimia și farmacologia modulatorilor stresului oxidativ* („Journal of Molecules”, 2018); *Modularea stresului oxidativ: aspecte farmaceutice și farmacologice* („Oxidative Medicine and Cellular Longevity”, 2016); *Stresul oxidativ ca țintă farmacologică* („Current Topics in Medicinal Chemistry”, 2014); *Compuși heterociclici antioxidanți în descoperirea medicamentelor și chimie medicinală* („Mini-Reviews in Medicinal Chemistry”, 2013).

În 2019, Luciano Saso a participat, la București, la conferința internațională „Inter-University Cooperation for Open Science”, eveniment ce a marcat 100 de ani de existență a Universității de Stat din Baku din Azerbaidjan. Conferința a fost organizată de această universitate în colaborare cu Rețeaua Universităților de la Marea Neagră și Universitatea din București.

„Deși ideea digitalizării sistemelor educaționale era deja dezbătută de mai mult timp, accelerarea acestei inițiative sub imperiul pandemiei COVID a fost cu adevărat impresionantă.”

Digitalizarea și inovarea sistemului universitar în lumea post-COVID

Luciano Saso

Anul 2020 va fi consfințit drept o perioadă tragică pentru omenire. Sindromul respirator acut și sever de coronavirus 2 (SARS-CoV-2, sau COVID-19, ori mai simplu COVID) s-a răspândit pe toată planeta, infectând zeci de milioane de persoane și luând viețile unui procent semnificativ dintre aceștia. Pandemia a determinat multe state să implementeze restricții din ce în ce mai severe, culminând în instaurarea unor stări de urgență care au durat câteva luni bune în diferite țări care au avut, și vor avea și în viitorul apropiat, consecințe socio-economice cu adevărat dramatice.

Avântul extraordinar către digitalizarea educației

Deși ideea digitalizării sistemelor educaționale era deja dezbătută de mai mult timp, accelerarea acestei inițiative sub imperiul pandemiei COVID a fost cu adevărat impresionantă. Toate palierele educaționale, de la grădinițe la sistemul universitar, au fost grav afectate de noul coronavirus, iar majoritatea instituțiilor fie au fost închise complet, fie au funcționat la capacitate mult restrânsă timp de câteva luni bune. După șocul inițial, milioane de dascăli, profesori și membri ai corpurilor administrative și tehnice din sistemele de învățământ din întreaga lume au reacționat într-o manieră cu adevărat extraordinară, încercând să transfere întreaga activitate didactică în mediul online și, în doar câteva săptămâni, să se familiarizeze cu operarea platformelor digitale precum Zoom, Google Meets și Microsoft Teams de care, în cele mai multe cazuri, nu avuseseră măcar cunoștință înaintea acestei crize. Cei mai mulți dintre aceștia s-au adaptat surprinzător de bine noilor sisteme, apreciind avantajele concrete pe care le aduc și încercând să depășească cu celeritate problemele inerente:

Avantaje:

- Capacitatea de a oferi și a participa la cursuri educaționale de acasă, fără a fi nevoie de o prezență fizică într-o sală de curs care poate ridica probleme logistice și temporale semnificative pentru cursanții care locuiesc departe de sediul instituțiilor respective.
- Facilitatea interacționării strânse între studenți și profesori, utilizând funcția de chat a platformelor digitale chiar în timpul cursurilor propriu-zise.

- Îmbunătățirea generală atât a calității cât și a cantității de resurse digitale disponibile.

Dezavantaje:

- Reducerea interactivității sociale cu alți studenți, un factor deosebit de critic, cu precădere pentru tinerii aflați la începutul studiilor lor superioare.
- Dificultăți pentru acele discipline fundamentate pe activități experimentale sau practice precum biologia, farmacologia, medicina, arheologia, artele spectacolului, artele frumoase, arhitectura, ingineria și multe alte specializări.
- Dificultăți în accesarea acelor biblioteci care nu dispun de resurse digitalizate în totalitate, în special pentru studenții și cercetătorii specializați în materii umaniste și în științele sociale.
- Dificultăți pentru profesorii nefamiliarizați cu platformele și resursele digitale.
- Diviziunea socio-economică, care îngreunează semnificativ activitățile acelor profesori sau studenți care nu dispun de dispozitive tehnologice moderne sau de acces neîntrerupt la internet de mare viteză.
- Dificultăți de concentrare pentru unii studenți, în special pentru promoțiile mai tinere, în cadrul cursurilor online, comparativ cu aceleași cursuri susținute în persoană.
- Probleme psihologice legate de izolarea socială sau de reducerea interacțiunilor sociale, în pofida ranforsării rețelelor de suport psihologic în cadrul majorității instituțiilor universitare de-a lungul anului 2020.

Cu toții nutrim speranța că viitoarele campanii de vaccinare vor soluționa definitiv actualele noastre imperative sanitare. După aceea, va trebui să ne folosim înțelept de lecțiile învățate pe parcurs și, oriunde este posibil sau adecvat, să continuăm:

- Învățământul online, prin implementarea unor modele hibride în care activitățile în persoană să se rezume la cele strict necesare sau obiectiv folositoare (activități experimentale și practice, perioadele de început ale programelor universitare etc.).
- Să organizăm evaluările studenților în mediul online. În această privință, în loc să ne concentrăm asupra cerințelor practice, precum necesitatea a două camere de supraveghere distincte în încăperile studenților pentru a descuraja „trișatul", ar fi mai bine să ne recalibrăm examenele propriu-zise pentru a putea evalua corect capacitatea studenților de a-și însuși cele mai importante concepte ale disciplinei în cauză și de a răspunde unor întrebări complexe, în loc să demonstreze capacitatea de a memora noțiuni pe care le-ar fi putut găsi cu ușurință pe internet.
- Să organizăm întruniri online ale personalului universitar, precum reuniunile Consiliilor de Administrație, Senatelor Universitare, Consiliilor de facultate sau departament, etc.

- Să transferăm susținerea lucrărilor finale ale fiecărui nivel academic (licență, master sau doctorat) în mediul online.
- Să ranforsăm strategiile de acces deschis ale instituțiilor de învățământ superior, asigurându-ne că toate cunoștințele comasate ale disciplinelor de studiu sunt puse în mod gratuit nu doar la dispoziția profesorilor sau studenților instituției aferente, ci și la dispoziția publicului larg și a societății în ansamblu.

Universitățile, de la modelul medieval la noile modele digitale

Universitățile se numără printre cele mai longevive instituții de pe mapamond (Universitatea al-Qarawiyyin din Maroc, fondată în anul 859 d. Hr.; Universitatea al-Azhar din Egipt, 970 d. Hr., Universitatea din Bologna, 1088 d. Hr.), supraviețuind multor crize religioase, politice, financiare și sanitare deosebit de grave. Ele au fost înființate cu mult înainte ca lumea să aibă acces la hârtie pe scară largă, atunci când cărțile au început să poată fi imprimate în tipografiile care foloseau litere metalice în șabloane interschimbabile, la un cost redus. În ultimii 30 de ani, în urma exploziei internetului în lume (în 1993), universitățile s-au adaptat, suplinind atât cantitatea, cât și calitatea resurselor disponibile în mediul online. Tehnici pedagogice inovatoare precum „inversarea sălii de clasă" au fost adoptate în cadrul multor cursuri universitare drept răspuns la disponibilitatea informațiilor la scară largă, transformând profesorul dintr-un savant de la pupitru într-un ghid care să direcționeze, mai degrabă, interesul studenților săi. Chiar și ideea învățământului la distanță a început să fie implementată acum câțiva ani, însă doar în cazul unui număr foarte restrâns de cursuri – deoarece învățământul în persoană, considerat de o calitate superioară de majoritatea instituțiilor, rămăsese forma preferată de factorii decizionali universitari. Cursurile online deschise publicului larg (Massive Online Open Courses – MOOCS), unde mii de studenți participau la cursuri oferite gratuit de universități de prim rang la nivel mondial (și unde taxele de curs se aplicau doar evaluărilor), au apărut în 2007, însă nu au devenit atât de populare pe cât se preconiza inițial datorită mai multor motive, printre care limitarea interactivității sociale în cadrul cursurilor și rata crescută de abandon.

Pandemia COVID-19, poate pentru prima dată în istoria educației superioare, a transformat învățământul la distanță în noua metodă didactică standard timp de aproape un întreg an universitar. După cum am menționat, atât calitatea cursurilor, cât și a nivelului de predare nu au fost întotdeauna la nivelul anterior al învățământului în persoană – cel puțin nu pentru toți studenții – însă, per total, rezultatele obținute sunt, cu siguranță, remarcabile. Propunerile pentru un număr ridicat de cursuri de învățământ la distanță prezintă o oportunitate clară pentru „noua normalitate" de după pandemia COVID-19, însă vine și cu o serie de provocări specifice, dintre care menționăm câteva:

Universitățile tradiționale care doresc să intre pe „teritoriul" învățământului online se vor confrunta cu o concurență acerbă din partea celorlalți „ofertanți educaționali" precum Coursera, edX și, mai recent, chiar și Google.

Se poate ca viitorii angajatori să fie din ce în ce mai interesați de „educația ne-formală", obținută în afara sistemelor universitare tradiționale atât timp cât vor putea continua să angajeze indivizi care să dispună de abilitățile practice și teoretice necesare.

În unele țări (Statele Unite, Australia, Marea Britanie), costurile universitare au crescut exponențial în ultimele decenii, iar în timpul pandemiei au dat naștere unei dezbateri acerbe asupra justificării acestor costuri în noul cadru educațional exclusiv online. Ar trebui scăzute taxele în cazul transpunerii integrale sau parțiale a cursurilor în mediul online?

Mobilitatea internațională virtuală și integrată

Pandemia COVID-19 a avut un impact deosebit de negativ asupra mobilității studenților internaționali, atât cei care caută să urmeze cursuri integrale în străinătate, cât și cei aflați în schimburi de experiență.

Programul Erasmus, una dintre inițiativele emblematice ale Uniunii Europene, a demarat în anul universitar 1987-1988 cu doar 3000 de participanți estimativ; în următoarele trei decenii, acesta a permis ca aproape trei milioane de studenți să urmeze cursuri universitare în străinătate, atât înăuntrul, cât și în afara granițelor Uniunii Europene.

La scurt timp după declanșarea crizei sanitare cauzată de noul coronavirus, mulți studenți internaționali au decis să își întrerupă programele Erasmus, sau altminteri și-au anulat planurile de a le începe. În acest mod, s-a dat startul unor complicate operațiuni de repatriere. În anul universitar în curs, 2020-2021, numărul studenților care vor participa la programul Erasmus va fi, cu siguranță, mult mai scăzut decât în anul 2018-2019, înainte de coronavirus. Chiar și după eradicarea acestui virus teribil (sperăm) în 2021, nu ne putem aștepta ca numărul studenților internaționali să revină la nivelul celui din anii anteriori pandemiei.

Impactul social și politic al acestei mobilități practic reduse în interiorul Uniunii Europene se prefigurează a fi deosebit de semnificativ, având în vedere marile efecte benefice ale schimburilor de experiență în rândul studenților pentru coagularea unei identități comune în rândul unei populații de peste 400 de milioane de oameni care vorbesc peste 20 de limbi și care au, în foarte multe cazuri, istorii cât de poate de diferite.

Chiar și așa, această perspectivă sumbră este ameliorată, într-o anumită măsură, de noile oportunități create. Desigur, este foarte probabil ca schimburile inter-universitare să fie foarte diferite în noua eră post-COVID. Programul de studii Erasmus+ (2014-2020) a permis studenților să viziteze alte instituții de învățământ superior timp de 3-12 luni pentru fiecare stagiu al formării academice (licență, masterat sau doctorat); însă, în fiecare stagiu nu putea fi aleasă decât o singură instituție din străinătate. Mobilitatea virtuală ne oferă, în schimb, fascinanta ocazie de a urma cursuri oferite de instituții diferite din întreaga lume în același timp, putându-le, astfel, alege pe cele mai ofertante pentru fiecare disciplină în parte. Cu toate acestea, pentru a implementa această mobilitate virtuală cu maximum de succes și eficiență, trebuie:

- Să formăm noi parteneriate academice (prin memorandumuri ale înțelegerii) care să permită schimbul virtual de studenți și nu doar schimburile fizice.
- Să definim cu exactitate procentajul de credite academice pe care un student le poate obține urmând cursurile digitale oferite de universități din străinătate. Prin esența lor aceste procentaje nu pot fi foarte mari, decât acolo unde calificarea finală urmează să fie conferită de mai multe instituții în paralel (acreditări duble, multiple sau conexe).
- Recunoașterea creditelor academice obținute în străinătate trebuie să fi fost reglementată cu strictețe vreme de mai mulți ani prin proceduri care să includă semnarea parteneriatelor de învățământ, facilitarea diseminării foilor matricole sau a altor documente administrative universitare către autoritățile competente, etc. În acest sens, trebuie stabilite noi proceduri care să informeze parteneriatele de mobilitate virtuală, și trebuie definit cu prioritate numărul minim de credite obținute online din partea fiecărei instituții. În acest sens, dezbaterea actuală deosebit de aprinsă privitoare la microcredite ne va fi de mare ajutor.
- Să sprijinim financiar mobilitatea virtuală, după cum sprijinim și mobilitatea fizică? Deoarece mobilitatea virtuală nu preconizează costuri adiționale de transport sau cazare, răspunsul la această întrebarea ar putea fi negativ. Cu toate acestea, studenții ar putea cere rambursarea anumitor categorii de cheltuieli conexe, precum achiziționarea echipamentelor tehnice, asigurarea unei conexiuni la internet de mare viteză, sau asigurarea accesului la resursele digitale.
- Să motivăm studenții să se înscrie la cursurile online oferite de instituțiile partenere (care au semnat, împreună cu instituția emitentă, memorandumuri de înțelegere adecvate). Din punct de vedere logistic, știm că acest demers ar necesita eforturi suplimentare din partea studentului, pentru a putea:
    a. evalua și alege cursurile online oferite de universitățile partenere, încorporându-le, deopotrivă, într-un plan educațional aprobat în prealabil de universitatea de care aparține;
    b. participa propriu-zis la cursurile alese (care ar putea fi planificate în același timp cu alte cursuri oferite de universitatea de care aparține);
    c. fi evaluat (unde criteriile de evaluare pentru cursurile celeilalte instituții pot fi și de multe ori sunt, diferite de cele ale universității de care aparține);
    d. obține copiile și/sau originalele foilor matricole sau ale altor documente administrative relevante, și a obține recunoașterea studiilor efectuate prin intermediul unor proceduri nou stabilite.

De ce ar dori un student să facă toate acestea? Motivația mobilității fizice internaționale a fost strâns legată de motive sociale, culturale și personale precum cunoașterea unor alte culturi, altor limbi, altor orașe sau popoare;

desigur, mobilitatea virtuală este cu mult mai puțin ofertantă în această privință. Însă, mobilitatea virtuală ar putea permite alegerea individuală a celor mai atrăgătoare cursuri online oferite de o serie întreagă de universități partenere, care ar putea fi urmate în decursul aceluiași semestru atât timp cât considerentele programelor de studiu o permit. În acest mod, studenți și-ar putea construi singuri un program de studiu integrat și îmbunătățit, calat cu precizie pe interesele lor particulare. Drept stimulente adiționale, universitățile-mamă ar putea oferi burse pentru mobilități fizice pe termen scurt (școli de vară/iarnă, conferințe etc.) la universitățile partenere acelor studenți care participă la cursurile online oferite de acele instituții, permițându-le acestora să cunoască în persoană profesorii și colegii cu care au interacționat în mediul online vreme de câteva luni. Mai mult, pentru a face din acest model integrat unul cu adevărat de succes, este absolut necesar să îmbunătățim gradul de vizibilitate al ofertelor de cursuri online (publicarea programelor cursurilor, configurarea profilurilor profesorilor, incorporarea feedback-ului oferit de cursanții anteriori etc) deoarece, în acest moment, studenții pot cu ușurință deveni confuzi încercând să navigheze website-urile universităților partenere.

Noi oportunități pentru mobilitatea personalului didactic, administrativ și tehnic

Este bine-cunoscut faptul că mobilitatea personalului universitar este principalul factor în formarea unor relații strânse între instituțiile universitare, în îmbunătățirea calității schimburilor de experiență pentru studenți și în creșterea vizibilității instituției și a reputației sale internaționale. Cum s-a întâmplat și în cazul mobilității studenților, pandemia COVID-19 a scăzut dramatic mobilitatea fizică a personalului universitar, pe alocuri făcând-o chiar imposibilă. În schimb, au fost organizate foarte multe seminare online (așa-numitele „webinars"), permițându-le, astfel, studenților să participe la învățământul online oferit de specialiști din străinătate. Calitatea învățământului online poate fi, într-adevăr, foarte ridicată, și are marele avantaj de a nu necesita deplasarea fizică, atât de ineficientă ca timp și un factor limitator decisiv pentru savanții foarte ocupați. În lumea post-COVID, ar fi un lucru deosebit de pozitiv să păstrăm această nouă și convenabilă structură a webinarului, având, de asemenea, avantajul de a permite o mai bună cunoaștere a colegilor de breaslă înainte de a-i invita să susțină o serie de cursuri în persoană, un angajament foarte serios pentru toate părțile implicate (atât profesorii invitați, gazdele acestora, cât și studenții care urmează cursurile respective).

În mod asemănător, pandemia COVID-19 a avut un impact deosebit de negativ asupra mobilității fizice internaționale a personalului administrativ și tehnic, o componentă foarte importantă a programului Erasmus. Relațiile internaționale, cercetarea, departamentele IT și contabile, bibliotecile etc. puteau cu adevărat împărtăși modele de bune practici asociate specific exercițiului lor profesional în cadrul unor conferințe/workshop-uri denumite „săptămânile personalului" (oferite, de exemplu, de www.staffmobility.eu). După

declanșarea crizei sanitare, marea majoritate a acestor evenimente a fost fie anulată, fie amânată pe termen nedefinit. Totuși, interactivitatea între personalul instituțiilor partenere a rămas deosebit de intensă, mulțumită întrevederilor online pe platformele digitale. În epoca post-COVID, ne-am dori ca astfel de interacțiuni să continue, permițând urmărirea bunelor practici profesionale online care să ofere personalului administrativ și tehnic din cadrul mai multor instituții ocazia de a lucra împreună, mai ales în cazul unor sarcini deosebit de dificile precum elaborarea proiectelor internaționale, efectuarea auditului etc.

Provocări și noi oportunități pentru educația interdisciplinară

Până în secolul al XIX-lea, educația era intrinsec interdisciplinară. De exemplu, filosofia („dragostea pentru cunoaștere și înțelepciune") nu era separată de matematică, istorie, literatură sau de științele naturale precum este astăzi. Această separare a specializărilor de studiu a început dintr-o serie de motive, datorată inclusiv unei complexități și cantități din ce în ce mai mari a informațiilor obligatorii pentru fiecare disciplină în parte. Într-adevăr, aceasta constituie și în ziua de astăzi unul dintre principalele obstacole în calea unei educații cu adevărat interdisciplinare. Desigur, cu toții ne-am dori să cunoaștem cea mai frumoasă literatură și filosofie creată vreodată de umanitate, dimpreună cu fascinantele mecanisme ale științelor biologice sau ale astronomiei; însă este acest lucru posibil astăzi?

„Impulsul digital" facilitat de COVID-19 ne poate ajuta în acest sens, deoarece acum accesul la informație este din ce în ce mai răspândit tuturor. Rolul instituțiilor educaționale la toate nivelele nu trebuie, acum, să mai fie acela de a oferi informații în sine, ci de a prezenta concepte și „eșafodaje" pentru a putea înțelege informațiile la care avem deja acces și pentru a le utiliza în elaborarea de noi idei, „conectând punctele distincte" într-un mod creativ. Trebuie să avem curajul de a ne reînnoi curiculele educaționale, înlăturând anumite informații tehnice greu de învățat și ușor de uitat, concentrându-ne asupra conceptelor fundamentale în toate disciplinele. Aceste concepte, odată înțelese, vor rămâne cu noi pentru totdeauna.

Angajabilitatea, educația intersectorială și inteligența artificială

O educație superioară constituie o investiție enormă de timp și resurse din partea studenților, familiilor acestora și chiar a societății în ansamblu, iar asigurarea unui grad ridicat de angajabilitate a absolvenților este o responsabilitate fundamentală a tuturor universităților. Cu toate acestea, dezvoltarea rapidă a tuturor sectoarelor economice face foarte dificil de preconizat ce tipuri de serviciu vor fi disponibile în viitor. Digitalizarea și inteligența artificială, pe de o parte, fac factorul uman redundant într-o serie întreagă de activități, iar de cealaltă parte creează constant noi cerințe care sunt, uneori, dificil de rezolvat.

Așadar, universitățile trebuie să își reînnoiască în mod constant strategiile, iar următoarele considerente se pot dovedi cu adevărat utile în acest sens:

Educația primită trebuie să ne facă toți studenții buni învățăcei, deoarece aceștia vor trebui să dobândească noi cunoștințe și abilități pe întreg parcursul vieții.

Studenții trebuie expuși unor medii de învățare diversificate, inclusiv în interiorul instituțiilor non-academice în cadrul general al unei educații intersectoriale.

Absolvenții nu trebuie doar să își caute locuri de muncă, ci trebuie încurajați să devină și creatori de locuri de muncă prin evaluarea noilor cerințe și nevoi ale societății și formarea de întreprinderi, companii sau alte organizații capabile să le satisfacă. Cursuri opționale pentru dezvoltarea abilităților antreprenoriale ar trebui oferite în cadrul tuturor disciplinelor de studiu, folosind abordări interdisciplinare oriunde este posibil (de exemplu, relaționarea științelor umaniste și sociale cu ingineria sau arhitectura în cadrul unor proiecte legate de conservarea patrimoniului natural sau cultural).

Universitățile trebuie să păstreze un contact continuu cu organizațiile non-academice pentru a înțelege mai bine viziunea și nevoile acestora și pentru a putea lua în considerare aceste necesități în elaborarea și revizuirea programelor universitare – fără a neglija, desigur, împărtășirea acelor informații fundamentale pentru fiecare disciplină în parte.

Pandemia COVID-19 a accelerat semnificativ transformarea digitală a societăților noastre, și este de așteptat ca aceste procese, odată declanșate, să capete din ce în ce mai multă viteză.

Rolul important al noilor universități europene

Ca urmare a propunerii Președintelui Republicii Franceze, Emmanuel Macron, în septembrie 2017, de a crea o serie de noi universități europene, Comisia Europeană a lansat două apeluri publice pentru finanțarea (până în prezent) a 41 de alianțe de Instituții Europene de Învățământ Superior (https://ec.europa.eu/education/education-in-the-eu/european-education-area/european-universities-initiative_en). Conducerile multor universități au acceptat cu entuziasm această provocare, și au demarat o serie de cooperări strategice de impact care implică nu doar sistemul universitar, ci și cercetarea și inovarea. Unul dintre elementele-cheie ale acestor proiecte, lansate înainte de apariția virusului COVID-19, era o crescută mobilitate a studenților (până la un procent de 50% dintre aceștia!) pentru a le putea permite să beneficieze de experiențe didactice în mai multe universități din țări diferite.

COVID-19 a avut un impact semnificativ asupra modului de operare al acestor noi universități europene (mobilitatea internațională, ședințele de proiect etc.), ele devenind în prezent niște „săli de forță" deosebit de utile pentru ca Europa să se antreneze și să își dezvolte unele dintre activitățile menționate mai sus (mobilitatea virtuală și hibridă a studenților și personalului universitar, învățământul online de înaltă calitate, recunoașterea microcreditelor universitare, urmărirea bunelor practici administrative în mediul online,

laboratoare de cercetare de la distanță etc.).

Concluzii

Virusul SARS-CoV-2 a avut un impact dramatic asupra lumii întregi; însă, la fel ca și în cazul tuturor celorlalte crize, poate aduce și ceva benefic societăților noastre. Educația, și în particular educația superioară, poate beneficia de pe urma acestui fascinant avânt digital pe care l-am observat recent. Învățământul online de înaltă calitate poate fi deosebit de util nu doar pentru educația formală, dar și pentru educația informală, pentru educația pe termen lung și pentru majoritatea personalului activ în instituțiile de învățământ superior. Cu toate acestea, trebuie să avem mare atenție să abordăm corespunzător provocările și riscurile asociate unei atât de puternice transformări digitale, precum izolarea socială sau o reducere în interactivitatea umană, cu precădere în rândul persoanelor tinere și a celor mai vulnerabile din punct de vedere psihologic.

10 ianuarie 2021

Raja Jhinaoui Ben Ali

Ambasador al Republicii Tunisia în România

Absolventă a Școlii Naționale de Administrație din Tunis și a Facultății de Drept Privat, cu un master în Drept Funciar, Raja Jhinaoui Ben Ali și-a început cariera profesională în 1997. A făcut stagii în Franța, la École Nationale d'Administration din Paris și la Strasbourg, în domeniul Afacerilor Europene. În 2010, a fost numită consul la Consulatul General al Tunisiei din Marsilia. Din 2015 este reprezentantul Ministerului Afacerilor Externe la ședințele Organizației Conferințelor Islamice pentru Comitetul Financiar Permanent și Comitetul Experților Guvernamentali și, din 2017, reprezentantul permanent al Ministerului Afacerilor Externe la Comisia Financiară a Ligii Statelor Arabe și reprezentant în comisiile sectoriale naționale. În noiembrie 2018, a fost numită ambasador extraordinar și plenipotențiar al Republicii Tunisia în România.

Din bogata sa activitate în România, menționăm implicarea în derularea proiectului „Interregional Educational Project North Africa – South-Eastern Europe: Shared History, Shared Heritage. Exchange of experience and good practices in ancient heritage valorization", coordonat de Comisia Națională a României pentru UNESCO; implicarea în dezvoltarea relațiilor de colaborare dintre instituțiile dedicate patrimoniului cultural în cele două țări; implicarea în dezvoltarea cadrului legal aplicabil în relația bilaterală; și implicarea în dezvoltarea relațiile economice bilaterale, ținând seama că „Tunisia este un centru regional în care ambii parteneri au oportunitatea de a promova cooperarea tripartită cu partenerii lor strategici – Europa de Est, Africa și Orientul Mijlociu".

Excelența Sa menține contacte cu autoritățile locale din diferite orașe românești precum Galați, Iași, Timișoara, Ara, Cluj-Napoca, Vâlcea, Dâmbovicioara, Sibiu, Voineasa și Svinița (Mehedinți), atât pentru a studia perspectivele de înfrățire între municipii din România și Tunisia, cât și pentru a reactiva proiecte de parteneriate mai vechi. În această direcție, în 2020 s-au înfrățit orașele Iași și Ariana; Timișoara și Tunis; Râmnicu-Vâlcea și Hamman Sousse.

„Tunisia s-a numărat printre țările care au considerat că o astfel de luptă împotriva unei amenințări globale nu poate fi câștigată decât prin cooperare și solidaritate internațională."

Diplomația în timpul pandemiei COVID-19

Raja Jhinaoui Ben Ali

Înainte de toate, permiteți-mi să îi adresez sincerele mele mulțumiri domnului Emil Constantinescu, Președintele Institutului de Studii Avansate pentru Cultura și Civilizația Levantului, pentru această lăudabilă inițiativă de a compune acest articol dedicat „Lumii post-pandemie".

Pandemia COVID-19 a modificat fiecare aspect al vieții noastre cotidiene și s-a dovedit o amenințare extraordinară pentru umanitate. Chiar și cele mai dezvoltate state ale lumii au fost afectate ca urmare a pandemiei, cu precădere în domeniul provocărilor legate de sistemele sanitare și în toate aspectele vieții. Restricțiile pandemice instituite în aproape toate țările lumii au afectat nu doar indivizii, ci și viața socială și activitățile economice. Bunul mers al industriei a fost perturbat. Afacerile, școlile și chiar guvernele au implementat noi și radicale politici pentru a-și putea continua activitatea și a se adapta pentru viitor.

Tunisia s-a numărat printre țările care au considerat că o astfel de luptă împotriva unei amenințări globale nu poate fi câștigată decât prin cooperare și solidaritate internațională.

La nivel național, instituțiile și societatea noastră și-au dat seama de gravitatea situației de timpuriu și, mulțumită măsurilor adoptate, irumperea pandemiei înăuntrul Tunisiei a fost întârziată pe cât posibil.

Tunisia a fost una dintre primele țări din Orientul Mijlociu și Nordul Africii – așa-numita regiune MENA – care să se împotrivească cu succes exploziei noului coronavirus. Țara nu a înregistrat niciun nou caz vreme de cinci zile consecutive începând din data de 11 mai 2020 și și-a dus la îndeplinire planul de ridicare a restricțiilor între 4 mai și 14 iunie 2020, deschizându-și granițele către turism la 27 iunie 2020 și rezumându-și, așadar, activitatea economică obișnuită.

Marea realizare a Tunisiei în abordarea pandemiei poate fi atribuită unei combinații de factori: nu în ultimul rând, unui sistem sanitar relativ robust, unei reacții guvernamentale prompte și eficiente, încrederii cetățenilor în performanța Guvernului, și conștientizării publice a pericolului virusului. De îndată ce primele cazuri au fost raportate în Tunisia pe 2 martie, Guvernul a răspuns imediat cu un set cuprinzător de măsuri menite să încetinească răspândirea virusului.

Guvernul a interzis temporar orice călătorie, a mandatat munca de acasă pentru toți angajații în funcții neesențiale, a închis moscheile, a impus carantinarea obligatorie și interdicții de circulație pe timp de noapte, a închis școlile și întreprinderile și a interzis adunările publice. Forțele armate și cele

de poliție au fost însărcinate cu asigurarea respectării tuturor acestor măsuri.

Tunisia a avut încă un avantaj, în aceea că deține unul dintre cele mai avansate și mai bine finanțate sisteme sanitare din întreaga regiune MENA, fapt demonstrat de existența Observatorului Național pentru Afecțiuni Noi și Emergente, a Organizației pentru Intervenție și Asistență sau a Comisiei Naționale Regionale pentru Prevenirea Dezastrelor, instituții care s-au dovedit pregătite să confrunte pandemia și să își centralizeze eforturile împotriva acesteia, să îi urmărească evoluția epidemiologică și să îi încetinească răspândirea. La nivel local, consiliile municipale, cu ajutorul organizațiilor societății civile și al partidelor politice, au avut grijă să se coordoneze cu instituțiile naționale pentru a putea implementa măsuri adiționale de prevenție calate pe nevoile specifice din teren.

Așadar, autoritățile tunisiene au adoptat măsuri de urgență privitoare la sănătatea publică în martie 2020, care au urmărit să încetinească răspândirea virusului SARS-CoV-2. Printre aceste măsuri s-a numărat nu numai închiderea aeroporturilor și a celorlalte Puncte de Acces Frontalier (PAF) aflate de-a lungul granițelor terestre și ale limitelor maritime, ci și restricțiile domestice de circulație și carantinarea populației. Cu toate acestea, din 15 martie 2020 autoritățile tunisiene au reușit repatrierea a peste 25000 de cetățeni tunisieni izolați în străinătate, respectiv a 18000 de persoane pe cale aeriană și a 7000 prin granițele terestre.

Pe 4 iunie 2020, Tunisia a ridicat starea de urgență; pe 27 iunie și-a redeschis granițele maritime, terestre și aeriene străinilor, implementând, totodată, noi proceduri obligatorii pentru accesul non-cetățenilor în Tunisia. Un sistem codificat pe culori a fost implementat, pentru a arăta clar cetățenii căror state pot intra fără restricții și ai căror state pot intra cu respectarea restricțiilor impuse.

În aceeași perioadă a anului 2020, Tunisia a anunțat lansarea mărcii **„Ready & Safe”**, care acompania un nou **„Protocol Sanitar pentru Turismul Tunisian Anti-COVID-19”**. Obiectivul principal al acestui program era să implementeze toate precauțiile și măsurile de igienizare necesare pentru a putea asigura siguranța călătorilor. Abordarea adoptată în elaborarea acestor instrucțiuni și reguli de igienă a fost fundamentată pe o analiză a factorilor de risc axată pe cinci vectori: oameni, mașini, mediu, misiune și management, prezenți pe întregul sector turistic accesat de itinerariile clienților. Măsurile adoptate s-au referit la:

- Controlarea răspândirii pandemiei înăuntrul stabilimentelor turistice;
- Asigurarea securității atât a personalului de serviciu al stabilimentelor turistice, cât și a oaspeților acestora;
- Restabilirea încrederii și siguranței lanțurilor turistice și a operatorilor turistici cât mai repede cu putință;
- Oferirea unui produs cu un control al securității ridicat.

Pe 13 martie 2021, Tunisia a lansat campania națională de vaccinare împotriva COVID-19. Prioritate la vaccinare a primit personalul medical, urmat de forțele armate și ofițerii de securitate, persoanele în vârstă de peste 65 de ani și cei suferinzi de afecțiuni cronice. La 1 aprilie 2021, Tunisia a

primit o a doua tranșă de vaccinuri împotriva COVID-19, parte a inițiativei globale „COVAX", care urmărește să asigure distribuția echitabilă a vaccinurilor împotriva noului coronavirus. Vor urma și alte tranșe, în vederea atingerii unei rate de vaccinare în rândul populației de 50% până la sfârșitul anului 2021.

Mai mult, pentru a stimula fluxul turistic, Autoritatea Națională Tunisiană pentru Controlul Coronavirusului a instituit noi reglementări de acces pentru turismul organizat în Tunisia.

De la 19 aprilie 2021, călătorii nerezidenți în posesia unui voucher (compus din dovada biletului de avion + a transferului + a cazării turistice) care sosesc fie prin zboruri de linie, fie prin curse charter ca parte a unui sejur organizat și supervizat (adică, a unui tur „all-inclusive") vor fi autorizați să intre în Tunisia prin prezentarea, la sosire, a rezultatului unui test PCR negativ efectuat cu până la 72 de ore înaintea îmbarcării, precum și consimțirea la a rămâne în grupuri din momentul sosirii în Tunisia și la a folosi mijloacele turistice de transport omologate pentru transferul la cazare și pentru vizitele turistice efectuate în timpul ședерii. Toate vizitele, fie înăuntrul stabilimentelor de cazare turistică fie în afara acestora, trebuie să aibă loc în grupuri organizate, în strictă conformitate cu Protocolul Tunisian Sanitar Turistic împotriva COVID-19.

În ceea ce ne privește pe noi, diplomații, ne-am alăturat liniei întâi a luptei împotriva crizei, unde ambasadele au încercat să îmbunătățească importanta cooperare bilaterală și să ofere servicii consulare cetățenilor izolați într-o situație deosebit de delicată și complexă. Noul coronavirus a modificat fundamental preceptele diplomației peste tot în lume. Lideri mondiali și miniștri deopotrivă au fost obligați să își desfășoare activitățile diplomatice prin intermediul conferințelor electronice și apelurilor video, în timp ce ambasadorii au purtat povara reprezentării naționale și a promovării țărilor lor.

Diplomația nu a scăpat nevătămată din acest moment de inflexiune, însă practica diplomatică a evoluat simțitor:

1. **Transformarea digitală** s-a dovedit deosebit de importantă în această perioadă, implicând transformarea diplomației clasice, bazate pe contact direct, într-o diplomație mai modernă. Munca diplomaților s-a transformat complet, discuțiile directe între șefi de stat, directori din Diplomație, membri ai Guvernului sau experți fiind reduse la minimum posibil. Acțiunile diplomatice au schimbat ecosistemul prin recursul la media digitală, contribuind, astfel, la transformarea culturală și organizațională a lumii. Cu toate acestea, importanța minimizării costurilor asociate călătoriilor internaționale a fost un alt efect pozitiv.
2. **Diplomația științifică** a jucat, la rândul său, un rol fundamental în timpul acestei pandemii, în îmbunătățirea relațiilor dintre actorii științifici activi la nivel național și comunitatea internațională.
3. Acum, diplomația s-a reorientat către o **Diplomație inclusivă**. În contextul epidemiei COVID-19, umanitatea are nevoie de o solidaritate globală fără precedent și de răspunsuri urgente. Însă, trebuie să găsim inspirația și să stabilim bazele unei lumi mai înțele-

gătoare și mai reziliente în fața provocărilor ce ne așteaptă. Chiar dacă o țară reușește să oprească răspândirea epidemiei pe termen mediu, lucrurile nu vor fi în ordine, sau înapoi la normal, decât atunci când majoritatea statelor lumii vor fi depășit această criză.

4. **Diplomația durabilă.** Odată cu pandemia, a devenit clar că agricultura reprezintă o unealtă esențială pentru a furniza resursele naturale necesare pentru subzistență; fiecare țară trebuie să își dezvolte o economie din ce în ce mai autonomă.

Este, așadar, important ca misiunile noastre diplomatice să își păstreze capacitatea de a promova și prioritiza investițiile legate de aceste sectoare esențiale, precum și sprijinirea de noi tendințe care încearcă să sporească și să faciliteze astfel de activități în țările noastre. Privit de departe, unul dintre cele mai percutante efecte ale pandemiei COVID-19 a fost să ne determine să devenim diplomați mai buni. Diplomația tradițională, cu siguranță, va deveni mai dinamică, reinventându-se în căutarea de avantaje în fața adversității și a situațiilor complexe.

În urma ridicării stării de urgență, Ambasada Tunisiei la București s-a reorientat cu celeritate către operațiuni virtuale. Am subscris, astfel, tendinței către o diplomație digitală în încercarea de a extinde sfera de interes a evenimentelor publice și culturale unei audiențe globale, de a include nu doar o arie mai largă de oficiali de rang înalt, ci și alți participanți din Tunisia. Ambasada și-a intensificat angajamentul pe rețelele sociale, atât într-un efort de a se adresa comunității tunisiene rezidente în România, cât și în ideea de a atinge un public nou.

Deși următoarea generație de diplomați va activa într-o lume complexă și nesigură, trebuie să subliniez că anumite abilități diplomatice fundamentale, precum o gândire critică, o exprimare clară în scris și capacitatea de a forma legături interpersonale, vor rămâne de primă importanță. *„Supremația și nevoia de teleconferințe ne-au determinat să ne îmbunătățim abilitățile de comunicare verbală și orală în încercarea de a substantiviza, deoarece nu ne mai putem baza atât de mult pe comunicarea nonverbală și pe proximitatea contactului.”*

Această fluidizare a funcțiilor diplomatice ne-a permis, de asemenea, ca Ambasadă, să ne concentrăm mai îndeaproape pe funcțiile-cheie ale diplomației.

Bunăstarea, securitatea și, înainte de toate, repatrierea în siguranță a tuturor cetățenilor tunisieni care rezidă și trăiesc în afara Tunisiei au constituit principalele priorități ale Guvernului Tunisian.

În primele luni ale anului 2020, serviciile consulare oferite au depășit majoritatea celorlalte considerente ale Ambasadei. Secția Consulară a jucat un rol cheie în ajutarea cetățenilor de a face față cu succes unei lumi nesigure și complicare, pline de restricții și frontiere închise. Sarcina noastră prioritară a fost să ne ajutăm cetățenii aflați în situații umanitare, sociale sau economice dificile ca urmare a pandemiei. Așadar, Ambasada, prin Secția Consulară, a servit drept punctul de convergență al eforturilor de coordonare între cetățeni și autoritățile tunisiene în procesul acestora de repatriere. Cetățenii noștri,

în primul și cel mai urgent rând cei aflați în țări străine pe termen temporar în calitate de turiști, angajați sau vizitatori și naufragiați acolo din cauza închiderii granițelor, au fost întotdeauna principala țintă a eforturilor noastre. Reprezentanțele noastre din toată lumea au furnizat, de asemenea, provizii și ajutoare financiare celor aflați în nevoie.

Trebuie să atrag atenția asupra tuturor eforturilor depuse de Ambasadă, care a lucrat îndeaproape cu autoritățile române pentru a asigura repatrierea tunisienilor blocați aici. Mulțumită eforturilor concertate ale ambelor părți, aceștia au putut ajunge în Tunisia în cele mai bune condiții. Au fost două zboruri importante de repatriere, unul pe 8 mai 2020 și următorul pe 21 iunie 2020. De atunci, am încercat să mențin acest tonus de activitate, atât în ceea ce mă privește cât și în ceea ce privește Ambasada, cu toate că încă suntem nevoiți să suportăm consecințele acestei crize sanitare.

Cooperarea decentralizată a crescut, la rândul său, semnificativ. Ambasada și-a intensificat vizitele și contactele cu autoritățile locale din diferite orașe românești precum Galați, Iași, Timișoara, Ara, Cluj-Napoca, Vâlcea, Dâmbovicioara, Sibiu și, mai recent, Voineasa și Svinița (Mehedinți), atât pentru a studia perspectivele de înfrățire între municipii din România și Tunisia, cât și pentru a reactiva proiecte de parteneriate mai vechi. Aceste vizite de lucru în diferite orașe din România au demonstrat excelența relațiilor existente între cele două țări și dorința comună de a le întări și a le aduce la un nivel superior. Discuțiile menționate au constituit, de asemenea, o bună oportunitate pentru a revizui diferite aspecte ale cooperări culturale bilaterale sau ale oportunităților pentru comerț și investiții în Tunisia, precum și pentru a observa cu satisfacție convergența pozițiilor luate pe probleme regionale și internaționale de interes comun.

În această privință, o serie de proiecte de înfrățire comunală au fost fie aprobate în 2020 (între orașele Iași și Ariana; Timișoara și Tunis; precum și un proiect între Vâlcea și Hamman Sousse) sau altminteri urmează a fi ratificate (între Voineasa, jud. Olt, și Voineasa, jud. Vâlcea), vizitele mele materializându-se, astfel, în întâlniri fructuoase cu autoritățile locale. Ambasada a reactivat, de asemenea, proiecte de înfrățire mai vechi între cele două state, precum între Hammamet și Cluj-Napoca; Bușteni – Djerba Midoun și Bran – Sidi Bousaid.

Trebuie, iarăși, să menționez ultimul webinar organizat pe data de 4 februarie 2021 de Ambasada Tunisiei în parteneriat cu InvestRomania din cadrul Ministerului Economiei, Afacerilor, Mediului și Turismului din România și în cooperare cu Agenția pentru Promovarea Investițiilor Străine (FIPA – Tunisia), Camera de Comerț și Industrie a Municipiului București, Camera de Comerț și Industrie a Județului Prahova și partenerii săi tunisieni, Tunisia Export – CEPEX și Autoritatea Tunisiană pentru Investiții (TIA), despre relațiile economice bilaterale. Acesta a încercat să surprindă climatul român de investiții și impactul pozitiv al accelerării evoluțiilor favorabile din economia tunisiană, inclusiv angajamentul său asumat de a continua să amelioreze climatul mediului de afaceri pentru a deveni mai atractiv pentru investitori de calitate și pentru a furniza noi oportunități, derogări și garanții.

În această privință, am confirmat, atunci, că aceste două țări pot conlucra pentru a atinge obiectivele de dezvoltare economică prefigurate, mai ales având în vedere că *„Tunisia este un centru regional în care ambii parteneri au oportunitatea de a promova cooperarea tripartită cu partenerii lor strategici – Europa de Est, Africa și Orientul Mijlociu”*.

În întâlnirile mele de lucru cu oficialii români, am căzut de acord și asupra nevoii de a urmări și intensifica dialogul economic și comercial de îndată ce situația sanitară o va permite, pentru a insufla energie Obiectivelor enunțate în Acordul de Cooperare semnat între Camera de Comerț și Industrie a României și Uniunea Tunisiană a Industriei, Comerțului și Meșteșugurilor (UTICA) cu ocazia Forumului de Afaceri Româno-Tunisian organizat pe 11 aprilie 2019 și, mai ales, crearea unui Consiliu de Afaceri, stipulată expres în Acordul de Cooperare din 2019. Aceste convorbiri au căutat, de asemenea, să stabilească un program de acțiuni comune – organizate în mediul online, cel puțin în primă fază, dat fiind contextul pandemic global –, urmate de vizite de lucru între operatorii economici tunisieni și omologii lor români.

Aș dori să subliniez că, chiar și în astfel de situații critice, buna cooperare între Ambasada Tunisiei în România și autoritățile române a fost menținută pentru a putea pregăti pașii următori sfârșitului acestei situații sanitare globale critice.

9 iunie 2021

Michael Marien

Membru al Academiei Mondiale de Artă și Știință
Director al Ghidului pentru securitate și sustenabilitate

Cu un doctorat în științe sociale și studii de planificare națională obținut la Școala Maxwell de Cetățenie și Afaceri Publice de la Universitatea Syracuse din New York, Michael Marien este consultant și autor a peste 100 de articole în publicații importante.

A fost director de proiect în cadrul World Institute Council, New York (1972-1974), precum și director în cadrul departamentului Information for Policy Design (LaFayette, New York, 1974-1978).

În perioada 1979-2008, a fondat și a editat „Future Survey", un ghid lunar pentru cărți, rapoarte și articole relevante pentru viitor, publicat de World Future Society (Bethesda, Maryland). În cei aproape 30 de ani de apariție, „Future Survey" a publicat peste 21.000 de texte fundamentale.

World Future Society este o organizație neguvernamentală de nivel global, partener consultativ pentru ONU și UNESCO, cu membri în 82 de țări. Fondată în 1966, World Future Society este recunoscută ca fiind cea mai mare, cea mai influentă și cea mai longevivă comunitate de viitori gânditori din lume. Membrii săi au stabilit bazele gândirii viitoare așa cum o înțelegem astăzi, iar printre aceștia s-au numărat personalități legendare precum Carl Sagan, Buckminster Fuller, Alvin Toffler, Herman Kahn, Peter Drucker, Arthur C. Clarke, Gene Roddenberry și Margaret Mead.

Inspirați de scara Sagan-Kardashev, membrii World Future Society consideră că fiecare specie inteligentă fie trece de la o civilizație de tip „0" la o civilizație de tip „1", fie dispare. Potrivit acestora, pandemia COVID-19, care a atras atenția unui potențial colaps al sistemelor civilizației noastre, reprezintă și oportunitatea de a crea o civilizație de tip „1" care poate face față mai bine creșterii exponențiale și progresului uman.

Michael Marien este membru al Academiei Mondiale de Artă și Știință, și a participat activ la conferințele incluse în proiectul Institutului de Studii Avansate pentru Cultura și Civilizația Levantului, „Lumea post-pandemie între război și pace".

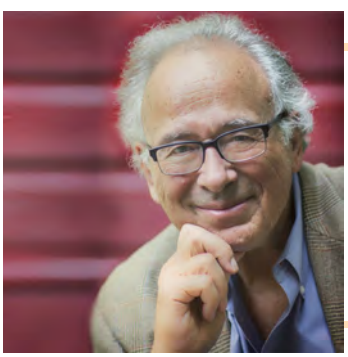

„Virusul SARS-CoV-2 nu a fost încă îmblânzit, datorită noilor mutații care se răspândesc pe tot cuprinsul Pământului, precum și ezitărilor în fața vaccinării sau, pe alocuri, chiar respingerii propriu-zise a acesteia, care variază de exemplu, de la aproximativ 10% în China la 40% în Franța."

Două stele călăuzitoare pentru o lume sustenabilă

Michael Marien

Recenzie literară pentru Academia Mondială de Artă și Știință/Cadmus

Zece lecții pentru o lume post-pandemie.
Fareed Zakaria.
New York: W.W. Norton, 2020

Epocile globalizării: geografie, tehnologie și instituții.
Jeffrey D. Sachs.
New York: Columbia University Press, 2020

Pandemia COVID-19, declarată oficial de Organizația Mondială a Sănătății în martie 2020, a cauzat un număr uluitor de morți, facilitând evoluția unor dizabilități de durată și a suferinței economice și mentale a multora dintre noi (chiar dacă în mod inegal), atât înăuntrul cât și între diferitele țări de pe glob. În pofida extinderii și prioritizării lanțurilor de producție și distribuție a vaccinurilor, virusul SARS-CoV-2 nu a fost încă îmblânzit, datorită noilor mutații care se răspândesc pe tot cuprinsul Pământului precum și ezitărilor în fața vaccinării sau, pe alocuri, chiar respingerii propriu-zise a acesteia, care variază de exemplu, de la aproximativ 10% în China la 40% în Franța.

Cu toate acestea, ne putem aștepta la o lume post-pandemie în care virusul, chiar dacă nu va putea fi eliminat, va putea fi, totuși, îmblânzit. Așadar, în mijlocul dezbaterii între a ne reîntoarce la normal și a face tranziția către o nouă normalitate, ce lecții am putea învăța de pe urma pandemiei? Cele două volume evaluate în cele ce urmează răspund cu brio acestei întrebări, exemplificând, totodată, o multidisciplinaritate bine documentată și de anvergură. De asemenea, ele se completează reciproc într-o varietate de moduri.

Fareed Zakaria, o figură binecunoscută ca editor al mai multor jurnale prestigioase precum Foreign Affairs, Newsweek International și Time Magazine – în prezent autorul unui editorial săptămânal în The Washington Post și gazda unei emisiuni de politică internațională la Cable News Network – trece direct la subiect, prin reliefarea a „zece lecții" de învățat.

Autorul începe prin a descrie pandemia COVID-19 drept un „șoc asimetric" – un eveniment inițial nesemnificativ care ajunge să „cauzeze unde

seismice în toată lumea". O mică particolă virală din China „a reușit să îngenuncheze lumea", „demonstrând cum mici schimbări precum o mică eroare de program pot avea mari consecințe". Din 1990, lumea a fost lovită în mod repetat de diferite crize, aproximativ o dată la zece ani, ale căror urmări au cauzat efecte în cascadă. Vom avea parte de acestea și în viitor. Astfel de crize nu apar în urma unor decizii conștiente, însă nu sunt nici întru totul accidentale. De fapt, ele par să fie un element intrinsec al sistemului internațional pe care ni l-am făurit. În viziunea autorului, „trebuie să înțelegem acest sistem, pentru a putea începe să prefigurăm lumea post-pandemie" (pagina 12). Urmează zece lecții importante pe care pandemia COVID-19 ni le-a relevat.

1. Țineți-vă bine

Pandemia a dezrădăcinat multe dintre rutinele și prezumțiile noastre de zi cu zi. Însă, în viziunea autorului, ea a subliniat, de asemenea, unul dintre cele mai vechi adevăruri despre viața internațională: faptul că, în cele din urmă, fiecare țară este pe cont propriu, chiar și înăuntrul Uniunii Europene. Mai mult, dinamismul intrinsec formei de capitalism asupra căreia am căzut de acord poate da naștere la fel de bine fie unor creșteri uriașe, fie unor crahuri financiare semnificative. Am reușit să creăm o lume aflată într-o continuă stare de suprasolicitare, al cărei ritm a crescut simțitor în ultimele câteva decenii. Oamenii trăiesc mai mult, produc și consumă mai mult, populează spații din ce în ce mai largi, consumă mai multă energie, și generează mai multe deșeuri și emisii de gaze de seră. Biodiversitatea, în consecință, începe să dispară, iar ecosistemele naturale se află în colaps. „Trebuie să recunoaștem riscurile din ce în ce mai mari pe care ni le asumăm, și să luăm măsuri pentru a le contracara", scrie Zakaria. Chiar dacă nu suntem încă osândiți, trebuie, totuși, să acționăm în așa manieră încât să asigurăm un echilibru între dinamism și siguranță. În primul și cel mai urgent rând, statele naționale au nevoie de sisteme sanitare publice mult mai reziliente, care să poată învăța și coopera unele cu și de la celelalate.

2. Contează calitatea guvernanței, nu cantitatea acesteia

După un capitol I deosebit de important și convingător, această a doua „lecție" este, în mare parte, depășită, dat fiind că cea mai mare parte este dedicată „reacției încetinite, haotice și deficitare" a administrației Trump cu privire la pandemie. Din fericire, noua administrația a președintelui Biden dă dovadă de competență și compasiune. Aici, Zakaria face referire la copilăria sa petrecută în India, unde o birocrație supradimensionată constituia „un model de incompetență și ineficiență, care a distrus perspectivele Indiei vreme de decenii". „Buna guvernanță" se referă la o putere limitată, însă care acționează potrivit unor linii clare de autoritate, cu oameni inteligenți și devotați care își servesc țara și primesc respectul cuvenit pentru aceasta. Capitolul se deschide cu sublinierea faptului că Statele Unite și Marea Britanie se clasau pe locurile

1 și 2 în materie de „pregătire în caz de pandemie" în clasamentul Indicelui de Securitate Sanitară („Health Security Index") elaborat de Universitatea Johns Hopkins în octombrie 2019 – dovedindu-se la scurt timp că ele nu erau, de fapt, pregătite. Însă, se subliniază și faptul că nicio țară din lume nu era, la vremea respectivă, pregătită pentru pandemie.

3. Piețele nu sunt îndeajuns

Liberalizarea piețelor din ultimele decenii a dat naștere unor creșteri economice și inovări tehnologice, dar și „sărăcirii sectorului public, creșterii inegalității, tendinței către formarea de monopoluri și unui sistem politic cumpărat de influența celor bogați și puternici". Însă, pandemia „a apărut într-un moment în istorie în care există un nivel mult mai crescut de nemulțumire față de sistemul economic curent". Definiția din manual a socialismului este proprietatea publică, guvernamentală, a mijloacelor de producție. Cu toate acestea, înțelesul contemporan al acestui termen este unul diferit, unde socialiști auto-declarați precum Bernie Sanders cer mai multe investiții guvernamentale, noi și lărgite sisteme de securitate socială, un Nou Pact Verde și creșterea taxelor pentru cei înstăriți. Pendulul social se îndreaptă, acum, în direcția unor reglementări și politici fiscale croite adecvat pentru a susține mai mult clasele muncitoare și mai puțin piețele de capital. [NOTĂ: Această lecție poate părea firească pentru mulți cititori europeni, însă este în mare parte aspirațională pentru publicul american, unde vechea definiție a socialismului este încă utilizată pentru a ataca politic partidul Democrat. Cu toate acestea, există destule semne ale acestei mișcări de pendul din partea administrației Biden, oricât de fragile din punct de vedere politic ar fi acestea].

4. Oamenii ar trebui să-i asculte pe experți – și experții ar trebui să-i asculte pe oameni

„Acum că lumea are experiența unei pandemii globale, ar trebui să devină dureros de evident că oamenii ar trebui să-i asculte pe experți". Însă, acest lucru nu s-a petrecut în mai multe țări, în particular în Brazilia, Mexic, Marea Britanie sau Statele Unite. Esența „noului populism" - „cel mai semnificativ trend politic al ultimului deceniu" – o reprezintă o antipatie înrădăcinată împotriva „elitelor", iar pandemia nu a făcut decât să exacerbeze această diviziune. Acestea fiind spuse, „lumea a devenit foarte complicată, astfel încât vom avea nevoie de mai mulți experți, nu de mai puțini". Alternativa – guvernarea instinctuală și celebrarea ignoranței – este de neconceput în epoca noastră. Și totuși, „experții și elitele ar trebui să depună mai mult efort în a relaționa cu oamenii și să păstreze nevoile acestora în centrul atenției". Există multe exemple de experți care au dezvoltat empatie față de semeni, în pofida poziției de putere în care se aflau. Iar publicul, la rândul său, poate înțelege nuanțele, dacă acestea îi sunt prezentate cu sinceritate.

5. Viața devine din ce în ce mai digitală

În decursul ultimilor douăzeci de ani, am fost cu toții martorii evoluției economiei digitale, în asemenea măsură încât mare parte a lumii era deja interconectată în 2018. COVID-19 a înlăturat și ultimul obstacol în calea digitalizării: atitudinile oamenilor. Pandemia și carantinele asociate au determinat schimbări de comportament, într-o asemenea măsură încât acum putem vorbi de o nouă normalitate. Într-adevăr, pandemia a funcționat drept un laborator de testare al vieții digitale pe scară largă, prin care s-au afirmat o multitudine de noi instrumente tehnologice. Cele mai semnificative tendințe care au rezultat din acest creuzet au fost alăturarea serviciului cu viața de acasă, reducând, în consecință, nevoia de spații de birouri și a navetelor, precum și furnizarea de servicii sanitare la distanță. Medicina, la rândul său, va fi transformată de inteligența artificială, unde unele utilaje automate sunt deja la fel sau chiar mai eficiente decât medicii înșiși. Efectul de cea mai mare durată al pandemiei COVID-19 va fi, cel mai probabil, răspândirea automatizării și robotizării, care va reduce riscurile de sănătate și va salvgarda productivitatea. Chiar dacă unele locuri de muncă vor dispărea, per total, productivitatea va crește, iar „calitatea vieții tuturor s-ar putea îmbunătăți".

6. Orașele vor crește și vor dăinui

Amestecul social intrinsec centrelor urbane le-a făcut dintotdeauna să fie vectori puternici ai apariției epidemiilor. Orice pandemie va afecta mai întâi orașele, deoarece acestea sunt cele mai globalizate zone ale oricărui stat. Însă, în majoritatea țărilor, epidemiile se răspândesc cu celeritate în suburbii și în mediul rural, unde multe zone au raportat chiar mai multe decese pe cap de locuitor cauzate de COVID-19. Mai mult, implementarea unor politici publice adecvate în mediul urban poate face viața citadină mai sigură. Profeții declinului urban arată către platformele digitale precum Zoom și alte instrumente ce facilitează munca de acasă ca un semn al acestui declin; însă telemunca este un substitut imperfect pentru contactul interuman propriu-zis, existând un imbold uman primordial către interacțiunea socială. În 1900, doar 15 orașe de pe mapamond aveau peste un milion de locuitori; în 2000, numărul acestora era de 371, iar în 2030 va fi trecut de 700, cu peste 10 megaorașe de peste 10 milioane de persoane. În consecință, „nu ne paște vreo renaștere rurală". Majoritatea celor care pleacă din marile orașe se mută, de fapt, fie tot înăuntrul zonei metropolitane respective, fie în alte orașe de dimensiuni mai mici.

7. Inegalitatea se va înrăutăți

Pandemiile ar trebui să fie marele factor egalizator. Însă se dovedește că COVID-19 este, de fapt, „marele inegalizator", care ar putea anula mare parte din beneficiile câștigate în ultimii 25 de ani de țările aflate în curs de dezvoltare, „întorcându-ne la o lume a unei crescute și crescânde inegalități

globale". Densitatea spațiilor de lucru și de locuit, condițiile sanitare precare și insuficiența spitalelor și a secțiilor de terapie intensivă în țările sărace reprezintă o combinație explozivă. În multe țări în curs de dezvoltare, mare parte a populației câștigă zilnic doar îndeajuns pentru a își hrăni familiile. În aceste situații, dacă guvernele ar închide economia, oamenii ar muri de foame; dacă vor salvgarda procesul economic, virusul se va răspândi cu atât mai puternic. Sunt, de asemenea, reale criza datoriilor, exodul de capital din pieţele în curs de dezvoltare, pierderea remitenților, chiar pierderea unei porțiuni substanțiale a veniturilor în cazul țărilor care depind de turism (de exemplu, Thailanda și Mexic). Mai mult, „pasul înapoi în căutarea siguranței și a securității se va manifesta și în mediul corporatist, unde cei deja puternici vor deveni și mai puternici", fapt care doar va accelera o tendință deja existentă. Marile companii digitale vor continua să se extindă, pe măsură ce un segment din ce în ce mai mare al populației trăiește o viață din ce în ce mai digitală. Companiile mari au acces la surse mai robuste de credit, și la rețele mai largi de aprovizionare și cerere. Doar în cazul Statelor Unite, COVID-19 este prefigurat deja să înăsprească inegalitatea, deoarece cartierele urbane sărace și minoritățile în general suferă de pe urma unei mai mari rate de infectivitate și mortalitate, în parte datorată comorbidităților preexistente și necesității imperioase a acestor pături sociale de a își continua munca în afara domiciliului.

8. Globalizarea nu a luat sfârșit

Îngrijorările față de pandemia COVID-19 și de globalizare „au fuzionat rapid într-o noțiune nouă, potrivit căreia pandemia ne va destrăma lumea interconectată în care trăim". S-a tot scris despre moartea iminentă a globalizării vreme de decenii, cu volume întregi dedicate acestui subiect. Însă globalizarea este „ușor de urât, oportun de vizat, și imposibil de oprit". Argumentul actual împotriva globalizării este că, în prezent, suntem prea interconectați și am pierdut controlul aspura propriului destin, în vreme ce lanțurile de aprovizionare globale ne fac vulnerabili la potențiale deficite critice. Efectele pe termen scurt ale pandemiei și ale carantinelor vor determina, cel mai probabil, o fază imediat următoare de deglobalizare modestă. Însă, cea mai mare schimbare recentă în economia globală a fost creșterea exponențială a economiei digitale în deplină ascensiune, care, prin însăși natura sa, este globală. Viteza globalizării ar putea cu ușurință să scadă puțin, însă există cu mult prea multe forțe structurale sistemice la nivel mondial care vor continua să propulseze globalizarea înainte.

9. Lumea devine bipolară

„Șocul perceput în urma irumperii pandemiei și a răspunsului nefericit al Statelor Unite a fost unul real... COVID-19 nu doar că a accelerat dezbaterile despre declinul Americii, ci a făcut-o în contextul discuțiilor deja existente despre ascensiunea Chinei". Răspunsul ineficient al Washingtonului

la pandemie a fost contrapus măsurilor eficiente implementate de Beijing, în timp ce infrastructura degradată a Statelor Unite era adesea comparată cu orașele imaculate și competența concurenței chineze. Argumente în favoarea unui perceput declin al Statelor Unite nu sunt o noutate, și s-ar putea să fie încă o dată vorba despre o percepție negativă nefondată. În orice caz, „ascensiunea Chinei este de netăgăduit". În ultimii ani, China a reprezentat cea mai mare sursă individuală de creștere economică la nivel mondial, și este astăzi cel mai mare producător global, precum și țara cu cea mai mare prezență pe piețele internaționale. Se întrezăresc, astfel, coordonatele unui sistem internațional bipolar, în care cele două mari puteri mondiale se află cu mult înaintea concurenței. „Bipolaritatea este inevitabilă, [însă] un nou Război Rece este o alegere".

10. Uneori, cei mai mari realiști sunt idealiștii

COVID-19 este un fenomen global care, în mod paradoxal, a determinat toate statele să se întoarcă spre interior – să se baricadeze, să își închidă granițele, și să își elaboreze individual planurile pentru o eventuală recuperare. În acest moment, este imposibilă restaurarea unei ordini mondiale dominate de Statele Unite: prea multe noi puteri se află în ascensiune, și prea multe noi forțe au fost dezlănțuite. Cu toate acestea, America ar putea juca un rol esențial în această nouă eră în calitatea sa de lider, formulând agenda de lucru, formând coaliții și organizând acțiuni colective. Dacă va funcționa, „un asemenea sistem internațional care să dea glas mai multor state decât în prezent ar rezulta într-un sistem democratic cu mult mai dinamic... [și] ar oferi oportunitatea de a soluționa problemele comune". Dintre acestea, schimbările climatice sunt cel mai dramatic exemplu. Ordinea mondială liberală a lumii în care trăim este lacunară și suferă de multe defecte. Însă, per total, ea a îmbunătățit viețile unei pături mai mari a societății decât a făcut-o orice sistem anterior. „Idealismul care stă la baza liberalismului este unul simplu și practic: dacă oamenii vor coopera, vor putea avea rezultate mai bune și elabora soluții mai durabile decât ar fi putut acționând în izolare. Dacă națiunile lumii reușesc să evite războaiele, populațiile lor vor trăi vieți mai îndelungate, mai bogate și mai sigure".

Zakaria concluzionează subliniind faptul că „Nimic nu ne stă scris". Pandemia ne-a dat peste cap ordinea socială, însă „oamenii pot alege în ce direcție doresc să își canalizeze eforturile lor, ale societății în care trăiesc și ale lumii în care se află". Cei avuți continuă să se îmbogățească, și marile companii continuă să crească. Tehnologia evoluează atât de rapid încât omenirea riscă să piardă controlul asupra propriilor sale creații. Globalizarea va persista, însă opoziția la aceasta va deveni din ce în ce mai vocală. Statele Unite și China se îndreaptă către o confruntare înverșunată. Iar noi „ne-am putea complace într-o lume a creșterii scăzute, a pericolelor naturale în creștere și a inegalității exacerbate". Sau am putea, în schimb, să acționăm în forță, efectuând „noi și masive investiții în dotarea populației cu expertiza și securitatea de care are nevoie într-o eră a schimbărilor fulminante". Nu va exista niciodată

„un unic guvern global", un concept creat doar pentru a insufla teamă. Ce există, în schimb, este guvernanța globală între națiuni în vederea soluționării problemelor noastre comune – o realitate de suplinirea căreia lumea are, astăzi, foarte mare nevoie.

Jeffrey Sachs este profesor universitar și director al Centrului pentru Dezvoltare Durabilă la Universitatea Columbia din New York, precum și al Rețelei pentru Soluții de Dezvoltare Durabilă. Profesorul Sachs a jucat un rol fundamental în elaborarea Obiectivelor de Dezvoltare Durabilă ale Organizației Națiunilor Unite, atât în forma lor inițială (Obiectivele de Dezvoltare ale Mileniului) cât și în cea curentă (Obiectivele de Dezvoltare Durabilă pentru anul 2030). Este autorul volumelor „Epoca Dezvoltării Durabile" (*The Age of Sustainable Development*, 2015) și „O Nouă Politică Externă: Dincolo de Excepționalismul American" (*A New Foreign Policy: Beyond American Exceptionalism*, 2018), ambele publicate de Columbia University Press.

„Epocile Globalizării" (*The Ages of Globalization*) este „un volum despre complexitățile globalizării". Pandemia COVID-19 s-a manifestat chiar în timp ce cartea intra sub tipar; în consecință, Prefața volumului subliniază că „noul coronavirus ne reamintește, încă o dată, că beneficiile comerțului global, ale turismului și călătoriilor au fost întotdeauna acompaniate de diseminarea globală a maladiilor". Descoperirea unor vaccine și medicamente care să ne ajute în lupta împotriva COVID-19 este un efort global, iar distribuirea acestora în rândul populației, de asemenea, va necesita o amplă cooperare.

Esența acestui volum descrie șapte epoci distincte: Epoca Paleolitică a vânătorilor-culegători (70.000-10.000 î.Hr.), Epoca Neolitică a expansiunii agriculturii în cadrul unor areale ecologice definite (10.000 – 3.000 î.Hr.), Epoca Ecvestră a domesticirii animalelor (3000 – 1000 î.Hr.), Epoca Clasică a imperiilor terestre (1000 î.Hr. - 1500 d.Hr.), Epoca Oceanică a navigației maritime (1500 – 1800), Epoca Industrială a unei industrii energetice bogate și a începuturilor guvernanței globale (1800-2000), și Epoca Digitală a secolului XXI, cu provocările dezvoltării durabile, inegalității crescânde, granițelor planetare și riscurile conflictului sino-american.

Ultimul capitol, de douăzeci de pagini, denumit „Ghid pentru globalizare în secolul XXI" (*Guiding Globalization in the 21st Century*) îl recomandăm în mod special pentru privirea de ansamblu succintă și clară pe care o oferă asupra celor cinci „mari obiective" necesare pentru a guverna în mod eficient o lume globalizată și interconectată.

1. Dezvoltarea durabilă

Cheia către bunăstare rezidă în necesitatea tripartită de a căuta prosperitatea, de a diminua inegalitatea existentă, și de a proteja sustenabilitatea mediului înconjurător. „Aceasta trebuie să fie viziunea fundamentală a timpurilor noastre". Raportul Bruntland din 1987, elaborat de către Comisia pentru Mediu și Dezvoltare, a introdus pentru prima oară conceptul de dezvoltare durabilă, adoptat în 1992 în cadrul Summitului Pământului de la Rio de Janeiro. Însă, rezultatele așteptate s-au prezentat „la o scară dezamăgitor

de mică", iar încălzirea globală facilitată de om a continuat neperturbată, în timp ce distrugerea biodiversității se accelera puternic. La o conferință ulterioară din 2012, guvernele lumii au decis să lanseze un set de 17 Obiective de Dezvoltare Durabilă integrate Agendei 2030. Pentru a putea atinge aceste Obiective, „trebuie să privim către viitor într-o manieră sistematică și rațională". Planificarea este esențială pentru succes, și „parte a oricărei planificări de succes este gândirea în termeni de sisteme multidimensionale". De asemenea, este necesar un schimb activ de idei și concepte, de cooperare globală în materie de cercetare și dezvoltare, de diseminarea rapidă a bunelor practici între țări, de atingerea unui consens comun la nivel global și de implementarea unor standarde universale pentru investiții.

2. Etosul social-democratic

Statele membre ale Organizației Națiunilor Unite urmăresc implementarea Obiectivelor de Dezvoltare Durabilă fiecare cu propriul grad de angajament și de consistență. Unele state sunt în grafic să atingă majoritatea, sau chiar toate Obiectivele de Dezvoltare Durabilă, inclusiv decarbonizarea sistemelor energetice și reducerea inegalității. Țările cele mai avansate pe acest drum se află, toate, în nordul Europei. Ele au, de asemenea, cel mai ridicat grad autodeclarat de satisfacție a vieții și împărtășesc o filosofie a „democrației sociale" care include o economie de piață ce salvgardează proprietatea privată, combinată cu un nivel ridicat al sindicalismului în rândul forței de muncă, cu drepturi de muncă consacrate, concedii pe motive familiale plătite și un număr ridicat de zile libere anuale, precum și cu finanțarea publică a unor sisteme educaționale și sanitare de calitate. Această strategie „a căii de mijloc" va fi cu atât mai importantă în epoca digitală, întrucât din ce în ce mai multe locuri de muncă vor fi înlocuite de automatizare și de roboți inteligenți. Pentru a putea asigura că toate palierele societății se bucură de pe urma avansurilor tehnologice, politicile publice vor trebui să crească impozitele asupra celor mai înstăriți pentru a asigura drepturile fundamentale umane la sănătate, la educație și la protecție socială.

3. Subsidiarism și sfera publică

Doctrina subsidiarismului susține că asigurarea de bunuri și servicii publice trebuie gestionată la cel mai mic nivel fezabil de guvernanță. „O provocare majoră a politicilor actuale este de a defini limitele corecte între sectoul privat și sectorul public, precum și între sectoarele publice însele aflate la niveluri diferite". Unele bunuri publice sunt furnizate cel mai eficient la nivel local, de exemplu școlile, clinicile medicale, poliția sau infrastructura locală. Alte bunuri publice sunt naționale, precum apărarea sau sistemul național de drumuri de viteză. Iar alte bunuri publice sunt transnaționale sau regional, cum ar fi devierea râurilor, controlul și gestiunea inundațiilor, energia hidroelectrică sau drepturile de navigație. Altele sunt continentale, precum marile

sisteme de transport, rețelele de transmisie energetică pe distanțe mari, controlul transfrontalier al poluării sau protejarea biodiversității și ecosistemelor deținute în comun de mai multe țări – de exemplu, cele nouă state învecinate bazinului amazonian în America de Sud. Din ce în ce mai multe bunuri publice sunt globale, precum schimbările climatice, controlul epidemiologic, evaziunea fiscală internațională, neproliferarea armelor nucleare sau ajutorul de dezvoltare acordat statelor sărace. „În secolul XXI, multe aspecte ale dezvoltării durabile vor necesita bunuri la o scară inter-națională, sau chiar globală".

4. Reforma Organizației Națiunilor Unite

Organizația Națiunilor Unite a fost înființată în anul 1945, în prezent având 193 de state membre. Ea rămâne, însă, o instituție a timpului său, ghidată de reguli stabilite de Statele Unite ale Americii în 1945. Cel mai important, cele cinci puteri aliate victorioase (Uniunea Sovietică, Marea Britanie, Statele Unite, Franța și China) au primit statutul special de membri permanenți în Consiliului de Securitate al Organizației Națiunilor Unite, cu putere de veto asupra deciziilor acestuia și asupra oricărei modificări ulterioare a Cartei ONU originale. În prezent, Consiliul de Securitate este alcătuit din 15 membri, cei cinci permanenți menționați anterior și alte 10 poziții ocupate pe termen de doi ani, lipsite de capacitate de veto. Deși centrul de gravitație geopolitic mondial se reorientează, în prezent, către Asia și Africa, subreprezentarea acestor regiuni în cadrul Consiliului Organizației Națiunilor Unite reprezintă una dintre vulnerabilitățile evidente ale sistemului ONU actual. Jeffrey Sachs propune o reformă a Consiliului de Securitate prin care numărul de locuri ar urma să crească la 21, cu șase noi membri permanenți: Brazilia, Germania, India, Indonezia, Japonia și Nigeria. Însă, chiar și această modestă reformă ar necesita diminuarea relativă a puterii membrilor permanenți ai Consiliului deja existenți. „Reforma nu va veni decât atunci când Statele Unite și ceilalți Membri Permanenți vor realiza, în cele din urmă, că o Organizație a Națiunilor Unite mai dinamică și mai sănătoasă este esențială pentru pace și securitate pe mapamond, inclusiv pentru cei cinci Membri Permanenți înșiși".

5. Etica în acțiune pentru un plan comun

„Încă de la început, principala provocare a globalizării a fost lipsa unui consens general". Specia noastră a evoluat spre cooperarea înăuntrul propriului clan, pregătită fiind, în același timp, pentru un potențial conflict cu „ceilalți". În 2015, Papa Francisc scria că „un consens global este esențial pentru a ne putea confrunta problemele de fond care nu pot fi rezolvate [...] de statele individuale". În încercarea de a accepta această provocare, Jeffrey Sachs a condus recent un efort comun interreligios pentru a găsi o bază comună care să fundamenteze acțiunea globală întru o dezvoltare viitoare cu adevărat durabilă. Lideri ai celor mai importante religii ale lumii (creștinismul, islamul sunnit și șiit, iudaismul, hinduismul, confucianismul precum și credințele ame-

rindiene), împreună cu specialiști laici în etică, s-au reunit vreme de doi ani pentru a elabora o structură comună care să antreneze comunitățile locale și regionale dincolo de diviziunile cauzate de credință, cultură, rasă sau etnie. Au fost identificate trei precepte morale comune tuturor religiilor lumii: 1) regula de aur a reciprocității; 2) atenția cuvenită acordată celor săraci; și 3) protejarea Creației – Pământului fizic, de care depinde supraviețiurea noastră. „Aceste principii pot constitui pietrele de temelie ale unui plan global comun pentru dezvoltare durabilă; aceasta dacă politica nu va interfera". Destinul nostru comun nu înseamnă omogenitate, ci mai degrabă „o societate globală consolidată de culturile sale distincte într-o lume în care securitatea diversității este asigurată [...] în interacțiunile geografiei, tehnologiei și ale instituțiilor".

În concluzie, în lumea noastră în schimbare, cu o populație aflată în continuă creștere, atât informația – cărți, rapoarte, articole, bloguri, videoclipuri, filme, postări pe rețelele sociale – cât și dezinformarea sunt din ce în ce mai abundente. În final, încotro ne îndreptăm, și ce ar trebui să facem pentru a ne asigura un viitor atât nouă cât și copiilor noștri? Cum poate fi orientată o guvernanță globală pentru a face față deceniilor de importanță critică ce ne așteaptă?

Fiecare dintre cele două volume prezentate mai sus ne poate oferi un punct de plecare inteligent. Amândouă lucrările sunt amplu documentate: Zakaria include 61 de pagini de note de final (însă indicele termenilor lipsește), iar Sachs oferă 24 de pagini de note și bibliografie, precum și un indice doesebit de util. Amândouă se dovedesc, de asemenea, a fi ușor de citit, în pofida impresionantei încărcături erudite multidisciplinare.

Oricare dintre cărțile prezentate poate servi drept o veritabilă stea călăuzitoare atât pentru lideri cât și pentru cetățeni. Însă și mai bine ar fi să le luăm în considerare laolaltă. Zakaria surprinde tendințele curente și perspectivele de viitor pe termen scurt influențate de pandemia COVID-19; în schimb, Sachs oferă o perspectivă evoluționară pe termen lung, oferindu-ne, de asemenea, cinci „mari obiective" pentru a guverna o lume globală interconectată. Amândouă volumele atrag atenția asupra realității globalizării și a noii lumi digitale ce se conturează. Niciunul dintre autori nu menționează „o lume nouă, centrată pe persoană", însă acest condiție ideală este puternic sugerată de ambii.

20 martie 2021

CAPITOLUL II

O PERSPECTIVĂ ROMÂNEASCĂ ASUPRA LUMII POST-PANDEMIE

Dumitru Constantin Dulcan

Profesor universitar, medic neurolog şi psihiatru, autor de literatură filozofică şi metafizică

Dumitru Constantin Dulcan, șeful Clinicii de Neurologie a Spitalului Militar Central (1992-2005) și șeful Catedrei de Neurologie și Neuropsihosomatică a Universității „Titu Maiorescu” (2005-2016), are competenţe în „Explorări neurofiziologice” EEG, EMG, PE și „Terapia durerii”. Doctor în Ştiinţe Medicale din 1976, a participat la cursuri, documentări și congrese în Beijing, Roma, Berlin, Paris, Marsilia, Geneva, Istanbul, Viena, Minneapolis, Londra, Toronto, Sydney, Bangkok, Madrid, Lisabona, Florenţa, Moscova, Rhodos, Nisa, Geneva. Este membru a numeroase societăţi ştiinţifice naţionale şi internaţionale, dintre care amintim: Societatea Română de Neurologie, Organizaţia Internaţională de Cercetare a Creierului (IBRO), Societatea Română de Psihiatrie, Societatea Română de Acupunctură, Liga Română pentru Sănătate Mentală, Societatea Română de Neuropsihoendocrinologie, Societatea Medicilor Scriitori şi Publicişti din România.

Este posesorul a patru brevete de invenţii de uz medical și a participat la studii clinice internaţionale ca investigator principal. Autor a numeroase conferinţe cu conţinut ştiinţific, a publicat peste 300 de studii, comunicate la congrese şi simpozioane naţionale şi internaţionale (peste 100 de participări), incluse în volume colective ori apărute în reviste de specialitate.

Premii şi decoraţii: Premiul pentru filosofie „Vasile Conta” al Academiei Române, pentru „Inteligenţa Materiei” (1992); Ordinul Naţional „Steaua României” în gradul de Comandor (2000); Premiul „Ștefan Odobleja” al revistei „Observatorul militar” (2004); Ordinul „Meritul Sanitar” în gradul de Ofiţer (2004); Diploma Salonului de Carte Universitară a Editurii Universitare „Carol Davila” pentru monografiile „Electroencefalografia” şi „Electromiografia” (2006); Premiul de Excelenţă pentru „În căutarea sensului pierdut”, acordat de Societatea Business Press (2008); Premiul „Constantin Noica” pentru „Inteligenţa Materiei”, ediția a IIIa, acordat de Academia Oamenilor de Ştiinţă (2011); Medalia de Excelenţă „Goldability” pentru promovarea ştiinţei spiritualităţii (2014); Premiul de Excelenţă în Medicina Militară (2015).

„Am spus în scrierile mele anterioare că, într-o lume care dispune de un creier capabil de raţiune, a rezolva conflictele de idei prin război este o dovadă a unei degradante nimicnicii.”

Omenirea post-pandemie

Dumitru Constantin Dulcan

Pandemia COVID-19, care a cuprins lumea de la un pol la altul al Terrei este, prin consecințe, echivalentul unui război mondial.

Panica, pierderile umane, stagnarea dezvoltării economice, destrămarea multor structuri sociale, a relațiilor interumane, interzicerea manifestărilor culturale, limitarea socializării, blocarea inițiativelor și a activităților particulare necesare existenței, axarea eforturilor medicale prevalent pe combaterea efectelor pandemiei în dezavantajul celorlalte forme de patologie, amploarea suferinței prin depresie soldată cu multe conduite suicidare sunt consecințele care marchează indubitabil istoria omului actual.

Dar, poate că cel mai macabru efect al acestei pandemii a fost, în opinia mea, ignorarea inadmisibilă a statutului și demnității ființei umane. O nepermis de lungă perioadă de timp oamenii decedați au fost aruncați dezbrăcați complet de veșminte și de respectul onoarei câștigate prin munca lor, într-o viață întreagă, în saci de gunoi cu care au fost aruncați în groapă. Am avut același sentiment deprimant pe care l-am trăit și în clipa în care am văzut cum îi tratau cioclii din Evul Mediu pe oamenii din vremea ciumei. Acest recul al civilizației actuale mi-a lăsat impresia decăderii în barbaria pe care nu credeam că o va mai retrăi vreodată omenirea. Și cu atât mai mult cu cât nu era emanația minții unor analfabeți medievali, ci a unor foruri de la care avem alte pretenții.

Pandemia actuală este o gravă amenințare la stabilitatea și echilibrul psihologic, politic, cultural și economic al lumii. Toate cutumele, toate convențiile sociale și spirituale sunt spulberate. Anunțarea sentențioasă a invaziei în „valuri" a acestui flagel demonstrează incapacitatea omenirii de a se apăra de niște entități *invizibile,* venite din infinitul mic, în ciuda înarmării cu arme sofisticate împotriva semenilor noștri *vizibili.*

Părem să fim cu totul nepregătiți în fața unui virus care, uzând de o inteligență proprie, se anunță „în valuri și cu noi mutații". Inteligența din infinitul *mic* se dovedește a fi superioară celei din infinitul *mare.* Paradoxul comportamentului uman este la apogeu, iar orgoliul și interesele de dominație politică și economică ne întunecă mintea irosind eforturile și resursele în investiții destinate să prevină conflictele *evitabile,* ignorând confruntarea cu inamici *inevitabili.* Acesta este tristul adevăr pe care îl vedem cu toții.

Marea mirare, întrebarea întrebărilor este aceasta: *De ce am ajuns aici?* Răspunsul este unul singur: *Pentru că nu știm* sau *nu vrem să știm cine suntem cu adevărat.* În ideea că aceste virusuri ar avea o origine naturală și nu sunt de proveniență umană, create de cei care ar dori să se erijeze în stăpânii

lumii pământești, ca orice molimă, venită din natură și nu din vreun laborator, este de sperat să își epuizeze singură vigoarea dispărând. În urma sa, după atâtea răni lăsate, este obligatoriu necesar să răspundem la întrebarea enunțată. Pentru că, să fim onești, nu doar virusul acesta, care agită și răscolește toate straturile existenței noastre, constituie sursa tuturor neajunsurilor lumii. Bolile care ne bântuie sunt mult mai multe și nu toate sunt de resortul terapeutic al medicinei. Ar fi prea simplu, pentru că mai devreme sau mai târziu și-ar găsi o rezolvare.

Cauzele majore ale nefericirii noastre vin din subteranele adânci ale psihologiei umane. Prin sursa psihologică înțelegem, în primul rând, preferințele subiective. Și există tot atâtea câți oameni sunt pe pământ. Este natural și inevitabil, dar necesitatea de conlucrare interumană reclamă un reper de gândire *general acceptabil.* Și acesta nu poate fi oferit decât de știință dacă, bineînțeles, nu este aservită unor comandamente politice sau financiare. Să recurgem, așadar, la adevărurile științei din vremea noastră. Este necesar, mai întâi, să facem o scurtă trecere în revistă a modalităților de cunoaștere. Sunt două modalități de cunoaștere fundamentale la care se face, în general, apel: experiența directă (empirică) și cunoașterea științifică.

Experiența empirică

Se reduce la percepția celor cinci simțuri și este taxată ca fiind un *realism naiv* pentru că noi nu vedem *esența* realității, ci doar *aparența* sa. Ca ființe umane suntem programate să percepem o realitate tridimensională aparentă. Nici pământul nu îl vedem rotund, nici dimensiunea reală a Soarelui, a stelelor etc. Cu cât un avion zboară mai sus, cu atât îl vedem mai mic.

Fiecare specie are o percepție proprie, diferită de a altor specii. Trebuie spus că unele specii au abilități de percepție mai performante decât ale omului, argument care contrazice conceptul de evoluție interpretat la modul simplist. Am comentat în alte lucrări aceste aspecte. Noi nu avem nici olfacția felinelor, nici percepția acustică a delfinului, nici simțul orientării prin ecolocație al liliacului în întuneric etc. Spuneam că, dacă am gândi simplist, am putea crede că, din punctul de vedere al perceperii realității, omul este mai puțin evoluat decât speciile premergătoare, ceea ce ar fi absurd. Și nici nu există atâtea realități câte specii există, ci una singură, dar percepută diferit și doar la nivelul posibilităților limitate. Se apreciază că nu am ajuns, în ciuda instrumentelor de care dispunem, să cunoaștem decât circa 4% din Univers, iar alții mai sceptici ne reduc la 1%.

Așadar, dincolo de percepția mediată sau nu prin instrumentele de care dispunem acum, sunt dimensiuni pe care încă nu le vedem, universuri pe care nu le știm și, probabil, lumi pe care doar le bănuim. Și cu toate astea, deși avem acces doar la un procent extrem de mic al realității în care trăim, în orgoliul nostru nelimitat ne credem zei și emitem sentințe asupra vieții și morții semenilor noștri, arogându-ne dreptul de stăpâni ai planetei și universului, ca și cum noi le-am creat!

Cunoașterea științifică

Se referă la instrumentarea cunoașterii dincolo de limitele percepției naturale. Și această cunoaștere este limitată la instrumentele de care dispunem la momentul respectiv.

Primele canoane ale cercetării științifice sunt fixate de Galileo. El cerea ca știința să se ocupe de ceea ce poate fi cuantificat și exprimat în limbaj matematic, în timp ce religiei i-ar reveni doar domeniul Spiritului. Cartea naturii este scrisă în limbaj matematic, spunea Galileo. Este ușor de înțeles că atitudinea lui Galileo era în același timp și o replică la atitudinea Bisericii față de convingerile științifice ale savantului. René Descartes contribuie, de asemenea, la statuarea bazelor metodologice ale științei moderne, pledând, ca și Galileo, pentru un discurs rațional al științei și pentru distingerea între spirit și materie *(res cogitans* și *res extensa).*

A conferi, însă, numai științei capacitatea de cunoaștere, înseamnă a exclude și alte surse, inclusiv întreaga experiență umană de-a lungul istoriei. O astfel de gândire a pregătit drumul viziunii scientiste. Știința era considerată ca fiind infailibilă, atitudine contrazisă, însă, de istoria științei. După cum se poate deduce, René Descartes are și astăzi emuli, care vor să excludă din știință și cultură valorile morale și estetice, conceptele de conștiință și de psihologie.

Prin lucrarea lui Isaac Newton „Principiile matematice ale filosofiei naturii" (1687) se stimulează un interes deosebit pentru cunoașterea științifică în Europa. Până la sfârșitul secolului al XIX-lea s-au dezvoltat majoritatea științelor, care au permis fundamentarea unei concepții materialiste despre lume. Nu se rezolvase încă dilema originii omului, dar în 1859, prin lucrarea lui Charles Darwin, „Originea speciilor", se așterne liniștea și în acest sens.

Se părea că la majoritatea întrebărilor existențiale deja s-a răspuns. În opinia unui fizician, la finalul secolului al XIX-lea nicio descoperire de mare importanță nu mai era de făcut. Fizica clasică devenise „biblia" științei. Lumea era descrisă ca fiind dispusă într-un univers previzibil, determinist, funcțional prin legi naturale, formată din obiecte materiale disparate, fără nicio relație între ele. Ultima „cărămidă" a materiei era redusă la atom, văzut ca o substanță fizică (solidă), indivizibilă (a-tom). Deci, dincolo de atom nu mai exista nimic! Oricât ar părea de ciudat, din această concluzie au decurs două consecințe la care asistăm și astăzi, deși evoluția științei a contrazis-o de mai bine de un secol. Cu alte cuvinte, mulți dintre noi sunt încă tributari unei gândiri valabile acum 160 de ani.

Ideea existenței unei lumi *disparate,* fără nicio legătură între oameni în afara celor de descendență, o vedem tradusă în sciziunea pe grupuri, partide, culturi, modele sociale, religii, țări etc. Din ideea că suntem străini unii de alții, fără nicio obligație economică, morală etc. rezultă și dezbinarea, ura, agresivitatea, egoismul, insultele, calomnia și multe alte rele.

Să privim ura cu care se înfruntă public două partide politice diferite. Să asistăm la absurditatea cu care opoziția nu votează programul puterii, chiar dacă programul este de utilitate publică, necesar pentru economie și pentru bunul mers al societății, motivată doar de dorința egoistă ca puterea să nu mai fie votată la viitoarele alegeri și să devină ea, opoziția, cea preferată la urnele de votare. Nu contează ce pierde societatea, este important doar interesul personal. Avem exemple nenumărate în acest sens cu țări care stagnează ca un vehicul expus la două forțe contrarii. Halal democrație! Este evident că sunt și exemple de țări în care s-a aplicat o politică mult mai înțeleaptă, îndeosebi în reparația pagubelor după cel de-Al Doilea Război Mondial.

Aspectul nefast al unor politici descrise mai sus este rezultatul implicării subiective, egoiste, motivată de interese proprii și nu de cele ale societății. Este o aplicare rău înțeleasă a principiului democratic corect al admiterii de opinii diferite în politică. A avea opinii diferite nu înseamnă a fi agresiv și plin de ură la adresa oponentului politic, ci a avea un dialog civilizat, fără ură și părtinire. Adevărul trebuie să rezulte din argumente raționale, justificate obiectiv și nu subiectiv. Diferența nu trebuie să devină divergență, conflict și război.

Am spus în scrierile mele anterioare că, într-o lume care dispune de un creier capabil de rațiune, a rezolva conflictele de idei prin război este o dovadă a unei degradante nimicnicii. Iar dacă războaiele se declanșează doar pentru a domina politic sau pentru a acapara resursele de existență ale altor semeni, înseamnă că am rămas tot la nivelul de comportament al animalelor carnivore, care ucid pentru a se hrăni. Probabil că pentru a se justifica în acest sens este atât de mult citat Darwin într-o anumită lume, deși nu a fost asta intenția sa. Cred că este o mare dramă pentru un autor când culege altceva decât a dorit să semene. Mai ales în timpul posterității, când nu se mai poate apăra!

Este de înțeles de aici că și politica trebuie să fie în acord cu progresul în cunoașterea științifică. De la sciziunea postulată de fizica clasică, valabilă în secolul al XIX-lea, în lumea actuală gândirea politică trebuie să fie în pas cu timpul fizicii actuale, moderne, în virtutea căreia în profunzimea materiei suntem cu toții *interconectați* și *interdependenți,* neexistând *separabilitatea* pe care o admite fizica clasică.

Întregul univers este o unitate cu relații de interdependență, cu conexiuni atât informaționale, cât și energetice. Este o imagine a lumii complet nouă, înscrisă într-o dimensiune *spirituală,* situată la originea lucrurilor, acolo unde sunt premisele a tot ce există. *Suntem efectul celor ce ne preced și cauza celor care ne succed.* Suntem dependenți de toți cei care ne produc bunurile de consum și, cel puțin pentru acest motiv, ar trebui să-i respectăm, așa după cum ar trebui să înțelegem și responsabilitatea noastră față de ceilalți. Nimeni nu poate trăi izolat. Suntem ființe prin excelență sociale, după cum afirma și Aristotel acum 2300 de ani. O a doua consecință, care și-a pus amprenta pe gândirea umană, este aceea a reducerii naturii la atom, la substanță fizică. Tradus mai simplu, înseamnă să reducem lumea doar la percepția noastră.

Încă din Antichitatea Orientală, s-a spus că lumea așa cum o vedem este doar o iluzie, Maya. Repetăm: percepem doar aparența și nu esența sa.

A fost nevoie de câteva mii de ani de evoluție a cunoașterii științifice pentru a verifica o aserțiune a spiritualității orientale. Universul existent dincolo de substanță, de atom, a început să ni se dezvăluie începând abia din 1895, când Conrad Röntgen descoperă razele X deschizând unul dintre cele mai importante capitole din medicină și tehnologie, în general. În 1896, Henri Becquerel descoperă radioactivitatea uraniului. În ultima lună a anului 1900, Max Planck descrie *cuanta* ca fiind unitatea cea mai mică de energie, oferind în acel moment numele unei alte fizici decât cea clasică, *fizica sau mecanica cuantică.* Se releva, astfel, prin știință, una dintre cele mai stranii și mai pline de mister dimensiuni ale existenței noastre.

Fizica cuantică sau modernă creează o imensă și de netrecut falie epistemologică, o revoluție în gândire. Obligă la o altă gândire, o altă logică, una stranie, o *metalogică,* situată dincolo de materie, dificil de exprimat prin instrumentul lingvistic de care dispunem, necesitând un limbaj matematic. Este un univers atât de straniu și plin de mister, încât unii adepți ai gândirii materialiste refuză să îl accepte, fie din incapacitatea de a-l înțelege, fie din interese proprii, deși, dintre toate științele, principiile fizicii cuantice rezultă din experiențe incontestabile, efectuate cu cele mai moderne instrumente.

Fizica cuantică demonstrează că ceea ce numim materie nu este decât un vid sau câmp cuantic format din cuante de energie aflate într-o continuă mișcare sau vibrație. Cu cât un corp fizic este mai dens, cu atât frecvența sa este mai joasă și invers, entitățile cu o semnificație pozitivă au o frecvență mai înaltă. Câmpul cuantic este sursa întregii materii, inclusiv a tuturor celorlalte câmpuri - electromagnetic, gravitațional etc. - , motiv pentru care este numit și spațiu *spiritual.* În opinia mea, câmpul cuantic corespunde dimensiunii spirituale a Universului, fiind și sursa conștiinței pe care Max Planck o numește „Mintea materiei" („The Mind of matter").

Legile fundamentale ale Universului, informațiile pregenetice își au aceeași origine. Max Planck a afirmat la o întâlnire cu oamenii de știință că Universul există pentru că particulele subatomice care fac parte din structura atomului, aflate la fundamentul acestuia, sunt întreținute într-o continuă mișcare de această mare Minte a materiei (Conferința de fizică cuantică, Florența, 1944).

Dacă la nivel de vid cuantic există o „Minte" sau o *Conștiință primordială,* generatoare a tuturor formelor din Univers, este simplu de înțeles că însăși conștiința noastră este doar un ram al Conștiinței cosmice. Înțelegem, de asemenea, de ce conștiința umană are capacitatea de a colapsa, converti unda invizibilă din câmpul cuantic în particulele fizice ale realității perceptibile, fiind consubstanțială cu Conștiința Cosmică. În jurul tuturor corpurilor fizice există un câmp de energie modulat în semnale purtătoare de informație. Câmpurile emanate de corpurile fizice sunt, evident, invizibile pentru majoritatea dintre noi. Dispunem în prezent de mijloace tehnice prin care aceste câmpuri pot fi evidențiate și măsurate.

Am amintit mai sus de existența a o serie de fenomene stranii în dimensiunea cuantică a materiei. Prima manifestare stranie: dualitatea undă/particulă, existente în același timp. Experimentul de laborator a relevat că,

dacă privim un fenomen cuantic, spre exemplu proiecția unei raze de lumină pe un ecran prevăzut cu o fantă, pe ecran apar particule de lumină (fotoni). Dacă nu ne implicăm conștient în experiență, pe ecran apare o interferență de unde. Deducem logic de aici că *prin conștiința noastră noi putem influența structurarea materiei.* În alți termeni, noi ne creăm propria realitate în funcție de cultura și capacitatea de interpretare, optând pentru una din posibilitățile latente existente în vidul cuantic.

Doi comentatori ai fizicii cuantice, Bruce Rosenblum și Fred Kuttner, afirmă că, de teama de a nu fi acuzați de aluzii creaționiste, unii cercetători eludează în discursul lor această capacitate de implicare a minții umane în organizarea materiei. În dualitatea de la nivelul câmpului cuantic, aceeași entitate cuantică este în același timp și *cauză* și *efect,* contrazicând logica noastră formală. *Ubicuitatea,* proprietatea de a fi prezent în mai multe locuri în același timp, spre exemplu a unui electron în mai multe poziții, este o altă manifestare stranie la acest nivel al materiei. O altă legitate existentă în câmpul cuantic este aceea a *interconexiunii* tuturor lucrurilor la nivelul profund al materiei despre care am amintit deja. Totul *comunică* cu totul, conștient sau inconștient, realizând un schimb de energie și informație, demonstrând, în același timp, unitatea structurală și funcțională, inclusiv a omului cu Universul.

În virtutea principiului funcționării holografice a Universului, orice acțiune, orice gând, indiferent de semnificația pozitivă sau negativă exercitată asupra unui punct, se reflectă asupra întregului, pentru că întregul este prezent în fiecare parte a sa, tot așa cum schema structurală a unui organism viu este prezentă prin ADN în fiecare din celulele acestuia. Este încă o dovadă a rațiunii și inteligenței implicate în organizarea și funcționarea materiei la nivelul întregului Univers, fenomen care are multiple consecințe de ordin social, biologic și psihologic, la nivel uman și, evident, la nivelul întregii planete. Se sugerează astfel că Universul se aseamănă mai mult cu o mare minte, un mare gând, decât cu o mașină perfectă, spun două personalități proeminente din fizică, James Jean și Wolfgang Pauli.

În cartea „Creierul și mintea Universului" (Școala Ardeleană, Cluj, 2019) scriam: „Om și galaxii își datorează existența acelorași legi fundamentale înscrise în profunzimea cuantică a materiei, în dansul particulelor subatomice care se interferează, intră în coliziune și dau naștere unor noi particule... sosesc apoi pentru câteva nanosecunde în lumea noastră, conturează toate formele existente și dispar în neantul din care au venit". De unde vin, unde se duc? Mister!

Se apreciază că dimensiunile în infinitul cuantic sunt de mii de miliarde de ori mai mici decât poate distinge cel mai performant microscop de la CERN. Obișnuiți cu ordinul de mărime al ochiului uman, ne este greu să ne imaginăm că există lumi pe care nu le vedem, sunete pe care nu le auzim, că, dincolo de ce vedem cu ochiul liber, pot fi forme cu configurații de înălțimi și adâncimi aidoma cu cele din lumea macroscopică. Văzând aceste imagini la microscopul electronic am fost uimit de diferența dintre acestea și aspectele plate pe care le văzusem la microscopul clasic. Este la fel de greu de înțeles cum la nivel cuantic funcționează o logică a *simultaneității* în dispunere și a

principiului *terțiului inclus,* diferit de logica formală a *succesivității* și a *terțiului exclus.*

În cartea sa, „Viul de dincolo de materie – Relații cuantice în fiziopatologie" (Editura Școala Ardeleană, Cluj-Napoca, 2021), doctor Mihaela Gheorghiu ne spune, vizavi de sursa de energie din câmpul cuantic, că, dacă într-o incintă izolată termic și electromagnetic se creează un vid fizic, spre surpriza cercetătorilor, în interiorul acestei incinte apar *spontan* particule cuantice, deci cuante de materie. Vechiul adagiu *Ex nihilo nihil* pare să fie contrazis. Apropo de originea energiei din Univers! Vidul cuantic este un „tărâm" al miracolului, cu o logică stranie, imposibil de înțeles după gândirea noastră reducționistă și limitată la rațiunea entităților solide.

La dosarul progresului, obținut de omenire în dezvoltarea de noi științe cu implicații certe în destinul omenirii, trebuie să admitem și ceea ce David Wilcock a inclus sub titlul *Noua Știință,* iar noi am definit ca fiind *Noul Val Cognitiv.* Se înscriu sub acest titlu de „Noua Știință" noțiunile de Fizică cuantică, Științele Neurocognitive, Psihologia Transpersonală, Experiența Morții Clinice. Fac obiectul unei cunoașteri relativ recente și noțiunile despre *telomeri* și *telomerază,* pe care le vom comenta de asemenea. În cele ce urmează voi încerca să aduc în discuție influența și implicațiile noilor date științifice pentru viitorul omenirii. În alți termeni, cred că este momentul să ne întrebăm *quo vadis (omenirea încotro?)*

Corine Pelluchon, licențiată în filosofie, vorbea într-un interviu despre cele două școli din gândirea contemporană, cu orientări contrarii: *una umanistă* și alta *transumanistă.* Gândirea *umanistă* pledează, firesc, pentru cultivarea valorilor umane, ideal cu rădăcini plantate încă din vremea Renașterii, având ca finalitate compasiunea față de semeni, respectarea mediului ambiant și a întregii lumi vii de care suntem vital dependenți. Respectul pentru semeni, pentru mediu și pentru întreaga lume vie constituie singura soluție de ieșire din impasul în care se află omenirea actuală. Gândirea *transumanistă,* căreia i-am acordat un mai mare spațiu într-o altă scriere, are ca obiectiv transformarea ființei umane prin tehnologie și nanotehnologie, dorindu-se o tranziție de la omul hibrid la roboții humanoizi capabili să se reproducă pe sine. Lumea postmodernistă și transumanistă se vrea a fi fără frontiere, fără legi, fără guverne și restricții etice, scriam în cartea „Creierul și mintea Universului" (Ed. Școala Ardeleană, Cluj-Napoca, 2019, pag. 462). Epoca transumanistă va fi considerată o *superinteligență* fără conștiință, bazată doar pe algoritmi mecanici, ne spune Yuval Noah Harari („Homo deus. Scurtă istorie a viitorului", Ed. Polirom, Iași, 2017). Suntem, indubitabil, într-o lume a contradicțiilor exclusiviste. Harari și toți comentatorii epocii „omului de fier", ca să-l numim așa pentru textura metalică și absența conștiinței și afectivității, pretind că algoritmii mecanici, deci inconștienți, vor lua locul conștiinței. Cenzura morală a conștiinței este deranjată pentru cei care vor o lume fără rigori etice.

Avem aici și o explicație a motivelor pentru care Experiențele Morții Clinice (EMC) sunt contestate de adepții viziunii materialiste despre lume. Experiența morții clinice este în mod cert o experiență a conștiinței detașată de creier și sunt o mulțime de argumente științifice care susțin această idee.

În primul rând, experiențele morții clinice sunt studiate cu instrumente științifice moderne de către cercetători cu titluri universitare și cu o operă științifică incontestabilă. Exemplificăm doar prin câteva nume: Michael B. Sabom, cardiolog (SUA); Kenneth Ring, profesor de psihologie, Universitatea Connecticut (SUA); Peter Fenwick, neurolog și psihiatru la King's College Hospital din Londra; Pim van Lommel, cardiolog danez etc.

Enumerăm doar câteva argumente care pledează pentru realitatea EMC:

- EMC este un fenomen universal. Subiecții care au traversat experiența morții clinice nu au fost dependenți de cultură, religie, sex, etnie sau vârstă. Se întâlnește de la adult până la copiii aflați la vârsta la care se pot conștientiza pe sine.
- În timpul EMC, subiecții nevăzători din naștere... văd. Ken Ring a studiat personal 21 de cazuri de persoane nevăzătoare din naștere și care au avut EMC. Relatările despre imaginile vizualizate în timpul EMC de către acești subiecți sunt confirmate de către personalul prezent în acel moment. Este o vedere mediată de conștiința care se detașează de corp în EMC.
- Vindecările spontane care au loc în timpul EMC sunt confirmate prin actele medicale emise de medicii curanți în acel timp. Profesorul neurochirurg de la Universitatea Harvard (SUA), Eben Alexander, și-a revenit din coma profundă determinată de o meningoencefalită purulentă cu E. Coli. S-a vindecat fără sechele după coma de o săptămână, în care a avut și o EMC, povestită, evident, ulterior. Anita Moorjani, internată în spital cu cancer limfatic în faza terminală, are o EMC după care este vindecată aproape instantaneu. Un medic cu specialitate în chirurgie cardiacă, Gilbert (Franța) are o moarte clinică provocată de obstrucția arterelor coronare cu infarct miocardic de mare întindere. În timpul EMC i se spune de către o entitate din alt plan cosmic că este vindecat și trebuie să se întoarcă acasă. Între timp, colegii din spitalul în care a fost internat de urgență l-au pregătit pentru intervenția chirurgicală după ce i-au făcut coronarografia și i-au găsit arterele obturate. La ieșirea din EMC refuză intervenția chirurgicală pentru că a revenit cu convingerea că a fost vindecat. O nouă coronarografie la dorința sa, a dovedit că, realmente, a fost vindecat instantaneu în timpul EMC.
- Toți cei ce au avut EMC au fost supuși unui proces de transformare *spirituală.* Au venit cu o altă cunoaștere a rostului existenței, au devenit calmi, generoși, cu un sentiment de prețuire și de iubire față de semeni.
- Experiențele extracorporale (out of the body), provocate prin tehnici elaborate științific la Institutul creat de Robert Monroe în SUA, au confirmat o mare parte din conținutul relatat de către cei ce au traversat EMC.
- Investigațiile efectuate în timpul EMC, cu instrumentele de care dispunem în prezent, demonstrează că funcționalitatea creierului este

exclusă. Menționăm în acest sens, și pentru o corectă înțelegere, că în investigarea creierului se folosesc aceleași tehnici ca și în precizarea morții creierului în scopul recoltării de organe pentru transplant. În afară de encefalogramă (EEG), care trebuie să fie abolită, se explorează și reflexele de trunchi cerebral care, de asemenea, trebuie să fie abolite în moartea creierului.

Concluzia care se impune aici este aceea că, dacă activitatea creierului este exclusă funcțional, se deduce logic că EMC este o *experiență doar a conștiinței,* care transcende din planul fizic al corpului într-o altă dimensiune, pe care o definesc a fi una *spirituală.*

În experimentele inițiate de R. Monroe, conștiința nu este modificată patologic, cum se întâmplă în EMC. Le-am numit pentru acest motiv *experiențe lucide.* Subiecții care s-au supus la aceste experiențe extracorporale după tehnica Institutului Monroe au confirmat majoritatea evenimentelor relatate în timpul EMC, dar fiind determinate în condiții diferite unele de altele, este evident că sunt percepute și multe aspecte diferite. Faptul că în experiențele inițiate de Monroe conștiința este lucidă, neafectată este și un argument pentru autenticitatea EMC.

Aportul științelor neurocognitive

În jurul anului 2000, Richard Davidson (Universitatea Wisconsin-Madison, SUA), pasionat cercetător în Științe neurocognitive, a creat un Laborator de Neuroștiințe Afective. Folosind în cercetările sale tehnologia modernă, de tip RMIf (Imagistica prin Rezonanță Magnetică funcțională), R. Davidson a făcut o descoperire, în opinia mea, revoluționară. Prin tehnica de mai sus se pot studia ariile din creier care sunt activate în momentul în care gândim sau receptăm cuvintele pe care le ascultăm când ne sunt adresate.

S-a constatat astfel că la nivelul creierului are loc o selecție după criterii etice a gândurilor și emoțiilor noastre. Cele care au o semnificație pozitivă, deci benefică pentru sănătatea noastră, activează prevalent o arie prefrontală a lobului frontal stâng, iar cele cu semnificație negativă, nocive pentru sănătatea noastră, activează o arie prefrontală a lobului frontal drept. În funcție de dominanta hemisferică aceste localizări pot să se și inverseze. S-a observat, de asemenea, că timpul de percepție, adică de conștientizare este mult mai lent pentru cuvintele și emoțiile cu o semantică negativă. Este ca și cum creierul refuză să recepteze insulta, calomnia, răutatea etc. Această selecție a limbajului cognitiv și afectiv mi-a sugerat că, în funcționalitatea sa, creierul respectă un cod etic, pe care l-am descris în anul 2008, plecând de la constatările surprinzătoare ale lui David Richardson.

Se ridică, în mod logic, întrebarea: ce instanță de la nivelul creierului are capacitatea de a face această selecție după criterii etice a *gândurilor* noastre? Evident, numai propria conștiință poate cenzura gândirea după criterii etice. Vom discuta mai jos ce implicații fiziologice, dar și filosofice, pot decurge din această funcție etică a conștiinței.

Emiterea unui gând presupune la nivel neurofiziologic emiterea unui

potențial bioelectric neuronal. În jurul neuronilor se emite un câmp fizic electromagnetic care, ca orice câmp electromagnetic, se propagă în spațiu. Ne putem întreba unde se propagă? Răspunsul l-a oferit Werner Heisenberg, cel destinat de Niels Bohr să enunțe principiile teoriei cuantice în 1927 la Copenhaga, afirmând că cel mai neînsemnat gând străbate până în cel mai îndepărtat punct din Univers. Este ușor de înțeles acum că, în funcție de semnificația sa pozitivă sau negativă, ecoul său în Univers va facilita sau va distorsiona funcționalitatea la acest nivel. Om și Univers, prin interferența câmpurilor emise și de o parte și de alta, cu sau fără voia noastră, ne implicăm în demersul Universului cu care formăm o unitate structurală și funcțională.

Suntem ceea ce gândim. Fiecare gând pozitiv sau negativ are un al doilea ecou prin propagare la nivelul tuturor celulelor noastre, inclusiv la genom (ADN). Știința epigeneticii ne spune că genele noastre sunt influențate favorabil sau nociv în funcție, de asemenea, de semnificația pe care o poartă semnalele receptate.

Pentru uzul frecvent al termenului de „vibrație" a cuvintelor este necesar să spunem că orice entitate existentă în Univers se află într-o continuă mișcare sau vibrație cu o frecvență proprie. Cuvintele au și ele frecvența lor specifică. Cele cu semantica pozitivă au o frecvență sau vibrație înaltă, cele cu semnificație nocivă (negativă) au o vibrație joasă. Înțelegem acum de ce cuvintele cu vibrație înaltă înseamnă sănătate, fericire, vitalitate, iar cele cu vibrație joasă înseamnă boală. În fiecare clipă în care emitem un gând, în funcție de vibrația sa, pledăm pentru viață sau pentru boală. Se apreciază că dintre miile de gânduri pe care le avem zilnic, o bună parte nu ne aparțin, ci le recepționăm de la persoanele cu care suntem în consonanță, emițând pe aceeași lungime de undă. Dacă gândim prevalent pe note joase ale frecvenței, vom recepta, evident, gânduri cu aceeași frecvență, care prin cumul ne pot genera tulburări de comportament străine de moștenirea noastră genetică. Dacă privim la agitația de pe întregul mapamond, transmisă îndeosebi de televiziuni, la accidente, crime, violuri, filme cu scene șocante realizăm ușor ce educație primesc tinerii a căror instruire se reduce la ce oferă media.

Un alt efect al gândurilor noastre este cel de ordin biochimic. Aidoma frecvenței diferite, în funcție de semnificația favorabilă sau nocivă pentru sănătate, și substanțele biochimice cu rol de neurotransmițători în creier, eliberate în momentul gândirii, sunt diferite în virtutea aceluiași criteriu. În cartea sa „Molecula moralei" (Ed. Humanitas, 2014), Paul Zac (SUA) descrie oxitocina ca fiind „molecula moralei" atribuindu-i un rol esențial în unitatea familiei, în iubirea dintre mamă și copilul nou născut, care se stabilește la primul lor contact. Se și insistă în prezent asupra importanței acestui prim contact pentru relația lor ulterioară.

Paul Zac a studiat rolul oxitocinei într-o diversitate foarte largă de circumstanțe, inclusiv în relația dintre om și divinitate. În cartea sa „The God Illusion", Richard Dawkins a afirmat că cel mai mare rău pe lume l-a adus religia. Paul Zac îl contrazice cerându-și scuze la modul ironic și spunându-i că după studiul său, care a constat în determinarea oxitocinei eliberate la persoanele credincioase, a găsit că acestea aveau nivelul cel mai înalt de oxito-

cină, erau cele mai fericite și, după cum rezultă din alte studii, trăiesc mai mult prin comparație cu cei care sunt atei. Este și concluzia unui studiu efectuat de David B. Larsen (Universitatea Duke, SUA) pe un lot de 126.000 de persoane. Cei credincioși trăiesc în medie cu 29 % mai mult decât cei necredincioși. Larsen explică acest rezultat prin faptul că religia înlătură angoasa morții având și un rol anxiolitic.

Sunt citate de Paul Zac o serie de alte virtuți ale oxitocinei dintre care cea mai importantă este aceea de control etic prin moderarea comportamentului agresiv al testosteronului la tineri care, până la vârsta de 25-30 de ani, este eliberat la niveluri maxime. Ca o curiozitate, și fidelitatea este dependentă de capacitatea de elaborare a oxitocinei atât la om, cât și la celelalte animale. Este citat un exemplu prin șoarecii de câmpie care dispun de mai mulți receptori de oxitocină decât șoarecii de la munte și, ca urmare, sunt monogami și fideli.

Dopamina, serotonina, endorfinele etc., neurohormonii care intervin în motivarea pozitivă a comportamentului uman, sunt controlate, de asemenea, prin oxitocină. Compatibilitatea dintre cei doi parteneri ai unui cuplu de îndrăgostiți, dar și familială, este atribuită medierii prin oxitocină. Un rol relativ nou descris este acela al medierii și *rezilienței*, prin care se înțelege capacitatea de a reveni cât mai rapid după stresul provocat de o emoție negativă (R. Davidson).

O concluzie foarte importantă la acest capitol: oxitocina este hormonul care intervine în generarea stării de bine, în sentimentul de fericire, în comportamentul decent, conciliant, în întreținerea sănătății, în compasiune, empatie, iubirea pentru semeni, în trăirea religiozității. O altă concluzie foarte utilă pentru remedierea comportamentului violent este aceea a necesității reintroducerii în învățământ a materiilor cu caracter umanist, care dezvoltă un nivel optim de oxitocină cu rol pacificator. Învățământul axat pe materii cu caracter exclusiv tehnic frustrează ființa de avantajele unei chimii civilizatoare.

Stresul societal și telomerii

Termenul de stres a depășit mult pragul laboratoarelor oamenilor de știință devenind suficient de cunoscut în lumea actuală.

Telomerii sunt structuri care îmbracă asemenea unor mănuși capetele cromozomilor pentru a-i proteja în procesul de diviziune. Fiecare diviziune celulară se însoțește de scurtarea acestor telomeri. Telomerii scurți înseamnă viață scurtă, iar telomerii lungi înseamnă viață lungă. Elizabeth Blackburn, cea care a descoperit împreună cu colectivul său *telomeraza,* enzima capabilă să refacă telomerii, obținând Premiul Nobel în 2009, a observat că la persoanele care au depășit vârsta de 75 de ani, telomerii nu se mai scurtează și pot avea o viață mai lungă de 80 de ani.

Studiile asupra telomerilor au descris și factorii care pot determina o scurtare a telomerilor și concomitent vor antrena și o viață mai scurtă. Se exemplifică prin efectul *depresiei.* Sub acțiunea chimiei corespunzătoare se produce și o scurtare a telomerilor și o reducere a telomerazei din celule. Acest proces de scurtare a telomerilor este, însă, reversibil sub acțiunea medicației

antidepresive, echivalând cu o *reîntinerire.* O atrofie a creierului prin efectul vârstei sau al altor cauze poate fi reversibilă în anumite condiții dintre care foarte importante sunt adoptarea unei diete adecvate, exercițiile fizice, schimbarea stilului de viață, o gândire pozitivă și o anumită terapie. (Elizabeth Blackburn, Daniel C. Amen)

Gândirea cu semnificație negativă, comentată anterior, are ca efect și blocarea neurogenezei și neuroplasticității, scăderea capacității imunitare și reducerea telomerilor. Neurogeneza presupune formarea de noi celule nervoase (neuroni), iar neuroplasticitatea se referă la refacerea doar a unor segmente din componența celulei nervoase. Constatăm că efectul ultim al stresului, prin chimia sa, se reflectă și la acest nivel.

Din cele circa 65.000 de gânduri care se crede că ne trec zilnic prin minte, 90 % ar fi repetări anterioare, iar un alt procent dintre acestea, după cum spuneam, nu sunt ale noastre. Este încă o dovadă că emitem și receptăm gânduri prin care ne conectăm cu alte creiere. Repet: cu și fără voie ne implică și suntem implicați în destinul lumii. Găsirea unui loc util între conlocuitorii planetei este pentru fiecare dintre noi o artă și o știință.

Daniel G. Amen acordă un rol important pentru păstrarea sănătății corpului și creierului și *conștiinciozității* cu care ne implicăm în urmărirea unui scop în viață. Nu mai puțin important este alegerea unei profesii care să corespundă preferințelor sale native.

Codul etic al creierului

Studiile actuale din domeniul științelor neurocognitive, menționate anterior, impun ideea că în funcționalitatea sa creierul respectă un cod etic, la nivelul său efectuându-se o selecție pe criterii etice a gândurilor noastre exprimate prin cuvinte, idei, emoții, sentimente, acțiuni.

Reamintesc succint că gândurile cu o semantică pozitivă, deci favorabile sănătății, sunt procesate prevalent la nivelul cortexului prefrontal stâng, iar cele cu semnificație negativă, nocive prin substratul său biochimic, activează prevalent cortexul prefrontal drept. Prin câmpul de energie emis concomitent cu gândul, prin biochimia corelată, cuvintele devin forme-gând ale minții noastre. Din circa 65.000 de gânduri care ne traversează mintea într-o zi, în funcție de semnificația lor, în fiecare clipă optăm pentru viață, sănătate, adaptare armonioasă la lumea ambientală sau dimpotrivă, pledăm pentru boală, moarte, ostilitate față de semeni și nefericire.

Înțelegem, de asemenea, că gândirea negativă, cultivată cu nonșalanță și probabil programată din anumite interese de către media, de politicieni, de către cei cu o educație frustă, rudimentară are consecințe distructive atât asupra propriului organism, cât și asupra semenilor și mediului ambiant și cosmic. Nu trebuie să fim obligatoriu savanți ca să înțelegem că suntem așa cum gândim, gândurile și emoțiile noastre devin celulele noastre, bolnave sau sănătoase, pentru că acest mod de funcționare a organismului este înscris în ADN-ul, în genomul nostru și nu este o simplă invenție sau o distorsionare a științei, cum susțin unii indivizi, care nu au fost niciodată într-un amfiteatru în

care se învață medicina.

Cu o educație rudimentară nu se poate înțelege de ce prin efectul fizic, de propagare în eter a gândurilor noastre, a manifestărilor agresive și violente determinăm aceleași efecte asupra semenilor noștri și prin acumularea masivă a acestor câmpuri de energie negativă creăm deasupra noastră „nori întunecați", care ne influențează, evident, negativ, ne îmbolnăvesc prin scăderea capacității de apărare a sistemului imunitar și perturbă grav însăși funcționalitatea Universului. Ceea ce spun nu este o fantezie, ci o concluzie a teoriei complexității care, într-o exprimare metaforică, ne atrage atenția că bătăile din aripi ale unui fluture în Australia pot declanșa un uragan în California. Sau și mai poetic spus, nu poți smulge petala unei flori fără să deranjezi o stea.

Nu sunt naiv și știu bine că undeva în lumea asta, care și-a pierdut busola, pentru a justifica propria gândire există o fobie față de orice discuție despre relația dintre om și Univers, deși eu cred că, dacă renunțăm la orgoliul de a-i domina pe alții, este loc pentru toți oamenii în această lume. Trebuie doar să înlocuim în mintea noastră verbul „a discrimina" cu cel de a „accepta". În concluzie, la acest moment al științei, studiile din laboratoarele actuale ne relevă că dispunem de un creier care este programat anatomic și fiziologic să efectueze o selecție a gândirii în acord cu codurile etice, indiferent de sorgintea lor socială, morală sau religioasă.

În ciuda unor opinii contrarii, prin acest mod de funcționare a creierului uman ne înscriem într-o dimensiune spirituală a existenței și oricât am dori, din alte interese, să negăm chimia favorabilă sănătății și armoniei sociale dezvoltată de iubirea pentru semeni, de pacea spiritului, de sentimentul de fericire, de compasiune, de generozitate, de bunătate, nu vom reuși să o schimbăm. Și oricât ne vom strădui, invocând toate filosofiile existente sau doar imaginare, să anulăm reacțiile biochimice, endocrine și imunologice nocive pentru sănătatea proprie, riscante pentru atitudinea față de semeni, dezvoltate în momentul stresului, al emoțiilor negative, al furie, al depresiei reactive, al anxietății, al fricii, al agresivității și violenței – acestea nu se pot anula nici cu „ordin de la împărăție" și nici cu atitudinile injurioase ale unor frustrați.

• • •

Ajungem astfel la concluzia că istoria Omului și a Universului par să fie scrise de aceeași mână, după cum spunea prof. dr. Stanislav Grof (SUA): „Om și Univers au aceeași origine spirituală". Această concluzie concordă și cu modul de funcționare a Universului la nivelul profund al materiei, descris în fizica cuantică, după cum deja am menționat. Acolo în acel *hiperspațiu spiritual,* cum a mai fost numit câmpul cuantic, s-ar afla originea tuturor lucrurilor.

Un alt argument, în același sens, este adus de întâlnirea științifică organizată în perioada 7 - 9 septembrie 2016 la Tucson, Arizona de către universitățile Columbia și Arizona, la care au participat universitari din domeniul fizicii moderne, al neuroștiințelor, biologiei, psihologiei, sociologiei etc. Participanții la această conferință au lansat un „Manifest pentru o știință post-materialistă", în care se ia atitudine critică împotriva excluderii din înțelegerea

Realității a conceptelor de Conștiință și Spiritualitate.

În fața impasului în care se află întreaga omenire cred că este nevoie de o nouă paradigmă, o Nouă Spiritualitate. În cartea „Mintea de dincolo" (Ed. Școala Ardeleană, 2015), spuneam că actualele date despre noi ne obligă să revizuim toate conceptele de materie, energie, viață, moarte, sens al existenței, relații interumane, modelele sociale experimentate și eșuate. Este nevoie de redefinirea conceptelor de om, de spiritualitate, de Univers, de justiție umană și divină. Prin conceptul de Noua Spiritualitate înțeleg cultivarea acelor valori etice care ne permit să ne păstrăm propria sănătate, să împlinim rostul pentru care suntem aici și să creăm o armonie socială într-o lume a diferențelor economice, politice, etnice, biologice, psihologice și, mai ales, religioase.

Cred că în fața eșecurilor înregistrate de majoritatea demersurilor întreprinse de omenire - politice, economice, religioase, culturale, filosofice, democratice etc. - , singurul reper care se apropie de adevăr trebuie să fie știința verificată prin experiență și nu cea abstractă sau evaluată statistic. Răul lumii vine din fanatism, indiferent în ce domeniu este manifestat, și din pretențiile politice. Politica și presa aservită au făcut din oameni sclavi. Omenirea nu trebuie să fie condusă de *Inteligența orgolioasă,* ci de *Înțelepciunea Binelui* tuturor. Orice construcție bazată pe *ură* va fi un eșec.

Ce înseamnă ura? Este de ajuns să privim diagrama intensității câmpului geomagnetic din 11 septembrie 2001, când au fost atacate cele două blocuri turn World Trade Center din New York, înregistrată de 37 de computere răspândite pe tot globul. S-a înregistrat o creștere a intensității câmpului magnetic al Pământului, cea mai mare înregistrată vreodată în aceeași perioadă de timp. Înregistrările s-au operat în cadrul Proiectului Conștiința Globală (Global Consciousness Proiect).

Atacurile au avut loc între orele 9 și 10 ale zilei de 11 septembrie 2001. La 15 minute după primul atac și cu cca. 15 minute înainte cel de al doilea, s-a evidențiat o traiectorie aproape brusc ascendentă. La trei zile distanță de acest cumplit eveniment, s-a inițiat o rugăciune la care au participat milioane de oameni, care s-au axat pe ideea de pace și armonie în lume. De astă dată curba intensității câmpului geomagnetic a avut o alură la fel de bruscă, dar de *sens opus,* aproape în simetrie cu cea din 11 septembrie. Este cea mai convingătoare dovadă pe care o are influența conștiinței, mai ales colectivă, asupra materiei. Este încă un exemplu care susține ideea existenței unui cod etic al creierului.

În funcție de conținutul semantic al gândirii noastre vom exercita un efect favorabil sau dimpotrivă, nociv, asupra funcționalității lumii fizice și a Universului ca ansamblu. Se dovedește iar și iar că cine seamănă vânt culege furtună. Sau că ce semeni, aceea culegi. Să sperăm că vom fi capabili să învățăm ceva și din furtuna iscată de pandemie.

10 ianuarie 2022

Andrei Marga
Ministrul Educaţiei 1997-2000
Ministrul de Externe 2012
Rectorul Universităţii Babeş-Bolyai din Cluj-Napoca 1993–2004 şi 2008-2012
Preşedintele Institutului Cultural Român 2012-2013

Cariera sa academică este impresionantă, construită prin participarea ca membru, expert sau cercetător în diverse consilii și academii la nivel național și internațional: cercetător principal al Academiei Române din anul 2012; expert al Hochschulrektorenkonferenz, HRK, Germania (2011-2015); expert al Agenzia per la Valutazione e la Promozione della Qualiti delle Facolti Ecclesiastiche Vatican (2011-2014); membru al Colegiului de Redacție al Jurnalului Internațional de Drept, publicat de Universitatea din São Paulo, Brazilia din anul 2011; președinte de onoare al Conferinței Rectorilor din Regiunea Dunării din anul 2011; membru al Comitetului Consultativ al Asociației Europene pentru Educație Internațională, Amsterdam (2006-2010); membru al Consiliului Director al Asociației Universităților Europene (2001-2005); vicepreședinte al Consiliului Director al CEPES-UNESCO (1998-2011); vicepreședinte al Conferinței Internaționale UNESCO privind educația universitară (1998); membru al Comitetului privind educația universitară și cercetarea al Consiliului Europei (1995-2001).

Alături de activitatea sa academică, Andrei Marga s-a implicat activ în îmbunătățirea calității învățământului preuniversitar și universitar prin funcțiile deținute în administrația universitară și cea națională: decan al Facultății de Istorie și Filosofie a Universității Babeș- Bolyai din Cluj-Napoca (1990-1992); prorector al Universității Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca (1992-1993); rector al Universității Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca (1993-2004; 2008-2012); președinte al Consiliului Academic al Universității Babeș-Bolyai (2004-2008) și ministru al Educației Naționale (1997-2000).

Andrei Marga este membru al Uniunii Scriitorilor din România din 2010, iar în perioada 2012-2013 a ocupat funcția de președinte al Institutului Cultural Român.

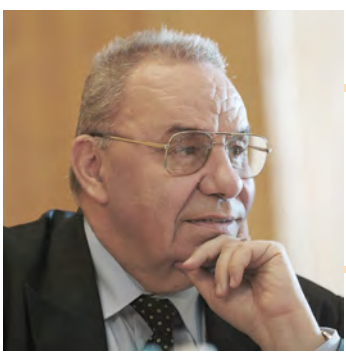

„Nu se poate realiza astăzi ceva durabil fără „incluziune democratică” în interiorul țării și fără „cooperarea internațională” în exterior.”

Lumea post-pandemică

Andrei Marga

Pandemia a făcut să dispară peste trei milioane de oameni, a afectat grav viața sutelor de milioane și a provocat pagube imense. În mod firesc, ea a stârnit reflecții mult dincolo de pacienți, medici și decidenți - pe întreaga gamă a reflexivității.

Geostrategii americani au considerat imediat consecințele pandemiei pentru ordinea lumii. Stephen Walt, actualul titular de la Harvard, scria că pandemia „COVID-19 va crea o lume mai puțin deschisă, mai puțin prosperă și mai puțin liberă" (*How the World Will Look After Coronavirus Pandemic,* „Foreign Policy", March, 20, 2020). Robert D. Kaplan anticipa „o interacțiune a ideologiilor și naturii însăși" (*The Neomalthusian World of Coronavirus*, în „The National Interest", February 28, 2020), care va scinda lumea. În Europa, filosofi italieni și francezi l-au valorificat pe Michel Foucault (Surveiller et punir, 1975), cu teoria sa a „bioputerii". Acesta a susținut că „dominația" din societate se exercită deja tot mai mult nu pe calea reglementărilor de drept chibzuite, ci pe cea a controlării corpurilor umane. Apelul Vigano (2020) a acuzat proclamarea de „stări de urgență" și „stări de alertă", prin care se restrâng libertățile și drepturile fundamentale ale oamenilor. Cel mai profilat filosof de pe scena mondială, Jürgen Habermas (în „Kölner-Stadt Anzeiger", 3 aprilie 2020) a declarat: „Societățile noastre complexe întâlnesc continuu mari nesiguranțe, dar acestea apar local și în momente diferite și sunt prelucrate mai mult sau mai puțin neaccidental de oameni de specialitate aflați la dispoziție, într-un subsistem sau altul al societății. Dimpotrivă, acum se răspândește global și simultan nesiguranța existențială, chiar în capetele indivizilor conectați medial. (...) Nesiguranța de acum se raportează nu numai la luarea sub control a pericolelor epidemice, ci și la consecințele economice și sociale, care sunt complet neprevizibile. (....) Ceva se poate spune: nu a fost niciodată atâta cunoștință cu privire la necunoașterea noastră și la constrângerea de a trebui să acționăm și trăim sub nesiguranță".

Am subsumat cu ani în urmă diagnozele date modernității târzii – „societate a supunerii" (Max Weber), „societate a asimetriilor" (Colleman), „societate a riscurilor" (Beck), „societate a minciunii" (Șerban-Reinhardt), „societate narcisistică" (Maaz) și altele – sub diagnoza mai acoperitoare a „societății nesigure" (A. Marga, *Societatea nesigură*, Niculescu, București, 2016). Am anticipat înmulțirea nesiguranțelor. Am luat în serios avertismente venite mai ales de la Horkheimer-Adorno (*Dialektik der Aufklärung*, 1947) și Heidegger (Die Frage nach der Technik, 1953), unite într-un mesaj simplu:

violentarea continuă poate duce la o răzbunare a naturii. În martie 2020, am căutat să văd schimbările ce se prefigurează (A. Marga, *Lecțiile pandemiei*, Tribuna, Cluj-Napoca, 2020). Ca rezultat, am putut formula prompt, la rândul meu, un punct de vedere sistematic asupra pandemiei și consecințelor ei.

Odată cu agravarea pandemiei, în cursul toamnei anului 2020, s-a trecut cu echipe organizate la explorarea lumii post-pandemice. Avem, deocamdată, ca rezultat analiza lui Fareed Zakaria, *Ten Lessons for a Post-Pandemic World* (Alan Lane, 2020), care ne invită să observăm ce schimbări majore vor avea loc.

Cu sensibilitate pentru realitățile micro, autorul, originar din India, ne invită să privim lumea nu doar sub aspectul lucrurilor mari, ci și sub al celor minuscule – precum un virus. În definitiv, argumentează cunoscutul editor de la CNN, „Washington Post" și „Times", trei fapte punctuale – atacul din 11 septembrie 2001, crahul unor bănci în 2008 și COVID-19 – au aruncat lumea actuală în crize pe scară mare.

Au fost, desigur, și alte pandemii în istorie, cu mortalitate de masă ridicată, dar COVID-19 este altfel și ar fi cazul să declanșeze introspecția oamenilor. Observația de la care pleacă Fareed Zakaria este că din 1990 încoace lumea a fost lovită continuu de viruși. „Ei nu se produc printr-un design conștient, dar nici nu sunt în întregime accidentali. Avem nevoie să înțelegem acest sistem – în alte cuvinte, să înțelegem lumea în care trăim – pentru a înțelege emergenta lume post-pandemică" (p. 12). Este de reținut că, „și dacă este eradicată pandemia COVID-19, izbucniri ale altor boli este aproape sigur că se vor petrece în viitor. Cu această cunoștință și experiență, noi trăim într-o nouă eră: era postpandemică" (p. 3) și este cazul să ne pregătim. Deocamdată, coronavirusul 19, însă, „a cauzat umanității cea mai mare daună economică, politică și socială de la Al Doilea Război Mondial încoace". Modul în care s-au petrecut lucrurile „este fără precedent în istoria umană"(p. 2) și a creat un „prag" ce ar trebui să pună pe gânduri.

Nu au lipsit, desigur, prevenirile. În fond izbucnirile de SARS, MERS, „gripă aviară", „gripă porcină", Ebola au avertizat. Cel mai recent, în 2015, Bill Gates a atras atenția asupra eventualității unui „virus infecțios" care pune capăt vieții a zece milioane de oameni, iar în 2017, la Conferința pentru Securitate de la München, același a declarat că există „eventualitatea rezonabilă" ca în următorii 10-15 ani să fie o „pandemie". Chiar Fareed Zakaria a semnalat în iunie 2017, pe calea emisiunilor CNN, primejdia unui „virus făcut de om sau natural", care surprinde SUA și umanitatea (p. 8), încât „biosecuritatea" devine o problemă a tuturor. Adevărul este că, din diferite surse, virușii au fost temă a ultimilor ani, nu doar datorită „biobombelor" ce se pregătesc în laboratoare.

Fareed Zakaria identifică zece învățături generale ale pandemiei pentru lumea ce vine. Ele au natura unor orientări generale ce ar fi de urmat. Care sunt acestea?

Raporturile oamenilor cu natura se cer regândite acum până la capăt. COVID-19 lovește viața oamenilor în ceea ce are mai specific – interacțiunea fiecăruia cu ceilalți și cu lumea. Ca efect amplu, întreaga organizare a lumii de

după Războiul Rece este provocată. Este astfel momentul să ne asumăm un adevăr simplu: „crize globale, incluzând pandemii, sunt inevitabile. Va trebui să ne preparăm mai temeinic și să rămânem pregătiți" (p. 14). În fapt, trebuie să recunoaștem că „felul în care noi trăim este practic o invitație pentru virușii animali să infecteze omul" (p. 17). Pe de o parte, mari aglomerări urbane, distrugerea naturii prin construcții, omorârea de animale pentru consum – 80 de miliarde de animale sunt sacrificate organizat pe an, în afara peștilor – nu sunt fără virusări. Pe de altă parte, schimbarea climatului are contribuții la crearea de viruși. În fond, „pandemia poate fi gândită, în ceea ce o privește, ca răzbunare a naturii". Iar la toate se adaugă, desigur, construcția de „bioarme".

Într-o asemenea situație crește importanța guvernării competente, a „bunei guvernări". Experiențele țărilor din timpul pandemiei atestă limpede că „avem nevoie de o guvernanță mai bună, nu de guvern mai mare". Fapt este că în Coreea de Sud, Singapore, se preiau anual milioane de lucrători din China continentală, dar au totul sub control, că Hong Kong avea în iulie 2020 18 morți, Taiwan, cu 23 de milioane de locuitori, șapte decese. În China continentală s-a reușit cu viteză uimitoare aducerea epidemiei sub control. Nu știm toate datele măsurilor care au dus la această reușită, dar „China i-a izolat pe cei infectați, i-a separat de familii și, folosind tehnologie și mijloace de detectare, i-a identificat pe cei cu care aceia au avut contact" (p. 32). Acestea, ca și alte exemple, dovedesc că nu guvernul mare, puternic contează, ci guvernul de calitate, adică "guvernul inteligent". Sub acest aspect, „multe decade la rând lumea a avut nevoie să învețe din America. Dar acum America are nevoie să învețe de la lume" (p. 50). Iar dacă America are de învățat, adaug eu, ne dăm seama ce ar trebui să facă alții!

Tipul de societate în care trăim este de pus în discuție. Este clar că, fără piață, o economie nu devine competitivă, iar penuria este la ușă. Dar piața nu este suficientă ca mecanism de funcționare a unei societăți. Chestiunea concretă este acum cea a ieșirii din exclusivismul pieței. „Capitalismul fără îngrădire este în afara controlului; reglementarea asertivă este în întârziere". Este elocvent că la celebrul TV conservator, care este „Fox News", nu alta decât vocea postului, Tucker Carlson, a exclamat deja în 2019: „liderii republicani vor trebui să recunoască: capitalismul de piață nu este o religie… Noi nu trăim să servim piața. Contrarul este adevărat". Pandemia a făcut și mai adevărată exclamația! Fareed Zakaria este de părere că se petrece acum o „pendulare a istoriei", căci „singură piața nu poate rezolva inegalitatea ce se lărgește și rampanta insecuritate a jobului, care a survenit ca urmare a neîncetatei schimbări tehnologice și a competiției externe. Aceste probleme cer soluții guvernamentale" (p. 61-62). Probabil că „țările din Nordul Europei, precum Danemarca, au găsit cheia: ele au înțeles că piețele ar fi uimitor de puternice, dar nu suficiente; că ele au nevoie de suporturi și tampoane și suplimente" (p. 74). Suntem, oricum, dincoace de exclusivismul pieței, cu imperativul găsirii de mecanisme de complementare.

Prestația și respectarea specialiștilor ar trebui să preocupe societățile. Este interesant că și în pandemie, în țările asiatice menționate oamenii au tratat „cu deferență autoritatea, în special autoritatea științifică" (p. 76). Iar acolo

unde știința este prețuită, se și înțelege că știința este altceva decât oferirea, cum se crede, a unui singur răspuns. Știința este „o metodă de cercetare, un proces de punere de întrebări și de testare riguroasă de ipoteze" (p. 70). Este nevoie să respectăm știința și să ascultăm experții, dar experții trebuie, la rândul lor, să dea seama de ceea ce fac sau nu fac. Respectul științei, dar și prestația concretă a omului de știință, capacitatea lui de a veni cu soluții competente la dificultățile vieții au de mers mână în mână.

În pandemie, digitalizarea a trecut cu brio examenul vieții. Oamenii au constatat că „telemunca", în general „teleactivitatea", sunt posibile. „Economia digitală" a devenit parte a „economiei reale". Cam toate activitățile în format „echipă" (team) se schimbă (p. 104), căci este de acum posibilă colaborare fără proximitate fizică. Medicina se schimbă ca urmare a tehnologiilor digitalizate, încât prevenția capătă greutate mai mare (p. 106). S-a conturat nevoia să administrăm în așa fel încât „tehnologia digitală", în special „bioingineria" și „inteligența artificială" ca să avanseze cu iuțeală. Digitalizarea include, cum se știe, riscuri pentru intimitate și viața personală, dar și acestea au până la urmă soluții tehnice și juridice.

Noul coronavirus nu putea atinge răspândirea rapidă pe glob și, poate, nici emergența, fără marile aglomerări urbane, demult infectate, încât însăși urbanizarea intră în discuție. Nu vom avea o criză a urbanității, chiar dacă locuirea oamenilor tinde să fie în altă parte. „Orașele vor căpăta o nouă viață ca sectoare de servicii, de la finanțe la consultare în chestiuni de sănătate" (p. 129). Doar că ele trebuie să asigure o viață mai sănătoasă oamenilor (p. 131). Redevine, în orice caz, actuală convingerea lui Aristotel că „orașele nu constau fundamental în monumente și parcuri; ele constau în oameni și caracterul lor" (p. 145). „Umanizarea orașelor noastre" va fi deviza rezonabilă.

Inegalitățile din societate au bătut în retragere cu ceva în era postbelică, dar, după neoliberalism, pandemia întoarce tendința. Și ea sporește inegalitățile. „Diferențele între țări sărace și țări bogate se vor accentua probabil pe măsură ce lumea se împarte în două: locuri cu sisteme de sănătate bune și locuri fără" (p. 154). Se poate spune că „în timp ce bolile pot uneori să lichideze inegalitățile, cea mai mare parte a timpului le exacerbează. Dacă vom fi confruntați cu o nouă pandemie, ceea ce este foarte probabil, trebuie să recunoaștem că vom avea nevoie să-l păstrăm pe fiecare în siguranță și sănătos, fie că este bogat sau sărac" (p. 166). Oricum, va trebui găsită soluție la „accelerata și exacerbata inegalitate prilejuită de pandemie".

Soarta globalizării a devenit, desigur, o chestiune practică, mai cu seamă că în pandemie cam toate țările s-au repliat în măsuri pe cont propriu. A luat astfel avânt un anumit naționalism. Cu toate acestea, globalizarea nu este la sfârșit. Pe de o parte, epidemiile – „gripa rusă" (1889-1890), „gripa spaniolă" (1918-1919), „gripa asiatică" (1957-1958), „gripa Hong Kong" (1968-1969), „Middle East Respiratory Syndrome" (2012), acum COVID-19, nu au rămas între granițe naționale. Ele au căpătat și pot căpăta nume ale locului în care s-au detectat primii îmbolnăviți, dar acest fapt nu spune nimic despre originea lor (p. 168). Pandemiile nu sunt limitate național. Pe de altă parte, în economie acționează principiul „avantajului comparativ", care face

să se caute valorificarea mereu mai bună a capitalului. Nici economia unei națiuni puternice nu se poate reface acum fără globalizare. Concret, și firmele americane de prim plan au nevoie de piața chineză. „Problema mai largă este aceea că China s-a specializat în manufacturarea de produse tehnice, precum computerele, în vreme ce Statele Unite nu au făcut-o" (p. 179). Globalizarea rămâne în vigoare fiind legată de șansele de valorificare a investițiilor. Pe scurt, „globalizarea nu a murit. Dar o putem omorî" (p. 186), ceea ce nu este rezolvarea adecvată în condiții de pandemie. Căci, înainte de orice, „nu se poate combate o boală globală cu răspunsuri locale" (p. 28).

Relațiile internaționale vor fi dominate în secolul XXI de relația SUA-China, o relație fără analogie. Pe de o parte, „politica SUA față de China nu a fost niciodată una de angajament pur; a fost totdeauna o combinație de angajament și descurajare" (p.197). Pe de altă parte, China are deja „un record de neagresiune printre marile puteri ale lumii" (p.198), ce constă în aceea că de decenii nu a făcut vreo incursiune în afara propriului teritoriu, dar prezintă o „slăbiciune geostrategică" ce constă în aceea că are vecini care „i se opun la frontiere" (p. 205). Așa stând lucrurile, „tensiuni în relația SUA-China sunt inevitabile". Numai că marea țară de la Răsărit este mai integrată în sistemul internațional decât era Uniunea Sovietică de odinioară. Spre exemplu, comerțul dintre SUA și Uniunea Sovietică atingea două miliarde de dolari pe an, acum comerțul SUA-China atinge două miliarde de dolari pe zi. Cifra spune mult! Totuși, „oricât de tensionată va fi bipolaritatea SUA-China, ea rămâne cuprinsă în această lume durabilă, puternică, multilaterală" (p. 20), în care suntem.

Sistemul relațiilor internaționale va trebui revăzut. China este, din 1998, în mod constant printre țările cele mai atractive pentru „investiții directe". În pofida impresiilor și parolelor care s-au aruncat pe piață, China de azi câștigă nu încălcând regulile comerțului internațional, ci prin mărimea pieței (p. 222). Fareed Zakaria afirmă categoric că în zilele noastre „nu expansionismul chinez este problema, ci abdicarea Americii" (p. 225). El este de părere că, în mijlocul pandemiei, SUA sunt prea concentrate pe crearea unei imagini negative Beijing-ului, în loc să dea soluții la chestiuni devenite complexe. În orice caz, în acest moment, „o restaurare a unei ordini internaționale dominată de America nu este posibilă" (p. 227). Prea multe noi puteri se ridică, prea multe forțe noi au intrat pe scena lumii de azi. A devenit clar că un „sistem multilateral, dar unul funcțional" oferă șansele cele mai bune de a rezolva „problemele globale". Un „idealism al liberalității" este acum necesar.

Fareed Zakaria pune în lucru cunoscuta sa erudiție în materie de situații internaționale și pregătirea excelentă a echipei cu care lucrează. El profilează cele „zece lecții" pentru lumea post-pandemică pe care le-am rezumat mai sus. De altfel, unele fuseseră indicate și de alții, chiar dacă nu atât de elaborat.

Eu cred, însă, că în pandemie mai sunt încă „lecții" de anvergură comparabilă pentru lumea ce vine. Le-am rezumat în articolul *Schimbări ce se prefigurează* („Cotidianul", 23 martie 2020), preluat apoi în volum (A. Marga, *Lecțiile pandemiei*, Tribuna, Cluj-Napoca, 2020). Evoc cât mai strâns zece

dintre lecțiile pe care le-am decelat atunci.

Se pot discuta multe aspecte. În discuția asupra pandemiei câștigă, însă, în importanță o schimbare de strategie. Foarte probabil strategia alergării după răspândirea virusului, spre a o curma, va trebui înlocuită cu strategia întăririi tratamentelor spitalicești și ambulatorii. Se pare că această din urmă strategie va fi mai eficace pe măsura evoluției rețelei spitalicești și a celei ambulatorii, precum și a medicamentației. În multe țări autoritățile se mișcă deja pe această direcție.

O nouă concepție economică asupra înfruntării unei distrugeri de resurse este necesară. Nu lipsesc experiențe ale refacerii țărilor și lumii după distrugeri, dar contextul este cu totul nou. Noutatea este mai presus de toate de amploare a opririi și afectării economiei și a nevoii de a regândi multe activități. Telemunca va câștiga teren, dar nu va putea fi întreaga muncă. Organizarea producției, disponibilitatea și profilul lucrătorilor devin teme de reflecție și decizie.

Nu se poate realiza astăzi ceva durabil fără „incluziune democratică" în interiorul țării și fără „cooperarea internațională" în exterior. Reluarea relației primitive "amic-inamic", din anii treizeci, cum se mai face în România actuală, este cea mai păguboasă politică. Păguboasă este și „strategia conflictului" în relațiile internaționale. Nu mai există securitate completă decât împreună cu celălalt.

„Dezvoltarea locală" – în localități, regiuni, țări – revine în poziția cheie în viața oamenilor. Măsura în care nevoile de bază ale comunităților de diferite dimensiuni se pot satisface din resurse proprii devine esențială. Adevărul că și marile comunități constau în fapt din comunități locale va trebui asumat. Servirea comunității va fi percepută mai direct drept cale de ameliorare a propriei vieți.

„Statul național" nu poate rezolva crize economice sau crize ecologice globale, nu stă în capacitatea lui. Dar nu poate fi democrație, nici asistență socială și nici dezvoltare fără stat național funcțional. Nu poate fi nici apărare în fața amenințărilor naturii fără administrație națională competentă.

Mari reuniuni de oameni și mobilitățile vor trebui să fie precaute și aduse sub repere noi. „Des-densificarea" locurilor de viață și activitate devine obligatorie. O mișcare oarecum inversă celei de lichidare a „muncii la domiciliu", începută la sfârșitul secolului XIX, va prinde viteză în mod benefic. Nu poți atinge însă „des-densificarea" fără a regândi sistematizarea și arhitectonica. Urbanisticii i se deschide o agendă uriașă.

Este din nou evident că totul trebuie regândit în educație, de la dimensiunile claselor și grupelor, trecând prin predare și seminarizare, la evaluarea învățării. Întreaga teorie a învățării se cere reconstruită. O nouă pedagogie și o altă metodică trebuie elaborate.

Soluțiile doar „tehnice", de natura asigurării asistenței medicale și aranjamentelor spațiale, nu vor fi de ajuns. O schimbare a modului de viață va fi indispensabilă, dacă este ca oamenii – individual, comunități de viață, națiuni, umanitate – să-și păstreze libertățile și să le poată exercita rațional. Nu se vor putea preveni noi amenințări ale naturii fără a interioriza alt fel de viață

decât cel controlat de stimulente exterioare.

Mulți pretind că sunt titrați, „competenți", dar neputința și dezorientarea sunt astăzi mai extinse ca niciodată. Trebuie făcute din nou, fără rețineri, distincții nete ale valorii pregătirii. Distincția între „meritocrație", „mediocrație", „ochlocrație" și „prostocrație", care nici nu mai are nevoie de lămuriri factuale și terminologice, trebuie făcută oriunde. Evident că ea nu se suprapune cu distincția dintre „democrație", „plutocrație", „aristocrație", „dictatură", și nici cu distincția lui Karl Popper dintre „societatea închisă" și „societatea deschisă", sau cu cea a lui George Soros dintre „democrație" și „autoritarism". Toate aceste distincții interferează, dar nu se suprapun.

Vor fi de deschis noi câmpuri de investigație științifică. Odată cu pandemia se infirmă din nou superficialitatea și „științele" aservite unor ideologii vehiculate de lideri, partide, ideologii. Este și acum slabă capacitatea de a sesiza riscurile și a de anticipa pericolele. Iar științele, înainte de toate, și filosofia și teologia au de tras învățăminte. Societățile sunt chemate să facă și mai clar distincția între verbiaj și cunoaștere, între lecturi și cercetare, între autoritate dată de funcție și pricepere, între pretenții și valoare, între cunoaștere vagă și cunoaștere ce rezolvă probleme.

În ultimele decenii am asistat la restrângerea pretențiilor cognitive ale multor discipline. Biologia a fost redusă la științele vieții, economia la studii economice, dreptul la științe juridice, politologia la științele politice, sociologia la sondaje, mai ales în scopuri electorale, filosofia la epistemologie, iar exemplele sunt mult mai numeroase. Reducerea nu se poate justifica prin invocarea de precauții cognitive, căci ea a însemnat efectiv o reducere a orizonturilor de interogare și a cunoștințelor. Pe de altă parte, reducerea a urmat efectiv strategii manageriale și financiare, încât nu considerente cognitive au dominat. Rezultatul general este scăderea relevanței cunoștințelor, căci acestea sunt de la început afectate de lipsa explicațiilor sigure și de lipsa viziunii. Pandemia provoacă specialiștii la a regândi profilul disciplinelor pe care le cultivă.

Pe de altă parte, s-a prăbușit o imagine tipică erei industrialismului, după care natura este doar obiect al proiectelor umane. Pandemia a dovedit cu claritate că o natură luată doar ca material de exploatat se poate răzbuna în felul ei, direct sau indirect. Natura se cere luată ca partener, iar grija față de natură a devenit criteriu al nivelului de cultură și civilizație.

O schimbare profundă este chemată să intervină în relația oamenilor cu Dumnezeu. Imaginea biblică după care Dumnezeu a creat lumea, dar a lăsat și oamenilor destul de lucru pentru a ajunge la o lume pe măsura aspirațiilor lor, va trebui rechemată. Simplu spus, Dumnezeu însuși i-a făcut pe oameni nu doar beneficiarii ai creației, ci și răspunzători de situațiile în care ajung.

12 aprilie 2021

László Borbély
Consilier de stat la Cabinetul Prim-Ministrului României
Coordonator al Departamentului de Dezvoltare Durabilă din cadrul Secretariatului General al Guvernului României

László Borbély s-a implicat energic în implementarea la nivelul României a „Agendei 2030 pentru Dezvoltare Durabilă", elaborată de Organizația Națiunilor Unite și, mai precis, a celor 17 Obiective de Dezvoltare Durabilă ale acesteia, argumentând importanța lor pentru dezvoltarea unor sectoare cheie ale economiei românești.

Activitatea susținută în domeniului dezvoltării durabile și al sustenabilității este rezultatul intervențiilor și pozițiilor deținute în înalte foruri de specialitate, naționale și internaționale, în care a avut oportunitatea de a lucra pe teme sensibile: vicepreşedinte al Consiliului de Guvernare al Programului Naţiunilor Unite pentru Mediu, UNEP (februarie-aprilie 2012); co-preşedinte al Bordului Ministerial European privind Mediul şi Sănătatea (2011-2012); membru al Boardului Ministerial European privind Mediul şi Sănătatea (2010-2012); preşedinte al celei de-a 19-a Sesiuni a Comisiei ONU pentru Dezvoltare Durabilă (2010-2011); ministru al Mediului și Pădurilor (2010-2012), ministru al Dezvoltării, Lucrărilor Publice şi Locuinţelor (2007-2008).

Experiența profesională, precum și cea academică, focalizată pe educarea tinerei generații în vederea cultivării respectului și susținerii pentru eforturile în materie de dezvoltare durabilă, derulate la nivel național și internațional, și-au găsit expresia în studiile și volumele publicate de profesorul László Borbély: „Teoria şi modelele dezvoltării regionale. Dezvoltare policentrică" (revista „Forum Economic", 2009); „The Growth Poles as Sustainable Development Systems" (Revista de Studii şi Cercetări Economice Virgil Madgearu, 2011); „Conceptul Strategic de Dezvoltare Teritorială - România 2030" (volum coordonat); „Dezvoltarea regională din România prin prisma dezvoltării policentrice" (2010); „Modele de dezvoltare regională în Uniunea Europeană şi România" (2011).

„Orice tip de criză are efecte dramatice asupra societății și asupra bunăstării oamenilor. Cu toate acestea, oricând ne raportăm la astfel de momente dificile suntem datori să avem întotdeauna capacitatea de a identifica părțile pozitive, chiar dacă uneori sunt foarte greu de găsit."

Agenda 2030 pentru dezvoltare durabilă și reperele de care avem nevoie pentru reconstrucția post-pandemie

László Borbély

Pandemia COVID-19 ne-a luat pe toți prin surprindere. Indiferent de naționalitate, formare, statut social sau activitate profesională, reperele lumii în care trăim s-au schimbat brusc. Efectele asupra fiecăruia dintre noi au fost mai mici sau mai mari, însă cu siguranță au existat. Deodată, cu toții am devenit vulnerabili în fața unui inamic invizibil care își atacă victimele fără să țină cont de locul pe care îl ocupă în societate. Provocarea sanitară s-a reflectat rapid asupra economiei. Cea mai mare parte dintre țările considerate avansate s-au închis pentru diferite intervale de timp, astfel încât să încetinească răspândirea virusului și să-și găsească acel răgaz necesar pentru a întări capacitatea sistemelor sanitare de a gestiona pandemia. Apare astfel un prim principiu care trebuie să stea la baza construcției post-pandemie: nu doar lumea este interconectată, ci și toate sectoarele vieții socio-economice. O criză într-un anumit sector atrage după sine efecte asupra celorlalte. Această evoluție reprezintă un prim-indiciu că avem nevoie de o abordare holistică, atunci când încercăm să găsim soluții la problemele contemporane.

Orice tip de criză are efecte dramatice asupra societății și asupra bunăstării oamenilor. Cu toate acestea, oricând ne raportăm la astfel de momente dificile suntem datori să avem întotdeauna capacitatea de a identifica părțile pozitive, chiar dacă uneori sunt foarte greu de găsit. Speranța și doza de optimism sunt puse de multe ori în lecțiile pe care ar trebui să le învățăm și, bineînțeles, în etapa de reconstrucție. În aceste momente de cumpănă trebuie să ne uităm cu luciditate asupra modului în care funcționează societatea contemporană și să analizăm acele mecanisme care pot fi îmbunătățite. Reconstrucția socio-economică nu este, prin urmare, doar o etapă pentru a depăși criza și reprezintă o oportunitate pentru a îmbunătății lumea în care trăim și pe care o vom lăsa moștenire generațiilor viitoare.

Criza sanitară a lovit într-un moment în care nevoia de schimbare a modelului de dezvoltare economică era din ce în ce mai pregnantă. Chiar la începutul acestui an, Australia s-a confruntat cu incendii de vegetație fără precedent. Fenomenele meteo extreme sunt din ce în ce mai frecvente. România a fost ferită până acum de mari dezastre, însă am fost și la nivel național martorii unor situații atipice cum ar fi tornada din 2019. Impactul activității umane asupra mediului are efecte tot mai vizibile. Paradigma clasică de dezvoltare

economică bazată pe consum a crescut bunăstarea până la un anumit nivel, însă și-a arătat limitele. România are nevoie de o schimbare a paradigmei prezente de dezvoltare pentru a face față provocărilor secolului XXI. Trăim o perioadă marcată de procesul de globalizare, de accentuare a inegalităților și de agravare a problemelor de mediu. Avem nevoie de o nouă abordare, iar dezvoltarea durabilă ne oferă soluții pentru cele mai multe dintre problemele societății contemporane.

Îngrijorări în ceea ce privește impactul dezvoltării economice asupra mediului au apărut încă din anii 60-70 ai secolului trecut. Definiția conceptului de dezvoltare durabilă acceptată până în prezent a apărut în Raportul Brundtland „Viitorul nostru comun" din anul 1987: „dezvoltarea care îndeplinește necesitățile generației prezente, fără a compromite capacitatea generațiilor viitoare de a-și îndeplini propriile necesități". Putem vorbi, astfel, despre două componente de bază ale dezvoltării durabile: (1) creșterea economică nu trebuie să pună în pericol echilibrul natural al planetei; (2) apare, de asemenea, nevoia asigurării echității între generații ca o componentă majoră.

Preocupări de acest tip apăruseră în gândirea românească încă din anii 1970. Nicolae Georgescu-Roegen este unul dintre cei mai proeminenți economiști în acest domeniu, fiind întemeietor al unei noi școli de gândire economică, fondatorul bioeconomiei. Contribuția sa deosebit de importantă este una inovativă, care explică economia prin prisma legii entropiei. În viziunea sa, procesul social-economic se întinde dincolo de frontiera tradițională (producție-consum), luând în considerare relațiile și schimburile permanente cu mediul înconjurător, considerat, pe de o parte, ca mediu de viață, ca sursă de energie și materiale disponibile (cu entropie joasă = ordine) epuizabile și, pe de altă parte, ca spațiu de depozitare a deșeurilor (entropie înaltă = dezordine). O altă personalitate din România care a contribuit la dezvoltarea acestor concepte este Grigore Antipa. De asemenea, Constantin Brâncuși, prin tehnica sa artistică ce integrează modul de creație țărănesc (cioplirea directă, conectarea cu materialul), a atras atenția, la nivel internațional, asupra valorii culturii tradiționale românești dintr-o perspectivă inovativă. Mai ales în aceste momente dificile, când suntem în căutare de noi repere, trebuie să valorificăm această moștenire și s-o transferăm în cultura cotidiană, astfel încât cetățenii să-și însușească principiile dezvoltării durabile.

Venind mai aproape de zilele noastre, anul 2015 a fost unul deosebit, cu o serie de acorduri precum „Acordul de la Paris privind schimbările climatice", „Cadrul de la Sendai pentru reducerea riscurilor de dezastre", „Agenda de acțiune de la Addis Abeba" a ONU, care vorbește despre mecanismele financiare necesare tranziției către un viitor durabil. În același an, în cadrul lucrărilor Summit-ului ONU de la New York, liderii lumii au adoptat un document emblematic: „Agenda 2030 pentru dezvoltare durabilă", o foaie de parcurs cu 17 Obiective pentru Dezvoltare Durabilă, care ar urma să transforme lumea în care trăim într-una mai bună pentru generațiile actuale și viitoare. Prin obiectivele pe care le propune, cuprinde elemente despre toate lucrurile care ne înconjoară. „Fără sărăcie", „Sănătate și bunăstare", „Educație de calitate", „Inegalități Reduse", „Acțiune climatică" etc. sunt toate deziderate

care urmăresc să asigure o viață mai bună pentru toți oamenii. Pe lângă țintele concrete și detaliile tehnice extrem de importante pentru punerea în practică, „Agenda 2030" are la bază principii pe cât de solide, pe atât de nobile. În tranziția către o societate durabilă nu trebuie să lăsăm pe nimeni în urmă, iar clădirea unui viitor durabil se poate face prin parteneriate consolidate. Toate eforturile noastre nu vor atinge țelul dorit, dacă nu reușim să formăm o masă critică care să sprijine această transformare.

„Agenda 2030" și cele 17 Obiective pentru Dezvoltare Durabilă pe care le propune au fost adoptate și de România. În aprilie 2016, Parlamentul României, printr-o ședință comună a celor două camere, devine primul, din cele 176 ale Uniunii Interparlamentare, care își exprimă susținerea pentru implementarea Agendei 2030 în România. Din 2017, în cadrul aparatului de lucru al Guvernului, se înființează Departamentul pentru Dezvoltare Durabilă cu rolul de a coordona punerea în practică a celor 17 Obiective pentru Dezvoltare Durabilă la nivel național. Cel mai important rezultat al Departamentului este revizuirea *Strategiei naționale pentru Dezvoltarea Durabilă a României - 2030*. Viziunea de ansamblu este aceea că dezvoltarea durabilă prezintă un cadru de gândire care, odată însușit de către cetățean, va ajuta la crearea unei societăți mai echitabile, definită prin echilibru și solidaritate și care să poată face față schimbărilor aduse de probleme actuale globale, regionale și naționale, inclusiv scăderea demografică. Grija statului față de cetățean și respectul cetățeanului față de instituții, față de aproapele său, de valorile morale și diversitatea culturală și etnică vor duce la o societate durabilă.

Reziliența, solidaritatea, nevoia de a nu lăsa pe nimeni în urmă reprezintă principii fundamentale promovate de „Agenda 2030" și de „Strategia Națională pentru Dezvoltarea Durabilă a României – 2030" și sunt mai actuale ca niciodată în criza socio-economică pe care o traversăm. Este aproape unanim acceptat, la nivelul experților care activează în domeniul dezvoltării durabile, faptul că, în mod inevitabil, pandemia va avea impact semnificativ asupra implementării Obiectivelor pentru Dezvoltare Durabilă. Într-un raport publicat de Comitetul Economic și Social al Organizației Națiunilor Unite, se face vorbire despre trei posibile scenarii: accelerarea tranziției către dezvoltare durabilă, păstrarea ritmului de dinaintea pandemiei sau înrăutățirea situației. Dincolo de detaliile tehnice, dezideratul care ar trebui să ne ghideze acțiunile din perioada următoare este transformarea crizei într-o oportunitate pentru o reconstrucție socio-economică solidă și durabilă.

Drumul pe care trebuie să îl parcurgem este în mare parte trasat tocmai de cele 17 Obiective pentru Dezvoltare Durabilă. Cu cât politicile naționale vor fi mai ancorate în ceea ce privește această nouă paradigmă, cu atât avem șansa nu doar de a depăși criza, ci de a construi o societate rezilientă, mai echitabilă și mai prietenoasă cu mediul înconjurător. În continuare, vă propun o serie de exemple concrete în ceea ce privește principii de bază care ar trebui să fundamenteze reconstrucția post-pandemie dintr-o perspectivă a Obiectivelor pentru Dezvoltare Durabilă.

ODD 1 – Fără sărăcie. Criza sanitară cauzată de coronavirus va produce, după cum preconizează majoritatea experților, o amplă criză economică.

Pentru prima oară în ultimele trei decenii, gradul de sărăcie la nivel global ar putea crește, iar peste jumătate de miliard de cetățeni vor trece sub pragul sărăciei, după cum arată o analiză recent publicată de experții de la Universitatea Națiunilor Unite – Institutul pentru Dezvoltarea Cercetării Economice. În aceste condiții, implementarea ODD 1 până în 2030 va deveni o misiune mult mai grea, atât la nivel mondial, cât și în România. Pentru a contracara o parte dintre aceste efecte negative este necesară o abordare durabilă, cu politici publice care să aibă în vedere impactul asupra categoriilor vulnerabile. În anii următori, pe lângă sectorul public, vor trebui să acționeze complementar, atât sectorul privat, cât și cel non-profit. Departamentul pentru Dezvoltare Durabilă coordonează în acest moment elaborarea *Planului de Acțiune* pentru implementarea Strategiei care va ține cont de noile realități socio-economice.

ODD 2 – Foamete „zero”. Pandemia COVID-19 a readus în atenție rolul vital pe care agricultura și industria alimentară îl au în buna funcționare a unei societăți. Conform unei analize realizată de Banca Națională a României, deficitul comerțului internațional de produse alimentare a avut o evoluție negativă. Cu toate că țara noastră are un potențial agricol uriaș, importurile alimentare depășesc valoarea exporturilor. Astfel, deficitul comercial în acest sector a fost de 2,8 miliarde euro în anul 2016 și 2,6 miliarde euro în primele 10 luni ale anului 2017. În momentele de creștere economică se văd mai puțin eforturile care stau în spatele asigurării alimentelor. Lecția pe care ar trebui să o învățăm este că avem nevoie de un sector agricol competitiv, care să ofere posibilitate cetățenilor să se aprovizioneze din producția autohtonă.

ODD 3 – Sănătate și bunăstare. Sănătatea publică a devenit, indiscutabil, principala preocupare a societății în care trăim. Este foarte important ca atunci când vom învinge definitiv noul tip de coronavirus să nu uităm efectele dezastruoase pe care le-a avut. Statele trebuie să fie mult mai pregătite pentru a face față unor astfel de fenomene. Prin urmare, este esențială consolidarea sistemelor de sănătate, susținerea cercetării medicale și întărirea capacității de prevenție și de răspuns la pandemii sau alte probleme ample de sănătate publică. O parte dintre instrumentele necesare acestor demersuri stau în consolidarea organizațiilor internaționale. Economia s-a oprit pentru o perioadă și efectele sunt negative, dar fără măsurile de izolare este greu de imaginat de câte ori ar fi crescut numărul îmbolnăvirilor și cât de mare ar fi devenit amplitudinea crizei. Această perioadă poate impulsiona o rearanjare a priorităților societății și punerea sănătății cetățeniilor în centrul preocupărilor. Criza generată de coronavirus ne-a arătat că sănătatea este motorul vital al societății în care trăim.

Îmbunătățirea serviciilor și accesului la asistența medicală de calitate este esențială pentru funcționarea unei societăți durabile centrate pe pacient și prevenție. Trebuie asigurat un cadru adecvat pentru promovarea unui mod de viață sănătos și pro-activ, prevenția și educația medicală.

ODD 7 - Energie curată și la prețuri accesibile. Este extrem de important ca prioritățile Comisiei Europene privind decarbonizarea să rămână de actualitate, chiar și în contextul pandemiei. O parte dintre statele membre UE, printre care și România, s-au exprimat în favoarea folosirii *Pactului*

Ecologic European ca principal motor pentru reconstrucția economică. Instrumentele financiare europene trebuie folosite cu maximă eficiență pentru că au un potențial uriaș de a transforma sectorul energetic din România în unul mai prietenos cu mediul înconjurător și care să producă, în același timp, efecte pozitive la nivel social.

ODD 8 – Muncă decentă. Dacă în ultimii ani în România exista un deficit de forță de muncă, criza economică generată de pandemie poate conduce la creșterea șomajului. Piața muncii va fi cel mai probabil afectată puternic, însă efectele negative pot fi combătute prin investiții în pregătirea forței de muncă și reconversie profesională. Una dintre categoriile care și înainte de pandemie avea nevoie de acțiune este cea a tinerilor: NEETs - rata tinerilor cu vârsta între 15-29 de ani, care nu sunt încadrați în muncă și nici nu urmează cursuri, se află la 17%, cu 5 procente peste media europeană. Programele de formare de tipul școală profesională în sistem dual, care să pună accent pe pregătirea tinerilor în conformitate cu cerințele pieței muncii, ar putea fi un instrument extrem de util pentru rezolvarea acestei probleme.

Provocările naționale pentru 2030 sunt reprezentate de menținerea ritmului creșterii economice, astfel încât să fie redus decalajul față de celelalte state ale Uniunii Europene; atingerea unor niveluri mai ridicate ale productivității prin diversificare, modernizarea tehnologică și inovație; consolidarea capacității instituțiilor financiare interne pentru a încuraja și a extinde accesul la servicii bancare.

Exemplele pot continua cu fiecare Obiectiv de Dezvoltare Durabilă. Ideea principală este că problemele complexe pe care le traversăm necesită o abordare holistică, care să țină cont de impactul pe care o anumită politică îl are asupra altor sectoare. De asemenea, avem nevoie ca deciziile și acțiunile noastre să nu neglijeze niciodată componenta etică.

În viziunea Departamentului pentru Dezvoltare Durabilă, consecințele pandemiei trag un puternic semnal de alarmă pentru întreaga societate. În primul rând, instituțiile statului ar trebui să formuleze propuneri de politici și să ia acele decizii care, pe lângă diminuarea efectelor, să asigure și o dezvoltare sustenabilă pe termen mediu și lung. Suntem datori să avem curajul să proiectăm o societate după reconstrucție în care calitatea vieții să fie la un nivel chiar mai ridicat decât înainte de izbucnirea pandemiei. Pe lângă acțiunea autorităților publice, va fi, însă, nevoie și de implicarea mediului privat, a experților din societatea civilă, a mediului academic, institutelor de cercetare, ONG-urilor. Toate aceste eforturi nu vor avea impactul dorit, dacă nu reușim să formăm o masă critică de cetățeni care cred în principiile dezvoltării durabile și care le pun în practică în viața lor de zi cu zi.

13 octombrie 2020

Emil Dinga
Ministru al Integrării Europene (2004 – 2005)
Director adjunct științific - Centrul de Cercetări Financiare şi Monetare „Victor Slăvescu" al Academiei Române

Este specializat în cibernetică economică și profesor universitar de economie teoretică și de epistemologie economică, cercetător științific în cadrul Academiei Române, conducător de doctorate și de programe postdoctorale în domeniul economic.

După absolvirea cursurilor Facultății de Cibernetică Economică a Academiei de Studii Economice (1980), a obținut doctoratul în Economie (1997) și a urmat cursul de Finanţe Publice al Institutului Fondului Monetar Internațional din Washington DC (2000), publicând de-a lungul anilor numeroase articole şi cărţi de specialitate, în ţară şi străinătate, dintre care amintim: „Modele economice de gestionare a șocului pandemic COVID-19"; „Studii de teorie și modelare economică", „Ciclicitatea economică", „Rebuilding economics. A logical, epistemological, and methodological approach".

Este prodecan al Facultăţii de Finanţe, Bănci, Contabilitate a Universității Creştine „Dimitrie Cantemir", profesor asociat la Institutul Bancar Român şi la Facultatea de Ştiinţe Economice a Universității „Lucian Blaga" din Sibiu, director adjunct științific al Centrului de Cercetări Financiare şi Monetare „Victor Slăvescu", din cadrul Academiei Române, director al Seminarului de Logică și Metodologia Cunoașterii Economice „Nicholas Georgescu-Roegen".

Emil Dinga scrie poezie și proză, reunite în volumele „Eu nu am înțeles", „Voluptatea tristeții", „Studii Lirice" și „Sinestezii târzii", „Ciorchini", „Scuzați, sunt doar în trecere", ciclul „Pseudo-rubaiate", pe care îl descrie astfel: „O căsătorie între estezie și abstracție, între poeticitate și exactitate. În fața conceptului, pseudo-rubaiatul se emoționează, în fața metaforei, se cerebralizează. Intuiția și intelectul dansează unul în jurul celuilalt, iar ceea ce rămâne este dansul pur, în afara dansatorilor". Sub semnătura sa au apărut patru volume de „Aforisme".

„Orice șoc de o oarecare intensitate și semnificație, indiferent de natura sa, are potențialul de a retrezi nevoia de examinare și auto-examinare a existenței individuale și sociale, atât din perspectiva scopului, cât și din cea a mijloacelor, precum și din perspectiva modelelor de raționalitate implicate."

O schiță a societății umane post-pandemia COVID-19

Emil Dinga

1. Preambul

Pandemia COVID-19 reprezintă un șoc impredictibil, de natură medicală (afectând sănătatea și periclitând viața oamenilor) și cu „vocație" globalizantă, facilitată de globalizarea vieții moderne. Riscurile acestei pandemii au generat măsuri de reacție instituțională (răspuns public) și personală (răspuns privat) care au introdus, în toate țările, restricții de comportament și inter-acțiune socială care afectează șase aspecte ale existenței umane: a) relația de echilibru libertate – securitate la nivel individual; b) relația inter-personală a cooperării sociale; c) diviziunea socială a muncii; d) relația individ – stat; e) formele de acțiune culturală (educație/învățământ, cercetare/știință, cultură); f) formele de acțiune religioasă.

2. Individul/Familia

(a) Diagnoză

Contractul social generic este menit să cedeze o parte din libertatea individului către structuri reprezentative convenite mutual, în schimbul dobândirii externalităților pozitive ale cooperării sociale – justiție socială, apărare națională, apărarea vieții, asigurarea oportunităților colective – într-un cuvânt, dobândirii securității individuale. Pandemia COVID-19 a mărit riscurile de reducere a securității prin chiar exercitarea libertății, dezechilibrând balanța fragilă dintre cele două, în favoarea securității (îndeosebi cu referire la sănătate și viață).

(b) Efecte generice

- Limitarea cantitativă și modificarea calitativă a inter-acțiunii directe la nivelul individului, compensată (sau, probabil, supra-compensată) de inter-acțiunea virtuală;
- Limitele libertății vor deveni mai puțin clare pentru individ, deoarece ele nu se mi „confruntă" cu libertatea celorlalți, care stabilea aceste limite, fie formal, fie tacit;
- Se va declanșa un proces de introvertire a individului și, respectiv, a familiei; individul și familia vor stabili granițe mai stricte și mai

vizibile (ca semnalare) pentru ceilalți;
- Perceperea sensului vieții și a idealurilor personale va suferi o schimbare de perspectivă, spre interiorizare și auto-validare;
- Empatia și compasiunea (dependente de contactul individual nemijlocit) vor suferi un recul psihologic; în consecință, alteritatea va reveni, parțial, la semnificația ei originară, de străinătate.

(c) Propensiune, dezirabilitate, model instituțional
- Propensiune: (1) creșterea auto-centrării, individuale (și familiale), fără forțarea izolaționismului; (2) creșterea auto-reflexivității individului și familiei; (3) impuls spre cunoașterea autentică de sine;
- Dezirabilitate: încurajarea, culturală și instituțională, a propensiunilor menționate, întrucât sunt menite să reducă alienarea umană în condițiile capitalismului an-axiologic (consumerism, eficiență substantivă, asimetrie a puterii);
- Model instituțional/cultural: ***modelul individualismului societal*** (**MIS**) – model cultural care stopează (sau cel puțin reduce semnificativ) dizolvarea individului în societate, fără a nega societalul ca generator și replicator al individualului. Desigur, din punct de vedere conceptual, trebuie elaborată noțiunea de individ societal, respectiv de individualism societal, în noile condiții de inter-acțiune la nivelul indivizilor.

3. Societatea/Comunitatea

(a) Diagnoză

Omul este o ființă socială, atât cauzal/reproductiv, cât și funcțional și din perspectiva validării. Nevoia de socialitate este o nevoie constitutivă, nu contingentă. Pandemia COVID-19 modifică, destul de puternic, percepția socialității, deci și cea a societății/comunității, pentru a îndemna la reflecție stăruitoare asupra modificărilor care pot apărea sau este de dorit să apară la nivelul acestor structuri culturale de bază – societatea, respectiv comunitatea. Întreaga arhitectură a socialității – de la mărimea și structura așezărilor umane la activitățile de subzistență sau de evoluție a omului – trebuie revăzută și reproiectată.

(b) Efecte generice
- Socialitatea își va pierde în mod semnificativ caracterul nemijlocit de avantaj mutual, generator de cooperare substantivă, dezvoltând, în compensație, un caracter mijlocit, generator de cooperare simbolică;
- Capitalul social va înregistra o creștere a importanței, relevanței și semnificației, în dauna capitalului economic; se va dezvolta o specie de capital social care va implica cooperarea socială mijlocită, în dauna celei nemijlocite;
- Este posibilă apariția unei alienări sociale generate de insuficiența

inter-acțiunii directe în cadrul societății/comunității – similară alienării economice relative la marfă;
- Societatea/comunitatea vor căpăta conotații (de fapt, și denotații) mai abstracte, poate chiar mai inaccesibile prin experiență directă.
- Propensiune, dezirabilitate, model instituțional
- Propensiune: (1) tendință de insularizare a comunităților, respectiv a națiunilor; (2) recul al globalizării (nu numai economice, ci și culturale și relaționale); (3) reducerea dimensiunilor spațiale ale așezărilor umane; (4) reducerea semnificației contractului social (și, corelativ, a justiției sociale);
- Dezirabilitate: (1) redefinirea socialității; (2) redefinirea cooperării sociale; (3) identificarea de modalități (culturale/axiologice) de reducere a tendinței de dez-ancorare a individului de societate/comunitate; (4) reproiectarea așezărilor umane din perspectiva unor canale noi de relaționare între indivizi și grupuri sociale, în condițiile reducerii contactului inter-personal nemijlocit;
- Model instituțional/cultural: ***modelul societății/comunității simbolice*** (**MCS**) – un model societal/comunitarian, care integrează scăderea interacțiunii sociale nemijlocite la nivelul indivizilor într-un model cultural (și, desigur instituțional), care să „salveze" existența și funcționarea sustenabilă (replicabilă) a societății/comunității, mai ales din perspectiva semnificației pentru individ.

4. Economia/Pragmatica

(a) Diagnoză

Activitatea economică implică punerea împreună a capitalului uman și a capitalului fizic, prin intermedierea capitalului financiar. În privința producției economice, pandemia COVID-19 restricționează (și va continua să restricționeze până când omul și noul „virus" vor putea conviețui în siguranță pentru om) prezența nemijlocită a persoanelor în organizațiile concentrate spațial ale activității economice. În privința schimbului economic, reflexul autonomiei individuale se transferă în alte trei reflexe: (1) analiticizarea schimbului de activități; (2) creșterea autonomiei economice a comunităților mici; (3) creșterea autonomiei sistemului economic național.

(b) Efecte generice

- Deconcentrarea/dispersarea teritorială a activității economice, însoțită de (1) adâncirea analitică a diviziunii sociale a muncii; (2) reducerea dimensională a unităților de producție economică; (3) apariția unui nou criteriu în stabilirea gradului de interdependență economică: autonomia auto-sustenabilă;
- Căutarea unui nou echilibru între producția economică de masă (nelocală) și producția economică locală;
- Inegalitatea economică încetează a mai fi un factor impulsionant pen-

tru creșterea economică (așa cum cred, încă, libertarienii fundamentaliști);
- Logica economică se îndepărtează de producția de bunuri de lux, atrăgând o redistribuire a resurselor economice în favoarea bunurilor autentice de satisfacere a nevoii economice.
- Propensiune, dezirabilitate, model instituțional
- Propensiune: (1) tendință spre protecționism economic la nivel național, regional și chiar al comunităților mai mici; (2) tendință spre înlocuirea sistemelor economice ierarhice cu sisteme economice în rețea; (3) tendință spre înlocuirea vânzării economice a bunurilor de folosință îndelungată cu închirierea lor (și cu preluarea, din partea producătorului, a acestora, la încheierea perioadei de folosință); (4) tendință spre reducerea infrastructurii sociale a transportului și creșterea infrastructurii individuale a acestuia; (5) tendință spre digitalizare, „telemuncă" și „muncă de la domiciliu"; (6) tendință spre înlocuirea turismului fizic cu cel virtual; (7) tendință spre reducerea consumerismului individual și a consumului „în comun" de servicii economice;
- Dezirabilitate: susținerea acelor propensiuni care au ca efect sustenabil prezumat: (1) reducerea consumerismului; (2) dezvoltarea economiei interstițiale (decentrarea economiei industriale) ca economie socială; (3) dezvoltarea economiei circulare ca economie sustenabilă; (4) limitarea acțiunii economice la satisfacerea nevoii economice (prin eliminarea altor „scopuri": putere economică, putere financiară, putere politică); (5) construirea complexelor economice naționale, cu un mare grad de autonomie structurală și funcțională în schimburile economice internaționale;
- Model instituțional/cultural: ***modelul (paradigma) economiei circulare viabile*** (**MECI**) – un model de economie în care partea de economie nominală este complet acoperită de economia reală (deci, bulele financiare/nominale, care sunt sursa crizelor economice, devin, principial, imposibile), iar partea de economie reală este complet integrată în fluxurile natural-antropice replicabile în mod sustenabil și orientate preponderent spre satisfacerea nevoii economice, nu a nevoilor non-economice (de exemplu, politice). Toate aceste caracteristici reclamă recursul la ideologia economică (și politică) a ordo-liberalismului.

5. Politica/Statul/Națiunea

(a) Diagnoză

Societatea este o structură politică prin definiție, politicul va continua să fie factorul organizator și conducător al acesteia. Pandemia COVID-19 va opera, însă, unele ajustări în înțelegerea, amenajarea și funcționarea politică a societății: (1) politicul pare că ar trebui să se revendice, tot mai mult, din competența politică și nu exclusiv din reprezentativitatea politică (asigurată,

actualmente, de partidele politice), adică se va produce o deplasare spre tehnicizarea politicului, în dauna politizării lui; (2) rolul și funcțiile statului pare că ar trebui să se îndepărteze de politic și să se apropie, tot mai mult, de administrativ – politicul pare că ar trebui să se regăsească, tot mai concentrat, la nivelul individului (sau grupului) și nu la nivelul statului; (3) națiunea pare că ar trebui să se suprapună, tot mai mult, pe etnicitate, și mai puțin pe comunitatea economică, de limbă sau cultură, inclusiv religie (Nota bene: semnale în această direcție veniseră, deja, din eșecul multiculturalismului, așa cum a fost acesta proiectat de Uniunea Europeană).

(b) Efecte generice

- Reprezentativitatea în exercitarea suveranității poporului se îndepărtează și mai mult de natura sa nemijlocită (specifică agorei cetății antice), dar crește gradul de competență politică al reprezentanților aleși (reprezentativitatea exercitării suveranității, democratic stabilită, ar putea introduce un filtru suplimentar, cum este, deja, în unele state, prin alegerea alegătorilor, pentru a combina mai bine competența politică cu responsabilitatea politică);
- Ierarhizarea funcțională a societății, specifică eficacității, se conturează a fi mai accentuată, dar cu respectarea libertății egale a indivizilor care, tocmai în virtutea acestei libertăți egale, cer/acceptă creșterea ierarhizării funcționale (nu structurale!) a societății; acest efect este, evident, compatibil cu depolitizarea statului și cu evoluția acestuia ca suprastructură preponderent administrativă a societății;
- Accentuarea naționalismului ca soluție de autonomizare în cazul unor șocuri externe; reconsiderarea granițelor politice din perspectiva reducerii permisivității la traversarea lor.

(c) Propensiune, dezirabilitate, model instituțional

- Propensiune: (1) tendință spre o combinație sui generis a două procese care evoluează invers unul față de celălat: „retragerea" politicului dinspre stat spre individ (cu menținerea partidelor politice și a rolului lor de reprezentare politică), pe de o parte, respectiv „înzestrarea" preponderentă a statului cu competențe administrative, pe de altă parte; (2) tendință spre limitarea libertăților trans-frontaliere (de mișcare a persoanelor, a bunurilor și serviciilor, a capitalurilor), cu accent special pe migrația persoanelor; (3) recul al globalizării;
- Dezirabilitate: (1) încurajarea revenirii politicului la nivelul individului – adică, a revenirii democrației la forma ei directă, cel puțin prin sediul deciziei politice, deși mai puțin prin mecanismul participării politice (perfecționat, și el, prin introducerea a două etaje ale alegerilor directe – alegerea alegătorilor, respectiv alegerea reprezentanților); (2) creșterea autonomizării (nu a independenței!) națiunilor, din perspectiva resurselor economice și a capacității de auto-sustenabilitate (prin reconfigurarea, în consecință, a procesului globalizării);

- Model instituțional/cultural: ***modelul națiunii egal autonome*** **(MNEA)** – un model politic al statului și al națiunii în care cooperarea, de orice fel, între state și națiuni, se bazează pe autonomie, suveranitate egală și auto-sustenabilitate structurală.

6. Educația/Cercetarea

(a) Diagnoză

Pandemia COVID-19 generează, în chestiunea educației și cercetării, o problemă analogă celei pe care o introduce și în domeniul vieții politice și a participării la jocul democratic, și anume problema limitării (sau desființării) contactului nemijlocit dintre instructor/dascăl/profesor și elev, respectiv dintre cercetătorii aceluiași domeniu/nișă/temă de cercetare. Primordialitatea securității vieții față de eficacitatea instrucției (o prioritizare absolut normală) pune în fața pedagogiei generale o chestiune fundamentală: conținutul și structura inter-acțiunii instructor-elev, laolaltă, pe cale de consecință, cu conținutul și structura curriculum-ului generic în procesul instructiv (și educativ). În ceea ce privește cercetarea (atât științifică, cât și din afara sferei științifice – metafizică, teologică, artistică, politică etc.) pare că revenirea la centrarea cercetării pe cercetător, și nu pe institutul de cercetare, este inevitabilă și (posibil), mult mai productivă, din perspectiva creativității.

(b) Efecte generice

- Revenirea la nedisocierea educației de instrucție, ceea ce va forma nu numai omul competent profesional, ci și omul dezirabil social, în condițiile în care, în perioada pre-pandemie, exista o ruptură structurală între cele două;
- Presiune pe rechestionarea problemei pedagogiei în condițiile restrângerii contactului direct dintre educator/instructor și elev (rechestionare, pe de o parte, de natură conceptuală și, pe de altă parte, de natură metodologică și, mai ales, tehnologică);
- Apariția unei ierarhizări binevenite în procesul de cercetare: (1) cercetători „singuratici", creatori de sisteme sau de idei revoluționare și abstracte (cercetare fundamentală), care vor acționa insularizat; (2) cercetători „de grup virtual", care vor face cercetare de dezvoltare a cercetării fundamentale (platforme virtuale); (3) cercetători de „grup virtual" care vor face cercetare de testare și de aplicare pragmatică a cercetării de dezvoltare (interconectați virtual).

(c) Propensiune, dezirabilitate, model instituțional

- Propensiune: (1) tendință spre revenirea la binomul concomitenței și inseparabilității (structurale și temporale) proceselor de educație, respectiv de instrucție; (2) tendință spre creșterea mixării rolului familiei și a rolului școlii în (in)formarea copilului/elevului; (3) tendință spre revenirea la auto-didacticismul formării profesionale, știin-

ţifice şi personale a tânărului/tinerei; (4) tendinţă spre recentrarea cercetării pe cercetător, menţinută în afara unei insularizări excesive prin intermediul platformelor virtuale de schimb de idei/articole/rezultate ale cercetării;

- Dezirabilitate: (1) încurajarea implicării familiei în binomul familie/educaţie-şcoală/instrucţie; (2) încurajarea auto-didacticismului în formarea profesională şi ştiinţifică (cu rezultate atât de notabile în trecut), prin reducerea scolasticii instrucţiei formale; (3) încurajarea cercetării „de autor", mult mai creativă decât cercetarea „de grup";
- Model instituţional/cultural: ***modelul individualizării educaţiei şi cercetării*** (**MIEC**) – un model idiosincratizat al formării profesionale şi general culturale, precum şi al activităţii de cercetare.

7. Etica/Morala/Practica

(a) Diagnoză

Hiatusul dintre educaţie şi instrucţie a fost sesizat (şi teoretizat) de mult timp, inclusiv cu evidenţierea consecinţelor sale nefaste asupra trade-off-ului dintre dezvoltarea socială şi dezvoltarea individuală (ceea ce s-a numit progres social însoţit de regres individual). Dimensiunea etică (interiorizată, idiosincratică, legitimizată) şi dimensiunea morală (socializată, relativ exteriorizată), care sunt esenţiale pentru relaţionarea practică (nu pragmatică!) a indivizilor, grupurilor şi naţiunilor, au rămas în urma dezvoltărilor economice, tehnologice şi instituţionale ale societăţii (omul unidimensional marcusian s-a suprapus peste consumerism şi peste un egoism a-moral). În mod paradoxal (deşi nu întru totul surprinzător) pandemia COVID-19 reclamă re-eticizarea individului (şi societăţii) tocmai în condiţiile rarefierii inter-acţiunii nemijlocite. Recentrarea politicului pe individ se va suprapune cu re-eticizarea individului, ceea ce reclamă transformarea politicianului în poli***e***tician.

(b) Efecte generice

- Comportamentul reclamat de etică se suprapune, tot mai mult, peste comportamentul reclamat de morală – eticul înţeles ca autonomie morală, iar moralul înţeles ca nucleu dur (consens suprapus, în terminologia justiţiei sociale) al eticului la nivel societal;
- Relaţia practică, în sensul kantian (relaţia subiect-subiect, vizând subiectul) devine prioritară faţă de relaţia pragmatică, în sensul economic (relaţia subiect-obiect, vizând obiectul);
- Altruismul pare să reclame trecerea de la forma sa caritabilă la forma sa eficientă (bazată pe utilitarianismul consecinţionist);
- Maxima kantiană a comportamentului în cadrul cooperării sociale, care cere interzicerea etică a tratării individului exclusiv ca mijloc (cum se întâmplă în capitalismul contemporan) pare să câştige teren în ajustarea instituţională a societăţilor şi naţiunilor, sub imperiul pandemiei.

(c) Propensiuni, dezirabilități, model instituțional

- Propensiune: (1) tendință spre combinarea rudeniei apropiate (de sânge, de „trib", națională) cu rudenia de specie și chiar cu rudenia trans-specie (cum este cazul justiției sociale în privința animalelor non-umane); (2) tendință spre formarea moralei (construct social informal) prin suprapunerea auto-coordonată a eticilor individuale (constructe idiosincratice); (3) tendință a relațiilor practice din societate spre un altruism eficient auto-reflexiv (a face binele pentru celălalt urmărind, consecințional, binele propriu);
- Dezirabilitate: încurajarea acelor propensiuni care au potențialul de a îmbunătăți următoarele coordonate ale inter-acțiunii sociale: (1) justiție socială (atât pentru specia umană, cât și pentru speciile non-umane); (2) relații practice conduse de altruism (atât caritabil, cât și eficient din perspectivă consecinționistă); (3) reconsiderarea individului ca centru de scopuri și nu (doar) ca mijloc pentru scopuri exterioare lui (cum face capitalismul curent);
- Model instituțional/cultural: ***modelul inovării etice*** (**MIE**) – model care va redirecționa, masiv și permanent, eforturile de inovare (și de finanțare a inovării) de la inovarea tehnologică spre inovarea socială, centrată și condusă de etică și morală.

8. Axiologia/Conștiința

(a) Diagnoză

Formal sau informal, explicit sau implicit, conduita umană (atât la nivel individual, cât și la nivel de grup sau la nivel național) este condusă de valori, „traduse" în motivații, respectiv în modele de raționalitate comportamentală. Pandemia COVID-19, prin chiar modalitățile sociale în care a trebuit să fie contracarată pentru a salvgarda viața și sănătatea, reprezintă o presiune, atât intelectuală (reflexivă), cât și intuitivă asupra matricei axiologice a individului și, mai ales, a societății (atât manifestată național, cât și vizând omenirea ca totalitate). De fapt, pandemia are potențialul de a chestiona chiar cele mai „împământenite" valori care ghidează actualmente inter-acțiunea și cooperarea socială. Apreciem că, din perspectiva axiologiei/conștiinței, pandemia COVID-19 va avea (sau ar trebui să aibă, sub sancțiunea iraționalității) efecte radicale care ar trebui anticipate și direcționate instituțional și cultural, în scopul maximizării consecințelor lor dezirabile.

(b) Efecte generice

- Reașezarea, prin reflecție intelectuală, a raportului de prioritate dintre trăire (viață/sănătate), pe de o parte, și „succesul" social (carieră, poziție socială), pe de altă parte;
- Resuscitarea dezbaterii filosofice și etice dintre cele două scopuri polare ale individului: *a fi* și *a avea* – reprioritizarea lui *a fi* în raport cu *a avea*, sau inversarea raportului de cauzalitate dintre ele, în direcția:

a fi generează *a avea*, prin instituirea paradigmei *a avea prin a fi* în locul paradigmei *a fi prin a avea*;
- Refundamentarea valorilor pe comunitarism – vezi modelul MIS, introdus anterior – ceea ce înseamnă și reluarea dezbaterilor de filosofie socială privind organizarea și funcționarea societății.

(c) Propensiune, dezirabilitate, model instituțional
- Propensiune: (1) tendință spre o nouă armonizare a sinelui (valori idiosincratice) cu societatea (valori comunitariene), prin eliminarea ascendenței uneia dintre „părți" asupra celeilalte; (2) tendință de virtualizare (impersonalizare relativă) a celuilalt (a alterității) prin reducerea/evitarea/remodelarea inter-acțiunii sociale directe; (3) tendință (benefică) spre construirea sinelui (revenire la socratismul și stoicismul auto-construirii de sine); (4) tendință spre accentuarea cunoașterii non-verbale, dezvoltarea intuiționismului în raport cu discursivitatea; (5) tendință de înlocuire a nevoii de validare socială a persoanei cu auto-validarea;
- Dezirabilitate: încurajarea evoluției axiologice a persoanei și societății în direcții care vizează: (1) construirea sinelui ca o componentă distinctă a socialului, dar armonic integrată în social, fără vreo dominanță a nici unei „părți"; (2) reconsiderarea sistemului de valori (individuale și comunitariene) din perspectiva lui *a fi* pentru sine și pentru celălalt; (3) dezvoltarea conștiinței „bărcii comune" a omenirii; (4) reconstruirea modelelor de raționalitate existențială și de raționalitate comportamentală (adică de raționalitate inter-acțională) din perspectiva binelui și nu din cea a succesului (chiar și altruismul eficient, adică ghidat de consecinționism, este preferabil egoismului sau ego-centrismului);
- Model instituțional/cultural: ***modelul sinelui reflexiv*** (**MSR**) – model care va favoriza (re)construcția de sine, pe baze raționale (în sensul raționalismului kantian), care includ alteritatea egal îndreptățită, model care va genera, în mod necesar, o nouă comunitaritate, în acord logic și axiologic cu celelalte modele propuse mai sus.

9. Quo vadis?

Orice șoc de o oarecare intensitate și semnificație, indiferent de natura sa, are potențialul de a retrezi nevoia de examinare și auto-examinare a existenței individuale și sociale, atât din perspectiva scopului, cât și din cea a mijloacelor, precum și din perspectiva modelelor de raționalitate implicate. Pandemia COVID-19 nu face excepție, dimpotrivă, prin impactul masiv și (se pare) de lungă durată, asupra modalităților de inter-acțiune și cooperare socială, pare să pună o presiune puternică asupra acestei nevoi de auto-reflexivitate. Poate că filosofii sociali (și cei teoretici) reprezentativi ai umanității din ultimele două milenii și jumătate ar trebui „reconvocați" pentru o dezbatere

generală, onestă și responsabilă privind viitorul omenirii, în tot acest context axiologic, tehnologic, politic și cultural în care ne-a surprins noul șoc global. Consider că o serie de coordonate trebuie, în mod obligatoriu, avute în vedere, dacă este ca momentul acesta (și de restriște, dar, aș spune, și de grație) să fie valorificat la nivel maxim:

- Reevaluarea axiologică, inclusiv din perspectivă etică, a actualului tip de economie și societate (bazat pe paradigma capitalului), care a întreținut, exact ca într-o schemă Ponzi (deci, în mod nesustenabil) epuizarea resurselor, creșterea populației, încurajarea migrației inter-culturale, egoismul, deturnarea justiției sociale, lipsa de empatie/compasiune și, în modul cel mai evident și tragic, pervertirea, în ultimă instanță, a valorilor umane autentice;
- Dezvoltarea unui proiect de cercetare, concomitent filosofico-metafizică și științifico-instituțională, privind modelul social dezirabil și sustenabil al României și, de ce nu, al sistemelor instituționale integrate, cum este cazul singular al Uniunii Europene. Un asemenea proiect poate fi finanțat public, fie în cadrul Academiei Române, fie la nivelul Președinției României, fie într-un consorțiu Academia Română-Președinția României-Institutul de Studii Avansate pentru Cultura și Civilizația Levantului;
- Institutul de Studii Avansate pentru Cultura și Civilizația Levantului ar putea lua legătura cu un editor important de lucrări științifice (Springer, Palgrave, Elsevier etc.) cu o ofertă de handbook privind societatea umană post-pandemie, și să editeze/coordoneze o asemenea cercetare la nivel mondial sau cel puțin european (cu invitarea la contribuții a unor cercetători autentici și responsabili moral din toate țările);
- Institutul de Studii Avansate pentru Cultura și Civilizația Levantului ar putea face o ofertă Clubului de la Roma, privind elaborarea unui Raport către Clubul de la Roma relativ la noul model societal care se impune, pentru viitor, sub impactul pandemiei COVID-19.

28 septembrie 2020

Luiza Spiru
Universitatea de Medicină și Farmacie „Carol Davila”, Disciplina 13 - Geriatrie, Gerontologie și Psihogeriatrie
Președintele Ana Aslan International Foundation

Pe lângă poziția de președinte al Fundației Internaționale Ana Aslan, o organizație dedicată creării, dezvoltării și furnizării de programe de educație și cercetare de ultimă generație și serviciilor medicale în domeniul îmbătrânirii active, Luiza Spiru este profesor de Geriatrie, Gerontologie și Psihogeriatrie la Universitatea de Medicină și Farmacie „Carol Davila” din București.

Este ambasador pentru România în cadrul „European Women's Association” (EWA), reprezentantul EPMA (European Association for Predictive, Preventive and Personalised Medicine) în România, şeful Centrului de Diagnostic și Tratament pentru Boli de Memorie, coordonator al Centrului de Studii Clinice al Spitalului Universitar de Urgență „Elias” din Bucuresti, pe care l-a înființat în 2003, membru fondator al multor organizații profesionale naționale și internaționale: Fundația Ana Aslan Internațional (2000), Ana Aslan International Academy of Aging (2001), Societatea Română de Neuroștiințe (2000), Societatea Sud-Est Europeană de Brain Aging (2005);

Luiza Spiru face parte din colectivele editoriale ale publicațiilor: „Brain Aging International Journal”; „Middle East Journal of Age and Aging”; „Medic.ro”; „EPMA Journal”. Se numără printre editorii „Book of Proceedings, Alzheimer's Disease and Related Disorders Research Advances”.

Reușitele carierei sale clinice, didactice și antreprenoriale au făcut-o pe Luiza Spiru una dintre cele mai proeminente și de succes figuri din medicina românească și unul dintre cei mai de succes antreprenori din România. În 2003, la Bangkok, în Thailanda, i-a fost conferit „Meritul Regal”, acordat pentru activitate științifică deosebită, din partea Regelui Ramma al V-lea, iar în 2009 a primit Premiul „Carol Davila”. În ultimii 12 ani a primit numeroase premii naționale și internaționale pentru inovație și utilizarea tehnologiei în reducerea declinului cognitiv, precum și pentru testarea roboticii de uz medical “in place”.

„Inegalitățile globale înseamnă că, deja înainte de COVID-19, jumătate dintre persoanele în vârstă din unele țări în curs de dezvoltare nu au avut acces la serviciile esențiale de sănătate.”

Pandemia globală și efectele ei asupra stării de sănătate fizică și mintală a vârstnicilor

Luiza Spiru

Sănătatea în Tranziție: 2019 versus 2021

Actuala pandemie globală are un impact negativ, atât direct, cât și indirect, asupra sănătății vârstnicilor.

Efectul direct

- Adulții în vârstă au un risc mai mare de a dezvolta complicații severe, mortalitatea crescând cu până la 8% la pacienți între 70-79 de ani și până la 14,8% la cei cu vârsta ≥80 de ani (Sanchez et al., 2020);
- Acces limitat la asistență medicală. Măsurile de izolare au redus disponibilitatea asistenței medicale primare și au dus la amânarea sau anularea intervențiilor. Crește riscul de decompensare a pacienților cu boli cronice accelerând creșterea gradului de fragilitate (independent de infecția COVID-19).

Risc mai mare în rândul vârstnicilor

66% dintre persoanele cu vârsta de 70 de ani și peste au cel puțin o afecțiune de bază. Acest lucru îi poziționează în categoria pacienților cu risc sporit de impact sever secundar crizei COVID-19.

Persoanele în vârstă se pot confrunta cu discriminări legate de numărul anilor privind deciziile legate de îngrijirea medicală, triajul și terapiile de salvare a vieții. Inegalitățile globale înseamnă că, deja înainte de COVID-19, jumătate dintre persoanele în vârstă din unele țări în curs de dezvoltare nu au avut acces la serviciile esențiale de sănătate.

Tratamentul curativ non-COVID-19 are de suferit

53% dintre țările din întreaga lume au întrerupt parțial sau complet serviciile pentru tratamentul hipertensiunii; 49% pentru tratamentul diabetului și al complicațiilor legate de diabet; 42% pentru tratamentul cancerului și 31% pentru urgențele cardiovasculare.

Serviciile de reabilitare au fost întrerupte în aproape două treimi

(63%) din țări, chiar dacă reabilitarea este esențială pentru o recuperare sănătoasă. Persoanele dezavantajate și marginalizate se confruntă cu inegalități în sănătate, înrăutățite ca urmare a alegerilor dificile făcute de spitale ca răspuns la pandemie.

Efectul indirect

- Exacerbarea singurătății și izolării sociale.
- Singurătatea și/sau izolarea socială a vârstnicilor are multiple efecte negative asupra sănătății lor fizice și mintale (ex. de calitatea vieții redusă, declin cognitiv, stres și depresie, scăderea calității somnului, etc.).
- Pandemia a declanșat și o epidemie paralelă de "ageism" printr-o mediatizare care îi descrie din ce în ce mai des pe cei cu vârste de peste 70 de ani ca fiind neajutorați, fragili și incapabili să contribuie la societate.

Înainte de actuala pandemie COVID, la nivel mondial se proclamase că singurătatea și izolarea socială a vârstnicilor devenise o epidemie globală (Murthy, 2017). Izolarea vârstnicilor este o „problemă serioasă pentru sănătatea publică", deoarece sporește riscul problemelor cardiovasculare, autoimune, neurocognitive și de sănătate mintală.

Efectele pe termen lung (> 4 ani) ale singurătății și izolării sociale pot fi devastatoare, incluzând: creșterea tensiunii arteriale, depresiei, creștere în greutate, creșteri ale consumului de alcool /droguri/tutun, activitate fizică scăzută, boli cognitive, boli ale inimii, tulburări de somn, accident vascular cerebral și boli coronariene (Berg-Weger & Morley, 2020).

Pandemia de "Ageism"

Acest lucru este problematic din mai multe motive. Adulții în vârstă sunt un grup extrem de eterogen (Fingerman & Trevino, 2020), iar „ageismul" duce la stereotipare. Stereotipurile legate de numărul anilor influențează percepția persoanelor în vârstă despre propria lor îmbătrânire, având un impact negativ asupra sănătății lor (Levy, 2009). Cercetări experimentale (longitudinale și interculturale) arată cum credințele negative legate de vârstă afectează sănătatea, precum și răspunsurile emoționale la stres (ex., Chasteen, Pichora-Fuller, Dupuis, Smith și Singh, 2015; Levy, Slade, Kunkel, & Kasl, 2002; Levy și colab., 2016; Siebert, Braun și Wahl, 2020). În ceea ce privește costurile asociate îngrijirilor de sănătate, îmbătrânirea populației impune costuri economice semnificative asupra societății, costuri care vor accentua constrângerile economice cauzate de pandemie (Levy, Slade, Chang, Kannoth și Wang, 2020). Impactul asupra vârstnicilor va varia în întreaga lume, iar factorii influenți vor fi diferiți pentru cei din țările cu venituri mici și medii, comparativ cu cei din țările dezvoltate (Lloyd-Sherlock, Ebrahim & Geffen, 2020).

Criza globală recentă evoluează rapid și în prezent se știe foarte puțin despre impactul său mai larg asupra sănătății fizice și mintale.

Într-o notă pozitivă

Pandemia COVID-19 ne va oferi posibilitatea de a ne evalua abordarea curentă, de a cuantifica lecțiile învățate în aceasta perioadă și de a dezvolta strategii și noi abordări pentru a combate singurătatea și izolarea socială în rândul adulților în vârstă. Cum?

- Învățând asistenții medicali, sociali și vârstnicii să folosească tehnologii noi - interacțiunile cu oamenii în moduri netradiționale pot deveni o parte a practicii de asistență socială.
- Luând în considerare nevoile care vor apărea în era post-pandemică pentru pacienții noștri și familiile acestora, care pot prezenta depresie crescută, anxietate și provocări financiare și găsind modalități inovative de a accepta aceste provocări, modalități care să stea la baza elaborării de noi politici în domeniu.
- Elaborând instrumente mai bune pentru evaluarea singurătății și izolării sociale deoarece este esențial să avem instrumente care pot fi administrate ușor și rapid pentru a determina dacă adultul în vârstă este singur sau izolat social.
- Implementând noi tehnologii bazate pe resurse "autocuantificate" și care se pot completa online, care pot ajuta la optimizarea sănătății vârstnicilor. Astfel de tehnologii ar trebui să se concentreze pe prevenirea bolilor, sprijinind persoanele în vârstă pentru a depăși evenimentele stresante sau acute fără a necesita deplasarea într-o clinică.

13 iulie 2021

Irinel Popescu
Prof univ. dr. la Institutul Clinic Fundeni
Membru corespondent al Academiei Române
Membru corespondent al Academiei Române
Președintele Secției de Chirurgie Clinică și Experimentală, Academia Română de Științe Medicale

Profesorul Irinel Popescu a revoluționat chirurgia românească în anul 2000, când a realizat primul transplant hepatic uman, urmat de transplant combinat de ficat și pancreas. Este coordonatorul tratatului „Chirurgia ficatului", scris în colaborare cu medici din țară și străinătate. A realizat primele timectomii și hepatectomii pe cale laparoscopică din România și este considerat inițiatorul chirurgiei robotice în țara noastră. Pentru tratatul „Chirurgia minim invazivă. Tehnici avansate", realizat în colaborare cu prof. dr. Corneliu Dragomirescu, a câștigat premiul „Iuliu Hațieganu" al Academiei Române.

Absolvent al Universității de Medicină și Farmacie „Carol Davila" din București în anul 1977, Irinel Popescu a devenit medic specialist chirurg în 1983, iar în 1990, doctor în Medicină. După experiența acumulată în stagiile din străinătate, este numit director adjunct al Spitalului Clinic Fundeni în 1997, director al Institutului de Perfecționare Postuniversitară a Medicilor și Farmaciștilor și secretar de stat la Ministerul Sănătății (1999-2000).

Este membru în multe societăți și asociații medicale și științifice, dintre care amintim: European Academy of Surgical Sciences (2002); Academia Națională de Chirurgie din Franța (2003); American College of Surgeons (2005); Academia de Științe din Moldova (2007); Academia Română de Științe Medicale, Academia Oamenilor de Știință din România, Academia Română.

Irinel Popescu este Doctor Honoris Causa al Universității de Medicină și Farmacie din Craiova și Doctor Honoris Causa al Universității „Ovidius" din Constanța. A fost decorat cu Ordinul Național „Steaua României" în grad de Mare Ofițer.

„Programul național de transplant s-a desfășurat în condiții foarte apropiate de normal, respectându-se deviza transplantologilor, conform căreia „niciun organ nu se pierde". Volumul total al intervențiilor chirurgicale a suferit, însă, o reducere importantă."

Chirurgia în timpul pandemiei COVID-19 în România

Irinel Popescu

Pandemia COVID-19 s-a declanșat în decembrie 2019 în orașul Wuhan din China, și s-a răspândit cu o viteză uluitoare în restul lumii. Europa a fost foarte repede afectată, încă din primele luni ale anului 2020. Nimeni nu va putea uita, vreodată, reportajele din nordul Italiei, cu disperarea bolnavilor și a personalului medical, cu scenele de groază în care medicii trebuiau să decidă cine trăiește și cine moare, cu panica ce cuprinsese, practic, întreaga populație. Se putea vedea foarte clar cum numărul mare de cazuri depășea cu mult capacitatea sistemului de sănătate italian, unul dintre cele mai bune și cele mai performante din lume.

S-a constatat, însă, că în astfel de împrejurări, și mai ales dacă dimensiunile epidemiei depășesc un anumit prag, niciun sistem de sănătate din lume nu poate fi complet pregătit. Există, fără îndoială, un număr de paturi care pot fi rapid disponibilizate la nevoie, medicamente de rezervă și personal pregătit să facă față unor calamități; dar nu unora de asemenea dimensiuni.

Având un anumit timp la dispoziție (în România, primul caz a fost înregistrat abia la sfârșitul lunii februarie), sistemul românesc de sănătate a încercat să facă față acestei uriașe provocări. Și, cel puțin în perioada inițială, a reușit mai ales că, din motive necunoscute, pandemia a fost ceva mai blândă cu țara noastră în „primul val", ceea ce nu se va mai întâmpla cu „valul doi", apărut la începutul toamnei anului 2020, pe fondul unei relaxări estivale prea timpurii și prea rapide, și nici cu „valul trei", care a început în iarna anului 2020 și s-a prelungit până în primăvara anului 2021, fără să dispară complet nici în prezent, când deja se anunță „valul patru".

În toată această perioadă, sistemul de sănătate a fost supus unei presiuni extraordinare, căreia cu greu i-a făcut față și care a marcat toate componentele sale (medicina primară, spitalele orășenești, spitalele județene și clinicile universitare, sistemul medical de urgență etc). De asemenea, au fost afectate, într-o măsură mai mică sau mai mare, toate tipurile de patologii și de activități medicale. Chirurgia nu putea să facă, desigur, excepție.

Unele secții au fost complet închise în spitalele desemnate spitale COVID. Exemplul cel mai tipic, din acest punct de vedere, a fost Spitalul Colentina; în aceeași situație s-au aflat, însă, și multe alte spitale precum Spitalul Județean Ilfov, Spitalul Witting, dintre cele publice, sau Spitalul Monza Metropolitan dintre cele private. În restul spitalelor, caracteristica principală

a activității chirurgicale a fost reducerea numărului de operații, care a ajuns cu până la 75-80% mai scăzută față de anii anteriori în unele spitale. Aceasta, deoarece a fost disponibilizat un anumit număr de paturi, mai ales în secțiile de terapie intensivă, și au fost create circuite speciale ceea ce, de multe ori, a redus semnificativ spațiile destinate îngrijirii bolnavilor. În spitale au fost implementate programe operaționale de prevenire și control al infecțiilor. Mai exact:

- Au fost înființate unități de triaj;
- Au fost introduse chestionare de triere;
- Au fost afișate materiale informative despre infecția cu SARS-CoV-2;
- Împreună cu medicii epidemiologi, au fost realizate circuite separate pentru pacienții suspecți sau confirmați cu boala COVID;
- Personalul medical a fost instruit cu privire la modul de echipare și dezechipare, precum și la măsurile de protecție adecvate în cursul procedeelor medicale.

Una din marile priorități pentru spitale a fost crearea și acreditarea unor laboratoare pentru identificarea, confirmarea și monitorizarea infecției cu virusul SARS-CoV-2. În același timp, a fost acordată prioritate maximă urgențelor, ceea ce de multe ori s-a reflectat negativ asupra tratamentului bolnavilor cronici (se poate adăuga, însă, că mulți dintre aceștia au refuzat ei înșiși să mai vină la spital de teamă de a nu se infecta, neglijându-și, astfel, boala, cu toate consecințele care decurg din aceasta). Pentru urgențele chirurgicale, bolnavii au fost internați și operați (acolo unde a fost cazul) în secții special desemnate.

Activitatea echipelor chirurgicale din aceste secții (chirurgi, anesteziști, personal mediu și auxiliar) s-a desfășurat în condiții deosebite: echipament special de protecție, cu mască și vizieră FFP3. Dacă adăugăm la aceasta și recomandarea de a nu folosi aerul condiționat în sălile de operații, putem realiza cât de grea a fost munca acestor echipe. Nu constituie o surpriză faptul că, de multe ori, în locul unor tehnici mai radicale pentru afecțiunea pacientului, dar care necesitau un timp mai îndelungat pentru a fi efectuate, au fost alese procedee mai simple, deși mai puțin radicale. Operațiile au fost efectuate în săli speciale, destinate bolnavilor pozitivi sau suspecți COVID. În spitalele non-COVID, dar în care au fost rezolvate urgențe chirurgicale COVID, s-au creat circuite speciale care să separe acești bolnavi de restul bolnavilor neinfectați cu SARS-CoV-2.

Întreg personalul a fost instruit, atât în ceea ce privește respectarea circuitelor, cât și în privința regulilor de protecție și igienă. Bolnavii operați în urgență și confirmați ulterior ca având COVID au fost transferați, imediat după ce nu au mai ridicat probleme chirurgicale, la spitale de fază I (categorie în care au intrat în primul rând spitalele de boli infecțioase) sau de fază II (spitale COVID, desemnate de Ministerul Sănătății și de Direcțiile Sanitare). Ca exemplu de activitate a unui serviciu chirurgical în perioada pandemiei de COVID-19, putem cita Clinica de Chirurgie a Spitalului „Sfântul Spiridon" din Iași (șef clinică: prof. dr. Cristian Lupașcu). Într-o perioadă de 60 de zile, la începutul pandemiei, au fost operați în urgență 38 de bolnavi; opt dintre aceștia fuseseră deja diagnosticați cu COVID-19 în momentul internării, în timp

ce la ceilalți, la care testul inițial pentru infecția cu SARS-CoV-2 a fost negativ, diagnosticul a fost stabilit prin retestare în ziua 5-7 de la operație. Afecțiunile pentru care a fost necesar ca acești bolnavi să fie internați în urgență au fost următoarele:

- Hemoperitoneu;
- Colecistită acută litiazică;
- Ulcer perforat;
- Neoplasm gastric;
- Neoplasm de colon;
- Neoplasm de pancreas;
- Arterită cronică a membrului inferior;
- Apendicită acută;
- Ocluzie intestinală;
- Fracturi;
- Ischemie acută la nivelul membrelor superioare sau inferioare;
- Arsuri grave.

Șase bolnavi au fost tratați conservator (fără operație), șapte au suferit intervenții chirurgicale minore (efectuate sub anestezie locală) și 25 au suferit intervenții chirurgicale majore (care au necesitat anestezie generală cu intubație oro-traheală). S-au înregistrat șase decese (15.7%), un procent semnificativ mai mare decât rata obișnuită de decese în urgențele chirurgicale înainte de declanșarea pandemiei. Cauza majoră a deceselor a fost reprezentată de complicațiile pulmonare, direct imputabile infecției cu virusul SARS-CoV-2 sau amplificate de acesta. Categoriile cele mai vulnerabile au fost reprezentate de pacienții de peste 70 de ani, de cei cu boli asociate și de cei care au necesitat intervenții chirurgicale majore. În ceea ce privește evoluția bolnavilor cronici în cursul pandemiei, majoritatea evaluărilor arată că aceștia au avut mai mult de suferit.

Cele mai afectate de la început au fost intervențiile minore, datorită închiderii ambulatoriilor și cabinetelor de specialitate. Pentru intervențiile chirurgicale majore au apărut listele de așteptare, dictate de numărul redus de internări și operații din această perioadă. Deși nu au existat indicații exprese ale autorităților privind restricția internărilor sau a numărului de operații, în realitate s-a ajuns în această situație datorită necesității de a avea permanent paturi disponibile în eventualitatea creșterii numărului de bolnavi afectați de COVID. Unele dintre afecțiunile pacienților astfel amânați permiteau așteptarea (hernii, eventrații, litiază biliară necomplicată etc.), altele mai puțin. Între acestea din urmă, tumorile maligne cu diverse localizări au fost exemplul cel mai clar de boli la care amânarea operației a avut repercusiuni negative asupra evoluției bolii. Mulți dintre acești bolnavi s-au prezentat la medic în stadii tardive, atunci când șansele unei operații curative scăzuseră deja simțitor. Chiar mai rău decât atât, alții nu s-au mai prezentat de loc.

La rândul lor, chirurgii au ajuns oarecum în situația colegilor din secțiile de Terapie Intensivă (care, la un moment dat, având în vedere numărul insuficient de ventilatoare, trebuiau să decidă pe cine intubează și pe cine nu, sau, cu alte cuvinte, să decidă cine trăiește și cine moare!), văzându-se nevoiți

să decidă pe cine operează și pe cine nu, lucru care însemnă aproape același lucru: „cine trăiește și cine moare". O dilemă imposibil de rezolvat pentru discipoli ai lui Hipocrate care, la terminarea facultății de medicină, depuseseră și un jurământ!

Un grup de experți, constituit în principal din șefi de secții de chirurgie în marile spitale ale României, a realizat o sinteză a activității chirurgicale la nivel național în timpul pandemiei. S-a constatat, în primul rând, reducerea în ansamblu a acestei activități datorită întregului set de măsuri pe care le-a luat conducerea spitalelor în perioada pandemiei, în acord cu instrucțiunile sau recomandările primite de la nivelul Comandamentului pentru Situații de Urgență, Ministerului Sănătății sau Direcțiilor Sanitare:

- Recomandarea de a limita numărul operațiilor elective;
- Transferul unor chirurgi către alte activități medicale;
- Apariția de cazuri de infecție COVID sau de izolare la domiciliu a unor membri ai echipelor chirurgicale. Din păcate, chirurgii au plătit și ei tribut acestui teribil flagel, în cursul căruia au căzut victime infecției cu virusul SARS-CoV-2 o serie de chirurgi de mare reputație, cum ar fi profesorii Octavian Unc de la Spitalul Județean Constanța, Dan Mogoș de la Spitalul CFR Craiova, Firmilian Calotă de la Spitalul Județean Craiova sau dr. Iosif Koszeghi de la Spitalul Județean Piatra Neamț. Nu au fost singurii, după cum pierderi la fel de dureroase s-au înregistrat și din rândul personalului mediu și auxiliar;
- Stabilirea de circuite intraspitalicești și rezervarea unor săli de operații destinate intervențiilor chirurgicale la pacienți suspecți sau pozitivi pentru infecție COVID;
- Reproiectarea rețelelor de îngrijire pre- și postoperatorii;
- Timpul prelungit de decontaminare a sălilor de operație și al blocului operator.

Chirurgia minim invazivă (laparoscopică și robotică) a fost în mod special afectată, din mai multe motive:

- O mare parte din operațiile care se efectuau pe cale minim invazivă făceau parte din categoria operațiilor elective și, în consecință, suportau amânare;
- Exuflarea necesară intervențiilor minim invazive s-a considerat a fi grevată de riscul de contaminare a personalului prin generarea de aerosoli. Acest handicap a fost depășit prin închiderea ermetică a cavității peritoneale în timpul intervenției și prin utilizarea unui sistem de evacuare închis, cu filtrare adecvată.

Problema cea mai serioasă a constituit-o, însă, limitarea numărului de operații oncologice. Ar fi de semnalat, mai întâi, faptul că programele de depistare precoce a cancerului au fost sistate în cea mai mare parte. Or, este bine-cunoscut faptul că aceasta este faza în care rezultatele intervențiilor chirurgicale sunt optime și că un cancer operat într-un stadiu precoce poate fi vindecat. În același timp, dificultățile de acces în spitale din perioada pandemiei, dar și teama de spital a bolnavilor au făcut ca o serie de pacienți cărora intervenția chirurgicală efectuată în timp util le-ar fi dat șanse bune de supra-

viețuire să se prezinte la chirurg abia atunci când boala fie s-a complicat (în ocluzie intestinală sau peritonită), fie când avansase atât de mult încât intervenția chirurgicală nu le mai putea fi de ajutor.

La nivelul întregii țări, s-a constatat o reducere a activității chirurgicale la jumătate (52.05%) față de anul precedent. Astfel, în perioada martie-august 2020, în 45 de spitale incluse în studiu au fost internați 24.821 de bolnavi cu afecțiuni chirurgicale, din care au fost operați 24.388. Din cele 24.388 de intervenții chirurgicale efectuate în 45 de secții de chirurgie din țară în perioada martie-august 2020, la 5.268 de pacienți s-a intervenit în costume de protecție specifice împotriva contaminării cu virusul SARS-C0V-2. Infecția a fost ulterior confirmată doar la 236 dintre acești pacienți, dar măsurile de protecție au fost impuse de multiplele ambiguități în stabilirea unei definiții de caz pentru infecția cu noul coronavirus. Dacă adăugăm la echipamentul specific și recomandarea de a nu utiliza aerul condiționat în sala de operație, putem realiza, așa cum spuneam și anterior, că sarcina echipelor anestezico-chirurgicale în toată această perioadă nu a fost una deloc ușoară.

Mortalitatea generală la bolnavii sub operație în perioada martie-august 2020 a fost de 5.82%, cu 56.36% mai mare decât cea din perioada similară a anului precedent. La pacienții COVID pozitivi, rata de mortalitate a fost de 20.33%, comparativ cu doar 3.37% la cei COVID negativi. Majoritatea deceselor au survenit prin complicații pulmonare. S-a constatat o creștere a numărului de complicații hemoragice postoperatorii atunci când, pentru a trata infecția cu virusul SARS-CoV-2, a fost introdusă medicația anticoagulantă.

În spitalele COVID care au funcționat în această perioadă, numărul internărilor „chirurgicale" a fost redus. Astfel, analiza activității a trei asemenea centre în perioada martie-august 2020 a constatat un număr de 639 de bolnavi internați, la care au fost efectuate 35 de intervenții chirurgicale (adică 5.46%, ceea ce reprezintă un procent foarte redus). Este important de menționat faptul că reducerea activității chirurgicale în timpul pandemiei a avut un impact major și asupra pregătirii rezidenților în chirurgie, al căror volum de activitate a fost grav afectat, cu toate că pregătirea teoretică a continuat, într-o anumită măsură, online. Însă, marele câștig poate fi considerat acela că sistemul de conferințe și întruniri online stabilit în pandemie va continua, în mod cert, și după terminarea acesteia, din motive de optimizare a timpului (atât al profesorilor, cât și al cursanților). Ceea ce este, însă, de neînlocuit, este activitatea practică și, din acest punct de vedere, pregătirea rezidenților în chirurgie a avut de suferit.

Un capitol special l-a reprezentat activitatea de transplant de organe în timpul pandemiei, în condițiile restricțiilor la care ne-am referit anterior. De remarcat că transplantul s-a desfășurat întotdeauna sub deviza „niciun organ nu se pierde", ceea ce a avut un efect remarcabil, chiar și în condițiile grele ale pandemiei, în sensul că această deviză a fost optim respectată. Au fost, de asemenea, luate toate măsurile de prevenție necesare: testarea donatorilor, a primitorilor și a echipelor de prelevare, condiții optime de transport, etc.

În aceste condiții, în Institutul Clinic Fundeni, unitatea fanion a transplantului românesc, în perioada 1 ianuarie - 21 mai 2020 au fost realizate

28 de operații de transplant hepatic și 23 de operații de transplant renal. Cifra este mai scăzută decât în anii anteriori, dar explicația este oarecum paradoxală: s-a înregistrat o scădere a numărului de donatori datorită restrângerii activității în spitalele din care proveneau, în mod obișnuit, donatorii aflați în moarte cerebrală. Echipele de transplant au fost, însă, disponibile ori de câte ori a fost anunțat un donator, efectuând atât prelevările, cât și operațiile de transplant.

Rezultatele postoperatorii au fost aceleași ca înainte de pandemie. Pentru monitorizarea periodică a pacienților transplantați (care, după cum se știe, sunt supuși tratamentului imunosupresiv pentru tot restul vieții), s-a folosit, mai ales în perioada „de vârf" a pandemiei, telemedicina (teleconferințe, telefoane, e-mail). Lecțiile acestei perioade au fost utile și multe din aceste mijloace vor fi folosite și după ce se va încheia criza sanitară, pentru a evita aglomerația și cozile din spital datorate numărului mare de pacienți care trebuie monitorizați în prezent.

În concluzie, în timpul pandemiei echipele medico-chirurgicale au făcut eforturi eroice pentru a continua activitatea operatorie, în condiții deosebit de grele și chiar plătind un tribut însemnat acestui teribil flagel. Urgențele chirurgicale au fost rezolvate cu prioritate, dar mortalitatea a fost mai mare ca de obicei, mai ales la pacienții cu infecție COVID-19. Programul național de transplant s-a desfășurat în condiții foarte apropiate de normal, respectându-se deviza transplantologilor conform căreia „niciun organ nu se pierde". Volumul total al intervențiilor chirurgicale a suferit, însă, o reducere importantă, ale cărei efecte s-au putut observa în special la bolnavii cu afecțiuni neoplazice.

Lecțiile învățate în timpul pandemiei vor fi, cu siguranță, utile în cazul nefericit în care se va confirma și un al patrulea val de COVID-19; val pe care, după cum se știe, mulți îl anticipează deja, o dată cu răspândirea variantei indiene a virusului SARS-CoV-2. Tot ce putem spune în acest moment este că activitatea chirurgicală va continua la cote care se anunță a fi mai bune decât cele înregistrate în primele trei valuri. Rămânem, însă, și cu speranța că, poate, valul patru va fi mai blând pentru Romania, sau chiar că nu va fi deloc.

17 iulie 2021

Mariana Bozeșan
Antreprenor
Membru al Academiei Mondiale de Artă și Știință
Membru al Clubului de la Roma

Cu un masterat în Inteligență Artificială la Institutul Tehnologic din Karlsruhe și un doctorat în Psihologie la Universitatea „Sofia" din Palo Alto, California, Mariana Bozeșan a deținut poziții de conducere în mai multe firme de tehnologie din clasamentul „Fortune 500", precum corporațiile Oracle și Digital Equipment. La Oracle a fost director de marketing pentru relația cu compania Hewlett-Packard și director de dezvoltare a afacerilor pentru Europa, Orientul Mijlociu și Africa. La Digital Equipment, înainte ca aceasta să fuzioneze cu Compaq, în prezent Hewlett-Packard, a fost director de marketing pentru rețele deschise la Paris, în Franța, și director de marketing pentru inteligența artificială la München, în Germania.

Mariana Bozeșan este co-fondator și președinte al Institutului Sageera, o companie cu orientare filantropică având sediul în Silicon Valley, care promovează un stil de viață sănătos. Este președinte și fondator al Fundației Bozeșan, o organizație filantropică privată, care contribuie la educația tinerilor din Africa, China, India și fostele țări comuniste. Este co-fondator și președinte la AQAL Foundation și AQAL Capital.

Lucrările sale se referă la inegalitate socială, foamete, distrugerea mediului înconjurător. A dezvoltat sistemul ThetaDe-Risking Model, bazat pe teoria integralității lui Ken Wilber, cu ajutorul căruia investitorii și tinerii întreprinzători pot crea companii integral sustenabile prin înglobarea factorilor financiari, ecologici, sociali, culturali, comportamentali și de conștiință.

Este autorul publicației „Integral Investing:From Profit to Prosperity", cea mai avansată paradigmă în investiții durabile. Prin investiții integrale, ea oferă expertiza, mijloacele și valorile necesare pentru a implementa paritatea între „oameni, planetă, profit – scop și pasiune" în investiții, afaceri și economie. Aceasta integrează conștiința financiară, ecologică, socială, culturală, comportamentală cu frumusețea și sustenabilitatea integrală.

„Schimbările climatice nu sunt singura amenințare existențială cu care ne confruntăm. După amenințarea nucleară, inteligența artificială reprezintă o a treia amenințare semnificativă, în special dacă va evolua spre superinteligență, o provocare majoră pe care Elon Musk o consideră mai periculoasă chiar decât rachetele nucleare."

Pregătiți-vă pentru impact! Metacriza

Mariana Bozeșan

1.1 Metacriza: Principala provocare a vremurilor noastre

În lucrarea „The Collapse of Complex Societies" (Colapsul societăților complexe), antropologul Joseph Tainter a susținut [1] că societățile evoluate, cum ar fi cea sumeriană, mayașă sau Imperiul Roman, s-au prăbușit, dincolo de alte considerente, din cauza „legii randamentelor descrescătoare" (p. 93) care face ca, în cele din urmă, complexitatea crescândă a societății să se dovedească a fi imposibil de menținut. De la căderea Imperiului Roman, au apărut multe societăți cu mult mai complexe, inclusiv cele din SUA, China și Uniunea Europeană, pentru a numi doar câteva. Economiile lor sunt întrepătrunse, interdependente, operează la scară globală și încearcă limitele siguranței unui sistem de funcționare planetar tocmai din cauza lipsei lor de sustenabilitate [2]. Ca urmare, ne confruntăm cu riscuri catastrofale, precum criza climatică și celelalte mari provocări globale, de proporții fără precedent, care nu fac decât să exacerbeze legea randamentelor descrescătoare, după cum au și demonstrat criza financiară din 2007-2008 [3], pandemia COVID-19 [4] și, mai recent, criza energetică [5], accelerată de războiul din Ucraina din 2022 [6]. În întreaga lume, mulți dintre noi suntem deranjați de lipsa de leadership, de comportamentul inadecvat și de incapacitatea guvernelor de a pune în aplicare politici care ar fi putut aborda aceste provocări la timp, dacă am fi ținut cont de avertismentele continue ale experților și oamenilor de știință. Da, guvernele democratice poartă cea mai grea vină, și nu sunt cunoscute ca fiind prea progresiste și cu gândire de avangardă; însă, putem asista la fel de bine la o inerție similară și la mentalități învechite în alte domenii, inclusiv în sectorul privat, în finanțe sau în industria tradițională. Mai mult, să nu uităm feudalismul tehnologic contemporan al rețelelor sociale precum Facebook, Instagram sau Telegram, care subminează nu numai cele mai înalte valori umane, ci și știința pentru câștig și profit personal.

Dezvoltarea tehnologică a zilelor noastre ne-ar putea permite să abordăm crizele actuale și să evităm colapsul iminent, dacă vom acționa în mod etic și în timp util. Acest lucru ar trebui să ne dea o speranță extraordinară, deoarece, în afară de legea rezultatelor descrescătoare, suntem martori, pentru prima dată în istoria omenirii, la ceea ce Ray Kurzweil (2005) numea „legea randamentelor accelerate" (p. 35) [7]. Aceasta se referă la viteza și puterea procesului evolutiv, care crește exponențial în timp și care duce la reducerea masivă a costurilor și la demonetizare. Ea se bazează pe evoluția conștiinței

umane individuale și colective, care explodează exponențial, astfel încât *rata de creștere exponențială crește, ea însăși, exponențial*, creând o abundență care ar putea oferi omenirii o fereastră de oportunitate pentru a construi societăți mai rezistente și mai durabile prin care să evite colapsul iminent.

Pe scurt, ne confruntăm cu o metacriză. Pentru a o aborda corespunzător, trebuie să o înțelegem pe deplin, deoarece o problemă bine înțeleasă este pe jumătate rezolvată. Să vedem care ar putea fi câteva puncte critice esențiale și câteva borne de ghidare către soluții fezabile ale metacrizei.

1.2 Între tehnica deflaționistă, economia inflaționistă și amenințările existențiale

1.2.1 Tehnologii deflaționiste

Provocările actuale nu ar trebui să ne abată atenția de la realitatea indiscutabilă că omenirea se află astăzi, în medie, într-o situație mai bună decât în urmă cu cinci decenii, potrivit unor cercetări efectuate de organizația „Lumea în Date" (*Our World in Data*, cu sediul la Oxford) [8]. În pofida creșterii demografice fără precedent din ultimii 100 de ani, trăim, astăzi, într-una dintre cele mai pașnice, mai avansate și mai stimulative epoci din istoria umanității. Și, chiar în pofida pandemiilor, avem mai multe șanse să murim din cauza propriilor alegeri nesănătoase privind stilul de viață, sinuciderii sau senectuții decât din cauza foametei, a războaielor, a atacurilor teroriste sau a bolilor infecțioase. Din 1820 încoace, nivelul global al sărăciei a scăzut de la 94% inițial la 9,6% în 2015, venitul global apreciindu-se, în medie, înzecit, iar rata mortalității infantile a scăzut, la rândul său, de la 18,2% în 1960 la 4,3% în 2015. În plus, gradul de alfabetizare a crescut de la 12 % în 1820 la 87 % în 2014, iar majoritatea țărilor din lume au, acum, democrația drept formă de guvernare. Ca urmare, majoritatea oamenilor se bucură, astăzi, de un nivel de trai comparabil mediei vestice din anii 1950. Acest progres nu ar fi fost posibil fără valorizarea combustibililor fosili, fără continua evoluție dublă și exponențială a tehnologiei [9], dar nici fără curiozitatea umană, fără creativitatea noastră, fără tăria de caracter și dorința de a ne depăși pe noi înșine sau fără capacitatea de a fi uimiți și de a ne alege menirea.

Cu toate acestea, ca specie, suntem, astăzi, amenințați cum nu am mai fost vreodată. Vreme de milenii am trăit vieți comparativ scurte, limitați fiind, de cele mai multe ori, la o anumită zonă geografică, unde am îndeplinit, în mare parte, aceleași sarcini, în aceleași moduri ca și strămoșii noștri. Deoarece viețile noastre erau destul de previzibile, nu aveam nevoie pentru a supraviețui decât să gândim *liniar* și să acționăm pe plan *local*. Această stare de fapt s-a schimbat mulțumită unui progres tehnologic care a evoluat exponențial și care ne-a afectat la nivel global. Riscurile catastrofale actuale, precum schimbările climatice, ne arată cât de dificil este pentru majoritatea oamenilor, inclusiv pentru lideri, să înțeleagă specificul curbelor exponențiale. Aceasta, deoarece curbele exponențiale par liniare la început, iar oamenii nu le prevăd impactul

decât atunci când va fi, deja, prea târziu pentru a reacționa în mod adecvat sau în timp util, după cum a demonstrat chiar pandemia COVID-19. În plus, evoluțiile exponențiale au efecte în cascadă care trebuie prevăzute și prevenite la timp. De exemplu, carantinele din perioada pandemiei au perturbat producția de alimente și a altor produse de bază, întrerupând comerțul internațional și transporturile și afectându-ne locurile de muncă și disponibilitatea medicamentelor, a materialelor și chiar a îngrășămintelor, lucru care a dus la foamete în multe părți ale lumii.

Atât valorile exponențiale, cât și aprecierea acestora sunt greu de cuantificat și, prin urmare, sunt chiar greu de crezut, darămite de reacționat. Însă, nu avem de ales. Potrivit lui Peter Diamandis, „viteza schimbărilor de mâine va face să pară că astăzi ne târâm" [10], iar omenirea se află, acum, în acel punct critic al evoluției tehnologice și al riscurilor catastrofale de unde creșterea lor exponențială va deveni explozivă și perturbatoare la scară largă. Dacă vom dori nu numai să supraviețuim, ci și să prosperăm în secolul XXI, trebuie să învățăm rapid *să gândim* și, cel mai important, *să acționăm exponențial* și *global*. Ușor de zis, greu de făcut. În vreme ce complexitatea din jurul nostru se accelerează, ceea ce îngreunează ținerea pasului cu avalanșa de informații, cu e-mailurile și cu explozia de progrese tehnologice, costurile tehnologiei și ale aplicării acesteia în fiecare domeniu al vieții, de la transport la hrană și educație, continuă, la rândul lor, să scadă. Odată creat un dispozitiv sau o aplicație, costul replicării acestora este, practic, nul. În această privință, cel mai bun exemplu este chiar telefonul dumneavoastră. Înainte de inventarea sa, trebuia să plătiți sume considerabile pentru o cameră foto sau video, pentru un computer, pentru un dispozitiv GPS care să vă arate drumul, pentru un ceas sau un simplu telefon mobil – pentru a numi doar câteva dintre elementele de funcționalitate – , toate acestea fiind, acum, incluse ca standard în prețul relativ eficient al unui telefon modern.

Pe termen lung, explozia tehnologică funcționează de o manieră deflaționistă. Cu toate acestea, pentru a asigura viitorul vieții, creșterea exponențială a tehnologiei trebuie să se petreacă într-un mod sustenabil, să fie deosebit de etică și să se încadreze în limitele celor nouă limite planetare pe care le vom discuta, pe larg, mai jos. Din păcate, acest deziderat nu este ceea ce se întâmplă în prezent. În acest moment, dezvoltarea tehnologică are parte de o cursă spre vârf, condusă de ideea că „cine câștigă războiul tehnologic, câștigă, de obicei, războaiele economice și militare" [11]. Însă, trebuie să fim mai înțelepți decât în trecut și să ne amintim că războiul este costisitor și aduce beneficii doar câtorva, în timp ce pacea este profitabilă și creează locuri de muncă și abundență pentru toți. Așadar, să analizăm în cele ce urmează cea de-a doua constrângere în care operează omenirea, și anume economia inflaționistă.

1.2.2. Economia inflaționistă

Cu câțiva ani înaintea crahului financiar din 2008, experți precum Nouriel Roubini avertizau deja cu privire la colapsul iminent al sistemului financiar global [12]. Știm cu toții ce s-a întâmplat, că nimic substanțial nu s-a

schimbat de atunci, și că ne confruntăm, în continuare, cu aceleași probleme sistemice. Având în vedere riscurile catastrofale globale, am putea presupune că sistemele noastre financiare și economice, inflaționiste sau nu, în forma lor actuală, nu sunt echipate adecvat pentru a asigura schimbarea de paradigmă necesară. De ce? În primul rând, deoarece sunt concepute pentru a aloca mai mulți bani unui sistem deja falimentar – a se vedea criza financiară din 2007-2008 [13] – în loc să aibă viziunea de perspectivă de care planeta noastră are nevoie. Prin politica de relaxare cantitativă, care a devenit practica standard din 2008, modelul nostru economic nu face decât să se servească pe sine, fiind obligat să continue să crească pentru a preveni propriul colaps. Mai mult, acest sistem se bazează pe datorii și nu pe active reale, împrumutându-se de la generațiile viitoare devalorizând, totodată, monedele existente de pe urma ratelor scăzute ale dobânzilor. În același timp, sistemul nu reușește să se actualizeze pentru a deveni mai sustenabil și nu se adresează niciuneia dintre provocările fundamentale globale cu care se confruntă omenirea. Nu este de mirare, atunci, că oamenii își pierd încrederea în guvernele naționale, lucru ce devine evident prin polarizarea politică și socială și prin inegalitatea financiară în continuă creștere [14]. Dar această stare de fapt este pe cale să se schimbe.

Asigurarea viitorului vieții

Există speranță. *Green Deal*-ul european [15] își propune să implementeze un model financiar sustenabil pentru a transforma economia Uniunii Europene în așa fel încât să poată îndeplini obiectivele *Acordului de la Paris* și ale *Agendei 2030* a Organizației Națiunilor Unite. Această strategie pe termen lung intenționează să atingă neutralitatea în ceea ce privește emisiile de dioxid de carbon până în 2050, și este însoțită de documente importante, cum ar fi *Finanțarea unei Economii Europene Durabile*, *Raportul Tehnic Taxonomic* sau informări referitoare la sustenabilitate precum *Indicatorii de Referință privind Clima și Informațiile ESG* [16] .

Totodată, președintele Statelor Unite, Joe Biden, a lansat la rândul său un „*Green New Deal*" [17], iar în august 2022 a semnat *Legea privind Reducerea Inflației din 2022* [18], care are ca scop contracararea inflației prin autorizarea emisiunii a 391 de miliarde de dolari în sprijinul energiei nepoluante și în contra schimbărilor climatice, promovând energiile nepoluante prin credite fiscale pentru vehicule electrice (VE), pompe de căldură, panouri solare și pentru o mai bună izolare termică a locuințelor, acestea fiind doar câteva elemente din proiect.

În urma invadării Ucrainei de către Federația Rusă, în februarie 2022, și a crizei energetice ce i-a urmat, parlamentele democratice, atât în Uniunea Europeană, cât și Statele Unite, și-au aprofundat activitățile și au început să adopte noi reglementări pentru a spori fezabilitatea transformării sectoarelor-cheie ale economiei, inclusiv prin asigurarea disponibilității materiilor prime. De exemplu, în septembrie 2022, Comisia Europeană a lansat *Legea Critică Europeană a Materialelor* [19], pentru a salvgarda resursele energetice în perioada tranziției către surse de energie durabilă.

Un astfel de leadership la scară largă încurajează, la rândul său, și sectorul privat să se îndrepte mai rapid către un sistem financiar și economic sustenabil.

Profitând de abundența de capital

Marele avantaj al economiei inflaționiste este disponibilitatea abundenței de capital, unde includem finanțările speculative cu capital de risc, finanțările participative, criptomonedele și fondurile suverane de investiții. Singura întrebare este cine obține acest capital și cum îl putem determina să finanțeze transformarea necesară mai sus menționată? În ultimele cinci decenii, finanțarea speculativă cu capital de risc a constituit o sursă mai tradițională de capital de lansare, contribuind la nașterea unor nume familiare precum Apple, Google, Amazon sau Uber, printre multe altele. În pofida pandemiei, în 2020, investițiile de capital de risc din Statele Unite au atins noul record uluitor de 156 de miliarde de dolari (sau aproximativ 428 de milioane de dolari pe zi!), crescând de la 136,5 miliarde de dolari în 2019. În Asia, capitalul de risc a ajuns la aproape 80 de miliarde de dolari, iar cel european a atins 40 de miliarde de dolari în aceeași perioadă [20]. În ciuda anvergurii pieței continentale din Europa, situația acesteia este tulburătoare deoarece a cunoscut o depreciere de 12% doar în 2020 [21], și cu mult mai mare de la invadarea Ucrainei de către Federația Rusă în 2022. Acest lucru ar putea prejudicia dezvoltarea unei economii sustenabile, echitabile și mai echilibrate din punct de vedere social. Tendințele actuale către naționalism, xenofobie, șomaj involuntar, migrație involuntară și potențialul pentru război armat sunt rezultatul fricii, angoasei și furiei cauzate de inegalitatea crescândă și de politicile de austeritate excesivă care au creat cel mai scăzut nivel de investiții de la sfârșitul celui de-Al Doilea Război Mondial. Politicile de austeritate impuse de guvernele naționale, cumulate cu politica dobânzilor negative din ultimul deceniu au risipit economiile populației, creând o serie de deficiențe semnificative în ceea ce privește investițiile în infrastructură, locuințele sociale, școlile, educația și digitalizarea, toate aceste carențe fiind exacerbate de carantinele pandemice și ducând la creșterea prețurilor imobiliare [22].

În ceea ce privește finanțările participative, și aici avem parte de o abundență similară de capital. Ideea finanțării participative nu este una nouă. În întreaga istorie a umanității, oamenii au încercat întotdeauna să strângă fonduri pentru ideile lor din rândul unor grupuri variate de oameni, precum prietenii ori familia, oameni care au crezut în ei (așa-numitele împrumuturi interpersonale). Însă, odată cu apariția internetului, finanțările participative au devenit o nouă industrie online, un produs alternativ de finanțare antreprenorială, care a luat avânt în urma crahului financiar din 2008 pentru a acoperi cererea de finanțare din partea întreprinderilor nou înființate. Creșterea fulgerătoare a acestui sector dovedește că finanțarea participativă are capacitatea de a perturba mersul normal al sectorului de investiții într-un mod semnificativ, deoarece a echilibrat condițiile de concurență prin eludarea finanțărilor învechite prin împrumuturi bancare ale întreprinderilor nou înființate, atrăgând mici investiții de capital către proiecte, afaceri și alte inițiative specifice din

partea unui număr semnificativ de persoane, prin intermediul internetului. De la începuturile acestei industrii, finanțările participative s-au dezvoltat exponențial prin intermediul a peste 2000 de platforme la nivel global, această piață fiind preconizată să crească cu 124,35 miliarde de dolari în perioada 2020-2024, cu o rată de creștere anuală compusă de 18% în acest interval [23]. Accesul la internet și la telefonie mobilă stă la baza acestei evoluții, aproximativ 80,9% din populația statelor cu o economie dezvoltată bucurându-se de acces la internet în 2018, în comparație cu 45,3% din populația statelor a căror economie se află în curs de dezvoltare. La nivel global, procentul de populație care accesează internetul este de 51,2% [24]. Consecințele acestei conectivități, doar din punct de vedere economic, ca să nu mai vorbim din punct de vedere social și cultural, sunt remarcabile. Nu numai că există miliarde de minți și inteligențe suplimentare racordate curent la inteligența colectivă a umanității, dar aceste minți au și potențialul de a deveni atât antreprenori care oferă noi idei de afaceri în căutarea finanțării online, cât și furnizori de valută și capital de investiții sau, altfel spus, finanțatori participativi. Acest lucru este valabil nu doar pentru lumea dezvoltată, ci și pentru cea în curs de dezvoltare. În 2013, Banca Mondială a estimat că lumea în curs de dezvoltare are potențialul de a o surclasa pe cea dezvoltată în materie de finanțare participativă, mulțumită celor 344 de milioane de gospodării care sunt, acum, capabile să investească în afaceri comunitare prin finanțări participative [25]. Până în 2025, aceste țări sunt preconizate să dezvolte capacitatea de a mobiliza 96 de miliarde de dolari SUA pe an în investiții de finanțare participativă, în frunte cu China, care reprezintă 59 de miliarde de dolari pe an din această sumă [26]. Finanțările participative au devenit, deja, un motor economic într-atât de important, încât mari corporații precum GE, Motorola, Hasbro sau gigantul electronic Anker au început să folosească aceste platforme ca o modalitate de validare a produselor lor. Ce înseamnă acest lucru? Înseamnă că, din orice parte a lumii, cineva care are o idee grozavă va putea accesa capitalul de care are nevoie pentru a-și înființa compania. Acest lucru nu a fost niciodată posibil până acum; a revoluționat capitalul de lansare la nivel mondial și ar putea deveni cel mai bun vehicul pentru a asigura viitorul vieții pe această planetă, dacă este ghidat într-un mod sustenabil.

Același lucru ar putea fi valabil și pentru o altă sursă de abundență masivă de capital mobilizabil, și anume fondurile suverane de stat, care dețineau aproximativ 8,2 mii de miliarde de dolari în active globale gestionate la sfârșitul anului 2021 [27].

Întrebarea principală rămâne: cum putem valorifica această abundență de capital pentru a asigura viitorul vieții în contextul tehnologiei deflaționiste, al economiei inflaționiste și al marilor provocări globale?

1.2.3 Amenințări existențiale și mari provocări globale

Potrivit Administrației Naționale Oceanice și Atmosferice a Statelor Unite, anul 2022 a fost al șaselea cel mai cald an de referință pentru Terra [28], iar în Antarctica s-a înregistrat cea mai scăzută cantitate de gheață înre-

gistrată vreodată în luna iunie. Impactul umanității asupra sistemului nostru planetar nu a fost niciodată mai evident, permițându-ne să înțelegem mai bine limitele planetare și să dezvoltăm modalități mai performante pentru o decarbonizare mai amplă [29]. De la furnizarea energiei electrice la transporturi, de la construcții la digitalizare, de la lanțurile de producție alimentară la piețele de capital, avem, acum, o mai bună înțelegere a interconectivității lor intime și a modului în care sistemele care țin de economia noastră globală trebuie să fie transformate pentru a asigura viitorul vieții pe Pământ.

Schimbările climatice nu sunt singura amenințare existențială cu care ne confruntăm. După amenințarea nucleară, inteligența artificială reprezintă o a treia amenințare semnificativă, în special dacă va evolua spre superinteligență, o provocare majoră pe care Elon Musk o consideră mai periculoasă chiar decât rachetele nucleare, dar pentru care nu suntem pregătiți acum, după cum putem vedea din influența sa crescândă asupra rețelelor sociale. Trebuie să ne trezim la realitatea că actuala noastră infrastructură digitală (hardware și software) trebuie reglementată și dezvoltată cu celeritate pentru a contracara monopolurile deja existente ale platformelor private bazate pe inteligență artificială, care domină rețelele sociale și care subminează instituțiile democratice [30]. Acestea au căpătat deja o viață proprie, insuficient atenuată de lege și legislație, luând atitudini și poziții patologice și manipulatoare în încercarea de a-și maximiza profitul în detrimentul dezvoltării umane și al unității globale [31]. Războaiele culturale ce au rezultat din aceasta, care se manifestă sub forma unor atacuri continue ale celor ignoranți împotriva rațiunii și a științei, reprezintă un pericol curent pentru raționalitate și pentru viitorul conștiinței. Acest lucru trebuie să se schimbe cât de curând, înlocuit de o inginerie socială reglementată și impulsionată de protecția democratică a vieții private, precum și de valorile și moravurile înalte [32].

1.3 Transformarea este fezabilă

Știm ce avem de făcut, însă, arareori facem ceea ce știm pentru a realiza sustenabilitatea economică globală și reziliența planetară. Un exemplu tipic în acest sens este reprezentat de cele 17 Obiective de Dezvoltare Durabilă (ODD) ale Organizației Națiunilor Unite, cunoscute și sub numele de „Agenda 2030". Acestea sunt o serie de obiective ambițioase, transformaționale, care au fost adoptate în 2015 de peste 178 de națiuni cu intenția de a crea un „plan comun pentru pace și prosperitate pentru oameni și planetă, acum și în viitor" [33]. Din nefericire, unele dintre aceste Obiective se află în gravă contradicție cu altele, ceea ce crește riscul ca oricare dintre obiectivele predilecte să fie urmărit în detrimentul celorlalte. De exemplu, dacă ar fi să urmărim atingerea Obiectivului nr. 1, *Eliminarea sărăciei*, prin arderea combustibililor fosili precum cărbunele, ne va fi aproape imposibil să realizăm Obiectivul nr. 14, *Viața sub apă*, sau nr. 13, *Acțiuni pentru climă,* deoarece vom continua să emitem dioxid de carbon în atmosferă, punând în pericol limitele planetare și crescând probabilitatea schimbărilor climatice.

Există modalități mai bune de a pune în aplicare Obiectivele de Dez-

voltare Durabilă în limitele planetare, iar oamenii de știință ne arată, de exemplu, în raportul „Transformation is Feasible" (Transformarea este fezabilă), prezentat Clubului de la Roma [34], cum să transformăm acele sisteme determinate de activitatea umană în următorii zece ani pentru a salvgarda viitorul vieții pe Pământ. Aceste acțiuni critice se referă la următoarele domenii:

- *Energia*: Accelerarea creșterii disponibilității surselor regenerabile de energie pentru a înjumătăți emisiile de dioxid de carbon în fiecare deceniu începând cu 2030, ducând la crearea unei democrații energetice globale;
- *Creșterea diferențiată*: Implementarea unor modele de dezvoltare durabilă în țările în curs de dezvoltare;
- *Alimentația*: trecerea la lanțuri alimentare și agronomice durabile pentru a reduce amprenta de carbon a producției de alimente;
- *Reducerea activă a inegalităților*: Contracararea nedreptăților extreme, crearea de locuri de muncă în pofida automatizării și a inteligenței artificiale și redistribuirea echitabilă a producției și a bogăției totale a omenirii;
- *Investiții în educația fetelor și a femeilor, în egalitatea de gen, în sănătate și în planificare familială* pentru a stabiliza populația lumii.

Implementarea acestor recomandări esențiale necesită o acțiune colectivă concertată și o colaborare intensă din partea tuturor actorilor notabili la nivel global și local, inclusiv guvernele naționale, instituțiile financiare, întreprinderile mari, cele mici și organizațiile nonguvernamentale, printre mulți alții. Întreprinderile mici și mijlocii (IMM-urile), de exemplu, reprezintă o forță economică semnificativă pe mapamond, contribuind cu aproximativ 90% dintre întreprinderi și peste 50% din forța de muncă ocupată la nivel mondial, conform statisticilor Băncii Mondiale [35]. Mai mult, ele contribuie cu până la 40% din venitul național (PIB) în aproape toate economiile de pe glob [36]. Cu toate acestea, după cum am discutat mai sus, de la criza financiară din 2007-2008 încoace ele au suferit adeseori din cauza capitalului insuficient. Acest lucru este îngrijorător, deoarece IMM-urile nu sunt doar esențiale pentru crearea de locuri de muncă, ci și pentru inovare și creativitate, toate trei fiind fundamentale pentru ca orice viitoare transformare să fie cu adevărat fezabilă. Pentru investitori, IMM-urile prezintă adesea cel mai mare risc posibil – ele sunt, prin definiție, investiții cu capital de risc –, ceea ce le face să fie mai puțin atractive decât alte categorii de active. Pentru a-și spori atractivitatea în ochii investitorilor, IMM-urile au nevoie de o reducere substanțială a riscurilor asociate. Modelul „Theta", prezentat în arhitectura financiară „Integral Investing" [37], de exemplu, reliefează un proces avansat de reducere a riscurilor prin integrarea criteriilor tradiționale de investiție a capitalului de risc cu criterii de sustenabilitate (precum Obiectivele de Dezvoltare Durabilă ale Organizației Națiunilor Unite) și cu evaluări individuale și colective care elimină 80% din riscul asociat [38]. Succesul modelului demonstrează că sustenabilitatea financiară este inseparabilă de impactul de mediu, social, cultural și etic, precum și de autoactualizarea individuală, de bucuria și de fericirea personală (cu alte cuvinte, ineluctabil celor „6P": *Paritatea Populației*, *Pla-*

netei și *Profitului* cu *Pasiunea* și *Punctul în care dorim să ajungem*) și oferă calea spre implementarea acestora în investițiile în fază incipientă. Aplicarea criteriilor de sustenabilitate în procesul de reducere a riscurilor este importantă nu numai pentru IMM-uri, ci și pentru toate celelalte clase de active, cu atât mai mult cu cât diversele *Green Deals* discutate anterior trebuie să fie implementate în mod generalizat.

Pe scurt: Pregătiți-vă pentru impact

O privire mai atentă asupra stării lumii dintr-o perspectivă holistică divulgă faptul că actualul context, care nu s-a schimbat în pofida diverselor crize din ultimii 15 ani, este flancat de o tehnologie exponențială deflaționistă, de sisteme economice inflaționiste și de amenințări existențiale care includ urgența climatică, riscurile nucleare și nesiguranța inteligenței artificiale. Timpul este scurt, iar comunitatea științifică avertizează de multă vreme despre riscurile catastrofale, inclusiv urgența climatică, ceea ce ne oferă un termen de mai puțin de 10 ani pentru a acționa cu succes. Pentru a câștiga cursa împotriva timpului, a inerției umane și a lipsei de voință politică, trebuie să abordăm, mai întâi, metacrizele.

În lucrarea lor, „Regândirea umanității. Cinci perturbări sectoriale fundamentale, ciclul de viață al civilizațiilor și majoratul libertății" (*Rethinking Humanity: Five Foundational Sector Disruptions, the Lifecycle of Civilizations, and the Coming of Age of Freedom*) [39], James Arbib și Tony Seba susțin că deceniul 2020 va fi crucial pentru viitorul nostru. Autorii subliniază cum costurile majorității sectoarelor principale ale economiei globale, de la tehnologia informației la energie, la alimente, la transport și la materii prime, „vor scădea (în cele din urmă) de 10 ori sau mai mult, în timp ce noile procese de producție, cu un ordin de magnitudine mai eficient, vor utiliza cu 90% mai puține resurse naturale, emițând de 10-100 de ori mai puține deșeuri". Potrivit celor doi autori, putem alege să punem în aplicare Obiectivele de Dezvoltare Durabilă ale Organizației Națiunilor Unite în cadrul limitelor planetare în următorii zece ani sau să ne prăbușim și să descindem într-o altă epocă întunecată precum au făcut-o toate civilizațiile anterioare. În opinia lor, „evurile întunecate nu apar din cauza lipsei de lumină, ci din cauza penuriei de leadership" (p. 6). Ne recomandă următorul plan de acțiune pentru leadership la nivel înalt (p. 67):

- Pregătiți-vă pentru impactul care a început deja să se producă și care este cauzat de colapsul fiecărui sistem major cunoscut, inclusiv sistemul financiar, sistemul climatic, tulburările sociale, multiplele eșecuri guvernamentale și migrația în masă, toate acestea fiind doar intensificate de perturbările tehnologice;
- Recunoașteți că ne aflăm într-un punct critic fără echilibru, de unde nu este întoarcere;
- Fiți atenți la impactul în cascadă al altor potențiale perturbări;
- Echivalați nevoia de transformare rapidă cu nevoia de stabilitate socială, economică și politică;
- Creați o viziune clară și un plan tactic de implementare pentru a ges-

tiona rezultatele negative precum suplimentarea instabilității, a șomajului, a migrațiilor de masă;

- Cursa spre vârf a început deja. Atât guvernele, cât și mediile private trebuie să se asigure că nimeni nu este lăsat în urmă pentru a evita o destabilizare socială suplimentară;
- Cei ce pot gândi exponențial au mai multe șanse de reușită decât cei care gândesc liniar*;*
- Aplicați tehnologia și instrumentele existente pentru a rezolva problemele; nu vă pierdeți timpul în dezvoltarea altora noi;
- Comunitățile mici și orașele mari reprezintă viitorul (Shanghai, Seattle și Silicon Valley) și vor avea mai multe șanse de reușită decât țările mari*;*
- Reziliența și robustețea vor învinge;
- Regândiți conceptele vechi, cum ar fi economiile de scară și eficiența, care nu sunt capabile să absoarbă șocurile preconizate, în aceste noi circumstanțe.

Transformările fundamentale necesită mentalități radical diferite. În ultimă instanță, devine evident că una dintre cele mai importante sarcini ale liderilor mondiali va fi să abordeze metacriza prin accelerarea masivă a schimbării de mentalitate către un nivel de conștiință centrat pe lume capabil, totodată, de a acționa la nivel local. Vremurile de criză oferă o oportunitate indubitabilă de transformare, deoarece demonstrează că nu putem controla lumea exterioară, nu îi putem controla pe ceilalți și, cu siguranță, nu putem controla clima. Tot ce putem controla este propria noastră stare psihologică: cum gândim, ce facem, cum ne exercităm liberul arbitru și ce fel de persoană am ales să fim în timpul unei crize. Să alegem, atunci, să rămânem împreună, să ne ascultăm unii pe alții, să ne sprijinim reciproc și să fim un far de lumină și speranță. Acesta ar putea fi factorul determinant, care să facă toată diferența.

27 septembrie 2022

[1] Tainter, J.A. (1988). *The Collapse of Complex Societies*. Cambridge: Editura Universității Cambridge

[2] Von Weizsäcker, E.U. & Wijkman, A. (2018) *Come on! Capitalism, short-termism, population and the destruction of the planet – A report to the Club of Rome*. New York: Springer Nature

[3] https://en.wikipedia.org/wiki/Financial_crisis_of_2007%E2%80%932008/

[4] https://en.wikipedia.org/wiki/COVID-19_pandemic/

[5] https://en.wikipedia.org/wiki/2021%E2%80%93present_global_energy_crisis/

[6] https://en.wikipedia.org/wiki/2022_Russian_invasion_of_Ukraine/

[7] Kurzweil, R. (2005) *The singularity is near: When humans transcend biology*. New York: Viking Penguin

[8] Pentru mai multe detalii, a se vedea https://ourworldindata.org/ și Bozesan M. (2020). *Integral Investing: From Profit to Prosperity*. Springer: Cham, Switzerland

[9] Kurzweil (2005)

[10] https://tinyurl.com/rnbcc27

[11] Dalio, R. (2021). *Principles of dealing with the changing world order. Why nations*

succeed and fail. London, Simon & Schuster
[12] https://nymag.com/realestate/features/21675/
[13] Randers (2012)
[14] McCoy, J., Rahman, T. & Somer, M. (2018), Polarization and the Global Crisis of Democracy: Common Patterns, Dynamics, and Pernicious Consequences for Democratic Polities. În *American Behavioral Scientist* 2018, Vol. 62(1) p. 16–42
[15] https://ec.europa.eu/info/publications/180308-action-plan-sustainable-growth_en/
[16] A se vedea, de exemplu, https://tinyurl.com/y2qq6syw/, https://tinyurl.com/rkz92zx/ sau https://tinyurl.com/tfkv6cd/
[17] https://joebiden.com/climate-plan/
[18] https://en.wikipedia.org/wiki/Inflation_Reduction_Act_of_2022/
[19] https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/STATEMENT_22_5523/
[20] https://tinyurl.com/2fpmzvxt/
[21] https://sifted.eu/articles/vc-investment-europe-falls/
[22] https://link.springer.com/article/10.1007/s40822-020-00159-w/
[23] https://www.globenewswire.com/news-release/2020/06/10/2046114/0/en/Global-Crowdfunding-Market-2020-to-2024-Players-Include-Kickstarter-PBC-Patreon-Teespring-Among-Others.html/
[24] https://www.statista.com/statistics/209096/share-of-internet-users-in-the-total-world-population-since-2006/
[25] https://tinyurl.com/y5rekclz/
[26] *Crowdfunding in Emerging Markets: Lessons from East African Startups*. 2015. Washington, DC: Grupul Băncii Mondiale. Licențiat prin Creative Commons Attributions CC BY 3.0.
[27]https://www.statista.com/statistics/276617/sovereign-wealth-funds-worldwide-based-on-assets-under-management/
[28] https://www.noaa.gov/news/june-2022-was-earths-6th-warmest-on-record/
[29] https://tinyurl.com/u55xyn49/
[30] https://www.humanetech.com/
[31] https://www.humanetech.com/the-social-dilemma/
[32] https://futureoflife.org/
[33] https://sdgs.un.org/goals/
[34]https://www.clubofrome.org/impact-hubs/climate-emergency/transformation-is-feasable-a-new-report-to-the-club-of-rome/
[35] The World Bank SME Finance, 2020, https://www.worldbank.org/en/topic/smefinance/
[36] The World Bank SME Finance, 2020, https://www.worldbank.org/en/topic/smefinance/
[37] Bozesan, M. (2020). *Integral Investing: From Profit to Prosperity*. Cham, Elveția: Springer Nature
[38] Bozesan, M., Kehler, T. & Schulz, T. (mai 2020) Job creation through sustainable investing using human-centered AI: An integral approach. În *Cadmus Journal*, Vol. 4, Nr. 2, Mai 2020, disponibil pe https://tinyurl.com/yd2akofc/
[39] Arbib, J. & Seba, T. (iunie 2020). *Rethinking Humanity: Five Foundational Sector Disruptions, the lifecycle of Civilizations, and the Coming of Age of Freedom*. Accesat la 5 februarie 2021, pe https://www.rethinkx.com/humanity/

Constantin Teleagă

Secretar de Stat la Departamentul pentru Integrare Europeană 1997
Consilier de stat pentru relația cu Guvernul, Parlamentul și Administrația locală, Administrația prezidențială State 1997-1998
Ambasadorul României în Spania (2000-2001)

Este doctor în Drept, licențiat în Drept și Filologie la Universitatea din București, absolvent al Institutului de Studii Politice din Paris.

În 1970, a cerut azil politic în Franța. În urma unui interviu la postul de radio „Europa Liberă", înregistrat la Paris cu Monica Lovinescu, în care își motivează gestul, este judecat și condamnat la șapte ani de închisoare în contumacie. După 1990 revine periodic în România, iar în 1996 se stabilește în țară și exercită o serie de funcții în administrația centrală: secretar de stat la Departamentul pentru Integrare Europeană; consilier de stat pentru relația cu Guvernul, Parlamentul și Administrația locală în cadrul Administrației prezidențiale; ambasadorul României în Spania (2000-2001).

În anii de exil, Constantin Teleagă a continuat să colaboreze cu „Europa Liberă", pregătindu-și intervențiile din ipostaza de concierge al unui imobil de lux din centrul Parisului, printre ai cărui locatari s-a numărat și diva Marlene Dietrich. Prietenia cu legendara actriță a fost descrisă în cartea „Marlene Dietrich – Realität, publicată în 1993 la editura „Betzel" din Hamburg și devenită în scurt timp bestseller în Germania. În aceeași perioadă, și-a pregătit doctoratul în Drept și licența în Științe Politice, preferând să se formeze și să se dezvolte în singurătate.

În 2003, Constantin Teleagă publica volumul de versuri „Litispendență - poezii politice cu epilog profan" (Ed. Universal Dalsi), iar în 2004, teza sa de doctorat: „Cazul răspunderii pentru produsele defectuoase în dreptul comunitar" (Ed. Rosetti). În 2012, apare primul său roman intitulat „Moartea lui Avram" (Ed. Neverland).

„China profită de această situație și încearcă să facă uitat faptul că ea a fost la originea acestui dezastru. Cât despre noi, care știm că civilizațiile noastre sunt muritoare, am uitat că cea a Chinei este singura care a cunoscut trei milenii de continuitate și că a luat peste picior democrația și drepturile omului."

Pandemia. Ce viitor ne așteaptă?

Constantin Teleagă

Până în ziua de astăzi (pleonasm drăguț care se potrivește perfect actualității), lumea pre-mondializată, cu mici excepții, nu a cunoscut decât pandemii cu un impact redus. Dacă judecăm aceste pandemii în funcție de puterea lor de răspândire, variola, holera, gripa și alte virusuri care au îndoliat planeta în cursul secolelor trecute au avut dimensiuni și consecințe relative. Cum CNRS nu exista încă, nici unitățile de măsură a calamităților nu erau bine stabilite pentru a înregistra la scară mare valorile de impact al pandemiei. Ele nu au lăsat în memoria umanității decât niște urme mai degrabă puțin importante. Singura pandemie din trecut care merită citată este ciuma neagră din secolul XIV. Ea reprezintă în memoria istorică a Europei boala trimisă de diavol (diabolică?). Totuși, spre deosebire de criza declanșată de coronavirus unde consecințele demografice au fost colosale, efectele sale politice nu au afectat decât foarte puțin conștiința colectivă și astăzi sunt dificil de cuantificat. A compara ciuma neagră cu criza coronavirus din punct de vedere politic ar fi sinonim cu a susține o conferință despre patologia animală făcând o comparație între un dinozaur și o vulpe închisă într-un ascensor: ascensorul progresului. S-ar defecta repede. Vulpea va strica sistemul. Pe o muzică machiavelică… La Fontaine ar fi făcut din aceasta o bună fabulă.

Cu toate acestea, ciuma neagră își merită numele și nu este inutil, abordând criza actuală, să-i trecem în revistă consecințele. Ca astăzi, mișcările populațiilor și comerțul au reprezentat vectorii virusului. Faptele au fost înregistrate de cronicari cu o acuratețe pe care am putea-o califica astăzi drept rasistă. În 1347, mongolii, bine cunoscuți pentru cruzimea lor, au catapultat cadavre pestilențiale peste orașul Caffa, o colonie genoveză în Crimeea, pe malul Mării Negre, în încercarea de a-l asedia. Genovezii, imperialiștii cei mai avizi din acea perioadă și care oricum nu aveau ce căuta în aceste părți îndepărtate de baza lor maritimă, s-au grăbit să transmită virusul în posturile lor de la Marea Mediterană. Aruncând o privire retrospectivă asupra acestui fenomen medical, ne mirăm, totuși, de faptul că, în vremurile în care globalizarea nu exista, fuseseră suficienți doi sau trei ani pentru ca o treime din populația Europei să dispară. Cu siguranță, forme ale progresului existau deja, deși sub alte forme… se pare că oamenii se îmbrățișau și atunci. Precizăm, totuși, că pesta făcuse deja multe victime în Asia centrală și în China și că mongolii, înzestrați mai mult pentru război decât pentru comerț, au fost cei care au transportat-o în stepele Rusiei și în Orientul Apropiat, teritorii pe care le devastaseră în prealabil. Ravagiile dezastrului au fost atât de mari încât pesta a trecut aproape neobservată, atât de săraci erau locuitorii. Nu a fost

cazul în Europa, unde mesagerii Imperiului de Mijloc au găsit un spațiu înfloritor, în plină ascensiune demografică și economică. Înmânarea cadoului a fost grandioasă. Din acest punct de vedere este interesant de a remarca că istoricii moderni, atât de pasionați de umanism, au abordat foarte puțin subiectul, astfel încât au fost ignorate detaliile sociale și economice ale dezastrului. Este adevărat că științele sociale nu străluceau într-o epocă în care ele erau oprimate brutal de autoritățile feudale. Sociologii de astăzi, care nu mai riscă să ardă pe rug, pot să-și facă liniștiți cercetările, dar ei se ocupă numai de probleme actuale, deci să le oferim circumstanțele atenuante de a nu se îngriji de pesta din secolul XIV. Ea provine dintr-un trecut odios și, în plus, nu ne amintește de nimic frumos.

Nu este exagerat, totuși, să afirmăm că Franța a cunoscut acum drama cea mai înfricoșătoare din toată istoria sa. Era țara cu cea mai numeroasă populație din Europa și dobândise, în raport cu restul Europei, un avans notabil în domeniul economiei rurale, baza întregii societăți medievale. Prosperitatea sa materială, precum și întreaga sa hegemonie spirituală și politică fuseseră compromise pentru mai multe secole. La acestea s-au adăugat efectele Războiului de O Sută de Ani, care tocmai izbucnise cu un deceniu mai înainte; dar, în timp ce daunele acestuia, atrocitățile jefuitorilor și hoților, au fost repertoriate în sute de lucrări, ciuma a făcut incontestabil mult mai multe pagube și rămâne într-o poziție dezavantajată de către istorici. Cu siguranță, a-i critica sau chiar a le aduce complimente istoricilor apare ca un exercițiu puțin onorabil. Îndrăznim, totuși, să constatăm că durata războiului ar fi fost fără îndoială mai mică și rezultatul diferit, dacă ravagiile ciumei nu ar fi sărăcit forțele reactive ale unei țări care pierduse deja o treime din populația sa. Pariem că, din motive care sunt inutil de menționat, pagubele cauzate de pandemia pe care o traversăm în zilele noastre vor beneficia de o atenție mult mai accentuată.

Chiar dacă de-a lungul timpului știința comunicării a făcut pași importanți, constatăm că raportul dintre emițător și receptor nu s-a schimbat decât foarte puțin. Autoritățile consideră, însă, că este indecent de a spune adevărul publicului și continuă să-i vândă gogoși. Mijlocul de informare cel mai fiabil rămâne, deci, zvonul. Și într-un astfel de caz, conform unui obicei multimilenar, fiabilitatea rimează cu impostura. În lipsa unui lucru bine știut, improvizăm: mască, medicamente, izolare... Este normal ca în acest caz, previziunile dramatice să se înmulțească... Dar acest lucru nu este decât un detaliu al problemei noastre. Noua pandemie, a cărei sursă rămâne, din motive medicale încă necunoscute, un mister acoperit cu grijă sub măști dificil de înlăturat, zguduie cu o intensitate variabilă o planetă care a mai cunoscut și altele, dar care, atunci când este vorba de război (cum o afirmă unii din conducătorii noștri), și cea mai mică rafală de vânt o poate pune la pământ. Așteptând, frunzele căzute din nepăsarea statului, se acumulează. Ce trebuie făcut? Unde găsim mătura potrivită? Cum se va prezenta ziua de mâine? Astfel de întrebări au devenit cardinale. Vor exista profeți - o meserie periculoasă. Căci, odată reconsiderată istoria, putem compromite onoarea unor indivizi malefici, a te baza pe profeți ține de impostură. Am menționat acest lucru mai sus, deși, poate pe nedrept. Avem, bineînțeles, o scuză... Ca multe alte lucruri care iau

amploare odată cu vârsta, impostura nu mai este astăzi ceea ce ea a fost cândva. Ea a evoluat, împinsă fiind de promotorii progresului. Privind, ascultând sau citind mass-media care ne invadează cotidianul, putem aduna impostorii cu lopata. Dacă adăugăm aici oamenii politici, numărul lor depășește pe cel al cetățenilor inocenți. Ultimul stadiu al modernității, care ne-a oferit fericirea artei contemporane a reușit, printre altele, se deprecieze impostura. Îi simțim gustul și avem numai o simplă grimasă. Ce vedem? Ce auzim? Ce citim? Ni se prezice viitorul. Și uităm că acest lucru s-a făcut de atâtea ori... Ideea este că cetățeanul comun nu își dă seama de natura fricii sale. Cuvintele și *valorile* se succed și se adună, se înlănțuie și sar într-un dans macabru în care se caută *artistul* care poate să afișeze aceste lucruri ca o *street art* pe zidurile orașelor noastre interzise. Dificultatea nu rezidă atât în autorizația emisă de Primăria din Paris, cât într-o transpunere imagistică a artiștilor culinari care gătesc cu legume infectate: *plan de salvare a zonei euro, ruşinea zonei euro, state egoiste, a împrumuta bani la rate rezonabile, fond de relansare, a înfrunta curajos coronavirusul ucigaș, unitate, solidaritate în zona euro, a combate egoismele naționale, mutualizarea datoriilor, punerea în comun a datoriilor, criză sanitară, socială, economică, financiară... revenirea politicilor keynesiene și... a turismului de masă, a regăsi creșterea economică...* Toate acestea, fără a ține cont de câteva artefacte estetice precum *creșterea violențelor conjugale și accesul mai simplu la IGV*, determinate de impactul pervers al coronavirusului asupra medicilor și oamenilor. Pentru a rezolva urgența, trebuie intervenit cât mai repede posibil: aceste cuvinte au fost în avantajul virusului...

Cum spunea *le maître* Michel Foucault: *adevărul nu este nici absolut, nici stabil, nici univoc.* Cu toate acestea, în condițiile puțin propice de astăzi, *adevărul este că noi suntem pe marginea prăpastiei,* precizează un metafizician mai puțin cunoscut. Dar să nu disperăm! În joc este viitorul nostru! El se prezintă neapărat luminos. Unul dintre miniștrii noștri, unul dintre cei mai vizibili, îl evocă prin termeni contondenți care vor rămâne, fără îndoială, în istorie: *totul este posibil, avem totul în vedere, totul este pregătit*. Un altul preconizează *un pact republican care să scoată țara din această rutină*. De la prăpastie la rutină și înapoi, drumul pare destul de abordabil.

Cernobîl, geopolitică, susură alții mai avizați. Personal, mă alătur acestui punct de vedere, eminamente nuclear, chit că mă alătur unei cohorte de profeți pe care nu îi apreciez prea mult. Poziția mea de impostor mă jenează un pic. Totuși, geopolitica: ce minunăție! Conotația ei strategică și militară s-a subțiat în urma prăbușirii lumii bipolare, deci *totul este posibil*. Timpul modifică chiar și conceptele. Dacă lăsăm la o parte *lebensraum*-ul german și îl definim ca influența factorilor economici și culturali asupra politicii de stat, este suficient să-l răsucim puțin pentru a-i atribui factorul viral. Politologii din trecut nu s-au gândit deloc la asta. Și iată de ce: noul coronavirus era absent de la apel. Pregătind o ofensivă victorioasă, susținută de câteva detalii futuristice, cei din zilele noastre au în vedere, după dispariția virusului, o reîntoarcere la viața noastră de dinainte: globalizarea și comerțul relansate, relocalizare și reindustrializare peste mări, creștere puternică pentru a recupera pierderile, ecologia și încălzirea climatică reanalizate, lupta neobositoare contra inega-

lităților care nu încetează să se adâncească, imigranți relocați, democrație reformată și participativă pe cât posibil, federalizarea Europei... Toată paleta de instrumente de succes pe care o cunoaștem... Se poate și mai bine. Domnul Antonio Guterres, șeful unei organizații de binefacere, propune, pentru a salva planeta, de a conferi 10% din PIB-ul mondial relansării globale, proiect pe care îl va gestiona chiar el. Scopul acțiunii ar fi de a obține o societate mai sănătoasă, mai egalitară și mai inclusivă. Sloganele vechi mor greu...

În această criză, Franța s-a întors întotdeauna către ea însăși pentru a-și mușca propria coadă. Este un exercițiu pe care îl practică constant de aproximativ cincizeci de ani. Dar acum, deși afectată de o dereglare patogenă, îl practică dansând somnambulă pe o coardă. Incapabilă de a rămâne cu picioarele pe pământ, ea continuă să se agațe de himere: de ideile învechite că democrația și progresul merg mână în mână și că sunt eterne, că dreptul de a-i ajuta pe alții (*le droit-de-l'hommisme*) reprezintă valoarea absolută, că nimic și nimeni nu va putea opri reformele societății, că Republica cetățenească este singurul regim acceptabil, că religia este o nălucă, că sufletul uman dezbrăcat de toate elementele transcendente trebuie să se supună valorilor seculare. Aceste idei au produs o societate care ia apă din toate părțile: o societate pe care bărbații noștri și, mai ales, femeile noastre care sunt în politică și-au pus în cap să o conserve aducându-i ameliorări atavice. Iat-o, deci, zguduită de către un simplu microb.

Coronavirusul provoacă o revoluție pe care nimeni nu o aștepta și ale cărei consecințe le surclasează pe cele din trecut. După toate probabilitățile, nu vom opri prea curând această mașinărie. În lipsa unui proletariat eficient și sub control, nu ne rămân decât cetățenii... În mod tradițional cu un comportament inconstant, probabil ei nu vor ajunge foarte departe. Ca întotdeauna, demagogia și unele comportamente dictate de inerție îi vor prinde din urmă și o anumită revenire la practicile cotidiene se va impune. Va exista, totuși, un progres și după criză. Trecutul nu va fi același, sau cel puțin trebuie să sperăm ca va fi așa. Abandonul unei globalizări impuse, o Europă mai puțin agresivă, regăsirea suveranităților pierdute, frontiere restabilite, o democrație mai puțin dogmatică, un populism în schimbare l-ar putea schimba între timp. Și, în aceste condiții, o renaștere spirituală va deveni, poate, posibilă...

Recunosc că nici una din aceste ipoteze nu prezintă o certitudine foarte mare. Mai sunt și altele. Pitiți în colțurile lor ascunse, profeții care dețin puterea își pregătesc bucătăria. Am văzut că gusturile și aromele sunt într-o permanentă schimbare. Și geopolitica împreună cu ele...

Este clar că ipotezele de mâine vor ține mai mult cont de China. Este insuficient să spunem că este de evitat această situație. Că lumea nu va fi neapărat mai bună. Trebuie să privim viitorul pe care criza actuală îl pregătește. China profită de această situație și încearcă să facă uitat faptul că ea a fost la originea acestui dezastru. Cât despre noi, care *știm că civilizațiile noastre sunt muritoare*, am uitat că cea a Chinei este singura care a cunoscut trei milenii de continuitate și că a luat peste picior democrația și drepturile omului. Înțelepciunea sa este construită pe alte principii. Orice am crede despre tradițiile sale despotice și regimul său politic actual, fără îndoială detestabil, trebuie să

se recunoască faptul că, în circumstanțe care apar brusc dintr-un neant pe care credeam că îl stăpânim, formele autoritare au de câștigat. În timp ce economiile democrațiilor liberale vor avea nevoie de timp să se pună pe picioare, socialismul de piață, atât de deplâns de concurenții săi și de văicăreții lumii libere, reîncepe să duduie. Criza, pe care China ar fi provocat-o în mod deliberat, o va propulsa înaintea celorlalte țări pe scena mondială. Cu un pas înainte puterilor occidentale, ea va ocupa, probabil, mai devreme decât era prevăzut, locul întâi. Configurația politică a planetei noastre se va schimba. Lovită puternic de criză, economia puternică a Americii riscă să intre în recesiune. Drumul Mătăsii va avansa din nou cu pași mari. Sinizația Europei poate deveni o provocare a viitorului. Ce-i mai rău poate să se întâmple. Căci această țară poate cunoaște noi recidive care îi pot afecta puterea. În plus, este suficient de a cunoaște atât de puțin istoria Chinei pentru a ști că perioade lungi de anarhie și de haos au dat un ritm prosperității sale milenare. A cădea și a ieși din abis reprezintă un sport pe care ea îl practică lăsând totuși impresia că îl ignoră. De altfel, noi repetăm în cor că istoria se repetă... Dar vai, istoria încarnează și învățămintele cele mai negre pe care umanitatea le poate cunoaște. Lecțiile ei au rămas, însă, niște litere moarte.

Dar să lăsăm China la destinul ei, care se profilează puternic în confruntarea ei cu lumea occidentală, pentru a încerca să ne lansăm pe panta alunecoasă a unui destin imanent lumii în care trăim. Pretenție puțin deplasată într-o țară lipsită de pretenții. *Șocurile asimetrice afectează, însă, societatea umană în mod inegal, pe unii mai grav decât pe alții,* afirma cu pertinență una din contribuțiile interesante ale prezentei culegeri de opinii. Asimetria constituie, de altfel, o constantă a istoriei. Dacă privim, nu fără o oarecare condescendență, problema care ne preocupă, putem constata că marile epidemii din trecut - ciuma de la Atena, cea din Bizanțul iustinian sau așa-numita ciumă neagră de la mijlocul secolului XIV, au afectat grav societățile respective. Ele le-au răvășit de manieră catastrofală, împingâdu-le spre o perioadă de criză durabilă. Atât democrația ateniană, cât și Imperiul Bizantin au trecut la o fază nouă a dezvoltării și au avut nevoie de o perioadă îndelungată de timp pentru a recupera. Influența asupra mentalităților a jucat un rol important în evoluția lor ulterioară. În ceea ce o privește, marea ciumă neagră din Occident a marcat sfârșitul societății medievale, creând condiții favorabile pentru apariția Renașterii, deci a modernității. Epidemia actuală are și, aparent, va avea efecte mult mai modeste, chiar dacă ea a demonstrat existența unei mutații radicale a modului de a concepe boala, moartea, viața. Întrebarea pe care o formulăm, totuși cu oarecare prudență, este dacă această schimbare, condiționată de un trecut recent, va afecta viitorul civilizației noastre și în ce măsură va contamina, în condițiile globalizării, celelalte civilizații ale Planetei.

Pentru moment, se poate constata doar că apariția subită a unui banal virus cu consecințe relativ moderate a devenit un simbol al vulnerabilității societăților moderne, revelând o tară congenitală a regimului democratic, considerat ca fiind expresia celui mai perfect sistem de organizare politică. Panica generală, incapacitatea de se organiza și de a face față crizei de manieră coerentă, egoismele naționale, politicile dezordonate au demonstrat că sistemul

are lacune ale căror cauze sunt eminamente endogene. Așa cum am spus, un sistem autocrat ca cel chinez s-a dovedit capabil, în contextul acestei crize, de o reacție incomparabil mai rapidă și eficace. Această lecție paradoxală poate avea consecințe funeste în dezvoltarea politică ulterioară a societăților occidentale. Pe de altă parte, situația economică, grav perturbată de măsurile de prevenire și de control ale epidemiei, a demonstrat o surprinzătoare capacitate de resurgență. Capitalismul nu a murit încă. Comerțul maritim și-a menținut ritmul, fluxurile financiare mondiale au rezistat la șocul provocat de epidemie, revoluția informatică și-a continuat progresele. Experții în materie preconizează o reconstrucție a economiei pe baza ofertei și mai puțin a cererii, introducerea unui taxe *carbon* care să asigure tranziția ecologică, reforme ale intervenției statului în economie, crearea de ecosisteme inovante. Reconstituind vigoarea Occidentului, aceste măsuri sunt menite, de asemenea, să apere libertățile și principiile democratice împotriva ofensivei comerciale chineze cât și a celei ideologice a așa-numitelor *democraturi* din Estul Europei: o pacoste cu miros de epidemie. Fosta *lume liberă* își propune să administreze un antidot cordial celor care se amuză cu idei suveraniste retrograde și îi contestă supremația.

O analiză mai profundă a consecințelor epidemiei care bântuie în întreaga lume impune, după opinia noastră, o abordare pe care o putem califica, cu riscul de a folosi un concept care și-a pierdut în vremurile noastre conținutul inițial, drept metafizică.

Revoluția coronavirusului, dacă putem vorbi de revoluție, concept depășit, se pare, de progresul *reacționar* anti-marxist, ne anunță din punct de vedere filozofic, o lume puțin diferită de cea în care am trăit și în care continuăm să trăim încă, cu incertitudinile de rigoare. Această pseudo-revoluție ne-a permis să descoperim, mai mult sau mai puțin clar, o schimbare fundamentală a concepției despre existența umană. Schimbarea aceasta se schița de mai bine de o jumătate de secol, în urma unui război mondial care a consemnat pierderea a zeci de milioane de vieți, îndeosebi într-o Europă unde se dezvoltase deja de mai multe secole o civilizație care exalta omul și inalienabila lui demnitate. De mai bine de 70 de ani, Europa cunoaște, între altele grație realizării unității continentului, o perioadă de pace fără precedent în istoria ei. Chiar dacă conflicte armate, soldate cu nenumărate victime, au continuat să afecteze alte părți ale lumii, omul occidental s-a mulțumit să le urmărească la televizor cu compasiunea generată de concepțiile umaniste, nuanțată subliminal de indulgența față de societăți insuficient dezvoltate. Alte civilizații, alte tradiții, alte moravuri. Pentru a le aduce la nivelul drepturilor omului pe care acestea le ignoră, intervenții militare devin ocazional necesare. Se intervine, prin urmare, din considerente umanitare. Soldați occidentali se sacrifică pentru binele umanității, dar sacrificiul lor este greu de acceptat. Pentru că ideea morții este insuportabilă. În societățile noastre secularizate, moartea este percepută în materialitatea ei. Distincția între sacru și profan a încetat să preocupe o civilizație prolixă, dominată de un discurs antireligios. Concepțiile privind imortalitatea, sufletul, reîncarnarea nu mai prezintă niciun interes pentru consumatorul modern obsedat de puterea de cumpărare și de goana după

satisfacții materiale. Am putea spune că moartea este în criză. Am învățat s-o ignorăm. Progresele medicinei, fără să vorbim de progres în general, reușesc să prelungească viața dincolo de tot ce puteau imagina strămoșii noștri. În trecut, fără să fie o sărbătoare, moartea comporta ceremonii sofisticate care celebrau, în pofida aparențelor, viața, fie ea viitoare. În prezent, la oraș, moartea intervine, în general, fără zgomot, la spital sau în instituții specializate pentru tratamente finale. O boală rușinoasă. Ea rămâne, însă, o călătorie fără întoarcere, singurul mijloc de transport care va avea întotdeauna călători la bord, cum spune un scriitor dispărut de decenii. El adaugă că moartea se plimbă în ambulanță. Situația pe care o trăim corespunde bine acestei imagini. Stridența sirenelor care răsună în orașele noastre o confirm, nu fără o oarecare ironie. Brusc, moartea își afirmă, grație coronavirusului, dreptul la o existență zgomotoasă. Ea a revenit la modă. Dar sub forme inedite, rău prevestitoare. Filozofie facilă… Să asumăm, fără pretenții excesive, această disciplină sui generis. De altfel, o tradiție milenară ne-a învățat că moartea este un subiect predilect al filozofiei. Frământată de preocupări societale, indiscutabil mult mai importante, filozofia contemporană, în măsura în care ea există, o ignoră.

În antichitate, problematica morții constituia o preocupare constantă a tuturor filozofilor. De altfel, religiile din toate timpurile, dar îndeosebi cele monoteiste, o țin la mare cinste. În perspectivă religioasă, viața, moartea și imortalitatea se contopesc, sunt inseparabile. Un autor modern exprima această idee într-o butadă, fără îndoială discutabilă, dar elocventă: *Noe a murit prematur, la 950 de ani, în urma unui exces de băutură.* Citatele din marile sisteme filozofice din antichitate referitoare la acest eveniment inevitabil al existentei umane sunt numeroase și ar putea fi compulsate în adevărate tratate. Pentru că, dacă nașterea, celălalt eveniment capital al existenței noastre are loc în condițiile inconștienței subiectului, folosind un limbaj paradoxal, putem afirma că moartea poate fi trăită. Platonicienii, peripateticienii, epicurienii, stoicii o tratează cu cea mai mare atenție. Pe scurt, în antichitate viața și moartea sunt strâns legate. Ideea că viața este ucenicia morții viitoare este omniprezentă, ca și cea care consideră că a filozofa înseamnă a învăța a muri. În perioada Renașterii, afirmând că *filozofia este o meditație asupra morții,* Erasmus confirma această formulă. Două secole mai târziu se schimba macazul. *Să învățăm să murim. De ce? Reușim perfect la prima încercare,* spune moralistul Chamfort. Pe baza unei logici elementare, un autor modern adăuga silogistic: M*oartea nu se poate învăța; nu se poate învăța decât ceea ce este repetabil. Or, moartea este un eveniment nerepetabil, unic.* Filozoful contemporan ca și omul de pe stradă și-au însușit perfect silogismul.

Sub o formă diferită, creștinismul avalizase, însă, implicit concepția filozofiei antice. Viața terestră nu este decât o trecere din lumea hazardului și a suferinței în cea veșnică a comunității cu divinitatea. Moartea este începutul unei noi vieți. Orice am crede despre această credință, ea a impregnat timp de mai bine de un mileniu societățile europene. Un fapt în aparență banal, demonstrează mutația existențială intervenită nu numai în percepția filozofică a trecerii de la viață la moarte, ci și condițiile sociale ale acestei treceri. Odinioară, în general, ea avea loc în public, în prezența apropiaților și a altor

persoane, chiar și a copiilor. În Franța absolutistă, decesul monarhului se desfășura în public. Înalți demnitari, curteni și clerici asistau în mod obligatoriu la moartea regelui sau a membrilor familiei sale. Ceremonialul public al morții era general. Numeroase picturi din epocă confirmă acest fenomen care continua o tradiție ancestrală. Privatizarea morții intervine la sfârșitul secolului XVIII. Treptat, concepția laicistă a vieții care respinge violent orice manifestare a religiozității se generalizează. Moartea se transformă într-un eveniment intim care trebuie ascuns publicului. În lumea secularizată în care trăim, obligația de a exalta nenumăratele plăceri ale vieții împinge trecerea la viața de apoi în umbra indecenței.

Și iată că, dintr-o dată, grație unui virus plin de virtuți, această indecență virtuală se cuplează cu frica, o frică diferită de cea obișnuită. Progresul inerent evoluției umane nu ratează ocazia de a-și manifesta și în acest domeniu, prin definiție imaterial, atotputernicia. Am putea spune că o frică mortală de o calitate nouă se bucură în zilele noastre de o binemeritată celebritate, dacă nu chiar de glorie. În trecut, acest sentiment se limita la o expresie sensibil mai modestă. *Adeseori, teama de moarte împinge omul spre moarte… cauza mizeriei omenești nu este moartea, ci teama de moarte.* Aceste maxime sumbre aparțin lui Epicur, exponentul principal al moralei hedoniste din epoca antichității. Bizar, nu? *Murim din cauza fricii de moarte. Cei care se tem de moarte, se tem, de asemenea, de viață. Dacă ne debarasăm de teama de moarte, vom deveni liberi,* adăuga în același registru Chateaubriand. După cum vedem, citatele literare paradoxale cu privire la problemă nu lipsesc din repertoriu.

Virusul a introdus, însă, în repertoriu un accent inedit care ne dă un fior plin de farmec. Marea noutate în materie este că teama de moarte a devenit o problemă de stat. Declarațiile oficiale și mediatice, care ne avertizează de primejdia care ne pândește la colțul străzii și nu numai, abundă în ansamblul țărilor occidentale. Și cum, conform unei tradiții seculare, Estul Europei continuă să joace mimetic, suntem datori să ne adaptăm luminii crepusculare care ne permite să rămânem moderni. Suntem informați sistematic că spitalele sunt asaltate de muribunzi, secțiile de terapie intensivă sunt supraaglomerate și numărul morților crește zilnic cu o consecvență meritorie. Se impun, deci, măsuri drastice de prevenție. Viața normală a devenit o iluzie, o perspectivă îndepărtată, o utopie marxistă. Vaccinați-vă! este sloganul la ordinea zilei. În ce măsură promovarea oficială a fricii este justificată? Întrebare fără răspuns pe care nevaccinații o tratează cu o indiferență ilegală.

Dacă consultăm statisticile, care au început să înregistreze fenomenul cu o pertinență controversată, constatăm că, față de anii precedenți, creșterea mortalității este nesemnificativă și că, probabil, frica de moarte care bântuie pe meleagurile civilizației iudeo-creștine este puțintel exagerată din considerente care depășesc înțelegerea cetățeanului de rând. Cât despre comparația cu epidemiile din trecut, ea se dovedește neconcludentă. Gripa spaniolă de acum un secol a realizat performanța de a trimite în eternitate de circa zece ori mai multe victime decât epidemia actuală. Ea a produs o spaimă foarte relativă. E drept că ea intervenea la sfârșitul unui război a cărui productivitate

era incontestabil mai fiabilă. Ne rămâne posibilitatea să constatăm că o pace durabilă prezintă din punct de vedere filozofic și psihologic beneficii greu de apreciat la justa lor valoare. Postmodernitatea, prin definiție inovantă, își pune amprenta pe tot ce mișcă într-o lume în care dinamica socială orfană de fermentul marxist își caută cu obstinație un destin.

Pentru a concluziona pe o linie optimistă aceste considerații marginale, ușor deplasate pentru cititorii avizați, ne permitem să adăugăm un ultim citat, producție a unui gânditor emerit, ignorat de istoria filozofiei: tătucul Stalin. *Moartea rezolvă toate problemele,* spune acest cunoscător în materie. *Când nu sunt oameni, nu sunt probleme. Viitorul se va însărcina de rezolvarea problemelor. Moartea unui om este o tragedie, cea a unui milion de oameni, o statistică.*

Care va fi viitorul morții? Reabilitarea ei nu va interveni prea curând. Este o problemă care se plimbă domol în timp. O *chestiune* á la Caragiale. Postmodernitatea ar avea nevoie de un nou Stalin pentru a o rezolva. O oroare absolută! Forma pe care o va îmbrăca într-un viitor imprevizibil rămâne un mister a cărui cheie diabolică pendulează în vid deasupra înțelegerii noastre. În general, ororile omenești sunt incomprehensibile și nu au limite.

18 octombrie 2021

George Banu
Membru de onoare al Academiei Române
Profesor emerit de studii teatrale la Sorbonne-Nouvelle, Paris

Personalitate marcantă a teatrului, critic și scriitor, George Banu a studiat la Academia de Teatru și Film din București, a obținut un doctorat în Estetică la Universitatea din București și un doctorat în Teatrologie la Sorbonne-Nouvelle.

În 1973 se stabilea la Paris, iar în 1978, la Universitatea Sorbonne-Nouvelle, își susținea teza de doctorat în Teatrologie cu titlul „L'Orient et le nouveau utopique: Brecht, Meyerhold, Einstein". Nouă ani mai târziu, la aceeași universitate, susținea doctoratul de stat cu teza „Practique de la mémoire dans l'art de la mis en scène au XX-eme siècle". După ce a fost ales de trei ori președinte al Asociației Internaționale a Criticilor de Teatru, astăzi este președintele de onoare al acesteia.

A publicat numeroase lucrări consacrate activității teatrale din secolul XX şi figurilor ei reprezentative: Brook, Kantor, Strehler, Vitez, Grüber. Printre cele mai cunoscute titluri ale sale se numără: „Teatrul memoriei" (1993); „Peter Brook. Spre teatrul formelor simple" (2005); „Ultimul sfert de secol teatral" (2003); „Parisul personal - Autobiografie urbană" (2013); „Convorbiri teatrale: Festivalul Internațional de la Sibiu" (2016); „Parisul personal - Casa cu daruri" (2015); „Shakespeare. Lumea-i un teatru" (2010); „Scena modernă. Mitologii și miniaturi" (2014); „Teatrul de artă, o tradiție modernă" (2010, 2013); „Japonia, Imperiul Teatrului" (2015).

De-a lungul carierei i-au fost înmânate importante titluri și distincții: profesor emerit de studii teatrale la Sorbonne-Nouvelle; membru de onoare al Academiei Române; Chevalier des Arts et des Lettres; Doctor Honoris Causa al Universității Naționale de Artă Teatrală și Cinematografică „I.L.Caragiale"; Chevalier des Palmes Académiques; membru de onoare al Fundației Culturale Române; cetățean de onoare al orașelor Bologna și São Paulo; Cavaler al Ordinului „Meritul Național"; Officier des Arts et des Lettres.

„Pandemia ne-a dat timp, constrângându-ne să rămânem acasă şi să explorăm, astfel, tezaurul devalorizat al teatrului, să reconstituim vechi aventuri, să ne regăsim pe noi înșine. Un timp, „interiorul" a temperat excesele voiajelor, ale circulației, ale socialității. O experiență dificilă, dar, pentru unii, o sursă de reînnoire. Şi nu doar o frustrare."

Janus bifrons, sau teatrul în pandemie

George Banu

O extensie planetară

Târziu, în noapte, telefonez unei prietene de la Sibiu care, agitată, îmi mărturisește că mi-a ascultat doar intermitent o conferință, căci voia să vadă și un spectacol al lui Lev Dodin și reluarea *Lecției* lui Ionesco, pusă în scenă de Mihai Măniuțiu cu Constantin Chiriac și Ofelia Popii; că, apoi, s-a uitat la un spectacol de dans israelian transmis de la Paris; și că, momentan, nu dorea să prelungească abuziv conversația cu mine, căci în câteva minute începea un concert de operă de la Metropolitan… „Doar în timpul festivalului internațional mai am așa un ritm!" Ce plăcere! Felix Alexa îmi mărturisește regretul de a nu-i fi reamintit *Antigona* în regia lui Lefteris Vouyatzis care deschidea manifestațiile online de la Epidaur, dar îl consolez anunțându-i capodopera lui Robert Wilson, *Sonetele lui Shakespeare*, la Teatrul Național din Craiova. Un prieten mă sună pentru a mă informa că am șansa să văd două spectacole de la Schaubühne pe care știa de demult că le-am ratat. Cu Andrei Șerban, mai prezent că niciodată în fața ecranului, schimbam link–uri, iar Niky Wolcz îmi solicita informații pentru net…! Astfel se constituie adevărate rețele planetare reunind pe cei care, ca mine sau alți prieteni apropiați, adoptă o asemenea formă de substituție. Noi căutăm „teatrul peste tot"… oriunde în lume! Și pe orice suport!

Această demultiplicare a înregistrărilor a fost un răspuns improvizat la suspensia brutală a teatrului, căreia i s-a căutat un paliativ prin explorarea și reactivarea moștenirii latente, aceea a spectacolelor, a artiștilor. O moștenire rar frecventată înaintea pandemiei. Operația se poate compara cu aceea a unor săpături arheologice în terenuri devalorizate. Spectacole vechi, uitate sau legendare, au reapărut pe ecrane tocmai pentru a atenua absența teatrului și a–i prezerva locul temporar suspendat. De aceea s-a procedat la ce am putea asimila cu o formă de respirație artificială. Oxigen injectat ca într-o operație de reanimare a unui bolnav în numele deciziei de a lupta, de a nu ceda, de a se opune! Retransmisiile online s-au constituit într-un front defensiv, profilaxie pe timpuri de abstinență. (De aceea nu pot uita un scandal, formula primului ministru francez care, când a anunțat obligația de a rămâne sedentari, a inclus printre activitățile ne–necesare toate manifestările artei. Ele pot fi o sursă de contaminare, dar ele sunt necesare! Contra unui asemenea diagnostic s-a constituit rezistența online!).

O arheologie a teatrului

Retransmisiile, mai ales de teatru, mai puțin de operă, au suscitat îndelung o rezervă comună, pentru public și artiști reuniți. Invalide, amputate de esența fizică a jocului, reducându-l la o imagine de suprafață, li s-a reproșat inadecvarea cu esența teatrului, cu vorbele și corpurile ca manifestații în prezentul comun al sălii și al scenei! Personal, mai puțin agresiv, eu le-am asimilat unor ruine, căci, ca și ruinelor, le lipsesc anumite fragmente; dar în aceste spectacole rănite putem detecta și persistențe ce permit reconstrucții imaginare. Venus din Milo nu seduce tocmai prin absența brațelor? În cartea sa, „Pe umerii giganților", în capitolul *Despre unele imperfecțiuni în artă*, Umberto Eco polemizează cu cei care restaurează capodopere ale lumii antice, ca Venus din Milo: „Fără doar și poate, Venus din Milo, mutilată de-a lungul veacurilor, are câteva lipsuri. Mulți imbecili s-au străduit să o facă din nou perfectă, și am văzut o variantă dintr-asta cu brațe într-un muzeu al statuilor de ceară din California, cu inscripția „așa cum era când a fost creată de un sculptor anonim". Însă, de ce mi se pare o idioțenie încercarea de a o perfecționa pe Venus din Milo? Pentru că atunci când o admirăm, suntem fascinați de încercarea de a ne imagina întregul care s-a pierdut. Dar acestei senzații i se alătură gustul, rezumat prin sintagma estetica ruinelor, ce ia naștere în secolul al XVIII-lea". Înregistrările sau fragmentele rămase nu reclamă și nici nu implică efortul de a disimula absențe și a propune viziuni complete. Ele sunt exploatate ca atare, ca urme arheologice cărora în cel mai bun caz li se pot aduce ameliorări tehnice.

Despre retransmisii putem spune ce s-a afirmat adesea despre traduceri: „Nu se pot face, dar trebuie făcute!"; și de aceea azi, grație acestor inserții teatrale pe ecranele noastre, intrăm în biblioteca Babel a spectacolelor! În hățișul rezervelor explorate când descoperim un grăunte de aur, când ne revoltă eșecul unor captații. Ca pentru traduceri! Și unele, și altele alternează reușita „co-genială" cu deteriorarea deplorabilă! Andrei Șerban vedea entuziast *Bachantele* lui Grüber la New York, iar eu, la Paris, închideam televizorul în fața unei *Livezi de vișini* a lui Peter Zadek deplorabil captată la Viena! Labirint cu revelații și decepții! Pierdem și câștigăm!

Cercetările în arhive au fost însoțite de deziluzii, căci adeseori fie starea înregistrărilor era deplorabilă, fie erau reduse la câteva fragmente disparate, cioburi de altă dată. Dar nu oare aceasta e starea atâtor opere de artă care se prezintă fragmentar și ne obligă să sesizăm impactul „fragmentului" ca rest simbolic și poetic încărcat? Este, de altfel, lecția implicită a arheologiei. Și cum să nu evoc emoția a cinci minute dintr-o veche emisiune de televiziune ce mi-au permis să-l văd pe Jean Vilar făcându-și adioul la teatru? Singur și îmbătrânit. E ca și cum aș fi descoperit o icoană deteriorată, dar posedând încă farmecul privirii, noblețea ochilor… prin aceste descoperiri, teatrul s-a afiliat la poetica ruinelor.

Relația cu spectacolul real, cert, diferă; dar retransmisia nu întotdeauna

implică doar deficit. Ea permite și accesul la o dimensiune adesea inaccesibilă din sală… auzim ce altădată nu auzeam, vedem ce nu vedeam! Un splendid gros-plan a lui Titus din *Bérénice* a lui Grüber, sau o șoaptă a Ludmilei Mikaël. „Murmurul este un strigăt ce nu-l poți clama… el vi se adresează pentru a-l asculta…", spune Grüber! Putem percepe fizionomia tragică a lui Harpagon din *Avarul* lui Șerban la Comedia Franceză, sau accede la puritatea Giuliei Lazzarini în Ariel din *Furtuna* ori la noblețea lui Ion Caramitru în *Vicarul* pus în scenă de Radu Penciulescu! Beneficiul privirii de aproape! Cum se poate naște atâta adevăr dintr-o ficțiune, îmi spun uimit! Și atunci, frustrarea se convertește în consolare! Ecranul e o lupă și mă reconciliez cu el captând detalii artizanale. Descopăr pleoapa care palpită și vocea care psalmodiază! Înainte de pandemie, nu aveam acces, nici unii, nici alții, la această proximitate poetică. La acest teatru de intimitate!

Acum, numeroși sunt cei care se resemnează cu ecranele și teatrul online… un compromis determinat de acest domiciliu forțat universal impus! Teatrul văzut de acasă, din spațiul privat, din refugiu sanitar, a fost o alternativă.

Reîntâlnirea cu fantomele

Teatrul pe ecrane ne permite reîntâlnirea cu morții… Actori cunoscuți, actori prieteni, actori dispăruți, regăsiți în exercițiul jocului… un joc nesfârșit, dincolo de doliu, o supraviețuire definitivă! Ilie Gheorghe în *Faus*t, Virgil Flonda în *Vladimir*, Bruno Ganz în *Prințul de Homburg*… ei nu au murit, ei sunt prezenți sub ochii noștri și, ca într-o superbă nuvelă a lui Bioy Casares, *Invenția lui Morel*, beneficiază de un statut dublu, acela de prezență–absență! Încarnări pe ecrane și fantome ale minții! Doar aceste vizite retrospective online pot produce asemenea efecte! Spiritele scenei revin printre noi.

Fantomele sunt și unele reprezentații înregistrate pe care le privim din perspectiva morții. *Hamlet*–ul testamentar al lui Vlad Mugur, sau *Livada* lui Harag, *Galileo Galilei* – ultimul spectacol al lui Antoine Vitez – sau *Cosi fan tutte*, cântecul de lebădă al lui Strehler! Tinerii de azi le pot privi ca edificii defuncte, corect restituite, dar străine; însă ele servesc de album memorial martorului care am fost! Sau al îndrăgostitului de teatru care n-am încetat să fiu! Fragmente ale unei autobiografii astfel revizitate! Un *memento mori* optimist… și, senin, îmi murmur: totul nu dispare!

Alfred de Musset elogia „teatrul într-un fotoliu" pe care, circulând cu prețul unor eforturi și dificultăți reale, dintotdeauna l-am repudiat. „Să văd teatrul într-o sală", în țara unde locuiesc sau altundeva, printre oameni, acesta mi-a fost crezul! Azi, dimpotrivă, mă regăsesc „într-un fotoliu" pentru a călători în lume și a vizita, nostalgic, acest regat al umbrelor ce se agită pe ecrane. Mă confrunt cu indecizia între ce a fost și ce, parțial, trăiește încă… aștept, însă, un miracol, acela al reînvierii teatrului pe scenă, teatru de a cărei absență respirația artificială online doar ne atenuează frustrarea! Ea își are meritele ei, dar și defectele. E un remediu de substituție. E un balsam temporar. Un medicament antidepresiv.

Condiția oamenilor de teatru

Artele spectacolului sunt arte colective; și cei care le exersează se disting de artiștii solitari ce-și sunt suficienți lor înșiși. Această opoziție, pe timp de pandemie, s-a impus în mod flagrant suscitând, în funcție de domeniul practicat, reacții specifice. Scriitorii și filozofii au redactat opere inedite sau și-au elaborat memoriile, căci au fost imperativ claustrați în spațiul privat și, implicit, detașați de practicile sociale sau mondene. Astfel, s-au dedat integral operei lor. Dimpotrivă, regizorii au resimțit constrângerea ca o sancțiune ce i-a afectat artistic și i-a deprimat profund. Nici o comparație cu fecunditatea însingurașilor prin vocație.

Regizorul creează în contextul unei comunități ale cărei forțe îl mobilizează și îi sunt propice creației. Spectacolul se face împreună cu actori și colaboratori artistici: aici, solitudinea e improductivă. Redus la el însuși, regizorul e deposedat de energia colectivă - cu atât mai mult cu cât, de câteva decenii, a încetat să-și mai exercite atribuțiile ca un lider autoritar. El e deposedat artistic. Și de aceea, văzându-mi prietenii regizori, le-am înțeles efortul de a proceda la o temporară tranziție vocațională: Andrei Șerban a început să colaboreze regulat la „Liternet" cu texte evocând evenimente și personalități din parcursul carierei; Silviu Purcărete și-a regăsit o pasiune din tinerețe, desenul; Mihai Măniuțiu a scris versuri de o calitate excepțională sau un roman admirabil… toate, exerciții de consolare pe fond de frustrare. Gabor Tompa a continuat să monteze, dar s-a și refugiat în poezie. Dar, mai presus de orice, pandemia le-a revelat specificul: împlinirea prin cooperarea cu alții. O soluție neașteptată fu tentantă și i s-a adeverit pertinența, în ciuda reticențelor prealabile și a dificultăților pe care le-a comportat: regia din depărtare, prin Zoom. Comunicare la distanță, dialog tehnologic și pariu artistic, iată ce implică acest exercițiu. El a permis câteva realizări de excepție ca *Plugarul* și *moartea* în regia lui Silviu Purcărete la Teatrul Național din Iași, *Elektra* de Strauss în regia lui Krzysztof Warlikowski, și altele. Regizorul și-a regăsit partenerii, chiar dacă în mod virtual; și, astfel, s-a împlinit. Vocației de tranziție i-a succedat exercițiul temperat al vocației originare.

Actorii, la rândul lor, au resimțit pandemia ca o sancțiune ce i-a afectat radical. Ei au fost despuiați atât de participarea la o creație de grup, dar totodată și de plăcerea de a se expune în fața unui public care îi solicita și excita. La București, Ion Caramitru îmi mărturisea: „îmi lipsește scândura scenei!"; la Paris, vechiul director al Comediei Franceze, prietenul Marcel Bozonnet, îmi confirma același sentiment de frustrare a actorului „interzis de planșeul de lemn al platoului". Oamenii de teatru, mai intens decât alți artiști, au fost sancționați în chiar exercițiul artei lor de interdicțiile sanitare.

Putem remarca, însă, că celălalt versant, benefic de astă dată, încetinirea – uneori, e drept, excesivă – a procesului de producție adoptat de regizorii semnificativi ai scenei europene. Înainte, fără a-și mai acorda acest timp care, inițial, a fost luxul teatrului de artă, ei circulau nevrotic de la o țară la alta, de la un text clasic la unul modern, reducând durata de preparare și de repetiții.

Brusc, ei au trebuit să suspende alienarea acestei frenezii și să revină la ei înșiși. Să se interogheze și să se prepare. Să repete lent, uneori profitând de strategii interioare, disidente chiar, restabilind astfel valoarea pierdută a lentorii ca regim de producție scenică.

Pentru Festivalul de la Sibiu am realizat o serie de interviuri cu figuri emblematice din Europa și din țară. Dialoguri excepționale. Calitatea lor e, indiscutabil, un efect al recluziunii, al replierii și al imobilității lor temporare. Sedentari și solitari, în condițiile unei stagnări severe a producției teatrale, ei și-au reconstituit rezervele și regândit condiția. Cel puțin pasager… și de aceea, spectacolele post-pandemice au fost, cel mai adesea, reușite memorabile.

Un singur artist distrus de pandemie, Pippo Delbono! Poate pentru că e artistul cel mai atent nu doar la arta colaboratorilor săi, ci și la parcursurile lor umane. În lipsa lor, el s-a întunecat și, văzându-l, m-am îndurerat.

Publicul pierdut și regăsit

Teatrul, aserțiune cunoscută, e o artă de prezență! Prezență împărtășită, la bine și la rău, căci să nu exagerăm mitologic: de câte ori n-am vrut să părăsim o sală, să fugim de la un spectacol… dar, de câte ori, nu ne-a delectat intimitatea cu publicul, relația cu el ca adunare efervescentă. Ea nu e sinonimă cu fluxul inform al vizitatorilor unei expoziții, nici cu sala haotică a unui concert de rock. Dimpotrivă, ea se prezintă ca un ansamblu organizat ce prezervă dreptul la o identitate individuală în contextul unei comunități structurate. Și, de aceea, satisfacția provine totodată din recunoașterea de sine și din asocierea cu partenerii de sală. „Singur printre ceilalți" - aceasta-i condiția spectatorului.

Pandemia a produs solitudini. Ecranele au însingurat pe amatorii de teatru care îl frecventează și din plăcerea de a aparține unui grup a cărui tensiune e contagioasă, a cărui atenție consolidează unitatea. Această partenogeneză - sală / scenă – proprie actului teatral a suportat cele mai drastice interdicții și, adeseori, ea, mai cu seamă, a fost regretată. În fața unui ecran, spectatorul e singur precum cititorul în fața unei cărți. Pertinența percepției nu e afectată, dimpotrivă chiar; dar celui care privește îi lipsește sentimentul comunitar. Ne ducem la teatru și pentru că ne plac oamenii… pandemia a afectat această relație colectivă. Fiecare a putut fi un spectator solitar privind opere transmise, dar fără a aparține unui public. Fără posibilitatea de a institui o relație imediată cu vecinul sau cu actorul. Iar aceasta îmi amintește de răspunsul unei actrițe care făcea și teatru și cinema, și care, solicitată să-și declare preferința, răspundea: „La cinema trimiți scrisori, la teatru săruți. Uneori, mă plictisesc de corespondență, și vreau să sărut". Ecranele au servit de „scrisori" venite de altundeva, de altcândva, dar noi am așteptat „sărutul" teatrului. Și de aceea, când l-am efectuat, cu toții ne-am bucurat.

Reluarea activității teatrale a surprins printr-un simptom semnificativ: entuziasmul sălilor. El depășește reacțiile de odinioară: aplauzele sunt extreme, ovațiile prelungite căci, dincolo de spectacol, spectatorii își sărbătoresc regăsirea comună și publicul își salută reînvierea. Teatrul se împlinește și datorită lui.

Ambivalența lui Janus

Pandemia a sancționat creatorii și spectatorii de teatru, dar totodată ea a revelat resurse uitate sau refuzate; ea a reactivat memoria disprețuită a scenei și a valorizat-o ca un depozit mnemonic conținând resurse ignorate. Moștenire exemplară, a cărei valoare s-a impus în contextul interdicțiilor ce s-au aplicat unei arte comunitare ca teatrul. Pandemia ne-a dat timp, constrângându-ne să rămânem acasă și să explorăm, astfel, tezaurul devalorizat al teatrului, să reconstituim vechi aventuri, să ne regăsim pe noi înșine. Un timp, „interiorul" a temperat excesele voiajelor, ale circulației, ale socialității. O experiență dificilă, dar, pentru unii, o sursă de reînnoire. Și nu doar o frustrare.

Pandemia a stagnat producția teatrală, dar totodată ea a determinat invenția unor răspunsuri inedite, a unor soluții inimaginabile în alte condiții. Azi, există o „scenă digitală" și o „scenă vitală"; ele sunt complementare. Spectacole odinioară inaccesibile pot fi descoperite la celălalt capăt al lumii. O solidaritate dincolo de frontiere s-a instaurat. Noile generații de artiști și spectatori pot beneficia de scenele lumii, fără a sacrifica, însă, și satisfacția de a fi prezenți, aici și acum, în interiorul unei săli, actori și spectatori reuniți. Căci sălile goale văzute pe timpul pandemiei au revelat importanța publicului.

Azi, încă supus unor restricții, teatrul și-a restaurat protocolul specific, mobilizând totodată actorii și publicul în numele dialogului care-i constituie esența. Revenirea virusului suscită o incertitudine tulburătoare: dacă o pandemie temporară poate produce răspunsuri duble, asociate, dimpotrivă o pandemie cronică sperie și deprimă. Ea interzice perspectivele și întunecă viitorul. Indeterminarea în timp și eterna revenire a bolii, deprimă. Ambivalența atunci dispare, iar noi, deprimați, intrăm în ciclul lung al descurajării.

Cioran scria în *Caietele* sale: „E celebră vorba lui Pascal care răspundea surorii sale când aceasta-i reproșa că nu se îngrijește: «Spui asta pentru că nu cunoști neplăcerile sănătății și avantajele bolii». Într-o carte de Șestov am descoperit, pentru prima oară, această frază care a avut un efect extraordinar asupra mea. Îmi amintesc că am fost gata să țip. Aveam șaptesprezece ani… Orice boală e o inițiere". Și COVID–ul a fost una.

Această ambivalență a bolii e un eveniment inedit cu consecințe duble ce merită evaluate și examinate. *Janus bifrons*.

8 noiembrie 2021

Carol Stanciu
Membru de onoare al Academiei Române
Membru al Academiei de Științe Medicale

Profesorul Carol Stanciu, președintele Filialei Iași a Academiei de Științe Medicale, este o personalitate marcantă a gastroenterologiei românești, cu o contribuție esențială în dezvoltarea acestei ramuri a medicinei interne în România. Prin activitatea sa neobosită ca medic practician și profesor universitar a introdus endoscopia digestivă ca metodă standard de examinare pe teritoriul țării, a efectuat primele proceduri endoscopice terapeutice complexe (colangiopancreatografie endoscopică retrogradă cu sfincterotomii și extragere de calculi), a avut contribuții la introducerea și dezvoltarea unor tehnici de investigație și tratament endoscopic la nivel internațional. A înființat la Iași primul Institut de Gastroenterologie și, în timpul mandatului de rector, Facultatea de Bioinginerie Medicală. Activitatea științifică a profesorului Stanciu este remarcabilă, derulată pe o perioadă de peste 50 de ani, rezultatele fiind publicate în reviste de prim rang: „Lancet", „Gut", „British Medical Journal", „Gastroenterology", „Journal of Hepatology".

A fost rector al Universității de Medicină și Farmacie „Grigore T. Popa" Iași (1992-2004), decan al Facultății de Medicină (2004-2008), președinte al Comisiei de Etică a Organizației Mondiale de Gastroenterologie (1994-2002), președintele Societății Române de Gastroenterologie și Hepatologie (2004-2012), președintele Societății Române de Endoscopie Digestivă (1998-2004).

Premii și distincții: Causa The University Medal – Freiburg, Germania; Distinguished Service Certificate in recognition of distinguished service to the World Organisation of Gastroenterology; Ordinul Național „Serviciul Credincios" în grad de cavaler; Médaille D'Or – Mérite et Dévouement Français.

„Ca medici educați în secolul XX, cu profundă încredere în valorile umaniste, credem că legislația trebuie modificată radical, drepturile pacienților redefinite, pentru ca aceștia să fie protejați de abuz, neglijență și abuz emoțional în condițiile digitalizării asistenței medicale."

Anca Trifan
Membru al Academiei de Ştiinţe Medicale
Profesor de medicină internă şi gastroenterologie la Universitatea de Medicină şi Farmacie „Grigore T. Popa”, Iaşi

Profesorul Anca Trifan conduce Departamentul „Medicină Internă” la Universitatea de Medicină și Farmacie „Grigore T. Popa” din Iași. Este șeful Institutului de Gastroenterologie și Hepatologie, vicepreședintele Filialei Iași a Academiei de Științe Medicale, consilier ASNMEGE (Societatea Europeană de Gastroenterologie).

Activitatea sa profesională este marcată de o implicare activă și continuă în consolidarea școlii ieșene de gastroenterologie, pe care o reprezintă cu succes în organizațiile și asociațiile internaționale din care face parte. Este „Fellow of Royal College of Physicians” (FRCP), „American Gastroenterological Association Fellow” (AGAF), „Fellow of the European Board of Gastroenterology and Hepatology” (FEBGH).

A publicat peste 300 de lucrări științifice, inclusiv în reviste de elită precum „Gastroenterology”, „Endoscopy”, „World Journal of Gastroenterology”, manuale de gastroenterologie și endoscopie digestivă, numeroase capitole de cărți în volume colective apărute la edituri naționale și internaționale, dintre care amintim: „Bowel Stromal Tumors: Approach by Capsule Endoscopyby in New Techniques in Gastrointestinal Endoscopy” (Anca Trifan, Ana Maria Singeap, Carol Stanciu, 2011); „Hepatobiliary Disease in Inflammatory Bowel Disease” (Anca Trifan, Carol Stanciu, 2012); „Boala hepatică alcoolică” (Carol Stanciu, Anca Trifan, 2011); „Bolile inflamatorii intestinale” (Carol Stanciu, Anca Trifan, Ioan Sporea, 2014).

„Este foarte sigur că inteligența artificială (IA) va sta în centrul noii arhitecturi a sistemului medical în toată lumea și, probabil, sistemul va fi mai eficient din punct de vedere al costurilor și mai ușor de controlat. Locul pacientului, ca principal beneficiar al sistemului sanitar, trebuie redefinit și apărat printr-o legislație dură.”

Medicina în timpurile bântuite de COVID-19

Carol Stanciu, Anca Trifan

Medicina are aceeași semnificație și trebuie să răspundă la aceleași exigențe formidabile ca întotdeauna. La nivel ideatic, medicina trebuie să amelioreze, să vindece, să prevină, să limiteze răspândirea bolilor. La nivelul individual al medicului practician, scopul idealizat al medicinei se încadrează în aceste percepte. Realitatea practicii medicale este supusă, organizată, legiferată, contractată, evaluată de guvernare prin modelul de organizare, prin regulile de finanțare, iar performanța medicinei este profund afectată de cât se investește, de cât statul își poate permite/dorește să cheltuiască în sistem. În Europa, sistemele medicale au o latură socială clară indiferent de guvernarea de dreapta sau stânga de la un anumit moment, actul medical fiind accesibil la nevoie. În Statele Unite, organizarea este pe calapodul corporatist, iar încercările repetate de a „socializa" cât de cât sistemul medical s-au lovit constant de rezistență din partea politicienilor, dar și a populației într-o oarecare măsură. Așadar, a vorbi despre medicina după pandemie înseamnă să abordezi toate nivelurile care definesc medicina: știința care progresează mereu și schimbă fundamentele actului medical la fiecare câteva decade, medicul practician, sistemul medical din țara respectivă, populația cu caracteristicile demografice (în unele țări populația îmbătrânită modifică clar abordarea), factorii specifici de risc din zonă și, desigur, influența unor „lebede negre" cum ar fi pandemia.

Pandemia a prilejuit pentru întreaga lume, în același timp, o întâlnire abruptă, neașteptată cu amenințarea bolii sau chiar a morții. O realitate greu de crezut în urmă cu puțin timp a ieșit acut la iveală: societăți dezvoltate cu sisteme medicale teoretic solide, cu o „medicină de vârf" nu au făcut față acestei pandemii. Spitale aglomerate, secții de terapie intensivă mult depășite, isterie, stadioane transformate în morgă au creat o imagine de catastrofă. Numeric, criza, poate, nu a fost atât de profundă. Mortalitatea a depășit 3% în puține țări. Guvernele au luat măsuri drastice de limitare a libertăților cetățenești care au fost în general acceptate de populație fără multe discuții. Frica de boală, de moarte a încătușat eficient. Spitalele și-au limitat activitatea la COVID-19 și urgențe. Într-o clipită, activitatea de îngrijire a sănătății s-a redus, s-a transformat radical. Tot fără mari discuții!

Ușor, șocul COVID-19 dispare și rămâne câmpul de luptă pustiit care solicită reconstrucție. În toate sectoarele se vorbește de o eră post-COVID-19, care ar trebui să fie diferită, care să reflecte lecțiile învățate și care ar trebui să creeze premisele unei dezvoltări durabile, sustenabile care va asigura o viață mai bună tuturor. Citind numeroasele articole, cărți, recenzii, conferințe de presă pe tema COVID și post-COVID am remarcat tendința de a crede că

această criză va reforma toate sistemele și, în mod fericit, va crea o schimbare spre bine. Cuvintele deja seamănă cu un limbaj „de lemn", cuvinte ca sustenabilitate, durabilitate, energie verde repetându-se obsesiv. Soluțiile pentru Dezvoltare Durabilă adoptate de ONU sunt amestecate în toată proza legată de COVID-19.

Este adevărat că o schimbare este posibilă acum pentru că, probabil pentru prima dată în istoria omenirii (sau a doua oară dacă considerăm Potopul biblic o realitate care, însă, a avut puțini supraviețuitori) a avut loc o pregătire mentală colectivă a celor 7.5 miliarde de oameni în același timp cu ocazia crizei COVID și a amenințării directe a vieții fiecăruia.

Despre schimbare de paradigmă se vorbește, însă, demult. Secolul XXI ne-a trecut în altă epocă, în mod la început subtil și apoi, pur și simplu, ne-a „confiscat" viețile. Am trecut de la etapa industrială la cea digitală. Fără să ne dăm seama aparent și fără conflicte sociale sau revoluții. Impactul digitalizării asupra vieții a fost, însă, resimțit plenar în timpul pandemiei. Necesitatea internetului, a interconectivității planetare digitale, a activității „virtuale" în toate domeniile a devenit evidentă pentru oricine acum. Așezarea în fruntea discuțiilor despre pandemie a magnaților „digitali" de tipul lui Bill Gates a alimentat teoriile conspirației. Cu siguranță, ceea ce trebuia demonstrat, s-a demonstrat! Digitalizarea este vitală pentru supraviețuire, digitalizarea a asigurat funcționarea pe avarie a lumii în criza multisistem provocată de COVID-19 și, mai ales, de măsurile drastice luate de toate statele lumii simultan. Aparent orice reținere față de această „confiscare" trebuie să dispară.

Cu ani înaintea pandemiei COVID-19, Yuval Noah Harari prezenta impactul digitalizării, al inteligenței artificiale (IA), al algoritmilor și mai ales al puterii incredibile a proprietarilor algoritmilor asupra lumii. Harari era îngrijorat mai ales de „irelevanța" care-l paște pe cetățeanul planetar, care nu mai este necesar pentru aproape nimic. Roboții inteligenți vor fi capabili să facă aproape totul, iar algoritmii vor decide (decid deja) rezultatul alegerilor politice, dacă acestea vor mai exista. Nevoia de o nouă ordine socială cu noi valori era stringent necesară. COVID-ul a creat oportunitatea conștientizării globale a acestei nevoi și de asimilare a digitalizării ca parte importantă/esențială a vieții. Revoluția de catifea începuse demult, pandemia este revoluția cu victime care se regăsește la începutul fiecărei noi epoci.

Revenind la medicină și la Harari, acesta descria înainte de pandemie avantajele imense ale inteligenței artificiale în acest domeniu; el presupunea că, dacă apare o boală nouă sau un medicament nou, Organizația Mondială a Sănătății (OMS), care ar avea la dispoziție o rețea de doctori digitalizați (Inteligență artificială), ar putea într-o clipită să-i învețe și să-i pregătească să asiste pacienții cu cea mai nouă abordare, activitate imposibilă sau care ar dura ani, decade, atunci când se lucrează cu medici reali. În cazul pandemiei COVID-19, OMS nu a făcut față prea bine și tot ce a transmis mai mult pe canalele clasice nu a fost pe măsura importanței organizației. În termeni neacademici mesajul a fost cam bâlbâit. Din fericire, nu a avut doctorii digitali care să preia imediat și fără comentarii mesajul și să-l aplice pacienților. Teoretic însă, digitalizarea și inteligența artificială sunt instrumente valabile pentru democratizarea

completă a medicinei, pentru a generaliza disponibilitatea medicinei de vârf oriunde pe glob unde există un computer cu program specific și o rețea. Desigur, este posibil în situațiile în care există ghiduri, protocoale diagnostice și terapeutice clare. Este, de asemenea, asumat că o minoritate din medicii curanți ar putea să se descurce mai bine decât un computer în multe situații clinice, dar la nivel global inteligența artificială are avantaje extrem de atractive. În epoca digitală ajunsă la maturitate, probabil medicii curanți nu-și vor mai avea locul în sistem. Singurul loc în care își vor mai găsi loc de muncă ar fi în inovație, cercetare, în deschiderea unor noi posibilități. Rutina o poate face computerul. Tot Harari credea că munca de îngrijire efectivă (infirmiere, îngrijire) va rămâne și va fi solicitată chiar mai mult din cauza îmbătrânirii populației și creșterii proporției celor cu nevoi speciale. Recent, a apărut însă asistenta-robot Grace, exponentă de vârf a inteligenței artificiale (soră cu Sophia, un alt robot humanoid care făcea conversație cu cei singuri, dădea interviuri mai mult sau mai puțin reușite la televiziuni), care a fost construită special pentru îngrijirea din sistemul sanitar. Expresia feței mimează empatia, gestica are rolul de a calma, capacitățile motrice o fac capabilă să îngrijească un pacient la fel de bine ca o infirmieră, iar capacitatea de a învăța singură și a deveni mai inteligentă, mai adaptată nevoilor pacientului cu fiecare zi care trece, în modul în care un om poate face, nefiind însă influențată de oboseală, frică de contaminare, plictiseala uneori normală după gesturi repetitive, probleme financiare sau familiale etc. fac din acest robot inteligent o asistentă ideală. Prețul este astăzi cât o mașină de lux, dar se preconizează că, atunci când vor fi produse în serie se vor ieftini, devenind accesibile tuturor, așa cum astăzi PC-urile populează orice casă. Previziunile lui Harari au fost depășite de realitate. Se pare că și îngrijirea pacientului se poate rezolva cu inteligența artificială într-un mod eficient (poate mai eficient), mimând chiar empatia. Este dificil de imaginat, de previzionat efectul pe care o astfel de abordare o va avea asupra omenirii, speciei umane și ce fel de noi patologii pot apărea. Cu siguranță, în cazul bolilor infecțioase de tipul COVID, asistența medicală robotizată poate fi salvatoare și până la urmă mai umană decât abordarea inițială a îngrijirii pacienților cu coronavirus care erau încuiați, izolați, vizitați de personalul medical minim necesar. De asemenea, îmbătrânirea populației va crea o „piață" crescândă pentru roboți, iar azilurile, casele de bătrâni probabil vor fi deservite de aceștia. Nu știu efectul pe care o astfel de abordare o va avea pe supraviețuirea pacienților. Ca medici practicieni, educați în spiritul umanismului, care consideră empatia vindecătoare, avem oarecare temeri. Ne vine în minte o situație care a demonstrat rolul interacțiunii umane. În urmă cu ceva ani, în azilurile de bătrâni, la cei cu dificultăți de deglutiție sau cu demențe diverse la care existau probleme de alimentare se recomanda cu ușurință gastrostoma (comunicare între stomac și piele prin care se introduce mâncarea/soluțiile nutritive) pentru a evita denutriția. S-a observat că această metodă, deși ușura mult îngrijirea (asistenta trecea și injecta prin gastrostomă într-un minut substanțele nutritive) și ajuta la menținerea stării de nutriție a pacientului, era asociată cu o supraviețuire mai scurtă. În consecință, gastrostoma nu a mai fost recomandată decât foarte selectiv și s-a speculat că alimentarea

pacientului de către îngrijitoare cu linguriţa, care necesita timp îndelungat, gesturi multiple (ştergerea la gură, alinare, vorbit, rugat, poziţionarea capului, atingeri multiple etc.) avea rol terapeutic. Speculând şi noi putem să credem că o îngrijire digitală generalizată, oricât de eficientă ar părea, ar putea avea efecte neaşteptate, adică de scurtare a supravieţuirii! Alienarea produsă de o îngrijire predominant digitală nu trebuie exclusă din discuţie atunci când se imaginează noile spitale inteligente.

Într-un spital digitalizat, cu protocoale care se respectă perfect (dacă nu cade reţeaua), se rezolvă şi partea cu malpraxis-ul, pacienţii nemaiputând reclama pe nimeni! Controlul calităţii actului medical va sta tot în mâna celor care deţin algoritmii sau, dacă statul a fost orientat şi a cumpărat drepturile (situaţie puţin probabilă în economiile de piaţă), în subordonarea acestuia. Drepturile pacienţilor vor trebui respectate şi în condiţiile digitalizării. Ca medici educaţi în secolul XX, cu profundă încredere în valorile umaniste, credem că legislaţia trebuie modificată radical, drepturile pacienţilor redefinite, pentru ca aceştia să fie protejaţi de abuz, neglijenţă şi abuz emoţional în condiţiile digitalizării asistenţei medicale.

Este foarte sigur că inteligenţa artificială (IA) va sta în centrul noii arhitecturi a sistemului medical în toată lumea şi, probabil, sistemul va fi mai eficient din punct de vedere al costurilor şi mai uşor de controlat. Locul pacientului, ca principal beneficiar al sistemului sanitar, trebuie redefinit şi apărat printr-o legislaţie dură. Există ameninţarea alienării, apariţia unor patologii noi, cu impact negativ asupra supravieţuirii, riscul încălcării drepturilor omului şi pacientului, controlul sănătăţii şi vieţii de cei care controlează algoritmii. Există riscul de a avea încredere prea mare în IA şi valorile medicinei legate de viaţă, starea de bine, echilibru să nu fie luate în considerare defel în viitor. IA este capabilă să înveţe singură, să ia decizii pentru îndeplinirea unui scop, nu este exclus să nu poată înţelege modificarea scopului în diferite circumstanţe; IA funcţionează pe principii matematice şi nu are principii morale sau etice. Practicarea medicinei într-o societate normală are la bază etica şi morala. Dacă ar fi să-l citez pe Kissinger care vede IA ca stingerea luminii aprinse de iluminism, aş spune că lumea nu este pregătită pentru IA. Constructorii noului sistem sanitar digital vor trebui să se gândească la toate aspectele, iar profesioniştii din sistemul medical de astăzi trebuie să aibă grijă ca principiile tradiţionale ale medicinei să se transmită şi în viitor. A sta deoparte, a privi, a nu înţelege ce se întâmplă, a nu-ţi păsa, nu este acceptabil. Medicii trebuie să aibă o voce la schimbări atât de drastice. Dacă vor reuşi medicii să influenţeze, să modeleze noul sistem care inexorabil va apărea nu se ştie sigur. Rememorând ultimii treizeci de ani din România, când cel puţin unul dintre autori a avut teoretic influenţă mare în sistemul medical (rector mai bine de 10 de ani al uneia dintre cele mai mari şi vechi universităţi de medicină din ţară, profesor universitar, şef al comisiei Ministerului Sănătăţii, director institut etc.) ne dăm seama că participarea la modelarea sistemului sanitar a fost practic absentă. Deciziile au fost peste nivelul profesioniştilor care, dacă au fost consultaţi a fost doar formal, părerile acestora nu au contat. Poate a existat unul care s-a impus şi a creat un sistem de urgenţă a cărui putere fenomenală

a fost inexplicabilă în comparație cu a celorlalți. Ne vine greu să credem că viitorii ani vor fi altfel. Pandemia nu a ajutat nici sistemul, nici profesioniștii. Puținele și discordantele informații medicale avute la începutul pandemiei nu le-au dat medicilor instrumentele necesare, iar pe parcursul acesteia o parte dintre medici au fost discreditați. Este de remarcat ca meritoriu efortul unui colectiv condus de academicianul Victor Voicu, vicepreședinte al Academiei Române și președinte al Secției Medicale a acesteia de a publica foarte rapid un volum care să sintetizeze cunoștințele asupra pandemiei COVID-19 pentru a sprijini comunitatea medicală.

Experiența pandemiei și eșecurile multisistem au adus în discuție nevoia ca statul să dețină și să controleze domeniile importante, vitale pentru supraviețuire, printre acestea fiind sistemul medical. Chiar în țările în care sistemul sanitar este în mare parte astăzi privat se discută de nevoia statului de a prelua majoritatea pentru a putea răspunde adecvat în caz de pandemie sau alte dezastre. Poate răspunsul acceptabil al României la COVID-19 s-a datorat și sistemului medical încă centralizat, majoritar de stat. Trebuie să recunoaștem că răspunsul statului român la pandemie a fost bun, consecințele pandemiei în cifre fiind favorabile. Este bizar, însă, cum astăzi, într-un intermezzo între două valuri COVID, guvernul român vorbește iar despre privatizarea sănătății, asigurări private etc. Se pare că discuțiile se reiau de unde le-a lăsat pandemia. Lecția oferită nu a fost învățată! Încet se revine la vechile planuri, decidenții refuză să vadă tăvălugul schimbării.

Organizarea sistemului sanitar se va face indiferent de reținerile pe care le avem la trecerea spre digitalizarea completă și implicarea majoră a Inteligenței Artificiale. Este de dorit să rămână controlul statului și nu al firmelor private, indiferent cum se cheamă acestea. Este de dorit ca înțelepciunea, morala, etica și umanismul să se regăsească și în această nouă organizare bazată pe informație și algoritmi.

Pandemia a produs din punct de vedere științific o premieră: apariția mai multor vaccinuri în timp record, două dintre ele printr-o tehnologie inovatoare ARN mesager. Această tehnologie, imaginată deja de decade de către cercetătorul american de origine maghiară Katalin Kariko și perfecționată în ultimii ani în încercarea de a formula terapii anticanceroase (în special pentru melanom), a oferit platforma pentru descoperirea rapidă a vaccinului împotriva COVID-19. Principiul tehnicii ARN mesager constă într-un fel de confiscare temporară a sistemului celular de sinteză proteică care este instruit prin intermediul ARN-ului mesager să producă proteine virale neinfecțioase, care vor determina un răspuns imun al gazdei. Producerea vaccinului și testarea au durat sub un an și a fost prezentat omenirii ca un succes de excepție care va opri pandemia. Procentele de imunizare declarate erau de peste 90%, iar viitorul părea brusc luminos. Au apărut și vaccinuri tradiționale care folosesc particule virale atenuate pentru inducerea răspunsului imun care au raportat rate mai mici de imunizare, fiind însă considerate eficiente. Deși au fost critici diverse, o adevărată retorică anti-vaccinistă și anti-tehnica ARN mesager, mare parte a lumii a inițiat campanii susținute de vaccinare, în care au fost fruntași (Israel) care sperau că pandemia a fost învinsă. Din păcate, entuzias-

mul inițial a trebuit să pălească în fața creșterii numărului de cazuri, apariției celui de-al patrulea val în țări cu vaccinare a peste 70% din populație. O altă lecție pe care medicina o știe a fost reînvățată, anume proba timpului este cea care va determina succesul unei intervenții. La acest moment nu știm care este cea mai bună strategie pentru vaccinare, dacă a treia doză va rezolva ceva sau un alt vaccin va fi necesar. Din păcate, acest al patrulea val, neașteptat în țări cu vaccinare record, alimentează retorica celor care cred că vaccinarea a fost o afacere și nu o intervenție medicală cu dovezi științifice solide. Să sperăm că tehnica ARN mesager care a avut numeroase poticniri în drumul său spre maturitate nu va fi din nou pusă „în cui" de aceste evenimente și speranțele din diverse arii terapeutice se vor împlini.

Este de așteptat ca în viitoarea decadă diversele nanotehnologii care schimbă abordarea terapeutică în multe boli și, mai ales, în oncologie să salveze multe vieți. În boli altfel mortale, cum este melanomul metastatic, aceste tehnici au dat rezultate încurajatoare în procente semnificative. Este de subliniat, însă, că, dacă salvarea a peste 40% dintre bolnavii care erau condamnați de o boală catastrofală este un succes remarcabil, un răspuns de 40% la o intervenție medicală în populație sănătoasă cu scopul de a preveni o posibilă boală cu risc de deces de maxim 3% nu poate fi considerat succes. Este important să se folosească diversele tehnici inovatoare adecvat și să se prezinte rezultatele așteptate conform datelor științifice validate pentru a evita neîncrederea și compromiterea unor idei poate salvatoare.

Puterea adevărului, mai ales a adevărului științific este de necontestat. În momentul în care apare eroarea sau, mai rău, denaturarea adevărului pentru obținerea unor profituri sau doar din necunoaștere, consecințele pot fi devastatoare. Una dintre legendele Golem-ului mi se pare foarte ilustrativă pentru puterea adevărului. Se spune că rabinul din Praga, Judah Loew ben Bezalel, în secolul XVI, în timpul pogromului inițiat de Rudolf al II-lea, ar fi făcut din lut (pământ) o figură amorfă, Golem-ul, care a prins viață când i s-a scris pe frunte cuvântul EMET (adevăr). Din păcate, acest Golem nu și-a îndeplinit menirea de a proteja evreii, a căpătat voință proprie și a început să facă necazuri. Rabinul a șters litera E de pe fruntea Golem-ului rămânând doar MET (moarte) și acesta a devenit țărână. Mesajul ar fi acela că adevărul dă viață, iar denaturarea acestuia aduce moarte. De asemenea, se poate înțelege și puterea cuvântului, a poveștii. Modalitatea în care media, politicienii și chiar oamenii de știință transmit informații și creează așteptări poate aduce succesul sau insuccesul unei intervenții. În acest moment, balanța este fragilă. Lumea științifică trebuie să facă un efort să prezinte onest datele și să facă populațiile, țările - asociați, colaboratori, și nu doar recipientul unor intervenții care nu au trecut proba timpului. Aceasta este calea spre progres și încredere!

Avem încredere că progresul medicinei nu se va opri și va reuși prin abordări cutezătoare (poate chiar înfricoșătoare din punct de vedere filozofic) de tipul manipulării genetice, ARN mesager, nanotehnologii etc. să ofere ameliorare, vindecare, prelungirea vieții cu întârzierea îmbătrânirii etc. Este de așteptat ca progresele medicinei să ajungă prin intermediul sistemului medical/medici, IA sau reali, la fiecare pacient în nevoie, în timpul adecvat, iar

îngrijirea sănătății să nu producă o catastrofă economică în bugetul individual al omului în nevoie.

În medicină, spre deosebire de alte domenii, progresul științific nu a stagnat. Peter Thiel spunea că asistăm la „ascendentul lumii virtuale în raport cu cea în care se fac lucruri". El analizează evoluția tehnologiilor în ultimii 30 de ani și trage concluzia că există stagnare, toate dezvoltările acestor decade fiind derivatele descoperirilor dinainte de anii 70-80 și că nicio descoperire inovatoare nu ar mai fi apărut. În medicină, însă, în științele vieții, au fost descoperiri majore, una care trebuie menționată fiind descifrarea genomului uman anunțată în curtea Casei Albe în anul 2000; se pare că acea descifrare nu era completă, era doar un început, ulterior fiind descoperite „hărțile de navigație" și completările la genom.

Pandemia COVID-19, această zguduire planetară, a dus cu siguranță la o introspecție a indivizilor și societăților și la numeroase prelegeri filozofice legate de schimbarea de paradigmă în societate, medicină, economie, filozofie etc. Să facem previziuni este riscant. Știm însă sigur că medicina trebuie să rămână credincioasă valorilor umaniste, dar să folosească toate progresele tehnologiei, IA pentru a îndeplini scopul său plenar, acela de a sluji pentru sănătatea și bunăstarea oamenilor.

11 august 2021

Naim Belgin
Preşedintele Uniunii Democrate Tătare din România

Preşedintele Uniunii Democrate Tătare a scris până acum șapte cărți despre jocurile și sporturile din întreaga lume turcică, multe dintre acestea parte a Patrimoniului cultural intangibil al umanităţii, incluse în lista UNESCO: Kureș (2016); Yagli Gures, Kokpar și Kok Boru (2017); Mangala și Togyzkumalak (2020).

Membru în Congresul Mondial al Tătarilor, membru în Comitetul Director al Federaţiei Mondiale de Jocuri Tradiţionale, membru în Comitetul de organizare a Campionatului Mondial de Kureș și în alte asociații internaționale, Naim Belgin a acumulat o experienţă considerabilă în organizarea evenimentelor dedicate conservării identităţii turco-tătare: festivaluluri și cupe ale prieteniei, concursuri culinare, congrese, cursuri, simpozioane, colocvii, tipărire de cărţi şi reviste. Toate acestea favorizează incluziunea socială, toleranța, solidaritatea, respectul reciproc și contribuie la educarea tinerelor generații pentru un viitor de coexistență.

Începând cu 2017, Uniunea Democrată Tătară organizează anual Festivalul Internaţional Turco-Tătar, cu participanți din țară și din străinătate și accent pe latura practică a matricei etno-culturale. Muzica, dansul, sporturile și mâncarea specifice sunt puse în prim-plan. La ediția din 2022, pentru prima oară în istoria „Kurultai", a fost organizat și un simpozion internațional sub deviza: „Identitate Culturală: Drepturile Omului și Patrimoniul UNESCO". Delegaților din cele 40 de țări participante la festival li s-au alăturat reprezentanți ai instituțiilor guvernamentale, instituțiilor culturale și ai organizațiilor care militează pentru drepturile omului.

Proiectul multianual „Uniți în Diversitate! No Discrimination!", derulat în licee, combate discriminarea și discursurile care incită la ură, contribuind la cunoașterea și acceptarea minorităților și drepturilor acestora.

„Multiculturalitatea nu înseamnă să ne urăm unii altora „sărbători fericite", ci să ne sprijinim, să trăim în aşa fel încât fiecare să se bucure de cultura lui! Să arătăm prin fapte, nu prin vorbe că noi, indiferent de etnie sau confesiune suntem o singură comunitate!"

COVID-19 și noile forme de integrare și discriminare etnică

Naim Belgin

Uniunea Democrată Tătară (UDT) are drept scop promovarea, conservarea și dezvoltarea identității culturale turco-tătare; sprijinirea integrării în societatea românească; promovarea valorilor culturale, istorice, lingvistice și a identității culturale turco-tătare ca parte integrantă a culturii naționale românești. Obiectivele asumate sunt cultivarea și promovarea relațiilor tradiționale de prietenie interetnică; conservarea identității culturale etnice în spațiul românesc; conservarea limbii tătare; promovarea și participarea activă a comunității noastre la viața culturală și socială pentru reducerea excluziunii și integrarea la nivel național; dezvoltarea și conservarea tradițiilor, obiceiurilor, serbărilor, jocurilor și sporturilor turco-tătare ca parte a patrimoniului imaterial al României.

Aspectele pozitive pe care le presupune o criză

Anul 2020 a fost deosebit de dureros în multe privințe dar, chiar și în mijlocul unei pandemii, există câteva lecții pe care trebuie să le asimilăm pentru a fi mai buni. Albert Einstein spunea că „în momente de criză apare ce este mai bun la fiecare, căci fără criză toate vânturile sunt doar adieri ușoare. Criza este cea mai mare binecuvântare pentru oameni și națiuni, deoarece criza aduce progrese. Creativitatea apare din angoasă, pe măsură ce ziua și lumina apar din noaptea întunecată. În criză ies la lumină inventivitatea, descoperirile și strategiile extraordinare. Oricine depășește criza se învinge pe sine fără să fie depășit". Cu această convingere, chiar și în aceste condiții și timpuri greu încercate, Uniunea Democrată Tătară a reușit să-și împlinească misiunea și scopul, valorificându-și la maximum resursele.

Pandemia COVID-19 ne amintește că suntem musafiri pe această planetă. Credem că avem doar drepturi, dar nu este cazul, avem și obligații. În mijlocul unei crize, cea mai răspândită și mai confortabilă reacție este de a da vina în mod pasiv asupra factorilor externi pentru eșecurile noastre, fără a lua în considerare aspectele pozitive pe care aceasta le presupune. În primul rând, criza este prima motivație de a înțelege lumea din jurul nostru, de a ne întreba ce nu este în regulă, de a ne concentra asupra problemei și de a căuta soluția, sau cel puțin o interpretare matură a faptelor. Dacă ne uităm la puținul nostru și începem să facem ceva pentru ceilalți, știind că ceea ce facem nu este în zadar, ne umplem de bucurie. În urma acțiunilor noastre social-umanitare, am

strâns donații pentru două centre de plasament din Constanța, școala din Castelu și liceul din Dobromir. Proiectul „Din casă în casă" ne-a ajutat să donăm alimente persoanelor nevoiașe de luna Ramazan și am sponsorizat cu un tunel de decontaminare Unitatea Medgidia a Serviciului de Ambulanță.

Coronavirusul ne-a răsturnat complet scara valorilor, forțându-ne să vedem viața cu o perspectivă diferită, poate mult mai largă. Am învățat să apreciem toate lucrurile evidente din viața noastră, pentru că înțelegem valoarea și esența lucrurilor doar atunci când suntem privați de ele. Am învățat cât de vulnerabilă este ființa umană și cât de important este să ai și să menții propriul echilibru interior. Este necesar să fim pregătiți pentru orice și umili în previziuni. Am introdus în strategiile noastre și adaptarea tehnologică pentru a putea veni în sprijinul promovării, menținerii și dezvoltării acțiunilor noastre în timpul pandemiei COVID-19.

Cultura nu se oprește

Contextul pandemic nu a reprezentat doar o izolare fizică, ci **şi** o izolare culturală, care a însemnat o ruptură bruscă **şi** neașteptată. Cultura este un concept larg. Ea este percepută ca un element de identitate, care oferă un sentiment de apartenență, ca modalitate de exprimare a valorilor, dar și ca activitate economică, prin intermediul sectoarelor culturale creative. Patrimoniul cultural al unei comunități cuprinde artele scenice tradiționale, dar și patrimoniul imaterial, tradițiile. Astăzi, interesul pentru activitatea organizațiilor etnice a scăzut, în special în rândul tinerilor, iar proiectele noastre „Kurultai" și „Sabantoi", cu toate dificultățile întâmpinate în atragerea de fonduri, își propun să contribuie la păstrarea și transmiterea tradițiilor și obiceiurilor specifice etniei noastre, a ceremoniilor și jocurilor tradiționale, incluse în patrimoniul UNESCO, și a semnificațiilor acestora.

Lipsa activităților culturale și sociale tipice etniei turco-tătare, privite ca o recunoaștere a identității sale pe teritoriul României, ar duce la necunoașterea propriei istorii în rândul tinerilor, o istorie construită pornind de la religie, limbă și obiceiuri, dar și la necunoașterea culturii și istoriei celorlalte etnii alături de care conviețuim în Dobrogea. Tocmai de aceea, Uniunea Democrată Tătară creează în Dobrogea, în special în județul Constanța, un spațiu al învățării pluralității culturale prin prețuirea diversității, a notei distincte aduse de cultura etnică turco-tătară, precum și a fiecărui actor social participant. Comunitatea, în special tinerii, trebuie să-și formeze deprinderea prețuirii valorilor multiculturale. Nu există valori superioare și inferioare, ci există valori specifice care trebuie cunoscute, înțelese și împărtășite.

Situația creată de pandemie și impactul pe care COVID-19 l-a avut asupra vieților noastre ar trebui să anunțe schimbări sociale majore, care să încurajeze acceptarea diversității ca pe un bun spiritual comun. Și, totodată, să încurajeze crearea de pârghii pentru adaptarea și integrarea minorităților, în spiritul dezvoltării valorilor culturale și al conviețuirii armonioase într-o lume diversă și frumoasă. În aceste timpuri încercate, pline de provocări, care își lasă amprenta asupra vieții noastre cotidiene, cred că intenția finală este aceea

de a atrage atenția asupra ospitalității solidare și respectului pentru culturi diverse, un vector și o alternativă fundamentală în conviețuirea armonioasă și îmbogățirea spirituală reciprocă.

Cu sprijinul Departamentului pentru Relații Interetnice din cadrul Guvernului României, Uniunea Democrată Tătară încearcă să ofere publicului său, la festivalurile „Kurultai și Sabantoi", o întâlnire repetabilă între jocurile tradiționale și disciplinele umaniste, care îi face pe oameni să se distreze și să reflecteze asupra prezentului și viitorului, cu conștientizarea exactă a poveștii noastre comune foarte vechi. „Revista Dobrogeană", pe care o editǎm, ajunsă la numărul 11, își propune același lucru și oferă o posibilitate de exprimare diferitelor culturi și stiluri de viață. Este o fereastră către mintea deschisă**,** liberă de orice constrângeri de natură politică sau ideologică, străină de partizanate sau comenzi impuse de interese de grup.

„Uniți în Diversitate! No Discrimination"

Discriminarea, intoleranța și ura sunt tendințe la care asistăm astăzi, în vremea pandemiei COVID-19, răspândite în mediul online în pachete cu fundă, care subminează coeziunea societăților și comunităților noastre într-un mod subtil și profund. Ca promotori și apărători ai diversității, propunem tuturor, cu precădere instituțiilor statale, abordarea soluțiilor alternative de conviețuire dintr-o perspectivă diferită, prin multiculturalism și valorificarea toleranței la nivel local și național, stimularea de oportunități pentru protecția și dezvoltarea valorilor etniilor culturale, facilitarea integrării și exprimării libere a acestora în teritoriul național și european.

Uniunea Democrată Tătară, ca asociație minoritară etnică, este angajată de mult timp în consolidarea dialogului intercultural prin promovarea culturii toleranței și a diversității culturale, înțeleasă ca bogăție între diferitele comunități etnice care trăiesc în România. Cunoașterea reciprocă și dialogul, între majoritate și minorități, între comunități, între diferite generații înseamnă da pentru *diversitate* ***și nu pentru*** *discriminare.*

Am început proiectul „Uniți în Diversitate! No Discrimination" la Colegiul Național „Ion Neculce" din București, deschis educației multiculturale și incluziunii sociale. Proiectul urmărește combaterea discriminării prin promovarea diversității culturale, a drepturilor minorităților, a spațiului dobrogean multicultural, unic în lume, recunoscut pentru toleranța și înțelegerea dintre diversele comunități etnice.

Comunitățile etnice care locuiesc în Dobrogea sunt un exemplu de conviețuire în armonie: tătari, turci, greci, lipoveni, bulgari etc., toți contribuind la prosperitatea zonei. Dacă în România sunt 21 de minorități etnice, în Dobrogea există 24. Regiunile cu cea mai mare diversitate etnică din România sunt Transilvania și Dobrogea. În zonele cu diversitate etnică mai redusă, precum Oltenia, Muntenia și Moldova, se manifestă cea mai mică deschidere atât față de pluralismul etnic, cât și față de pluralismul religios.

Într-un stat democratic, drepturile minorităților etnice și religioase trebuie înțelese și acceptate de toți, nu numai la nivel teoretic, ci și la nivel

practic. Toată lumea trebuie să fie conștientă de amenințarea pe care o reprezintă rasismul, nu numai pentru individ, ci și pentru comunitate și societate în ansamblu. Și toată lumea trebuie să știe ce înseamnă să fii victimă a discriminării rasiale și ce se poate face concret pentru a combate rasismul și discriminarea de orice fel. Acestea sunt eforturi care trebuie să implice pe toată lumea: autorități, administrație publică, lideri politici de la toate nivelurile, exponenți ai lumii economice și mediului academic, ONG-uri.

La Colegiul Național „Ion Neculce", prima acțiune inclusă în proiectul „Uniți în Diversitate! No Discrimination" a fost prezentarea interactivă „Dreptul minorităților și multiculturalismul", care a străbătut istoria Hoardei de Aur și a tătarilor din Dobrogea, realizată de invitații noștri speciali: profesorul de istorie Alexandru Matei și grupul Nokors.

Într-o altă etapă, Excelența Sa domnul Ahmed Abdulla Al Matrooshi, ambasadorul Emiratelor Arabe Unite în România a accentuat, la un seminar interactiv, importanța schimburilor culturale. Prezența la o discuție cu elevii și profesorii a domnului Haller Istvan, membru în Colegiul Director al Consiliului Național pentru Combaterea Discriminării, cu rang de secretar de stat, a contribuit pozitiv, cu exemple practice și eficiente, la identificarea discursurilor sau declarațiilor din mediul online menite să denigreze sau să discrimineze un individ, un grup, o comunitate.

Prima conferință internațională din România organizată de o asociație etnică a fost realizată de Uniunea Democrată Tătară, împreună cu Biroul-mediator Balint Claudia Crina, la 8 iulie 2021, în Amfiteatrul „Ion Heliade Rădulescu" al Bibliotecii Academiei Române și a dezbătut aceste trei teme importante: **diversitatea culturală, nediscriminarea și toleranța,** în prezența invitaților noștri speciali: Monseniorul Mario Codamo, consilier al Nunțiaturii Apostolice, care a citit un mesaj al Papei Francisc, președintele Consiliului Național pentru Combaterea Discriminării, domnul Asztalos Csaba, secretarul de stat pentru echitate și egalitate de șanse la Ministerului Educației, domnul Radu Szekely, și reprezentanții a 25 de misiuni diplomatice acreditate la București. Cu toții au lăudat inițiativa noastră și au apreciat proiectul pe care l-am inițiat în școli. Expoziția realizată cu participarea și amabilitatea Ambasadei Turkmenistanului la București și a grupul istoric Nokors a adus plus-valoare conferinței.

Dobrogea multiculturală, un exemplu pentru toți

Nu întâmplător, domnul Memur Derviș, imamul comunității noastre și secretar- general al Uniunii Democrate Tătare, le-a destăinuit participanților la conferință povestea tătarului Kemal Agi Amet, un musulman care, cu mai bine de 120 ani în urmă, după Războiul de Independență și alipirea Dobrogei, a susținut construirea Catedralei Ortodoxe din Medgidia (așa cum era numită în proiect) în fața lui Take Ionescu. Era ministrul Culturii la acea vreme și, din lipsă de fonduri, a sistat lucrările de înălțare a bisericii. Kemal Agi Amet a folosit argumentul că este rușinos pentru un creștin român să nu susțină acest proiect, iar el, tătar musulman, să primească și să susțină cu brațele deschise

construirea bisericii ortodoxe: „Domn menistră... La mine tătar musulman este, la tine ruman și cristian este. La mine vrei facem biserică la Medgidia, la tine nu vrei? Rușine bre, aman, aman!”. Tache Ionescu n-a rezistat la această replică și, prin urmare, a găsit 10.000 de lei pentru ridicarea „Bisericii Sfinții Apostoli Petru și Pavel”, iar musulmanii tătari, majoritari la acea vreme în Medgidia, au contribuit cu 25.000 lei. Învățătura acestei fapt istoric este că musulmanii au luptat și au câștigat pentru românii creștini o biserică, dovedind respectul pentru credința și cultura lor. Așa a fost posibil ca Dobrogea multiculturală, în care oameni de etnii sau religii diferite conviețuiesc în pace și armonie, să fie un loc deosebit și unic în întreaga lume, un exemplu pentru toți.

31 august 2021

Luminița Odobescu

Consilier prezidențial, Departamentul Afaceri Europene

Doctor în Relații Economice Internaționale al Academiei de Studii Economice din București și diplomat de carieră, Luminița Odobescu a fost Reprezentantul Permanent al României la Uniunea Europeană (2015-2021), gestionând cu succes, în această calitate, prima Președinție a țării noastre la Consiliul UE.

Funcții, poziții și responsabilități deținute de-a lungul anilor: consilier de stat pentru Afaceri Europene și Politică Externă în cadrul Cancelariei Prim-Ministrului (2012-2015); secretar de stat pentru Afaceri Europene în cadrul Ministerului Afacerilor Externe (2012); director-general al Departamentului Uniunea Europeană din Ministerul Afacerilor Externe, responsabil de gestionarea ansamblului problematicii UE și a dialogului politic bilateral cu statele membre sau în curs de aderare la UE (2008-2012); responsabil de gestionarea relațiilor comerciale dintre România și UE și a măsurilor de apărare comercială în cadrul Reprezentanței Permanente a României la Uniunea Europeană de la Bruxelles (2002-2007).

După semnarea Tratatului de aderare a României la Uniunea Europeană, Luminița Odobescu a asigurat coordonarea și pregătirea reuniunilor Comitetului Reprezentanților Permanenți Adjuncți (COREPER I), participând, în paralel, la o serie de grupuri de lucru ale Consiliului și Comisiei Europene.

În 2007, pentru contribuția adusă la procesul de aderare la Uniunea Europeană, Luminița Odobescu a fost decorată cu Ordinul „Meritul Diplomatic" în grad de ofițer. În 2015, a fost decorată cu Ordinul Național al Legiunii de Onoare a Franței, în grad de Cavaler.

Luminița Odobescu a fost numită consilier prezidențial la 30 noiembrie 2021.

„Criza generată de noul coronavirus a avut nu doar un impact major în plan economic și social, dar a pus la încercare și modelul unic de funcționare a Uniunii Europene și a determinat un proces de redefinire a priorităților pentru viitor."

Viitorul Europei e în mâinile noastre!

Luminița Odobescu

Începutul anului 2020 aducea în atenția europenilor un proces de reflecție și schimbare prin intermediul unei campanii la scară largă de implicare a cetățenilor – *Conferința privind Viitorul Europei*. Odată cu începerea unui nou calendar legislativ la Bruxelles, cu o nouă Comisie Europeană și un nou Parlament European, accentul urma să se pună pe priorități politice, precum schimbările climatice și tranziția verde, digitalizarea, bugetul multianual al Uniunii, consolidarea coeziunii, rolul Uniunii Europene pe plan global, dar și, în contextul Conferinței, pe implicarea întregii societăți în conturarea unei Uniuni Europene mai democratice, mai incluzive și mai aproape de cetățeni.

La momentul în care această conferință era încă în etapele timpurii de planificare, perspectiva unei pandemii de asemenea proporții era îndepărtată. Însă criza generată de noul coronavirus a avut nu doar un impact major în plan economic și social, dar a pus la încercare și modelul unic de funcționare a Uniunii Europene și a determinat un proces de redefinire a priorităților pentru viitor.

Procesul de definire a *Conferinței privind Viitorul Europei* a fost, deci, puternic influențat de contextul pandemic actual, mai ales în conturarea așteptărilor cetățenilor și perspectivelor în ceea ce privește viitorul proiectului european. Spre exemplu, sănătatea cetățenilor a căpătat o dimensiune diferită la nivel european, chiar dacă în acest domeniu competența de a reglementa aparține preponderent statelor membre. Solidaritatea, nevoia de adaptare, de a găsi soluții rapide, de a reacționa, reziliența au devenit elemente cheie ale efortului și acțiunilor comune la nivel european în contextul crizei COVID-19.

Pandemia a confirmat, astfel, nevoia de a face „mai mult, împreună". Ne-a arătat că nu există alt răspuns la provocări de asemenea anvergură decât construirea unei Uniuni mai puternice atât în interior, cât și în exterior. Principala „lecție învățată" din timpul pandemiei este că doar o solidaritate europeană autentică ar putea oferi soluțiile și răspunsurile concrete de care au nevoie cetățenii Uniunii Europene.

Angajamentul stabilit de liderii europeni, în mai 2019, prin *Declarația de la Sibiu*, de a rămâne „uniți, la bine și la greu", de a da dovadă de solidaritate în vremuri dificile și de a sta întotdeauna alături unii de ceilalți a căpătat o semnificație sporită.

Confruntați cu o situație neprevăzută și necunoscută, prima pandemie de proporții globale din ultimii 100 de ani, am învățat, cu toții, multe lecții pe parcurs. În contextul în care, în primele luni ale anului 2020, pe fondul unor informații științifice uneori incerte și ținând cont de evoluția situației

epidemiologice, fiecare stat a luat măsurile pe care le-a considerat oportune, de închidere temporară a frontierelor sau de limitare a călătoriilor, am putut observa cu toții o dificultate inițială în ceea ce privește coordonarea măsurilor la nivel european. S-a realizat, însă, rapid că acest virus nu are frontiere și că este nevoie de coordonare și de găsirea unor soluții comune. Nu a fost simplu, dar eforturile comune ale Uniunii și statelor membre ne-au permis să creăm coridoare verzi pentru a permite continuarea transporturilor și funcționarea Pieței Unice, să investim în producția de vaccinuri și să demarăm campaniile de imunizare în timp record, iar toți cetățenii europeni să aibă acces la vaccin, în același timp, pe picior de egalitate.

Această criză sanitară ne-a arătat, astfel, fără echivoc, interdependența statelor membre, beneficiile pieței unice și impactul esențial al liberei circulații în viața noastră de zi cu zi, aspecte a căror importanță a fost adesea neglijată, dar și ce înseamnă efortul și soluțiile comune.

În contextul în care avem motive să fim optimiști, având în vedere că dispunem de vaccinuri sigure și eficace și procesul de vaccinare a fost accelerat, este momentul să evaluăm acțiunile noastre în această criză, ca state membre și, împreună, ca Uniune și să tragem învățăminte din lecțiile învățate. Acest proces a fost demarat în luna iunie, când liderii europeni, reuniți la Bruxelles, au avut un prim schimb de opinii pe marginea unor lecții învățate în lupta cu pandemia COVID-19, în baza unui raport inițial elaborat de către Comisia Europeană. Cu acel prilej a fost subliniată necesitatea de a îmbunătăți, colectiv, nivelul de pregătire, capacitatea de răspuns și reziliența la viitoare crize și de a proteja funcționarea pieței interne.

Trebuie, desigur, să recunoaștem că această criză a scos în evidență o serie de vulnerabilități ale Uniunii Europene asupra cărora trebuie să ne concentrăm în perioada următoare. De exemplu, dificultățile inițiale privind procurarea de medicamente și echipamente medicale esențiale, producerea de vaccinuri, efectele măsurilor naționale asupra liberei circulații, etc. Aceasta a impus adoptarea unui pachet ambițios al Comisiei în domeniul sănătății. De asemenea, măsurile adoptate pe durata crizei ne-au determinat să lucrăm mai mult *online* și să devenim mai „digitali", cu impact semnificativ asupra vieții de zi cu zi. De aceea avem nevoie de reglementari care să ne ajute să ne mișcăm mai rapid, să ne îmbunătățim competențele digitale, dar să ne și protejeze prin consolidarea dimensiunii de securitate cibernetică.

În toată această perioadă, am simțit ce înseamnă schimbările climatice și am realizat că, dacă nu adoptam măsuri urgente, primii care vor avea de suferit sunt copiii noștri. Iar măsurile propuse de Comisia Europeană recent, așa numitul „Fit for 55", cu obiectivul de reducere a emisiilor de carbon cu 55% până în 2030 față de nivelul din 1990, vor permite o transformare radicală a sectoarelor poluante și o promovare a tehnologiilor curate. Obiectivul ambițios asumat la nivel european, de atingere a neutralității climatice până în 2050, se traduce printr-un viitor verde și mai sănătos, prin locuri de muncă de calitate și o creștere economică ce nu este în detrimentul naturii.

În jurul nostru lumea este, de asemenea, în schimbare. Avem nevoie de o Uniune mai vocală și vizibilă în plan global, pe măsura implicării sale, care

acționează în strânsă coordonare cu partenerii săi, precum SUA, Canada sau Japonia. Având în vedere impactul puternic al pandemiei asupra vieții noastre, subiectul sănătății va figura, cu siguranță, în mod proeminent pe agenda Conferinței, în contextul mai larg al rezilienței statelor membre și rezilienței Uniunii Europene per ansamblu. La fel ca schimbările climatice și evoluțiile digitale, dar și relația cu vecinii sau partenerii noștri strategici.

Ce înseamnă, totuși, reziliența pentru România și pentru Europa? Reziliența este un concept multidimensional, care implică o rezistență la evenimente și curente negative, precum crizele de diferite tipuri – economice, sanitare, de mediu, dezastre naturale, schimbări climatice – dar și față de diferite amenințări, de exemplu în domeniul securității, amenințările hibride sau în domeniul cibernetic, față de atacuri sau dezinformare, ori în domeniul societății – amenințări la adresa libertății, sănătății, drepturilor omului sau chiar la adresa sistemului de valori.

Consolidarea rezilienței înseamnă să fim pregătiți din toate punctele de vedere – de la echiparea sistemelor de răspuns la urgențe, sistemelor sanitare de răspuns la epidemii – domenii în care deja se fac progrese la nivel european prin propunerea unei Autorități Europene de Răspuns la Urgențele Sanitare (HERA), la crearea de rezerve strategice (precum programul rescEU), la consolidarea unor abordări comune în diverse domenii esențiale, precum achizițiile comune de vaccinuri sau în ceea ce privește bunurile strategice și esențiale. Pentru a ne pregăti mai bine pentru următoarele crize, care pot apărea în diferite domenii, trebuie să avem eforturi conjugate și să ne sprijinim reciproc, atât în cercetare, în combaterea schimbărilor climatice, în împărtășirea de experiențe și schimb de bune practici în domenii precum securitatea cibernetică, dar și prin consolidarea securității și apărării noastre comune în UE și în NATO.

În acest context global, România a inaugurat în această vară un Centru de Expertiză Euro-Atlantic în domeniul rezilienței, tocmai pentru a aduna expertiza existentă și pentru a sprijini statele membre în îndeplinirea obiectivului de consolidare a rezilienței europene din toate punctele de vedere.

Reziliența mai înseamnă și protejarea modelului democratic de guvernare și asigurarea implicării mai directe a cetățenilor în procesul de luare a deciziilor, pe lângă desfășurarea alegerilor regulate. În contextul actual, marcat de criza multidimensională provocată de pandemia COVID-19, avem cu toții șansa și responsabilitatea de a ne implica mai mult în „viața cetății". *Conferința privind Viitorul Europei* oferă cea mai directă oportunitate de implicare și oferă tuturor ocazia de a-și face opiniile auzite.

25 august 2021

Maria Dorobanțu
Profesor de Cardiologie și Medicină Internă, Universitatea de Medicină și Farmacie „Carol Davila" din București
Fondator și președinte de onoare al Societății Române de Hipertensiune

Director al Centrului de Excelență pentru Hipertensiune al Societății Europene de Hipertensiune, Maria Dorobanțu este membru al Consiliului care reprezintă Filialele Naționale ale Societății Europene de Hipertensiune, membru al Academiei Române de Științe Medicale, membru corespondent al Academiei Franceze de Medicină și membru Task Force pentru ghidul ESC 2020 de management al „Sindroamelor coronariene acute la pacienții fără supra-denivelare persistentă ST".

A publicat 21 de monografii în cardiologie, trei dintre ele la editura Springer, 61 de capitole în cărți naționale și internaționale, peste 188 de articole în publicații prestigioase: „Lancet"; „NEJM"; „Nature"; „Circulation"; „European Heart Journal"; „JACC"; „American Journal of Hypertension"; „Regulatory Peptides"; „European Journal of Pharmacology"; „Pharmavology"; „Journal of Thrombosis and Thrombolysis"; „European Journal Echocardiography"; „CMAJ"; „European Cardiovascular Disease: Clinical Insights and Practice"; „Archives des Maladies du Cœur et des Vaisseaux".

Este editor-șef pentru „Journal of Hypertension Research", membru în comitetul de redactare pentru „Journal of Hypertension", „Cor et Vasa", „Obesity Diagnosis and Treatment", „EC Pharmacology and Toxicology Journal", „European Heart Journal. Case Reports", reviewer pentru „American Heart Journal", „Journal of Hypertension", „Journal of Human Hypertension", coordonator și membru în comitetele a 16 studii clinice internaționale.

Distincții primite: „Ordinul sanitar în grad de comandor pentru întreaga activitate profesională" (2004); „Premiul Top Medici" pentru valoroasa contribuție la prestigiul medicinei românești (2013); „Exceptional Country Contribution" pentru excelenta contribuție la studiul ENGAGE TIMI AF-TIMI 48" – coordonator Eugene Braunwald, investigator principal Elliot M. Antman (2013).

„Indiferent de accepțiunea socială, medicina trebuie să meargă mai departe și să ofere posibilități și soluții la viitoarele maladii. Chiar dacă evoluția pandemiilor poate fi oarecum anticipată, mersul general al lumii nu poate fi prezis. Și nici capacitatea și deschiderea sa față de inovația medicală."

Nicoleta-Monica Popa-Fotea
Universitatea de Medicină și Farmacie „Carol Davila" din București

Doctor în Cardiologie cu teza „Cardiomiopatii. De la testarea genetică și validarea mutațiilor la follow-up și screening-ul familial", cu stagii clinice și intervenționale la Spitalul Clinic de Urgență din București, Nicoleta-Monica Popa-Fotea este asistent universitar la Universitatea de Medicină și Farmacie „Carol Davila", membru al Societăţii Europene de Cardiologie și Fellow la diverse centre de cercetare medicală din Europa: Cambridge Research Institut; ERIBA-European Research Institute for Healthy Aging, Groningen; L'unité d'immunologie hématologie et rhumatologie, Hôpital Necker-Enfants malades, Paris, Deutscher Akademischer Austausch Dienst (DAAD); Deutsches Zentrum für Herz-Kreislauf-Forschung, Universitätsklinikum Hamburg-Eppendorf .

A publicat studii și articole în publicații prestigioase: „International Journal of Molecular Sciences"; „Diagnostics"; „World Journal of Clinical Cases"; „Annals of Medicine"; „Journal of Clinical Medicine"; „Journal of Cardiology"; „European Heart Journal - Cardiovascular Imaging"; „Haemophilia"; „International Journal of Cardiology – Hypertension"; „Medicina"; „Romanian Biotechnological Letters"; „Cardiovascular Research"; „World Journal of Stem Cells"; „Journal of World Mitochondria Society".

Nicoleta-Monica Popa-Fotea a câștigat numeroase distincții la congrese medicale ale studenților, a fost premiată de Asociația Studenților Români Din Străinătate în secțiunea „Studentul Erasmus al anului" (2016) și Academia de Științe din România pentru prezentarea „Reduced global longitudinal strain and the association with ventricular arrhythmias", susținută la al 13-lea Congres Anual al Asociației Medicale Române (2019).

„Ceea ce trebuie să învățăm cu toții este că istoria are rolul ei în a ne ajuta să realizăm unde ne aflăm, pe ce am clădit ceea ce știm din punct de vedere științific, cum trebuie să intervenim în inovația medicală, câte resurse și devotament trebuie să alocăm acesteia."

De la marile pandemii ale secolelor trecute la pandemia COVID-19. Medicina și societatea la vremuri de răscruce

Maria Dorobanțu, Nicoleta-Monica Popa-Fotea

Întrebarea sau premisa care generează aceste reflecții este următoarea: credea cineva că în anul 2021 omenirea se va mai confrunta cu o situație epidemiologică globală care să amenințe integritatea fizică și psihologică a oamenilor, dar și să împingă societatea la limitele funcționalității sale? Răspunsul la întrebarea de mai sus poate fi formulat privind retrospectiv la fenomene similare din istorie.

În urmă cu multe secole, variola a devastat omenirea, dar astăzi puțini dintre noi își reamintesc de aceasta datorită muncii remarcabile a lui Edward Jenner și a eforturilor sale ulterioare de eradicare a infecției. În secolul XVIII, în Europa, 400.000 de oameni mureau anual de variolă, iar o treime dintre supraviețuitori își pierdea vederea. Rata mortalității varia de la 20 la 60%, iar majoritatea supraviețuitorilor rămânea cu cicatrici ireversibile. Rata mortalității la sugari a fost chiar mai mare, apropiindu-se de 80% la Londra și de 98% la Berlin la sfârșitul anilor 1800.

Cuvântul *variolă* a fost introdus de episcopul Marius de Avenches (lângă Lausanne, Elveția) în anul 570, derivând din cuvântul latin „varius", care înseamnă „colorat" sau din varus, care înseamnă „semn pe piele". Opera lui Jenner este considerată pe scară largă ca fundamentul imunologiei, în ciuda faptului că el nu a fost primul care să sugereze că infecția cu virusul variolei conferă imunitate specifică sau care a încercat inocularea variolei în acest scop, însă prin eforturile și tenacitatea sa a convins societatea de eficacitate tratamentului propus, pentru că, așa cum spunea Francis Galton, „creditul științific revine aceluia care convinge omenirea, nu aceluia care a dezvoltat ideea inovatoare".

De ce am introdus acest prim caz istoric al unei pandemii? Pentru a arăta că cel mai important aspect la momentul apariției unei pandemii este căutarea tratamentului de eradicare necesar pentru ca omenirea să își continue evoluția, iar societatea să funcționeze într-un cadru optim. Căutarea remediului vine întotdeauna numai prin inovație științifică, cu tot cadrul social tensionat declanșat de ciclul experiment-implementare-rezultate și receptarea corectă a acestora în domeniul științei, dar și în societate. De exemplu, primul articol pe care Jenner l-a trimis la Societatea Britanică de Medicină a fost respins și teoria sa inițial discreditată. În ciuda rezistenței majore pe care a întâmpinat-o, nu

a încetat să-și promoveze metoda și să caute voluntari. Valoarea extraordinară a vaccinării a fost recunoscută public în Anglia, când, în 1802, Parlamentul britanic i-a acordat lui Edward Jenner suma de 10.000 de lire sterline. Cu toate ridiculizările ațintite asupra sa, el și-a continuat activitățile în numele programului de vaccinare. În 1853, vaccinul a devenit obligatoriu în Marea Britanie, stârnind, însă, la acea vreme numeroase revolte. Prin efortul susținut de vaccinare de după Al Doilea Război Mondial, Organizația Mondială a Sănătății a declarat variola eradicată la 8 mai 1980, ultimul caz natural de variolă fiind diagnosticat în Somalia în 1977. Această boală, care a ucis aproximativ 300 de milioane de oameni în secolul XX, mai mult decât conflictele armate, este astăzi de domeniul trecutului, singurele urme ale acesteia rămânând doar cele două stocuri de variolă păstrate în condiții de maximă siguranță la Centrul pentru Controlul și Prevenirea bolilor din Atlanta și la Centrul de Cercetare de Stat pentru Virologie și Biotehnologie din Rusia, Novosibirsk.

Deși Jenner poate fi considerat părintele vaccinologiei moderne, totuși cel care va introduce cu adevărat vaccinul ca soluție de prevenție a unor boli potențial mortale, care s-au transformat ulterior în pandemii, este Louis Pasteur.

La aproape un secol distanță de Jenner, Louis Pasteur va produce primul vaccin împotriva rabiei plecând de la o tulpină atenuată. Cu aceeași tensiune și rezistență a societății la inovare, amintită mai sus în cazul lui Edward Jenner, se va confrunta și Louis Pasteur acuzat în acele vremuri că ar dori să obțină profituri injuste prin producerea unor tulpini de laborator. Conceptele conturate de Pasteur, precum atenuarea virală, virulența reînnoită, antitoxinele și altele, vor fi dezvoltate 50 de ani mai târziu și vor deveni fundamentul vaccinului anti-poliomielită, dar și împotriva altor boli, precum varicela, pojarul sau oreionul.

Un alt caz ce poate fi încadrat în același tipar de reușită științifică împotriva unei maladii, dar care nu a fost absolvit de conflictul dintre noutate medicală, implementarea ei și receptarea socială este cel al lui Jonas Salk, virusolog și cercetător care va elabora vaccinul mult așteptat împotriva poliomielitei în 1952. Pentru convingerea părinților ce se temeau să-și vaccineze copiii, acesta își va vaccina propriul copil. Trei ani mai târziu, în 1955, o companie uriașă de vaccinare a început în Statele Unite ale Americii, dar numai peste patru decenii se va reuși eradicarea acestei boli de pe teritoriul Americii, în 1994, și mult mai târziu în Europa, în 2002.

Ceea ce învățăm de la Salk, dar și de la ceilalți predecesori implicați în eradicarea unor boli virale fatale, este că punerea unor pietre de temelie în adevăratul sens al cuvântului în inovarea domeniului s-a realizat prin perseverență, implicare și transfer al ideilor experimentale atât în cadrul generațiilor sale, cât și celor posterioare, ceea ce a rezultat în crearea unor școli de gândire în domenii medicale esențiale.

Pe lângă eforturile extraordinare de eradicare a poliomielitei, Salk a fondat un institut de cercetare care îi poartă numele în San Diego, într-o încercare de a construi un fel de academie socratică în care știința și umanismul să ofere contextul și atmosfera prielnice evoluției prin îngemănarea celor doi

vectori, mai degrabă complementari decât antitetici. Și pentru a da un singur exemplu de personalitate formată în acest cadru, îl numim pe Francis Crick, cel care a evidențiat structura moleculei de ADN, laureat al Premiului Nobel, profesor la acest institut, care s-a dovedit a fi un loc de excelență pentru mințile creative așa cum și-a dorit fondatorul său.

Și, trecând de la cazurile istorice specifice descrise prin imaginile unor personalități medicale remarcabile, care au avut viziunea, capacitatea, dar și curajul de a privi dincolo de vremurile lor și de contextul tensionat din societățile funcțional slăbite de maladii, ajungem la constatarea justificată că toate marile campanii de eradicare a unor boli infecțioase, mai ales virale, s-au confruntat cu numeroase rezistențe din partea societății, generate în primul rând de o teamă de a proiecta un viitor inovativ, de a-l înțelege și de a-l asuma prin participare.

Pandemia COVID-19 nu face o excepție de la cazurile de mai sus. Pandemia actuală a fost cauzată de coronavirusul sindromului respirator acut sever 2 (SARS-CoV-2), identificat pentru prima dată în Wuhan, China, în decembrie 2019; focarele din regiunea Wuhan și din alte orașe din provincia Hubei nu au reușit să fie stăpânite și au ajuns să afecteze întreaga lume. Organizația Mondială a Sănătății a declarat urgență de sănătate publică cu implicare internațională la 30 ianuarie și pandemie la 11 martie 2020. La 16 septembrie 2021 au fost confirmate peste 220 de milioane de cazuri și 4.66 milioane de decese, făcând-o, pe o scală ierarhică, să devină una dintre cele mai letale pandemii din istorie.

Pandemia COVID-19 a devenit rapid o amenințare la nivel global nu numai prin numărul mare de decese pe care le-a cauzat, dar și din pricina stresului major exercitat asupra resurselor medicale. Acesta se referă, în primul rând, la triajul preferențial al pacienților infectați cu noul tip de coronavirus, în detrimentul, de cele mai multe ori, al celor cu alte afecțiuni cronice, precum cele cardiovasculare; constatarea aceasta o poate confirma fiecare medic din alte specialități decât cele de boli infecțioase. Nimeni nu poate să infirme tensiunea adusă de asaltul acestui virus asupra umanității, la care se adaugă și reacțiile confuze ale sistemelor sociale în a sprijini sistemul medical, dar, totodată, în a păstra granița față de autoritatea și responsabilitatea medicală de a identifica soluțiile cele mai bune. Pentru a descrie această deficiență socială, combinată cu factori economici și etnici, Shreya Kangovi, profesor asociat la Universitatea de Medicină din Pennsylvania vorbea despre o asemănare a pandemiei COVID-19 cu o oglindă distorsionantă care amplifică imperfecțiuni preexistente, dintre care nu putem să nu amintim inegalitățile economice și diferențele etnice. Această aserțiune este oarecum confirmată prin diverse studii care arată că, de exemplu, statusul socio-economic este un predictor puternic al mortalității și morbidității premature în general, și în particular în bolile cardiovasculare. Indivizii ce trăiesc în zone defavorizate sunt de două ori mai predispuși să decedeze prin infecție SARS-CoV-2 (128.3/100.000) comparativ cu cei din zone mai puțin defavorizate (58.8/100.000). De asemenea, pe lângă statutul social, alți factori implicați în creșterea riscului de infectare sunt conform studiilor obezitatea, hipertensiunea arterială, boala

pulmonară cronic obstructivă.

Dacă extindem discuția de la factorii de risc pentru infecția cu SARS-CoV-2 enumerați mai sus, constatăm că, încă de la debutul pandemiei, subiecții cu boli cardiovasculare s-au dovedit a fi cei mai vulnerabili la infecție. Specificitatea SARS-CoV-2 pentru proteina enzimei de conversie a angiotensinei-2 (ACE-2) a alimentat preocupări suplimentare cu privire la posibila afectare a sistemului cardiovascular și a declanșat temeri cu privire la utilizarea concomitentă de medicamente, inclusiv a inhibitorilor enzimei de conversie a angiotensinei și a blocanților receptorilor angiotensinei. Deși a trecut peste un an și jumătate de la primele cazuri raportate în 2020, comunitatea globală se află într-un moment critic al cronologiei pandemiei și anume efectele cardiovasculare pe termen lung ale COVID-19. Cu toate acestea, pe măsură ce creșterea numărului de noi cazuri continuă în întreaga lume, din cauza noilor variante din acest val patru, comunitatea medicală trebuie să rămână la curent cu ultimele noutăți despre infecția acută COVID-19. Aducând câteva informații medicale specifice, în ceea ce privește etiologia leziunii miocardice în COVID-19, este clar că înțelegerea globală a evoluat continuu; de la primele studiile histopatologice care susțineau prevalența crescută a miocarditei și toxicitatea virală directă asupra miocitelor până la concluzia studiului lui Lindner și colaboratorii, care au demonstrat că hibridizarea in situ se localizează mai degrabă în interstițiu și în macrofagele rezidente, neexistând niciun caz clar de miocardită conform criteriilor Dallas. De altfel, într-un studiu care compară subiecții intubați și ventilați mecanic cu și fără COVID-19, s-a arătat că injuria miocardică este mai prevalentă la cei intubați cu afecțiuni severe fără COVID-19, decât la cei intubați în contextul infectării cu SARS-CoV-2.

Trecând la un cadru general centrat pe modele de predicție, putem spune că în pandemia COVID-19 au fost utilizate mai multe tipare pentru a prezice evoluția fenomenului, care se bazează pe date epidemiologice și alți predictori. Problema care se pune este în ce fel aceste tipuri de predicție au un efect în lupta cu pandemia sau ele rămân la nivelul de exercițiu filosofic și de discurs public. Cel mai adecvat acestea ar trebui să fie abordate și înțelese într-o relație logică de cauzalitate, evidențe, soluții ipotetice și legătura dintre tipul de predicție și realitatea fenomenului. Enumerăm aceste noțiuni invocate în orice predicție întrucât, chiar dacă pandemia COVID-19 este unică prin logica simplă a faptului că nu a mai fost identificată anterior, multe dintre provocările pandemice fac parte dintr-un model general de predicție care nu a lipsit nici în abordarea unor fenomene similare din trecut.

Dacă ar fi să plecăm de la o definiție simplă a predicției, trebuie să știm că se referă la prognozarea viitorului sau, atunci când se compară scenarii, proiectarea mai multor ipoteze. Deoarece epidemiologia informează și conturează directivele de sănătate publică, predicția este centrală pentru acest domeniu. Epidemiologii compară lumile ipotetice pentru a ajuta guvernele să decidă măsuri sociale oportune și am văzut că societatea globală a fost supusă spre exemplu unor restricții și măsuri de distanțare socială. Pentru a se ajunge la o astfel de predicție, epidemiologia utilizează modele pentru evoluția focarului infecțios în diferite scenarii simulate. Cu toate acestea, ceea

ce se simulează poate denatura situația reală și atunci predicția devine falsă. Alex Broadbent, autor al cărții „Filosofia epidemiologiei", susține că o bună predicție epidemiologică necesită răspuns la întrebarea „ce ar putea să meargă prost?" Tot el consideră că a prezice corect înseamnă a putea explica în primul rând de ce se întâmplă ceea ce prezici, mai degrabă decât care sunt cele mai probabile ipoteze; extinzând logica lui Broadbent este clar că vorbim de identificarea relației cauză-efect. Autorul consideră esențial ca epidemiologul să ia în calcul atât situația în care predicția sa va fi adevărată, cât și ceea ce se va întâmpla dacă predicția este falsă. Este clar că ținta este eliminarea ipotezele false, pentru ca epidemiologii să-și poată spori încrederea în raționamentele emise. De exemplu, folosind titrul de anticorpi pentru a estima infecțiile anterioare în cadrul populației sau gradul de imunizare post-vaccinare, autoritățile din domeniul sănătății publice ar putea exclude posibilitatea ipotetică ca coronavirusul să fi circulat în cadrul populației de mult mai multă vreme decât credem.

Poate că este rațional să ne punem întrebarea dacă pe baza unei predicții putem rezolva fenomenul în sine. Cu siguranța răspunsul este parțial pozitiv, întrucât dinamica unei pandemii este mult mai complexă decât un simplu model de predicție, fiind dependentă de multe variabile, dintre care cea mai importantă rămâne comportamentul uman în timpul pandemiei, nu numai reacțiile imunologice.

Aplicarea acelorași măsuri epidemiologice peste tot în lume nu este întotdeauna o soluție; anumite intervenții care funcționează într-o parte a mapamondului cum ar fi în Europa ar putea avea efecte foarte diferite în Africa sau America de Sud. De exemplu, dacă gândim strict prin prisma impactului economic generat de politicile de distanțare socială, se poate spune că există regiuni de pe glob unde acestea, dimpotrivă, în loc să scadă pot să țină la cote înalte mortalitatea, dacă includem nivelul de trai scăzut, malnutriția și sărăcia. Dacă distanțarea socială previne decesele, în primul rând prin reducerea infecțiilor în rândul persoanelor în vârstă, oare funcționează aceasta așa cum este prognozată în zone dominate mai degrabă de tineri, decât de vârstnici, așa cum sunt țările africane cu populații mai tinere și mai puțin predispuse la forme severe de boală decât alte state din Europa? Întrebarea trece dincolo de cadrul medical, având și considerente sociale. Modelele epidemiologice nu trebuie gândite, prognozate și aplicate izolat, întrucât funcția lor primară este să arate modul de răspândire a infecției, însă pierzând din vedere multe elemente ale lumii sociale în care trăim. Deși pandemia este globală, predicția și măsurile trebuie să rămână locale.

Este cert că pandemia a generat mai multe întrebări decât răspunsuri atât în lumea medicală, cât și dincolo de ea, unele dintre aceste întrebări esențiale fiind abordate în acest volum coordonat de președintele Constantinescu. Ceea ce trebuie să învățăm cu toții este că istoria are rolul ei în a ne ajuta să realizăm unde ne aflăm, pe ce am clădit ceea ce știm din punct de vedere științific, cum trebuie să intervenim în inovația medicală și câte resurse și devotament trebuie să alocăm acesteia. Indiferent de accepțiunea socială, medicina trebuie să meargă mai departe și să ofere posibilități și soluții la viitoarele

maladii. Chiar dacă evoluția pandemiilor poate fi oarecum anticipată, mersul general al lumii nu poate fi prezis, și nici capacitatea și deschiderea sa față de inovația medicală. În acest sens, rămâne valabilă întrebarea dacă tensiunea între experimente-implementare-rezultate, constatată încă de la Jenner, Pasteur, Salk, va persista în timpurile post-COVID-19. Răspunsul îl va oferi ca de fiecare dată timpul, și îl va judeca societatea deceniilor viitoare.

6 octombrie 2021

Eugen-Florian Popescu
Autoritatea pentru Digitalizarea României
Membru în Consiliul Național pentru Transformare Digitală

Absolvent de Telecomunicaţii şi Psihologie, Eugen-Florian Popescu este un specialist în domeniul securității cibernetice care studiază și explorează procesul de evoluție umană atât din perspectiva abilităților native, cât și a tehnologiei dezvoltate. Abordează cu încredere provocări de gândire strategică, inovare, management, educație și reglementare, oferind soluții practice de adaptare a nevoilor umane și de mediu la tendințele impuse de tehnologiile digitale și emergente.

În 2020, Eugen-Florian Popescu a fost reprezentant tehnic al României în Grupul de lucru HWPCI al Consiliului Uniunii Europene şi membru în Grupul de lucru naţional inter-instituţional care a pregătit candidatura României pentru găzduirea Centrului european ECCC.

De-a lungul carierei sale, a coordonat și a participat la proiecte de securitate națională, de securitate cibernetică a aviației civile, de educație și psihologie, de management și recalibrare organizațională, precum și de cooperare internațională. A elaborat lucrări într-un spectru larg de interese și aplicabilitate, de la strategie, reglementare și management, la analiză filozofică.

Eugen-Florian Popescu face parte din echipa Autorităţii Aeronautice Civile Române (AACR), care este responsabilă cu dezvoltarea domeniului securităţii cibernetice în aviaţia civilă naţională, şi oferă servicii de consultanță și coaching în securitate cibernetică, tehnologii emergente, psihologie și educație. Este membru în Repatriot AI și în Consiliul Național pentru Transformare Digitală din ADR (pe zona de Inteligență Artificială și Big Data), și face parte din echipa UTCN-ADR care dezvoltă Strategia Națională de Inteligență Artificială.

Este autorul cărţii „Dinamica securităţii cibernetice”, singura lucrare de acest gen din România.

„Abuzurile de putere realizate în numele crizei pandemice pot fi însoțite și accentuate de scăderea calității fundamentării tehnico-științifice a deciziilor, creșterea populismului și a oportunismului, scăderea meritocrației și a calității profesionale a responsabililor numiți în funcțiile decizionale.”

Oportunități și riscuri societale în perioada pandemiei COVID-19

Eugen-Florian Popescu

Introducere

Orice situație de criză induce o perturbare în ritmul vieții, generând oportunități de schimbare și de adaptare. În funcție de intensitatea perturbării, efectele pot fi resimțite mai intens (devenind vizibile) sau mai lin (fiind mascate, acoperite de inerția vieții).

În mod particular, era post-COVID-19 este marcată nu doar de criza pandemică și financiară, ci și de dinamica societală preexistentă și, respectiv, de efectele cumulate ale acestor două seturi de factori. Ramificațiile de natură cauzală pot fi diverse și imprevizibile, eventualele deviații și schimbări majore din contextul social datorându-se nu doar simplei influențe a crizei în sine, cât cuplajului dintre factorii pre-existenți și cei generați de criză.

Contextul pandemic din anii 2020-2021 oferă o fereastră de recalibrare, care dă șansa „noului" să intre în viețile noastre. Criza COVID-19, ca factor singular, nu este un fenomen abrupt (cel puțin atât timp cât nu degenerează și nu devine catastrofală pentru sănătatea umană colectivă). Este, mai degrabă, unul blând, care, prin apariția intempestivă, a jucat rolul unui *apel la trezire*. Un apel care ne-a scos din ritmul vieții trăite pe mod automat și ne-a dat răgazul analizei conștiente a locului și rolului pe care le deținem, spre a ne regândi și recalibra deciziile de evoluție. Ne-a oprit pentru un răstimp să ne arate contextul de viață pe care îl întreținem și potențialul neexploatat pe care îl putem valorifica spre îndreptarea anumitor erori societale și asigurarea unui viitor prosper pentru generațiile ce vor veni.

Direcții

În funcție de cum alegem să gestionăm acest potențial, putem fie să îl valorificăm în sens constructiv, fie să îl neglijăm și să îl pierdem, fie să îl utilizăm într-un mod distructiv, amplificând problemele pe care le avem deja în prezent.

Există posibilitatea ca, peste ani, să realizăm că schimbările produse de criză nu se resimt la un anumit nivel de amploare anticipat. Schimbări sunt și vor continua să fie, cu siguranță. Însă, cu puțină ignoranță din partea noastră, ne putem eschiva de la îndemnul la evoluție forțată, revenind la inerția și

obiceiurile inconștiente care ne-au creat confortul cotidian.

Dar ne întrebăm, oare în ce măsură va parcurge și asimila schimbări vizibile societatea, în urma traversării acestei perioade?! Căci, în urma unor concursuri de împrejurări, ocazionate de confluența crizei pandemice cu factorii disruptivi pre-existenți, există posibilitatea creării anumitor cicluri de comportamente sau de evenimente sociale auto-întreținute și/sau auto-amplificate, care să-și lase amprenta în mod vizibil asupra organizării societale. Putem fi martorii unor *cuplaje de oportunități* (bune, utile, dorite, care ne oferă potențial de creștere), precum și ai unor *paradoxuri de oportunități* (nedorite, posibil distructive, dar inevitabile, care ne predispun la stagnare sau la involuție).

În funcție de cum alegem să gestionăm oportunitățile ivite, ne creăm premisele de evoluție societală și umană. Pentru creștere, avem nevoie să valorificăm în mod proactiv potențialul constructiv și să luăm măsuri corespunzătoare de limitare a efectelor negative ale potențialului distructiv, încercând pe cât posibil să îl redirecționăm și pe acesta în scopuri utile. Buna funcționalitate și mecanismele de siguranță și securitate trebuie să se susțină reciproc și să formeze un angrenaj unitar și performant.

Predispoziții

Evoluția (vieții, în general) este marcată de două fenomene, în situația apariției unei crize/ perturbații:

- Tendința de evoluție *în oscilație* (similară unui impuls oscilant) – care pune presiune să schimbe, să adapteze, să modeleze, purtând linia de evoluție în sens crescător și descrescător, în mod alternativ (până ajunge la un nou echilibru).
- Tendința de evoluție *în inerție* – care pune presiune să păstreze, să conserve, să mențină constantă linia de evoluție.

Caracterul oscilant ne poate oferi atât experiențe de creștere, cât și de cădere; putem fi martorii unor etape îmbucurător de productive, dar și ai unor perioade de pierdere și dezolare. În final, contează cum reușim să integrăm experiențele și încercările, orientându-le rezultanta către o direcție pe care ne-o dorim. Totodată, inerția poate ajuta la conservarea reperelor de fundație, de cultură, de identitate, de sens și semnificație a vieții, de funcționalitate și performanță societală, și poate oferi un bagaj energetic care să ne hrănească eforturile de schimbare și de construcție a noilor drumuri alese. Fără pretenția exhaustivității, enumerăm câteva dintre fenomenele principale cu care ne confruntăm în perioada 2020-2021 (ca efect al crizei pandemice și al contextului societal pre-existent), care comportă un potențial pentru schimbare:

Fenomene disruptive

1. Creșterea puterii decizionale (ocazionată și justificată de criza pandemică) pentru implementarea deciziilor la nivel local și național.

Criza pandemică reprezintă un prilej pentru fluidizarea deciziilor poli-

tice și pentru justificarea unor acțiuni ce depășesc inerția și limitele obișnuite. În condiții de conștiință și responsabilitate, puterea decizională astfel eliberată de „constrângeri" poate ocaziona reforme benefice spectaculoase. Însă, în lipsa unor condiții favorabile, care să susțină interese legitime, puterea decizională excesivă poate degenera în forme de autoritarism.

Abuzurile de putere realizate în numele crizei pandemice pot fi însoțite (și accentuate) de scăderea calității fundamentării tehnico-științifice a deciziilor, creșterea populismului și a oportunismului, scăderea meritocrației și a calității profesionale tehnice a responsabililor numiți în funcțiile decizionale, creșterea gradului de polarizare a societății, creșterea formelor de extremism (atât manifestări, cât și ideologii). Pentru prevenirea acestor derapaje, este necesară asigurarea unor mecanisme eficiente de asumare a răspunderii pentru deciziile de implementare (de nivel național și local).

2. Posibile **adaptări ale formelor de organizare macro-socială** (care presupun colaborare internațională, dincolo de granițele statale și continentale).

Criza pandemică a relevat o dificultate în organizarea deciziilor la nivel planetar. Pe de o parte, nu există forme de impunere și coordonare unitară a deciziilor (care să depășească suveranitatea statelor), spre a permite trasabilitatea și controlul evoluției unui macro-fenomen spontan. Pe de altă parte, în interiorul statelor nu există asumare descentralizată, spre a permite aplicarea adaptată a deciziilor, conform nevoilor locale.

Este de așteptat ca mecanismele de cooperare și diplomație internațională să sufere adaptări care să permită o acțiune mai rapidă și mai precisă în situații de criză globală. Totodată, este necesară dezvoltarea unor mecanisme eficiente pentru fundamentarea deciziilor macro/ strategice, incluzând:

- Dezvoltarea domeniului de analiză și cunoaștere a influenței tehnologiei și științei asupra omului și asupra naturii (denumit generic Psiho-Sociologie Cibernetică), care să ofere informații de însoțire (ex. analize SWOT, analize de impact, analize de riscuri pe termen scurt, mediu și lung) a tuturor inițiativelor evolutive.
- Dezvoltarea unor sisteme pentru managementul cunoașterii, bazate pe Inteligență Artificială, care să furnizeze cunoaștere, predispoziții, tendințe, analize statistice și alertări în timp real, pentru prevenirea și contracararea riscurilor generate de tehnologiile emergente.

3. Trezirea conștiinței colective și **atragerea atenției cu privire la problemele trenante,** stagnante, ale societății și ale mediului înconjurător.

Deciziile colective sunt implementate prin mecanisme cu capacități de auto-propagare (de tip principial) la nivelul întregii populații umane. Însă, pentru implementare, este necesar ca oamenii să își însușească respectivele seturi de principii și valori, astfel încât să le poată pune în aplicare în mod inerțial, inconștient. Deși avem, în prezent, o serie de convenții internaționale și mecanisme care pot modela decizia colectivă prin demersuri de organizare top-down, acestea sunt ineficiente în lipsa conștiinței colective dezvoltate la nivelul fiecărui individ. Oamenii acționează încă din considerente individua-

liste, neputând înțelege angrenajul mare (local, regional, continental, planetar) din care fac parte și pe care îl influențează prin fiecare mișcare și decizie.

O criză globală, cum este cea ocazionată de virusul COVID-19, aduce oportunitatea sensibilizării și elevării conștiinței umane individuale, în scopul alinierii acesteia la o serie de nevoi colective de mare amploare. Pas cu pas, oamenii deschid ochii și observă arealul în care trăiesc, devenind mai dispuși să accepte realitățile cu care ne confruntăm, la nivel de specie, și să-și aducă aportul pentru îmbunătățirea societății și a mediului înconjurător. Ca orice proces de învățare, creșterea conștiinței colective se obține cu antrenament.

Fenomene inerțiale

4. Evoluția științifică și a tehnologiilor emergente

Saltul tehnologic și științific din ultima decadă cunoaște acum oportunitatea unei puneri în aplicare rapide, sub presiunea necesităților acționale acute generate de pandemia COVID- 19. Deși evoluția tehnologică s-ar fi întâmplat oricum, pandemia potențează implementarea practică, testarea și calibrarea rapidă, identificarea și dezvoltarea de soluții inovatoare, grăbind în general *eficientizarea procesuală*. În același timp, evoluția științifică ne ajută să traversăm mai ușor impasul societal global în care ne regăsim și să prevenim materializarea unor riscuri de sănătate nedorite la nivel colectiv.

5. Transformarea digitală

În complexitatea mediului înalt informatizat pe care l-am creat pentru organizarea vieții sociale, transformarea digitală ne aduce simplitate prin *automatizare procesuală*. Ne degrevează de balastul proceselor ușoare, dar repetitive (în special), eliberându-ne timpul și disponibilitatea spre a ne centra pe acțiuni care necesită un grad mai ridicat de creativitate și personalizare.

Prezența noastră în societatea informațională (mai ales, susținută de mediul virtual/ cibernetic) presupune o tranziție a energiei omului de la viața preponderent materială/fizică, la cea bazată pe substratul informațional/abstract. Aceasta din urmă permite scalarea acțiunilor fără limite (nefiind restricționată decât într-o anumită măsură de resursele fizice de suport) și modelarea conținuturilor la discreția beneficiarilor.

Transformarea digitală ne permite să facem un salt din lumea liniară, dependentă de material, către o lume neliniară, cu orizonturi deschise, în care fundația de organizare (cu sarcini de lucru ușoare) este automatizată și percepută ca substrat, lăsând loc creativității, productivității și *conținutului informațional* (în toate formele posibile) să devină noile bunuri de valoare.

6. Inteligența artificială

Un loc aparte între tehnologiile emergente este ocupat de Inteligența Artificială, care ne aduce *autonomizare procesuală*. În plus față de automatizarea oferită de transformarea digitală, procesele de organizare socială vor dobândi și o anumită autonomie funcțională, manifestată sub forma capacității de autogestionare a deciziilor de către sistemele tehnologice și organizaționale.

Inteligența Artificială va crea un mediu de viață artificial responsiv, cu capacități de personalizare, care să răspundă în mod cât mai adaptat și individualizat nevoilor beneficiarilor/ utilizatorilor. Ne face viața mai ușoară și mai frumoasă, oferindu-ne timp și libertate de mișcare. Însă, ca orice ajutor care aduce beneficii, Inteligența Artificială vine și cu posibile riscuri: de securitate cibernetică; de destabilizare a echilibrului pieței muncii; de punere în dependență a omului în raport cu beneficiile oferite (care pot conduce la slăbirea unor capacități umane native, datorită „externalizării" acestora către tehnologie); de slăbire sau pierdere a controlului și suveranității noastre umane, în raport cu tehnologia; de slăbire a contactului interuman, de individualizare (datorate cuplajului/interfațării/integrării puternice ale omului cu tehnologia); de slăbire a cunoașterii noastre de sine și a aspectelor umane.

Există rațiuni conform cărora evoluția tehnologică l-a îndepărtat pe om de natură. Prin dezvoltarea limbajelor abstracte și neutre (independente de reprezentarea fenomenelor naturii și bazate pe semne obiective, cu înțelesuri proprii, de sine stătătoare), spre exemplu, omul a dobândit capacitatea de a scala și gestiona conținuturi informaționale, însă s-a îndepărtat de înțelegerea mediului înconjurător, întrucât a abandonat limbajul simbolic natural (care încapsula înțelesuri și sensuri ale naturii, ce îi permiteau să rămână în contact cu aceasta).

Prin analogie, ne putem aștepta ca dezvoltarea explozivă a tehnologiilor moderne să ocazioneze o decuplare de la sine, o desensibilizare a omului în raport cu umanitatea. Contactul nostru cu tehnologia informațională (și inteligentă) ne poate stimula să trăim într-un spațiu al individualizării, împingându-ne astfel să facem încă un pas de desprindere de la viața eco-sistemică, prin deconectarea indivizilor de la colectivul uman.

Dacă renunțarea noastră la coabitarea cu natura a condus la apariția unor dezechilibre de mediu, o eventuală desprindere de comunitate și de umanitate nu poate aduce prea multe lucruri bune (mai ales în contextul în care, în paralel, noi hrănim tehnologia cu autonomie de mișcare și decizie).

7. Explozia informațională

Accesul la comunicarea pe scară largă a generat o explozie informațională (atât din punct de vedere obiectiv, ca informație nou creată, cât mai ales din punct de vedere subiectiv, ca informație recepționată și procesată de către individ). Una dintre principalele urmări ale acestui fenomen (care se află încă în plină desfășurare) este redistribuirea/descentralizarea puterii către indivizi (așa numitul concept „power to the people").

Evitând să realizăm o analiză privind modelul perfect/dezirabil de distribuție a puterii în lume, subliniem că împuternicirea indivizilor încurajează productivitatea și creativitatea, precum și responsabilizarea individuală. În acest context, este util să conștientizăm că avem nevoie de principii sănătoase pentru susținerea unei societăți de tip deschis („open society"), care să permită propagarea autonomă a unor valori precum echilibrul, încrederea, consolidarea și creșterea.

În prezent, ne aflăm în era *datelor*; *data is the new oil* este un slogan

promovat începând cu 2016, când veniturile globale din tranzacționarea datelor au depășit pentru prima oară veniturile din tranzacționarea petrolului. Ne apropiem de era *conținutului informațional*, în care sloganul tinde să se transforme în *content is the new oil*, semnalând creșterea semnificativă a importanței contribuției (plus-valorii) aduse de fiecare individ în parte.

Suntem martorii unei democratizări practice/inerente a societății, în care oamenii evoluează liber, având nevoie doar de un set de principii care să le permită buna interacțiune în colectiv și în relație cu natura.

Explozia informațională generează, totodată, și efecte colaterale mai puțin dorite, de care trebuie să ținem cont mai ales în relație cu alți factori macro ce pot distorsiona simțitor peisajul social: creează deficit de atenție și de răbdare, la nivelul indivizilor; comportă riscul creării de dependențe și de atitudini de consum exagerat (a conținutului informațional); predispune la comasarea experiențelor într-un continuum, limitând posibilitatea omului de a le asimila și gestiona în mod natural (pentru acest lucru fiind nevoie de pauze pentru decantare informațională și emoțională); permite împământenirea falsului informațional (*fake news as a habit*); predispune la riscul creșterii unor afecțiuni psihice, precum depresia, anxietatea, ADHD).

8. Criza (evoluția) ideologiilor

Tot în inerția vremurilor actuale se află și o criză a ideologiilor (ex. legate de egalitatea de șanse și combaterea discriminării), acutizată de dezechilibrele sociale resimțite în cadrul contextului pandemic. Evoluția catalitică a ideologiilor este un proces natural, născut în principal ca urmare a accesului omului la informație și la comunicarea pe scară largă. Este o dovadă vie a creșterii conștiinței umane (individuale și colective), care, la un anumit moment se va decanta prin reformarea și consolidarea drepturilor omului.

În cele de mai sus, am descris unele dintre predispozițiile destabilizatoare, respectiv inerțiale, ale contextului de viață al anilor 2020-2021, luând în considerare atât aspecte generate de pandemia COVID-19, cât și repere independente de aceasta.

Însă manifestarea acestor fenomene nu este izolată, ci mai degrabă aflată în relații corelative, de dependență reciprocă (luând în calcul chiar și alte procese societale neamintite aici). Astfel, putem da frâu liber analizei predispozițiilor generate de corelația dintre acestea, găsind ca exemple de pornire următoarele:

Cuplaje de oportunități

(3+8)

Criza ideologiilor reprezintă un exercițiu/un antrenament pentru trezirea conștiinței colective. În funcție de cum învățăm să gestionăm problemele ideologice umane, poate că vom dobândi și abilitatea de a dezbate soluții pentru rezolvarea problemelor de mediu, cu implicare responsabilă și angajament (la nivel emoțional) din partea indivizilor.

(4+5+6+7)

Evoluția științifică și tehnologică, precum și toate fenomenele complementare (explozia informațională, transformarea calității umane, modela-

rea formelor de organizare socială, eficientizarea, automatizarea și autonomizarea procesuală), reprezintă principalul stimulent al evoluției speciei umane, susținând trecerea din era materială/fizică spre cea informațională/mentală/ a producției și gestionării de conținut abstract (dar cu valoare materială). Toate acestea ne permit depășirea limitelor materiale și manifestarea liberă într-un spațiu scalabil, al creației și gestionării de sens și semnificații.

(1+4+5)

Creșterea puterii decizionale poate aduce o creștere semnificativă a calității vieții, dacă sunt valorificate contribuțiile științifice și tehnologice în scopul fundamentării deciziilor și dacă se face uz de instrumentele și beneficiile transformării digitale, în procesul punerii în implementare.

2+(4+5+6+7)

Utilizarea științei și tehnologiei pentru asistarea procesului de adaptare a formelor de organizare macro-socială, poate da naștere unor noi domenii/ ramuri științifice și practice care să vizeze: analiza și investigarea influențelor aduse de tehnologie asupra omului și asupra naturii, pentru calibrarea în timp real a proceselor de dezvoltare tehnologică; reducerea distanței dintre mediile de cercetare, de producție, de reglementare și de exploatare a tehnologiei.

Paradoxuri de oportunități

1-2

Creșterea puterii decizionale la nivel local și național întărește suveranitatea acțiunii teritoriale, intrând într-o formă de conflict de oportunitate cu nevoia coordonării unitare globale, transfrontaliere. Națiunile tind să devină mai egoiste în gestionarea resurselor (împărțind cu alții, doar în baza unor rațiuni diplomatice calculate), în timp ce nevoia de colaborare și ajutor reciproc pentru menținerea sănătății colective (care este un bun comun) impune sacrificii (uneori necondiționate).

1-7

Statele au nevoie de control, iar oamenii, de exprimarea și manifestarea creativității proprii. Creșterea puterii de decizie a autorităților locale și naționale poate intra în conflict cu macro-tendința democratizării sociale naturale. De asemenea, în acest conflict se poate suprapune apetitul pentru revoluția ideologică (**1-7-8**), în urma căruia se pot naște reașezări în organizarea socială statală.

3-6

Este nevoie de spirit și responsabilitate colectivă pentru rezolvarea problemelor trenante (mai ales a celor care țin de mediu), dar noi ne confruntăm cu riscul retragerii omului în sine, într-un spațiu individual de conștiință, deconectat de la inerția vieții eco-sistemice. Este important să ne canalizăm energia pentru creșterea conștiinței și manifestarea prezenței noastre în folosul spațiului social și natural comun, prevenind cu atenție manifestarea riscurilor umane provenite din procesul evoluției tehnologice (reamintind aici predispoziția omului la izolare și individualizare, la deconectarea de la umanitate).

4-7

Fundamentarea deciziilor necesită contribuții relevante și precise din

partea științei, dar abundența informațională intoxică responsabilii decizionali cu informații false, nefondate, viciate de interese parțiale și subiective.

Persistența falsului și a abundenței informaționale este inevitabilă (cel puțin în viitorul tangibil). În aceste condiții, este necesară dezvoltarea unor mecanisme eficiente de gestionare a deciziilor colective (incluzând informarea corectă, înțelegerea alternativelor și asumarea reală a răspunderii), spre a preveni materializarea riscurilor și a facilita valorificarea în scop constructiv a potențialului de manifestare a vieții.

18 octombrie 2022

CAPITOLUL III

O VIZIUNE HOLISTICĂ ASUPRA PANDEMIEI

Oana-Elena Brânda

Expert coordonator al proiectului „Lumea post-pandemie între război și pace”

Este lector universitar la Facultatea de Științele Comunicării și Relații Internaționale a Universității Titu Maiorescu din București și expert la Institutul de Studii Avansate pentru Cultura și Civilizația Levantului. Are un doctorat în Istorie, susținut în 2016 la Școala Doctorală de Istorie a Universității din București. Temele sale de interes vizează domeniul Relațiilor Internaționale, precum dezvoltarea Uniunii Europene, politici de securitate și apărare la nivel internațional, dezvoltare durabilă, diplomație culturală și comunicare politică. A participat la numeroase conferințe naționale și internaționale, iar lucrările sale abordează teme relevante pentru dezvoltarea contemporană a mediului internațional.

Cele mai recente lucrări privesc evoluția politicii de apărare și securitate a României în contextul statutului de membru al NATO și Uniunii Europene („Romania’s Defence Policy and Role in NATO and the EU Common Security and Defence Policy”), eforturile române de contracarare a amenințărilor cibernetice („Romanian Cybersecurity Efforts – A Work in Progress”), precum și o perspectivă istorică asupra infrastructurilor critice de securitate („Perspectiva securitară istorică a utilizării infrastructurilor critice”).

„Una din realitățile aduse de virus este aceea că ne-a expus peticele puse peste diversele probleme cu care ne-am confruntat de-a lungul timpului. Pe principiul ulciorului care, mergând de multe ori la apă, se mai și sparge, și în ceea ce privește politicile aplicate în diversele domenii sensibile este nevoie de o revigorare. În ciuda mult-slăvitei tehnologii, a inovațiilor medicale, a sistemelor de tot felul, existența umană rămâne fragilă, iar capacitatea sa de supraviețuire vine tocmai din interiorul său.”

O viziune holistică asupra pandemiei

Oana Elena Brânda

Schimbări profunde

Despre „pandemii" obișnuiam să le vorbesc studenților mei la unul dintre cursurile de licență despre problemele fundamentale ale lumii contemporane. Nu am crezut, însă, că atunci când explicam ce înseamnă o pandemie, și mai ales implicațiile sale asupra mediului internațional, voi ajunge cât de curând să experimentez o pandemie în adevăratul sens al cuvântului.

Scriind aceste rânduri, citind ceea ce a scris deja președintele Constantinescu, dar și amintindu-mi multe din subiectele abordate în cadrul videoconferințelor realizate în decursul unui an și câteva luni, mi-am dat seama că multe dintre referințele mele sunt pur livrești. În ultimii ani, am văzut la televizor nenumărate știri despre diverse epidemii: Ebola, SIDA, MERS, gripa porcină sau cea aviară. Însă despre pandemii am învățat numai din cărți. Și, chiar și în cărți, unii autori s-au ferit de la a denumi Marea Ciumă din secolul al XIV-lea drept „pandemie", preferând termenul mai puțin amenințător de „epidemie". În fond, în fiecare zi auzim la știri despre epidemiile de gripă care afectează populația în sezonul rece, și cred că nimeni nu s-a speriat prea mult de ele. Acum, lucrurile au stat altfel.

Când a început vehicularea termenului de „carantină" în presă, mi-am adus aminte de Charles King, care, în istoria sa despre Marea Neagră vorbește, printre altele, și despre regimul de carantinare ce se aplica în porturile Mării Negre, mai ales în perioadele în care existau vești despre izbucnirea diverselor epidemii (ciumă în special) [1]. Cea mai simplă metodă de a preveni răspândirea bolii era tocmai carantinarea – izolarea celor bolnavi timp de patruzeci de zile –, de unde și termenul francez de „quarantine". În această perioadă, cei infectați mureau, iar ceilalți rămâneau neatinși de boală.

Întrucât în zona Mării Negre comerțul internațional a prins avânt în secolul al XVIII-lea, până la momentul respectiv nu fuseseră instituite carantine veritabile în zonă. Iar când au început să fie instituite, aceasta s-a făcut după modelul francez implementat la Marsilia, care deținea cel mai avansat model de carantină din Europa, bazat pe 5 principii de bază: „izolarea tuturor vaselor care se pregăteau să intre în port și examinarea lor preliminară; determinarea condițiilor medicale din portul de îmbarcare; evaluarea posibilităților de infectare în portul de origine sau pe drum; segregarea strictă de restul populației a persoanelor și bunurilor nou-venite; separarea, în continuare, a pasagerilor infectați de cei care nu dădeau semne de îmbolnăvire"[2].

Toate navele care veneau din Levant sau din zone suspecte erau

obligate să ancoreze în afara portului, iar oficialii locali foloseau niște pâlnii imense pentru a obține date despre portul de origine, echipaj și căpitanul navei, tipul de încărcătură și certificatul de sănătate al navei. Certificatul de sănătate era emis, obligatoriu, de consulul francez din portul de îmbarcare, prin care se atesta starea de sănătate a portului, a încărcăturii și, implicit, a personalului de pe vas. Dacă certificatul arăta suspiciuni vis-á-vis de starea de sănătate a portului și a echipajului, nava era escortată în carantină sau lazaret – zona de izolare.

Aceleași acțiuni s-au petrecut la începutul pandemiei COVID-19 (de această dată, în foarte dezvoltatul secol XXI). Granițe închise, chiar Uniunea Europeană punea sub semnul întrebării viabilitatea mult-lăudatului spațiu Schengen (un spațiu de liberă circulație, fără controale la frontierele interne ale statelor aflate în această zonă, dar care a fost stabilit înainte de apariția coronavirusului, de unde și lipsa reglementărilor privind libertatea de circulație în timpul unei pandemii), în timp ce statele naționale făceau apel diplomatic la milostenia vecinilor spre a organiza cordoane diplomatice prin care cetățenii lor care tranzitau Europa să poată veni acasă. Pentru că, nu-i așa, în vremuri de restriște, cel mai bine este acasă. Însă, de această dată, nici acasă (oriunde ar fi acest „acasă" în țările Europei, și nu numai) nu a fost bine; pentru că, odată ajunși, au intrat în carantină sub suspiciunea de a fi infectați. Iar izolarea timp de două săptămâni, indiferent că se petrece în secolul al XVIII-lea sau al XXI-lea, este la fel de problematică.

În cazul Marsiliei secolului al XVIII-lea, unde s-au stabilit parametrii de implementare a unei carantine navale, lazaretul (numit astfel după biblicul Lazăr înviat de Iisus Christos) se afla pe o insulă în apropierea portului. Echipajele vaselor erau cazate aici cu bunurile personale, supuse unui interogatoriu și, apoi, unor fumigații. Persoanele bolnave erau cazate separat de cele care păreau sănătoase. Acolo unde nu exista un consul francez în portul de îmbarcare care să ofere un certificat de sănătate, navele erau, de obicei, inspectate de medicul militar al portului, care hotăra discreționar sau pe baza informațiilor, suspiciunilor sau zvonurilor care circulau despre portul de origine al vasului, dacă echipajul intra sau nu în carantină, sau dacă beneficia de o carantină mai lungă sau mai scurtă. Carantinarea nu presupunea și acordarea asistenței medicale, ci era, mai degrabă, o metodă sigură de a evita răspândirea bolii – cei bolnavi mureau în cele 40 de zile de carantină, în timp ce aceia sănătoși supraviețuiau. Cadavrele erau înlăturate cu ajutorul unor cârlige lungi de fier și aruncate într-o groapă comună, iar camerele unde aceștia s-au stins erau fumigate, văruite și aerisite timp de o lună.

Durata izolării era dată de mai mulți factori – tipul de încărcătură (se considera că bunurile precum lâna, bumbacul, pielea și blănurile răspândesc mai ușor ciuma, astfel că durata carantinei era mai mare) și zona de proveniență (Istanbulul și porturile Mării Negre erau considerate a fi zone sensibile, astfel că echipajele provenind de aici rămâneau în izolare pentru un ciclu complet de 40 de zile).

Regimul lazaretelor diferea de la zonă la zonă. În zona Mării Negre, mai apropiată nouă, regimul de viață nu era chiar așa de spartan. La Odessa,

de exemplu, existau cafenele, restaurante și săli de biliard pentru cei cu dare de mână care se plictiseau în carantină. Membrii personalului diplomatic erau adesea invitați în croaziere în jurul insulei de carantinare. Ultimele epidemii semnificative au fost în Bulgaria în 1840 și în estul Anatoliei în 1842.

Toate aceste informații, recitite cu prilejul oferit de starea de urgență impusă în România în perioada martie-mai 2020, mi s-au părut teribile, raportat la ceea ce am resimțit și noi. Ce-i drept, fără cafenele și restaurante deschise, dar cu muzică pe străzi în cartierele carantinate ale Italiei, sau cu râsetele copiilor strânși la joacă, ascunși de autorități, printre blocurile din România.

În timp ce în unele țări ale lumii cuvântul „epidemie" începea să fie din ce în ce mai des folosit încă din ianuarie 2020, din cauza îmbolnăvirilor cu un virus misterios, asemănător unei pneumonii dar cu caracteristici aparte față de pneumonie, în România lucrurile s-au păstrat destul de calme până spre mijlocul lunii februarie, când au apărut primele cazuri. Odată cu declararea oficială a pandemiei de COVID-19 de către Organizația Mondială a Sănătății și instituirea stărilor de urgență în mai multe state din zonă, și în România lucrurile au început să se precipite.

Lăsând la o parte știrile alarmiste despre virus și asaltul asupra supermarketurilor, m-am văzut pusă în situația de a rămâne acasă. Nu doar să lucrez, ci și să-mi petrec timpul liber tot în intimitatea protectoare a căminului. Orele de la facultate s-au mutat în mediul online; nu am mai mers la Institut pentru că activitatea pe care o desfășor se putea efectua și de acasă; orice ieșire la supermarket, doctor sau farmacie trebuia să fie validată de o declarație pe proprie răspundere ce putea fi oricând solicitată spre verificare de forțele de ordine care patrulau străzile zi și noapte, iar masca a devenit un accesoriu fără de care nu puteam pleca de acasă. Orice fel de călătorie în afara orașului s-a anulat; la fel și conferințele, și planurile de vacanță. Dintr-o dată, am început să petrec extrem de mult timp acasă, lucru pe care l-am acceptat inițial cu oarecare bucurie (am zis că niște zile de respiro nu pot face rău), apoi cu îngrijorare, teamă pe măsură ce numărul de cazuri creștea, cu resemnare și, în final, cu curajul de a accepta că vom trăi cu virusul încă mult timp de atunci încolo. La fel ca mine, milioane de români și cetățeni ai statelor globului au trecut prin stări asemănătoare, unii dintre ei trebuind să lupte nu doar cu virusul, ci și cu condițiile vitrege de viață.

De la etapa rămânerii acasă, ceea ce putem numi „primul val al pandemiei", am trecut la valul al doilea, la relaxarea unor condiții spre finalul verii 2020, la valul al treilea din toamna 2020, la începutul perioadei de vaccinare și reducerea simțitoare a cazurilor, la vaccinarea propriu-zisă și la o oarecare stare de calm în fața virusului, la speranța recăpătării unei vieți normale și active în afara casei, la previziunile unui al patrulea val, mult mai agresiv decât celelalte, din cauza mutației suferite de tulpina inițială a virusului, la varianta extrem de contagioasă, dar nu atât de gravă a virusului și, apoi, la dispariția treptată a virusului din atenția presei (nu neapărat și din corpurile-gazdă ale oamenilor), odată cu apariția unei noi crize.

Este încă dificil de făcut un bilanț al lecțiilor dobândite în urma acestor doi ani și jumătate de trăit cu virusul. Mă refer aici la lecții dobândite, pentru

că este prea devreme să vorbim despre lecții învățate. Cert este că pandemia a afectat, pe rând, toate domeniile de activitate. Sistemele de sănătate ale celor mai performante state au cedat în fața asaltului COVID-19, iar medicii au devenit, peste noapte, decidenți în termeni de viață și de moarte. Educația a suferit și ea. Transferată în mediul online, pentru unii a fost o fericire, pentru alții un semnal că viitorul lor este sub semnul întrebării. Copiii familiilor înstărite au avut acces la tablete și conexiuni de Internet bune, în timp ce copiii familiilor nevoiașe nu au avut acces la educație (de altfel, un drept garantat de stat). Aceasta este o situație dramatică, prezentă nu doar în România, ci și în alte state ale lumii. Economia a avut, și ea, de suferit, și s-a redresat spectaculos, în timp ce zona tehnologică a înflorit de-a dreptul.

Orice analiză a subiectului „pandemia de COVID-19" trebuie percepută în termeni de „oameni". Chit că rezultatul cel mai vizibil și palpabil al pandemiei se găsește în statistici – îmbolnăviri, decese, vindecări – toate aceste cifre nu ar putea funcționa în absența oamenilor. Oamenii sunt elementul esențial. Pandemia este cu și despre oameni și trăirile lor, și abia ulterior, despre guverne, decizii, strategii, etc.

Unul dintre autorii mei preferați pentru pragmatismul și ideile sale vizionare este Yuval Noah Harari, care a redactat, în această perioadă, mai multe articole dedicate pandemiei și felului în care umanitatea se raportează la ea. Dacă, în martie 2020, Harari scria că lumea privește pandemia cu un amestec de speranță și furie [3], în februarie 2021 el își completa afirmația, spunând că lumea este departe de a fi neajutorată [4]. Merge ceva mai departe, și spune chiar că gestionarea proastă a pandemiei, numărul mare de morți și furia care însoțește aceste numere sunt rezultatul unor decizii proaste ale factorilor politici. Aceeași idee se găsește și la Debora Mackenzie [5], un autor specializat în subiecte medicale, care este mult mai tăioasă în afirmația că, dacă decidenții politici ar fi ascultat argumentele oamenilor de știință încă de acum câțiva ani, criza de astăzi ar fi putut fi evitată.

Harari subliniază că lumea în care trăim astăzi este mult mai bună și mai avansată decât cea de acum câteva secole. Și are foarte mare dreptate. Am amintit care era situația vapoarelor care soseau în porturile franceze din zone suspecte. Ciuma Neagră, care a înjumătățit populația Europei în secolul al XIV-lea, s-a răspândit prin șobolanii care se aflau la bordul vapoarelor ce veneau din Orient. Astăzi, cargourile care transportă marfă sunt etanșeizate, iar numărul de lucrători care le operează este redus la minim. Atunci, ajutorul medical acordat celor infectați era precar (spre deloc), din teama ca vindecătorii să nu ajungă la rândul lor victime. Astăzi, sistemul medical este suficient de dezvoltat pentru a putea trata cazurile cele mai periculoase, fără afectarea actului medical. Însă, pandemia de coronavirus ne-a demonstrat că nici medicii nu sunt imuni – dovadă numărul de victime din rândul personalului medical. Harari vorbește, chiar, de două lumi – una fizică, în care circulă coronavirusul, și una virtuală, în care ne-am mutat cu toții (sau măcar o mare parte dintre noi), unde acest virus nu are acces [6] (dar altele au, pentru că, chiar dacă e pandemie, amenințările și atacurile cibernetice nu se vor opri, ci, din contră, vor găsi acest teren de tip vid de putere propice pentru desfășurarea de noi atacuri).

Efectul de domino

O perspectivă cronologică asupra pandemiei ilustrează efectul de cascadă al evoluției sale. Primele cazuri au apărut în noiembrie 2019 în Wuhan. În februarie, încep să crească tensiunile la nivel occidental – societatea internațională se găsește între nevoia de a da dimensiuni apocaliptice virusului, și a-l vedea ca o simplă gripă. Acesta este momentul în care, la nivel global, încep să apară scenariile de tip „cazul cel mai rău". Rata infectării în afara Chinei depășește rata infectării în interiorul țării; opinia generală este că cel puțin 2/3 din populația globală va fi infectată. Apar previziuni despre cum cele mai mari efecte ale pandemiei vor fi generate de frică, dar și de exploatarea crizei de diverși actori în scopuri strategice.

La 11 martie 2020, Organizația Mondială a Sănătății declară, oficial, pandemia. Acesta este momentul în care începe isteria la nivel global. O mare parte din state intră rapid în lockdown rapid, în timp ce altele nu, alegând în schimb imunizarea de masă. Lockdown-ul se dovedește tardive pentru unele țări, unde virusul se răspândise și începuse deja să provoace victime pe bandă rulantă. Imaginile convoaielor militare care transportau morții spre crematoriu în Italia au făcut înconjurul lumii, arătând tuturor că situația era extrem de gravă. Efectele lockdown-ului lasă, însă, de dorit: răspândirea virusului continuă, activitățile economice au de suferit – micii întreprinzători dau faliment, iar afacerile mijlocii cu greu se adaptează pentru a supraviețui.

Primul domeniu care intră în colaps este cel medical. Domeniul în care lumea întreagă își punea speranțele, se dovedește a fi neputincios. Persoanele infectate sunt prea numeroase, și nu există suficient echipament și personal pentru gestionarea lor. Medicii încep să se simtă neputincioși, și apar primele victime și în rândul lor. Salvatorii devin ei înșiși victime ale virusului – o lecție dureroasă pentru toată lumea despre puterea nediscriminatorie a bolii. Cel de-al doilea domeniu care cade este cel economic. Cel de-al treilea, cel educațional.

Pandemia a adus cu sine un număr impresionant de întrebări – de la clasicele „cum s-a putut întâmpla asta?" și „de ce s-a întâmplat?", la întrebări mai dificil de răspuns – „cum va fi lumea după pandemie?", „ce se va întâmpla când vom reveni la normal?"sau „vom reveni, oare, la normal?". O analiză a pandemiei nu se poate face în absența acestor întrebări, la care răspunsurile sunt simple tentative de a oferi soluții, fără a ști dacă acestea sunt și bune sau nu. Apare, și devine o constantă, incertitudinea zilei de mâine – ce se va întâmpla?

Atât la nivel național, dar și internațional, autoritățile în materie au acționat conform unui „to do list", iar prioritățile de top au fost angajarea într-un dialog permanent cu publicul larg, nu doar pentru a informa, ci și pentru a transmite un mesaj de susținere (sentimentul că autoritățile nu i-au abandonat), precum și organizarea de eforturi pentru a încetini răspândirea flagelului și pregătirea sistemelor de sănătate pentru acel „spike surge" despre care avertizau specialiștii epidemiologi. De asemenea, medicii și autoritățile

de sănătate au avut misiunea de a cerceta biologia bolii – dinamica răspândirii sale și felul în care sistemele de sănătate publică reacționează la ea.

La doi ani și jumătate distanță de la declararea pandemiei de către Organizația Mondială a Sănătății, lucrurile au avansat mult, și puțin, în același timp. Există câteva vaccinuri pe piață, dar au apărut și mutații ale virusului. Viața, așa cum o știam, a devenit un experiment ce se desfășura sub ochii noștri, în timp ce, în unele cazuri, ne-am trezit forțați de nevoia de a fi parte a experimentului. A trebuit să ne mutăm viața în mediul online, să renunțăm la interacțiunile fizice, și să ne reorganizăm viețile în securitatea căminului.

Schimbările introduse o dată cu pandemia sunt aici pentru a rămâne și pe viitor. Acest lucru este mai vizibil în zona de business, dar nu fac excepție și alte domenii – educația, sănătatea, sau tehnologia. Depinde doar de oameni să internalizeze aceste schimbări, să le înțeleagă adevărata valoare și să le promoveze pe viitor.

Pandemia ne-a forțat să devenim mai ingenioși – să găsim soluții de compromis valabile pe termen lung. De pildă, pandemia de COVID-19 a fost o imensă oportunitate pentru sectorul tehnologic. Pandemia a forțat tehnologia să se dezvolte și să fie creativă, din necesitate. Aplicațiile au cunoscut un adevărat succes, mai ales din prisma livrărilor la domiciliu. Astfel, pandemia a devenit un sinonim pentru inovație pentru anumite sectoare de activitate. Desigur, acesta este un tip de inovație forțată de împrejurări, însă mantra pe care le-o repet obsesiv studenților mei la cursul de Comunicare politică este valabilă și aici: în orice criză este și o oportunitate.

Revenind la nivel uman, în orice criză există lideri și eroi care așteaptă momentul propice să iasă la iveală. Medicii au fost, multă vreme, considerați eroii acestei crize – nu doar epidemiologii, virusologii, pneumologii sau urgențiștii, ci întreg corpul medical, din toate ramurile medicale. A fost nevoie să-și reorganizeze sistemul de lucru, să prioritizeze și reprioritizeze, să-și schimbe modul de abordare a cazuisticii de specialitate pentru a face față noilor condiții – combinezoane, măști, mănuși, timp scăzut de petrecut cu pacientul sau lipsa interacțiunii umane cu acesta.

Eroi ai pandemiei sunt și oamenii care au știut să valorifice momentul și au folosit în beneficiul tuturor momentele critice pentru a produce schimbare. Un astfel de personaj este Andrew Cuomo, primarul New Yorkului, devenit „the talk of the world" după implementarea cu succes a unor măsuri de zădărnicire a răspândirii bolii. Structurată sub forma unui raport zilnic pe o perioadă de aproximativ trei luni și jumătate, de la 1 martie la 19 iunie 2020, cartea lui Andrew Cuomo - *American crisis. Leadership lessons from the COVID-19 pandemic* cuprinde, în sine, o statistică însoțită de analiză a evoluției pandemiei în statul New York, în termeni de „cazuri noi, cazuri spitalizate, decese". Timp de 111 zile, Cuomo detaliază eforturile făcute la nivelul statului New York pentru a contracara răspândirea bolii, conștient fiind de faptul că nu pandemia era problema în sine, ci vulnerabilitățile latente ale sistemului de guvernare. Paradoxul, spune Cuomo, este că lupta contra COVID-19 se poate face cu propriile arme – „Termenul care definește transmiterea bolii este acela de „răspândire comunitară" și este ironic că singura formă de a-l opri este,

tocmai, prin întărirea comunității" [7]. Analiza făcută de Cuomo înregistrează, în perioada martie -iunie 2020, o veritabilă curbă a lui Gauss în acțiune – de la un număr crescător de cazuri la unul descrescător pe toate cele trei planuri – îmbolnăviri, spitalizări și decese. Evoluția curbei se datorează, spune Cuomo, „oamenilor și (…) democrației în acțiune" [8]. Oamenii s-au reunit sub forma comunității și au acționat pe toate planurile pentru a stopa evoluția virusului la nivelul societății lor.

Iată că adevărații eroi sunt, întotdeauna, oamenii simpli, pentru că au înțeles că orice se va întâmpla, ei trebuie să meargă mai departe, iar umanitatea nu poate fi distrusă de nicio pandemie. Cumva, pandemia a adus cu sine renașterea umanității și a umanismului din noi înșine.

La antipozi față de entuziastul și optimistul Yuval Noah Harari, se găsește cartea lui Bernard Henry Lévy – *The virus in the age of madness*, printre primele lucrări apărute despre această temă. Este și una dintre primele cărți pe care le-am citit despre pandemie. Iar Levy nu pare, deloc, un optimist. Chiar din introducere, are o abordare ușor profetică: „Acest tip de dezastre a fost tot timpul cu noi" [9]. Este posibil ca această exprimare să facă referire la alte situații de acest fel, pe care le și menționează – gripa spaniolă din 1918, gripa din Hong Kong din 1968 sau gripa asiatică din 1958.

În aceeași notă a dezastrelor care ne însoțesc viața, tot Lévy face o incursiune livrescă în lucrările care vorbesc despre o posibilă epidemie/pandemie: Michel Foucault vorbește despre „marea închidere" (*le grand renferement*), Laurie Garrett despre „ciuma care va veni" (*The Coming Plague*), în timp ce *The Horseman on the Roof* („Husarul de pe acoperiș") al lui Jean Giono este un roman despre o epidemie și lipsa libertății resimțite în cadrul acesteia.

Unul dintre argumentele lui Lévy a fost că trebuie să ne concentrăm pe „lumea în timpul pandemiei" și mai puțin pe „lumea după pandemie" [10]. Ideea de izolare acasă poate părea bună, într-o primă fază, fiind percepută ca o șansă de a te calma, de a te conecta cu tine și cu noua realitate cu care te confrunți. Lockdown-ul funcționează (cel puțin în teorie) pentru cei care au o casă. Ce se întâmplă cu cei care nu au și nu mai au voie să rămână pe străzi? Este, oare, bun acest lockdown pentru redescoperirea de sine? Rămâne de văzut.

Poate că Lévy are și dreptate, în pesimismul său. Pandemia a generat tabere: cei care cred în existența ei și cei care nu cred, conspiraționiștii și raționaliștii, cei pro-vaccin și anti-vacciniștii. Polarizarea societală exista dinaintea pandemiei; COVID-19 doar a accentuat nevoia unora de a gândi maniheist. Așa cum, înainte de pandemie, viața nu a fost doar în alb și negru, și pandemia a adus cu ea culorile ei. Ne-a forțat să ne redescoperim – putem fi animale sociale, care interacționează, dar putem fi și sihaștri în propria casă, învățând să ne redescoperim locuința și pe noi înșine în intimitatea noastră. Ne-a învățat să ne redescoperim capacitatea de a munci. Ne-a învățat să ne redescoperim în raport cu ceilalți. Sub presiunea timpului și a spaimei de boală și de moarte, ne-a învățat să tranșăm situațiile care ne fac să ne simțim inconfortabil.

Pandemie și infodemie

Începând cu martie 2020, noi termeni au pătruns în vocabularul nostru: „COVID-19" și „pandemie". Aceștia au fost termenii cei mai prezenți în limbajul de zi cu zi și au contribuit la niște construcții verbale și scrise pe care nu le-aș fi crezut posibile. De anul trecut, am început să-mi închei emailurile cu „Ai grijă de tine!" sau „Sănătate multă!", urări pe care le direcționam, de obicei, vecinilor mei vârstnici. În prezent, orice email, personal sau de serviciu, începe cam în același fel: „Sper că emailul meu vă găsește/te găsește bine și sănătos!".

Pentru că pandemia COVID-19 a devenit „un subiect fierbinte", mi-am pus o serie de întrebări legate de felul în care acest subiect este comunicat. Este poate, și o deformare profesională (predau Comunicare politică de câțiva ani), dar principalele întrebări pe care mi le-am pus în această perioadă se referă la felul în care se comunică despre pandemie. Ce tip de informație există în spațiul public? Cât trebuie comunicat pentru a nu stârni panica? Ce rol joacă informația în sporirea panicii? Întrebări legitime, de altfel, pentru că prima formă de a identifica o situație este prin comunicare.

N-am rezistat să ascult prea mult știrile românești despre subiect, pe motiv că erau panicarde. M-am limitat la a citi zilnic informările emise de Ministrul Afacerilor Interne despre numărul persoanelor infectate, teste efectuate, vindecări și decese, și, de la zi la zi, mi-am construit mental propriul grafic de evoluție a bolii.

Am mai citit, apoi, câteva articole cu iz medical, despre studii și teste, din care n-am priceput prea mult (nefiind de specialitate), astfel că am continuat să urmăresc articolele de opinie din presa internațională despre cum ne afectează COVID-19 viața și activitatea. În tot acest timp, pe platformele de socializare se construiau adevărate forumuri de dezbatere despre originea virusului, manifestări și simptome, efecte care mai de care mai sinistre și, nu în ultimul rând, leacuri miraculoase aflate la îndemâna oricui.

Șocantă a fost seninătatea și aplombul cu care unii scriau, iar alții îmbrățișau aceste opinii ca fiind salvatoare. Atunci mi-am dat seama: vorbim despre pandemie, dar știm oare, cu adevărat, ce înseamnă ea? Faptul că avem informații limitate, iar subiectul este nou, îl face cu atât mai vulnerabil la fenomenul știrilor false. De aceea, o analiză a pandemiei trebuie să pornească (poate prea școlărește, dar necesar, de altfel) de la o definiție a termenului. Iar definițiile variază de la unele simple, la altele mai complexe. Peter Doherty definește pandemia drept „un tip de infecție nou și nemaiîntâlnit, care se răspândește la nivel global, cauzând o rată mare de îmbolnăviri și decese" [11]. Victoria Lacroix spune că o pandemie este „o epidemie a unei boli infecțioase care se răspândește în rândul populației umane pe o suprafață întinsă: de exemplu, un continent, sau chiar la nivel global" [12]. Ceea ce diferențiază o pandemie de o epidemie, subliniază Lacroix, este tocmai instabilitatea infecției – o infecție endemică, care produce un număr constant de îmbolnăviri în mod repetat, nu este o pandemie [13]. În aceeași notă, Christian W. McMillen face o

inventariere a diverselor infecții, care, de-a lungul timpului, au dobândit magnitudinea unei pandemii: ciumă, varicelă, malarie, holeră, tuberculoză, gripă, HIV/SIDA. Concluzia sa este că niciuna dintre aceste boli nu ar fi dobândit statutul de epidemie, și apoi de pandemie, în absența unei populații în creștere și foarte mobilă – pe măsură ce populația numeroasă și-a construit așezări, s-a stabilizat și, apoi, s-a angajat în activități comerciale (care implică circulație), a crescut și amploarea numerică a infectărilor cu diverși germeni [14].

Alături de termenul de „pandemie", un alt termen a început să fie din ce în ce mai prezent în spațiul public – cel de „infodemie". Oricât de amenințător pare termenul, nu este, totuși, atât de puternic precum conținutul său: promovarea știrilor false, lipsa încrederii în existența virusului, prejudecăți, discriminare, lipsa informațiilor potrivite despre virus, discursuri instigatoare la ură, rasism, teorii ale conspirației.

Vorbim, astfel, și despre o pandemie a dezinformării, a distorsionării adevărului în mod voit sau nu. Am citit o analiză despre teama de necunoscut prezentă în mass-media, generată de diverse crize ale momentului. Autorii – Colleen M. Flood, Vanessa MacDonnell, Jane Philpott, Sophie Theriault și Sridhar Venkatapuram – făceau, chiar, o paralelă între felul în care a fost reflectată în media criza generată de atacurile de la 11 septembrie 2001 și actuala pandemie COVID-19. Spre deosebire de lovitura chirurgicală reprezentată de atacurile din 2001, COVID-19 a fost o criză ce s-a insinuat treptat, de la nivel național spre nivelul mondial. Iar provocarea ei nu a fost una doar medicală. Zona media a trebuit să gestioneze astfel două crize – criza economică generată de concedierile efectuate asupra multor trusturi de presă, dar și criza de a raporta corect și informat despre COVID-19. Iar realitatea a arătat că nu există foarte mulți jurnaliști specializați pe probleme medicale, competenți a transmite informațiile corecte despre virus [15]. În absența lor, multe din știrile despre pandemie au fost colportate, dânduli-se un grad de senzațional care le-ar fi făcut vandabile. Astfel a luat naștere infodemia. Infodemia despre... pandemie.

Astăzi vorbim despre „infodemie" la modul retrospectiv, după ce luni de-a rândul am digerat prin filtrele proprii informații care mai de care mai ciudate sau fantasmagorice, lansate pe diverse platforme mediatice. Însă, termenul – sau cel puțin conținutul acestuia – a fost anticipat încă de la începutul pandemiei. În 28 martie 2020, Antonio Guterres, Secretarul General al Organizației Națiunilor Unite, scria într-o postare pe Twitter: „Inamicul nostru comun este #COVID19, dar tot inamicul nostru este și „infodemia" de dezinformare. Pentru a depăși #coronavirusul, trebuie să promovăm urgent fapte și știință, speranță și solidaritate împotriva disperării și a diviziunii" [16]. Avertismentul lui Guterres era dublat și de cel al Directorului General al Organizației Mondiale a Sănătății, Tedros Adhanom Ghebreyesus, care spunea același lucru: „Nu luptăm doar împotriva unei pandemii, ci și a unei infodemii". Conștienți de faptul că, în ciuda numeroaselor comunicate cu informații medicale bine documentate și verificate, populația la nivel global este în continuare vulnerabilă în fața știrilor senzaționale promovate atât în presă, cât și pe canalele de social media, la nivelul Organizației Mondiale a Sănătății

s-a considerat necesar un răspuns specializat la abundența dezinformărilor care circulau în spațiul media. A fost constituită o echipă de „mythbusters" (vânători de mituri), care să lucreze cu platforme precum Facebook, Instagram, Twitter, Pinterest, Google, Tencent, YouTube și Tik-Tok pentru a elimina conținutul speculativ pe tema coronavirusului [17] și a fost stabilit portalul oficial United Nations COVID-19 response, https://www.un.org/en/coronavirus), unde publicul larg are acces la informații specializate despre coronavirus, incidența cazurilor, simptome, efecte și mijloace de transmitere.

Dincolo de răspândirea cu bună știință a zvonurilor și a informațiilor false, platformele sociale *per se* joacă, și ele, un rol în crearea infodemiei. Răspândirea informațiilor (fie ele corecte sau false) se face potrivit unui algoritm de funcționare a platformei respective, dar și prin intermediul algoritmilor de interacțiune din interiorul grupurilor prezente pe aceste platforme [18]. Dinamica socială este cea care determină consumul de informații; și cum aceste platforme abundă în conținut, este dificil de făcut o selecție a calității informațiilor de către cititor, câtă vreme platforma permite plasarea de astfel de informații false. Ca recomandare pentru viitor, platformele sociale trebuie să-și construiască strategii de investigare și validare a conținutului, cel puțin pe subiecte sensibile care pot determina tipare comportamentale.

Tehnologia informației și puterea acesteia nu pot fi neglijate. Digitalizarea a revoluționat multe domenii de activitate, inclusiv felul în care comunicăm; iar orice informație poate fi ușor schimbată printr-un semn de punctuație, sau prin adăugarea unor cuvinte noi. Știrile despre supravegherea digitalizată pentru a putea menține un control asupra manierei de răspândire a bolii sunt un bun exemplu în acest sens. În februarie 2020, în China opera, printre altele, aplicația de telefon Hangzhou Health Code. Pe baza unui formular despre simptome, completat de fiecare individ în parte, se genera un cod QR verde, galben sau roșu care semnala prezența unor simptome sau absența lor, ceea ce limita libertatea de mișcare (verde – absență, galben – prezența unor simptome, deci nevoia de auto-carantinare și roșu – prezența infecției). În cazul în care această mișcare, totuși, se petrecea, individul era obligat să-și scaneze codul în diverse puncte din oraș, sau putea chiar fi scanat aleatoriu de o dronă lansată anume pentru monitorizarea intrărilor și ieșirilor din oraș [19]. Inițial, scopul acestei intervenții digitale a fost unul benefic – câtă vreme modalitatea de transmitere a bolii nu suferă schimbări, cu cât știi mai multe despre mișcările făcute de cei posibil (ulterior dovediți a fi) infectați și interacțiunile lor, cu atât îți va fi ulterior mai ușor să creezi o hartă de răspândire a virusului, și chiar un tipar de acțiune pentru a o restrânge [20]. Însă, odată cu aceste informații (necesare, de altfel), vin și altele – detalii despre preferințe în materie de cumpărături, despre programul zilnic, despre interacțiunile cu anumite persoane, despre preferințele pentru anumite localuri. Aceste ultime informații pot fi apoi ușor manipulate într-un algoritm accesibil prin rețelele de socializare, care să influențeze comportamentele sociale. Vorba proverbului, „ce dai, aceea primești". Este același tipar după care a funcționat și schema Cambridge Analytica; tipar care, în numele Binelui suprem („trebuie să ne protejăm cu orice preț în fața virusului, de aceea este important să avem acces la toate

datele voastre", spune Statul) poate fi replicat, de acum încolo, nu doar în tipare de vot, dar și în tipare de cumpărături, preferințe medicale sau chiar turistice. Lucru care ar fi dramatic, pentru că, atunci, alegerile individuale nu ne-ar mai fi motivate de propria gândire, ci influențate subliminal de contextul social în care ne desfășurăm.

Pentru asigurarea transparenței, și pentru a elimina acele zvonuri și speculații care pot duce la răspândirea de informații false, poate că ar fi indicat ca supravegherea să nu fie doar a populației, ci și a guvernelor și a marilor corporații. Acesta este un sfat care va fi important de urmat pe viitor, într-o lume post-pandemie.

Deoarece atenția tuturor era direcționată spre evoluția virusului, foarte multe amenințări au fost trecute cu vederea, ceea ce le-a permis să se manifeste nestingherite, luând, astfel, și mai mult prin surprindere. Un astfel de caz este cel al atacurilor cibernetice, mai ales asupra bazelor informatice ale spitalelor. Întrucât fac parte din categoria infrastructurilor critice, atacurile cibernetice asupra spitalelor au și efecte directe, și indirecte. În unele cazuri le-au fost accesate și sustrase chiar bazele de date pentru a cere răscumpărări la prețuri abuzive. Însă, dincolo de impactul la nivelul decidenților politici care au fost prinși cu garda jos, impactul și mai dramatic s-a petrecut asupra populației. În Statele Unite, atacurile au condus la situații în care pacienții au fost redistribuiți spre alte spitale ca rezultat al căderii bazelor de date [21], iar în Germania, o pacientă care avea nevoie de tratament de urgență a murit din cauza imposibilității accesării dosarului său medical. Nici România nu a scăpat. În iulie 2021, Spitalul Clinic Witing din București a fost victima unui atac de tip ransomware, prin care fișierele medicale electronice au fost criptate și s-a cerut o răscumpărare pentru decriptarea acestora [22]. Din fericire, actul medical nu a fost afectat, activitatea continuând prin recurs la registrele offline. Acesta este doar un exemplu al efectului de domino al pandemiei, prin care sunt scoase la iveală alte vulnerabilități ale sistemului medical decât cele evidente. Digitalizarea registrelor medicale trebuie să faciliteze eficientizarea actului medical, spre a oferi rapid informații utile despre afecțiuni și a recomanda tratamentul potrivit. Din păcate, astfel de informații reprezintă o armă considerabilă în mâinile hackerilor și atacatorilor cibernetici care urmăresc, prin astfel de atacuri, să destabilizeze nu doar sistemul medical, dar și încrederea cetățenilor în capacitatea de statului de a îi proteja în fața atacurilor de orice fel. Iată cum o criză generează oportunități; însă negative, de această dată.

O altă formă de a comunica despre pandemie este și prin mărturiile scrise ale oamenilor care au traversat-o. Aceasta este, poate, cea mai subiectivă formă; dar e și cea mai interesantă, mai ales în fața atacurilor informatice de orice fel.

Romanul lui Fang Fang, una dintre cele mai importante scriitoare contemporane din China, „Wuhan. Jurnal dintr-un oraș în carantină", este o carte pe care aș plasa-o alături de marile romane care descriu o epidemie/pandemie: „Ciuma" lui Camus, sau „Jurnalul din anul ciumei" al lui Daniel Defoe. Romanul este descris ca fiind o mărturie tulburătoare din timpul pandemiei

de COVID-19. Însă, atunci când am început să-l citesc, una din cheile în care l-am interpretat a fost cea a luptei permanente între informare și dezinformare. Cartea este structurată ca un jurnal al trăirilor proprii, dar și ca o critică la adresa acțiunii slabe a autorităților. Încă din prima postare, pe 25 ianuarie 2020, Fang Fang spune că i-a fost blocat contul de Weibo pentru că ar fi criticat un grup de tineri naționaliști, lucru devenit deja clar din prefața în care specifica faptul că restricțiile tehnologice de tot felul au fost impuse nu doar asupra instrumentelor tehnice, dar, mai ales, asupra vocii sale. Ideea derivă și din mulțumirile pe care i le adresează traducătorului său în limba engleză, la îndemnul căruia a luat hotărârea de a publica volumul peste hotare, semn că, dacă nu l-ar fi ascultat, „negreșit, n-ar fi fost scoasă la lumină cu atâta repeziciune" [23].

Jurnalul său este structurat sub forma unor postări cu titluri foarte sugestive. Titlurile celor 59 de intrări în jurnal sunt fie știri șocante de dincolo de paravanul autorităților (27 ianuarie 2020 – *Nu avem suficiente măști de protecție*), fie considerații lucide asupra realității brute: 28 ianuarie 2020 – *Virusul nu face deosebiri între cetățenii de rând și liderii de rang înalt*; 29 ianuarie 2020 – *Un mod de a contribui la efortul comun este să ai grijă de tine;* 24 februarie 2020 – *Există un singur test adevărat, și anume modul cum te porți cu cei mai slabi și cei mai vulnerabili membri ai societății*; 22 martie 2020 – *Flăcările mistuitoare nu au putut pârjoli iarba, ce va răsări din nou când briza primăverii va începe iar să sufle și viața va renaște iar* – titlul plin de optimism din a 60-a zi de carantină.

Ce e șocant la Fang Fang este duritatea imaginilor, reflectată în cuvintele scrise: „Când ieși afară să arunci o privire prin Wuhan, totul pare în ordine, normal ca întotdeauna, doar că nu vezi picior de om, iar toate becurile din clădiri sunt aprinse. Cei mai mulți par să nu ducă lipsă de hrană sau de provizii, așa că, atât timp cât nimeni din familia ta nu-i bolnav, lucrurile sunt destul de stabile. Orașul nu-i purgatoriul pe care mulți par să și-l închipuie. Dimpotrivă, este o metropolă mai degrabă tăcută și splendidă, aproape maiestuoasă. Dar totul se schimbă în clipa în care cineva din familia ta cade la pat. Ești aruncat imediat în haos" [24].

Esența modalității de a comunica despre pandemie se găsește tot la Fang Fang. Întrebată de ce nu scrie despre anumite acțiuni „triumfale" ale guvernului în lupta cu virusul, răspunsul a venit prompt: „Când vine vorba de consemnarea unor fapte, fiecare are un rol diferit de jucat – vrei să auzi sau nu despre un anumit subiect.(...) Eu, pe de altă parte, ca scriitoare independentă nu am decât o perspectivă personală îngustă asupra evenimentelor.(...) Doar despre asta pot să scriu – ofer o prezentare a acelor întâmplări fără însemnătate care se petrec în jurul meu, îmi notez sentimentele și reflecțiile în timp real, pe măsură ce se derulează evenimentele, cu scopul de a păstra o mărturie a unei experiențe de viață pentru mine însămi"[25].

Mulți scriitori și-au găsit refugiul în scris, ca o formă de revoltă față de situația în care se aflau, sau, poate, ca un debușeu al tensiunii în care trăiau. Pentru Fang Fang, scrisul pare a fi o experiență cathartică, o formă de a spune lumii povestea sa necosmetizată. Cred că dacă mai mulți dintre noi ar fi ținut

un jurnal de pandemie, așa cum a făcut Fang Fang, am fi descoperit cât de similare ne sunt trăirile și experiențele, chiar și la mii de kilometri distanță.

Pariul pierdut al sănătății

Pandemia COVID-19 a fost un adevărat test pentru sistemele medicale: la începutul pandemiei, pe parcursul desfășurării sale, odată cu apariția vaccinului, dar și a noilor tulpini care sunt extrem de agresive și reclamă noi studii clinice, astfel că munca/lupta împotriva bolii trebuie luată de la capăt. Virusul este un exemplu că și cunoașterea medicală, oricât de avansată ar fi acum, este tot limitată. În combaterea virusului, știința medicală și-a dovedit limitele, la care s-au adăugat o serie de pași greșiți făcuți de sistem.

În interacțiunea cu medicul, oamenii nu vor prudență, ci vor certitudinea siguranței. Poate medicul să confere această certitudine, mai ales acum?

În 2020, jurnalista Debora MacKenzie, specializată în subiecte științifice, publica o analiză amplă a originilor pandemiei, dar și observații tăioase despre felul în care sistemele de guvernământ și cele medicale au reacționat, atrăgând atenția că această criză trebuie să fie o lecție din careși omenirea, și decidenții, deopotrivă trebuie să extragă învățăminte prețioase pentru a nu se mai repeta.

Debora MacKenzie are o experiență îndelungată – 30 de ani – de documentare și redactare de articole de specialitate în zona științifică, iar concluzia ei este că, indiferent de maniera în care depășim pandemia COVID-19, vor mai exista și alte pandemii. Cred că îndemnul ei, prezentat în carte, trebuie îmbrățișat nu doar de specialiștii medicali, ci și de factorii de decizie. Însă rolul major revine medicilor: „Vom analiza lucrurile pe care toți le-am putea face mai bine data viitoare. Prin planificarea pandemică. Prin supraveghere globală a virusurilor și reacție la nivel mondial când descoperim ceva îngrijorător. Prin încheierea unui acord internațional obligatoriu pentru monitorizarea și controlul patogenilor, de astă dată cu mai multă hotărâre. Prin a ne speria de moarte, gândindu-ne ce ar putea produce o pandemie mai virulentă" [26].

Cu mult înaintea lui Fareed Zakaria și a celor zece lecții ale sale pentru o lume post-pandemică, Debora Mackenzie sublinia câteva învățăminte care trebuie reținute din aceste luni de bâlbâieli și încercări: 1. Este nevoie de o autoritate la nivel global, în plan medical, care să reunească experții și să colaboreze în planul bolilor infecțioase, fără a ascunde detalii importante; 2. Trebuie îmbunătățite sistemele de monitorizare și reacție (pe modelul de avertizare timpurie, spre a identifica rapid acele cazuri care au potențial de a se răspândi și a duce la o epidemie/pandemie); 3. Trebuie să existe stocuri de remedii terapeutice și să se lucreze permanent la crearea de noi remedii, pentru a identifica rapid un protocol de utilizare a acestora în caz de nevoie; 4. Oamenii de știință trebuie ascultați, mai ales de către factorii de decizie, iar aceștia din urmă trebuie să acționeze rapid atunci când oamenii de știință vorbesc; 5. O pandemie de gripă va exista cu siguranță, iar pandemia COVID-19 trebuie să ne servească drept model de acțiune în acest caz; 6. Guvernele și decidenții trebuie să fie făcute răspunzătoare pentru promisiunile făcute; 7. Pandemiile

sunt grave, în esența lor, iar odată trecut prin COVID-19, normalul dinaintea pandemiei nu mai există [27].

Debora Mackenzie îl citează pe epidemiologul David Fisman de la Universitatea din Toronto, specializat în studierea sindromului SARS, a cărui afirmație rezumă în câteva rânduri felul în care sistemul medical la nivel global s-a comportat în această perioadă: „Aceasta este problema cu o boală nouă. Toți învățăm de la o săptămână la alta, și toți facem greșeli" [28].

Absența unui sistem de avertizare timpurie [29] la nivel medical este ceea ce a dus la haosul din sistemul medical la nivel global. Un astfel de sistem ar fi contribuit la corelarea eforturilor de contracarare a răspândirii bolii, nu doar la nivel național, dar ar fi servit și ca un sistem de informații pentru alte state și organisme abilitate în acest sens.

Odată cu apariția și dezvoltarea crizei, doctorii au căpătat valențe de „supereroi", dar acestea au venit la pachet cu o serie de responsabilități dificile. Cea mai dificilă este responsabilitatea de a alege cine trăiește și cine moare, în condițiile în care nu există suficientă aparatură, chiar și în sistemele medicale cele mai dezvoltate. Iar alegerile nu se opresc aici. Când devine o operație „urgentă", și când este ea „electivă" (non-urgentă, care poate fi amânată, în siguranță, pentru o perioadă de timp)? [30]. Ce se întâmplă cu cancerele în fază incipientă? O altă alegere dificilă: operăm pacienții cu afecțiuni grave și riscăm să-i expunem, apoi, la pericolul de a contacta virusul în spital? Sau alegem să amânăm astfel de intervenții, supunând în mod deliberat pacientul agravării stării sale prin evoluția bolii? O altă alegere: trebuie să facem o diviziune între „oameni" și „ceilalți care sunt periculoși pentru că pot fi infectați" [31] ?

Ca o tentativă de răspuns, telemedicina (deja prezentă dinainte de pandemie) s-a dezvoltat vertiginos. Apar consultațiile virtuale pentru a limita interacțiunile umane și răspândirea bolii. Sistemul medical din Marea Britanie s-a dotat, în doar un week-end, cu infrastructură de videoconferință pentru a putea face față atât apelurilor, cât și distanțării sociale. În prezent, 99% din cabinetele de medicină generală din Marea Britanie pot efectua consultații prin sistemul de videoconferință, asigurând un acces mai mare pacienților la servicii specializate decât o făceau înainte de COVID-19 [32], ca parte a răspunsului instituționalizat al sistemului medical național britanic la pandemie. Însă apare o întrebare legitimă: cum tratezi pacientul fără a-l atinge?

Medicii sunt conștienți că, alături de cunoștințe (știință), un rol important îl joacă și norocul [33], pentru că în fața dificultăților sistemului ei rămân neajutorați. Exemple bune sunt Spania și Italia, unde există sisteme regionale de sănătate care sunt lipsite de coordonare de la centru [34]. Sau Franța, care a fost printre primele state care au semnalat pericolul reprezentat de COVID-19 pentru cetățenii vârstnici, de unde și apelul președintelui Emmanuel Macron de a proteja vârstnicii. Numărul mare de decese în rândul rezidenților din căminele de bătrâni arată că, de la avertisment la punerea sa în practică, drumul a fost lung și anevoios.

Neîncrederea oamenilor este unul dintre elementele cele mai dificile cu care au avut de-a face salvatorii. În contextul în care sistemele medicale nu

au făcut față, mulți au ales să rămână și să încerce să se trateze acasă.

Eșecul sistemului medical este reflectat în cuvintele autoarei chineze Fang Fang atunci când spune că Wuhanul se află în plină calamitate, și descrie ce înseamnă aceasta în termenii situației pe care o trăiește în carantina totală impusă în Wuhan:

> „*O calamitate este atunci când spitalul consumă un întreg carnet de certificate de deces în doar câteva zile – carnet care, în vremuri normale, ar fi ajuns câteva luni. O calamitate este când furgonul mortuar care aduce decedații la crematoriu nu mai transportă un singur cadavru în sicriu, ci o grămadă de trupuri fără suflare îndesate în saci. O calamitate nu este atunci când ai un deces în familie, ci când întreaga ta familie este nimicită în decurs de doar câteva zile sau săptămâni. O calamitate este când îți târâi corpul bolnav prin frig și ploaie și mergi din spital în spital în căutarea unuia care să te primească și să-ți ofere un pat, dar nu găsești niciunul. O calamitate este atunci când te duci dis-de-dimineață la consultație și doctorul nu te primește decât la miezul nopții – asta dacă nu suferi un colaps așteptând. O calamitate este când stai acasă așteptând ca spitalul să te informeze că ți-a găsit un pat, dar până când să se întâmple asta, ești deja mort. O calamitate este când un pacient grav bolnav ajunge la secția de urgențe și, dacă omul respectiv moare ulterior, familia lui nu-l va mai vedea niciodată și nici nu va mai avea ocazia să-și ia rămas bun de la el*” [35].

Este un citat lung, însă extrem de elocvent pentru cum s-a desfășurat pandemia, cel puțin în primele luni, și care arată limitele sistemului medical și deznădejdea care a luat locul speranței în sufletele pacienților.

Presiunea virusului și neputința de a face mai mult este înlocuită de presiunea de a vaccina si de a face față opoziției și neîncrederii oamenilor. Odată cu apariția vaccinurilor – Pfizer, Moderna, Astra Zeneca, Johnson & Johnson, Sputnik – speranța a reapărut. Au început să se facă pronosticuri despre reducerea numărului îmbolnăvirilor, a deceselor, a transmisibilității, precum și atingerea rapidă a imunității de turmă. Odată cu aceasta, au fost scoase în evidență și noile terapii și medicamente folosite cu succes în tratarea pacienților infectați (semn că terapia bolii a evoluat, pe modelul crizei care forțează avansul), dar și graficele care arătau că, în a doua jumătate a anului 2021, restricțiile vor fi ridicate și viața își va reveni. Însă, testele vis-á-vis de imunitatea mult sperată au rămas, multă vreme, rezervate, din cauza faptului că mutațiile virusului (cum este cazul variantelor Delta și Omicron) au fost mult mai puternice decât vaccinul, iar imunitatea de turmă mult-dorită a fost atinsă doar în anumite regiuni sau state [36].

Criza sanitară a demonstrat că uniformizarea nu este indicată și în cazul sănătății. Este interesant de observat o pondere foarte mare a științei medicale în procesul de luare a deciziei. Acest proces este dominat de raționalitate și numere, mai puțin de emoții [37].

Educația intermediată de ecran

Sectorul educației a fost printre primele sectoare afectate de declararea pandemiei, din cauza interacțiunii intense pe care o generează. Elevi, studenți, profesori, părinți și bunici, personal didactic și nedidactic au fost, pe rând, afectați de decizia luată de a închide școlile și universitățile și de a muta procesul educațional în mediul online. Dacă, pentru unii, decizia nu a fost una semnificativă – în Carolina de Nord, de pildă, este frecvent schimbul de la învățământul fizic la cel online (mai ales în perioada iernii, când, din cauza condițiilor meteorologice, elevii nu pot ajunge la școală), în restul lumii, trecerea de la fizic la online a fost una cel puțin problematică.

La început, a fost bucuria unei „vacanțe". Chiar dacă a durat foarte puțin până au fost configurate mijloacele tehnologice pentru desfășurarea procesului educațional, când au intrat în scenă Zoom, Webex, Google Classroom și Microsoft Teams (dar și alte mijloace tehnice), entuziasmul începutului de pandemie s-a concentrat pe mai mult timp petrecut acasă cu prietenii și părinții, lipsa disciplinei riguroase de la școală, ore mai scurte și mai puțină spaimă de lucrări și extemporale. Pe măsură ce entuziasmul copiilor era înlocuit cu plictiseala statului în casă forțat, speranța părinților că pandemia, carantina și educația online vor fi o etapă trecătoare a scăzut de la zi la zi și a fost înlocuită cu îngrijorarea unui viitor incert. Cuvântul de ordine al acestei perioade a fost „lipsă". Lipsa interacțiunii, a motivației și a resurselor, umane și materiale.

O analiză aprofundată a impactului avut de pandemia COVID-19 asupra educației trebuie să abordeze domeniul din două perspective. Prima este cea științifică, referitoare la cunoștințele și aspectele administrative ale procesului educațional – participare, intervenție, abandon, condiții favorizante sau defavorizante. Cea de -a doua perspectivă este cea umană. Școala, ca instituție, presupune interacțiune umană. Ea formează tineri care trebuie să petreacă mai puțin timp cu ecranul, și mai mult cu alți tineri.

Lovitura dată de pandemie a fost una cruntă, la toate nivelele de învățământ: preșcolar, preuniversitar și universitar, în toate statele, indiferent de nivelul lor de dezvoltare, dar mai cu seamă în cele slab dezvoltate. Victimele sale nu au fost doar elevii și studenții, ci un întreg sistem care și-a arătat, astfel, neajunsurile și dezavantajele trecute, anterior, cu vederea. Li se adaugă părinții și profesorii, care nu au fost nici ei scutiți de efecte, și care au trebuit să găsească soluții și grupuri de sprijin. Grupurile de sprijin ale părinților au fost, poate, soluția cea mai favorabilă copiilor. Nu doar că părinții, care lucrau în continuare, au beneficiat de ajutor specializat pentru copiii lor, dar s-au înregistrat chiar și progrese în activitatea de învățare a copiilor [38]. Funcționând sub forma unor meditații săptămânale, grupurile de sprijin au permis accesul la asistență educațională tuturor elevilor, dar, mai ales, celor care vin din familii dezavantajate financiar. Progresele au fost atât de semnificative încât s-a pus problema permanentizării acestor grupuri și, după încheierea pandemiei, a inserării lor într-un proces amplu de reformare a educației preuniversitare.

La nivel preșcolar, orele petrecute la grădiniță, cu joacă, dansuri, cân-

tece, proiecte de desen și pictură, piese de teatru și multă distracție au fost înlocuite cu prea sterilul și dezinfectatul ecran. Copilul, aflat la vârsta formării sale ca individ social, a aflat, dintr-o dată, că nu-și mai poate îmbrățișa colegii de joacă, nu-i mai poate pupa, trebuie să se spele des pe mâini, nu mai poate ieși oricând la joacă, și, de acum încolo, o lungă perioadă, își va vedea bunicii doar în poze sau prin apeluri pe WhatsApp sau FaceTime, pentru că, fiind vârstnici și cu probleme de sănătate (care îi fac candidați perfecți pentru perfidul COVID-19), trebuie să stea la distanță de ei. Din copilăria fără griji, la responsabilitatea de a fi atent la tot pasul – nu au voie să se infecteze, pentru că-i pot infecta, apoi, pe cei din jurul lor. Se creează, astfel, o reacție în lanț.

Un prim raport tehnic elaborat de Comisia Europeană în 2020 [39] a arătat că, odată cu închiderea fizică a școlilor, copiii și tinerii au dedicat mai puțin timp învățării propriu-zise. Acest lucru a avut un impact considerabil pe două planuri. Primul plan privește lipsa interacțiunii fizice (extrem de utilă pentru dezvoltarea inteligenței emoționale, a stimei de sine și a unui simț de identitate, precum și a unor abilități de interacțiune socială). Al doilea plan se referă la lipsa motivației de a învăța. Elevii /studenții învață mai mult și mai bine dacă știu că vor fi evaluați. În condițiile în care multe state, așa cum a fost cazul Franței, au dat asigurări că nu se va repeta anul școlar/universitar în ciuda rezultatelor slabe obținute la testele naționale, majoritatea celor evaluați nu a mai avut un obiectiv de îndeplinit – acela de a obține note mari. Dispare competiția – lupta nu se mai dă pentru a fi cel mai bun, ci pentru a supraviețui. În lipsa unui stimulent educațional, nu mai putem prezice performanța elevilor și a studenților.

Înainte de pandemie, în 2019, piața educației online deja crescuse semnificativ, și se preconiza o creștere a câștigurilor de până la 350 miliarde dolari până în 2025 [40]. Este clar că, odată cu pandemia, a crescut și mai mult decât fusese preconizat. La aceasta s-a adăugat și învățământul televizat – o soluție veche din punct de vedere cronologic, însă mereu de actualitate și mult mai accesibilă acelor grupuri de elevi care nu dispun de tehnologie avansată pentru a participa la orele online. *Broadcasting education* [41] – „televizarea educației" – a devenit noua tendință în materie de educație la nivel global, lucru vizibil în felul în care rețelele de televiziune s-au adaptat – BBC și-a creat propriile instrumente (Bitesize Daily), în timp ce școlile din Los Angeles au realizat un parteneriat cu PBS SoCal/KCET pentru a transmite conținut educațional pe canale separate pentru diversele categorii de vârstă. Poate fi „învățământul televizat" un model hibrid de gestionare a educației viitorului? Răspunsul este cu siguranță da, mai ales că, din punct de vedere tehnologic, acesta este mult mai accesibil zonelor defavorizate decât educația online, care necesită tehnologie avansată sub forma unui telefon inteligent, calculator personal sau a unei tablete.

Oricât de atractive ar fi conceptele de „educație online" și „educație televizată", ele trebuie să fie regândite într-o strategie care să cuprindă feedback din partea părinților, educatorilor sau profesorilor și a forurilor superioare educaționale (inspectorate, ministere, federații educaționale) [42]. Studiul efectuat de Comisia Europeană a arătat că platformele online de învățare

pot oferi și oportunități de socializare, sub forma cluburilor online [43]. Același lucru este valabil pentru grupurile de sprijin sus-menționate, care au condus chiar la îmbunătățirea rezultatelor educației online.

În aprilie 2020, erau 1,2 miliarde de copii și studenți din 186 de țări trecuți în educația online [44]. În ciuda eforturilor de tehnologizare a educației și a rezultatelor sale (limitate, ce-i drept, deocamdată), autoritățile din lumea întreagă au o serie de probleme de rezolvat. Mulți elevi nu-și permit învățământul online – în familiile cu 2-3 copii, accesul simultan la platformele de predare este îngreunat de lipsa dispozitivelor electronice. Au existat și situații în care, în zonele rurale, școlile nu au organizat aranjamente prin care să țină legătura cu elevii din mediile dezavantajate după închiderea școlilor. Acest lucru s-a întâmplat nu doar în România, dar și în Irlanda [45]. Un alt rol al școlii este de a detecta abuzurile la care sunt supuși copiii acasă. Odată ce școlile au fost închise, astfel de cazuri nu au mai putut fi detectate, ceea ce i-a condamnat pe copii la o suferință tăcută [46]. Totodată, timpul petrecut cu ecranul de către copil nu-l plasează pe acesta, neapărat, în siguranță. Mediul cibernetic cuprinde, la rândul său, multe pericole, cărora nu le poate face față doar antivirusul instalat pe laptop sau tabletă. La începutul pandemiei, UNICEF trăgea un semnal de alarmă cu privire la regulile care trebuie urmate de guverne, sectorul IT, rețelele de socializare, școli și părinți, pentru a se asigura navigarea în siguranță a copiilor lor, precum și controlul asupra a ce, cum și cu cine comunică aceștia în mediul virtual [47].

Problemele în educație nu se găsesc doar la nivelul receptorilor, ci și la nivelul emițătorilor. Odată cu trecerea întregului proces educațional în mediul online, profesorul fizic a trebuit rapid transferat, și el, în mediul online. Aproape în egală măsură, spațiul academic și membrii acestuia s-au confruntat – și se confruntă – cu dificultăți de toate tipurile. Ca și elevii și studenții, profesorii de școală generală, liceu sau universitate de pretutindeni s-au confruntat, în această perioadă, cu lipsa instrucțiunilor clare, cu o birocrație excesivă, cu lipsa suportului pentru învățământul online (sub forma unei infrastructuri informatice slabe atât din perspectiva rețelei, cât și a resurselor fizice implicate), precum și cu lipsa de preocupare pentru un mediu complex în spațiul familial, care afectează calitatea actului educațional. Pandemia a creat și probleme emoționale în rândul profesorilor implicați. Mulți au declarat că au resimțit anxietate și stres, precum și epuizare emoțională, în noul context educațional în care-și desfășoară activitatea.

Și părinții au resimțit impactul dificil al pandemiei în zona educativă, în calitatea lor de primi educatori la nivelul mediului familial. Cum mai pot fi ei, acum, educatori, dacă se confruntă cu propriile dificultăți – mai ales în vederea păstrării locului de muncă? În unele cazuri, părintele înlocuiește profesorul; dar ce se întâmplă în familiile dezavantajate și vulnerabile, care nu au educația necesară de a-și asuma și rolul profesorului?

Absența îngrijirii copiilor a fost o altă chestiune care a pus viitorul educațional sub semnul întrebării – părinții trebuie să continue să muncească, ceea ce înseamnă că lasă copiii nesupravegheați, lucru care poate avea consecințe dezastruoase și chiar fatale. Nu sunt deloc de neglijat, în această situație,

și consecințele economice ale distrugerii ritmului procesului educativ. Părinții care au copii mici trebuie să rămână acasă, ceea ce poate însemna pierderea locului de muncă – un lucru de nepermis, mai ales în pandemie.

În lipsa resurselor și a consilierii de specialitate, autoritățile educaționale din lumea întreagă se confruntă cu creșterea ratelor de abandon școlar [48]. În absența tehnologiei și a hranei, dar și în prezența restricțiilor de circulație, abandonul școlar pare soluția la îndemână pentru a putea intra mai repede pe piața muncii și a obține un venit. Abandonul școlar are, și el, efectele sale de tip bulgăre de zăpadă [49]. Chiar dacă creșterea numărului celor care abandonează școala se traduce într-un număr crescut al muncitorilor pe piața forței de muncă, adică în „productivitate", realitatea este alta. În absența unei educații, acești tineri nu pot fi decât muncitori necalificați. Școlile care pierd elevi riscă să se închidă, creând șomeri pe piața forței de muncă, greu integrabili în alte sectoare de activitate. În ambele cazuri, șomerii și muncitorii necalificați se vor confrunta cu instabilitate financiară, cu insecuritate alimentară, cu un declin emoțional și, în cele din urmă, cu izbucniri de violență generate de frustrările declanșate de atâtea lipsuri.

Chiar dacă acum trăim în prezent, Raportul JCR al Comisiei Europene din 2020 intitulat *The likely impact of COVID-19 on education*) subliniază, încă de la început, conexiunea de tip efect de bulgăre de zăpadă între dificultățile resimțite acum în interiorul sistemului educațional și reflectarea lor în perspectivele slabe de pe piața forței de muncă într-un viitor apropiat. Raportul arată că educația a fost afectată pe multiple fronturi. Preșcolarii aveau, oricum, dificultăți de integrare și adaptare la mediul exterior; iar prin această absență prelungită din grupul de colegi, integrarea va fi cu atât mai dificilă pentru ei. Stresul și anxietatea provocate de apariția pandemiei, corelate cu lipsa sprijinului parental și problemele psihologice experimentate de adolescenți, îi vor împiedica, în viitor, să se concentreze pe activitatea educațională.

Studiul JCR subliniază problemele din mediul familial care se vor reflecta asupra calității procesului educațional: accentuarea diferențierii între elevii din medii familiale educate (unde părinții au beneficiat, la rândul lor de educație și vor face eforturi considerabile pentru accesul copiilor lor la educație prin oferirea de sprijin în procesul de învățare și resurse – acces la internet, computere, program de tip after school) și cei din medii defavorizate (care nu au acces la sprijinul familiei, unde familia îi vede ca pe o resursă de lucru, și unde spațiul familial nu este propice unei dezvoltări armonioase).

Nici studenții nu au fost scutiți de efectele COVID-19. La nivel global, mediul universitar se confruntă cu ceea ce poate fi perceput drept un adevărat paradox al studenților. Aceștia, pe de o parte, contribuie la răspândirea bolii, prin lipsa de atenție în ceea ce privește respectarea regulilor (petreceri, traiul în cămin și în casele frățiilor din universitățile americane) dar, pe de altă parte, trebuie să fie prezenți în campus pentru casă, masă și Internet pentru a-și accesa cursurile online. Lucru care, pe termen lung, a favorizat răspândirea bolii, chiar sub imperiului încercării de a face bine. „The New York Times" a urmărit, pe parcursul anului trecut, evoluția cazurilor de COVID-19 în aproximativ 1900 de colegii și universități din Statele Unite [50]. Rezultatele: mai

mult de 397.000 de cazuri și peste 90 de morți, mai ales în zona colegiilor sportive care au continuat să desfășoare meciuri chiar și în pandemie.

Unde, aparent, lucrurile ar trebui să fie simple, ele sunt și mai complicate și capătă și mai mult dramatism. În majoritatea cazurilor, studenții se susțin singuri – au locuri de muncă în regim de jumătate de normă, sau chiar cu normă întreagă, își plătesc singuri chiria sau taxa de cămin și, în general, duc o viață autonomă față de părinții lor. Pandemia a subliniat nevoia de a avea grijă de grupurile vulnerabile din rândul studenților – cei săraci, sau cei aparținând minorităților.

Există acei studenți care rămân în campus chiar și atunci când cursurile se desfășoară online și o fac din cauza unor „extenuating circumstances" [51] – adică întoarcerea acasă s-ar face în condiții dificile de supraviețuit. Cu alte cuvinte, nu au unde să meargă. Aici intervine capacitatea colegiilor și a universităților de a susține acești studenți cu casă și masă. Inițiativa nu este nouă; ea datează din perioada crizei financiare din 2008, când grupurile de studenți s-au organizat singure pentru a beneficia de cazare și masă în perioada vacanțelor.

În secolul XIX și începutul secolului XX, universitățile funcționau *in loco parentis* [52]. Chiar dacă acest lucru nu mai este valabil *per se*, a venit momentul ca universitățile, în această criză, să se întoarcă la acest rol. Printre măsurile luate de universități pentru studenții din mediile dezavantajate se numără achiziția de laptopuri și hotspoturi wi-fi, sau fonduri de urgență pentru cumpărături de alimente și transport. Dincolo de asistență financiară, universitățile sunt datoare să-i susțină pe studenți și moral, să aibă grijă de salvgardarea umanității lor, chiar și în condiții de criză.

Alături de problemele clasice, apar și altele, inedite. Ce se întâmplă cu studenții cu dizabilități, care au nevoie de condiții speciale de învățare? În absența ghidajului din partea educatorilor și profesorilor, progresele înregistrate pot fi date înapoi. Pentru că ei sunt o minoritate, prezența lor în analizele de specialitate este redusă; și totuși, sunt niște victime.

Alte victime sunt copiii migranților. Studiul JCR arată și diferențele în materie de educație între studenții nativi și cei imigranți (veniți, odată cu familiile, din alte spații geografice). Se înregistrează, și aici, lipsa accesului la tehnologie, lipsa unei supravegheri și îndrumări de specialitate și lipsa susținerii din partea părinților (fie din lipsă de cunoștințe, fie din cauză că-și ocupă timpul cu gestionarea legitimității prezenței lor în spațiul respectiv) [53]. Este, iarăși, vorba despre un acces inegal la resurse tehnologice și, implicit, la educație. Dacă educația este un drept fundamental, oferit și protejat de stat, pandemia a introdus un factor intermediar – tehnologia, care mediază accesul la educație. În majoritatea statelor, tehnologia nu este oferită de stat. Și atunci, ce facem cu dreptul fundamental de a avea acces la educație?

Vrem, nu vrem, educația nu va mai fi la fel. În condițiile noilor standarde de rapiditate și eficiență impuse de acest nou ev al pandemiei, Școala, ca instituție, va fi forțată să se adapteze, să ajute la dezvoltarea nu doar a inteligenței informaționale, dar și a inteligenței emoționale. Absolventul post COVID-19 va trebui să știe să-și valorifice nu doar cunoștințele, ci și abilitățile

și talentele pentru a se evidenția pe piața muncii – o piață în continuă fluctuație după pandemie, care va căuta profesioniști, mai degrabă decât *tabula rasa,* pe care să-i formeze ulterior.

În cartea sa, „21 de lecții pentru secolul XXI", Yuval Noah Harari arată că școlile continuă să pună accent pe metodele tradiționale de predare, în loc să accentueze nevoia dezvoltării gândirii critice și a adaptabilității, care vor fi utile în viitorul apropiat [54]. Se pare că a venit timpul pentru această schimbare, o schimbare forțată de pandemia de COVID-19. Ne confruntăm cu nevoia schimbării paradigmei dinspre zona metodologică spre zona reală (a realității brute). Până la a putea realiza schimbarea, decidenții domeniului trebuie să se concentreze pe soluțiile aflate la îndemână și să valorifice părerile pro și contra la adresa învățământului online. Educația online trece de la opțiune, la o necesitate. Nevoia de a îmbunătăți metodele de predare, actualizarea și adaptarea acestora la cerințele noului învățământ, ridică o serie de întrebări. Sunt, oare, programele școlare adaptate mediului online? Ce se poate face pentru a le adapta, în consecință? Poate profesorul să devină un designer de produse educaționale? Ar trebui, mai ales că are o anumită expertiză în domeniu și știe sau poate identifica ușor nevoile elevilor sau studenților săi. Apare și nevoia creării unui model pe termen lung, care să poată fi folosit pe viitor, bazat pe jocuri de învățare („learning games"), cu ajutorul căruia copiii să poată învăța autonom ori de câte ori este nevoie. Acesta trebuie să fie corelat cu așteptările și motivațiile, precum și cu caracteristicile mediului de învățare și, mai ales, cu nevoile sale.

De acum încolo, flexibilitatea trebuie să guverneze domeniul educațional, în activitatea de predare-învățare-evaluare și, mai ales, în adaptarea metodologiei. O soluție de avarie pentru situația generată de pandemie, dar care poate fi extrapolată pe termen lung și după depășirea acestui moment critic, este cea oferită de neuroștiințe. Neuro-educația [55] oferă cheia de acces la felul în care creierul uman funcționează și, mai ales, contribuie la procesul de învățare. Neuro-educația reprezintă o integrare fructuoasă a științelor educaționale și a neurologiei. Bazată pe neuroștiință, psihologie cognitivă și științele educației, aceasta subliniază nevoia unei abordări emoționale asupra tuturor aspectelor educaționale. În sine, ea ține de stimulii percepuți de elevi în procesul educațional și, astfel, contribuie la crearea strategiilor de învățare [56]. Fundamentul neuro-educației rezidă într-un concept numit „plasticitatea creierului", ce se referă la capacitatea creierului de a se adapta fizic la stimuli și obiceiuri care-i sunt utile individului în dezvoltarea sa, integrând în același tot procesul de învățare și emoțiile aferente [57].

Raportul comisiei întrunite în toamna lui 2020 de către jurnalul medical *The Lancet* alocă o secțiune educației, și face referiri la ce înseamnă rate de infectare, modalități de transmitere și ce impact are spațiul de lucru (cu impact pe termen lung asupra închiderii/deschiderii școlilor și spațiilor de birouri). Recomandarea *The Lancet* este ca, pentru o mai eficientă predare online, organizațiile internaționale precum UNESCO, UNICEF sau International Telecommunications Unit (ITU), alături de agențiile specializate ale ONU pot contribui cu expertiză, mai ales datorită accesului la informații și

statistici care le permit acestor foruri să elaboreze tipare de acțiune particularizate pe regiuni [58]. În aceeași linie se înscriu și măsurile propuse de raportul Comisiei Europene, care nu sunt revoluționare, dar, dacă ar fi implementate, ar produce schimbări majore: crearea de grupe de tutorat mici; crearea unui program de învățare integrată („blended/rotating learning"), care să combine sistemele offline și online și să încerce să ofere răspunsuri la nevoile individuale; oferirea de sprijin tehnic, dar și de sprijin emoțional tuturor grupelor implicate: elevi, părinți și profesori. Un alt exemplu de sprijin al elevilor și studenților este programul Earnings Maintainance Allowance (EMA) [59], lansat la nivelul Regatului Unit al Marii Britanii și Irlandei de Nord, disponibil copiilor care provin din familii cu venituri reduse și care îndeplinesc criteriile de promovare a unor teste naționale cu calificative bune. Programul constă în acordarea de către stat a unei subvenții de 30 de lire sterline pe săptămână pentru fiecare elev înmatriculat, pentru a stimula continuarea studiilor. Știu, faceți calculul, și vă rezultă o sumă relativ mică. Așa este. Dar, în același timp, este un stimulent care, pentru familiile nevoiașe, se adaugă la venitul zilnic, iar pentru elevi și studenți este un pas înainte, oricât de mic, spre dobândirea unei educații și accesul la un loc de muncă mai bun. Poate că acest program ar trebui implementat, pe acest model, la nivel global, pentru a stimula tinerii de pretutindeni în fața abandonului școlar.

După ridicarea stărilor de alertă, în plin an școlar sau universitar, a existat o abordare diferențiată a reîntoarcerii în bancă. Dacă la nivelul mediului preuniversitar, reîntoarcerea fizică la cursuri a fost încurajată și s-a realizat în proporție de 100%, în mediul universitar s-a optat pentru abordări personalizate. Unele universități au optat pentru finalizarea anului de studiu în format online, în timp ce altele au ales scenariul hibrid – o parte din studenți în sălile de curs, iar cealaltă acasă, în fața ecranului. Atât la nivel preuniversitar, cât și universitar s-au înregistrat situații dificile: s-a constatat o nevoie accelerată de a recupera pierderile din anii petrecuți online, a apărut o presiune imensă sub forma testelor și verificărilor pentru a demonstra că educația s-a continuat în ciuda condițiilor vitrege, și s-au manifestat chiar și tendințe anti-sociale la reintegrarea în colectiv. Mulți tineri, obișnuiți să-și vadă colegii doar online, nu au manifestat niciun interes față de aceștia la întâlnirea față în față. Se poate vorbi, chiar, de o ușoară dezumanizare a tinerilor ca urmare a învățământului online.

Chiar dacă educația online își dovedește și utilitatea prin capacitatea de a reține mai ușor din conținutul prezentat online [60] (cu până la 25-60% mai mult decât învățând clasic, deoarece elevii și studenții își pot găsi propriul ritm de învățare), dezavantajele educației online sunt mult mai mari decât avantajele acesteia – mai ales în sectoarele tehnice, unde practica este cea mai bună modalitatea de a valida teoria. Vă întreb doar atât: ați avea curajul să mergeți la un medic care și-a obținut diploma învățând online?

Sănătate mentală și dezvoltare personală în pandemie

Alături de puterea sa de a infecta și de pune sisteme întregi sub semnul întrebării, virusul a venit însoțit și de teamă. Iar teama a avut un impact psihologic foarte mare. Presiunea evenimentelor, frustrarea de a fi incapacitat de condițiile externe, însingurarea și depresia cauzate de lipsa interacțiunii, teama de boală sau de ziua de mâine, sunt doar câteva dintre problemele cauzate de pandemie.

Pandemia COVID-19 a avut (și are, în continuare) un impact puternic la nivel psihologic. Însingurarea cauzată de eforturile de distanțare fizică au servit pentru a demonstra, încă o dată, că individul este un animal social și are nevoie de interacțiunea cu semenii săi pentru a se dezvolta și a prospera. Odată cu regulile impuse de limitarea interacțiunilor umane, individul, de la cea mai mică vârstă la cea mai înaintată, s-a văzut pus în situația de a interacționa de la distanță cu rude, prieteni și cunoscuți și a fost forțat să-și devină propriul companion pentru o perioadă indefinită. Această izolare va avea repercusiuni pe termen lung mai ales din punct de vedere psihologic și psihiatric.

Una dintre problemele cele mai dificile puse pe tapet de pandemie este cea privitoare la sănătatea mentală. Pandemia COVID-19 a fost un factor demonstrator al faptului că individul este o ființă fragilă. Adaptarea la o realitate în schimbare poate fi o provocare, mai ales pentru cei din grupurile vulnerabile și cele marginalizate.

Încă de la apariția virusului, au existat grafice și presupuneri despre evoluția bolii și a noilor valuri. Acestea creează psihoză, accentuează teama de necunoscut și determină o pandemie a fricii și a frustrării, care poate duce, uneori, la gesturi extreme. Dar este nevoie de ele și pentru speranța despre care vorbea Harari la începutul pandemiei. Orice modificare în bine a statisticilor înseamnă un pas înainte spre vindecare și, poate, spre eradicarea virusului.

COVID-19 a adus în viețile noastre termenul de „lockdown", un fel de arest forțat la domiciliu la care consimți de bunăvoie (observați oximoronul) pentru că este singura soluție disponibilă spre a evita contaminarea. Și nici nu poți să i te opui, pentru că toată lumea stă în casă: și președintele, și cel mai în vogă artist pe care voiai să-l asculți în concertul care s-a anulat, și cea mai bună prietenă.

Pesimistul de serviciu, Bernard Henry Lévy spune, la un moment dat, că lockdown-ul trebuie privit în termeni de câte vieți a salvat și câte a pus în pericol [61]. Și, oricât de mult nu-mi plac mie pesimiștii, Lévy are dreptate.

Recunosc: la început, ideea de lockdown mi-a surâs. Am zis că este momentul potrivit să devorez teancurile de cărți adunate, să fac curățenie în cămară și să zugrăvesc balconul, printre multe altele. Balconul a fost un succes, în timp ce din celelalte nu am apucat să bifez prea multe – pentru că, ce să vezi, statul acasă nu este o vacanță; din contră, lucrând de acasă, tinzi să lucrezi mult mai mult. Chiar dacă aș fi curățat cămara și aș fi citit toată biblioteca, după ce aceste activități ar fi încetat, la finalul zilei nu m-aș mai fi putut ascunde de mine și de gândurile mele. Pentru că, atunci când ai un moment de

sinceritate cu tine, te privești critic și nu-ți mai ierți greșelile până atunci trecute cu vederea. Lockdown-ul aduce timp de reflecție asupra noastră. Suntem, oare, fericiți cu ceea ce descoperim?

S-a vorbit mult despre victimele pandemiei: vârstnicii, bolnavii cronici sau cei cu boli incurabile, persoanele cu comorbidități. Marii absenți ai acestei înșiruiri au fost tinerii. Generația tânără a fost numită „generația lockdown". Este interesant de observat cum reacționează aceștia – altminteri lipsiți de griji și probleme – la dificultățile induse de virus: la boală, la incapacitatea de acțiune și chiar la moarte. Cum se simt tinerii care-și văd rudele vârstnice murind, iar ei sunt neputincioși a acționa? Cum face față un tânăr (rebel în virtutea vârstei sale) la ideea unui „arest la domiciliu" din cauza unui inamic invizibil, dar care face victime în jurul său? Cum rezistă un tânăr să nu-și vadă prietenii, iubitul/iubita? Cum face el trecerea de la întâlnirea frecventă la interacțiunea la distanță?

Alături de vârstnici și de toți cei din lista pomenită, tinerii au fost afectați considerabil de răspândirea virusului și de restricțiile impuse. Adolescența este o vârstă dificilă și în absența unei pandemii, darămite în prezența ei. La fel și pentru tinerii adulți care își încep drumul profesional. Când toți angajatorii au așteptări mari de la tine, vine pandemia cu un stres suplimentar. Sau, când pornești vijelios în căutarea unui loc de muncă și descoperi că s-au sistat angajările pe motiv de... pandemie.

În aprilie 2020, UNESCO a lansat campania „Povestea mea COVID-19" [62] (My COVID-19 story), care reunea tineri din lumea întreagă pe o platformă ce grupa povești despre cum au făcut față pandemiei în feluri creative și inovatoare. Prin reunirea experiențelor de viață, a sentimentelor și a percepțiilor despre contextul în care se află, platforma reprezintă un exemplu de angajament al tinerilor în vreme de criză.

Un pas mai departe a fost făcut în august 2020, când Organizația Internațională a Comerțului a pregătit un sondaj la nivel global despre tineri și impactul COVID-19 asupra lor (*Global Survey on Youth and COVID-19* [63]) desfășurat pe un eșantion cuprins între vârstele de 18-29 de ani, cu întrebări referitoare la educație, sănătate mentală, locuri de muncă, drepturi și activism social. În cuprinsul a 12000 de răspunsuri venite din aproximativ 112 țări, rezultatele au arătat că, deși chiar și înainte de criză tinerii aveau dificultăți în a se integra din punct de vedere economic și social, efectele pandemiei asupra tinerilor, femeilor și celor provenind din state subdezvoltate au fost profunde, sistematice și disproporționate [64]. Diviziunile digitale existente s-au adâncit, perspectivele de carieră s-au redus, perturbările în ceea ce privește activitatea de învățare și muncă s-au acutizat, iar la nivel de sănătate mentală, individul se confruntă, din ce în ce mai frecvent, cu anxietate și depresie.

Tinerii au fost obligați de împrejurări să nu mai meargă la școală, odată cu trecerea în sistemul online. Altădată un motiv de bucurie, absența forțată de la școală se traduce prin lipsa întâlnirilor cu prietenii și a colegilor și a timpului petrecut cu aceștia. În pandemie, tinerii petrec mai mult timp cu ecranul (și nu doar în timpul jocurilor pe PlayStation) și mai puțin timp cu cei de vârsta lor, ceea ce duce la înăbușirea creativității și a experiențelor de învățare. La aceasta se adaugă și lipsa accesului la educație pentru aceia dintre

copii sau tineri care nu au avut resurse tehnologice și financiare la îndemână. Această rupere a lanțului educativ va avea efecte pe termen mediu și lung, nu doar asupra beneficiarilor primi, dar și asupra societății în ansamblu.

Al doilea element care afectează tinerii vine din frustrarea cauzată de boală. În timpul unui seminar în care le-am cerut studenților mei (desigur, în format online) să-mi spună ce lecții învățaseră, până la momentul respectiv, din pandemie, unul dintre ei mi-a dat un răspuns răvășitor, mai ales venind din partea unui tânăr de 20 de ani care ar trebui să se bucure și să experimenteze viața, fără grija zilei de mâine. Răspunsul a fost că el a învățat că ar fi trebuit să petreacă mai mult timp cu oamenii de la care putea să învețe ceva, pentru că acum i-a pierdut. Un răspuns crunt din partea unui tânăr, dar adevărat în condițiile în care tinerii sunt martorii îmbolnăvirii și, poate, decesului celor dragi și se confruntă cu neputința de a putea acționa pentru a-i salva, sau măcar cu posibilitatea de a le fi alături în ultimele clipe de viață.

Anxietatea cauzată de incertitudinea zilei de mâine și a viitorului a dat mult de furcă psihologilor și psihoterapeuților, dar și tinerilor. Mulți tineri s-au întrebat și se întreabă cum vor fi zilele viitoare, unde își vor găsi locuri de muncă, dacă va fi mai greu sau mai ușor sau dacă vor mai avea de a face cu presiunea de a fi cei mai buni.

Relațiile inter-umane au fost, și ele, afectate de distanțarea socială impusă de autorități. În fața nevoii de a lua pe cineva în brațe și de a-l săruta au apărut spaima de infectare dintr-o atingere sau dintr-un sărut, altădată instanțe comune ale vieții de zi cu zi. Individul are nevoie de apropiere pentru a se putea dezvolta și a înflori ca ființă umană. Întrebarea firească este: cum vor fi relațiile viitorului? Poate fi „Minunata lume nouă" a lui Aldous Huxley un viitor de care să ne temem, dar prea probabil să se transforme în realitate?

Tehnologia, o mană cerească în această perioadă, suportul acțiunilor noastre profesionale, a devenit un bun prieten. Oamenii au început să organizeze evenimente online – de la webinare și conferințe, la un ceai sau o petrecere pe Zoom pentru a păstra o aparență de interacțiune cu cei dragi. Însă prietena noastră, tehnologia, este, de fapt, un dușman ascuns, care răpește individul din sfera interacțiunii umane și-l obișnuiește cu comoditatea interacțiunii cu ecranul.

Un alt efect negativ al pandemiei privește raportarea la restricții. Limitarea dreptului de mișcare cauzat de starea de urgență în care s-au aflat multe state a însemnat, pentru mulți tineri, prima întâlnire cu forța autorităților publice, dar și prima recunoaștere a faptului că orice drept vine la pachet cu o responsabilitate.

Există două valori cheie în această perioadă – solidaritatea și umanitatea. Pandemia a fost un test foarte bun pentru ambele. Chiar dacă, inițial, unele state au făcut câțiva pași greșiți, mai ales în ceea ce privește solidaritatea (să ne amintim înverșunarea germană în a refuza orice export de produse medicale timp de șase luni), umanitatea este o calitate care nu a dispărut. Un exemplu foarte bun este dat de tinerii care s-au organizat să facă cumpărăturile zilnice pentru vârstnicii din cartierele unde locuiau pentru a-i proteja de expunerea la boală. Acesta poate fi un exemplu de răspuns la întrebarea: „Cum ne păstrăm

umanitatea în fața unei asemenea crize?"

Cunoașterea creierului uman conduce la o mai bună înțelegere a indivizilor și a reacțiilor lor, ceea ce poate fi de folos în crearea modelelor și tiparelor de reacție [65]. Psihologii s-au adaptat rapid, și și-au trecut ședințele în mediul online. Este, oare, consilierea online o soluție, în condițiile în care individul are nevoie de interacțiune fizică? Cel mai probabil, vom afla răspunsul la această întrebare peste ani, când vor exista, deja studii realizate pe eșantioane reprezentative. Până atunci, putem doar să sperăm în puterea și capacitatea umană de a face față traumelor și de a fi rezilientă, reziliența fiind numitorul comun al tuturor recomandărilor specialiștilor pentru recuperarea societății post COVID.

Efectele psihologice ale pandemiei nu trebuie privite individual. Ele sunt strâns conectate cu efectele sale sociale și cu cele economice, într-un triunghi echilateral din perspectiva importanței lor. Teama și anxietatea sunt augmentate nu doar de distanțarea și izolarea generate de pandemie (dar și izolarea, și distanțarea creează teamă și anxietate), ci și de spaima pierderii locului de muncă și schimbări ale nivelului de trai.

Economia și biroul de acasă

Temerea că virusul va afecta piețele a apărut încă din martie 2020. Economia a fost îngenunchiată de pandemie, lucru vizibil prin scăderea produsului intern brut în multe state și, mai ales, la nivel global. Cum poate fi acesta reparat? Orice detoxifiere a economiei vine la pachet cu o serie de responsabilități și dificultăți de gestionat. Pentru supraviețuire, guvernele statelor s-au îndatorat; iar plata acestor datorii va reveni, cel mai probabil, plătitorului de taxe. În încercarea de a construi o plasă de siguranță atât pentru stat, dar și pentru populație, guvernele unor state precum SUA, Marea Britanie, Franța, Italia sau Spania au finanțat așa-numitele „programe de învoire" (*furlough schemes*) – subvenționarea rămânerii acasă a angajatului (și a potențialei sale neproductivități) în temeiul distanțării sociale, în încercarea de a îi sprijini în a-și păstra locurile de muncă. Pe termen lung, aceste tentative țin indivizii blocați în locuri de muncă „fantomă" care s-ar putea să nu mai existe după pandemie, și impactul acestor scheme este unul negativ [66].

Acesta este un moment de răscruce pentru a vedea în ce domenii s-a investit foarte mult, și în care nu la fel de mult. Mutarea activității în mediul online a fost o soluție, însă nu este una posibilă pentru toată activitatea profesională desfășurată. Un efect ar fi creșterea productivității în unele domenii (serviciile de curierat și livrări sunt printre cele mai performante), dar astfel scade interacțiunea umană. Acest lucru poate fi benefic pentru a preveni răspândirea bolii, dar are un impact negativ asupra climatului profesional.

Întrebările momentului sunt: Ce este mai important acum: să punem oamenii înaintea profitului, sau profitul înaintea oamenilor? Are, oare, această perioadă potențialul de a deveni o nouă Joie Neagră?

Fondul Monetar Internațional a avertizat: criza provocată de COVID-19 este o amenințare la adresa creșterii globale. Tot FMI a anunțat, la începutul pan-

demiei, un pachet de finanțare de 50 miliarde de dolari pentru piețele emergente, în vederea contracarării COVID-19 [67], în timp ce Banca Mondială a alocat un pachet de 12 miliarde dolari în aceeași direcție [68]. Ambele fonduri au fost anunțate într-o conferință de presă comună a celor două instituții. Ulterior, la câteva luni distanță, în septembrie 2020, președintele Băncii Mondiale, David Malpas, anunța că depune eforturi pentru a convinge Consiliul Director pentru a aloca o sumă similară – tot 12 miliarde de dolari – pentru a finanța eforturile de dezvoltare a unui vaccin împotriva COVID-19 care să fie accesibil lumii întregi [69].

Cei mai afectați de aceste probleme sunt micii întreprinzători – afacerile mici se închid, șomajul crește (mai ales în Statele Unite ale Americii, dar și în statele în curs de dezvoltare). Crește și presiunea păstrării locului de muncă, precum și teama de a-l pierde. Această situație poate fi văzută și ca un stimul pentru competiția viitoare: trebuie să fii cât mai bine pregătit pentru a face față unor cerințe viitoare mai drastice, mai ales că angajatorii viitorului se vor aștepta la personal înalt calificat.

Acum devine foarte vizibil fenomenul „big gets big", prin care companiile mari cresc, în timp ce companiile mici nu au această șansă. Companiile mari, mai ales cele care oferă servicii de livrare de bunuri, sunt cunoscute și considerate a fi de încredere, în timp ce noile companii intrate pe piață nu au șansa să se dezvolte din cauza pandemiei.

Este interesant cum anumite domenii de activitate s-au adaptat. Industria turismului a fost una dintre cele mai afectate – dintr-o dată, avioanele au rămas la sol și bagajele în dulap. Pentru supraviețuirea liniilor aeriene în timpul pandemiei, când zborurile au fost reduse dramatic, câteva dintre acestea au primit ajutor din partea statului de exemplu, IAG Spain sau KLM [70]. De acum încolo, călătoriile trebuie să devină mai responsabile. Noile pachete turistice urmează să scoată turiștii din zonele aglomerate ale orașelor, și să reducă turismul de masă care contribuie la răspândirea bolii.

Există antreprenori care au reușit să combine armonios turismul și activitatea profesională în „vacanțele de lucru" (*working holidays*) în care s-au refugiat mulți angajați pe perioada pandemiei. Una este să lucrezi între patru pereți acasă, și alta este să prestezi aceeași muncă pe terasa unui hotel dintr-o insulă exotică. Datorită lucrului de la distanță, angajații se pot bucura de peisajele minunate ale plajelor sau de culmile înzăpezite ale munților, lucrând chiar din stațiunile unde, altădată, veneau să-și petreacă vacanța. În urmă cu un an, mă întrebam: Ce se va întâmpla după pandemie? Vor fi, oare, angajatorii mai flexibili (câtă vreme primesc rezultate), sau vor dori reîntoarcerea la birourile uriașe ale marilor companii? Răspunsul pe care-l am acum este unul previzibil. În timp ce instituțiile de stat și-au reluat activitatea în format fizic încă din perioada stărilor de alertă, marile companii private au preferat modelul hibrid, atât în starea de alertă, dar și după ridicarea ei. Variația de „trei zile la birou, două zile acasă" a devenit regulă, și se păstrează și astăzi. Motivația este simplă: fiind orientate spre profit, companiile au analizat rezultatele activităților din perioada pandemiei și au ajuns la concluzia că eficiența, productivitatea și profitabilitatea sunt la cote maxime prin această manieră hibridă de lucru.

Apare, acum, nevoia de reorganizare a modelelor de afaceri. „Nomazii digitali" (*digital nomads*) sunt un produs al pandemiei care a demonstrat că activitatea poate continua oricum, oricând și de oriunde. Nu trebuie neglijat nici faptul că mutarea activității profesionale acasă a venit la pachet cu reducerea diverselor costuri – mâncatul în oraș, naveta, achizițiile de haine și încălțăminte pentru birou.

Temerea că restricțiile vor fractura piețele de aprovizionare a condus la un comportament compulsiv de cumpărare de alimente, dezinfectanți și bunuri de uz casnic. Ce se întâmplă cu producătorii de bunuri de lux și nu numai? Individul este preocupat să-și asigure existența, ceea ce înseamnă că-și va direcționa cheltuielile spre bunuri de subzistență și mai puțin spre bunuri de tipul hainelor, încălțămintei, mobilelor, etc. Unele din industriile de lux au fost foarte afectate, cum ar fi industria producătoare de îmbrăcăminte care s-a confruntat cu o reacție în lanț. Fabricile au fost închise din cauza restricțiilor, clienții obișnuiți ai magazinelor de lux (și nu numai) s-au redus numeric, iar lanțurile de aprovizionare au fost întrerupte în lipsa cererii. Lecția pentru viitor pe care trebuie să o extragem de aici este că lanțurile curente de aprovizionare sunt extrem de vulnerabile în fața amenințărilor.

Chiar dacă economia a continuat să funcționeze datorită automatizărilor și digitalizării, implementate în foarte multe domenii de activitate (inclusiv în agricultură), una dintre tendințele în materie a fost și creșterea intervenției statului. Este protecționismul economic o soluție pentru depășirea crizei cauzate de „slowlocalization", începută odată cu criza din 2008 și adâncită odată cu apariția pandemiei? Pentru mulți economiști, protecționismul a fost și este o modalitate de a naviga prin apele tulburi ale crizei generate de COVID [71].

Dacă marile companii și afaceri reușesc să supraviețuiască crizei, ce se întâmplă, la nivel global, cu start-up-urile? Am găsit un răspuns la bucătăriile „fantomă" din Londra – *Karma Kitchen* – un exemplu de adaptare la pandemie al micilor afaceri, dornice să supraviețuiască. Bucătăriile fantomă și restaurantele virtuale, alături de companiile de livrări, reprezintă viitorul industriei de catering și alimentație, potrivit afirmațiilor lui Michael Schaefer într-un podcast pentru Euromonitor International [72]. În sine, ele reprezintă o formă rapidă de adaptare la noile cerințe ale vieții în pandemie: chiar dacă restaurantele au fost închise în perioada lockdownului, dar oamenii trebuie să continue să mănânce. Pentru cei care nu știu să gătească, pentru cei care sunt prea ocupați să o facă sau pentru cei care își doresc o experiență culinară de câteva stele Michelin fără a se pune în pericol, bucătăriile fantomă și restaurantele virtuale oferă meniuri pentru toate gusturile și toate buzunarele.

Înainte de pandemie, exista teama că lumea se va muta în zona economică post-industrială, și că acest lucru va afecta major statele sărace. Odată cu pandemia, criza în care se aflau statele sărace s-a acutizat. Iar efectele, mai ales în aceste state, vor fi pe termen lung. Într-o analiză realizată de Banca Mondială la începutul anului 2021, se preconiza că în ciuda eforturilor de într-ajutorare și infuziilor de fonduri în aceste state, efectele pandemiei vor lua forma unei sărăcii accentuate, unei crize alimentare în creștere, sporirii datoriilor externe și inhibării creșterii economice, și așa destul de slabe [73].

Leadership statal sub semnul întrebării

Pandemia COVID-19 trebuie privită ca un eveniment transformator în sfera relațiilor internaționale și a evoluțiilor statale. Luna martie 2020 a adus o schimbare considerabilă în felul în care se desfășoară relațiile dintre state la nivel global. Chiar dacă sectorul statal nu se găsește printre cele mai grav afectate, cum a fost cazul sectoarelor medicale, economice și educaționale, s-au înregistrat câteva schimbări notabile atât în aspectele de politică internă cât și, mai ales, în cele de politică externă. În pofida bugetelor generoase și a unor sisteme medicale performante, multe state s-au dovedit extrem de nepregătite pentru pandemie. Este ușor de dat vina pe state și guvernanță; dar, în același timp, este dificil de identificat vreun personaj care ar fi putut acționa lucid. Presiunea resimțită de factorii de decizie își spune cuvântul.

Și aici apar o serie de întrebări la care trebuie găsite răspunsuri cât mai curând: Cum se mai face, acum, diferența între ce este bine și ce este rău? Statele sunt responsabile de bunăstarea indivizilor prin contractul social – cum mai este el respectat, acum? Cum poate fi reconstruită încrederea în autorități, în condițiile în care acestea au eșuat în a gestiona criza și a-și proteja proprii cetățeni? Este globalizarea în retragere, sau este un fenomen care începuse deja de ceva vreme?

Spre deosebire de alte pandemii în istorie, aceasta nu a produs la fel de multe victime, dar a uimit și atras atenția prin rapiditatea cu care s-a transmis și prin felul în care a lovit exact vulnerabilitățile societății. Acești doi ani și jumătate trebuie să fie un avertisment pentru societăți, să se preocupe mai mult de sănătatea internă și să-și construiască reziliența [74]. Indiferent de cât de bine au depășit unele state această perioadă, ele sunt interconectate în rețeaua globală cu statele care vor fi mai afectate – prin urmare, efectul este general.

Încă de la începutul pandemiei, în cazul statelor, teama manifestată nu a fost doar pentru un al doilea sau al treilea val, ci mai degrabă pentru valurile de șoc geopolitic cuprinse în interiorul acestora [75]. Teama este că fiecare nou val va crea un vid de putere foarte mare, iar principala dilemă este: cine va umple acest vid și, mai ales, cine va fi cel mai afectat de el? Statele a căror economie a fost puternic afectată de pandemie sunt și cele mai vulnerabile – fie să cadă pradă unor state conquistador, fie să devină ele însele agresive, căutându-și puterea pierdută prin asuprirea celor mai mici sau mai slabi [76].

În afara impactului direct avut asupra marilor puteri globale – China, Statele Unite, Rusia – pandemia a creat și impact prin interpuși – statele care depind de marile puteri și care vor fi afectate indirect, așa cum este cazul statelor din America Latină. Destabilizarea acestora va polariza felul în care marile puteri se poziționează față de chestiuni sensibile precum migrația, ajutorul internațional sau intervențiile militare [77].

Ce se întâmplă cu statele sărace din Africa? Încă dinainte de apariția pandemiei, acestea se confruntau cu probleme considerabile – foamete, fragilitate statală, crize ale drepturilor omului și chiar invazii de lăcuste – prin urmare, pandemia vine să creeze și mai multă supărare. Nigeria și Etiopia sunt

doar două exemple despre condițiile dificile de viață ale populației, acutizate de pandemia COVID-19. Nigeria este cea mai populată țară africană, și are o economie puternică. Sau avea, înainte de COVID-19. Odată ce pandemia a cuprins Nigeria, prețul alimentelor a crescut cu peste 30%, iar majoritatea populației s-a confruntat cu un alt inamic decât boala: foametea. În cazul Nigeriei, COVID-19 s-a instalat peste un fond deja instabil: inflație crescută, număr mare de șomeri, insecuritate agricolă [78]. Populația a ajuns să nu-și mai permită achiziționarea produselor de bază și să depindă de donațiile de alimente. În ceea ce privește Etiopia, situația este și mai complicată. Guvernul etiopian s-a folosit de restricțiile impuse de pandemie pentru a restrânge libertatea presei și libertatea de exprimare. Criticii guvernului au fost rapid reduși la tăcere, sub acuzația de a fi răspândit știri false [79].

Crizele sunt motoarele istoriei. În orice criză rezidă și o oportunitate, dar fără a se specifica dacă este vorba despre una pozitivă sau negativă pentru evoluția ulterioară. Ce se întâmplă cu statele anxioase, care au nevoie să avanseze în permanență pentru a-și simți existența validată la nivel internațional? Răspunsul este simplu: vor căuta în permanență un loc la masa învingătorilor la nivel internațional.

Colaborarea între state, la nivel global, a fost una deficitară, cel puțin în primul stadiu al pandemiei – protecționismul și suveranitatea au fost puse în practică prin decizia unor state de a refuza exportul de produse medicale de uz maxim în această perioadă. Puterea unui stat se traduce și prin capacitatea de a asigura siguranța cetățenilor săi [80], indiferent că este vorba de o siguranță fizică sau una internă. Un alt element important este creșterea naționalismului la nivel global – lucru de altfel normal, pentru că în momente de criză, oricine se îndreaptă spre propriile resurse. Prin maniera individualistă în care s-au manifestat statele, se observă o reîntoarcere la competiția între puteri și o conturare a unei ordini globale mult mai dificile, care trebuie să se concentreze să facă față unei noi amenințări – dincolo de cele pe care le-am putea numi deja clasice – amenințările convenționale, teroriste și hibride.

În mai 2020, Stephen Walt, profesor la Universitatea Harvard, se întreba dacă o cădere la nivel global poate genera un nou război mondial [81]. Economia în cădere liberă, invazii de lăcuste în Africa, de albine ucigașe în Statele Unite, un președinte care prescria remedii după ureche și pericolul pe termen lung al schimbărilor climatice… singurul element absent din această pleiadă de semne rele este un nou război. Dacă ar fi știut Walt că lumea nu era, la momentul respectiv, departe de unul… De fapt, Walt aduce în discuție studiul lui Barry Posen care arată că, indiferent de istoria anterioară, pandemia COVID-19 conduce, mai degrabă, la o stare de pace, cauzată de faptul că statele sunt puternic afectate economic și încep să-și regândească strategiile pe termen mediu. Un război costă; iar statele afectate economic nu-și mai permit aceste costuri, astfel că vor fi forțate să aleagă pacea. Walt spune că miza unui nou război nu există, întrucât americanii mor, în mod previzibil, la ei acasă, fără a mai fi nevoiți să participe într-un teatru de război. Însă, un război generează un efort care poate fi benefic prin orientarea producției spre cererea de pe front. Aceasta ar conduce la revitalizarea economiei; însă, spune Walt, este

prea puțin probabil să se întâmple. Din nou, Walt nu-și dădea seama cât de vizionar era, și că, în curând, lumea avea să se confrunte cu un nou conflict. Chiar dacă nu conduce la război clasic, pandemia a generat creșterea sentimentului naționalist, xenofobic și autoritarian. Condițiile economice sunt un factor important în declanșarea unui conflict nou, însă reprezintă un element de tip pârghie de împiedicare a izbucnirii unui nou eveniment.

Există autori care au îmbrățișat cu ușurință termenul de „lebădă neagră" pentru a descrie criza provocată de coronavirus, deși autorul termenului, Nicholas Nassim Taleb, spune că această criză nu este acel tip de eveniment care nu ar fi putut fi prevăzut și care a determinat schimbarea completă a tiparelor de lucru, ci, din contră, un eveniment a cărui vehemență putea fi ușor prevăzută, așa cum a argumentat chiar el într-un articol publicat în ianuarie 2020 [82].

Abordarea strategică a pandemiei se face între analiza riscurilor și acceptarea acestora [83], pentru a vedea dacă este, într-adevăr, o „lebădă neagră". Pandemia COVID-19 nu putea fi prevenită, dar există elemente de avertizare în urma diverselor epidemii cu care s-a confruntat lumea în ultimii ani – H1N1, H5N1, MERS, etc. Prin urmare, decidenții politici trebuie să rețină această lecție și să acționeze în consecință în ceea ce privește direcționarea acelor părți ale bugetului național spre zona medicală, chiar și în absența unei epidemii curente [84], dar în iminența uneia viitoare.

Dacă, până acum, pandemiile figurau ca amenințări, riscuri sau vulnerabilități în strategiile naționale de securitate, în prezent ele au devenit o realitate. Iar această realitate, dincolo de numărul de îmbolnăviri, aduce la pachet și teama de noi amenințări (fie ele și politice), lupta pentru supraviețuire, instabilitatea politică, dezvoltarea unor rețele subterane de trafic (întrucât forțele de ordine sunt direcționate altundeva) și creșterea violenței.

Chiar dacă există Organizația Națiunilor Unite sau Organizația Mondială a Sănătății, ele nu pot prelua din responsabilitatea statelor. Acest lucru este evidențiat, mai ales, în ceea ce privește eforturile de reziliență, aceasta fiind o caracteristică intrinsecă a statelor. Însă, și organizațiile internaționale, la fel ca statele, trebuie să se schimbe și să se adapteze noilor cerințe.

La începutul pandemiei, știrile păreau nemiloase în ceea ce privește ineficiența Organizației Națiunilor Unite; nu doar cu referire la managementul crizei, ci și la perspectivele acesteia de viitor. La doi ani și jumătate de la izbucnirea pandemiei COVID-19, vocile critice care susțin că ONU este ineficientă au revenit – de această dată, nu pentru o criză sanitară, ci pentru un război.

Cel mai vizibil organism al ONU în pandemie a fost Organizația Mondială a Sănătății, care se preocupă de chestiuni de sănătate publică, și mai puțin de alte aspecte sau sectoare afectate de pandemie. Alături de sănătate au fost afectate și lanțurile de aprovizionare globală, rețelele energetice – chiar și Internetul – ceea ce demonstrează interconectivitatea existentă la nivel global. Cu Statele Unite retrase din poziția de lider global, ocupată de China, urmată de competiția între state pentru dezvoltarea unui vaccin împotriva COVID-19, temerile erau că, în loc ca pandemia să strângă rândurile, ea să creeze, de

fapt, breșe și mai mari între state [85]. În acest sens, evenimentele trebuie să acționeze ca un impuls pentru Organizația Națiunilor Unite spre a-și regândi perspectiva de abordare, de evaluare și de gestionare a amenințărilor. Sugestia făcută încă din martie 2020 de către Karen von Hippel și Randolph Kent era ca ONU să-și construiască un mecanism integrat de analiză, care să identifice amenințările pe termen scurt și pe termen lung (de la un an la 20 de ani) și să evalueze cauzele și efectele acestora [86].

O realitate crudă a pandemiei a fost ineficiența și lentoarea instituțiilor, organismelor și statelor în a acționa pentru a stopa răspândirea virusului, dar și pentru a reduce la minimum efectele acestuia. Multe dintre acestea nu dispun de mecanisme de prevenire și gestionare a crizelor. Este nevoie de astfel de mecanisme pentru a nu replica atitudinea Uniunii Europene, care, în primele luni ale pandemiei, se găsea în imposibilitatea de a-și ajuta statele membre, mizând pe capacitatea lor individuală de supraviețuire. Recunoașterea ulterioară a acestei atitudini a fost un semnal de alarmă pentru decidenții europeni că trebuie să se organizeze mult mai bine pentru a face față nu doar amenințărilor, ci și riscurilor și vulnerabilităților pe care le desconsideraseră multă vreme ca fiind insuficient de puternice pentru a genera o catastrofă.

Taleb vorbea, în lucrările sale, despre „fat-tail risks" [87], un termen care se aplică și în cazul pandemiei, susținut de faptul că rețelele globale de distribuție, extinse dincolo de propriile limite, sunt instabile tocmai pentru că ele cuprind în sine mai multe „fat-tail risks", și, prin urmare, sunt ușor de afectat prin evenimente de tipul COVID-19. Reunirea mai multor riscuri de acest fel creează efectul de domino și conduce, în cele din urmă, la „lebede negre" [88] (cu mențiunea, repet, că pandemia nu este o astfel de „lebădă neagră"). Soluția găsită de Taleb este restrângerea concentrării puterii în mâinile corporațiilor și restricționarea lobby-ului acestora pentru că ele cuprind, în sine, aceste fat-tail risks. În viziunea lui Taleb, statul trebuie să aibă grijă de invidizi; nu neapărat să le facă viața mai ușoară, dar să fie acolo pentru ei, atunci când este nevoie de el [89].

Dante Disparte a publicat un model în șapte pași pe care ar trebui să-l urmeze toate statele pentru a face față unor evenimente viitoare similare:

1. **Restabilirea încrederii în instituții**. Un lucru important de realizat, mai ales în lumina diverselor atacuri cibernetice la adresa infrastructurii de producție a vaccinurilor. Avem de-a face cu o eroziune a încrederii în instituțiile de specialitate, cum ar fi Organizația Mondială a Sănătății, Centrele pentru Controlul și Prevenirea Bolilor, Administrația pentru Securitatea Alimentară și a Medicamentelor din Statele Unite. În privința acestora s-a înregistrat un apel pentru reformarea lor pentru a face față crizelor viitoare și pentru a se asigura că, pe viitor, nu vor cădea pradă presiunilor politice exercitate de guvernele care le finanțează bugetele.
2. **Întărirea mecanismelor de reacție timpurie**. În Coreea de Sud și Singapore există astfel de sisteme de alertă timpurie, întrucât incidența bolilor respiratorii este mult mai mare în regiune. Aceste mecanisme vor fi și mai eficiente, dacă vor fi cuplate cu tehnologia de

inteligență artificială [90], pentru a crea soluții punctuale, modelate pentru a răspunde, în cazul de față la COVID-19, dar și, ulterior, unor amenințări similare.

3. **Alocarea resurselor pe baza amenințărilor**. În cazul unei epidemii sau pandemii, riscul este intangibil, greu de sesizat. Tom Ridge și Jo Lieberman [91] au avertizat încă din ianuarie 2020 despre riscul transformării virusului COVID-19 într-o amenințare considerabilă la adresa securității naționale și internaționale, în timp ce Bill Gates făcea astfel de predicții încă de la Conferința de Securitate de la München din 2017. Deși există o serie de virusuri înregistrate ca atare la Organizația Mondială a Sănătății, dintre care trei sunt chiar coronavirusuri, trebuie să existe eforturi susținute la nivelul statelor de a le recunoaște potențialul amenințător.
4. **Luarea deciziei pe baza datelor științifice**. La nivelul statelor, deciziile privind instituirea stărilor de urgență sau alertă, dar și privind restricțiile impuse, trebuie să fie luate pe baza informațiilor corecte și coerente despre numărul de îmbolnăviri și gravitatea acestora.
5. **Sprijinul oferit de tehnologie**. Lipsa unui tablou de bord și inconsistența datelor privitoare la îmbolnăviri și simptome au dus la imposibilitatea unei reacții rapide pentru a preveni răspândirea virusului, deși există tehnologie în acest sens. În absența datelor în timp real despre impactul diferențiat pe care virusul îl are asupra anumitor categorii ale populației, singura reacție posibilă a fost aceea a declarării tuturor ca fiind vulnerabili, ceea ce a rezultat într-un lockdown general.
6. **Capacitatea de a gestiona un număr mare de victime.** Statele trebuie să redimensioneze capacitatea sistemelor lor medicale pentru a putea face față unui număr mare de victime. Acest lucru presupune consolidarea mijloacelor de răspuns, a instrumentarului și echipamentului, dar și a personalului medical implicat. Eșecul unor state precum Italia sau Polonia de a-și trata proprii pacienți, și recursul lor la ajutor din partea statelor vecine sau a Uniunii Europene, trebuie să rămână un eveniment unic.
7. **Cooperarea public-privat**. Aceasta a devenit o certitudine în perioada pandemiei și, cel mai probabil, va rămâne o formă de cooperare activă și pe viitor. În timp ce unele companii au contribuit voluntar la efortul de combatere a răspândirii COVID-19, altele, mai refractare la a împărtăși veniturile, au fost forțate prin documente legislative (cum este cazul Actului de Producție pentru Apărare – Defense Production Act) [92].

Chiar dacă pandemia a creat nevoi imediate în plan medical și economic, nu trebuie neglijate planul securitar și cel al apărării. Până acum, termenul de „securitizare" era folosit pentru a descrie chestiuni de ordin militar. Termenul, lansat de Ole Weaver în anii '90 [93], presupune că un subiect este atât de puternic ca intensitate, încât devine o problemă de viață și de moarte, în afara lanțului obișnuit de luare a deciziei în zona politică. Același proces are loc și în ceea ce privește sfera de securitate în epoca COVID-19. Tiparele

s-au schimbat; vulnerabilitățile au devenit amenințări, și de aceea este nevoie de o schimbare de paradigmă în ceea ce privește evoluția securității. Această schimbare presupune și luarea de măsuri excepționale, așa cum a fost cazul stărilor de urgență.

Pandemia a afectat și operațiile în desfășurare, mai ales cele de menținere a păcii din Haiti, Mali, Republica Democrată Congo, Somalia sau Liban. Absența trupelor în aceste zone poate avea ca efect apariția unor acțiuni armate, deoarece în vidul de atenție creat prin concentrarea pe gestionarea pandemiei, milițiile rebele și grupurile insurgente pot oricând folosi această fereastră de timp pentru a contesta puterea oficială.

Acțiunile militare din zone precum Orientul Mijlociu, Marea Chinei de Sud, Africa de Nord sau chiar Marea Neagră sunt dovada că lupta pentru putere, manifestată sub forma interacțiunilor militare, nu a fost redusă de pandemie, ci doar lăsată într-un plan secund, unde a putut să se manifeste în voie. Conflictele și tensiunile geopolitice rămân în continuare pe agendă, și continuă să crească în absența atenției acordate.

Același lucru s-a petrecut și cu o serie de exerciții planificate pentru anul 2020 și ulterior anulate. Scopul exercițiilor militare este de a familiariza trupele cu diverse situații de luptă în care s-ar putea găsi la un moment dat. De obicei, astfel de exerciții implică un număr mare de personal și echipament, dizlocat dintr-un teritoriu în altul, ceea ce, în contextul contagios al COVID-19, prezenta o serie de riscuri. Odată cu declararea oficială a pandemiei de către Organizația Mondială a Sănătății, în martie 2020, exercițiile militare planificate pentru prima jumătate a anului, care reuneau trupe de pe mai multe continente (Statele Unite și Europa) au fost oprite [94]. Restricțiile au fost prelungite și pentru cea de-a doua jumătate a anului. Primul exercițiu militar de la declararea pandemiei, susținut fizic, a fost Iron Force 14, desfășurat în perioada 24 ianaurie – 6 februarie 2021 la Centrul de Antrenament „Al Hamra" din Emiratele Arabe Unite, reunind trupe din Emirate și Statele Unite ale Americii [95].

Misiunile de menținere a păcii lansate de Uniunea Europeană, NATO, ONU, Uniunea Africană și OSCE au fost printre primele forțate să-și reevalueze rolul în momentul declanșării pandemiei COVID-19. S-a pus problema nevoii menținerii lor în zonele respective, reorganizarea capabilităților (ce poate fi implementat și în perioada pandemiei, și ce nu), precum și anularea rotațiilor de personal, pentru că aceasta ar fi însemnat circulația personalului dintr-o zonă infectată într-una vulnerabilă și invers. Reorganizarea funcțiilor și misiunilor a însemnat reducerea mișcării personalului la minimum, ceea ce, pe termen lung, poate fi un beneficiu spre eficientizarea activităților. În timp ce personalul civil a lucrat de acasă, iar cel militar în spații decongestionate, s-a pus problema evacuării forțate; însă nici aceasta nu putea fi dusă la capăt fără a implica o carantinare masivă a celor evacuați [96].

Ce se întâmplă cu armata? Există suspiciunea că bugetele militare vor fi afectate de pandemie, pentru că în context pandemic au prioritate zone precum sănătatea și economia. Nu trebuie neglijat faptul că armata a jucat un rol important în gestionarea pandemiei – transportul cu avioane militare a

proviziilor medicale și, ulterior, a vaccinurilor, sau folosirea trupelor pentru a ridica spitale modulare. Alianța Nord-Atlantică, o alianță politico-militară, s-a implicat activ în gestionarea situației generate de pandemie prin facilitarea transportului de medicamente, echipament medical și dezinfectant în statele puternic afectate, dar, mai ales, în statele din afara Alianței, precum Bosnia Herțegovina sau Ucraina. Tot NATO a încurajat și facilitat cooperarea medicală dintre specialiștii statelor membre în vederea coordonării eforturilor naționale de luptă împotriva răspândirii virusului. Aceasta s-a făcut și prin recurs la specialiștii medicali din zona militară, care au fost încurajați să lucreze alături de omologii lor civili în vederea identificării de soluții pentru a contracara răspândirea virusului [97]. Armata ar putea juca un rol considerabil în relansarea economică prin efectuarea de comenzi către furnizorii industriali.

Este un moment de ambiție și necesitate, care a determinat nevoia unor reacții rapide de contracarare a răspândirii virusului. În ianuarie 2021, Comisia Bipartidă de BioApărare a dat publicității un raport intitulat *The Apollo Programme for Biodefense. Winning the race against biological threats*). Raportul este dedicat eforturilor americane de combatere a pandemiei și de a crea condițiile ca, până în 2030, să fie eliminate vulnerabilitățile la nivelul statului în fața amenințărilor biologice. În condițiile în care focarele de boli infecțioase vor deveni din ce în ce mai frecvente la nivel global, din cauza mobilității internaționale a indivizilor și a creșterii comerțului internațional, este imperios necesar să se instituie măsuri de restrângere a impactului răspândirii bolii și a efectelor acesteia. Scopul programului Apollo este de a atinge superioritatea tehnologică asupra amenințărilor biologice până în 2030 [98].

Concluziile unui alt raport, redactat de „Rasmussen Global" în aprilie 2020, arătau că pe scena geopolitică se află deja câștigători și perdanți [99]. La doi ani și jumătate de la declararea oficială a pandemiei, democrația și drepturile omului pendulează, încă, între a fi câștigătoare sau perdante; economia și tehnologia se găsesc în gradena învingătorilor, în timp ce educația și sănătatea sunt în cea a învinșilor.

S-a dovedit că nici statele cele mai puternice, nici cele dictatoriale nu sunt imune la coronavirus. Diferența o face, însă, felul în care regimul conducător se raportează la răspândirea acestuia. Pe măsură ce sistemele medicale și-au dovedit neputința, sarcina contracarării sau limitării răspândirii bolii a revenit guvernelor. Guvernele vorbesc despre stoparea răspândirii virusului, însă nu fac eforturi consistente în această direcție ; ba din contră, tot ceea ce fac ajunge să fie atacat drept un afront la drepturile omului și libertățile sale.

Indiferent de culoarea politică, guvernele trebuie să reacționeze prompt pentru protejarea populației și asigurarea condițiilor pentru supraviețuirea acesteia. Trebuie să preia controlul pentru a elimina știrile false și stările de panică, să ofere asistență specialiștilor în diverse domenii cheie – medicină și știință – pentru a acționa în vederea identificării unor soluții, dar și să protejeze în fața tentativelor grupurilor rebele de tip insurgent sau populist, care văd în această criză un punct bun de pornire în căpătarea accesului la putere. Aceasta este o formă de cultură de securitate națională pusă în practică.

Conexiunea dintre COVID-19 și cultura națională este una indirectă,

așa cum arată Leah Cathryn Windsor într-un studiu publicat în martie 2021 [100]. Argumentul lui Windsor este că acele state pentru care binele popular este o prioritate și care au o cultură națională egalitară au trecut mai bine peste pandemie. Exemplele folosite de ea sunt Noua Zeelandă și Germania. Dintre acestea, doar Noua Zeelandă este un model de succes, în timp ce Germania a avut destule dificultăți de întâmpinat, inclusiv o politică temporar izolaționistă față de restul Europei (în primele luni ale pandemiei, Germania a impus încetarea oricărui export de produse medicale pe o perioadă de șase luni). În statele cu o cultură egalitară puternică, bunăstarea tuturor se traduce în bunăstarea comunității în ansamblu [101]. Orice încercare de încălcare a regulilor va fi pedepsită ca un atac asupra celorlalți.

Stările de urgență impuse, chiar dacă și-au avut utilitatea lor, au fost și o umbrelă de protecție pentru acțiuni aflate la limita legalității, mai ales în ceea ce privește îngrădirea anumitor drepturi. Se deschide, astfel, ușa unor abuzuri asupra unor chestiuni care deja erau sensibile, cum ar fi libertatea de mișcare sau dreptul individului la opinie. Lockdown-ul a fost interpretat ca expresia neîncrederii autorităților în capacitatea individului de a respecta regulile – „binele forțat". Liderii politici autoritari cred că se află la adăpostul oricărei reacții din cauza lockdownului și cred că pot acționa după propriul plac. Or, acest lucru nu este posibil, datorită supravegherii exercitate de comunitatea internațională.

Societatea în ansamblu, deopotrivă conduși și conducători, au căzut victime virusului. Indivizii sunt lipsiți de ajutor în fața forțelor geopolitice, economice și crizelor de tot felul. În ciuda eforturilor înregistrate la nivel global, COVID-19 există, și se manifestă. COVID-19 a arătat limitele puterii umane, dar cu atât mai mult limitele statului protector. George Friedman spune că „oamenii fac istorie prin alinierea cu ea. (…) Suntem stăpânii propriilor sorți atunci când suntem siguri că înțelegem forțele ce ne obligă și constrâng" [102].

Oricât de mult s-ar fi încăpățânat autoritățile să ia cele mai bune decizii, unele dintre acestea nu au fost dintre cele mai fericite. Vorba proverbului: drumul spre iad este pavat cu intenții bune. Într-un efort de a controla răspândirea bolii, China a declanșat un program de supraveghere în masă. „Big Brother"-ul chinezesc a atras foarte multe critici, argumentele principale susținând că este, mai degrabă, un instrument de control al populației, și nu neapărat al virusului. Limitarea interacțiunilor umane a dus la situații dramatice: cei care și-au pierdut apropiații nu au putut să participe nici măcar la înmormântare din cauza restricțiilor, sau copiii care nu au putut fi alături de părinți în spital sau în situații grele, din nevoia paradoxală de a-i proteja. În numele unui bine suprem, acela de a nu răspândi boala, oamenii au fost forțați să stea alături de abuzatorii lor, ceea ce a dus la o creștere a numărului de cazuri de violență domestică.

Odată cu conștientizarea pericolului virusului, văzut ca originar din piețele de animale ale Chinei, încep să se manifeste tendințele rasiste împotriva chinezilor la nivel global. Polarizarea societății pe motiv de rasă este o realitate cu care societățile contemporane s-au confruntat, mai ales în cazul Statelor

Unite ale Americii, în timpul pandemiei COVID-19. Orice criză generează o adevărată instabilitate socială, care, crescând, poate conduce la o instabilitate politică, la mișcări populiste și la violențe ce reclamă intervenția militară. Coronavirusul nu a făcut excepție. „Global Protest Tracker" este un instrument de monitorizare a conflictelor la nivel global deținut de Fundația Carnegie. Potrivit acestuia, începând cu martie 2020 și până în prezent s-au înregistrat aproximativ 400 de proteste la nivel global. 27 au fost generate de restricțiile impuse de pandemie, iar restul au privit teme de interes public [103] (cum este *Black Lives Matter*). Mesajul este simplu și clar: pandemie sau nu, există teme de dezbatere pe agenda publică asupra cărora trebuie atrasă atenția autorităților; cu atât mai mult în această perioadă, când atenția factorilor de decizie este concentrată pe eforturile de gestionare a pandemiei și mai puțin pe anumite sectore de activitate care pot genera abuzuri.

Dezvoltarea durabilă sub atacul COVID-19

Pe 14 septembrie 2020, Comisia *The Lancet*, dedicată studiului COVID-19, elabora un raport-declarație cu ocazia reuniunii celei de-a 75-a Adunări Generale a Organizației Națiunilor Unite. Acesta a fost, ulterior, completat de un alt studiu, publicat în februarie 2021, care a realizat o evaluare a situației la aproximativ un an de la declararea pandemiei.

În Raportul din septembrie 2020, care vorbește despre „inegalitățile pandemiei", mesajul central se concentra pe nevoia unei creșteri a gradului de intervenție în situații de tipul COVID-19, care a afectat mai ales populațiile vulnerabile: săracii, bolnavii, imigranții, vârstnicii și cei închiși. Orice program gândit pentru recuperare la nivel global trebuie să fie „inteligent, incluziv și sustenabil" [104]. Acțiunile luptei împotriva COVID-19 trebuie să fie aliniate cu Obiectivele de Dezvoltare Durabilă (ODD) și cu Acordul de la Paris pentru Climă. Printre populațiile vulnerabile se găsesc și grupuri care, la prima vedere, nu au fost luate în calcul: copii și tineri adulți, cei care trăiesc în state sub-dezvoltate, care provin din mediul rural, care se găsesc în taberele de refugiați. La aceștia se alătură tinerii NEETS – tinerii care nu beneficiază de un loc de muncă și nu sunt parte a unui program educațional sau de instruire. În categoria NEETS se găsesc tinerii imigranți, tinerii lipsiți de orice mijloc de subzistență, tinerele femei, adolescenții și copiii care se confruntă cu riscul crescut de violență domestică. În ceea ce-i privește pe aceștia, cele mai mari dificultăți sunt lipsa bunăstării și a accesului la educație și asistență medicală. La toate acestea se adaugă și factorii identitari, cum ar fi: sexul, genul, rasa, etnia, dizabilitățile fizice sau intelectuale, dar și dezavantajele socio-economice, care pot exacerba vulnerabilitatea tinerilor. Realitatea crudă a pandemiei de COVID-19 a fost aceea că majoritatea guvernelor au fost copleșite de impactul dificil al bolii asupra diverselor sectoare de activitate, astfel că au scăpat din vedere anumite grupuri sociale. Chiar dacă impactul economic și de sănătate este diferit de la un grup social la altul, nu trebuie neglijat impactul asupra fiecăruia.

În 2015, când a fost publicată Agenda 2030 pentru Dezvoltare Durabilă,

nimeni nu putea să prevadă cât de importante, dar și dificil de atins, se vor dovedi cele 17 Obiective în perioada unei pandemii. Pandemia COVID-19 a pus din ce în ce mai multe piedici în calea îndeplinirii acestora, dintre care câteva sunt aproape insurmontabile: ODD1: Eradicarea sărăciei în toate formele sale și în orice context; ODD 2: Eradicarea foametei, asigurarea securității alimentare, îmbunătățirea nutriției și promovarea unei agriculturi durabile; ODD 3: Asigurarea unei vieţi sănătoase şi promovarea bunăstării tuturor, la orice vârstă; ODD 4: Garantarea unei educaţii de calitate şi promovarea oportunităţilor de învăţare de-a lungul vieţii pentru toţi; ODD 5: Realizarea egalităţii de gen şi împuternicirea tuturor femeilor şi a fetelor; ODD 6: Asigurarea disponibilităţii şi managementului durabil al apei şi sanitaţiei pentru toţi; ODD 8: Promovarea unei creşteri economice susţinute, deschisă tuturor şi durabilă, a ocupării depline şi productive a forţei de muncă şi asigurarea de locuri de muncă decente pentru toţi; ODD 10: Reducerea inegalităţilor în interiorul statelor şi între țări; ODD 11: Dezvoltarea oraşelor şi a aşezărilor umane pentru ca ele să fie deschise tuturor, sigure, reziliente şi durabile; ODD 12: Asigurarea unor tipare de consum şi producţie durabile.

O analiză a felului în care s-au dezvoltat aceste Obiective în ultimele luni poate fi făcută cu succes prin recurs la un instrument interesant, *The Recoupling Dashboard*, o platformă care investighează relația dintre piață și societate prin prisma a patru factori majori: solidaritate, sustenabilitatea mediului, câștiguri materiale și capacitatea de a dispune acțiuni independente cu efect direct asupra mediului sau a sistemelor [105]. Acest instrument este extrem de util în urmărirea problemelor și obstacolelor care se găsesc la nivelul piețelor, dar și în elaborarea de soluții pentru preschimbarea lor în reușite.

Solidaritatea se referă la apartenență socială și implicare în societate. Capacitatea de a dispune acțiuni independente cu efect direct asupra mediului sau sistemelor privește posibilitatea ca din interiorul societății să acționeze forțe care să producă schimbare constructivă. Câștigul material privește evoluția produsului intern brut, iar sustenabilitatea mediului se bazează pe evaluarea a două indexuri: emisiile de dioxid de carbon și emisiile de gaze cu efect de seră.

Un studiu realizat de Katharina Lima de Miranda și Dennis J. Snowe pentru Institutul Brookings asupra statelor G7 (Germania, Italia, Regatul Unit, SUA, Franța, Japonia și Canada) a arătat că, într-un an de pandemie, evoluțiile au fost disproporționate chiar și în aceste state, considerate a fi foarte dezvoltate. Solidaritatea internă a crescut în toate cele șapte state – un lucru esențial pentru crearea de rețele sociale puternice ca formă de rezistență în fața pericolului [106]. De cealaltă parte, solidaritatea externă (importantă pentru într-ajutorarea statelor) a scăzut; la fel și tendințele de „tribalism statal" (capacitatea statelor de a se uni în fața pericolului) [107].

Factorul de analiză a capacității de acțiuni independente (cu impact asupra împuternicirii instituțiilor, libertății de alegere, creșterea speranței de viață și vulnerabilitatea angajaților, toate acestea relevante pentru Obliectivele de Dezvoltare Durabilă) a evoluat și el, însă nu în aceeași direcție cu solidaritatea – ceea ce arată lipsa de convergență, de pildă, între ideea de solidaritate

și acțiunea statală. Concluzia trasă de autorii studiului arată că nevoile individului se află în centrul politicilor publice ale guvernelor, subliniind faptul că deși politica nu se face pe baza unui tipar de comportament, ea trebuie să țină cont de motivațiile care stau la baza diverselor comportamente pentru a crea stimulente spre un comportament social colectiv bun [108].

Lanțurile de aprovizionare au fost masiv afectate de pandemie, ceea ce s-a reflectat și în alimentația indivizilor. Nutriția și securitatea alimentară sunt chestiuni importante pe Agenda 2030 de Dezvoltare Durabilă, ele fiind esențiale pentru dezvoltarea armonioasă a individului, iar în cazul unei pandemii, pentru supraviețuirea acestuia. Într-o declarație comună a Organizației Mondiale a Sănătății, Organizației Internaționale a Muncii, Organizației pentru Alimentație și Agricultură și Fondului Internațional pentru Dezvoltare Agricolă – toate organisme sau agenții specializate ale Organizației Națiunilor Unite – emisă în 13 octombrie 2020, se trage un semnal de alarmă despre situația critică în care se află peste 3,3 miliarde de locuitori ai planetei aflați în prag de sărăcie. Mai mult, muncitorii angrenați în organizarea lanțurilor de aprovizionare cu alimente se luptă, la rândul lor, cu sărăcia. Chiar dacă statele care aveau pe teritoriul lor crize umanitare au primit ajutoarele necesare, intervențiile pentru reconstrucție nu trebuie să se oprească aici. Alături de schimbările climatice, care conduc la degradări accentuate și rapide ale mediului înconjurător, sănătatea, siguranța alimentară și siguranța locului de muncă sunt aspecte critice pentru populațiile vulnerabile. Soluționarea acestora este necesară pentru a putea vorbi despre construirea unei „noi normalități"[109].

Harari spune, la aproape un an de la declararea oficială a „pandemiei COVID-19", că angajații cei mai prost plătiți au jucat un rol în menținerea funcțională a civilizației umane în această perioadă [110]. Este vorba despre angajații din sectorul de servicii, care au asigurat funcționarea sistemelor de aprovizionare cu energie electrică, apă și gaze, de cei din serviciile de salubrizare, precum și de lucrătorii din fabrici și uzine, a căror muncă nu a putut fi realizată de acasă sau automatizată.

A revenit organizațiilor internaționale sarcina de a se preocupa de diversele categorii de persoane care nu au fost luate în evidență de state. Organizația pentru Cooperare Economică și Dezvoltare (OECD) a urmărit ce se va întâmpla cu tinerii care sunt, în prezent, lipsiți de un loc de muncă. Cercetările au demonstrat că aceștia vor avea mai puține oportunități de carieră, nivele scăzute de salarizare, perspective reduse de a accesa locuri de muncă bine plătite și că, pe termen lung, vor beneficia de pensii reduse. Câteva dintre statele membre ale OECD, precum Estonia, Germania, Polonia sau Elveția, au lansat inițiative de participare electronică pentru a angaja cetățenii în eforturile de răspuns și recuperare în urma pandemiei COVID-19. La rândul său, Organizația Mondială a Sănătății a lansat un program de gestionare a pandemiei – *Access to COVID-19 Tools Accelerator* [111]. Acesta reprezintă o formă de colaborare la nivel global pentru a accelera dezvoltarea, producerea și accesul în mod echitabil la teste, tratamente și vaccinuri împotriva COVID-19. Utilitatea acestui instrument este cu atât mai mare cu cât, pe măsură ce pandemia se extindea la nivel mondial, răspunsul statelor și al organizațiilor a fost dis-

proporționat – zonele dezvoltate și cele în curs de dezvoltare au beneficiat de ajutor și asistență medicală, în timp ce zonele sărăce nu. Consiliul de Tineret Britanic (*British Youth Council*) a solicitat guvernului să creeze un Minister al Tinerilor pentru a face cunoscută vocea tinerilor în ceea ce privește eforturile politice de contracarare a COVID-19 [112].

După cum se poate observa din aceste obiective enumerate, dezvoltarea durabilă este destinată unui public larg – de la cel mai tânăr, la cel mai vârstnic, de la cei din orașe, la cei din mediul rural. Pandemia a scos la iveală cât este de importantă relația dintre piețe, guverne și societăți pentru a ne asigura că aceste obiective ajung la îndeplinire.

Avântul tehnologiei

Odată cu impunerea lockdown-ului și a distanțării fizice/sociale, a fost nevoie de identificarea unor noi modalități de interacțiune pentru a facilita contactul dintre stat și cetățeni într-o manieră care să nu le afecteze acestora viața. Aceeași presiune s-a regăsit și la nivelul mediului privat și al celui de afaceri, care trebuiau să continue să funcționeze. Inovația tehnologică a sărit în ajutor. De-a lungul istoriei, inovațiile tehnologice au rezultat din necesitate, în urma unor crize. Același lucru s-a petrecut și în ultimele luni. Criza i-a forțat pe oamenii de știință să inoveze, să creeze platforme care să mute, parțial, viața și interacțiunea umană în mediul virtual: învățământ online, cumpărături online (chiar și coșul zilnic de fructe și legume poate fi, acum, achiziționat online), lucrul de la distanță, multiplicarea programelor de teleconferință grație platformelor Zoom, Webex sau Microsoft Teams, efectuarea de plăți online, multiplicarea soluțiilor de telemedicină (aflate într-o stare incipientă înainte de pandemie), utilizarea imprimantelor 3D pentru a crea dispozitive medicale, utilizarea dronelor pentru livrări mici și a roboților cu raze UV pentru dezinfectare. La toate acestea se adaugă avansul rapid făcut în ceea ce privește tehnologia de producere a vaccinurilor. Acestea sunt doar câteva dintre inovațiile tehnologice care au fost impulsionate de pandemia COVID-19. Surprinzătoare nu este varietatea soluțiilor găsite pentru a ne continua viața așa cum o știam, ci rapiditatea cu care acestea au fost implementate. „Beneficiul" pandemiei tocmai aici se găsește – obligarea oamenilor de știință și a tehnicienilor să gândească rapid, să testeze și mai rapid, și să corecteze orice greșeală de funcționare din mers. Acest lucru nu este deloc de neglijat – pentru că, de acum încolo, chiar și după ce pandemia se va fi sfârșit sau prezența virusului va deveni o obișnuință, noile sisteme tehnologice vor deveni norma de funcționare a societății.

De departe una dintre cele mai mari binefaceri ale avansului tehnologic a fost mutarea biroului în spațiul casei. Lucrul de acasă a însemnat mai puțin timp pierdut în trafic spre și dinspre muncă, și mai mult timp alocat rezolvării sarcinilor de serviciu. Pentru marile companii care închiriau clădiri de birouri, costurile de închiriere și întreținere s-au redus (ceea ce, pe de altă parte, a însemnat o pierdere considerabilă de venit pentru proprietarii acestora). Au apărut o serie de probleme – cum se poate menține confidențialitatea

datelor lucrând virtual de acasă (mai ales că în cazul angajatului, rețeaua de internet folosită nu este la fel de sigură precum cea din sediul companiei, asigurată cibernetic). Apar problemele etice – datorită noii mobilități a capacității de a lucra, angajatorul ar putea prefera să angajeze lucrători din zone dezavantajate, unde costul muncii este redus. Desigur, contraargumentul este dat de calitatea muncii prestate, precum și de înalta specializare a angajatului care poate presta o muncă de calitate ridicată, în timp ce un angajat slab calificat nu va aduce aceleași rezultate.

Schimbarea funcționării fizice a unei companii spre un mediu virtual a necesitat investiții importante în securitatea datelor și achiziția de spațiu pentru stocare în cloud. Investiția în tehnologia digitală s-a dovedit a fi strategia corporativă câștigătoare pentru multe companii, care au raportat la finalul anului trecut creșteri în profit [113].

Următoarele două rezultate ale tehnologiei, consolidate de pandemia de COVID-19 ca necesare, sunt învățământul la distanță și telemedicina. Indiscutabil, cele două servicii aduc o serie de beneficii, continuând actul educațional sau cel medical la nivel virtual și limitând, astfel, interacțiunea și răspândirea bolii. În cazul ambelor, beneficiile și dezavantajele se află undeva în echilibru. În timp ce în cazul educației echilibrul este unul precar, așa cum am subliniat mai devreme, în ceea ce privește telemedicina, soluția mai trebuie evaluată. Desigur, ea funcționează de minune atunci când, într-o consultație online, medicul interpretează analize sau rezultatele investigațiilor imagistice, pune un diagnostic și eliberează o rețetă. Astfel, s-a eliminat o deplasare care presupunea multiple interacțiuni – pe drum și la cabinetul medical [114]. De asemenea, dezvoltarea inteligenței artificiale aduce cu sine posibilitatea ca activitatea robotizată în secțiile cu bolnavi COVID-19 să înlocuiască necesitatea prezenței umane. Iar dronele pot livra cu ușurință produse medicale, nu doar acasă, dar și în spitale, înlocuind transportul uman în varianta clasică [115]. Toate aceste inovații nu trebuie privite ca un înlocuitor pentru acțiunea umană, ci drept o formă de eficientizare și protejare a individului, mai ales în situații de criză.

Dincolo de impactul economic al inteligenței artificiale, aceasta s-a dovedit extrem de utilă în acțiunile de combatere a îmbolnăvirilor. Însă, a generat și o dilemă la nivel politic, pentru că, în timp ce oamenii de știință de la nivel global au colaborat intens, decidenții politici au preferat o atitudine individualistă. Criza COVID-19 a fost rezolvată doar parțial. Ce-i drept, cunoaștem acum capacitatea tehnologiei de a inova și de a face salturi în timp spre a avansa soluții. Însă este îngrijorător că decidenții politici au, încă, dificultăți în a înțelege valoarea conceptului de „solidaritate" (deși mulți l-au îmbrățișat în virtutea aderării la o organizație sau alta). Deviza mușchetarilor lui Alexandre Dumas – „toți pentru unul și unul pentru toți", înțelept aleasă ca deviză și de Organizația Atlanticului de Nord, ar trebui, poate, să fie principiul după care să se călăuzească multe din statele lumii, dar mai ales decidenții politici – pentru că pandemia COVID-19 ne-a demonstrat că suntem mai interconectați decât oricând, iar individualismul ca strategie de acțiune funcționează doar ca un deserviciu.

Avântul tehnologic s-a resimțit și în ceea ce privește plățile contactless. Plățile cu cardul au fost încurajate, deoarece virusul este contagios și poate rămâne pe suprafețe timp de multe ore. Unele bănci au implementat chiar și sisteme de dezinfectare a bancnotelor înainte de a le repune în circulație [116]. Dincolo de comoditatea de face plăți din fotoliul de acasă, acestea au și avantajul de fi procesate rapid, ceea ce presupune un acces rapid la bani.

Vă puteți întreba firesc, de altfel: de ce sunt cumpărăturile online, în acest moment, atât de importante? Încă dinainte de pandemie, puteam să cumpărăm aproape orice online, de la mobilă la materiale de construcții, de la cărți la alimente, de la haine și încălțăminte la animale vii. Noutatea adusă de pandemie vine din robotizarea lanțurilor de distribuție de bunuri pentru a minimiza contactul uman direct. În timp ce în unele state, cum este și cazul României, activitatea firmelor de curierat a crescut considerabil, în Statele Unite și China au fost lansate lanțuri logistice robotizate [117], care lasă cumpărăturile în locuri special selectate pentru a reduce contactul fizic al indivizilor.

Sectorul tehnologic a fost afectat pozitiv de pandemie, întrucât restricțiile de mișcare impuse la nivel global au determinat marile companii din sectorul tehnologic și cel al tehnologiei informației să devină mai creative și să aducă pe piață produse care să suplinească lipsa mișcării libere. Imprimantele 3D folosite pentru a printa materialele necesare pentru construirea ventilatoarelor medicale sunt doar începutul. Companiile producătoare de drone au dus afacerea la nivelul următor – distanțarea socială și fizică trece la un nivel superior prin recurs la dronele care fac cumpărături sau livrează produse medicale. Este cazul companiei Zipline, din Statele Unite, care a încheiat un parteneriat cu lanțul de magazine WalMart pentru a livra bunuri de consum cu ajutorul dronelor.

Există preconizări, unele dintre ele de domeniul științifico-fantasticului, despre cum inteligența artificială și „Big Data" vor deveni norma după această criză. S-a evidențiat, deja rolul important jucat de roboți în asigurarea unui proces de dezinfectare cu raze UV a spațiilor medicale. În cazul României, primul robot de acest fel a fost donat Institutului Matei Balș de către „Bucharest Robots" (primul start-up de robotică din România) în primăvara lui 2020. Vrem, nu vrem, gradul mare de autonomie al acestora, precum și eficiența muncii lor îi va face o prezență constantă în viețile noastre.

Un domeniu aparte în sfera tehnologică este ocupat de spațiul cosmic, care a devenit critic în perioada pandemiei, mai ales din cauza restricționării mișcării fizice. Mișcări în acest sens au fost făcute deja din toamna anului 2019, când Reprezentantul Special al Uniunii Europene pentru spațiul cosmic a lansat Inițiativa „3SoS" – *Security, Stability and Sustainability in the Outer Space*. Se impune, astfel, nevoia unor reguli de comportament în spațiul cosmic, care vor fi benefice pe termen lung. Încă din timpul Războiului Rece, cucerirea spațiului a reprezentat un obiectiv important pe agenda decidenților politici. Controlul spațiului nu mai înseamnă doar plasarea pe orbită a unor sateliți care să monitorizeze activitățile militare ale statelor. Acești sateliți pot fi extrem de utili în activitățile economice, dar și în gestionarea datelor. Deși ar fi putut fi folosită cu succes ca o fereastră de timp pentru a dezvolta cercetările

în materie spațială, perioada pandemiei a avut exact efectul opus. Statele au alocat investiții reduse în acest sector, ceea ce se va traduce într-un regres al avansului tehnologic în materie [118].

O lectură interesantă este eseul ambasadorului Sorin Ducaru, „Șocul pandemiei și mega-tendințele începutului de mileniu", care scria – încă din primele luni ale pandemiei – că odată cu această criză se va manifesta o „*geopolitică a noilor tehnologii, sau geo-tehnologia*", iar competiția tehnologică dintre China și Statele Unite va fi în centrul acestei noi geopolitici, generând o „*bipolaritate tehnologică*" [119]. O astfel de geopolitică tehnologică trebuie privită și în termeni militari – tehnologizarea poate fi ușor folosită și în zona militară, ceea ce poate conduce la o nouă cursă a înarmărilor, la un abuz de tehnologie în zona militară și la o nevoie accentuată de actualizare a mijloacelor de control și neproliferare.

Marile companii de consultanță au realizat o serie de studii care demonstrează că avansul tehnologic al acestei perioade a fost atât de mare încât a sărit câteva etape și a avansat cu câțiva ani buni. Mediul de afaceri este unul dintre cele mai dinamice, iar cerințele clienților trebuie să primească răspunsuri inovatoare din partea companiei. În acest sens, investițiile în zona digitală au crescut rapid, chiar mai repede decât numărul de clienți [120], pentru că este mai bine să ai soluția înainte s-o ceară clientul, nu-i așa? În acest mediu economic, nevoia de a rămâne competitiv este una pregnantă, iar competitivitatea cere inovație. Tehnologia are, în acest domeniu, o importanță strategică: nu în termeni de asigurare a eficienței, ci, mai degrabă, ca o componentă critică. Pe măsură ce clienții s-au îndreptat spre canalele digitale, presiunea companiilor a fost de a oferi conținut digital pe măsură. Este interesantă rapiditatea cu care s-au petrecut schimbările – de la câteva zile, la câteva luni pentru obținerea capacității operaționale complete.

Întrebarea firească este: dacă s-au adaptat atât de repede, de ce nu au implementat sistemul dinainte? Răspunsurile variază: fie nu a fost o prioritate la nivelul managementului central, fie a existat o teamă de schimbare. Dacă ceva funcționează, de ce să-l schimbi?

Însă, aceste beneficii ale științei și tehnicii sunt accesibile doar statelor dezvoltate și foarte dezvoltate din punct de vedere tehnologic, și într-o măsură mult redusă statelor mai puțin dezvoltate. Un alt aspect care nu trebuie neglijat de acest veritabil avânt al tehnologiei este diferența ce se va fi creat între cei care au acces la cele mai rafinate resurse tehnologice și cei care nu.

Digitalizarea și informatizarea sunt două procese a căror dezvoltare a fost și va continua să fie accelerată considerabil de pandemie. Această explozie tehnologică, deși poate părea amenințătoare pentru efortul uman, trebuie tratată cu abilitate pentru a utiliza la maximum beneficiile sale, încercând, în același timp, evitarea speculațiilor de tip „roboții vor înlocui munca oamenilor". Orice schimbare tehnologică de-a lungul timpului a avut un impact semnificativ asupra umanității, iar situația de față nu face excepție.

Sectorul tehnologic s-a dovedit foarte creativ în multe domenii de activitate. Nu putem merge la școală? Inventăm o aplicație care să ne permită să facem lecții la distanță. Nu ne putem strânge la ședință? Folosim aceeași

aplicație pentru a ne vedea. Ne lipsește instrumentarul medical? Nicio problemă, imprimăm câteva bucăți. Este ceea ce se numește „tech-celeration". Pandemia a acutizat revoluția în materie de tehnică de înalt nivel; un exemplu fascinant sunt mașinile electrice – Cybertruck de la Tesla și Electric Hummer. Dacă, odată cu declararea pandemiei, Elon Musk nu și-a mai putut lansa racheta conform planificării făcute, soluțiile de mobilitate pe Terra s-au bucurat de un nou avânt. Într-o lume a viitorului, în care astfel de crize pot fi la ordinea zilei, măsurile și restricțiile actuale s-ar putea să fie norma. Însă, oricât de nemulțumiți am fi de ele, ele se traduc, totuși, în mai puține accidente și mai puțină poluare. De aceea, mașinile electrice s-ar putea să fie viitorul [121]. Poate că pandemia a scăzut temporar vânzările acestora; dar în condițiile în care mobilitatea noastră este redusă, este cert că vom căuta soluțiile cele mai sustenabile și eficiente.

Este prea devreme pentru a spune cu certitudine cine a ieșit învingător din lupta virusului cu știința. Sub presiunea de a găsi rapid soluții care să limiteze și să înlocuiască interacțiunea umană, dar și sub nevoia imperioasă de a găsi un vaccin, știința a fost forțată să se adapteze rapid la noile condiții de existență.

Artă și cultură în pandemie

Altădată unele dintre cele mai la îndemână mijloace de divertisment pentru populație, arta și cultura s-au văzut provocate să găsească mijloace creative de manifestare pentru a putea supraviețui în pandemie. În ciuda faptului că, pentru mulți, arta și cultura au fost două domenii ce au părut puse în așteptare – teatrele, sălile de spectacol, cinematografele și platourile de filmare au fost închise de teama contaminării –, artiștii au continuat să creeze, să repete pentru spectacole, să creeze de acasă videoclipuri pe care, apoi, să le coleze în producții inovative.

Teatrul Bolșoi și-a mutat reprezentațiile în spațiul online, în timp ce multe din musicalurile lui Andrew Lloyd Weber, greu accesibile din cauza prețului, dar atât de căutate încât biletele erau rapid vândute, au devenit accesibile tuturor la un click distanță prin intermediul platformei Youtube. Netflix, Amazon Prime, HBO Max și Disney+ înlocuiesc cinematografele, care se mută, astfel, acasă – ceea ce duce la o socializare mai mare în sfera domestică. La începutul pandemiei (poate și datorită apetitului individului pentru dezastre), cel mai urmărit serial pe Netflix a fost mini-seria „Pandemic".

Este paradoxal cum unele dintre sectoarele artistice au înflorit în această perioadă – de pildă, platformele creatoare de conținut precum Youtube, Instagram, Pinterest, Tik Tok –, în timp ce sectoarele clasice au găsit cu greu capacitatea de a se adapta la noile condiții de activitate (sau, uneori, deloc).

Nu toate cele șapte arte s-au dovedit la fel de adaptabile în fața virusului. O inventariere atentă ne arată că la debutul pandemiei au fost închise teatrele, sălile de operă și de concerte, muzeele și bibliotecile. Chiar și siturile arheologice vizitabile au fost închise (ar fi generat grupuri de oameni în vizită, și cum vizitele turistice au fost suspendate, și siturile și șantierele arheologice

au avut aceeași soartă). Filmările au fost oprite; turneele au încetat; festivalurile au fost, și ele, suspendate.

Închiderea sălilor de spectacol a fost o măsură de precauție luată la începutul pandemiei. O sală de spectacol presupune întâlnirea a câteva zeci, sute sau chiar mii de persoane într-un spațiu aerisit artificial, unde pericolul de contaminare este foarte mare. Spre deosebire de alte sectoare, profesiile culturale nu sunt atât de versatile pentru a putea fi desfășurate din intimitatea căminului. Un spectacol de stand-up comedy se poate desfășura ușor printr-o sesiune Zoom, dacă trebuie să fim inovativi. Imaginați-vă, însă, „Romeo și Julieta" jucată via Zoom. Un Romeo în straie de epocă (sau nu) adresându-i-se Julietei sale: el în fereastra lui de Zoom, ea în fereastra ei. Scena duelului în care moare Thibault ar implica ceva mai multă dificultate – cel mai probabil, Thibault ar trebui să apeleze la familie (să-l înjunghie careva!!!). Nu mai zic de sărutul morții împărtășit de cei doi îndrăgostiți, care în mod sigur n-ar mai avea puterea de a impresiona, precum scena văzută în timp real într-un teatru. Sau, imaginați-vă baletul unui teatru de operetă cum execută un dans sincron, fiecare în propria sufragerie. Tragi-comic, cu adevărat! Cam acesta ar fi fost teatrul dacă s-ar fi încercat o adaptare a sa la noile modalități tehnologizate de a ne trăi viața.

Restricțiile de călătorie și distanțarea fizică au afectat și piața de artă. Galeriile de artă, casele de licitații și târgurile de antichități și-au închis porțile pentru a preveni răspândirea bolii. Evoluțiile sunt disproporționate: în timp ce colecționarii de artă clasici așteaptă cu nerăbdare ridicarea restricțiilor pentru a colinda târgurile în voie și a vedea „pe viu" obiectivele râvnite, marile case de licitații precum „Sotheby's" sau „Christie's" s-au adaptat rapid la digitalizare. Trecerea nu le-a fost prea dificilă, deoarece și licitațiile clasice cu prezență erau dublate de licitații prin telefon. Pasul s-a dovedit unul benefic pentru păstrarea echilibrului financiar al acestei industrii. În plină pandemie, investitorul în criptomonede Metakovan [122] a cumpărat cu aproximativ 70 milioane de dolari o lucrare digitală, „Everydays: The First 5000 Days" a artistului Beeple. Este vorba despre un colaj digital a 5000 de imagini individuale, lipit, zi de zi, timp de 13 ani [123]. Tendința a fost ca investitorii care au beneficiat de pe urma pandemiei prin trecerea în mediul digital să continue să cumpere artă. Fiind familiarizați cu spațiul digital, aceștia nu au fost atât de refractari în a cumpăra o imagine vizualizată online, în locul unui obiect expus [124]. Însă nu toți artiștii sunt atât de dornici să își translateze lucrările spre zona digitală, ceea ce poate constitui un dezavantaj în ceea ce privește nu doar gradul de vizibilitate, ci și impactul asupra publicului țintă.

Nu trebuie neglijat nici faptul că mediul artistic oferă locuri de muncă unui număr important de tineri. Închiderea teatrelor, cinematografelor și operelor a însemnat nu doar încetarea vieții culturale fizice, ci și pierderea unor locuri de muncă sau a unor surse de venit. Oprirea abruptă a activităților din sfera artistică a condus la concedierea unei părți a personalului, pentru care va fi și mai dificil să-și găsească un loc de muncă în plină criză, mai ales într-un astfel de domeniu.

Citind despre felul în care statele și guvernele s-au raportat la mediul

artistic în pandemie, am fost surprinsă să găsesc informații despre cum au acționat câteva state africane în acest sens. În Camerun, există fonduri separate la nivelul bugetului național pentru a asista membrii sectorului creativ în cazul unei crize. La fel și în Algeria. În Tunisia, odată cu apariția primelor cazuri, a fost creat un fond special de asistență pentru artiști pentru trei luni. Aceleași acțiuni în Rwanda, sau Zimbabwe. Tot aceste state au oferit și stimulente financiare sub forma start-up-urilor pentru ca artiștii să-și mute producțiile în zona digitală, acolo unde era posibil. Mulți artiști din statele africane au fost încurajați să participe în proiecte digitale multinaționale, cum este cazul *United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization's ResiliArt Project*. În Ciad, guvernul a inițiat o serie de proiecte culturale la televiziune; pe Coasta de Fildeș, Institutul Național de Arte și Acțiune Culturală a organizat cursuri online pentru a oferi artiștilor aspiranți acces la educație, iar în Mozambic a fost lansat proiectul *Arte no Quintal*, prin care artiștii au fost susținuți să-și disemineze munca prin concerte virtuale [125]. În Egipt, muzeele au început să ofere tururi virtuale, dar și o serie de activități culturale online.

Se observă, astfel, că pandemia de COVID-19 a reprezentat un moment de avânt pentru domeniul artistic, forțându-i intrarea în era digitală. Desigur, nicio tehnologie nu poate înlocui prezența fizică și interacțiunea din sălile de spectacol.

În 1988, grupul spaniol „Duo Dinamico" scotea piesa „Resistire" (Voi rezista). O piesă antrenantă, pe care o fredonează Antonio Banderas în comedia neagră semnată de Pedro Almodovar, „Atame" (1989). În aprilie 2020, aproximativ 50 de artiști spanioli reînregistrează această piesă, fiecare în studioul, sufrageria sau bucătăria sa. Printre aceștia, David Bisbal sau Alvaro Soler ne spun că vor rezista, și ne îndeamnă să facem acest lucru și noi, cei care i-am ascultat, cu o piesă devenită noul imn al coronavirusului. Cu peste 59 de milioane de vizualizări, „Resistire" a fost un gest de adaptare a artiștilor care a funcționat, fiind replicat apoi și de alții. Foarte inventivi, un grup de artiști din Cluj, „Ad Libitum Voices", scotea „Imnul carantinei", în care îndemna la refren, „Ia cu tine făină și drojdia/ Și ascunde-le bine pe undeva/ Te izolezi de corona și-un timp vei sta/ Doar în casa ta". Aluziile sunt la febra cumpărăturilor care cuprinsese planeta (nu doar pe români) la începutul pandemiei.

Istoria ne învață să nu fim pesimiști. În 1593, în Anglia, teatrele au fost închise timp de 14 luni din cauza epidemiei de ciumă bubonică. Secole mai târziu, în 2020-2021, acest termen de 14 luni a fost depășit din cauza pandemiei de COVID-19. Desigur, pierderile în termeni de venituri și cheltuieli (salarii) au fost foarte mari. Însă tot istoria ne-a arătat că orice criză aduce cu sine o serie de oportunități. De-a lungul timpului, o criză sanitară a fost depășită prin ceea ce, ulterior, specialiștii au numit o revoluție (tehnologică sau industrială, după caz). Iar impactul unei revoluții industriale se reflectă și în zona artistică. Mutarea spre digital și tehnologia 3D se vor regăsi nu doar în artele cinematografice, dar și în zona spectacolelor și a teatrului (unde începuseră să pătrundă, timid, încă dinainte de pandemie), astfel că redeschiderea sălilor de spectacol s-ar putea să pună spectatorul în fața unor arte ale specta-

colului mult îmbunătățite [126].

În încercarea de a remedia pierderile suferite, s-au găsit soluții intermediare: deschiderea sălilor de spectacole pentru un procent mic de participanți (25-30% în spații închise, și 40% în spații deschise), cu păstrarea limitelor de distanță și a măștilor de protecție, asigurarea de culoare separate de acces și ieșire, cu testarea personalului de operare și cu respectarea indicațiilor medicilor în ceea ce privește relaxarea treptată a măsurilor [127]. Relaxarea treptată s-a petrecut în urma unor studii efectuate, precum „RESTART-19" realizat de Centrul Medical Universitar al Universității Halle. Acesta a fost bazat pe o simulare realizată cu 2000 de voluntari pe Leipzig Arena în august 2020. Voluntarii au fost testați negativ înainte de eveniment, și au purtat măști de protecție FFP2 pe tot parcursul acestuia precum și un dispozitiv de urmărire pentru a le monitoriza mișcările, dar și momentele și timpii de contact între două persoane. Au fost testate mai multe scenarii de acces și așezare în interiorul sălii, iar un program computerizat a urmărit dinamica circulației aerului prin sistemul de ventilație [128]. Recomandările cercetătorilor după încheierea studiului sunt valabile și astăzi, și nu doar în Germania: neumplerea sălii la capacitate maximă, mai multe puncte de acces pentru a evita aglomerația, obligativitatea purtării măștii pe tot parcursul evenimentului și, în cazul concertelor, indicația de a rămâne așezat (oricât de antrenantă ar fi muzica) pentru a evita contactele prea apropiate cu ceilalți participanți.

Raportul OECD „*Culture shock: COVID-19 and the cultural and creative sectors*", publicat în septembrie 2020, arată că impactul asupra sectorului artistic va fi de foarte lungă durată – vreme de ani, de acum încolo. Aceasta, din cauza unui cumul de factori – scăderea puterii de cumpărare, reducerea frecvenței turismului, precum și politicile statale care nu sunt adaptate la versatilitatea domeniului. În absența unei politici de stat de ajutorare financiară, artiștii care lucrează pe cont propriu (așa-numiții „freelanceri") sau intermitent sunt lăsați fără nicio formă de ajutor [129]. Potrivit aceluiași raport, o sursă de reziliență ar putea fi tocmai implicarea statului în dezvoltarea societală, ca generator de noi aptitudini și de schimbare a comportamentului social, de pildă, prin folosirea culturii și artei ca un element de semnalizare și conștientizare asupra chestiunilor grave precum schimbările climatice sau îmbătrânirea populației.

Chiar dacă, în timp, sectorul cultural și-a revenit, sălile de teatru și spectacol sunt din nou pline, iar consumatorii de artele spectacolului cumpără bilete cu aviditate, impactul pandemiei se resimte prin scăderea investițiilor naționale în sectorul cultural.

Când a debutat lockdown-ul, mi-am propus să citesc foarte mult ca o formă de a depăși această perioadă. Un fel de terapie prin lectură, care, chiar dacă nu a fost realizată până la capăt, m-a făcut să mă gândesc la cum au fost situațiile de acest fel percepute de-a lungul timpului.

Vă veți întreba: de ce, oare, ne aplecăm asupra literaturii, când virusul afectează, în primul rând, sănătatea? Mai contează că am citit „Război și pace", dacă sunt infectat și ajung pe un pat de spital cu o mască de oxigen pe față? Un răspuns rapid ar fi: NU! Dar chiar și studenții de la Medicină

s-au aplecat asupra literaturii în această perioadă. Unul din cursurile de licență oferite de Universitatea Princeton din Statele Unite, în primele luni ale pandemiei, este intitulat „Literatură și medicină". Este un curs inedit, în care studenții care se pregătesc pentru admiterea la Medicină învață, prin intermediul operelor literare, să se raporteze la boală, la suferință și chiar la sănătate [130]. Este interesant de urmărit cum tematici precum patologizarea bolii, alienarea și însingurarea cauzate de aceasta sau chiar înțelegerea și acceptarea ei, despre care citeau în Dostoievski, Cehov, Ishiguro sau Faldiman, se întrepătrund din ce în ce mai tare cu realitatea. Așa cum în finalul romanului lui Dostoievski, „Crimă și pedeapsă", gripa asiatică începe să se răspândească în Rusia, la fel ne-am raportat și noi la COVID-19, numindu-l „virusul chinezesc". Ivan Ilici a murit singur și părăsit, așa cum s-a întâmplat și cu oamenii infectați care au murit în spitale, departe de cei dragi cărora nu le-a fost permis accesul la căpătâiul bolnavului din rațiuni sanitare. Iar Susan Sontag indică un adevăr valabil și astăzi : „Nimic nu este mai punitiv decât să dai bolii un înțeles" [131].

Un curs similar a fost proiectat chiar din martie 2020 la Universitatea Columbia, la Facultatea de Medicină, spre a fi susținut în perioada aprilie-iunie 2020. Intitulat „Ficțiuni despre epidemie" (*Epidemic fictions*), cursul avea ca obiectiv identificarea unor tipare potențiale de înțelegere a realității trăite prin raportare la evenimente clasice de tip epidemie, descrise în literatură. Și, spre deosebire de omologul său de la Princeton, cursul de la Columbia conținea în programa sa titluri precum „Iliada" lui Homer, „Oedip Rege" al lui Sofocle, „Decameronul" lui Giovanni Boccaccio, „Jurnal din anul ciumei" al lui Daniel Defoe, „Moarte la Veneția" al lui Thomas Mann sau „Masca Morții Roșii" a lui Edgar Allan Poe [132].

Încă ne luptăm să găsim înțelesul acestei pandemii; și mi-am adus aminte de propriile lecturi care făceau trimiteri la diverse epidemii (multe dintre ele adevărate pandemii în sensul de astăzi al cuvântului). Citisem „Decameronul" prin liceu, dar m-am apucat să-l recitesc în lunile stării de urgență, tocmai pentru că urma să le povestesc studenților mei la un curs despre Umanism și Renașterea italiană. Acțiunea romanului m-a ajutat să înțeleg mai bine că, așa cum în 1348 Florența era răvășită de ciuma bubonică iar oamenii fugeau din calea ei în afara orașului, așa și în 2020 lumea întreagă era răvășită de un virus nemilos, iar oamenii, la fel, fugeau din calea ei – fie în afara orașelor, fie în intimitatea căminului. La fel cum în 1348, împotriva ciumei „se dovediră neputincioase și înțelepciunea și prevederea omenească […] nici rugăciunile smerite, ce nu numai o dată, ci de nenumărate ori s-au înălțat la Domnul de către evlavioși (…) nici sfaturile doctorilor și nici puterea vreunui leac nu ajutau și nu păreau să fie bune la ceva" [133], la fel și în 2020, sistemele medicale performante, medicamentele „minune" și rugăciunile s-au dovedit insuficiente pentru a face față răspândirii rapide a virusului. Mi-am adus aminte și de „Ciuma" lui Camus, în care am găsit construcția panicii și a fricii pe care am resimțit-o în primele luni ale stărilor de urgență, combinate cu uimirea și neîncrederea că în secolul XXI (!!!) omenirea se mai poate confrunta cu astfel de situații: „Uimirea primelor zile s-a transformat, încetul cu încetul, în panică. Concetățenii noștri, acum își dădeau seama, nu se gândi-

seră niciodată că orășelul nostru putea fi un loc indicat anume unde șobolanii să moară la soare şi portarii să piară de boli ciudate. Din punctul acesta de vedere, ei greşeau, în definitiv, şi ideile lor ar fi trebuit revizuite" [134].

Felul în care tânărul doctor Juvenal Urbino se raportează la holeră în „Dragostea în vremea holerei" al lui Gabriel Garcia Marquez este un indicator al panicii resimțite de autorități și al încercărilor furibunde ale acestora de a conteni răspândirea bolii:

Sosit cu trei zile în urmă la bordul unei goelete din Curaçao, bolnavul ajunsese la camera de gardă a spitalului pe propriile picioare și, după toate probabilitățile, nu molipsise pe nimeni. Doctorul şi-a prevenit, pentru orice eventualitate, colegii; a convins autoritățile să dea alarma în porturile vecine, ca să fie localizată şi pusă în carantină goeleta contaminată, şi a potolit zelul comandantului fortăreței, care voia să decreteze legea marțială și să aplice imediat terapia bubuiturilor de tun din sfert în sfert de ceas. (...) Bolnavul a murit după patru zile, sufocat de o vomă albă şi grunjoasă, dar în cursul săptămânilor următoare, n-a mai fost depistat nici un alt caz, deşi starea de alertă s-a menținut în continuare [135].

Mi-am dat seama că, indiferent că suntem în anii lui Boccaccio, Camus sau Marquez, raportarea umanității la pandemii a rămas la fel: spaimă și panică; autoritățile reacționează fie greu, fie bombastic, ceea ce întârzie măsurile efective; victimele sunt stigmatizate sau excluse, iar patologizarea geografică a bolii („virusul chinez", „virusul din Wuhan") conduce la episoade de xenofobie și discriminare.

Peste câțiva ani, va apărea și „literatura pandemiei". Așa cum autori celebri, de la Tucidide la Marquez, Saramago sau Pamuk s-au referit la diversele epidemii care au afectat lumea de-a lungul istoriei, așa și noile volume vor aborda, cel mai probabil, teme precum frustrările, spaimele și trăirile acestor ani. Unele au început deja să apară, reflectând emoțiile resimțite „la prima mână". Volumul lui Zadie Smith, „*Intimations*", cuprinde eseuri scrise între martie și iunie 2020 despre cum se raportează un artist la crizele din jurul său (de la starea de urgență din SUA din martie, la revoltele civile din iunie, declanșate de uciderea de către poliție a tânărului de culoare George Floyd). Au urmat câteva antologii de eseuri despre viața în timpul COVID-19: „*Alone Together* de Jennifer Haupt și *And We Came Outside and Saw the Stars Again: Writers From Around the World on the COVID-19 Pandemic*, editat de Ilan Stavans. Unele volume au avut parte de o sincronizare cel puțin stranie, ieșind de sub tipar chiar în primele luni ale pandemiei COVID-19. *The pull of the stars*" al Emmei Donaghue este plasat în timpul pandemiei de gripă spaniolă din Irlanda. Ironia publicării volumului este simțită chiar de autoare în introducerea cărții, când spune că nu credea că lucrarea ei despre o pandemie va fi publicată în timpul alteia.

În loc de concluzii… de la o criză la alta

Cum ar putea să arate lumea după pandemie? Toți marii lideri ai lumii au încercat să ofere un răspuns în acest sens la începutul pandemiei, pentru că, așa cum menționam, nimeni nu a crezut că va dura atât de mult. Amartya Sen spunea că lucrurile nu s-au schimbat prea mult față de cum erau înainte de pandemie, dar că „nevoia de a acționa împreună are un rol constructiv" [136] și va fi, cel mai probabil, factorul care ne duce mai departe. Madeleine Albright miza pe reziliența izvorâtă din rezistența umană, dar și pe o revigorare a calităților umane: „Curajul, a rămâne calm și a conta unul pe celălalt ne pot trece peste această criză cu bine" [137].

Într-un editorial publicat la Bruxelles, Ministrul român al Afacerilor Externe, Bogdan Aurescu, scria, tot în primele zile ale pandemiei, că aceasta este un test pentru sistemele democratice, dar mai ales pentru valorile și principiile pe baza cărora acestea funcționează [138]. La rândul său, John Gray punea o întrebare legitimă: „Cum să trăim în noua lume?" [139] Pentru că, indiferent de cât de mult ne-am dori întoarcerea la normalitatea de dinainte de martie 2020, acest lucru nu mai este posibil. Tot Gray este cel care dă un răspuns: va trebui să ne adaptăm la noutatea dată de vieți mai constrânse și duse virtual. Astfel, încă din aprilie 2020, John Gray anticipa o realitate pe care începem să o interiorizăm abia astăzi. Chiar dacă virusul și-a făcut de cap în atâtea valuri, chiar dacă am trecut prin mai multe campanii de vaccinare și numărul de victime a scăzut, el rămâne un pericol cu care trebuie să ne obișnuim să trăim.

Una din realitățile aduse de coronavirus este aceea că ne-a expus peticele puse peste diversele probleme cu care ne-am confruntat de-a lungul timpului. Pe principiul ulciorului care, mergând de multe ori la apă, se mai și sparge, este nevoie de o revigorare și în ceea ce privește politicile aplicate în diversele domenii sensibile. În ciuda mult slăvitei tehnologii, a inovațiilor medicale, a sistemelor de tot felul, existența umană rămâne fragilă, iar capacitatea sa de supraviețuire vine tocmai din interiorul său.

De aceea, perioada următoare trebuie să se afle sub semnul celor 3 „R": „Reziliență", „Recuperare", „Relevanță" [140]. Însă cei 3 „R" devin cu atât mai importanți după 24 februarie 2022, când lumea a trecut furtunos de la o criză sanitară la una militară.

Mai îngrijorător, această trecere pare să se fi făcut fără interiorizarea lecțiilor dobândite în urma pandemiei. Bernard Henry Lévy indica în 2020 că oamenii sunt mai interesați de cum arată și se manifestă lumea în timpul pandemiei, și mai puțin de cum va fi ea *după* încheierea pandemiei. Este și normal – în timpul unei crize, deciziile se iau ad-hoc pentru soluționarea crizei de la momentul respectiv, manifestând prea puțin interes cu privire la viabilitatea soluțiilor pe termen lung.

Încercarea de a construi o lume post-pandemie ideală, în care autoritățile și indivizii deopotrivă au învățat lecțiile unei crize și le-au valorificat pentru viitor, a fost distrusă în momentul în care Rusia a lansat primele lovituri

asupra Ucrainei. Din acel moment, deși multe state ale lumii se aflau în stare de alertă, pandemia a trecut într-un plan secundar – la fel cum, din martie 2020, probleme precum globalizarea, schimbările climatice și inegalitățile au trecut, și ele, în fundal.

În Ucraina, frica de moartea cauzată de virus s-a transformat în frica de moartea cauzată de armament clasic și nuclear. În restul lumii, teama generată de virus a fost înlocuită cu teama de a fi angrenați cu toții într-un conflict militar. Extremele sociale cauzate de pandemie sunt, acum, repetate din cauza războiului. Primele zile ale conflictului militar au fost însoțite de spaima posibilității de a deveni victime ale războiului – lucru valabil nu doar pentru populația ucraineană care se refugia în spații sigure, ci și pentru cetățenii statelor învecinate.

Pe măsură ce zilele au trecut, iar atacul militar nejustificat și neprovocat al Rusiei asupra Ucrainei devenea și mai acut, populația din lumea întreagă era confruntată cu imaginile violenței extreme. Acestea, alături de retorica nucleară și de creșterea conspirașionismului, au pus și mai multă presiune și au făcut și mai dificilă menținerea unei igiene mentale. Fluxul continuu de populație care se retrage din fața războiului, masacrele revelate în urma eliberării unor teritorii ucrainene de sub controlul rusesc și teama de escaladare a conflictului au afectat mentalul colectiv. Toate acestea au fost favorizate și de consumul de știri vizuale, mult mai agresive pentru mintea și capacitatea emoțională a individului decât o știre scrisă, care generează, mai degrabă, o abordare rațională.

Dacă în primele zile ale pandemiei am făcut stocuri de mâncare, apă și dezinfectanți, în primele zile ale războiului am aflat unde sunt cele mai apropiate adăposturi anti-rachetă, am calculat ruta cea mai scurtă spre un refugiu și am învățat să organizez un bagaj de evacuare. De la pandemie la război s-a petrecut o schimbare rapidă a centrilor de interes, fără, însă, a avea timpul necesar pentru a înțelege lecțiile predate de fiecare dintre aceste evenimente.

Așa cum pandemia a generat insecuritate și inegalități, la fel și războiul din Ucraina a demonstrat că o parte a populației care dispune de bunăstare financiară își poate asigura un grad mai mare de siguranță prin părăsirea țării, în timp ce altă parte este forțată să rămână în urmă și să trăiască în subsoluri și adăposturi anti-rachetă tocmai pentru că nu dispune de acea bunăstare necesară cumpărării propriei siguranțe.

Și pandemia, și războiul au adus cu ele o serie de crize: umanitare, economice, psihologice și sociale. În 2020, populația se refugia din calea bolii; în 2022, ucrainenii se refugiau din calea armelor rusești. În anii pandemiei, observam că virusul a generat naționalism și xenofobie („virusul chinez”); din februarie 2022, asistăm la crimele de război și torturile comise de trupele rusești împotriva militarilor și civililor ucraineni.

Pare că, până acum, istoria se repetă, sub forma unei crize diferite. Iar indivizii par a fi la fel de slab echipați pentru a-i face față. Pandemia ne-a tras un semnal de alarmă despre cum ar trebui să trăim prezentul mai implicați, mai angajați, iar războiul din Ucraina ne arată că suntem, în continuare, blocați în calitatea de martori ai evenimentelor, fără a dispune de capacitatea de a valorifica lecțiile trecutului oricât de recent.

[1] Charles King, *Marea Neagră*, Iași, Polirom, 2015, pp. 186-190.
[2] Christian Augustus Fischer, *Travels to Hyeres, in the South of France, Performed in the spring of 1806*, Londra, 1806, inclusă în *A Collection of Modern and Contemporary Voyages and Travels*, vol. 5, Richard Phillips, Londra, 1807, pp. 68-76.
[3] Yuval Noah Harari, "Coronavirusul ne va schimba atitudinea față de moarte? Din contră", *True Story Project* (traducere după articolul original publicat în The Guardian), 22 aprilie 2020, https://truestoryproject.ro/yuval-noah-harari-coronavirusul-ne-va-schimba-atitudinea-fata-de-moarte-din-contra/, accesat 30 aprilie 2020.
[4] Yuval Noah Harari, "Lessons from a year of COVID", *Financial Times*, February 26th, 2021, https://www.ft.com/content/f1b30f2c-84aa-4595-84f2-7816796d6841, accesat 12 martie 2021.
[5] Debora MacKenzie, *COVID-19. Pandemia care nu trebuia să existe și cum să fie oprită următoarea*, București, Rao, 2020.
[6] *Ibidem*.
[7] Andrew Cuomo, *American crisis. Leadership lessons from the COVID-19 pandemic*, New York, Crown, 2020, p. 260.
[8] *Ibidem*, p. 264.
[9] Bernard Henry Lévy, *The virus in the age of madness*, New Haven & London, Yale University Press, 2020, p. VII.
[10] *Ibidem*, p. 32.
[11] Peter C. Doherty, *Pandemics. What everyone needs to know*, Oxford, Oxford University Press, 2013, p. 42.
[12] Victoria Lacroix, *All about Pandemics (Epidemic of Infectious Disease)*, University Publications, p. 3.
[13] *Ibidem*, p. 3.
[14] Christian W. McMillen, *Pandemics. A very short introduction*, Oxford, Oxford University Press, 2016, p. 16.
[15] Colleen M Flood., Vanessa MacDonnell, Jane Philpott, Sophie Theriault, Sridhar Venkatapuram (eds.), *Vulnerable. The law, policy and ethics of COVID-19*, University of Ottawa Press, 2020, pp. 201-204.
[16] ***, *UN tackles 'infodemic' of misinformation and cybercrime in COVID-19 crisis*, 31st March 2020, https://www.un.org/en/un-coronavirus-communications-team/un-tackling-%E2%80%98infodemic%E2%80%99-misinformation-and-cybercrime-covid-19, accesat 20 aprilie 2020.
[17] *Ibidem*.
[18] Matteo Cinelli, Walter Quattrociocchi, Alessandro Galeazzi, Carlo Michele Valensise, Emanuele Brugnoli, Ana Lucia Schmidt, Paola Zola, Fabiana Zollo & Antonio Scala, *The COVID-19 social media infodemic*, October 6th, 2020, https://www.nature.com/articles/s41598-020-73510-5, accesat 14 decembrie 2020.
[19] ***, "To curb covid-19, China is using its high-tech surveillance tools", *The Economist*, February 27th, 2020, https://www.economist.com/china/2020/02/29/to-curb-covid-19-china-is-using-its-high-tech-surveillance-tools?cid1=cust/ednew/n/bl/n/2020/02/27n/owned/n/n/nwl/n/n/E/414175/n, accesat 13 martie 2020.
[20] John Lauerman, "Coronavirus Could Infect Two-Thirds of Globe, Research Shows", *Bloomberg*, February 13, 2020, https://www.bloomberg.com/news/articles/2020-02-13/coronavirus-could-infect-two-thirds-of-globe-researcher-says, accesat 14 aprilie 2020.
[21] Vivian Salama, Alex Marquardt, Lauren Mascarenhas & Zachary Cohen, *Several hospitals targeted in new wave of ransomware attacks*, October 29th, 2020, https://edition.cnn.com/2020/10/28/politics/hospitals-targeted-ransomware-attacks/index.

html, accesat 15 noiembrie 2020.
[22] Dorin Oancea, ”Atac cibernetic asupra unui spital din București. SRI: Atacatorii au solicitat plata unei răscumpărări”, *Mediafax*, 22 iulie 2021, https://www.mediafax.ro/tehnologie/atac-cibernetic-asupra-unui-spital-din-bucuresti-sri-atacatorii-au-solicitat-plata-unei-rascumparari-20199616, accesat 30 iulie 2021.
[23] Fang, Fang, *Wuhan. Jurnal dintr-un oraș în carantină*, Iași, Polirom, 2020, p. 16.
[24] *Ibidem*, p. 47.
[25] *Ibidem*, p. 116.
[26] Debora MacKenzie, *op.cit*, p. 62.
[27] *Ibidem*, pp. 276-288.
[28] *Ibidem*, p. 52.
[29] Miles Johnson & Davide Ghiglione, ”How Coronavirus exposed Europe’s Weaknesses”, *Financial Times*, 24 oct 2020, p. 16.
[30] Alessandra Colaianni, ””For now, we wait”: Postponing cancer surgery during the coronavirus crisis”, *The New Yorker*, April 22nd, 2020, https://www.newyorker.com/science/medical-dispatch/for-now-we-wait-postponing-cancer-surgery-during-the-coronavirus-crisis?itm_content=footer-recirc, accesat 30 aprilie 2020.
[31] ***, Lancet COVID-19 Commission Statement on the occasion of the 75th session of the UN General Assembly, September 14th, 2020, p. 1, https://www.thelancet.com/article/S0140-6736(20)31927-9/fulltext, accesat 25 septembrie 2020.
[32] ***, *Video conferencing technology in primary and secondary care*, NHS, 2021, https://www.nhsx.nhs.uk/covid-19-response/technology-nhs/web-based-platform-which-offers-video-calls-services/, accesat 12 iulie 2021.
[33] Rachel Pearson, ”Three ways of looking at the coronavirus and children”, *The New Yorker*, July 22nd, 2020, https://www.newyorker.com/science/medical-dispatch/three-ways-of-looking-at-children-and-the-coronavirus?itm_content=footer-recirc, accesat 14 august 2020.
[34] Daniel Dombey, ”How Coronavirus exposed Europe’s Weaknesses”, *Financial Times,* 24 oct 2020, p.17.
[35] Fang Fang*, op.cit*. pp. 110-111.
[36] Sarun Charumilind, Matt Craven, Jessica Lamb, Adam Sabow, and Matt Wilson, *When will the COVID-19 pandemic end?,* March 26th, 2021, https://www.mckinsey.com/industries/healthcare-systems-and-services/our-insights/when-will-the-covid-19-pandemic-end, accesat 30 aprilie 2021.
[37] Olivia Toderean, Sergiu Celac, George Scutaru, (Editori), *Lumea de mâine. Ce urmează după pandemie?*, București, Curtea Veche Publishing, 2020, p. 31.
[38] ***, ”How covid-19 is inspiring education reform”, *The Economist*, June 26th 2021, https://www.economist.com/briefing/2021/06/24/how-covid-19-is-inspiring-education-reform, accesat 12 august 2021.
[39] Di Pietro, G., Biagi, F., Costa P., Karpinski Z., Mazza, J., *The likely impact of COVID-19 on education: Reflections based on the existing literature and recent international datasets. JCR Technical Report*, European Commission, 2020, https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/handle/JRC121071, accesat 17 ianuarie 2021.
[40] ***, *Online Education Market Study 2019 | World Market Projected to Reach $350 Billion by 2025, Dominated by the United States and China*, December 17th, 2019, https://www.globenewswire.com/news-release/2019/12/17/1961785/0/en/Online-Education-Market-Study-2019-World-Market-Projected-to-Reach-350-Billion-by-2025-Dominated-by-the-United-States-and-China.html, accesat 13 martie 2021.
[41] Sheena Bell, Manuel Cardoso, Juan Pablo Giraldo, Nisrine El Makkouk, Bassem Nasir, Suguru Mizunoya and Thomas Dreesen, *Can broadcast media foster equitable*

learning amid the COVID-19 pandemic?, Unicef, May 7th, 2020, https://blogs.unicef.org/evidence-for-action/can-broadcast-media-foster-equitable-learning-amid-the-covid-19-pandemic/, accesat 14 ianuarie 2021.
[42] Di Pietro et al., *op.cit*., p. 6.
[43] *Ibidem* , p. 9.
[44] Cathy Li, Farah Lalani, *The COVID-19 pandemic has changed education forever. This is how*, April 29th, 2020, https://www.weforum.org/agenda/2020/04/coronavirus-education-global-covid19-online-digital-learning/, accesat 15 ianuarie 2021.
[45] Sheila Wayman, "Coronavirus: Primary school measures are reinforcing inequality, report says", *The Irish Times*, April 6th, 2020, https://www.irishtimes.com/news/education/coronavirus-primary-school-measures-are-reinforcing-inequality-report-says-1.4221574, accesat 3 iunie 2020.
[46] Pearson, *op.cit.*
[47] ***, *UNICEF: Copiii sunt expuși unui risc crescut în mediul online în timpul pandemiei de COVID-19*, UNICEF România, 15 aprilie 2020, https://www.unicef.org/romania/ro/comunicate-de-pres%C4%83/unicef-copiii-sunt-expu%C8%99i-unui-risc-crescut-%C3%AEn-mediul-online-%C3%AEn-timpul, accesat 14 decembrie 2020.
[48] ***, *Adverse Consequences of School Closures*. 2020. Available online: https://en.unesco.org/covid19, accesat 30 mai 2021.
[49] United Nations, *Policy Brief: Education during COVID-19 and beyond*, August 2020, pp. 10-11, https://www.un.org/development/desa/dspd/wp-content/uploads/sites/22/2020/08/sg_policy_brief_covid-19_and_education_august_2020.pdf, accesat 12 decembrie 2020.
[50] ***, "Tracking the Coronavirus at U.S. Colleges and Universities", *The New York Times*, December 11th, 2020, https://www.nytimes.com/interactive/2020/us/covid-college-cases-tracker.html, accesat 17 martie 2021.
[51] Nora Caplan-Bricker, "What do Colleges owe their most vulnerable students?", *The New Yorker*, October 10th, 2020, https://www.newyorker.com/news/annals-of-education/what-do-colleges-owe-their-most-vulnerable-students, accesat 17 martie 2021.
[52] Termen din limba latină care se traduce prin asumarea de către o persoană sau organizație a responsabilităților de părinte.
[53] Di Pietro et al, *op.cit*., p.24.
[54] Yuval Noah Harari, *21 de lecții pentru secolul XXI*, Iași, Polirom, 2018, pp. 259-268.
[55] Luis Espino-Díaz , Gemma Fernandez-Caminero, Carmen-Maria Hernandez-Lloret, Hugo Gonzalez-Gonzalez and Jose-Luis Alvarez-Castillo, "Analyzing the Impact of COVID-19 on Education Professionals. Toward a Paradigm Shift: ICT and Neuroeducation as a Binomial of Action", *Sustainability*, Vol. 12, July 2020, p. 2.
[56] *Ibidem*, p. 6.
[57] *Ibidem*.
[58] The Lancet, *op.cit*., p. 10
[59] ***, *Education Maintenance Allowance explained*, 2021, https://www.nidirect.gov.uk/articles/education-maintenance-allowance-explained., accesat 15 august 2021.
[60] Li& Lalani, *op.cit.*
[61] Levy, *op.cit.*, p. 31.
[62] ***, *My COVID Story*, UNICEF, https://www.unicef.org/sudan/my-covid-19-story., accesat 23 noiembrie 2020.
[63] ***, *Global Survey on Youth and COVID-19*, International Labour Organization, April 3rd, 2020, https://www.ilo.org/employment/areas/youth-employment/WCMS_740745/lang--en/index.htm, accesat 23 noiembrie 2020.

[64] *Ibidem*.
[65] Espino Diaz et al., *op.cit.*
[66] Laura Oliver, *Coronavirus: What does ‚furlough' mean and how will it affect workers worldwide?*, April 1st, 2020, https://www.weforum.org/agenda/2020/04/covid19-furlough-employers-workers-support-global/, accesat 25 noiembrie 2020.
[67] Kristalina Georgieva, *IMF Makes Available $50 Billion to Help Address Coronavirus*, March 4th 2020, https://www.imf.org/en/News/Articles/2020/03/04/sp030420-imf-makes-available-50-billion-to-help-address-coronavirus, accesat 25 noiembrie 2020.
[68] *Ibidem.*
[69] David Lawder, "EXCLUSIVE-World Bank seeks board approval for $12 bln coronavirus vaccine financing plan", *Reuters*, September 30th, 2020, https://www.reuters.com/article/health-coronavirus-worldbank-vaccines-idUSL1N2GQ1TD, accesat 25 noiembrie 2020.
[70] ***, "IAG's Spanish Airlines Tap $1.1 Billion State-Backed Loan", *Bloomberg*, April30th, 2020, https://www.bloomberg.com/news/articles/2020-05-01/iag-s-iberia-and-vueling-sign-1-1-billion-syndicated-loan, accesat 23 aprilie 2021.
[71] Klaus, Schwab, Thierry Malleret, *COVID-19: The great reset*, World Economic Forum, Forum Publishing, 2020.
[72] Michael Schaefer, "Ghost Kitchens and Virtual Restaurants Accelerated by Coronavirus", *Euromonitor International*, March 4th, 2021, https://www.euromonitor.com/podcast/ghost-kitchens-and-virtual-restaurants-accelerated-by-coronavirus, accesat 14 august 2021.
[73] Akihiko Nishio, "COVID-19 is hitting poor countries the hardest. Here's how World Bank's IDA is stepping up support", *World Bank Blogs*, January 28th, 2021, https://blogs.worldbank.org/voices/covid-19-hitting-poor-countries-hardest-heres-how-world-banks-ida-stepping-support, accesat 14 august 2021.
[74] Walter Russell Mead, *The Pandemic: A Global Review*, Hudson Institute, June 9th, 2020, https://www.hudson.org/research/16128-the-pandemic-a-global-review, accesat 12 decembrie 2020.
[75] Tom, McTague, "The Pandemic's Geopolitical Aftershocks Are Coming", *The Atlantic*, May 8th, 2020, https://www.theatlantic.com/international/archive/2020/05/coronavirus-pandemic-second-wave-geopolitics-instability/611668/, accesat 12 decembrie 2020.
[76] *Ibidem*.
[77] *Ibidem.*
[78] Libby George, Estelle Shirbon, "Pandemic disruptions push millions of Nigerians into hunger", *Reuters*, July 16th, 2021, https://www.reuters.com/world/africa/pandemic-disruptions-push-millions-nigerians-into-hunger-2021-07-15/, accesat 10 august 2021.
[79] ***, *Ethiopia: Free Speech at Risk Amid Covid-19*, Human Rights Watch, May 6th, 2020, https://www.hrw.org/news/2020/05/06/ethiopia-free-speech-risk-amid-covid-19, accesat 12 decembrie 2020.
[80] Antonia Colibășanu, "Vectori de schimbare geopolitică și lecțiile corona", p. 59, în 10. Toderean, Olivia, Celac, Sergiu, Scutaru, George (Editori), *Lumea de mâine. Ce urmează după pandemie?,* București, Curtea Veche Publishing, 2020.
[81] Stephen M. Walt, "The Pandemic's 5 Silver Linings", *Foreign Policy*, May 26th, 2020, https://foreignpolicy.com/2020/05/26/coronavirus-pandemic-silver-linings-climate-change/, accesat 10 decembrie 2020.
[82] Joseph,Norman, Yaneer Bar -Yam, Nicholas Nassim Taleb, *Systemic Risk of Pandemic via Novel Pathogens –Coronavirus: A Note*, 26 January 2020, https://necsi.edu/

systemic-risk-of-pandemic-via-novel-pathogens-coronavirus-a-note, accesat 15 iunie 2020.
[83] John F.Murphy, Jerry Jones, James Conner, "The COVID-19 pandemic: Is it a "Black Swan"? Some risk management challenges in common with chemical process safety", *Process Safety Progress*, 39 (2), June 2020, https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC7235516/, accesat 24 octombrie 2020.
[84] *Ibidem*.
[85] Karin von Kippel, Rudolph Kent, *In a World of Pandemics and ‚Black Sky Hazards', Can the UN Be Rendered Fit for the 21st Century?*, March 25th, 2020, https://rusi.org/explore-our-research/publications/commentary/world-pandemics-and-%E2%80%98black-sky-hazards%E2%80%99-can-un-be-rendered-fit-21st-century, accesat 12 iulie 2021.
[86] *Ibidem*.
[87] Termen provenit din economie, care presupune ca prețul unei acțiuni sau al unui portofoliu de bunuri să sufere mai mult de trei deviații standard de preț, dincolo de riscul unei distribuții normale.
[88] Avishai, *op.cit*.
[89] *Ibidem*.
[90] Florin Popescu, Cristian Ichimescu, "Building, training and validation an artificial intelligence-assisted Early Warning System for COVID-19 pandemic management", *Romanian Journal of Information Technology and Automatic Control*, Vol. 31, No. 2, 7-20, 2021.
[91] Joe Lieberman, Tom Ridge, "How America can end threat of future pandemics by 2030", *USA Today Opinion*, 26th January 2021, https://eu.usatoday.com/story/opinion/2021/01/26/how-end-threat-future-pandemics-2030-lieberman-ridge-column/6698437002/, accesat 11 iulie 2021.
[92] Dante Disparte, *Preparing for the next pandemic: Early lesson from COVID-19*, Brookings Institute, February 16th, 2021, https://www.brookings.edu/research/preparing-for-the-next-pandemic-early-lessons-from-covid-19/, accesat 10 iulie 2021.
[93] Barry Buzan, Jaap de Wilde, Ole Weaver, *Security: A New Framework for Analysis*, Lynne Rienner Publishers, 1998.
[94] Martin Hurt, *The impact of COVID-19 on military exercises in Europe*, International Center for Defence and Security Estonia, March 17th, 2020, https://icds.ee/en/the-impact-of-covid-19-on-military-exercises-in-europe/, accesat 15 aprilie 2021.
[95] Daryl Bradford*, Task Force Spartan hosts first large-scale exercise since COVID-19, Iron Union 14*, US Central Command, February 12th, 2021, https://www.centcom.mil/MEDIA/NEWS-ARTICLES/News-Article-View/Article/2502226/task-force-spartan-hosts-first-large-scale-exercise-since-covid-19-iron-union-14/, accesat 15 aprilie 2021.
[96] Cedric de Coning, *The impact of COVID-19 on the performance of peace operations*, April 3rd, 2020, https://effectivepeaceops.net/blog/the-impact-of-covid-19-on-the-performance-of-peace-operations/, accesat 15 aprilie 2021.
[97] ***, *Military medical support*, NATO, June 30th, 2021, https://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_49168.htm, accesat 21 iulie 2021.
[98] Lieberman & Ridge, *op.cit.*
[99] Rasmussen Global, *The world after COVID -19*, April 2020, https://rasmussenglobal.com/wp-content/uploads/2020/04/World_post-COVID_Rasmussen_Global.pdf, accesat 9 iunie 2020.
[100] Leah Cathryn Windsor, *A Country's Culture Matters in Managing a Pandemic*, March 25th, 2021, https://www.usnews.com/news/best-countries/articles/2021-03-25/

countries-culture-matters-when-fighting-the-covid-19-pandemic, accesat 12 iulie 2021.
[101] *Ibidem.*
[102] George Friedman, ”Real Clear World: China, Ultra-Competence and Coronavirus”, *Geopolitical Futures*, February 12th, 2020, https://geopoliticalfutures.com/real-clear-world-china-ultra-competence-and-coronavirus/, accesat 8 ianuarie 2021.
[103] ***, *Global Protest Tracker*, November 23rd, 2022, https://carnegieendowment.org/publications/interactive/protest-tracker? , accesat 23 noimebrie 2022.
[104] The Lancet, *op.cit*., p.3.
[105] ***, *The Recoupling Dashboard 2021*, The World Policy Forum, 2021, https://www.global-solutions-initiative.org/recoupling-dashboard/, accesat 12 august 2021.
[106] Katharina Lima de Miranda, Dennis J. Snowe, *How COVID-19 changed the world.G-7 evidence on a recalibrated relationship between market, state, and society*, Brookings Institute, April 2021, pp. 8-9.
[107] *Ibidem*, pp. 9-12.
[108] *Ibidem*, p. 16.
[109] ***, *Impact of COVID-19 on people's livelihoods, their health and our food systems. Joint statement by ILO, FAO, IFAD and WHO*, World Health Organization, October 13th, 2020, https://www.who.int/news/item/13-10-2020-impact-of-covid-19-on-people's-livelihoods-their-health-and-our-food-systems, accesab 12 martie 2021.
[110] Harari, Lessons*..., op.cit.*
[111] ***, *What is the Access to COVID-19 Tools (ACT) Accelerator, how is it structured and how does it work?*, World Health Organization, April 29th, 2021, https://www.who.int/publications/m/item/what-is-the-access-to-covid-19-tools-(act)-accelerator-how-is-it-structured-and-how-does-it-work, accesat 10 iunie 2021.
[112] Fiona Simpson, *#CHANCES4CHILDREN: Young people to influence COVID-19 policy using Instagram*, July 3rd, 2020, https://www.cypnow.co.uk/news/article/chances4children-young-people-to-influence-covid-19-policy-using-instagram, accesat 17 iunie 2021.
[113] ***, *How COVID-19 has pushed companies over the technology tipping point—and transformed business forever*, October 5th, 2020, https://www.mckinsey.com/business-functions/strategy-and-corporate-finance/our-insights/how-covid-19-has-pushed-companies-over-the-technology-tipping-point-and-transformed-business-forever#, accesat 10 iunie 2021.
[114] Nishant Renu, *Technological advancement in the era of COVID-19*, March 9th, 2021, https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/20503121211000912, accesat 9 iunie 2021.
[115] Jalel Euchi, ”Do drones have a realistic place in a pandemic fight for delivering medical supplies in healthcare systems problems?”, *Chinese Journal of Aeronautics*, Volume 34, Issue 2, February 2021, Pages 182-190.
[116] Renu*, op.cit.*
[117] Megan Scudellari, ”Five Companies Using AI to Fight Coronavirus”, *IEEE Spectrum*, March, 19th, 2020, https://spectrum.ieee.org/the-human-os/artificial-intelligence/medical-ai/companies-ai-coronavirus, accesat 15 februarie 2021.
[118] ***, *The impacts of COVID-19 on the space industry*, OECD Policy Responses to Coronavirus (COVID-19), August 5th, 2020, https://www.oecd.org/coronavirus/policy-responses/the-impacts-of-covid-19-on-the-space-industry-e727e36f/, accesat 15 februarie 2021.
[119] Sorin Ducaru, ”Șocul pandemiei și mega-tendințele începutului de mileniu”, p. 46, în Toderean, Olivia, Celac, Sergiu, Scutaru, George (Editori), *Lumea de mâine. Ce urmează după pandemie?*, București, Curtea Veche Publishing, 2020.

[120] ***, How COVID-19 has pushed companies over the technology tipping point—and transformed business forever, *op.cit.*
[121] ***, *The impact of COVID-19 on future mobility solutions*, McKinsey & Company, May 2020, https://www.mckinsey.com/~/media/McKinsey/Industries/Automotive%20and%20Assembly/Our%20Insights/The%20impact%20of%20COVID-19%20on%20future%20mobility%20solutions/The-impact-of-COVID-19-on-future-mobility-solutions-vF.ashx, accesat 10 iunie 2021.
[122] Metakovan (al cărui nume real nu este cunoscut) este fondatorul Metapurse, cel mai mare fond de NFT (Non -Fungible Token) la nivel global.
[123] ***, "Crypto investor 'Metakovan' named as buyer of $70 mln digital artwork", *Reuters*, March 12th, 2021, https://www.reuters.com/lifestyle/crypto-investor-metakovan-named-buyer-70-mln-digital-artwork-2021-03-12/, accesat 16 iunie 2021.
[124] Brenna Hughes Neghaiwi & Barbara Lewis, "Analysis: One year into pandemic, the art world adapts to survive", *Reuters*, March 18th, 2021, https://www.reuters.com/world/china/one-year-into-pandemic-art-world-adapts-survive-2021-03-18/, accesat 16 iunie 2021.
[125] Angela Martins & Vincentia Schule, "The impact of the COVID-19 pandemic on the arts, culture, and heritage sectors in the African Union member states", *International Journal of Cultural Property*, Vol.27, Issue 4, November 2020, pp. 477-480, https://www.cambridge.org/core/journals/international-journal-of-cultural-property/article/impact-of-the-covid19-pandemic-on-the-arts-culture-and-heritage-sectors-in-the-african-union-member-states/0AA9D7A5FE57BBDFA85131E16A2D91B2#article, accesat 12 martie 2021.
[126] Larry Elliott, "Covid pandemic might unlock doors to golden age for the arts", *The Guardian*, May 23rd, 2021, https://www.theguardian.com/business/commentisfree/2021/may/23/covid-pandemic-might-unlock-doors-to-golden-age-for-the-arts, accesat 10 iunie 2021.
[127] Sabine Oelze, "New concept for cultural events during COVID pandemic", *DW*, February 24th, 2021, https://www.dw.com/en/new-concept-for-cultural-events-during-covid-pandemic/a-56674272, accesat 10 iunie 2021.
[128] Elizabeth Grenier, "Coronavirus: Under which conditions should arena events take place again?", *DW*, October 10th, 2020, https://www.dw.com/en/coronavirus-arena-concerts-study-findings/a-55431575, accesat 10 iunie 2021.
[129] ***, *Culture shock: COVID-19 and the cultural and creative sectors,* OECD Policy Responses to Coronavirus (COVID-19), September 7th, 2020, https://www.oecd.org/coronavirus/policy-responses/culture-shock-covid-19-and-the-cultural-and-creative-sectors-08da9e0e/, accesat 10 iunie 2021.
[130] Jamie Saxon, *Making meaning of the pandemic 'through the lens of literature',* Princeton University, May 15th, 2020, https://www.princeton.edu/news/2020/05/15/making-meaning-pandemic-through-lens-literature, accesat 12 iunie 2021.
[131] *Ibidem*.
[132] Arden Alexandra Hegele, *What We Can Learn from the Literature of Past Pandemics*, August 07, 2020, Columbia News, https://news.columbia.edu/literature-COVID19-pandemic-narrative-medicine., accesat 12 iunie 2021.
[133] Giovanni Boccaccio, *Decameronul,* București, Adevărul Holding, 2009, Vol 1,p. 8.
[134] Albert Camus*, Ciuma*, Iași, Polirom, 2019, p. 28.
[135] Gabriel Garcia Marquez, *Dragostea în vremea holerei*, București, Rao Clasic, 2014, p. 68.
[136] Amartya Sen, "A better society can emerge from the lockdowns", *Financial Times*, April 15th, 2020, https://www.ft.com/content/5b41ffc2-7e5e-11ea-b0fb-

13524ae1056b, accesat 7 iunie 2020.
[137] Madeleine Albright, ”The Best Response to Disaster is Resilience”, *The New York Times*, April 12th, 2020, https://www.nytimes.com/2020/04/12/opinion/madeleine-albright-coronavirus.html, accesat 8 august 2020.
[138] Bogdan Aurescu, ”Coronavirus: A test of the West”, *EU Observer*, April 7th, 2020, https://euobserver.com/opinion/148008, accesat 19 august 2020.
[139] John Gray, ”Why this crisis is a turning point in history”, *New Statesman*, April 1st, 2020, https://www.newstatesman.com/international/2020/04/why-crisis-turning-point-history, accesat 6 iunie 2020.
[140] Doru Costea și Gheorghe Magheru, ”România europeană și transatlantică în interacțiune cu actori globali: SUA, Rusia, China”, p. 227, în Toderean, Olivia, Celac, Sergiu, Scutaru, George (Editori), *Lumea de mâine. Ce urmează după pandemie?*, București, Curtea Veche Publishing, 2020.

CAPITOLUL IV

ANATOMIA UNEI CRIZE ÎN DESFĂȘURARE. ANALIZE ȘI PREVIZIUNI DESPRE RĂZBOIUL DIN UCRAINA

DE LA CRIZA SANITARĂ COVID-19 LA CRIZA MILITARĂ DIN UCRAINA

Oana-Elena Brânda

Pe parcursul celor doi ani și jumătate de la izbucnirea ei, pandemia COVID-19 a fost tratată ca o criză sistemică. Îngrijorător este faptul că, dincolo de abordarea sistemului și a componentelor sale (educația, sănătatea, economia, cultura, arta, tehnologia), decidenții politici au eșuat în a se apleca asupra celei mai importante componente: omul. Omul pandemiei de COVID-19 n-a fost doar lucrătorul, cel care produce bani prin activitatea sa și cheltuie alți bani în beneficiul său sau al statului. Omul trebuie tratat sub aspecte diverse: elevul/studentul care se vede lipsit de acces la educație, medicul lipsit de resurse pentru a-și face meseria și a salva alți oameni, prietenul, fiul, nepotul care nu-și poate vedea familia de teama infectării sale sau a lor. Sub toate aceste aspecte, omul este o construcție psihologică, alcătuită din trăiri și sentimente. Din acest punct de vedere, pandemia a scos în evidență cât de puțină importanță se acordă omului ca un construct psihologic.

Iar timpul nu a fost de partea acestei conștientizări. În 24 februarie 2022, când multe state ale lumii se aflau încă în stare de alertă din cauza numerelor crescute de cazuri de îmbolnăviri și decese cauzate de COVID-19, în estul Europei a izbucnit un conflict care ne-a dus înapoi în trecut. În dimineața zilei de 24 februarie, Rusia a lansat primele atacuri asupra Ucrainei, într-un efort de slăbire a țării în vederea unei anexări ulterioare. Amenințări fuseseră proferate în avans, însă majoritatea decidenților politici la nivel global le-au calificat drept vorbe-n vânt. La fel și exercițiile militare desfășurate de Federația Rusă în Marea Neagră și în vecinătatea Ucrainei. Nu era prima dată când astfel de exerciții se petreceau. Apoi au fost analiști politici și militari care au spus că Ucraina din 2022 este Georgia din 2008. Că trupele ruse vor lansa un atac pentru a-și evidenția poziția și forța, Ucraina va lua poziția „drepți”

și echilibrul va fi restabilit, cu Federația Rusă în poziție de dominanță asupra Ucrainei.

Ucraina a rezistat. O zi de război s-a transformat treptat în câteva luni, iar trecerea timpului a invalidat toate teoriile de mai sus. Ucraina rezistă pentru a-și păstra teritoriul unit. Federația Rusă a devenit din ce în ce mai agresivă, ajungând în poziția de actor care nu mai are nimic de pierdut. Indiferent de izolarea în care se află, de pachetele de sancțiuni la nivel global, de protestele interne și externe, Federația Rusă luptă pentru a cuceri Ucraina.

Din nou, la fel ca în cazul pandemiei, războiul a fost perceput în termeni de sistem și mai puțin în termeni umani. Însă, la fel ca în cazul pandemiei, realitatea a dat o palmă tuturor planificatorilor, strategilor și analiștilor. Războiul din Ucraina nu mai este doar despre anexare de teritorii, ci este un atac asupra omului, atât fizic, cât și psihologic. Numerele mari de refugiați ucraineni, imaginile soților care-și conduceau soțiile și copiii la graniță pentru a-i pune la adăpost, în timp ce ei se întorceau pentru a lupta, rezistența celor adăpostiți în subsoluri în condiții insalubre, lupta pentru supraviețuire, descoperirea atrocităților comise în numele victoriei, abuzurile și înrolările forțate au arătat, încă o dată, că după toate evenimentele secolelor trecute, în secolul XXI, în continuare, omul nu este prioritar pe agenda politică. Decât, poate, ca un instrument de acumulare a puterii. Aceasta este o lecție pe care nici pandemia și nici războiul actual par să n-o fi predat suficient. Ce se poate face?

Suntem conștienți că nicio criză nu seamănă cu alta, iar o pandemie în mod sigur nu seamănă cu un război, nici ca manifestare, nici ca implicații. Însă, unicul punct de legătură este omul. Acesta va folosi ajutorul primit în ambele situații pentru a-și contura strategii de rezistență și reziliență pe termen lung. Dacă rezistența este un concept inerent oricărei crize, reziliența a devenit un concept mai des folosit în urma evenimentelor recente. Chiar dacă omul nu este maleabil precum un material care, în urma unui eveniment care-i afectează starea, revine la forma inițială, el este înzestrat cu rațiune și emoții care-l determină să identifice cea mai bună perioadă din existența sa, și să facă eforturi de a reveni la starea de atunci. Aceasta se traduce prin crearea unui ambient familiar, a unei stări spirituale relaxate sau prin desfășurarea unei activități care în care omul are deja o experiență.

Reziliența în perioada pandemiei a însemnat transferarea activităților obișnuite în spațiul sigur al casei pentru a re-crea o formă de normalitate. Dacă înainte de pandemie se mergea zilnic la școală sau facultate, în pandemie s-a trecut la învățământ online pentru a menține constanța activității respective. În perioada unui război, precum este cel din Ucraina, revenirea la starea pre-război sau chiar crearea unei iluzii de stare pre-război, sunt mult mai dificile, dar nu imposibile. România a acționat admirabil când, odată sosiți refugiații ucraineni în țara noastră, a creat facilități pentru integrarea elevilor, studenților și profesorilor ucraineni în sistemul nostru educațional (desigur, în acele școli și facultăți unde există programe cu predare în limba ucraineană). În ansamblul războiului este un element mărunt, dar este un exemplu despre ce pot face oamenii pentru alți oameni asemenea lor, pentru a-i ajuta și alina, și, nu în ultimul rând, pentru a cultiva reziliența.

În ciuda pandemiei și a războiului, omul trebuie să-și continue eforturile de a deveni mai bun, mai înțelept, mai pașnic. Pentru a face acest lucru are nevoie de un climat de pace și liniște, în care să crească. Dar are nevoie și de coordonare în acest sens (leadership), are nevoie să înțeleagă beneficiile ce-i pot fi oferite de zona în care se află (impactul regional), are nevoie să se educe și să educe pe alții (în speță tinerii), are nevoie să înțeleagă fenomenele cu care se confruntă (acum, războiul) și are nevoie să-și unească forțele cu alți semeni pentru lupta împotriva forțelor care-i amenință existența.

Înainte de februarie 2022, lucrurile păreau calme la Bruxelles, unde Alianța Nord-Atlantică și Uniunea Europeană încearcă să recupereze decalajul rezultat în urma pandemiei. Finalul lui 2021 și începutul lui 2022 era dominat de manifestarea interesului pentru zone în afara continentului european, cea indo-pacifică, de pildă. După COVID-19, Uniunea Europeană era concentrată pe recuperarea post-pandemie, lucru asumat în scris în multe din documentele sale programatice, unde se vorbea despre combaterea efectelor COVID-19 și stabilirea de tipare de gestionare a crizelor de sănătate viitoare. Însă decidenții europeni nu știau că va urma un război și că planurile de recuperare post-COVID-19 vor rămâne doar o poveste frumoasă.

Războiul a fost un avânt pentru organizațiile internaționale spre a acționa și a se îmbunătăți în domeniul apărării și securității. Avântul se vede în toate domeniile de apărare – intelligence, gestionarea atacurilor clasice, hibride și cibernetice. La nivelul Uniunii Europene, *Busola Strategică,* lansată în luna imediat următoare începutului războiului, aduce în atenție o forță de reacție rapidă, despre care se și speră ca va deveni operațională curând. După ani de certuri cu privire la ce formă ar trebui să ia brațul de securitate și apărare al Uniunii Europene, a fost nevoie de un război pentru a determina mai mulți pași înainte. Alianța Nord-Atlantică a făcut și ea un pas înainte prin elaborarea unui nou *Concept Strategic al NATO*. Însă organizația spre care s-a îndreptat atenția încă din primele zile ale războiului, ONU, s-a dovedit incapabilă să facă față provocărilor. Incapacitatea a fost cauzată și de elementele sale de funcționalitate – o decizie este extrem de dificilă, dacă nu imposibilă, când în Consiliul de Securitate se găsește tocmai agresorul, și pe o poziție de membru permanent.

Chiar dacă ne confruntăm cu o nouă criză, de alte dimensiuni și cu alte implicații, nu trebuie să uităm impactul vulnerabilizant al pandemiei la nivel global, și mai ales asupra sectorului de apărare. Obișnuiam să spunem că pandemia a lăsat multe probleme fierbinți într-un plan secund, ceea ce le-a permis să se dezvolte ca o afecțiune netratată. Înainte de război, teoreticienii sectorului de apărare și securitate invocau nevoia unei culturi strategice de securitate, care să poată fi elementul de rezistență națională în fața crizelor viitorului. Iată că Ucraina a demonstrat că are o astfel de cultură, prezentă mai ales în rândul populației care a devenit, în scurt timp de la începerea războiului, elementul suprem de rezistență. Tot ajutorul militar și umanitar transmis de statele europene nu ar fi avut efect în absența unei determinări și a voinței de fier a populației ucrainene de a rezista în fața atacurilor ruseși.

Îmi amintesc cum urmăream avid știrile în 1999, când coaliția NATO

bombarda Iugoslavia în timpul războiului din Kosovo. Era primul război pe care-l vedeam la televizor și care se petrecea în timp real, la o distanță relativ mică. Aveam 14 ani la vremea respectivă și eram intrigată cum, la câteva sute de kilometri de casa mea se afla un război în desfășurare. Am același sentiment din februarie 2022 încoace. Între timp, am înțeles că, deși nu este primul război din secolul XXI, fiecare dintre aceste confruntări va fi interiorizată diferit, în funcție de relația pe care o are fiecare dintre noi cu conflictul. Chiar și dacă este vorba doar de o relație strict de apropiere geografică.

În contextul războiului din Ucraina, începe abordarea „elefanților" din cameră: creșterea prețului energiei electrice, dependența de gaz, nevoia accesului la produsele agricole din Ucraina și, nu în ultimul rând, amenințarea unui conflict nuclear. Dintr-un conflict care ar trebui să aibă, la un moment dat, un câștigător și un perdant, războiul din Ucraina se poate transforma rapid într-un conflict cu sumă nulă pentru lumea întreagă, dacă Rusia decide să-și pună în aplicare amenințările nucleare.

Ne aflăm în luna a zecea a conflictului militar. Rusia pare să fie împinsă înapoi din teritoriile ucrainene cucerite, însă, într-un război nimic nu este ceea ce pare. Pentru că războiul este încă în desfășurare, este prematur să elaborăm strategii despre situația post-conflict. Putem, însă, să tragem concluzii despre ce nu a funcționat până în prezent și să încercăm să evităm perpetuarea greșelilor.

Aceeași comunitate internațională care a reacționat haotic, încet și uneori chiar egoist în primele zile ale pandemiei, a reacționat mult mai rapid și mai coerent în primele zile ale războiului. Opinia unanimă a fost că multilateralismul arborat de Organizația Națiunilor Unite a murit odată cu primul foc tras în Ucraina. Apoi, s-a trecut la luarea de măsuri pentru a sprijini Ucraina, statul agresat, și pentru a pedepsi în fel și chip Rusia, statul agresor. Deși ne aflăm în luna a zecea a conflictului, este încă devreme pentru a evalua eficiența pedepselor aplicate. Rusia rezistă în continuare, la fel și Ucraina. Este încă devreme să facem strategii de reconstrucție post-conflict. Este, însă, un moment foarte bun pentru a analiza pașii care au condus la acest război, impactul său în continuă desfășurare și lecțiile pe care le putem extrage.

Realitatea ne-a arătat că sistemul reglementărilor internaționale existente este insuficient de puternic în fața unui agresor care nu mai are nimic de pierdut. Există norme internaționale care au o rezonanță puternică pe hârtie, însă în realitate nu pot fi valorificate. Conceptele de „suveranitate", „integritate teritorială", „neamestec în treburile interne ale unui stat" au fost, la propriu, călcate în picioare prin decizia unilaterală a unui actor internațional de a acționa după propria voință. De aceea, o primă lecție care ar trebui extrasă de aici este nevoia comunității internaționale de a se reorganiza și de a crea noi norme, mult mai puternice și mai eficiente, pentru a împiedica repetarea unui nou război. Cea de-a doua lecție este cea a rezistenței umane în fața oricărei agresiuni. Se vorbește despre reziliența statală, dar cea mai eficientă reziliență a fost cea de la nivel uman. A treia lecție este aceea de a nu-ți subestima inamicul. Rezistența nu vine întotdeauna din forța militară, ci din îndârjirea de a supraviețui cu orice preț.

Se anunță, astfel, o criză de lungă durată, care va schimba iremediabil peisajul de la nivelul mediului internațional, nu doar din perspectiva alianțelor care se vor contura, ci și din nevoia de a modifica radical normele internaționale pentru a pedepsi corespunzător agresorii. Iată că „noua normalitate", preconizată după încheierea pandemiei COVID-19, va fi forțată să se manifeste după încheierea conflictului din Ucraina (oricând se va petrece aceasta). „Noua normalitate" se va manifesta atât sub forma unei noi stări de lucruri, cât și sub forma unor noi norme legislative la nivelul mediului internațional, care trebuie să cuprindă mijloace și măsuri mai dure pentru a pedepsi agresiunea de orice fel și pentru a împiedica repetarea ei.

30 noiembrie 2022

Iulian Chifu
Analist de politică externă
Consilier de stat pentru Politică Externă, Securitate și Afaceri Strategice al Prim-Ministrului României

Doctor în istorie (2004) și în studii de securitate (2021), abilitat în domeniul Intelligence și Securitate Națională (2022), Iulian Chifu este profesor de relații internaționale și studii de securitate la Școala Națională de Studii Politice și Administrative (SNSPA), profesor la Universitatea Națională de Apărare „Carol I", specializat în Analiză de Conflict și Decizie în Criză, reconstrucție post-conflict, studii prospective.

Este consilier de stat pentru Politică Externă, Securitate și Afaceri Strategice al Prim-Ministrului României din anul 2021, membru al Comisiei Prezienţiale pentru Proiectul de ţară (din 2016), membru al Colegiului Ştiinţific al revistei de studii de securitate şi informaţii pentru Apărare, „Infosfera" (2011), referent de specialitate pe domeniul Relaţii Internaţionale, Integrare Europeană, Decizie în Criză, Analiză de conflict al Editurii Ashgate Publishing Ltd.– US-UK, achiziționată de Routlegde din 2018 (2009 – 2016), membru al Bordului Consultativ al Centrului European pentru Securitatea Energetică şi a Resurselor - EUCERS, King's College, Londra (din 2010), membru Team Europe – asociaţia experţi în Afaceri Europene, Delegaţia Comisiei Europene, Bucureşti (2007 – 2011), membru în Consiliul Director al Asociației Euro-Atlantice România (din 2006), membru în Consiliul Consultativ al Comunităţii Naţionale de Informaţii – Preşedinţia României (2006-2011), conducătorul părţii române a Trilateralei România-Republica Moldova-Ucraina la nivelul think-tank-urilor (2004-2011), membru în Comisia Comună de Experţi România-Republica Moldova (2004-2005), preşedintele CRISMART România – Crisis Management Research and Training, asociaţie internaţională cu sediul central în Suedia, Colegiul Naţional de Apărare al Suediei (2002 – 2011).

Fost consilier al președintelui României pentru Afaceri Strategice, Securitate și Politică Externă (2011-2014), fost director al Centrului de Prevenire a Conflictelor și Early Warning (2011-2022), Iulian Chifu este, din martie 2016, vicepreședintele Fundației Internaționale a Mării Negre - Mării Caspice/Fundația Internațională pentru Dezvoltare și Pace Sustenabilă (IFSPD).

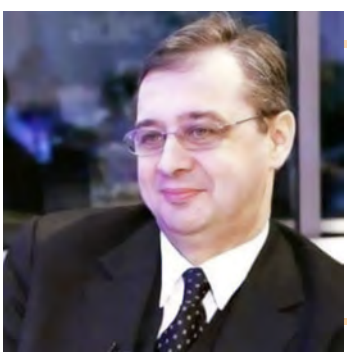

„Avem în fața noastră blestemul unei generații a incertitudinii, insecurității și turbulenței, de aceea conceptul de reziliență a devenit cel mai la modă și cel mai necesar astăzi, plonjat într-o opțiune de antifragil al lui Nasim Taleb și în contextul adaptabilității fără forme din societatea lichidă a lui Zygmunt Bauman."

Ucraina și sfârșitul stabilității
Blestemul unei generații

Iulian Chifu

Heraclit spunea că schimbarea e singura constantă în viață. Și John Allen Paulos a pronunțat versiunea sa, în 2003, susținând că incertitudinea e singura certitudine constantă, în timp ce securitatea adevărată este doar aceea de a învăța să trăiești în insecuritate. Sigur, dacă pronunțările par mai degrabă filosofice decât aplicabile vieții de fiecare zi, astăzi aceste referințe par de cea mai strictă actualitate. Iar agresiunea militară a Rusiei în Ucraina, privită în urmă cu 14 ani, la Summit-ul NATO de la București drept **lebădă neagră**, devenită cu probabilitate scăzută până în februarie 2014 și o realitate a zilei de astăzi, nu face decât să sublinieze această stare de fapt. Ucraina, la 24 februarie 2022, a marcat **sfârșitul stabilității ca aspirație credibilă** și perspectiva ca, în următoarea generație, ceea ce vom trăi să fie turbulență, confruntare, rivalități și război, deci va trebui să trăim tot mai mult adaptându-ne la realitatea transformărilor constante, mai tectonice sau mai subtile, care vor avea loc în fiecare zi. Avem în fața noastră **blestemul unei generații a incertitudinii, insecurității și turbulenței**, de aceea conceptul de reziliență a devenit cel mai la modă și cel mai necesar astăzi.

I. Problema păcii și a războiului a revenit în Europa. Greșeli, ambiguități, afaceri neîncheiate care se răzbună

După mai bine de 75 de ani de pace în Europa, și cei mai sceptici au ajuns să creadă în pacea eternă, mai ales după frumoasa utopie a sfârșitului istoriei pe care a impus-o în toată gândirea politică occidentală Francis Fukuyama. Și, totuși, faptele trecutului și soluțiile proaste sau ambigue la crize se răzbună, acumulările continuă și conflictele, ajungând la forma războaielor totale, răbufnesc în momentele în care ne așteptăm mai puțin. Sigur, natura umană și liderii cu umorile și ambițiile proprii joacă un rol major în această devenire a lumii. Totuși, e bine să facem trecerea în revistă a celor șapte elemente care au dus la revenirea războiului pe scară largă pe tărâm european.

1. Afacerile neterminate ale Războiului Rece

Războiul Rece a fost unul dintre puținele conflicte care nu s-a încheiat printr-o formulă de acord de pace care să marcheze învingătorul și învinsul, dar și costurile învinsului pentru responsabilitatea de a porni războiul în această formă. În fapt, Occidentul a fost mulțumit de faptul că Uniunea Sovietică s-a dezintegrat în 1991, prin celebra semnătură a celor trei lideri de state independente – Boris Elțîn în Rusia, Stanislav Shushkevici în Belarus și Leonid Kravchiuk în Ucraina – toți dispăruți, alături de ultimul lider sovietic, Mihail Sergheevici Gorbaciov, chiar după începutul războiului, la 24 februarie 2022.

Principala gândire din spatele acestei dezbateri a fost aceea a succesiunii la tratate a Federației Ruse, cu precădere cele nucleare, și transferul tuturor armelor către Rusia lui Elțîn pentru a nu lăsa aceste arme diseminate și a menține controlul pe neproliferarea nucleară. Acest pas a necesitat și Memorandumul de la Budapesta, din 1994, când Ucraina a semnat Tratatul de neproliferare nucleară, a renunțat la armele nucleare în contrapartidă cu garanțiile privind integritatea sa teritorială, independența și suveranitatea sa, încălcate în mod flagrant în februarie-martie 2014, de către Rusia, unul dintre semnatarii tratatului și responsabil solidar de aplicarea garanților pentru Ucraina.

Lipsa costurilor pentru Federația Rusă, ca succesor la tratate al Rusiei sovietice, a reprezentat o greșeală fundamentală și greu remediabilă în timp. Lecțiile învățate din încălcarea cu impunitate a acordurilor – scrise, publice sau secrete – între cei trei mari învingători ai celui de-Al Doilea Război Mondial a dus la creșterea ecartului faliei de testare a voinței proprii și ignorării regulilor jocului în lumea de azi de către Rusia lui Putin, de unde căderea în război din 2014 și în războiul total de agresiune asupra Ucrainei, în 2022.

Nu au existat despăgubiri de război, nu a existat dezbaterea succesiunii CAER cu plățile aferente, tot așa cum Tratatul de la Varșovia nu a avut parte de dezbaterea moștenirii, lecțiilor învățate și asumării responsabilității și costurilor acțiunilor sale – vezi Cehoslovacia 1968. Toate aceste greșeli, ambiguități și afaceri neterminate se răzbună astăzi prin apariția Rusiei asertive, revizioniste, neo-imperiale, pradă excepționalismului mesianic, istoricist și unilateral al lui Putin.

2. Întreruperea evoluției Rusiei ca stat modern

Rusia a fost primită în comunitatea europeană și globală fiind percepută drept un stat serios, în curs de modernizare și integrabil în comunitatea internațională după ce a scăpat de haina ideologică a comunismului și de imperialismul sovietic, adus de Stalin pe tancuri prin toată Europa Centrală și de Est. Totuși, responsabilitatea sa pentru răspândirea acestui sistem și măsurile de spoliere a așa-numitului „imperiu exterior", statele socialiste, pentru 45 de ani, nu au fost dezbătute niciodată, iar Rusia nu a plătit și nu și-a asumat niciodată vina pentru evoluțiile a 45 de ani de comunism.

Rusia a plecat pe un drum în care dacă democrația era discutabilă, orientarea spre Europa părea clară, iar drumul spre consolidarea unui stat

modern, cu o națiune europeană era subînțeles de elitele liberale extrem de optimiste după căderea Zidului Berlinului, dar, mai ales, după înțelegeri și angajamente bilaterale care au dus la reunificarea Germaniei cu integrarea sa automată în NATO și Comunitățile europene de la acea vreme. Rusia a cerut și dobândit fotolii de orchestră în relația cu UE și NATO, ulterior a introdus cele două percepte fundamentale în politicile occidentale: *Russia First* - Mai Întâi Rusia -, apoi cel de-al doilea „să nu se supere Rusia" (care se poate citi ulterior în tipul de intervenții „dar ce-o să spună Rusia"). Preeminența relevanței sale și excepționalismul au fost cultivate și cu mâna europenilor democrați.

Aceste politici și aprehensiuni au făcut ca Putin să-și poată permite, după adoptarea *Doctrinei Putin* și după discursul de la München, să rupă Rusia de la drumul său occidental și tentativele sale de democratizare și să blocheze, totodată, evoluția Rusiei spre un stat modern și, mai ales, a națiunii ruse spre o națiune europeană, tolerantă cu minoritățile și integrându-le prin respectarea particularităților lor. Centralizarea puterii, autocrația împinsă spre totalitarism și sugrumarea drepturilor omului, chiar și așa incipiente cum erau și se manifestau, au blocat evoluția constituirii națiunii ruse și au permis Rusiei lui Putin să revină spre neo-imperialism agresiv și militarist, valorificând perceptele velicoruse și panslaviste, ortodoxismul și asumarea ideii Moscovei - cea de-a Treia Romă -, care alimentau naționalismele de tot felul în Rusia, inclusiv cele neo-bolșevice de tip național-socialiste, cu tente neo-naziste.

3. Întârziere economică, corupție și izolarea Rusiei lui Putin

Un al treilea fenomen care a avut loc în ultimii 30 de ani a fost cel de diminuare a relevanței Rusiei, cu precădere a Rusiei lui Putin, prin întârzierea dezvoltării, a tehnologizării și a relevanței economice la nivel global. Practic, Rusia e dependentă în proporție de 50% de exporturile de petrol și gaze, în această ordine, de vânzarea de resurse de tot felul în forma extracției materiei prime, la care se adaugă producția de cereale și agricultura, respectiv vânzările de arme relativ ieftine. Sursele economice ruse au fost alterate și mai mult de corupție, căpușarea economiei de către diferiți oligarhi ai lui Putin și de potentații regimului, fapt care a alterat toate zonele de creștere sănătoasă și modernă.

Inovația, noile tehnologii și antreprenoriatul au fost primele sugrumate de corupție, așa cum am văzut că s-a întâmplat și cu pregătirea armatei ruse. Economic, nivelul PIB-ului Rusiei a scăzut constant, de la nivelul Olandei la nivelul Spaniei, ajungând sub nivelul competiției celor mari. Mai mult, nivelul său de performanță a adus-o în rândul puterilor regionale, asta și prin modificările globale de disipare a puterii de la cele două superputeri ale Războiului Rece la două mari puteri, din care niciuna nu este Rusia, ci SUA și China.

Acest lucru a dus la izolarea treptată a Rusiei, tot mai asertivă și nemulțumită, care s-a retras pas cu pas din acorduri (Tratatul CFE, 2007), apoi de facto din altele - INF, prin încălcarea regulilor, *Open Skies* prin blocarea accesului în unele zone de survol, după 2014. Nemulțumirile proprii și acțiunile agresive de constrângere asupra vecinilor, prin instrumentarul energetic, al propagandei și războiului informațional, prin implicarea în politica internă –

au accentuat imaginea de paria, de bătăuș, de neadaptat al sistemului, mai ales când formula de a reveni în prim-plan a devenit *bullying*-ul la adresa vecinilor săi sau stricarea acordurilor și evoluțiilor în terțe spații – vezi intervenția din Siria, apoi Libia, în favoarea lui Khalifa Haftar, în Republica Centrafricană, prin companiile militare private, în Mali sau Burkina Faso, în Sudan și terțe state. Rusia a forțat restul lumii și al puterilor să vină să o întrebe ce o doare și să o bage în seamă. Dar forțarea locului de la masă nu a fost de bun augur.

4. Simbolismul, istoricismul și apusul personal al lui Putin

Simbolismul a fost întotdeauna apanajul propagandei ruse și al memoriei sovietice. În perioada fostului URSS, simbolismul era singura sursă de citire a relațiilor din interiorul elitei ruse, cu elemente ce vizau apropierea de lider sau prezența în momentele relevante. Astăzi, o revenire la simbolismul datelor subliniază reașezarea structurală a autocrației lui Putin pe traseul totalitarismului autoritar unipersonal, dar și îndreptarea spre apusul personal al lui Vladimir Putin.

De asemenea, cele două discursuri istoriciste – roman fluviu al unei baze pseudo-istorice, pseudo-ideologice a legitimării atacurilor la adresa Ucrainei, a ambițiilor de refacere a Lumii Ruse și a distorsionării totale procustiene a istoriei pentru a încăpea în propriul său design – au subliniat aceeași îndreptare spre un sfârșit urât și căderea în delir egolatru, în excepționalism autoindus și psihoza mesianică a menirii liderului pe pământ (unii au asemănat direct cele două texte cu *Mein Kampf*!). Cum altfel să caracterizăm dorința lui Putin de a lăsa moștenire Imperiul refăcut sau percepția că este ultimul moment al istoriei sale și al posibilității Rusiei de a reveni în prim-plan, ca super-putere afirmată și recunoscută? Însăși această preocupare privitor la putere și recunoaștere dincolo de nivelul real de substanță și poziționare obiectivă în lume subliniază elementele de politică, ideologie și forțare a putinismului târziu practicat la Kremlin în epoca post-Surkov.

Războiul a început la 24 februarie 2022, în noaptea de după celebrarea Zilei Armatei Roșii/sovietice, asumată ca zi a armatelor naționale în spațiul post-sovietic. Iar intenția lui Putin era să întâmpine 30 decembrie, ziua celebrării Centenarului creării Uniunii Sovietice, desființată la sfârșitul lui 1991, drept moment al refacerii Imperiului Sovietic sub forma Lumii Ruse. Acest pas vizează state întregi – Belarus, Ucraina – dar și zone separatiste sau bucăți din statele post-sovietice – Georgia, Republica Moldova, Kazahstan. Și acest deziderat a accentuat neîncrederea statelor din spațiul post-sovietic în orice proiect de integrare rus și în perspectiva coabitării pașnice cu fosta metropolă.

5. Mutarea Marelui Joc în zona Indo-Pacifică

Lumea are deja două mari puteri și niciuna nu e Rusia. Statele Unite și China își dispută pozițiile relevante la nivel global, pe terțe dimensiuni. Cu aceeași ocazie, centrul de greutate al lumii a translatat către Est, dinspre

Europa spre zona indo-pacifică. Mai mult, Rusia însăși se plasează, după cum am văzut, într-o categorie a doua, dar care are tot mai puține argumente odată cu inutilitatea tot mai vizibilă și percepută a armelor nucleare. Practic, fără acest argument, Rusia e irelevantă în spațiul indicatorilor de putere globali. John McCain spunea că Rusia e doar o benzinărie cu arme nucleare și toate celelalte elemente de putere o situează în postură foarte marginală – PIB, demografia, tehnologia, investițiile în cercetare-inovare, număr de patente noi etc.

În perspectiva viitoarei guvernanțe globale, Rusia lui Putin își vede periclitată poziția de la masă sau își ghicește un loc în rândul doi, dacă nu dincolo de ușă. Or, Putin nu-și poate permite o asemenea perspectivă, de aceea a marșat pe calea posturii bătăușului și a lui Gică Contra global, care strică toate jocurile pe unde se așază ele, doar ca să fie băgat în seamă. Cum nu a fost de ajuns și lumea nu-i oferea locul dorit la masa granzilor, a recurs la război pe scară largă, război de agresiune și cucerire, pentru a reclădi imperiul și a reveni la o greutate strategică similară URSS, care l-ar fi adus în prim-planul dezbaterilor și negocierilor globale pentru noile reguli ale jocului. Mai mult, încălcarea flagrantă a regulilor existente a pus și aceasta presiune pe cadrul normativ existent prin contestare agresivă și violentă, haosul recalibrând valoarea nemulțumitului din sistem care creează turbulențele.

O a treia direcție de acțiune a Rusiei este aceea de a se reafirma în regiunea unde se mută *Marele Joc*, respectiv indo-pacifică. Cum are și un colț geografic de ieșire la Pacific, Rusia a intrat în spațiul parteneriatului strategic „fără limite" cu China, în parteneriatul cu Coreea de Nord și a oprit negocierile cu Japonia pentru Kurile și, deci, încheierea celui de-Al Doilea Război Mondial (și aici o afacere rămasă neterminată), a marcat eurasianismul cu cap-compas estic și s-a alăturat tot mai vizibil structurilor de integrare asiatice, Organizația Cooperării de la Shanghai, în primul rând. Exercițiile militare și patrulările frecvente cu capabilități în Pacific, deseori împreună cu China, sunt expresia acestei reorientări.

6. Bagatelizarea și divizarea Europei

Rusia este pe deplin conștientă de faptul că prima și cea mai mare putere economică globală este Uniunea Europeană. Dar, pentru că jocul său anterior a fost cel de afirmare ca măcar a doua putere a lumii, sau multipolarismul înțeles ca joc al Marilor Puteri până la un nivel la care să fie inclusă și Rusia, a avut loc un proces de ignorare a UE, de bagatelizare și ridiculizare a capacităților sale, de divizare a membrilor săi, în special pe temele de interes pentru Rusia, și de finanțare a unor categorii de partide populiste și extremiste care să preia puterea în diferitele state europene, să creeze probleme și turbulențe sau chiar să facă politica agreată de Moscova.

Uniunea Europeană este un actor special, post-modern, și toate atributele sale de plusvaloare ca putere globală nu se văd sau sunt ignorate. Există tentația împingerii spre modelul actorilor geopolitici. O face Franța, cu precădere, și-o doresc și alți actori, membri sau nemembri. Dar aceștia ignoră elementele de putere de top pe care UE le are deja: capacitatea de negociere cu

foarte mulți membri este o plusvaloare, ca și lecțiile învățate în privința atingerii formulărilor și pozițiilor consensuale; apoi capacitatea economică a celui mai mare actor comercial al lumii; nu putem ignora *soft-power*-ul și poziția de model, atractivitatea UE ca mod de a trăi și standarde de viață; în fine, mai nou, după pandemie, mutualizarea datoriilor pentru relansarea economică și aportul financiar european prin injecția de capital de creștere și transformare.

Dar, poate, cel mai mare atu al Uniunii Europene rămâne puterea sa normativă. Capacitatea de a elabora reguli și, mai ales, de a le impune pentru a le face respectate. O capacitate care, în sine, este un element major de putere. Au resimțit-o toate statele membre, la procedurile de *infringement,* a resimțit-o în primul rând Marea Britanie la Brexit, o resimt toate statele care intră în relații comerciale cu UE sau în competiție cu blocul european. Or, această componentă a fost ignorată de Rusia, care resimte astăzi și ea costurile decuplării dure de UE, mai ales prin elementele de interdependență existente anterior, împreună cu firele subțiri și invizibile ale influențelor, modelor, mimetismului de consum și încărcării coșului de produse de calitate din obișnuințele de consum ale rușilor obișnuiți. Care astăzi sunt privați, în cea mai mare măsură, de aceste produse favorite.

7. Pariurile proaste ale lui Putin

În momentul declanșării atacului împotriva Ucrainei, Putin era deja subiectiv în evaluarea lumii ca urmare a propriei posturi agresive și al unui număr de pariuri greșite pe care le-a făcut. Și care, firește, s-au întors împotriva sa. De altfel, principalul mecanism al erorii provenea exact din boala tradițională a zăbovirii excesive în funcție a unui lider și tendința de a-și asuma deplina putere, iar trecerea de la autoritarism la totalitarism din ultimii ani nu a făcut decât să aducă lucrurile într-o situație și mai gravă. Putin a ajuns să creadă propria propagandă și să construiască un sistem care-i spunea numai ceea ce voia să audă.

Între greșelile cruciale ale lui Putin s-au numărat:

- America este slabă și nu mai are apetitul războaielor lungi și la distanță. Retragerea din Afganistan a fost un eșec și a demonstrat că SUA nu mai au vlagă și puterea de altădată. De aici percepția ferestrei de oportunitate;
- Europa e slabă iar lumea democrațiilor divizată – rezultat al Brexit, acordurilor AUKUS și al divergențelor, unele dintre ele sădite chiar de Rusia, în interiorul deciziei europene. Mai mult, constrângerile energetice urmau să joace rolul crucial în imposibilitatea menținerii unor sancțiuni reale, ci doar a unora formale, ca după 2008 sau 2014;
- Ucraina nu e stat, ucrainenii nu sunt o națiune. Ei se vor prăbuși și rușii din Ucraina vor aclama și se vor alătura armatei ruse, fluturând steagurile în fața „eliberatorilor". Evident că nu a fost așa: Harkovul cu 90% ruși rezistă și astăzi împotriva armatelor ruse, iar ocupații din regiunile Herson și Zaporoje, majoritar etnic ruse, au ieșit în stradă cu steaguri ucrainene, cerând armatei ruse să plece acasă. Narațiunea lui

Putin cu apărarea rușilor s-a prăbușit în irelevanță în Ucraina;
- Încrederea în propria armată, în propriile arme, în invincibilitatea și forța unei armate finanțate cu banii din energie;
- Încrederea în instrumentul energetic, al gazelor și petrolului, al alimentelor și cerealelor, care părea a fi infailibil, ca element de constrângere a Europei și a întregii lumi.

Dar, poate, cea mai gravă problemă responsabilă de lansarea războiului aparține Occidentului, neidentificată neapărat de Rusia lui Putin: încrederea în securitatea liberală prin interdependență. Potrivit credinței și logicii acestei ipoteze, două părți legate prin interdependență și prin nenumărate legături și interese nu vor trece niciodată la conflict. În mod particular, securitatea liberală prin interdependență în domeniul energetic, care a deschis calea cumpărării acțiunilor de către beneficiari în companiile producătorilor și a acțiunilor companiilor de stocare și distribuție de către producător, ar urma să facă gazul și petrolul să curgă fără oprire, pentru că interesul acestei furnizări era reciproc și profund interconectat.

Or, s-a demonstrat că nu a fost așa: securitatea liberală prin interdependență s-a prăbușit la 24 februarie 2022 și a scos în evidență, din contra, transformarea asigurărilor de interdependență în dependența totală față de actorul agresiv din sistem, odată ce furnizorul nu respecta regulile jocului, angajamentele și dreptul internațional. Iar rezultatul a fost ruptura dureroasă, costurile majore și nevoia adaptării peste noapte a întregii economii europene la noua situație a absenței furniturilor de produse energetice convenite. În loc să fie un instrument de descurajare a conflictului, a devenit o armă hibridă împotriva consumatorului european, a statelor corecte care respectau regulile, angajamentele, tratatele și contractele semnate. Cu costuri, durere și perspectiva unor alegeri greșite ale propriei populații, împinsă spre partide populiste și extremiste sau dependente de finanțările rusești.

II. Tipologia războiului din Ucraina și instrumentarul împotriva Rusiei lui Putin

1. Războiul de agresiune, de la *blitzkrieg* la război lung, de uzură

Războiul de agresiune premeditat, nejustificat și neprovocat al lui Putin împotriva Ucrainei a avut un număr de caracteristici până acum, transformându-se odată cu evoluția de pe teren și adaptându-se la capacitățile Rusiei, care a fost nevoită să arate lumii întregi că Regele e gol și că teribila sa armată rusă s-a dovedit o colecție de capabilități de nișă, de vârf, cu trupe speciale antrenate și bine dotate, alcătuind oaze de excelență în corpul forțelor armate, care erau alcătuite majoritar din trupe prost instruite, de slabă calitate, indisciplinate, fără capacitate de asumare a responsabilităților și fără conducători de rang inferior abili, dotate cu armamente de generația sovietică, în cel mai bun caz, dacă nu chiar de Al Doilea Război Mondial. Corupția, furtul resurselor de către comandanții militari, care au transformat pregătirea,

dotarea și întreținerea în surse de venituri proprii, au dus la situația actuală din timpul unei confruntări reale.

O armată de secol XX, în cel mai bun caz, care s-a confruntat cu o alta dotată relativ similar, dar cu mult mai multă voință de luptă și dorință de a-și apăra teritoriul și populația, care a fost susținută și dotată cu arme moderne, pregătită și instruită pentru a se adapta la armamente și strategii moderne, probând capacitate de adaptare, inventivitate și inițiativă în război, la toate nivelurile. Această postură a insulelor de excelență într-o mare de incompetență, corupție și lipsă de pregătire a dus la eșecul major și la eșecurile ulterioare probate.

Tot astfel cum armamentele moderne, în număr insuficient, netestate și fără o producție de serie, cu componente produse în Occident, nu au putut să asigure supremația Rusiei pe teren. La fel ca și greșelile logistice și tacticile învechite, o armată bazată pe artilerie și distrugere, cu organizarea centralizată și ordinele militare venite pe linie politică, direct de la Kremlin.

Avem de a face, pe fond, cu un război de agresiune, premeditat, declanșat după ce Putin și-a pierdut și ultima urmă de credibilitate și onorabilitate, de prestigiu și respect după ce, cu câteva zile înainte de invazie, i-a mințit în față pe toți liderii politici de prim-plan cu care s-a întâlnit la Kremlin că nu va ataca, că e vorba doar despre exerciții în Belarus. Putin a dinamitat astfel strategia dual a NATO și a Occidentului, care miza pe descurajare și apărare și pe angajare și dialog. Prin acțiunea sa, Putin a suprimat cel de-al doilea termen al binomului, iar orice discuție actuală cu el, pe orice canal s-ar desfășura, este privită reprobabil de către populația Occidentului, a fiecărei țări în parte, iar orice rezultat este supus dubiului, în timp ce partenerul de convorbire al liderului de la Kremlin e ținta oprobriului public.

Ar fi trebuit să fie, și a fost planificat să fie, un *bitzkrieg á la russe*. Putin ordonase cucerirea în trei zile și o paradă militară în fața sa, pe Hreshciatik, în Kiev, pentru care militarii ruși aveau uniformele de paradă în bagaje, cu tot cu noile decorații pentru victoria în acest război. Nu a fost să fie așa de simplu, iar înnămolirea pe drum, blocajele și erorile de tactică au distrus capacitatea de elită a luptătorilor ruși. Pentru că trupele speciale au fost parașutate pe tot cuprinsul Ucrainei, în marile orașe, au creat capetele de pod, dar grosul armatei ruse nu a mai venit niciodată, ducând la o adevărată hecatombă exact în rândul acestor trupe de elită.

A devenit apoi un război de distrugere, în care artileria oarbă, cu împrăștiere mare, de tip sovietic, a jucat rolul principal. Armele de precizie s-au epuizat rapid, după prima fază a războiului, și ceea ce a rămas a fost marea masă a sutelor de tone de muniție sovietică și strategia distrugerii a tot ceea ce se află în fața trupelor și retragerea apărătorilor din fața avansului rus pentru că nu mai aveau nici un obiectiv de apărat. Mai mult, în cea de-a doua fază, obiectivul a fost acela de a distruge tot ceea ce nu se poate cuceri, pentru a nu lăsa inamicului nicio resursă, clădire simbol sau spațiu industrial utilizabil pentru adăpostire. În fine, a existat și scopul existenței unei fâșii late la frontieră, complet distrusă, de 100-150 km pe care să nu se poată dezvolta și reconstrui nimic și care să servească drept zonă tampon la marginea Rusiei.

Mai mult, acest tip de război a fost cel care a alungat populația civilă, lansând valul enorm de refugiați și persoane dislocate intern. Rusia lui Putin a premeditat faptul că exodul refugiaților va juca rolul pe care l-au jucat valurile de refugiați în 2015. Atunci, un milion de refugiați din Siria, Africa și Orientul Mijlociu au zguduit Europa și unitatea ei. Acum, 7-8-9 milioane de refugiați au fost primiți cu toată deschiderea și găzduiți în special în Polonia și România, iar întreaga Europă și lumea liberă s-au mobilizat spre a-i găzdui, hrăni și adăposti sau sprijini spre a pleca spre alte destinații. Războiul hibrid cu refugiați a eșuat, tot așa cum s-a înregistrat și mobilizarea pentru sprijinirea atât a celor dislocați intern, cât și a ucrainenilor din linia întâi, care-și apărau țara și valorile democratice.

Am avut și un război ciudat, un război în care echipamentul modern, care i-a fost prezentat nu o dată lui Putin, nu s-a mai văzut în acțiune. Ca și cum erau două Rusii, două armate, două generații de armamente diferite, iar Rusia alegea să-l folosească în Ucraina doar pe cel vetust, sovietic, de secol XX, deși pierdea amarnic. Păstrând undeva, în depozite, în rezervă, armamentul modern pentru bătălia ce ar fi urmat să aibă loc, de data aceasta împotriva NATO și a unei armate mult mai bine dotate. Așa s-a manifestat și lipsa capacității de preluare a controlului asupra spațiului aerian ucrainean, un război electronic cu capacități de bruiaj, *jamming* și *spoofing* care s-a făcut simțit secvențial, la începutul ofensivei, dar s-a dovedit a-i orbi în egală măsură pe atacatori și pe atacați, așa că a fost retras complet după primele zile.

Sigur, astăzi ne-am mișcat spre un război de uzură, un război în care Rusia lui Putin pariază acum pe maraton, după ce a pierdut sprintul de la început. O Rusie care și-a epuizat mult prea repede rezervele financiare enorme stocate, unele fiind confiscate în Vest, altele indisponibilizate prin conturile din băncile occidentale, aparținând diferiților potentați ai regimului. Menținerea rublei a costat în egală măsură, ca și joaca de-a tăierea resurselor și redirecționarea lor către alte destinații decât Europa. Piețele au căzut rând pe rând, iar Banca Centrală s-a abținut să mai publice rezultate economice și financiare. Surplusul din prima jumătate de an s-a topit în cel de-al treilea trimestru al anului.

Nu în ultimul rând, avem de a face cu un război lung. Un război în care angajamentul și hotărârea vor conta cel mai mult, resursele și capacitatea de a îndura a cetățenilor. Sigur, Putin a pariat pe faptul că rușii știu să îndure. Și că, din contra, occidentalii s-au învățat mult prea mult cu traiul bun. Dar, precum în celelalte pariuri greșite pe care le-a făcut Rusia, Ucraina rezistă, resursele pompate de Occident, în primul rând de SUA, dar imediat după aceea de UE și statele individuale, se mențin într-un flux suficient. Angajamentul de a merge până la capăt și hotărârea că Rusia trebuie să piardă acest război sunt cele care definesc astăzi această situație la nivelul democrațiilor occidentale.

Desigur, pe teren avem de a face cu atacuri hibride, cu *lawfare,* război legal și, mai ales, cu războiul informațional. Cu presiune politică și militară asupra unor terțe state, de la cele din spațiul post-sovietic, la cele din Flancul Estic al NATO/UE, și cu perspective de soluții extremiste și iliberale în sânul și în miezul lumii democratice, la alegeri. Cu drepturi asumate unilateral de

către Rusia de a apăra rușii, rusofonii și compatrioții, orice ar fi însemnat asta. Cu revizionism, neo-imperialism și presiuni de renaștere a sferelor de influență. Rusia a adus demult războiul în miezul Europei, al Occidentului, al lumii democratice, cam de pe când doctrina Gherasimov a numit principiile și valorile democratice drept vulnerabilități ale sistemelor democratice și a construit arme hibride pentru a valorifica fiecare dintre aceste vulnerabilități.

2. Reacția Occidentului: sancțiuni, sprijin pentru Ucraina, îndiguirea și izolarea Rusiei

Reacția Occidentului a fost multifațetată și deopotrivă sofisticată. Mai întâi, cacealmaua pe care o juca Putin pe fiecare dimensiune a fost forțată să se expună, așa încât am avut o prăbușire a surselor de finanțare a bugetului Rusiei lui Putin: petrolul urma să fie eliminat total, mai puțin cel din conducte, din 31 decembrie 2022. Totuși, statele democratice s-au reorientat mult mai rapid unul câte unul. Gazul trebuia redus cu 30% până la 31 decembrie, dar Rusia a forțat tăierea aproape completă a aprovizionării prin diferite formule hibride pentru războiul său energetic, așa încât consumul Europei s-a redus de la 40% dependență de Rusia, la 9% în septembrie.

Rusia nu e în stare să plaseze peste jumătate din hidrocarburile destinate Europei, iar umplerea cu petrol a depozitelor Indiei, Chinei, Indoneziei, Myanmarului, nu a adus profituri în visterie, ci doar a limitat pierderile. Din contra, cererea de petrol pe viitor a adus prețurile la nivelul dinaintea războiului, iar cererea amenință să scadă prețurile și mai mult în viitor, acolo unde Rusia se va confrunta încă o dată cu partenerii săi din OPEC plus. Rusia arde la propriu gazul la frontiera cu Finlanda, pentru că nu are unde să-l stocheze.

Acesta este rezultatul unor acțiuni în forță necugetate ale unui stat dependent de livrările prin conducte și care nu-și poate valorifica resursele în altă formă peste noapte. Dacă terminalele de LNG se construiesc greu pentru a trece iarna în Europa, conductele pe mii de km se construiesc și mai greu pentru a reruta resursele de hidrocarburi spre alte meridiane. Iar rentabilitatea lor e discutabilă, ca și prețul barilului de petrol și a miliardului de metri cubi rezultat.

Sigur că lovitura cea mai puternică a fost una de prestigiu, care a izolat Rusia lui Putin. Voturile din Adunarea Generală a ONU, după cele din Consiliul de Securitate, în care trei abțineri și veto-ul unic al Rusiei, au făcut diferența, au subliniat izolarea și oprobriul la care e supusă Moscova. Blocada asupra grânelor Ucrainei, distrugerea depozitelor și bombardarea câmpurilor de cereale nu a putut fi menținută tocmai pentru că virtualii parteneri ai Rusiei pentru ieșirea din izolare erau destinatarii acestor grâne, iar criza alimentară îi viza în primul rând, ca și noile prețuri determinate de agresiunea Rusiei în Ucraina. Rusia a dat înapoi în fața ONU și a Turciei, aflate în prim-plan, în fapt în fața lumii întregi.

La fel pare că se conturează lucrurile în cazul centralei nucleare ocupate de la Zaporojie, acolo unde AIEA a cerut deja retragerea trupelor din

perimetrul celei mai mari centrale din Europa pentru a nu provoca un dezastru nuclear, după experiențele nefericite de la Cernobîl și suferințele propriilor militari ai Rusiei îngropați prin tranșee sub pământ expus radiațiilor în urma exploziei. Presiunea internațională, apropierea reuniunii anuale a Adunării Generale a ONU și perspectiva pierderii prestigiului vor juca un rol important în decizia finală a Rusiei. Și degeaba Lavrov a început să bată lumea în lung și-n lat, în special în statele africane, sud-americane și din Asia, cu memoria decolonizării, alinierea alături de Rusia nu s-a produs potrivit așteptărilor. Poate doar crearea unei grupări a nealiniaților să fi fost rezultatul acestui efort, dar o grupare a nealiniaților care privesc cu oprobriu războiul declanșat de Rusia, care nu se mai termină.

Din contra, ultimele experiențe ale lui Putin la Samarkand, la Summit-ul SCO (Organizația de Cooperare de la Shanghai), arată că nici China, nici India nu sunt fericite cu războiul său în Ucraina și că războiul trebuie să înceteze. Deși a zâmbit mefistofelic la camere, susținând că obiectivele principale și scopurile războiului din Ucraina nu sunt afectate de înfrângerile din ultimele săptămâni, că Rusia are resurse în continuare și că va merge până la capăt, Xi Jinping a avut „întrebări legitime" și a „solicitat clarificări" în legătură cu războiul din Ucraina (aceasta a fost partea publică recunoscută de către Putin), în timp ce Narendra Modi a susținut că azi nu e timpul pentru război și a cerut încetarea acestuia.

Și NATO și-a luat propriile măsuri, subliniate în special la Summit-ul de la Madrid și în Conceptul Strategic al Alianței. Mai întâi, și-a afirmat și demonstrat unitatea și solidaritatea cu membrii expuși din Flancul Estic, precum și cu statele partenere din Est, în primul rând Ucraina. Apoi, s-a adaptat la schimbările dramatice intervenite și a amplificat capabilitățile de reasigurare, apărare și descurajare din Flancul Estic. Și-a întărit postura de apărare și pregătește trecerea la apărare avansată. Marea Neagră a devenit zonă de interes strategic a alianței și se așteaptă primele misiuni de afirmare a libertății de circulație și a libertății comerțului și, de ce nu, chiar o misiune umanitară protejată militar până la Odessa. Iar Ucraina e sprijinită pe toată linia.

III. Presiunea viitorului: care sunt temele de viitor pe care trebuie să le gestioneze lumea post-Ucraina

Lumea post-Ucraina, precum și viitoarea lume post-Putin și post-putinism, are multe de învățat, are multe de adaptat și trebuie să se pregătească pentru viitoarele turbulențe la reașezarea lumii. Și are câteva teme de acoperit:

- Mai întâi, e vorba despre coerciția strategică complexă ca instrument premeditat, care precede și însoțește războiul, în forma sa directă, secvențială, totală sau hibridă;
- Apoi, este vorba despre *războiul 5D,* în cinci dimensiuni al momentului. Cu tot ceea ce înseamnă adaptarea la acest tip de conflict armat, cu toate componentele sale complexe;
- Desigur, trebuie să investigheze, să prevină efectele și să se adapteze

la mega-tendințele globale, și ne referim aici nu la mode și percepții ideologizate care alterează realitatea efectivă din evoluția societății umane, cât la adevăratele semnale ce trebuie decelate din nenumăratele zgomote ale tendințelor induse de un actor sau altul, de un grup de interese sau altul, de o ideologie sau alta, de credințe sofisticate și sentimente ale progresului forțat. Echilibrul rămâne trăsătura definitorie a rezilienței în vremuri tectonice, în schimbare;

- Desigur, lumea trebuie să se adapteze, fiecare stat în parte, deopotrivă noi toți ca indivizi, cu debalansarea structurală a puterii militare și economice reală sau percepută, cu șocurile, impactul și efectele în lanț ale războiului din Ucraina;
- Stresul demografic al Occidentului și lumii democratice e cel puțin la fel de important de gestionat atât prin prisma impactului său economic, cât și cel al schimbărilor de compoziție și mozaic etnic, al coeziunii societale și culturale și, deopotrivă, al migrației planificate și spontane pe care o generează natural;
- Noile tehnologii reprezintă un câștig al dezvoltării inovative a minții umane, pe care trebuie să le valorificăm la maximum în beneficiul bunăstării și libertății, dar cu un impact insuficient studiat asupra societății și individului, care reclamă adaptare și contracararea efectelor disruptive asupra comunităților umane și asupra societăților democratice;
- Agresiunea Rusiei reclamă noi mecanisme credibile și solide de descurajare și apărare, de reziliență societală și statală, care includ, cum nu a mai crezut nimeni, componenta de *hard security* și arme de apărare sofisticate și dezvoltate continuu.

Nu în ultimul rând, trebuie să realizăm că tranziția post-Război Rece s-a încheiat, tot astfel ca și vacanța dezvoltării și păcii perpetue, undeva, până în 2014. Avem în față o generație a turbulențelor și reașezărilor globale pentru care stabilitatea ca idee, concept, aspirație și obiectiv a dispărut. Agresiunea Rusiei din 24 februarie 2022 asupra Ucrainei a însemnat sfârșitul stabilității ca aspirație credibilă și perspectiva ca, în următoarea generație, ceea ce vom trăi să fie turbulență, confruntare, rivalități și război, adaptându-ne la realitatea transformărilor constante, mai tectonice sau mai subtile, care vor avea loc în fiecare zi.

Avem în fața noastră blestemul unei generații a incertitudinii, insecurității și turbulenței, de aceea conceptul de reziliență a devenit cel mai la modă și cel mai necesar astăzi, plonjat într-o opțiune de antifragil al lui Nasim Taleb și în contextul adaptabilității fără forme din societatea lichidă a lui Zygmunt Bauman. Și, cel mai probabil, pentru cei din generația matură, există perspectiva ca perioada cea mai bună și liniștită a vieții noastre să o fi trăit deja.

24 septembrie 2022

Carmen Sorina Rîjnoveanu
Directorul Institutului pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară, Ministerul Apărării Naționale

Începând cu anul 2015, Carmen-Sorina Rîjnoveanu este membru în biroul de conducere al Comisiei Internaţionale de Istorie Militară, realeasă în funcție în anul 2020 pentru un nou mandat de cinci ani. Este preşedintele Grupului de Lucru privind Studierea Conflictelor din cadrul Consorţiului PfP al Academiilor de Apărare şi Institutelor pentru Studii de Securitate din anul 2017, iar din anul 2020 este secretar-general al Comisiei Române de Istorie Militară.

A făcut parte din Secretariatul Permanent al Grupului de Lucru privind Stabilitatea Regională în Zona Extinsă a Mării Negre din cadrul Consorţiului PfP al Academiilor de Apărare şi Institutelor pentru Studii de Securitate (2006-2012) și a fost implicată în proiectul internaţional „Parallel History Project on NATO and Warsaw Pact", Woodrow Wilson Center, Washington D.C. (2003-2006).

Carmen-Sorina Rîjnoveanu face parte din colegiile de redacție ale revistelor „Res Politicae", publicată de Departamentul de Științe de Securitate al Universității Jan Dlugosz din Częstochowa, Polonia; *Monitor Strategic*, publicată de Institutul pentru Studii Politice de Apărare și Istorie Militară; *Revista de Istorie Militară*, publicată de Institutul de Cercetări Strategice, Ministerul Apărării, Serbia.

Premii și distincții: Cavaler al Ordinului Național „Pentru Merit" (2020), Diploma de Merit „Ştiinţa Militară" clasa I (2007).

„Într-o perspectivă de ansamblu, se poate spune că agresiunea militară rusă împotriva Ucrainei nu este neapărat un eveniment de impact sistemic. Modul în care se va finaliza, însă, are implicații care vor modela în mod semnificativ viitorul construct de așezare al ordinii globale."

Războiul Rusiei - mizele unui conflict asumat

Carmen-Sorina Rîjnoveanu

„Operația militară specială", declanșată de Rusia împotriva Ucrainei la 24 februarie 2022, constituie, fără îndoială, un punct de turnură în dinamica geografiei securității continentale post-1990. De-a lungul ultimelor șase luni, s-a încercat descifrarea și înțelegerea rațiunilor și calculelor care au stat la baza acțiunilor Rusiei, implicațiile acestora asupra securității continentale și a constructului sistemic global, marile provocări generate de intrarea în logica războiului și a exacerbării ostilităților între marii actori ai scenei internaționale și, cu deosebire important, s-a încercat găsirea unor posibile răspunsuri la întrebarea centrală legată de cum va arăta ordinea de securitate post-război. Sunt multe întrebări, dar un răspuns clar și convingător este încă dificil de identificat.

O întrebare cu deosebire importantă în acest context privește modul în care a evoluat dinamica crizei și în ce măsură drumul către război al Rusiei putea fi prevenit. În cele ce urmează vom încerca să developăm posibile direcții sau coordonate de analiză care ar putea oferi o perspectivă asupra implicațiilor războiului, dar și asupra marilor mize care par să definească atât ecuația de ansamblu a conflictului în desfășurare, cât și geografia confruntării geopolitice continentale.

Considerăm important să înțelegem în ce mod și în ce măsură războiul ruso-ucrainian reprezintă un punct de inflexiune la nivelul geografiei de securitate sistemică și cum ar putea influența harta securității continentale. Se putea preveni războiul? Se va putea găsi un compromis Rusia-Occident? Cum va arata noua ordine europeană?

Invadarea Ucrainei - opțiunea maximalistă

Rusia are o bogată experiență în desfășurarea de acțiuni agresive care s-au succedat etapizat în perioada care a urmat prăbușirii imperiale sovietice. De această dată, observăm, însă, un element distinctiv important. Pe parcursul precedentelor situații, s-a avut în vedere tactica pașilor mărunți - câștiguri limitate, acțiuni sigure cu beneficii maxime și costuri cât mai reduse. Salba de conflicte înghețate extinsă de-a lungul litoralului pontic ilustrează cel mai potrivit acest mod de comportament. Tiparul de acțiune militar, limitat în timp și spațiu, a permis păstrarea canalelor de negociere, găsirea de compromisuri punctuale și, în timp, revenirea la "business as usual" cu Occidentul. Anexarea Crimeei, în 2014, a împins la extrem limitele de acceptare a comportamentului agresiv al Rusiei. Reacția comunității occidentale, mult mai promptă față de

cazurile anterioare create de Rusia, s-a păstrat, totuși, într-un cadru relativ moderat. Sancțiunile impuse au evitat sectoarele economice cheie (cel mai important fiind cel energetic), relațiile de cooperare cu Rusia și-au păstrat o anumită ritmicitate, în timp ce marile proiecte aflate în derulare cu Rusia au fost menținute și dezvoltate (cazul North Stream II fiind cu deosebire relevant).

S-a menținut, așadar, un spațiu de negociere diplomatică care să permită păstrarea dialogului și a perspectivelor de cooperare. În acest fel, Rusia a reușit să-și atingă obiectivele politico-militare fără a rupe complet punțile cu Occidentul, deși, în mod evident, anexarea Crimeei a consemnat violarea flagrantă a fundamentelor ordinii internaționale, pe care însăși Rusia, ca membră a Consiliului de Securitate al ONU, era responsabilă să le protejeze [1]. O atare situație a fost facilitată și de un mod de gândire existent în anumite state occidentale pentru care prioritatea absolută a constituit-o prezervarea, cu orice preț, a stabilității. Este de dată foarte recentă declarația cancelarului german Olaf Scholz care, la 15 februarie 2022, afirma: „Pentru europeni este evident că, pe termen lung, securitatea nu poate fi realizată împotriva Rusiei, ci numai cu Rusia" [2]. Un astfel de mod de gândire a fost larg răspândit în multe dintre capitalele occidentale, acesta fiind și un argument credibil pentru a încuraja diverse căi de conciliere cu Moscova, în ciuda unor evidente devieri de la respectarea regulilor și principiilor de drept internațional.

Având în vedere dosarele complexe de tensiune la nivel internațional, comunitatea occidentală a fost, de asemenea, înclinată să separe reacția față de comportamentul Rusiei în estul Europei de necesitatea angajării acesteia în soluționarea altor chestiuni urgente de securitate. Dosarul nuclear iranian, războiul din Siria, terorismul sau problematica nucleară constituiau doar câteva dintre marile „zone" de interes de securitate la nivel global cu Rusia ca actor central. Pentru statele occidentale, cooperarea cu Rusia pe aceste dosare a impus adoptarea unei atitudini moderate și o oarecare flexibilitate care au permis Moscovei ca, în ciuda posturii sale agresive în estul Europei, să rămână un partener de discuții important la nivel internațional. A fost, de altfel, o strategie folosită cu abilitate de liderii de la Kremlin care au putut avea libertatea dorită de acțiune fără a suporta consecințe serioase sau de negestionat pentru acțiunile lor asertive.

Când președintele Putin a anunțat „operația militară specială", în dimineața zilei de 24 februarie 2022, a fost evident că ceea ce avea să urmeze intra într-o logică complet diferită de comportament. Nu a mai fost vorba despre acțiuni limitate, restricționate teritorial și nici despre preocuparea de a păstra flexibilitate de negociere. A fost un tipar de acțiune în spiritul „totul sau nimic". De ce această opțiune a Rusiei pentru o agendă de acțiune maximală? Cum putem interpreta acest curs de acțiune?

Au existat informații și evidențe clare că Rusia pregătește o ofensivă de mare amploare, avertismentele serviciilor secrete americane au fost mai mult decât precise în acest sens [3], însă acestea au fost privite cu un grad ridicat de scepticism tocmai pentru că sfidau logica și raționamentul strategic, dar și tiparul de acțiune al Rusiei până în acel moment. Asumpția de la care s-a pornit a fost aceea că pierderile ar fi fost mai mari decât posibilele câștiguri

obținute, chiar și în condițiile unei victorii rapide, așadar o decizie în acest sens nu se justifica din perspectiva alegerii raționale a unui actor.

Dincolo de implicațiile militar-strategice, decizia anunțată de președintele Putin a însemnat asumarea deschisă a respingerii oricărui compromis negociat. Rusia a ales foarte clar calea confruntării directe cu Occidentul, considerată, așadar, opțiunea care să-i permită atingerea obiectivelor de securitate și ambițiilor geopolitice. Extinzând perspectiva de analiză, se poate asuma faptul că în această ecuație de gândire, Ucraina a devenit o piesă într-un angrenaj mult mai amplu ce vizează construirea unei noi ordini internaționale, o construcție care, în esență, să recunoască un nou echilibru de putere pe continentul european și, implicit, a sferei de influență a Rusiei în estul Europei. Cu alte cuvinte, o nouă balanță continentală care să asigure respectarea intereselor de securitate particulare ale Rusiei și blocarea avansului Occidentului/SUA dincolo de granițele existente.

Drumul către război

O scurtă retrospectivă istorică este necesară. Încă de la începutul anilor 2000, nivelul de ambiție a Rusiei pe scena internațională a crescut gradul, dinamică care s-a concretizat prin conturarea unei agende revizioniste care s-a păstrat, însă, într-un registru moderat. Ceea ce părea să-și dorească președintele Putin era să obțină un statut special pentru Rusia în cadrul unui aranjament de securitate continental, care să-i recunoască preocupările și interesele sale de securitate specifice. Aceste interese pot fi rezumate pe două principale coordonate: pe de o parte, recunoașterea unui spațiu de influență asupra teritoriilor foste sovietice - vecinătatea apropiată -, iar, pe de altă parte, stoparea avansului Occidentului și a proiecției acestuia în zonele unde Rusia avea interese particulare de securitate. Spațiul de influență era asimilat, în viziunea Rusiei, cu menținerea controlului asupra statelor din vecinătate și conectarea acestora la sistemului economic și de securitate rusesc. Zonele de interes direct pentru Rusia nu au fost niciodată în mod clar delimitate, dincolo de ceea ce geografic numim vecinătatea apropiată, lăsând un spațiu cât mai extins de manevră pentru liderii de la Kremlin pentru a avansa revendicări și a confrunta Occidentul. Până unde se extindeau aceste preocupări de securitate și cât putea obține Rusia pentru a se simți în siguranță nu a fost niciodată foarte clar.

Dinamica acestei viziuni are propria sa istorie. În 1989, liderul sovietic Mihail Gorbaciov a propusa viziunea „Casa Comună Europeană", care viza crearea unei „comunități europene unite pentru secolul XXI", „un vast spațiu economic de la Atlantic la Urali" [4]. Ceea ce se avea în vedere era depășirea divizării continentului european și conlucrarea în beneficiul colectiv indiferent de natura regimurilor politice. URSS și SUA erau considerate componente naturale ale structurii politice și instituționale a Europei. Ideea a fost reluată de Vladimir Putin la începutul anilor 2000 și dezvoltată în anii următori, dar cu nuanțări semnificative. La 25 noiembrie 2010, cu ocazia unei vizite în Germania, Putin a publicat un articol în care explică conceptul „Greater

Europe". În cuvintele liderului rus: „Europa are nevoie de propria sa viziune privind viitorul. Propunem să o definim împreună, printr-un parteneriat Rusia-UE" [5]. În acest sens, s-a referit la posibilitatea creării unei comunități economice de la Lisabona la Vladivostok care să permită, în viitor, stabilirea unei zone de liber schimb și chiar a unor forme avansate de integrare economică [6]. O privire atentă asupra conceptului promovat de liderul rus ne arată, însă, intențiile reale ale Rusiei: sprijinirea ideii unei Europe unite cu Rusia partener egal, dar fără SUA [7]. Propunerile avansate de Kremlin pe parcursul următorilor ani au fost definite de încercările constante de a reduce prezența americană în Europa, de a slăbi relația transatlantică și de a încuraja sentimentele anti-americane în Europa.

Două evoluții cu deosebire importante au influențat noua agendă de acțiune a Kremlinului: extinderea NATO și afirmarea unipolarismului american. Ambele au fost văzute ca amenințări directe la adresa securității naționale și a afirmării statutului său de putere pe scena internațională. Cu atât mai important, aceste evoluții echivalau cu menținerea prezenței americane în afacerile europene, o perspectivă care slăbea șansele realizării propriului proiect de organizare a securității europene axat pe cooperarea UE-Rusia, dar fără SUA. Despre implicațiile extinderii NATO asupra comportamentului de securitate al Rusiei și sentimentul profund de insecuritate pe care l-a generat s-a scris mult de-a lungul timpului și cu siguranță va genera interes la nivelul cercetării și în viitor. Ceea ce trebuie, însă, menționat este că Rusia nu s-a împăcat niciun moment cu noile realități geopolitice apărute după 1990 care, în esență, au însemnat dispariția imperiului sovietic ca actor central al hărții sistemice. Aceasta a generat o incapacitate cronică de a se adapta și de a depăși paradigma rigidă de gândire în termeni geopolitici sacrificând modernizarea statutului prin prioritizarea dimensiunii de securitate văzută prin prisma dobândirii de teritorii și construirii unei bariere de protecție în fața influenței occidentale. Natura regimului politic în linia tradițională a controlului absolut al liderului de la Kremlin este un alt factor care a definit orientarea de politică externă și imperativele de securitate ale statului rus.

Discursul președintelui Putin din 2007 este cel mai adesea citat pentru a explica și argumenta raționamentele comportamentului Rusiei. În esență, președintele Putin a formulat două revendicări centrale: necesitatea reconstruirii ordinii internaționale care, firește, trebuia să prioritizeze interesele de securitate ale Rusiei și stoparea extinderii NATO considerată o amenințare directă la adresa securității naționale. Deși cele două revendicări au fost formulate în termeni categorici, a fost accentuată disponibilitatea de dialog și cooperare ca instrumente de gestionare a solicitărilor Rusiei.

Diversele propuneri avansate partenerilor europeni au fost parte a unei strategii mai complexe având, în fapt, ca obiectiv să creeze falii în interiorul constructului transatlantic și să reducă rolul SUA în eforturile de gestionare a securității europene. Orice posibilă divizare între Europa și SUA oferea o fereastră de oportunitate Rusiei pentru a-și realiza ambițiile geopolitice. O Europă mai independentă față de SUA - ideea promovată intensă de Moscova - era, în fapt, o Europă mult mai vulnerabilă în fața tentațiilor geopolitice

ale Moscovei. În acest sens, Rusia a cultivat intens relații speciale cu marile puteri occidentale, în special cu Franța și Germania. Narațiunea rusească a insistat asupra necesității construirii securității în Europa, care nu era posibilă dacă NATO va continua să se extindă, iar Occidentul nu va lua în considerare preocupările de securitate particulare ale Rusiei.

În această ecuație de analiză, extinderea NATO - des invocată ca argument al acțiunilor asertive ale Rusiei - a devenit o provocare majoră nu neapărat din perspectiva implicațiilor extinderii infrastructurii militare aliate în apropierea granițelor rusești, cât și a semnificației acesteia, respectiv angajarea SUA ca vector central al prezervării ordinii internaționale post-1990 și, implicit, consolidarea puterii hegemonului american. Trebuie menționat, în sprijinul acestei aserțiuni, faptul că valurile succesive de extindere a NATO către spațiul central-est european nu au generat o schimbare de geografie militar-strategică, întreaga infrastructură militară aliată rămânând fixată conform acordului NATO-Rusia din 1997 [8]. Schimbarea de direcție s-a produs abia în 2016, în condițiile anexării Crimeei, când NATO a decis crearea celor patru grupuri de luptă în Polonia și cele trei țări baltice, fără ca aceasta să producă, însă, o modificare de substanță care să revizuiască în mod radical angajamentele luate în cadrul Actului Fondator NATO-Rusia.

Discuțiile privind o posibilă, chiar dacă puțin probabilă, extindere a NATO către fostele republici sovietice Ucraina și Georgia au oferit Rusiei contextul pentru a-și revendica noul statut de putere. Tiparul de acțiune l-a constituit, în registrul tradițional cunoscut, angajarea în negocieri de pe poziții de forță. Intervenția militară în Georgia a fost menită să transmită semnalul clar că Rusia va folosi forța militară pentru a-și atinge obiectivele, dar a fost și un test privind coerența de acțiune aliată. SUA și puterile europene occidentale au făcut eforturi pentru a menaja și a acomoda preocupările și revendicările Rusiei. Diplomația, *resetul* și compromisul au ghidat acțiunile statelor occidentale considerate ca putând acționa ca un descurajant împotriva potențialelor acțiuni agresive ale Rusiei.

Interpretarea Rusiei a fost, însă, diferită. Analizând acțiunile care au urmat, se poate spune că atitudinea conciliantă a Occidentului a fost văzută ca o slăbiciune, iar eforturile de a păstra pacea, ca o încurajare a liderului de la Kremlin să continue să folosească șantajul forței militare pentru a descuraja și intimida Occidentul. În această cheie poate fi citit și registrul de acțiune în cazul Crimeei. Succesul militar rapid care a dus la anexarea peninsulei în februarie-martie 2014 și ezitările Occidentului au confirmat liderilor de la Kremlin că pot forța o străpungere de și mai mari dimensiuni care să-i permită obținerea controlului asupra fostelor teritorii, parte a proiectului imperial asumat de președintele Putin. Încrederea conducerii de la Kremlin a crescut în mod exponențial odată cu succesele obținute pe frontul din Siria și asigurarea unui rol central în jocurile de putere din zona Orientului Mijlociu prin instrumentalizarea dosarului nuclear iranian, dar și a complexului de rivalități și tensiuni între principalii actori regionali. Rusia a demonstrat o capacitate ridicată de proiecție a forței, dar și eficiență semnificativă în gestionarea ecuației geopolitice deosebit de complexe a regiunii. Realizările de etapă ale Rusiei

s-au suprapus cu haosul retragerii militare din Afganistan, ceea ce a condus la o extindere a percepției privind eficiența militară a Rusiei și capacitatea ridicată de luptă a armatei ruse în contrast cu dificultățile Occidentului de a articula o agendă coerentă de acțiune. *Acordul de la Minsk* a fost mai degrabă o strategie din partea Rusiei de a păstra aparențele fără vreo intenție de a pune capăt ocupației din estul Ucrainei. După cum se recunoștea la nivel de experți, textul *Acordului de la Minsk* era în proporție de 80% în favoarea Rusiei, iar acceptarea acestuia ar fi însemnat sinucidere politică pentru oricine se afla la conducere la Kiev [9]. Războiul a fost văzut ca oportunitatea și calea potrivită pentru a forța modificarea radicală a regulilor jocului. Alegerea acestui drum a fost în mare măsură influențată de percepții: supraevaluarea propriilor capacități de putere; convingerea că Occidentul nu va fi capabil să se mobilizeze; siguranța că armata ucraineană va fi ușor și rapid neutralizată, iar populația îi va primi pe ruși cu bucurie sau va fi prea paralizată pentru a acționa (modelul Crimeea). Dinamica evenimentelor ne arată, însă, și o nerăbdare a liderului rus de a rezolva dilema de securitatea Rusia - Occident/SUA prin recuperarea în forță a spațiului de securitate considerat legitim și asigurarea unui avantaj strategic în cadrul viitoarelor negocieri cu Occidentul. Faptul că a eșuat în încercările de a crea o breșă în cadrul relației transatlantice și de a slăbi NATO din interior, l-a convins, poate, pe liderul rus că soluția negocierilor nu va fi în avantajul său decât dacă va acționa într-o logică a puterii și forței militare. Ocuparea Ucrainei ar fi fost nu numai împlinirea proiectului imperial - crearea *Greater Russia* -, dar și consacrarea unei noi realități geopolitice continentale. Este posibil ca în calculele liderilor ruși să fi dominat convingerea că Occidentul va acționa în logica cunoscută: condamnare – sancțiuni - reluarea negocierilor. Negocierile urmau, însă, să se desfășoare pornind de la recunoașterea acestui *fait accompli* - controlul asupra Ucrainei - ca bază pentru găsirea unui nou aranjament care să consfințească noile realități de putere pe continent. Cu alte cuvinte, cu Rusia în postura de putere care să decidă regulile noului compromis geopolitic.

Se putea preveni războiul?

Este cunoscut faptul că *mindset-ul* strategic rusesc este profund marcat de un sentiment patologic al insecurității, pornind de la convingerea că lipsa granițelor naturale constituie o vulnerabilitate existențială la adresa securității statutului [10]. Experiențele istorice sunt des invocate pentru a sprijini o astfel de asumpție. Pentru a neutraliza această vulnerabilitate, conducătorii ruși au urmărit cu perseverență de-a lungul istoriei dobândirea unui spațiu securizat de adâncime strategică - o zonă tampon - care să-i asigure apărarea frontierelor „de alți Napoleoni și Hitleri” [11]. Ucraina a fost considerată pilonul acestei zone de adâncime strategică, iar frica pierderii acesteia a generat în cascadă acțiunile agresive ale Rusiei pentru păstrarea acestui spațiu considerat vital pentru securitatea națională [12]. Într-un articol recent, publicat în „Foreign Affairs”, Fiona Hills și Angela Stent susțin, însă, că nu sentimentul de insecuritate explică comportamentul Rusiei, ci, mai degrabă, obsesia controlului

asupra Ucrainei și ambiția de a conduce o nouă uniune slavă, care să-i asigure împlinirea aspirațiilor geopolitice. În sprijinul acestei idei se înscrie și convingerea exprimată de liderul rus, Vladimir Putin, conform căruia „adevărata suveranitate a Ucrainei nu este posibilă decât în parteneriat cu Rusia" [13]. Conform celor două autoare, Putin „vrea ca Occidentul să accepte rolul predominant regional al Rusiei în Eurasia" [14].

În cazul lui Putin, invocarea amenințării externe a fost mai degrabă menită să justifice un plan care l-a obsedat în mod constant, respectiv revenirea imperială. Firește, statele au tendința naturală de a reacționa în fața unei amenințări, reale sau percepute. Este o altă chestiune atunci când amenințarea este în mod intenționat exagerată pentru a justifica sau legitima o politică de agresiune. Ce anume a prevalat în calculele liderului rus în cazul specific al Ucrainei? Răspunsul la o astfel de întrebare ne poate oferi indicii pentru a evalua dacă, și în ce măsură, războiul putea fi prevenit.

Succesele militar-strategice de după 2014 și percepția slăbiciunii Occidentului, confirmată prin dezordinea retragerii din Afganistan, au încurajat, cu siguranță, Rusia în convingerea că o acțiune fermă în Ucraina va fi o misiune mai degrabă facilă. Nu ne propunem să discutăm aici despre greșelile de calcul sau deficiențele de planificare a operațiunii. Subiectul a fost pe larg dezbătut și continuă să genereze multiple discuții, teorii și ipoteze.

Un aspect important, însă, care demonstrează încrederea și determinarea liderului rus de a acționa în Ucraina este legat de dinamica evenimentelor în perioada premergătoare declanșării operației militare. Și aici avem în vedere lista de revendicări adresată SUA și statelor membre NATO, la 17 decembrie 2021, și întreaga corespondență care a urmat pe această temă pe direcția Rusia - SUA - NATO. Ceea ce a fost prezentat de Moscova ca un efort diplomatic de negociere cu Occidentul a fost, în fapt, un ultimatum care a pus SUA și Europa în fața unor alegeri imposibile. Lista solicitărilor adresate de Rusia a fost una lungă și complexă. Pe scurt, solicitările Rusiei implicau: obținerea de „garanții legale" privind asigurarea securității; retragerea infrastructurii NATO pe linia de demarcație din 1997 și stoparea extinderii NATO [15]. Chiar dacă SUA au anunțat că anumite solicitări suplimentare incluse în lista inițială puteau fi acomodate, Rusia a împins limita negocierilor în punctul în care orice compromis a devenit imposibil impunând acceptarea întregului set de cereri la pachet, refuzând discutarea separată a punctelor puse în discuție. În esență, abordarea Moscovei a împins relația cu Occidentul într-un punct fără întoarcere fiind evident că acceptarea listei înaintate de Moscova echivala cu retragerea strategică a Occidentului și, implicit, revizuirea arhitecturii de securitate post-1990. Expertul rus Dmitri Trenin recunoștea că modul în care Rusia și-a făcut publice revendicările arată conștientizarea faptului că un răspuns pozitiv din partea Vestului era puțin probabil iar, pe cale de consecință, decizia va fi de a-și asigura securitate prin forțe proprii, inclusiv de natură militară [16].

Ca răspuns, SUA a insistat, în mod repetat, că nu va exista nicio implicare directă a forțelor aliate în Ucraina [17]. Declarația a fost, ulterior, criticată în sensul în care a fost interpretată de Rusia ca o încurajare de a continua planurile sale agresive. O astfel de abordare trebuie cu siguranță nuanțată.

Pe lângă realitatea evidentă că în cazul Ucrainei, nefiind membru NATO, garanțiile de securitate colectivă nu puteau fi activate, poziția adoptată de SUA a fost menită să deescaladeze o situație de criză cu implicații nucleare critice. Raționamentul care a dominat la Washington a luat în calcul imperativul evitării unei posibile confruntări Rusia -SUA care ar fi putut escalada într-un război nuclear. Președintele Putin a fost, cu siguranță, conștient că riscul nuclear va modera tipul de răspuns din partea Occidentului anulând, astfel, un important instrument de descurajare împotriva Rusiei. De altfel, liderul rus și-a făcut cunoscute foarte clar intențiile în discursul prin care a anunțat începerea operației militare avertizând că „oricine va încerca să intervină din afară, va suporta consecințe cum nu s-au mai văzut în istorie" [18].

Ambiguitatea calculată a Rusiei cu privire la folosirea și la condițiile utilizării armei nucleare a fost un alt factor determinant. Conform conceptului de securitate națională a Rusiei, folosirea armei nucleare este luată în considerare în condițiile în care există o amenințare existențială la adresa securității statului. Este, însă, dificil de spus cum este evaluată amenințarea existențială din perspectiva Kremlinului (paradoxul amenințarea existențială la adresa statului vs. la adresa regimului), o ambiguitate care sporește nivelul de nesiguranță strategică și complică calculele și strategiile de acțiune ale decidenților occidentali.

Putea, așadar, Occidentul să descurajeze Rusia? Se poate vorbi de un eșec în acest sens? Răspunsul este mai degrabă unul negativ. „Corespondența" inițiată la 17 decembrie 2022 cu SUA și NATO ne arată mai degrabă determinarea Kremlinului de a-și asuma un nivel ridicat de risc pentru a tranșa situația din Ucraina și pentru a stabili, astfel, registrul unor viitoare negocieri de reașezare a securității continentale în termenii impuși de Rusia. După cum afirma diplomatul american George Kennan în 1946, liderii sovietici sunt „opaci la logica rațiunii", dar și „foarte receptivi la logica forței" [19]. Este ceea ce au făcut liderii ruși, optând pentru forță în detrimental unei abordări raționale. Un succes militar ar fi asigurat Rusiei nu numai o poziție proeminentă la nivel continental, dar ar fi provocat fluxuri emoționale puternice în rândurile membrilor NATO, generând o problemă majoră de credibilitate la nivelul Alianței sau pe relația cu SUA. Convingerea că victoria militară este asigurată a împins, probabil, establishment-ul decisional rusesc să opteze pentru acțiune, excluzând cartea dialogului și, eventual, decalarea acestuia pentru perioada post-război, când se putea trata ușor cu un Occident slăbit și intimidat. Este puțin probabil ca Occidentul să fi putut descuraja în vreun fel intențiile Moscovei. La fel de incertă este și ipoteza conform căreia stoparea extinderii NATO ar fi domolit ambițiile Rusiei [20]. Un Occident puternic ar fi continuat să fie perceput ca o provocare majoră care, în viziunea Rusiei, nu poate fi contracarată decât prin proiecție de forță și putere. Imaginea și reputația Rusiei ca mare putere militară au fost definitorii în afirmarea și acceptarea statutului acesteia pe scena internațională. Postura internațională a Rusiei s-a datorat și prestigiului acumulat în ultimii ani prin asumarea cu succes a unui nivel ridicat de risc în contrast cu un Occident inert și indecis. O victorie militară în Ucraina ar fi consacrat puterea redobândită a Rusiei, care ar fi putut să revendice astfel o voce definitorie la nivel global. Acestea sunt doar câteva

dintre rațiunile care pot susține ipoteza că decizia invadării Ucrainei a devenit un imperativ la care nu mai putea renunța indiferent de compromisurile potențiale care ar fi putut fi oferite de Occident. Modul în care și-a impus termenii negocierilor la finalul anului 2021 vine să întărească asumpția că drumul ales de Putin, respectiv invadarea Ucrainei, era deja stabilit. Se poate spune că inițiativele de negociere au fost mai degrabă un exercițiu de imagine prin care să convingă asupra dorinței Rusiei de a soluționa în mod pașnic o chestiune critică de securitate și de a mobiliza sprijinul populației la nivel intern plasând, în același timp, vinovăția asupra Occidentului prezentat ca fiind cel responsabil pentru eșecul dialogului și diplomației.

Recent au fost formulate o serie de opinii potrivit cărora războiul putea fi evitat dacă Occidentul ar fi fost interesat în mod serios să acomodeze preocupările de securitate ale Rusiei și ar fi dat curs negocierilor de altfel dorite de Moscova. Cu alte cuvinte, războiul ruso-ucrainian putea fi prevenit dacă SUA și NATO ar fi acceptat ca Ucraina să rămână o barieră strategică (*strategic buffer*) pentru Rusia. Profesorul John Mearsheimer a argumentat în nenumărate rânduri că extinderea NATO către Est este o amenințare existențială de securitate la adresa Rusiei, iar, pe cale de consecință, Vestul, în special America, este principalul responsabil pentru declanșarea crizei [21]. Rapoarte recente indică, de asemenea, că în stadiul incipient al ofensivei militare, ar fi existat demersuri avansate pe direcția Moscova - Kiev pentru găsirea unei soluții de compromis. Conform informațiilor existente, în aprilie 2022 a fost negociat un acord ruso- ucrainian care prevedea retragerea forțelor rusești pe linia existentă înainte de 24 februarie 2022, în schimb Ucraina renunța la orice intenție de aderare la NATO. Discuțiile au eșuat datorită presiunilor occidentale, în speciale britanice [22]. Cercetarea istorică ne va oferi, poate, mai multe răspunsuri în viitor. Ceea ce, însă, nu vom ști cu certitudine este în ce măsură o eventuală acomodare de către Occident a temerilor de securitate ale Rusiei ar fi restrâns ambițiile geopolitice ale puterii de la Moscova. După cum știm din istorie, Rusia nu s-a simțit niciodată în siguranță, ceea ce a motivat un expansionism continuu fie prin extindere teritorială, fie prin presiuni și amenințări la adresa vecinilor mai slabi transformați în sateliți sau „aliați".

Impactul războiului din Ucraina. Va fi pace?

Într-o perspectivă de ansamblu, se poate spune că agresiunea militară rusă împotriva Ucrainei nu este neapărat un eveniment de impact sistemic. Modul în care se va finaliza, însă, are implicații care vor modela în mod semnificativ viitorul construct de așezare al ordinii globale. Aici putem regăsi miza majoră a conflictului ruso-ucrainian și a modului de gestionare a acestuia.

Pe parcursul ultimilor ani, au existat dezbateri extinse cu privire la necesitatea revizuirii parametrilor de organizare a ordinii internaționale, astfel încât să se găsească soluții pentru acomodarea agendelor de securitate ale marilor actori, dar și pentru a găsi opțiuni de gestionare în comun a marilor probleme și dosare de securitate globale [23]. Astfel de dezbateri nu au fost generate de războiul din Ucraina. Războiul, însă, a imprimat un caracter de

urgență, chiar dacă, în mod contradictoriu, pare să fi și redus dramatic opțiunile de găsire a unor soluții acceptabile și posibile.

Există un cvasi consens la nivel de experți că este exclusă o posibilă întoarcere la *status-quo-ul* dinainte și revenirea în logica „business as usual" între Rusia și Occident. Având în vedere amploarea agresiunii rusești, asistăm la un punct de ruptură fără precedent în ultimele decenii. Este relevant discursul premierului belgian, Alexander de Croo, susținut la Adunarea Generală a ONU: „Dacă astăzi lumea este mai puțin stabilă și mai puțin sigură, este pentru că unul dintre membrii fondatori ai Națiunilor Unite a călcat în picioare principiile integrității teritoriale și suveranității naționale și a declanșat un război care ne amintește de cele mai întunecate ore ale Europei" [24]. Indiferent de dinamica diplomației în gestionarea conflictului, decizia Rusiei de a recurge la forță în numele protejării intereselor de securitate este o schimbare fundamentală de paradigmă. Rusia a ales calea confruntării ca instrument de reconstruire a geografiei de putere continentale. Tocmai din acest motiv, modul de gestionare a conflictului va desena în mod semnificativ organizarea geografiei de securitate la nivel global. Este posibil ca liderul rus să nu fi gândit în termenii unei rupturi în perioada planificării operațiunii. În baza experiențelor anterioare, probabil că se aștepta la o victorie rapidă care i-ar fi permis, în fața unui Occident rămas paralizat, să-și impună agenda de revendicări prin intimidare și presiuni. Nu a anticipat capacitatea de rezistență a Ucrainei și schimbarea radicală a tipologiei de acțiune a Occidentului. Pe măsura escaladării conflictului și a angajării tot mai consistente a Occidentului în sprijinul Ucrainei, fractura s-a produs iremediabil. O astfel de ruptură este accentuată de o dublă presiune: pe de o parte, un eșec în Ucraina a devenit o amenințare existențială la adresa regimului putinist, iar, pe de altă parte, un succes al Rusiei va afecta profund postura de putere a Occidentului și, mai ales, a SUA la nivel global. Presiunea este la fel de mare atât la Kremlin, cât și la Washington și Bruxelles. Pentru SUA, modul de gestionare a crizei ucrainiene este de natură să genereze mesaje multiple și suprapuse. În primul rând, este vorba despre China. Modul în care Occidentul va rezista în fața ofensivei agresive a Rusiei va avea implicații directe asupra comportamentului și ambițiilor geopolitice ale Chinei. Dosarul Taiwan rămâne o piatră de încercare atât pe relația SUA - China, cât și în competiția care vizează așezarea geografiei de putere sistemice. În al doilea rând, este vorba despre credibilitatea alianțelor și a angajamentelor de apărare americane față de aliați și parteneri. Percepția asupra unei posibilie slăbiciuni sau intenții de acomodare din partea Washington-ului va genera un nivel de neîncredere și teamă, dificil de gestionat cu riscuri majore asupra coeziunii relației transatlantice. În al treilea rând, este imperativă prezervarea și apărarea valorilor și principiilor fundamentale ale ordinii internaționale. Folosirea forței sau amenințarea cu forța pentru modificarea granițelor este o linie roșie care nu poate fi acceptată decât cu riscul deschiderii unei zone incontrolabile de haos și dezordine internațională.

Ne aflăm într-un punct de inflexiune în care un compromis pare aproape imposibil de atins. Știm, în linii mari, ce vrea fiecare parte implicată - Rusia, Ucraina, Occident -, dar e dificil de evaluat cât de mult și ce anume este fiecare

dintre cei trei actori dispuși să cedeze într-o negociere de ansamblu. În prezent, pare că nu există nicio disponibilitate reală în această direcție. Este evident că, la un moment dat, va fi necesară găsirea unei platforme de discuții. În agrearea termenilor unei eventuale negocieri, NATO va trebui să răspundă la un set complicat de întrebări: ce este acceptabil pentru Ucraina?; ce este acceptabil pentru statele membre NATO care formează granița estică de expunere strategică față de Rusia?; ce este preferabil pentru restul Occidentului, inclusiv pentru SUA? Așadar, ce tip de construcție poate fi acceptabilă nu numai pentru Ucraina și Occident, dar, în egală măsură important, pentru Rusia?

La 21 septembrie 2022, președintele Putin a anunțat decizia privind mobilizarea parțială, care constituie „una dintre cele mai semnificative și riscante decizii politice pe care Putin a luat-o vreodată" [25]. Noile evoluții pot fi citite într-o dublă cheie: pe de o parte, pentru liderul rus, victoria a devenit o chestiune existențială, iar obținerea cu orice preț a acesteia readuce în discuție inclusiv riscul implicării componentei nucleare; pe de altă parte, prin decretarea mobilizării se urmărește creșterea presiunilor asupra Occidentului pentru a forța deschiderea de negocieri, dar cu menținerea ascendentului militar rusesc. Fiecare dintre cele două ipoteze poate fi luată în considerare, deși devine tot mai dificil de anticipat ce anume va prevala în calculele decidenților ruși. Două evoluții sunt cu deosebire periculoase în dinamica escaladării conflictului. Prima are în vedere creșterea nivelului de insecuritate a regimului de la Kremlin. Un Putin care se va simți amenințat poate ajunge în situația de a-și asuma riscuri majore, inclusiv de natură nucleară. Cea de-a doua are în vedere creșterea influenței grupării radical-naționaliste ruse care insistă pentru escaladarea războiului refuzând orice compromis. Din acest motiv, scenariul unei posibile înlăturări a lui Putin nu garantează și revenirea Rusiei la masa negocierilor.

Angajarea Rusiei în construirea securității europene rămâne o condiție definitorie pentru asigurarea stabilității și securității continentale pe termen lung. Faptul că Putin a împins la extrem limitele conflictului face, însă, deosebit de dificilă negocierea unui acord acceptabil care trebuie, însă, găsit la un moment dat. În ce condiții se va realiza acesta pare aproape imposibil de anticipat în acest moment. Teama față de aparența unei posibile înfrângeri sau pierderi a ridicat, în mod periculos, miza conflictului și a redus disponibilitatea pentru găsirea unui compromis. Situația a devenit cu atât mai complicată, având în vedere că indiferent care vor fi termenii compromisului, încrederea între Occident și Rusia, cel puțin Rusia condusă de Putin, nu mai există. Nivelul de ostilitate la care s-a ajuns va afecta tipologia relațională între cei doi actori pentru o lungă perioadă de timp.

Occidentul se află în fața unui test major cu o dublă miză: evitarea escaladării necontrolate a războiului și prezervarea ordinii internaționale liberale. Nu știm cum va arăta soluția la care se va ajunge, dar, în mod evident, modul de gestionare va marca postura de putere a Occidentului și poziționarea de ansamblu a acestuia și a SUA în ecuația de securitate globală.

28 septembrie 2022

[1] Address by President of the Russian Federation, 18 March 2014, http://en.kremlin.ru/events/president/news/20603
[2] ”Lasting security” in Europe can only be achieved with Russian help, Scholz says, 15.02.2022, https://www.france24.com/en/europe/20220215-lasting-security-in-europe-can-only-be-achieved-with-russian-help-chancellor-scholz-says
[3] “U.S. Says New Intelligence Shows Russian Plans To Create Pretext For Invading Ukraine”, 3 February 2022, https://www.rferl.org/a/ukraine-invasion-russia-fake-pretext/31685484.html
[4] Gorbachev’s vision for a ‚common European home’- archive, July 1989, 10 July 2019, https://www.theguardian.com/world/from-the-archive-blog/2019/jul/10/gorbachev-vision-for-a-common-european-home--july-1989
[5] Președintele rus a propus un plan axat pe cinci dimensiuni care să permită construirea proiectului *Greater Europe*: o comunitate a economiilor de la Vladivostok la Lisabona; o politică industrială comună; un complex energetic comun în Europa; cooperare, știință și educație; eliminarea barierelor pentru a permite contacte umane și de afaceri. Article by Prime Minister Vladimir Putin, “Russia and Europe: From an Analysis of Crisis. Lessons to a New Partnership Agenda”, published in the *Süddeutsche Zeitung* newspaper, 25 November 2010, http://archive.government.ru/eng/docs/13088/
[6] “From Lisbon to Vladivostok. Putin Envisions a Russia-EU Free Trade Zone”, 25 November 2010, https://www.spiegel.de/international/europe/from-lisbon-to-vladivostok-putin-envisions-a-russia-eu-free-trade-zone-a-731109.html
[7] În această logică s-a înscris și proiectul propus de președintele Medvedev în anii 2008-2009 intitulat „Tratatul privind Securitatea Europeană”/”European Security Treaty”, având ca obiectiv construirea „securității indivizibile” pentru toate popoarele de la Vancouver la Vladivostok. Cu alte cuvinte, înlocuirea arhitecturii de securitate europeană dominată de NATO cu una inclusivă, care să nu mai permită dominația unei singure puteri.
[8] În 1997, Rusia și NATO au negociat și semnat *Actul Fondator*, care viza crearea unei noi arhitecturi de securitate în care cele două părți să nu se mai considere adversari, ci parteneri. Textul acordului conținea două mențiuni cu deosebire importante: NATO nu are nicio intenție de a desfășura arme nucleare pe teritoriile noilor state membre; apărarea NATO nu necesită staționarea de forțe permanente substanțiale pe noile teritorii cu precizarea importantă „având în vedere în actualul mediu de securitate”. *Founding Act on Mutual Relations, Cooperation and Security between NATO and the Russian Federation* signed in Paris, France, 27 May 1997, https://www.nato.int/cps/su/natohq/official_texts_25468.htm
[9] Dmitri Trenin, ”Perspectives on Russia”, Council for Foreign Relations, April 12, 2017, https://www.cfr.org/event/perspectives-russia
[10] Pentru înțelegerea tiparului de comportament de securitate al Rusiei, vezi George Kennan, „Telegrama cea Lungă, 22 February 1946, https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/116178.pdf
[11] Benn Stell, „Planul Marshall. Zorii Războiului Rece”, traducere Petru Iamandi, Editura Litera, București, 2021, p. 39
[12] George Friedman, “When Russia prepared for the inconceivable. Thoughts in and around geopolitics”, *Geopolitical Futures*, 19 August 2022, https://geopoliticalfutures.com/when-russia-prepared-for-the-inconceivable/
[13] Article by Vladimir Putin ”On the Historical Unity of Russians and Ukrainians“, 12 July 2021, http://en.kremlin.ru/events/president/news/66181
[14] Fiona Hill and Angela Stent, “The World Putin Wants. How Distortions About the Past Feed Delusions About the Future”, *Foreign Affairs*, September/October 2022,

https://www.foreignaffairs.com/russian-federation/world-putin-wants-fiona-hill-angela-stent
[15] ”Agreement on measures to ensure the security of The Russian Federation and member States of the North Atlantic Treaty Organization”, https://mid.ru/ru/foreign_policy/rso/nato/1790803/?lang=en, 17.12.2021
[16] “Russia issues list of demands it says must be met to lower tensions in Europe”, https://www.theguardian.com/world/2021/dec/17/russia-issues-list-demands-tensions-europe-ukraine-nato, 17.12.2021
[17] “NATO chief says no plans to send combat troops to Ukraine if Russia invades”, 30 January 2022, https://www.reuters.com/world/nato-chief-says-no-plans-send-combat-troops-ukraine-if-russia-invades-2022-01-30/
[18] Full text of Vladimir Putin’s speech announcing ‘special military operation’ in Ukraine, https://theprint.in/world/full-text-of-vladimir-putins-speech-announcing-special-military-operation-in-ukraine/845714/, 24.02.2022
[19] John Lewis Gaddis, ”George F. Kennan: Am American Life”, Penguin, New York, 2011, p. 211
[20] John J. Mearsheimer, “Playing With Fire in Ukraine. The Underappreciated Risks of Catastrophic Escalation”, *Foreign Affairs,* 17 August 2022, https://www.foreignaffairs.com/ukraine/playing-fire-ukraine
[21] **“**John Mearsheimer on why the West is principally responsible for the Ukrainian crisis”, 19 March 2022, https://www.economist.com/by-invitation/2022/03/11/john-mearsheimer-on-why-the-west-is-principally-responsible-for-the-ukrainian-crisis
[22] Matthew C. Mai**,** “Could the War in Ukraine Have Been Stopped?”, *National Interest,* 20 September 2022, https://nationalinterest.org/feature/could-war-ukraine-have-been-stopped-204872 ; Fiona Hill and Angela Stent, “The World Putin Wants. How Distortions About the Past Feed Delusions About the Future”, *Foreign Affairs*, September/October 2022, https://www.foreignaffairs.com/russian-federation/world-putin-wants-fiona-hill-angela-stent
[23] Vezi și Graham Allison, „Capcana lui Tucidide. Mai pot evita SUA și China războiul?”, traducere: Ana Irina Ionescu, Corint, București, 2022
[24] Address before the United Nations General Assembly, 23 September 2022, https://www.premier.be/en/address-united-nations-general-assembly
[25] “What does Putin’s partial military mobilization mean for Russia and Ukraine?”, *Washington Post*, 21 September 2022, https://www.washingtonpost.com/world/2022/09/21/russia-partial-mobilization-putin-war-ukraine/

Chiril Gaburici

Prim-ministru al Republicii Moldova 2015
Membru al Centrului Internațional „Nizami Ganjavi”

Economist, om de afaceri și politician, Chiril Gaburici a îndeplinit funcția de prim-ministru al Republicii Moldova între 18 februarie și 22 iunie 2015. În perioada ianuarie 2018- iunie 2019, a îndeplinit funcția de ministru al Economiei și Infrastructurii al Republicii Moldova în Guvernul Pavel Filip.

A fost director al companiei de telefonie mobilă Moldcell (2008-2012), apoi, până în anul 2014, a avut funcția de director al companiei de telefonie mobilă Azercell, din Azerbaidjan. Din 2020 face parte din Consiliul Director al companiei petroliere Bemol, fiind ales și președinte al Consiliului.

În cadrul unei emisiuni la postul de radio „Vocea Basarabiei”, ex-deputatul liberal-reformator Valeriu Saharneanu a afirmat că Chiril Gaburici se trage dintr-un neam de armeni refugiați în Basarabia împreună cu Emanuel Mârzaian, cunoscut ca Manuc Bei, proprietarul cunoscutului han din București, unde au avut loc negocierile ruso-turce pentru stăpânirea Principatelor Române în anii 1811-1812.

„Cel mai probabil, copiii noștri vor moșteni de la noi o societate dezbinată în grupuri conflictuale. Vor moșteni o atmosferă socială prea încărcată cu mesaje de ură și cu prea puțin loc pentru omenie și cumsecădenie. Vor moșteni culturi sociale în care atacul la persoană e mai firesc decât respectul și ajutorul reciproc. Vor moșteni instituții media mai curând specializate în dezinformare și manipulare, decât în informare.”

Cum am ajuns aici?

Chiril Gaburici

Evenimentele din Ucraina sunt o consecință. Sunt o consecință a deficitului de dialog și de încredere reciprocă. Sunt o consecință a multor decizii egoiste, luate pe parcursul ultimilor 30 de ani, decizii care nu au luat în calcul toate opiniile și îngrijorările. Sunt o consecință a nedorinței de a accepta faptul că suntem diferiți, ne naștem și trăim în culturi sociale diferite, avem atitudini și viziuni diferite și facem alegeri diferite.

Acum, în partea noastră a lumii, e promovată intens opinia vinovăției exclusive a Federației Ruse de evenimentele din Ucraina. Însă, adoptarea acestei opinii nu ne va ajuta să înțelegem ce greșeli au comis în trecut elitele politice din ambele părți ale lumii, din Vest și din Est, și ce abordări ne-ar putea ajuta în viitor să prevenim asemenea consecințe dramatice.

Istoria omenirii este o istorie războaielor, care, practic, nu au contenit. Am învățat să transformăm războaiele în istorii despre eroi, eroism și măreție. Dar nu am învățat lecții din războaie și nu am căutat suficient de insistent mecanisme prin care să putem preveni eficient războaiele. Dimpotrivă, elitele politice au folosit războaiele pentru a-și consolida puterea, pentru a argumenta investițiile în instrumentele de asuprire și exploatare a societăților, inclusiv pentru a investi tot mai mult în arme tot mai distrugătoare. Progresul științific și dezvoltarea tehnologiilor au contribuit ca războaiele să devină tot mai distrugătoare și mai dramatice. În secolul XX omenirea a ajuns pe muchia existenței, mai ales la sfârșitul celui de-Al Doilea Război Mondial. Cele două războaie mondiale ale secolului XX au luat viețile a peste 70 milioane de oameni și au distrus sorțile altor sute de milioane. Armele noi au oferit oamenilor noi posibilități de nimicire și distrugere reciprocă. Participanții la războaie au folosit fără ezitare instrumentele noi de nimicire și se grăbeau să obțină altele, cu putere de nimicire și mai mare. Distrugerea și nimicirea reciprocă deveniseră obiective firești. Se părea că omenirea trebuia să învețe lecția, să înțeleagă importanța dialogului și a compromisului, și inadmisibilitatea războiului. După ce a fost creată arma nucleară, Albert Einstein a spus că nu poate prezice exact cu ce arme vor lupta oamenii în al treilea război mondial, dar în al patrulea sigur vor lupta cu pietre și cu bâte. Realitățile prezentului arată că nu am învățat aceste lecții.

În ultimii 30 de ani, omenirea a reușit un salt incredibil în progresul științific și dezvoltarea tehnologiilor. Industrializarea și automatizarea proceselor de producție, împreună cu globalizarea proceselor economice, au determinat o creștere impresionantă a eficienței productivității și a sporit esențial accesibilitatea mărfurilor și serviciilor. Ca rezultat a crescut nivelul de bunăstare

a oamenilor, practic în toate regiunile lumii. Însă, tot în această perioadă oamenii au poluat intens pământul, apele și aerul, iar modul nostru de viață și deprinderile de consum au determinat intensificarea încălzirii globale. Țările lumii nu au reușit să se mobilizeze pentru a răspunde eficient la încălzirea globală și pentru a opri procesul de poluare a solului, a aerului și apelor. Nu am găsit soluții eficiente pentru colectarea și procesarea deșeurilor solide.

În schimb, în ultimii 30 de ani, cele mai puternice țări ale lumii au investit circa 20 trilioane de dolari în dezvoltarea și producerea armelor. De obicei, numim aceste investiții drept „investiții în apărare". Prea rar ne gândim cât neadevăr e ascuns în această formulare. Omenirea investea trilioane de dolari în arme, în timp ce circa 300 de milioane de copii nu puteau merge la școală pentru că părinții lor nu au posibilitatea să le asigure nici setul minim de rechizite. Circa 800 milioane de oameni suferă zilnic de foame și circa 1 miliard de oameni nu au acces stabil la apă potabilă, iar lumea civilizată nu investește în apeducte și în alimente, ci în tancuri, rachete și avioane.

Chiar dacă dispunem de tehnologii informaționale avansate și avem acces la volume mari de date, încă nu prioritizăm rațional. Rațional înseamnă, de exemplu, că investițiile noastre nu sporesc amenințările de distrugere și de nimicire a omenirii. Rațional înseamnă că la baza priorităților noastre stau omenia, respectul reciproc și intenția de a ajuta alți oameni. Rațional înseamnă că scopul nostru este pacea și buna înțelegere, nu confruntarea și războiul.

Investițiile în arme și armate nu sunt raționale în aceste sensuri. Creșterea bugetelor pentru apărare a presupus, întotdeauna, dezvoltarea capacităților de atac și presiune și reflectă un nivel înalt de neîncredere reciprocă. Creșterea cantității armelor și a potențialului lor de nimicire nu poate determina îmbunătățirea nivelului de încredere reciprocă. Dezvoltarea armelor e o cale greșită. Dialogul cu pistoalele pe masă alimentează neîncrederea reciprocă și generează ură. Pace și înțelegere caută, de obicei, cei neînarmați.

Între timp, omenirea se confruntă cu probleme cu adevărat globale și foarte complexe, probleme care pot fi soluționate numai prin cooperare globală eficientă și onestă: stoparea fenomenului încălzirii globale; reducerea nivelului de poluare a solului, a apelor și aerului; rezolvarea problemei miliardelor de tone de deșeuri solide împrăștiate, care contaminează zeci de mii de kilometri pătrați de terenuri; creșterea suprafeței pădurilor în zonele care au fost intens despădurite în ultimele decenii. Sunt probleme care pot fi soluționate doar prin cooperare globală. Lista poate fi completată cu alt subiect, care generează tensiuni globale tot mai acute: accesul egal la resursele naturale și folosirea lor rațională. Omenirea se confruntă cu probleme serioase, care pot fi rezolvate numai de oameni responsabili și prin abordări serioase. Ca niciodată avem nevoie dialog și cooperare. Avem nevoie de planuri de acțiune comună și de conștientizarea obligativității de a ne implica în aceste planuri. Țările dezvoltate au datoria să susțină cel mai mult proiectele comune, pentru că anume cei mai bogați au contribuit cel mai mult la poluare și la încălzirea globală.

Ce urmează?

E mare păcat că, după atâtea experiențe pline de dramatism, omenirea a ajuns din nou pe calea războiului. De fapt, trebuie să recunoaștem că niciodată războaiele nu au fost pornite de popoare. Învățătorii, medicii, cercetătorii și inginerii din Rusia găsesc ușor un compromis cu colegii lor din Ucraina, Germania, România sau SUA. Oamenii de afaceri din toate țările lumii ne arată exemple de cooperare reciproc respectuoasă și avantajoasă, ei au fost locomotiva globalizării proceselor economice. Toate războaiele au fost rezultatul deciziilor luate de elitele politice, al ambițiilor lor de a-și crește influența și al spiritului lor exagerat de competiție. Popoarele nu au fost niciodată întrebate în privința deciziilor care puteau duce la război. Popoarele doar au suportat costurile dramatice ale războaielor, au plătit cu viața, cu sănătatea și cu bunăstarea.

Ce e mai important: pacea sau dreptatea?

Această întrebare aprinde și azi spiritele pe culoarele politice. Opinia societăților referitoare la această polemică, fără îndoială, ar fi diferită de opinia elitelor politice. În special dacă ar fi discutate toate aspectele și consecințele posibile ale deciziilor.

Evenimentele din Ucraina fac parte din acest lanț logic. Acest conflict este o consecință a competiției înarmării și dezvoltării armelor, a competiției în dominarea geopolitică și crearea alianțelor cu potențial puternic de atac. Termenul „apărare", în contextul actual, presupune o mare putere de atac. Prea des ne apărăm prin amenințare. Pas cu pas, decizie cu decizie, acțiune cu acțiune, toate au contribuit la trecerea de la statutul de oponenți la statutul de dușmani. Conflictul din Ucraina a determinat deja decizii de creștere a investițiilor în dezvoltarea și producerea armelor, evident sub umbrela termenului „apărare". Elitele politice au renunțat ușor la creșterea investițiilor în educație, în sănătate, în dezvoltarea infrastructurilor social-economice și în protecția mediului, prioritizând investițiile în arme și armate. După estimările unor specialiști, suma cheltuielilor pentru apărare în 2022 se va ridica la 4 trilioane de dolari. În 2021, circa 828 milioane de oameni au suferit de foame. Peste 2,3 miliarde nu au avut posibilitatea să se alimenteze suficient. Peste 600 milioane de locuitori ai Africii, 48% din populația continentului, nu au acces la servicii de sănătate. Anual, câte 15 milioane de oameni completează lista celor aflați sub pragul sărăciei. 4 trilioane de dolari e o sumă de 14 ori mai mare decât PIB-ul României din 2021. Sau de 292 ori mai mare decât PIB-ul Republicii Moldova. Mai pot fi aduse mii de cifre care vor indica cât de irațional consumă omenirea resursele și energia.

Oamenii au fost, sunt și vor fi diferiți. Popoarele au fost, sunt și vor fi diferite. Vor exista diferențe între state, vor exista abordări diferite, valori și principii diferite. Vor exista țări mai democratice și mai puțin democratice.

Vor exista țări în care presa va fi mai liberă, mai responsabilă și mai obiectivă. Și vor exista state în care presa va juca mai mult rolul instrumentului de dezinformare și manipulare. Dar nu va exista un model perfect de organizare și administrare, care nu va produce erori și ar satisface toată lumea. Nu va exista materie pură, omul nu e capabil, încă, să construiască ceva perfect. E o realitate, care trebuie acceptată.

Noi nu putem schimba trecutul și puțin putem schimba prezentul. Dar deciziile noastre de azi, atitudinea noastră unii față de alții pot crea oportunități pentru a construi o societate globală mai echilibrată, în care oamenii și popoarele cooperează mai eficient, în cadrul mai multor proiecte de interes comun, regional sau global. Cred în puterea dialogului reciproc respectuos, chiar și în cele mai dificile situații. Trebuie să devenim mai toleranți unii față de alții, față de alte modele de organizare și alte comportamente.

Trebuie să ne gândim azi la moștenirea care o vom lăsa copiilor noștri. Nu e cazul moștenirii personale, ci al moștenirii publice. Azi lucrurile arată trist. Cel mai probabil, copiii noștri vor moșteni de la noi o societate dezbinată în grupuri conflictuale. Vor moșteni o atmosferă socială prea încărcată cu mesaje de ură și cu prea puțin loc pentru omenie și cumsecădenie. Vor moșteni culturi sociale în care atacul la persoană e mai firesc decât respectul și ajutorul reciproc. Vor moșteni instituții media mai curând specializate în dezinformare și manipulare decât în informare. Chiar și democrațiile avansate nu reușesc să combată eficient aceste abateri periculoase de la principiile fundamentale. Copiii noștri vor moșteni o planetă înecată în conflicte și prea încărcată cu armament nemaipomenit de distrugător, armament care poate distruge omenirea și planeta în câteva zeci de minute. Vor moșteni o planetă poluată, cu miliarde de tone de deșeuri solide aruncate aiurea, cu un proces de încălzire globală pierdut de sub control.

Cu toții avem ce învăța din trecut, cu toții putem fi mai buni și nimeni nu e perfect. Trebuie să renunțăm la rolul de judecător și să îmbrățișăm rolul de parteneri. Politica trebuie privită ca artă a dialogului reciproc respectuos și identificării compromisului, nicidecum altfel. Trebuie să învățăm arta dialogului. Trebuie să devenim o echipă globală, unită de obiective comune. Cred că în această direcție trebuie acum să ne concentrăm căutările.

25 august 2022

Constantin Hlihor
Universitatea Națională de Apărare „Carol I”

Este specialist în istoria secolului XX, geopolitică și istoria relațiilor internaționale, conducător de doctorat în cadrul Școlii Doctorale a Universității Naționale de Apărare „Carol I” (din 2003), fost decan al Facultății de Istorie a Universității Creștine „Dimitrie Cantemir” (2010-2015) și director al Centrului de Cercetări de Istorie Națională și Universală din cadrul Facultății de Istorie a Universității Creștine „Dimitrie Cantemir” (2010-2018).

Între anii 2001 și 2003, Constantin Hlihor a fost membru al Grupului de Studiu „Viitorul NATO” al Consorțiului Parteneriatului pentru Pace al Academiilor și Institutelor pentru Studii de Securitate, iar între 2002 și 2005, membru al Grupului de Studiu pentru Stabilitate și Securitate în Balcani al aceluiași consorțiu.

Membru al boardului editorial „Science Publishing Group System”, membru al Centrului de Studii Euroatlantice al Universității din București, membru în Consiliul Științific al Muzeului Marinei Militare, membru în Consiliul Științific al revistei „Document” - Arhivele Militare, membru al ENRS (Academic Council of European Network Remembrance and Solidarity, Constantin Hlihor este autorul a 17 cărți și a peste 150 de articole și studii, dintre care amintim: „Istorie și geopolitică în Europa secolului XX” (2001); „Geopolitica și geostrategia în analiza relațiilor internaționale contemporane. Considerații teoretice și metologice” (2005); România: căderea comunismului și nașterea democrației.1989-2000 (2006); „Politica de securitate în mediul internațional contemporan. Domeniul energetic” (2008); „Geopolitica. De la clasic la postmodern” (2011); „Armata Roșie în România” (2012); „România și șocurile geopolitice ale Războiului Rece” (2016); „Revoluție și tranziție la români într-un secol scurt.1918-1989” (2017); „Decembrie 1989 prin ochii tinerilor militari de atunci” (2019).

Este Doctor Honoris Causa al Universității „Ovidius” din Constanța.

„La sfârșitul acestui conflict lumea politică internațională nu va mai fi aceeași din punct de vedere al regulilor, valorilor și normelor morale, etice care vor guverna relațiile dintre actorii clasici statali, dar și non clasici (corporații financiare, comerciale, industriale, organizații politice și nonguvernamentale). Este posibil ca instituțiile care au jucat rol de arbitru și reglementare în politica internațională, în special ONU să se schimbe sau să apară altele noi. Așa s-a întâmplat după fiecare conflict major din istoria contemporană.”

Criza ucraineană. De la un război local la o confruntare globală pentru securitate, stabilitate și păstrarea/schimbarea ordinii internaționale

Constantin Hlihor

Introducere

Actuala criză din Ucraina este o consecință a modului cum s-a încheiat confruntarea dintre Est și Vest în Războiul Rece. În primii ani post-Război Rece, spațiul fost sovietic și cel al statelor fost socialiste a intrat în era unor profunde transformări politice, economice, sociale și de securitate, dar și a unor reconfigurări geopolitice în logica noii ordini internaționale, bazată pe viziunea și valorile occidentale. Reacția liderilor de la Moscova a fost în acord cu noile realități, dar și cu unele percepții care, în timp, s-au dovedit a fi eronate. Au acceptat realitatea dispariției sferelor de influență create în epoca ordinii internaționale bipolare, dar au crezut că statele desprinse din fostul imperiu „nu vor merge nicăieri, oricum se vor întoarce la noi" [1] .

Observând tendința majorității statelor fost sovietice de a se integra în spațiul euro-atlantic, Rusia a schimbat registrul politic de acțiune în spațiul post-sovietic ca o condiție absolut necesară pentru „revenirea Rusiei la statutul de mare putere și pentru a-i asigura dezvoltarea stabilă și progresivă" [2] . Din acest moment, Moscova a început să conteste organizarea lumii post-Război Rece și să manifeste atitudini și comportamente specifice unei mari puteri emergente. Atitudinea Rusiei față de statele desprinse din fostul imperiu sovietic a reflectat convingerea liderilor ruși că există doar câteva „mari puteri", care sunt „state cu adevărat suverane", iar majoritatea acestor state nu sunt „cu adevărat suverane" și pot fi tratate în raport de interesele sale de mare putere [3]. În această logică, încă din anii 90, Moscova a înființat organisme supranaționale pentru a influența comerțul, politica externă și securitatea statelor din ceea ce Kremlinul definește a fi „străinătatea sa apropiată" [4]. Controlul străinătății apropiate este cheia pentru asigurarea viziunii Rusiei despre sine ca o mare putere într-o lume multipolară [5]. În ciuda acestor ambiții, Kremlinul n-a reușit să dezvolte o „putere soft" care să contrabalanseze puterea de atracție a Occidentului și astfel să conducă la „renașterea" sferei sovietice de influență. Puterea soft a Occidentului, bazată pe o economie de piață și libertatea de a alege reprezentanții politici, a ajuns în mod firesc să concureze cu capitalismul corupt al Rusiei. Occidentul a acționat în spațiul fost sovietic pentru a fi construite instituții democratice care să contribuie la

integrarea acestuia în „comunitatea euroatlantică". Rusia a perceput acțiunea ca un mijloc de expansiune în regiune [6] ceea ce, în opinia specialiștilor, a plasat acest stat într-o profundă dilemă de securitate [7]. Astfel că, în primii ani ai secolului XXI, „Federația Rusă nu putea decât să numere pagubele geopolitice, văzând cum noul său „cordon sanitar" se micșorează în jurul granițelor sale" [8].

În aceste condiții, Uniunea Europeană, prin politica sa de integrare a fostelor state socialiste, și NATO, prin extinderea spațiului de securitate, s-au apropiat direct de granițele spațiului post-sovietic. „Străinătatea apropiată" europeană a Rusiei a devenit o zonă specială de contact între Rusia, pe de o parte, și NATO și UE, pe de alta [9]. Din acel moment, Uniunea Europeană și NATO au început să ducă o politică mai activă în spațiul post-sovietic, considerându-l o zonă de interes. Prin lansarea *Parteneriatului Estic,* care a vizat „europenizarea" vecinilor Rusiei pe baza răspândirii sistemului de „valori europene comune", prin stimularea în aceste țări a reformelor politice și economice și integrarea lor sub umbrela de securitate NATO, aceste instituții au devenit rivali geopolitici în viziunea liderilor de la Moscova.

La Moscova s-a conturat percepția că Rusia va fi înconjurată de state ostile și că Occidentul va încerca să stimuleze o schimbare de regim și în Rusia. Rezultatul a fost modificarea comportamentului pe care l-a avut în raporturile internaționale până în anul 2000. Războiul ruso-georgian din 2008 și anexarea Crimeii în 2014 au marcat un punct de cotitură al Moscovei în afirmarea intereselor sale în fostul spațiu sovietic. A urmat testarea reacției marilor puteri occidentale și în alte zone de interes strategic cum au fost continentul african, America de Sud și Centrală. Percepția unei părți importante a leadership-ului rus, dar și a unor analiști a fost că schimbarea produsă a dus la eșecul „revoluțiilor colorate în Azerbaidjan și Kazahstan în 2005, în Belarus în 2006 și 2010, la victoria lui Viktor Ianukovici la alegerile prezidențiale din Ucraina din februarie 2010" [10]. Această iluzie s-a sfârșit odată cu revoluția Euromaidan din Ucraina (2014). Rusia neavând un potențial de putere soft, pe măsura celor ale democrațiilor occidentale, n-a putut contracara sprijinul acordat Kievului pentru drumul său euroatlantic. Succesul și fermitatea Occidentului de a împiedica realizarea de către Moscova a proiectul său de revenire la statutul de mare putere și de realizare a proiectului geopolitic „eurasiatic" a fost un semnal de alarmă puternic pentru Vladimir Putin și echipa sa în ceea ce privește interesele în Ucraina [11], iar rivalitatea geopolitică s-a ridicat pe o cotă superioară a confruntării. Moscova dorea o „sferă de influență" rusă, Bruxelles o „vecinătate europeană", iar Washington-ul o parte a „comunității euroatlantice". Aceste proiecții geopolitice se referă nu numai la interesele economice, financiare și militare ale marilor jucători strategici aflați în competiție, ci și la normele, valorile și actorii care ar trebui să influențeze regiunea.

Prin urmare, s-a dezvoltat în această regiune a lumii un joc cu sumă nulă în care Ucraina, cel mai semnificativ pion geopolitic din perspectiva resurselor și a poziției sale geostrategice, a devenit o cheie a rivalității dintre Est și Vest, cu reverberații profunde în ceea ce specialiștii definesc a fi *Sudul global*. Din această perspectivă, Nadia Alexandrova-Arbatova consideră con-

fruntarea dintre Est și Vest din Ucraina drept „primul conflict direct între strategiile regionale diferite ale Rusiei și ale UE" [12]. Până în 2012-2013, atât Moscova, cât și marile puteri occidentale făceau presiuni asupra Ucrainei să facă alegerea „ori/sau". Niciuna dintre părțile aflate în rivalitate geopolitică în acest spațiu n-a încercat să găsească o cale prin care Ucraina însăși să poată beneficia de ambele opțiuni și să facă alegerea [13].

Liderii ucraineni care s-au aflat la conducerea țării, după anul 2014, au decis să meargă spre integrarea euroatlantică indiferent de prețul plătit. Reacția Moscovei a fost în concordanță cu sindromul *fratelui mai mare,* care s-a manifestat atât de des în politica rusă, acela al refuzului Moscovei de a lua în considerare pe deplin trăsăturile specifice, interesele naționale ale noilor state" [14]. Conducerea statului rus a decis că este pregătită să-și apere „sfera intereselor privilegiate" [15] cu toate mijloacele de care dispune, inclusiv cele de tip hard power cu precădere arsenalul militar. Acest lucru, desigur, arată că Rusia nu și-a depășit complet trauma post-imperială. Dimpotrivă, „pretențiile privind statutul de mare putere sunt acum articulate la Kremlin mai clar și mai consecvent decât oricând" [16].

Astfel s-a ajuns ca, de la anexarea peninsulei Crimeea din 2014, Ucraina să intre în era unui conflict care poartă toate trăsăturile unui *proxy war*. Acesta s-a desfășurat până în februarie 2022 prin utilizarea atât a mijloacelor soft power, cât și a celor hard, iar după această dată s-a trecut la violența specifică războaielor clasice pe două paliere diferite: cel al confruntării ruso-ucrainene și cel al rivalității geopolitice Est-Vest. Consecințele acestui *proxy war* se vor manifesta în plan *local,* pentru că vizează arhitectura granițelor din regiunea extinsă a Mării Negre, în cel *regional,* deoarece va avea impact asupra mediului de securitate de pe continentul european și, nu în ultimul rând, în cel *global,* deoarece vizează ordinea politică internațională.

Conflictul din Ucraina, un război prin procură?

Războiul din Ucraina, în forma sa clasică, a intrat în cea de-a șaptea lună fără să apară semnele unui sfârșit. Miza nu este doar cea a unui război local pentru o „nouă arhitectură" a granițelor dintre Rusia și Ucraina. A fost încă de la începuturile sale un conflict dintre Est și Vest ce se încadrează în tipologia războaielor desfășurate între Uniunea Sovietică și Statele Unite ale Americii pe timpul Războiului Rece. Primii care au lansat această idee a unui *proxy war* în spațiul public au fost liderii ruși. În percepția lor „Occidentul colectiv a ridicat miza în dorința sa de a obține „înfrângerea strategică" a Rusiei" [17]. Ministrul de externe rus Serghei Lavrov a susținut, în mai 2022, că „Occidentul a declarat „război total", nu doar Rusiei, ci „întregii lumi ruse" [18]. Nikolai Patrușev, șeful Consiliului de Securitate, a declarat în aceeași perioadă că „războiul este o încercare a Occidentului de a influența valorile spirituale și morale ale Rusiei, cu scopul de a opri și, în cele din urmă, distruge Rusia" [19]. Liderii occidentali au calificat aprecierea drept o retorică specifică propagandei de război și a operațiunilor de influențare strategică.

Dincolo de retorica de propagandă, au apărut și studii ale unor ana-

liști și specialiști ai relațiilor internaționale care au ajuns la concluzia că acest conflict nu este unul de tip clasic dintre două state sau coaliții de state, ci un război prin procură. Analistul și geopoliticianul rus Dmitri Trenin consideră că „declanșarea operațiunii militare ruse din Ucraina a dus la un *război proxy* între Moscova și Washington". Între timp, relația deja dezbinătoare dintre SUA și China a devenit vizibil tensionată în timpul vizitei recente în Taiwan a președintelui Camerei Reprezentanților SUA, Nancy Pelosi. Noul concept strategic al NATO, adoptat în iunie anul trecut la Madrid, descrie Rusia drept cea mai importantă și directă amenințare, iar China, pentru prima dată, ca o provocare pentru interesele, securitatea și valorile occidentale. Drept urmare, comunitatea internațională s-a apropiat vizibil de o împărțire în stilul Războiului Rece între două părți într-o rivalitate crescândă pentru ordinea mondială [20].

Sunt puțini liderii și analiștii occidentali care definesc agresiunea Rusiei asupra Ucrainei ca fiind un război din categoria celor purtate prin procură/ *proxy war*. Într-un discurs adresat colegilor de partid din Appenzell Ausserrhoden, ministrul elvețian al Finanțelor, Ueli Maurer, a definit războiul din Ucraina drept „un război prin procură/proxy war între Vest și Est, între statele NATO și Rusia: este o luptă pentru dreptul la putere, care se poartă pe spatele Ucrainei. Lumea riscă să fie divizată așa cum era înainte de căderea Zidului Berlinului" [21]. Fostul secretar de stat și cunoscut analist a politicii internaționale Henry Kissinger, într-un interviu acordat unui ziarist de la *Der Spiegel,* afirma: „În problema Ucrainei, un aspect al situației militare este că două grupuri nucleare duc un război convențional pe teritoriul unui stat terț, care, desigur, are multe arme de la noi" [22].

În spațiul românesc, opinia că suntem martorii unui război prin procură este avansată de profesorul Adrian Severin, fost ministru de externe și fost președinte al Adunării Parlamentare a OSCE, calitate în care a cunoscut foarte bine crizele fostului spațiu sovietic, inclusiv a celui ucrainean. Într-un recent studiu, Adrian Severin avansează câteva scenarii și consecințele geopolitice pentru cazul în care unul dintre acestea ar deveni realitate. Un prim scenariu este cel optimist, care s-ar potrivi cu viziunea lui Zbigniew Brzezinski din *Marea Tablă de șah*, în care marile puteri euroatlantice ar fi victorioase împotriva Rusiei pe teritoriul ucrainean. Adrian Severin crede că această posibilitate ține doar de domeniul retoricii, deoarece un asemenea obiectiv nu este esențial „pentru apărarea valorile noastre (euroatlantice) și securitatea noastră (a UE și a statelor membre ale NATO)" [23]. NATO nu devine mai puternică dacă Ucraina este admisă în alianță. Analistul se bazează pe observația că „pe timpul Războiului Rece, SUA având conducerea și sprijinul unei alianțe Nord-Atlantice cu mult mai mici decât este aceasta astăzi, s-a descurcat satisfăcător cu o URSS mult mai puternică, aflată în fruntea Pactului de la Varșovia. De ce nu ar putea-o face și astăzi în concurență cu o Rusie mult mai slabă, chiar și fără sprijinul Ucrainei, în condițiile în care NATO s-a extins până în vecinătatea imediată a frontierei ruse?" [24] Dacă privim retrospectiv la ceea ce s-a întâmplat pe continentul european după Pacea de la Paris-Versailles din 1919-1920, când învingătorii au impus acordul fără să țină seama de interesele învinșilor, atunci poate fi înțeleasă aprecierea profesorului Adrian Severin că

„victoria Occidentului în războiul din Ucraina, și plasarea Ucrainei în tabăra învingătorilor Rusiei, nu aduce, pur și simplu, securitatea în regiunea Mării Negre, dacă aceasta nu este urmată de un tratat de pace acceptabil tuturor, învinși și învingători, și garantat de un sistem regional de echilibru al puterilor" [25]. Personalități lucide, inclusiv din tabăra învingătorilor din Primul Război Mondial cum au fost mareșalul Foch și omul politic sud-african Jan Christian Smuts [26], au atras atenția că pacea pe continentul european va dura până când învinșii vor termina preparativele de reînarmare. Din păcate, au avut dreptate! Un alt scenariu avansat de Adrian Severin este cel al „unei „înfrângeri" a Occidentului în Ucraina. Chiar dacă înfrângerea nu va fi una tactică, ea poate fi una strategică. Ceea ce este și mai rău" [27]. Scenariul pentru care pledează analistul român este cel al unei înțelegeri în care interesele geostrategice și geopolitice ale marilor puteri în această parte a lumii să fie satisfăcute în așa fel încât nici una dintre părți să nu aibă percepția unui înfrânt. „Pentru securitatea și stabilitatea Mării Negre ursul sătul, iar nu ursul flămând este soluția optimă. O Rusie ale cărei interese geostrategice sunt satisfăcute la un nivel rezonabil este o garanție de securitate superioară celei reprezentate de o Rusie revizionistă, cu degetul permanent pe trăgaci" [28].

Desigur că poate fi continuată prezentarea și a altor scenarii însă, dacă aruncăm o privire la istoria celei de-a doua jumătăți a secolului trecut, ea ne arată că niciunul dintre războaiele desfășurate prin procură n-a avut un final anticipat de analiști sau de experți în relațiile internaționale/polemologie. Războiul din Ucraina nu este un fenomen nou și nici singular în istoria recentă a relațiilor internaționale [29].

După încheierea Războiului Rece, în diferite regiuni ale lumi au avut loc o serie de războaie proxy. În Siria, Rusia și Iranul sprijină guvernul, iar Turcia și Occidentul, diferite grupări paramilitare care se opun acestuia în funcție de interesele pe care le au în zonă. În Yemen, Statele Unite susțin eforturile Arabiei Saudite de a limita influența iraniană. În Irak, o serie de organizații paramilitare/miliții sunt susținute de diferiți actori pentru a-și menține influența în zonă [30] și exemplele ar putea continua. Deși în teorie războiul prin procură „este în general inadmisibil și numai în mod excepțional permis din punct de vedere moral și admis numai atunci când sunt în joc drepturile omului" [31], în practica politică internațională acest tip de conflict apare când marile puteri, din rațiuni diferite, evită o confruntare directă în promovarea propriilor interese și se folosesc de un stat „sponsorizat" pentru a le materializa. Profesorul și cercetătorul în studii de securitate de la Institutul de Studii Strategice al Colegiului de Război al Armatei SUA, C. Anthony Pfaff consideră că, din perspectiva SUA, fenomenul de proxy war în conflictul ucrainean a apărut în momentul în care secretarul american al Apărării Lloyd Austin „a făcut public scopul Washington-ului (dacă nu al NATO) de a se ajunge la „o Rusie slăbită" [32]. În acest mod, oficialul american a introdus un potențial interes divergent al SUA în raport cu cel al Ucrainei, sugerând că „simpla restabilire a suveranității ucrainene nu este jocul final" [33].

Încercarea ulterioară a președintelui Joe Biden de a atenua afirmația lui Lloyd Austin, în sensul că SUA își doresc un stat ucrainean democratic și

independent [34], n-a schimbat esența conflictului. Este evident că interesele occidentale și cele ucrainene în actualul război nu coincid în totalitatea lor. De exemplu, interesul de a slăbi/învinge Federația Rusă este același și pentru SUA și pentru Ucraina. Pentru a atinge acest obiectiv, liderii ucraineni au cerut echipamente și tehnologie adecvată pentru a putea lovi în adâncime teritoriul rusesc [35]. SUA și NATO au evitat să satisfacă această cerere pentru a nu se ajunge la o confruntare directă cu Moscova. Dacă, într-adevăr, în Ucraina are loc un război prin procură/proxy, atunci consecințele sale vor fi, în primul rând, un rezultat al negocierilor dintre marile puteri și vor viza arhitectura noii ordini internaționale și, în plan secund, aranjamentele locale privind granițele și securitatea locală și regională. Din această perspectivă, la sfârșitul acestui conflict, lumea politică internațională nu va mai fi aceeași din punct de vedere a regulilor, valorilor și normelor morale, etice care vor guverna relațiile dintre actorii clasici statele, dar și non clasici (corporații financiare, comerciale, industriale, organizații politice și nonguvernamentale etc.). Este posibil ca instituțiile care au jucat rol de arbitru și reglementare în politica internațională, în special ONU, să se schimbe sau să apară altele noi. Așa s-a întâmplat după fiecare conflict major din istoria contemporană.

După fiecare conflict major, de regulă, învingătorii au imaginat și au impus lumii o formulă de organizare a păcii care, la rândul ei, a determinat o arhitectură a granițelor și a generat o suită de instituții politice și politico-militare care să asigure securitatea și pacea internațională. Analizând modul cum s-a construit ordinea internațională, istoricul Gheorghe I. Brătianu ajungea la concluzia că în istoria universală „două sunt formulele pe care le vom întâlni din timpurile cele mai vechi până în pragul actualității“ [36]. Acestea au alternat în funcție de filozofia care a dominat la un moment dat principiile și normele acceptate pentru comportamentul statelor în relațiile internaționale. Definind cele doua formule, Gheorghe I. Brătianu aprecia ca „una este formula organizării păcii prin ierarhie, prin precumpănirea, mai mult sau mai puțin accentuată, mai mult sau mai puțin radicală, a unei puteri, a unui stat, cealaltă este formula organizării păcii prin federațiune, prin înțelegere între mai multe state, între mai multe puteri care caută pe un principiu de paritate să organizeze viața popoarelor“ [37]. Războiul din Ucraina arată că politica internațională a ajuns într-un punct în care formula organizării ordinii internaționale prin federațiune pare a fi fost depășită.

Ordinea internațională post-conflict. Ucraina 2022: conservare, reformare sau înlocuire?

Arhitectura lumii politice internaționale în următorii ani va fi în funcție „de *când* se termină și de *cum* se termină războiul din Ucraina” [38]. Analiștii, atât cei din Vest, cât și cei din Est, avansează unele scenarii și posibile evoluții ale ordinii internaționale post-conflict în funcție de paradigma teoretică așezată la baza analizei și de spațiul cultural și spiritual din care aceștia provin.

Profesorul Stephen M. Walt nu împărtășește viziunea acelor analiștii

care consideră că „sfârșitul războiului din Ucraina va avea un efect profund asupra stării mai generale a politicii mondiale". Ei văd războiul ca un moment decisiv, o bifurcație uriașă în drum și consideră că acesta va fi, mai degrabă, un eveniment care anunță sfârșitul scurtului *moment unipolar* (1993-2020), când Statele Unite au fost singura superputere autentică a lumii, și o revenire la modelele politicii mondiale care au fost temporar suprimate în scurtul timp de primat al SUA" [39]. Profesorul Sven Biscop de la Universitatea din Gent consideră că războiul din Ucraina a adus scena politică internațională într-un moment de răscruce și avansează două scenarii posibile. Unul dintre acestea ar fi putut fi cel a unei noi ordini bipolare, dacă China ar fi sprijinit Rusia la fel cum Uniunea Europeană și SUA au sprijinit Ucraina. „Acesta ar fi fost un punct de basculantă pentru politica internațională. Lumea s-ar fi prăbușit din nou în două blocuri rivale: europenii și americanii împotriva rușilor și chinezilor, Ucraina fiind primul câmp de luptă al unei confruntări bipolare din secolul XXI" [40]. Cel de-al doilea scenariu posibil privind ordinea internațională, în opinia profesorului Biscop, are ca punct de plecare modul cum s-au poziționat actorii scenei politice internaționale față de războiul din Ucraina, în general, și de modul cum au răspuns la îndemnul SUA și ai aliaților lor de a impune sancțiuni Rusiei. „Reacția diferitelor puteri la războiul de agresiune al Rusiei împotriva Ucrainei confirmă astfel că ne aflăm într-o lume multipolară. Există mai multe puteri, dintre care unele cooperează mai mult între ele decât cu altele, dar în cele din urmă fiecare putere își urmează propriul curs către fiecare dintre celelalte puteri în lumina propriilor interese" [41].

Din perspectiva rusă, analistul Andrei Kortunov, director-general al Consiliului Rus pentru Afaceri Internaționale (RIAC) avansează „trei scenarii despre cum se va încheia operațiunea militară specială a Rusiei pe teritoriul Ucrainei, unde fiecare rezultat ar avea consecințe geopolitice uriașe" [42]. Interesant este că, în cele trei variante preconizate, Kortunov nu anticipează o victorie a Rusiei în acest proxy war. În primul rând, se referă la cea mai rea variantă pentru ruși, aceea ca Moscova să fie învinsă decisiv. În acest caz „ordinea internațională ar reveni la momentul unipolar, în ciuda opoziției Beijingului față de o astfel de dezvoltare. Occidentul ar putea să „îmblânzească" și să „domesticească" Rusia post-comunistă și, apoi, să crească presiunea asupra Chinei" [43]. O altă variantă pe care o întrevede Kortunov este cea a unui compromis politic imperfect, dar reciproc acceptabil între Moscova și Kiev pe de o parte, și între Rusia și Occident, pe de alta. Acest compromis „ar putea fi urmat de un altul mai important între Occident și China. Ar fi continuarea lui logică. În această variantă s-ar putea schimba lumea internațională și ar fi posibilă reforma ordinii mondiale (reconstrucția sistemului ONU, modernizarea normelor de drept internațional public, restructurarea unor instituții internaționale cum ar fi FMI, OMC etc.)" [44]. Varianta a treia imaginată de Kortunov este cea în care se găsesc beligeranții după șase luni de la intervenția militară rusă. Ambele părți continuă să creadă că pot obține decizia pe câmpul de luptă și nu vor accepta negocierile pentru a se pune capăt conflictului. Aceasta va intra „în algoritmul deja familiar de „escaladare - uzură a părților - un armistițiu șocant - acumulare de forțe - o nouă escaladare" [45].

În acest caz, analistul rus crede că poate apărea prăbușirea finală a sistemului internațional modern. Instituțiile internaționale globale și regionale ineficiente își vor pierde în sfârșit rolul în politica mondială, cursa înarmărilor se va accelera brusc, va începe o reacție în lanț de proliferare a armelor nucleare, conflictele regionale vor începe să se înmulțească și terorismul internațional va înflori. Astfel de schimbări vor duce la instabilitate generală și chiar la haos în următorii ani și abia mai târziu, prin această instabilitate și haos, vor începe să pătrundă germenii unei noi ordini mondiale [46].

După șase luni de conflict niciunul dintre scenariile prezentate nu pare a trece granița din sfera posibilului în cea a realității politice internaționale. Problema schimbării actualei ordini internaționale a apărut cu mult timp înaintea actualului război din Ucraina. Invazia rusă din februarie 2022 a intensificat această competiție. Consecințele viitoare pentru ordinea internațională nu sunt foarte clare pentru mulți analiști [47]. Succesele obținute în ultimele decenii de unele state în domeniul economic, financiar și în modernizarea arsenalului militar, în special de China, au determinat pe liderii lor să perceapă o modificare a ecuației de putere la nivel regional și global în defavoarea Occidentului. Referindu-se la acest aspect, unul dintre cei mai apreciați teoreticieni ai relațiilor internaționale, Robert Kagan, aprecia, cu mai bine de un deceniu și jumătate în urmă, că „lumea este încă unipolară, Statele Unite rămânând singura superputere. Dar competiția internațională între marile puteri a revenit, cu Statele Unite, Rusia, China, Europa, Japonia, India, Iran și altele concurând pentru predominanța regională. Luptele pentru onoare, statut și influență în lume au devenit din nou caracteristici cheie ale scenei internaționale. Din punct de vedere ideologic, este un moment nu al convergenței, ci al divergenței. Concurența dintre liberalism și absolutism a reapărut, națiunile lumii aliniindu-se tot mai mult, ca și în trecut, pe linii ideologice" [48].

Astfel că pentru Rusia și China realizarea unei noi ordini mondiale nu este doar o chestiune de putere brută, care se manifestă acum cu atâta intensitate pe teritoriul ucrainean. Este și o bătălie de idei pe arena diplomației mondiale. „În timp ce tradiția liberală occidentală promovează ideea drepturilor universale ale omului, gânditorii ruși și chinezi argumentează că diferitele tradiții culturale și „civilizații" ar trebui lăsate să se dezvolte în moduri diferite" [49]. China și India, care își doresc reforma sistemului internațional, propun soluții pe baza unor filosofii, viziuni și doctrine care nu se potrivesc cu cele care au stat la baza construcției ordinii internaționale în epoca modernă și contemporană. Profesorul Roger T. Ames de la Universitatea din Peking arată că, încă de la sfârșitul anului 2013, China a lansat „Inițiativa One Belt, One Road" (BRI) care, în esența ei, este „o strategie de înlocuire a ordinii mondiale existente în toate componentele sale cu o viziune a „relațiilor intra-naționale", care reiese din gândirea tradițională chineză daoistă, pentru a introduce o versiune confucianistă a „internaționalismului" [50]. India are ca obiectiv pe termen lung să devină pe scena internațională o mare putere. Pentru aceasta se ghidează, ca și Rusia, pe rațiuni de ordin geopolitic și militează pentru „existența mai multor centre de putere concurente, care pot fi valorificate de către India pentru a obține beneficii pentru ea însăși pe fondul rivalităților lor reciproce" [51].

Conflictul din Ucraina ilustrează pe deplin toate aceste aspecte geopolitice în evoluția relațiilor internaționale și scoate în evidență fractura dintre cei care doresc conservarea ordinii internaționale de tip liberal, bazată pe valorile occidentale, și cei care doresc o schimbare. Liderii ucraineni propun pentru soluționarea conflictului abordarea liberală, care susține dreptul popoarelor de a-și decide propriul viitor și de a se alătura la organizațiile politice și militare pe care le doresc. Liderii ruși mizează pe o abordare determinist-geopolitică [52]. Pentru cei mai mulți dintre ruși, Ucraina face parte din punct de vedere cultural și politic din sfera sa de influență pentru că are tradiția istorică a unei mari puteri imperiale. Geopoliticianul Dmitri Trenin de la Centrul Carnegie din Moscova, susține că „pentru liderii țării, Rusia nu este nimic dacă nu este o mare putere" [53].

În ceea ce privește ordinea internațională războiul din Ucraina a intensificat la maximum antagonismul viziunilor asupra raportului dintre conservare și schimbare. SUA, UE, NATO și aliații lor din Asia-Pacific consideră că respingerea agresiunii Rusiei împotriva Ucrainei este esențială pentru a menține „ordinea internațională liberală, bazată pe reguli" [54]. China și Federația Rusă, dar și alte state din așa zisul „Sud Global", văd lucrurile diferit. Acestea nu „consideră – și nu au considerat niciodată – ordinea internațională liberală ca fiind deosebit de liberală sau internațională" [55].

Concluzii

Războiul din Ucraina a condus scena politică internațională într-un moment extrem de critic, în care orice eroare de percepție privind șansele de câștig/pierdere ale liderilor implicați în acest conflict va conduce lumea la un război major. Perdantul va fi întreaga omenire. Aceste erori de percepție pot apărea ca urmare a interferenței multor factori obiectivi și subiectivi în judecarea evoluțiilor geopolitice de către elita politică. Unul dintre aceștia este generat de rolul pe care îl au experții în relații internaționale, geopolitică și geostrategie în furnizarea de informații celor care iau deciziile în politica internațională. Aceștia nu trebuie să fie parte a războiului informațional care se poară astăzi în spațiul public dintre cele două părți deoarece trebuie să furnizeze liderilor studii și expertize care să fie ferite de partizanatul politic sau ideologic. În acest mod, liderii politici devin conștienți de erorile de percepție comune și le pot evita sau pot să-și reexamineze opiniile în legătură cu deciziile ce urmează a fi luate în rezolvarea crizelor, așa cum este și cea ucraineană. Profesorul Robert Jervis a cercetat legătura dintre percepție, ideologie, interese și decizia pe care liderii statelor trebuie să o ia la un moment dat și a ajuns la concluzia că de multe ori în judecarea faptelor de politică internațională „interpretarea celeilalte părți, care se potrivește cel mai bine cu dovezile disponibile, poate fi greșită. Există, totuși, modalități de a crește probabilitatea ca decidentul să aplice întreaga măsură a inteligenței sale la sarcinile care îi sunt în față. De prea multe ori nu este cazul. Factorii de decizie asimilează dovezile cu convingerile lor preexistente, fără a fi conștienți de interpretări alternative. La concluzii se ajunge și fără o gândire atentă" [56]. În acest fel

se explică de ce Vladimir Putin a ajuns la concluzia că trebuie să declanșeze în februarie 2022 războiul clasic în Ucraina. Percepțiile greșite ale liderului rus au fost generate de o supraestimare a performanței propriei armate și de subestimare a armatei ucrainene și au constituit un puternic factor declanșator al războiului. Slăbiciunea percepută a armatei ucrainene, pe baza performanțelor sale trecute în timpul invaziei ruse în Crimeea din 2014, a condus Rusia să estimeze că probabilitatea de succes militar este garantată. De altfel, în primele zile de război, Putin a lansat un apel armatei ucrainene să preia puterea politică și să facă pace cu Rusia. O gravă eroare de percepție l-a determinat pe Vladimir Putin să creadă că armata ucraineană este capabilă de un asemenea gest. Este posibil ca această convingere să fi fost alimentată și de analizele și informațiile primite de la aparatul său de expertiză. Acestea au condus la erori de percepție ale planificatorilor de război ruși, care s-au așteptat la mai puțină rezistență militară și civilă în Ucraina și au creat o configurație de forțe pentru a stabili rapid controlul administrativ și politic asupra zonelor populate cucerite. Rezultatul? Un război de uzură cu zeci de mii de morți, răniți și dezrădăcinați, cu distrugeri materiale greu de recuperat în viitorii ani.

Pentru liderii occidentali înțelegerea modului cum s-a ajuns la tragedia ucraineană este de mare ajutor pentru evoluțiile viitoare în planul securității și stabilității. Ajutorul dat de aparatul de expertiză factorilor de decizie pentru a fi mai atenți la judecarea posibilelor consecințe nedorite atunci când se iau deciziile nu va rezolva toate problemele cu care aceștia se confruntă, atunci când decid cum se poate încheia războiul din Ucraina, dar nici nu este un lucru banal. În acest mod este posibil ca rațiunea politică a liderilor politici angajați în războiul din Ucraina să predomine și se va putea ajunge la un rezultat negociat și nu dat de logica războaielor clasice. Un război s-a sfârșit când unul dintre beligeranți n-a mai putut continua lupta. Cele două războaie mondiale sunt ilustrative în acest sens. Astăzi, arsenalul nuclear și tehnologiile militare sofisticate pe care le posedă marile puteri fac puțin probabil judecarea păcii și războiului în termeni clausewitzieni.

Este încă posibilă realizarea unei ordini internaționale care să aibă la bază un model cu geometrie variabilă, în funcție de respectarea intereselor naționale vitale ale tuturor actorilor implicați și nu de locul pe care aceștia îl ocupă în ecuația de putere, așa cum sugera cu opt decenii în urmă istoricul Gheorghe I. Brătianu. S-ar putea evita noi linii de falie geopolitică pentru următorii ani în diferite regiuni ale lumii, unde rivalitatea dintre mari puteri se manifestă cu intensități sporite cum este cea din Ucraina sau din Taiwan. Alte opțiuni fie vor bloca schimbările structurale extrem de necesare în politica mondială pentru o lungă perioadă de timp, fie vor duce la schimbări foarte abrupte și nepregătite. În ambele cazuri, riscurile geopolitice pentru întreaga umanitate se vor înmulți exponențial. Dacă rezultatul crizei actuale va fi o tranziție treptată, relativ ordonată și, dacă este posibil, non-violentă către o ordine mondială mai stabilă, atunci aceasta va însemna că victimele actualei confruntări tragice din Ucraina n-au fost în zadar.

20 septembrie 2022

[1] Andrey Kortunov, *Rossiya na postsovetskom prostranstve: Trudnyy put' adaptatsii*, Observo, 9 Dekabrya 2021,online https://www.obsfr.ru/report/15244/12314/ accesat la 4 august 2022.
[2] *Ibidem*.
[3] E. Wayne Merry, *The Origins of Russia's War in Ukraine: The Clash of Russian and European civilizational Choices for Ukraine,* in *Roots of Russia's War in Ukraine,* in Elisabeth A. Wood, William E. Pomeranz, Maxim Trudolyubov, Columbia University Press, New York, Chichester, West Sussex, 2016, pp. 27-50.
[4] Vladimir Socor, Kremlin *Redefining Policy in "Post-Soviet Space"* in Eurasia Daily Monitor**,** Vol. 2, Issue 27, February 8, 2005, online https://jamestown.org/program/kremlin-redefining-policy-in-post-soviet-space/ accesat la 4 august 2022.
[5] Alexander Cooley, *Whose Rules, Whose Sphere? Russian Governance and Influence in Post-Soviet States*, Task Force White Paper, Task Force on U.S. Policy Toward Russia, Ukraine, and Eurasia, Carnegie Endowment for International Peace, 2017 online https://carnegieendowment.org/2017/06/30/whose-rules-whose-sphere-russian-governance-and-influence-in-post-soviet-states-pub-71403 accesat la 4 august 2022.
[6] Samuel Charap, Timothy J Colton, *Everyone Loses: The Ukraine Crisis and the Ruinous Contest for Post-Soviet Eurasia* (Routledge, 2018), 74–79.
[7] Sandra Fernandes, Marco Cruz, The Security Dilemma in Russia's New National Security Strategy:Between Militarism and Being a Geographical Pivot, in Janus.net, e-journal of international relations. Vol 13, no. 1, May-October 2022, online https://repositorio.ual.pt/bitstream/11144/5422/1/00EN-vol13-n1-art01.pdf accesat la 4 august 2022.
[8] Vladimir Batyuk, *Politika SSHA na postsovetskom prostranstve posle okonchaniya kholodnoy voyny/Politica SUA în spațiul post-sovietic după sfârșitul Războiului Rece,* in Mezhdunarodnaya Zhizn' 2011, online https://interaffairs.ru/jauthor/material/516 accesat la 4 august 2022.
[9] Oleksandr Bartosh, *Ukraina v kapkane proksi-voyny/ Ucraina în capcana unui război proxy,* in Yezhenedel'nik «ZVEZDA», 18 мая 2022, online https://zvezdaweekly.ru/news/20225171356-Rg8bD.html accesat la 4 august 2022.
[10] Vladimir Batyuk, *op.cit*., in *loc. cit*.
[11] Adrian Blomfield, James Kirkup, *Stay Away, Vladimir Putin Tells NATO*, in The Daily Telegraph, 05 April 2008, online https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/1584027/Stay-away-Vladimir-Putin-tells-Nato.html accesat la 5 august 2022.
[12] Nadia Alexandrova-Arbatova, Geopolitical Challenges for the Post-Bipolar Europe, in Eastern Journal of European Studies vol. 7, no. 2, 2016, online https://ejes.uaic.ro/articles/EJES2016_0702_ARB.pdf accesat la 5august 2022.
[13] Robert Legvold, How East and West Alike Compounded Ukraine's Troubles, in The National Interest, March 4, 2014, https://nationalinterest.org/commentary/how-east-west-alike-compounded-ukraines-troubles-9990 accesat la 5august 2022.
[14] Kortunov Andrey, *Rossiya na postsovetskom prostranstve: Trudnyy put' adaptatsii*, Observo, 9 Dekabrya 2021,online https://www.obsfr.ru/report/15244/12314/ accesat la 7 august 2014.
[15] *Ibidem*.
[16] *Ibidem.*
[17] Alexander Yakovenko, *Contours of a Rapidly Changing World*, in Forpost, 08/02/2022, online https://forpost-sz.ru/en/a/2022-08-02/alexander-yakovenko-contours-rapidly-changing-world accesat la 9 august 2014.
[18] Emily Ferris, *How Russia's Narratives on Ukraine Reflect its Existential Crisis*, in RUSI**,** 27 iulie 2022, online https://rusi.org/explore-our-research/publications/commentary/how-russias-narratives-ukraine-reflect-its-existential-crisis accesat la 15 august 2022.

[19] Ibidem.
[20] Dmitry Trenin, *This block founded by Russia and China represents half of the world's population and will help forge the new world order,* online https://goodwordnews.com/dmitry-trenin-this-block-founded-by-russia-and-china-represents-half-of-the-worlds-population-and-will-help-forge-the-new-world-order/ accesat la 15 august 2022.
[21] Maurer attaqué après avoir qualifié le conflit ukrainien de «guerre par procuration» online https://www.watson.ch/fr/suisse/ueli%20maurer/263762111-maurer-le-conflit-en-ukraine-est-une-guerre-par-procuration accesat la 15 august 2022.
[22] Henry Kissinger, *There Is No Good Historical Example" for War in Ukraine,* in Spiegel International, 15.07.2022, online https://www.spiegel.de/international/world/interview-with-henry-kissinger-for-war-in-ukraine-there-is-no-good-historical-example-a-64b77d41-5b60-497e-8d2f-9041a73b1892 accesat la 15 august 2022.
[23] Prof. dr. Adrian Severin, *Securitate și reziliență în regiunea Mării Negre în contextul războiului din Ucraina*, in Cotidianul.ro, 16 septembrie 2022, online https://www.cotidianul.ro/cu-toate-tunurile-pe-adrian-severin/ accesat la 17 septembrie 2022.
[24] *Ibidem*.
[25] *Ibidem*.
[26] Apud, Matthew Hughes, Matthew S. Seligmann, Does Peace Lead to War?: Peace Settlements and Conflict in the Modern Age, Sutton Publishing, Phoenix Mill, 2002, p. 24.
[27] Prof. dr. Adrian Severin, *op.cit*, in *loc cit*.
[28] *Ibidem*.
[29] C. Anthony Pfaff, *Proxy War Ethics*, in Journal of National Security Law & Policy, vol. 9, no.2, 2017, p. 305.
[30] Idem, *Strategic Insights: Proxy War Norms*, in Articles & Editorials. 402, Strategic Studies Institute, US Army War College, 2017, online https://press.armywarcollege.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1392&context=articles_editorials accesat la 9 august 2022.
[31] Seyom Brown, *Purposes and pitfalls of war by proxy: A systemic analysis,* in Small wars & Insurgencies, vol. 27, no. 2, 2016, pp. 243-244.
[32] C. Anthony Pfaff, *Proxy war or not, Ukraine shows why moral hazards matter*, in New Atlanticist, June 9, 2022, online https://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/proxy-war-or-not-ukraine-shows-why-moral-hazards-matter/ accesat la 9 august 2022.
[33] *Ibidem*.
[34] Olivier Knox, *Why Ukraine isn't a 'proxy war' (yet?),* in The Washington Post, May 3, 2022, online https://www.washingtonpost.com/politics/2022/05/03/why-ukraine-isnt-proxy-war-yet/ accesat la 9 august 2014.
[35] Felicia Schwartz, Amy Kazmin, *What is America's end-game for the war in Ukraine?* Financial Times, May 29, 2022, online https://www.ft.com/content/315346dc-e1bd-485c-865b-979297f3fcf5 accesat la 9 august 2022.
[36] Gheorghe I. Bratianu, *Formule de organizare a pacii in istoria universala,* curs tinut la Facultatea de Filozofie si Litere a Universitatii Bucuresti, 1943-1947, p. 9.
[37] *Ibidem*.
[38] Joseph S. Nye Jr., *The War in Ukraine Exposed the Limits of 'Great Power Competition'*, in The National Interest**,** July 3, 2022, online https://nationalinterest.org/feature/war-ukraine-exposed-limits-%E2%80%98great-power-competition%E2%80%99-203266 accesat la 9 august 2022.
[39] Stephen M. Walt, *The Ukraine War Doesn't Change Everything*, Hrvard Kennedy School, Belfer Center, Apr. 13, 2022, online https://www.belfercenter.org/publication/ukraine-war-doesnt-change-everything. accesat la 9 august 2022.
[40] Sven Biscop, *How the War in Ukraine Shapes the Multipolar World,* in Egmont Royal Institute for International**,** 13 June 2022, online https://www.egmontinstitute.be/how-the-

war-in-ukraine-shapes-the-multipolar-world/
[41] *Ibidem*.
[42] Andrei Kortunov, *Tri stsenariya zaversheniya voyennogo konflikta Rossii i Ukrainy/Trei scenarii pentru încheierea conflictului militar dintre Rusia și Ucraina*, in Rossiyskiy sovet po mezhdunarodnym" delam**,** 21 mai 2022, online https://russiancouncil.ru/analytics-and-comments/analytics/tri-stsenariya-zaversheniya-voennogo-konflikta-rossii-i-ukrainy/
[43] *Ibidem*.
[44] *Ibidem*.
[45] *Ibidem*.
[46] *Ibidem*.
[47] Michael J. Mazarr, *Understanding Competition: Great Power Rivalry in a Changing International Order — Concepts and Theories,* RAND Corporation, . Santa Monica, 2022, p. 2, online https://www.rand.org/pubs/perspectives/PEA1404-1.html. accesat la 10 august 2022
[48] Robert Kagan*, End of Dreams, Return of History. International rivalry and American leadership*, Hoover Institutions. Articles, July 17, 2007, online https://www.hoover.org/research/end-dreams-return-history
[49] Gideon Rachman, *Russia and China's plans for a new world order*, Financial Times, January 23 2022, online https://www.ft.com/content/d307ab6e-57b3-4007-9188-ec9717c60023 accesat la 10 august 2022
[50] Roger T. Ames, *On the cusp of a new world order? a dialogue between Confucianism and Dewey and pragmatism,* in Journal of Global Ethics, vol. 17, no.1, pp.11-25 .
[51] Ashley J. Tellis, "What Is in Our Interest": India and the Ukraine War, in Carnegie Endowment for International Peace, April 25, 2022, online https://carnegieendowment.org/2022/04/25/what-is-in-our-interest-india-and-ukraine-war-pub-86961 accesat la 10 august 2022
[52] Frédéric Munier, *UKRAINE: First European War of the 21st Century, the Dawn of a New World Order?* Publika 9 march 2022, online https://publika.skema.edu/ukraine-first-european-war-21st-century-dawn-new-world-order/ accesat la 10 august 2022
[53] Gideon Rachman, *Russia and China's plans for a new world order*, Financial Times, January 23 2022, online https://www.ft.com/content/d307ab6e-57b3-4007-9188-ec9717c60023 accesat la 10 august 2022
[54] Ted Galen Carpenter, *US miscalculations are now legion — but what to do now?* Responsible Statecraft 29 July 2022, https://responsiblestatecraft.org/2022/07/29/us-miscalculations-are-now-legion-but-what-to-do-now/ accesat la 10 august 2022
[55] *Ibidem*.
[56] Robert Jervis, *Perception and Misperception in International Politics*. With a new preface by the author, Princeton University Press, Princeton and Oxford, 1976, p. 409.

Iulia-Sabina Joja
Conferențiar, Universitatea Georgetown și Universitatea George Washington
Director și cercetător principal la Middle East Institute (MEI)

Fostă bursieră a Fundației Hanns Seidel la Centrul de Istorie Militară și Științe Sociale al Forțelor Armate Federale (Universitatea Potsdam) și expert pe probleme de securitate și apărare euroatlantică, Iulia-Sabina Joja a studiat Științe Politice și Relații Internaționale la Freie Universität din Berlin, Școala Națională de Studii Politice și Administrative din București, Kings College London War Studies. Teza de doctorat, despre cultura strategică a României, a fost publicată în anul 2019 la „Columbia University Press".

Este director al programului MEI – „Black Sea, Frontier Europe Initiative" - și director de proiect „Afghanistan Watch". Predă la Academia de Studii Economice din București, la Institutul Diplomatic al SUA (Foreign Service Institute), la Universitatea Georgetown și Universitatea George Washington. Domeniile ei de expertiză sunt securitatea și apărarea euroatlantică; profilurile strategice europene și narațiunile strategice; analiză de politică externă.

A activat la Organizația Națiunilor Unite, Ministerul Afacerilor Externe al României, Parlamentul European, NATO ACT, Administrația Prezidențială a României.

„Iarna aceasta va fi rece și grea, dar publicul occidental trebuie să fie pregătit pentru costuri suplimentare în scopul apărării și descurajării, care vor pune o povară asupra veniturilor individuale. Libertatea și democrația liberală trebuie apărate, iar securitatea europeană nu poate exista fără acestea. Occidentul a privit de prea multe ori în altă parte când a fost agresat de Rusia, iar acest lucru a dus la costuri enorme pe tot parcursul acestui război, atât în vieți umane, cât și în cifre financiare."

Occidentul este în război

Iulia-Sabina Joja

Pentru a înțelege cum poate fi pus capăt invaziei rusești pe scară largă asupra Ucrainei, trebuie, mai întâi, să înțelegem care sunt factorii care au permis acest război. Cheia pentru rezolvarea acestui conflict constă în sprijinul occidental pentru Ucraina. Fără ajutorul militar, logistic, financiar și politic din partea Occidentului, Ucraina va lupta mai departe, dar nu poate câștiga. Cu sprijin occidental, Ucraina poate câștiga. De-a lungul acestui război, Occidentul s-a străduit să definească obiectivele strategice pentru sprijinirea Ucrainei și împotriva Rusiei. De îndată ce acestea vor fi definite, acest război poate fi încheiat. Acest eseu oferă o analiză asupra greșelilor strategice ale Occidentului, care au făcut posibilă invazia pe scară largă a Rusiei, definește scopul strategic al acestui sprijin și contribuția României în realizarea acestui obiectiv, precum și modul de urmărire a acestui obiectiv pentru o soluționare rapidă a acestui conflict.

Cele trei greșeli strategice ale Occidentului în raport cu Rusia

Invazia pe scară largă a Ucrainei de către Moscova ar fi putut fi prevenită. Există trei greșeli strategice pe care Occidentul le-a făcut în înțelegerea agresiunii rusești. Două dintre ele nu mai pot fi corectate, dar avem lecții de învățat în urma analizării lor, în schimb a treia greșeală ar putea fi încă evitată.

În primul rând, singura responsabilitate pentru invazia pe scară largă a Ucrainei de către Rusia, la 24 februarie 2022, revine Moscovei. Până acum, Occidentul l-a învinuit exclusiv pe președintele Vladimir Putin pentru invazie. Trebuie să „schilodim mașina de război a lui Putin" [1], au fost cuvintele puternice ale președintei Comisiei Europene, Ursula von der Leyen, în primele zile ale războiului. Aceasta este prima greșeală strategică a Occidentului. Da, Vladimir Putin a dat ordin să fie invadată Ucraina, dar responsabilitatea le revine tuturor celor care îl susțin. El a beneficiat de sprijin, atât public, cât și privat. În mod public, cetățenii ruși l-au sprijinit pe Putin de peste două decenii. Alegătorii l-au votat în repetate rânduri, după atrocitățile comise de regimul său în Cecenia și în Georgia. Sprijinul popular pentru Putin a crescut exponențial în 2014, după ce Moscova a invadat Ucraina pentru prima dată. Acest sprijin a crescut atât de mult, încât a sugerat că unul dintre motivele strategice ale lui Putin de a invada Ucraina a fost recâștigarea sprijinului intern pe care îl pierduse din cauza unei economii prost gestionate. Strategia lui de peste un deceniu a fost să hrănească publicul său cu sentimente belicoase împotriva

valorilor liberale și să folosească Occidentul ca țap ispășitor pentru eșecurile sale de a dezvolta Rusia politic și economic. El a creat un monstru în opinia publică care în timpul acestui război s-a întors împotriva lui. Bloggerii militari și personalitățile mass-media din Rusia cer sânge, împiedicându-l pe Putin să găsească o strategie politică de ieșire din Ucraina și evitând o pierdere care l-ar putea costa puterea.

Și în privat, Putin este susținut de rețeaua oligarhică care îl menține la putere. În ciuda prăbușirii economice a Rusiei din cauza sancțiunilor occidentale și a sistemului său privat de sprijin care își pierde cele mai importante venituri – bani din Occident – oligarhii lui Putin continuă să îl susțină. Sunt dispuși să ardă gazul pentru el, în loc să îl livreze clienților din Europa, și să-și autosaboteze veniturile pentru a-l menține la putere. Și ei sunt complici la sprijinirea activă a acestei invazii.

A da vina pe Putin ca fiind singura persoană responsabilă pentru cel mai mare război de pe continentul european de după Al Doilea Război Mondial este o greșeală strategică. Argumentul sugerează că înlăturarea lui Putin de la putere va opri invazia Ucrainei. Dar singura opoziție vizibilă împotriva lui Putin în Rusia sunt cei care cer mai mult război, nu mai puțin. Mai mult, prin revendicarea regiunilor ucrainene Donbas, Zaporojie și Herson, Putin a îngreunat pentru oricare dintre posibilii săi succesori anularea acestei revendicări și recunoașterea Ucrainei ca independentă în granițele sale suverane. Cu alte cuvinte, problema nu este doar Putin, problema agresiunii împotriva Occidentului este una a Rusiei. La nivel colectiv, Occidentul trebuie să identifice Rusia în totalitatea ambițiilor sale revizioniste și imperiale drept actorul responsabil pentru agresiunile la care suntem martori în cadrul acestui conflict. Odată ce vom identifica corect actorul responsabil și vom corecta această greșeală, vom putea contribui la soluționarea mai rapidă și mai eficientă a acestui conflict.

A doua greșeală strategică pe care a făcut-o Occidentul este să creadă că Rusia poartă război doar împotriva Ucrainei. Moscova a invadat Ucraina în 2014 pentru că ucrainenii împărtășesc valori liberale și vor să facă parte din Occident. În 2014, Moscova a încercat să împiedice Ucraina să facă un pas către integrarea în Uniunea Europeană. În 2022, Moscova a invadat Ucraina pentru că urma o politică occidentală și se apropia prea mult de NATO. Moscova poartă un război militar în Ucraina din 2014 și altul, cu toate celelalte mijloace pe care le are la dispoziție ,împotriva Occidentului: Statele Unite, Uniunea Europeană, NATO, statele sale membre. Ucraina devine astfel un proxy, pe care Moscova a crezut că îl poate învinge în lupta împotriva Occidentului. De altfel, Kremlinul poartă în mod activ război împotriva Occidentului cel puțin din 2007, când Rusia a atacat infrastructura digitală a Estoniei. De atunci, Moscova a intervenit politic în multe alte state membre UE și NATO, a lansat atacuri cibernetice împotriva lor, le-a șantajat energetic, a spionat, a utilizat refugiați ca armă de război, a creat crize alimentare și energetice și a amenințat Occidentul în mai multe rânduri cu un atac nuclear, conducând în prezent un război psihologic pe scară largă împotriva cetățenilor occidentali, din România până în Alaska. Moscova nu are mijloacele pentru a invada o țară NATO, dar, în absența mijloacelor militare, folosește toate celelalte mijloace pe care le are

la dispoziție pentru a duce un război împotriva noastră, a Occidentului.

În ciuda acestui război al Moscovei împotriva Occidentului, acesta din urmă a refuzat să recunoască că este în război cu Rusia. Mai mult, lideri importanți occidentali au fost complici în sprijinirea agresiunii Rusiei prin încurajarea dependenței energetice față de Moscova și prin tolerarea prezenței financiare a Rusiei în Occident. În șocul invaziei pe scară largă a Rusiei și în umbra unei politici împăciuitoare vizavi de Rusia, am fost uimiți de solidaritatea și sprijinul nostru unit pentru Ucraina. Dar peste zece ani, privind în urmă, greșelile noastre strategice de a ignora atacurile rusești împotriva Occidentului și împotriva valorilor pe care le reprezintă vor părea mioape și naive, iar solidaritatea de astăzi pentru Ucraina va părea de la sine înțeleasă. Experta americană în spațiul ex-sovietic Fiona Hill a declarat, la sfârșitul lunii septembrie, că Occidentul luptă deja în cel de-Al Treilea Război Mondial, indiferent dacă recunoaște acest lucru sau nu [2]. Hill subliniază, în același timp, nenumăratele momente în care Occidentul a evaluat greșit Moscova și a comis greșeli strategice.

Acestea două sunt greșeli strategice care cu greu ar putea fi evitate, dar sunt lecții importante din care putem învăța. Analizarea lor ne va împiedica să le repetăm. Euforia de după Războiul Rece a dictat ceea ce Hans Morgenthau numește „narcisismul strategic" al Occidentului [3]. Occidentul a câștigat Războiul Rece și a învins Uniunea Sovietică, care s-a dizolvat în mod voluntar. Am presupus că, dacă vom fi generoși cu Moscova și cu alte puteri opuse valorilor liberale, acestea ne vor imita, transformându-se, la rândul lor, în democrații. Ne-am înșelat. În timp ce est-europenii s-au rugat, au luptat și au făcut sacrificii supreme pentru a obține garanțiile de securitate și libertățile Occidentului, Moscova nu a vrut niciodată să facă parte din Occident. În definirea obiectivelor noastre strategice pentru câștigarea acestui război, ar trebui să evităm să repetăm aceleași greșeli. Sancțiunile și apărarea activă sunt singurele instrumente pe care Moscova le respectă și care au capacitatea de a opri agresiunea ei împotriva noastră.

Ultima dintre greșelile strategice poate fi încă evitată. În aceeași euforie a erei post-Război Rece, doar o parte a Occidentului și-a dat seama că societatea s-a schimbat fundamental la începutul secolului XXI. În secolul al XX-lea, soarta a sute de milioane de oameni a fost decisă printr-o strângere de mână între patru bărbați reprezentând învingătorii celui de-Al Doilea Război Mondial. Aproximativ 150 de milioane de oameni – ucraineni, polonezi, români și alți europeni – au fost aruncați forțat în spatele Cortinei de Fier, unde Moscova a continuat să conducă, direct și prin proxy, un război împotriva oricui tânjea pentru valorile liberale. În secolul XXI, accesul virtual universal la informație a schimbat societatea în mod fundamental. Primăvara arabă și „revoluțiile colorate" – obsesia personală a lui Putin – sunt dovada faptului că strângerile de mână între doi sau mai mulți bărbați împotriva voinței unor întregi națiuni nu vor mai fi acceptate. Ucrainenii, care s-au ridicat pentru a lupta, și europenii, care au participat în februarie și martie în toate capitalele importante europene în sprijinul Ucrainei, sunt dovada acestui lucru. De-a lungul acestui război, vocile celor care pledează pentru strângeri de mână peste capetele a

zeci de milioane de oameni au devenit irelevante. Fie în Orientul Mijlociu, fie în Europa, secolul XXI nu mai permite suspendarea dreptului ucrainenilor la liberul lor arbitru. Nici ceilalți est-europeni nu ar trebui să permită nimănui să le anuleze libertatea de alegere. România, Polonia, țările baltice și alte state central și est-europene au luptat din greu și au sacrificat generații în dobândirea libertății și a dreptului de a deveni parte a Occidentului. Putem, încă, evita ca această greșeală strategică. Acordurile de pace precum Minsk I și Minsk II fac parte din aceste greșeli și reprezintă relicve ale gândirii secolului XX. Ucraina trebuie sprijinită pentru a pune capăt acestui război în condițiile favorabile ei.

Definirea obiectivului

Ca de multe ori în istoria europeană, securitatea europeană a fost condusă de Statele Unite. Fără susținerea materială și politică a Statelor Unite, acest război ar periclita în mod vital securitatea europeană. Răspunsul colectiv al Occidentului sub umbrele NATO și UE este vital pentru menținerea securității europene, iar construirea de coaliții sub conducerea SUA și a Ucrainei a fost, de-a lungul acestui război, la fel de importantă precum ajutorul militar. Fără stocurile militare americane și conducerea politică (și puterea nucleară), securitatea Ucrainei și a Europei ar putea cu greu fi menținute. În absența unui alt lider cu resursele și puterea necesară, Statele Unite sunt cele care definesc obiectivele strategice ale acestui război.

Înainte de invazia pe scară largă, Occidentul sub conducerea americană a evitat să repete greșeala din 2014, când am fost „luați prin surprindere" de invazia Rusiei și am împins Ucraina în acorduri de pace cu invadatorul. Timp de luni de zile înaintea invaziei pe scară largă, Administrația Biden a scurs informații și a lansat zilnic avertismente cu privire la atacul iminent. Președintele Biden a refuzat, de asemenea, încercarea lui Putin de a „strânge mâna în stilul secolului al XX-lea" și de a exclude Ucraina de la aderarea la NATO. S-au evitat greșelile importante.

Totodată, Administrația Biden a supraestimat Rusia și a subestimat Ucraina. Ucraina și-a început apărarea existențială cu puțin sprijin occidental, evaluarea occidentală predominantă fiind aceea că Ucraina va rezista trei zile, strategia adoptată fiind aceea de sponsorizare a unei contrainsurgențe ucrainiene de pe teritoriul NATO. Administrația americană a considerat inițial că Javelin-urile cu o rază de 5 kilometri ar putea duce la o posibilă escaladare, iar Washington-ul a ezitat să ofere Ucrainei armele de care avea nevoie pentru a-și salva capitala. Argumentul invocat pentru a explica această ezitare, deopotrivă la Washington, Berlin și Paris, a fost „teama de escaladare".

Occidentul nu a vrut să fie în confruntare militară directă cu Moscova, din cauza capacității nucleare a Moscovei (și a supraestimării puterii sale convenționale). Dar asta a însemnat negarea faptului că Rusia conduce un război în Ucraina împotriva valorilor occidentale și că Ucraina este un mandatar dispus să apere libertatea occidentală cu sacrificiul suprem. Frica de escaladare a însemnat că am lăsat Moscovei dreptul de a dicta termenii acestui război și forțarea Occidentului să reacționeze la escaladarea Rusiei. În sine, Moscova

a privit fiecare răspuns occidental ca pe o escaladare, pur și simplu pentru că Rusia poartă un război – cu mijloacele limitate pe care le are la dispoziție – împotriva Occidentului. Ajutorul militar de orice natură a fost considerat o escaladare, sancțiunile au fost considerate o escaladare. Putin i-a solicitat lui Biden, în ianuarie 2022, retragerea statutului de membru NATO tuturor statelor care au aderat la această alianță după 1997, iar refuzul lui Biden a reprezentat în ochii Moscovei o escaladare.

Totuși, Casa Albă și-a ajustat evaluarea conflictului și strategia de susținere a Ucrainei. În mai puțin de un an de la invazia la scară largă, Statele Unite au evoluat de la a lua în considerare escaladarea cu o rază de acțiune de 5 km la inundarea Ucrainei cu arme cu rază scurtă de acțiune și la oferirea de arme cu rază medie de acțiune. La mai puțin de un an de la începutul războiului, sprijinul militar al Statelor Unite pentru Ucraina a devenit vital, dar a creat totuși o listă de tabu-uri artificiale, cauzate de logica fricii de escaladare, care se menține ca strategie a Casei Albe. În mai 2022, însuși președintele Biden a scris un articol de opinie în care explică cum teama de escaladare determină strategia SUA de a nu acorda ucrainenilor arme cu rază lungă [4]. Articolul explică strategia de auto-descurajare prin definirea a ceea ce Casa Albă nu va face în acest conflict: „Ceea ce va face și ceea ce nu face America în Ucraina". Într-un conflict cu o putere nucleară strategia standard este aceea de a nu exclude niciun fel de acțiune sau reacție în prealabil. Însă frica de escaladare și negarea războiului condus de Rusia împotriva Occidentului a dictat și reacția multor parteneri europeni. În Europa, susținătorii Ucrainei, precum România, ascund ajutorul militar acordat Ucrainei din cauza fricii de escaladare, în timp ce Germania este criticată atât de opinia publică, cât și de aliați pentru că ezită să acorde Ucrainei ajutorul militar pe care aceasta îl solicită.

Aceasta a fost o strategie condusă de teama de escaladare. Rezultatul este o definiție confuză a obiectivului strategic comun: Occidentul ajută Ucraina să câștige sau, pur și simplu, să supraviețuiască? Luptă Occidentul împotriva Rusiei și, dacă da, cum permite el înfrângerea Rusiei? Aceste întrebări rămân fără răspuns, în ciuda realității dure din Europa de Est. Rusia atacă securitatea europeană și nu va înceta să lupte împotriva Occidentului în mod voluntar. Securitatea întregului continent european este în joc.

Dar strategia administrației Biden s-a schimbat de-a lungul acestui an. Pe parcursul primelor șase luni, împuternicite de determinarea și abilitățile de luptă ucrainene, Statele Unite au dat undă verde unor solicitări militare ucrainene pe care inițial le respinseseră. Schimbarea strategiei a fost determinată și de un sprijin public fără precedent în spațiul transatlantic, ca răspuns la atrocitățile rusești. Rețelele sociale și accesul la informații au permis alegătorilor din Statele Unite, Europa și din alte părți să influențeze direct strategia occidentală, făcând sprijinul pentru Ucraina o parte intrinsecă a democrației liberale.

Răspunsul Rusiei a fost unul de escaladare. Mobilizarea anunțată de Kremlin, așa-zisa anexare a teritoriilor din estul Ucrainei și repetarea amenințărilor nucleare au fost elementele rusești de escaladare. Apelând la o retorică a șantajului nuclear, Putin a reușit un război psihologic în masă împotriva Occidentului.

Răspunsul Administrației Biden a fost de a nu exclude nicio reacție la un posibil atac nuclear împotriva Ucrainei [5]. La întrebarea referitoare la probabilitatea ca Rusia să lanseze un atac nuclear pe teritoriul ucrainean, răspunsul (presupunând cel puțin raționalitatea relativă a liderului Kremlinului) este să cântărească costurile și beneficiile. În cazul în care costurile depășesc beneficiile, Putin nu are niciun motiv de a lansa un atac nuclear.

A doua parte a strategiei occidentale a trebui să fie de a crește costurile unui atac rusesc pentru a elimina orice îndoială că pierderile pentru Rusia depășesc beneficiile unei astfel de agresiuni. Toamna și iarna anului 2022 vor arăta dacă Occidentul, sub conducerea SUA, va reuși să crească costurile pentru a preveni un atac nuclear din partea Rusiei pe teritoriu european.

Urmărirea strategiei

Descurajarea este cheia pentru soluționarea conflictului și înfrângerea Rusiei. Dovada că descurajarea funcționează ca strategie împotriva Kremlinului constă în cererile de aderarea la NATO ale Suediei și Finlandei. În ianuarie 2022, Putin a cerut nu doar oprirea expansiunii NATO, ci și anularea aderării statelor care au aderat după 1997, Flancul estic al NATO. Când Finlanda și Suedia au solicitat aderarea, Kremlinul nu a reacționat. Costurile unei reacții militare din partea Rusiei ar fi fost copleșitor de înalte în raport cu beneficiile. Această strategie de descurajare trebuie urmată în interiorul NATO și în Ucraina pentru a opri Moscova și a preveni viitoare agresiuni.

Dar descurajarea, ca strategie pentru securitatea europeană, necesită două ingrediente. Primul constă în investiții în capabilități militare puternice și suficient de avansate pentru a descuraja Rusia. Al doilea, datorită compoziției Europei, formată din țări mici și mijlocii, este consolidarea și gestionarea coaliției. Individual, nici Ucraina, nici vreo altă țară din Europa Centrală și de Est nu poate rezista unei invazii rusești. Doar prin solidaritate și sprijin împotriva agresorului va fi eficientă descurajarea. Statele membre NATO din Europa au demonstrat în cadrul acestui război hotărâre și determinare (cu câteva excepții notabile), dar și-au arătat și fragilitatea politică.

Descurajarea este costisitoare, iar războiul rusesc a implicat costuri mari nu doar pentru sprijinirea Ucrainei, ci și pentru o criză economică și energetică. Protestele împotriva costurilor crescute în anticiparea iernii în Cehia sau Republica Moldova evidențiază deja vulnerabilitatea europeană. Menținerea unui front unit împotriva Rusiei prin sancțiuni și îndeplinirea nevoilor militare ucrainene este singura modalitate de a izbândi împotriva agresiunii Rusiei. Statele Unite sunt singurul posibil lider al acestei coaliții. Dar statele europene trebuie să își aducă propriile contribuții pentru a consolida descurajarea atât în domeniul militar, cât și în cel civil. Bugetele militare trebuie amplificate. În același timp, este nevoie de elaborarea unor planuri de urgență care să asigure capacitatea de apărare convențională și neconvențională împotriva agresiunii rusești. Fiecare stat european NATO are un rol de jucat în această coaliție pentru a-i asigura eficacitatea.

Un element vital pentru descurajarea și apărarea Occidentului este

Ucraina. Arhitectura europeană de securitate nu poate fi concepută fără o Ucrainã sub garanțiile de securitate ale NATO. Victoria Federației Ruse asupra oricărei bucăți de teritoriu suveran ucrainean subminează arhitectura europeană de securitate. Securitatea europeană nu este posibilă prin cooperare cu actuala Rusie sau în absența independenței și integrității teritoriale ucrainene. Ucraina nu trebuie doar să câștige, ci va fi cheia descurajării occidentale împotriva viitoarelor amenințări rusești. De aceea, coaliția occidentală nu trebuie doar să permită Ucrainei, cu ajutorul și pregătirea militară, să împingă Rusia în afara granițelor sale suverane, ci trebuie și să fie integrată eficient în arhitectura de securitate occidentală. Ucraina, cu o experiență unică de luptă, are capacitatea de a consolida apărarea NATO, în general, și Flancul estic în mod special, pe termen lung.

Nu este prea devreme pentru a planifica integrarea occidentală a Ucrainei și epoca postbelică. La sfârșitul lunii octombrie 2022, Germania va găzdui prima conferință internațională de reconstrucție a Ucrainei și va prelua conducerea în reconstrucția postbelică a Ucrainei. Statele Unite dezvoltă o strategie regională de securitate a Mării Negre pentru a construi o descurajare și reziliență cuprinzătoare în rândul aliaților și partenerilor săi din regiune. Polonia își construiește cea mai mare forță terestră europeană. Încă din timpul acestui război se fac investiții ample și se învață lecții strategice pentru a preveni o nouă agresiune din partea Moscovei.

Dar victoria Ucrainei va duce, de asemenea, la izolarea totală și eventuala dizolvare a Rusiei. Caracterul autoritar și instabilitatea regimului de la Moscova vor continua să constituie o amenințare la adresa securității europene pentru următorii ani, poate chiar pentru următoarele decenii. Occidentul trebuie, de asemenea, să dezvolte o strategie pe termen lung cu privire la Rusia, menită să atenueze consecințele instabilității care se observă deja în interiorul Federației, evitând astfel războiul nuclear și eventuala denuclearizare pașnică a Rusiei. După decenii de agresiune aproape continuă a Rusiei împotriva securității europene, Occidentul trebuie să învețe cea mai importantă lecție, că Moscova constituie o amenințare nucleară pentru Occident. Victoria ucraineană și înfrângerea și denuclearizarea Rusiei sunt în interesul național al fiecărui stat occidental. Statele membre ale NATO și partenerii săi trebuie să lucreze pentru eliminarea amenințării rusești pe termen lung.

Rolul României în război

România s-a transformat, în mai puțin de trei decenii, într-unul dintre cei mai fideli aliați ai Statelor Unite și un pivot al arhitecturii europene de securitate. Privind în retrospectivă, în 1996 România a aplicat pentru aderarea la NATO. Deși este inițial refuzată, președintele Statelor Unite ale Americii, Bill Clinton, a vizitat România în 1997, marcând începutul celui mai important parteneriat strategic al României. În 1999, România a acordat ajutor NATO în intervenția din Serbia și a adus contribuții și sacrificii semnificative pentru integrarea sa în NATO, inclusiv o participare fermă atât în Afganistan, cât și în Irak. Acești pași au deschis parteneriatul dintre Statele Unite și România și au

permis prezența strategică a SUA în regiunea Mării Negre. Aderarea României la NATO și UE, după semnarea și implementarea parteneriatului strategic SUA-România, reprezintă cele trei obiective care au constituit „trinitatea strategică" [6] a României în ultimul deceniu.

România a lucrat, de asemenea, în parteneriatul său strategic cu Statele Unite, în cadrul NATO și în cadrul UE, pentru o prezență sporită occidentală în regiunea Mării Negre, în special după invazia Rusiei în Georgia în 2008. Ca parte din strategia sa pentru Marea Neagră, România a definit extinderea NATO în Ucraina și Georgia drept interes național și a acționat în sprijinul integrării acestora. În 2014, când Rusia a invadat Ucraina, România a fost una dintre primele voci care a cerut ajutor militar pentru Ucraina [7]. România este astăzi cel mai important partener strategic al Statelor Unite la Marea Neagră și o țară cheie pentru a canaliza sprijinul militar și ajutorul pentru refugiații ucraineni.

Rolul României în apărarea securității europene și în sprijinul Ucrainei în timpul invaziei din 2022 a plasat țara mai degrabă în gama „puterilor mijlocii" în ceea ce privește reacțiile. Dacă statele din Flancul estic au reacționat de la sprijin amplu (țările baltice, Polonia) până la opoziție și politici pro-ruse (Ungaria), sprijinul României pentru Ucraina se situează undeva la mijloc. Spre deosebire de majoritatea statelor occidentale, România a refuzat să dezvăluie sprijinul militar pe care îl acordă Ucrainei, astfel încât compararea acestuia cu sprijinul amplu din țările baltice și Polonia sau cu cel foarte limitat al unor țări din Europa de Vest este imposibilă. România a acționat ca centru de transport militar al ajutorului pentru Ucraina, dar nu mai mult decât Polonia sau Slovacia. Opinia publică din România a susținut Ucraina și este în mod tradițional anti-rusă, ceea ce este un avantaj pe care actualul guvern român îl are în comparație cu opinia publică din țări precum Slovacia sau Bulgaria. România primește refugiați în aceeași măsură ca și alți vecini ai Ucrainei dar, ca și în cazul sprijinului militar, România a acționat ca o țară de tranziție pentru refugiați, marea majoritate traversând România pentru a ajunge în țări terțe sau pentru a se întoarce în Ucraina. Oficialii români s-au deplasat relativ devreme la Kiev în semn de solidaritate, dar președintele României a ales să călătorească la Kiev abia în iunie, împreună cu președintele francez, cancelarul german și premierul italian, un trio care a fost perceput mai reticent în a sprijini Ucraina și dornic să găsească o soluție diplomatică. România a susținut statutul de candidat la Uniunea Europeană al Ucrainei și își continuă politica de sprijinire a integrării țării în NATO, așa cum reiese din scrisoarea semnată de nouă șefi de stat și de guvern din NATO pe 2 octombrie 2022 [8]. Aceste mișcări pun România într-un rol de susținător clar al Ucrainei și al Occidentului, dar evidențiază și faptul că România a ales să nu conducă eforturile occidentale pentru securitatea est-europeană.

Pe parcursul acestui război, România s-a concentrat puternic și pe Republica Moldova, vecinul estic cu care are cea mai complexă și mai bine dezvoltată relație. Moldova a fost supusă unei presiuni imense în timpul acestui război, din patru motive: în ciuda situației sale economice precare, moldovenii au primit un număr imens de refugiați ucraineni; expunerea la zeci de ani de propagandă rusă a creat în opinia populară moldovenească sentimente pro-ruse ample, care acum amenință să destabilizeze guvernul pro-occidental

al președintelui Maia Sandu; Moldova rămâne în întregime dependentă de gazul rusesc și expusă formelor sale de șantaj.

Republica Moldova este foarte vulnerabilă din punct de vedere militar la agresiunea rusă în absența unei armate semnificative și din cauza statutului său de neutralitate, stipulat în Constituția țării. În ciuda resurselor limitate, Bucureștiul și-a intensificat sprijinul politic pentru Moldova, contribuind la asigurarea statutului de candidat la UE, împreună cu cel al Ucrainei, în vara anului 2022. Pe tot parcursul acestui război, Moldova va rămâne o vulnerabilitate majoră pe care România va trebui să o gestioneze. Alături de Statele Unite, Marea Britanie și Uniunea Europeană, România ar trebui să ofere Moldovei asistență de securitate și să asigure, prin ajutorul energetic și prin rolul său în UE, subvenții moldovenești pentru energie, care să permită stabilitatea politică și economică pe termen scurt. Dincolo de asta, România își va continua politica de promovare și ajutor pentru integrarea Moldovei în Uniunea Europeană.

Cu actualul guvern și președinte român la putere nu putem anticipa nicio schimbare majoră în strategia de securitate regională a României, în general, sau în sprijinul Ucrainei, în special. Actualul guvern rămâne reprezentativ pentru majoritatea opiniei publice românești și este probabil să-și mențină „cursul de mijloc", încurajând amplificarea prezenței militare occidentale pe teritoriul său, deoarece aceasta constituie garanții suplimentare de securitate împotriva amenințării ruse. În timpul Summit-ului din 2022, România a primit trupe NATO ca mecanism de prevenire a agresiunii militare ruse și a anunțat o creștere a bugetului său militar. Dincolo de alegeri, partidele românești vor menține, probabil, același curs în anii următori. Nici îndreptarea către politici pro-ruse nu este probabilă (cu excepția cazului în care noul partid de extremă dreapta, AUR, ar intra într-o coaliție la putere după alegerile parlamentare), nici o schimbare de curs și aliniere cu politica decisivă de conducere a securității europene, precum cea a statelor baltice sau a Poloniei nu este probabilă.

Rezolvarea conflictului și (re)construcția securității europene

Invazia pe scară largă a Rusiei a deteriorat fundamental securitatea europeană. Liderii țărilor occidentale europene nu au reușit să reducă amenințarea crescândă a Rusiei manifestată prin invazia Georgiei din 2008 și invazia Ucrainei din 2014, precum și prin războiul hibrid împotriva Occidentului. Invazia pe scară largă a Rusiei din 2022 a repus pe agenda publică o temă care trecuse în plan secundar pentru mulți dintre occidentali - securitatea europeană. De asemenea, a demonstrat că, spre deosebire de secolul precedent, de data aceasta securitatea europeană nu poate fi concepută peste capetele sau împotriva voinței unei națiuni. Ucraina însăși a predat o lecție importantă: determinarea și voința de a te apăra au capacitatea de a învinge ceea ce se considera a fi a doua cea mai puternică forță armată din lume. Ucrainenii apără libertatea și valorile occidentale în numele continentului european. În cele din urmă, acest conflict a evidențiat și faptul că europenii rămân dependenți de Statele Unite și de ajutorul de securitate din partea Washington-ului.

Nimeni nu poate prezice când se va termina acest război. Factorul

determinant este atât la Kremlin, cât și în Occident. Invazia rusă se va încheia atunci când Ucraina și aliații săi vor oferi Moscovei suficiente motive pentru a se retrage. Cu cât Ucraina va fi mai rapid dotată cu arme occidentale ca să poată alunga Rusia din teritoriul său suveran, cu atât războiul se va încheia mai repede. Dar Occidentul trebuie să planifice deja acum, înainte de încheierea războiului, cum să previnã strategic viitoarei agresiuni ruse. Creșterea descurajării și a rezilienței societăților occidentale împotriva influenței ruse, cât și izolarea Rusiei la nivel internațional sunt instrumentele pe care comunitatea occidentală le are la dispoziție și trebuie să le folosească pentru a (re) construi securitatea europeană.

Toate aceste măsuri vor implica costuri suplimentare semnificative. Iarna aceasta va fi rece și grea, dar publicul occidental trebuie să fie pregătit pentru costuri suplimentare în scopul apărării și descurajării, care vor pune o povară asupra veniturilor individuale. Libertatea și democrația liberală trebuie apărate, iar securitatea europeană nu poate exista fără acestea. Occidentul a privit de prea multe ori în altă parte când a fost agresat de Rusia, iar acest lucru a dus la costuri enorme pe tot parcursul acestui război, atât în vieți umane, cât și în cifre financiare. Moscova va înceta agresiunea doar atunci când va fi oprită de Occident. Costurile suplimentare nu pot fi prevenite, dar pot fi diminuate, printr-o planificare strategică atentă și prin construirea descurajării și rezilienței.

7 octombrie 2022

[1] Declarație a președintelui von der Leyen privind măsurile suplimentare de reacție la invazia Ucrainei de către Rusia, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/ro/statement_22_1422, accesat la data de 5.10.2022.

[2] Susan Glasser, „What if we're already fighting the Third World War with Russia?", *New Yorker, 29.09.2022, https://www.newyorker.com/news/letter-from-bidens-washington/what-if-were-already-fighting-the-third-world-war-with-russia, accesat la data de 5.10.2022.*

[3] Hans Morgenthau și Ethel Person, "The Roots of Narcissism" The Partisan Review, 1978, pp. 337–347.

[4] "President Biden: What America Will and Will Not Do in Ukraine", *New York Times,* 31.05.2022, https://www.nytimes.com/2022/05/31/opinion/biden-ukraine-strategy.html, accesat la data de 5.10.2022.

[5] "Jake Sullivan: US will act 'decisively' if Russia uses nuclear weapons in Ukraine", *The Guardian,* 25.09.2022, https://www.theguardian.com/us-news/2022/sep/25/us-russia-ukraine-war-nuclear-weapons-jake-sullivan, accesat la data de 5.10.2022.

[6] Iulia-Sabina Joja, „Romania's Strategic Culture 1990-2014", *Ibidem* și Columbia University Press, 2016, pp 121-129.

[7] „Traian Băsescu: Rusia e partenerul teroristilor în uciderea a 298 de persoane aflate la zborul Malaysia Airlines, în Ucraina. Cu cât UE întârzie sancțiunile economice, cu atât va plati mai scump entuziasmul lui Vladimir Putin de a-și recuceri imperiul URSS", Hotnews.ro, 21.07.2014, https://www.hotnews.ro/stiri-esential-17718342-traian-basescu-sustine-declaratii-presa-ora-19-00.htm, accesat la data de 05.10.2022.

[8] ,"9 NATO members urge support for Ukraine after annexation", *Washington Post,* 2.10.2022, https://www.washingtonpost.com/politics/9-nato-members-urge-support-for-ukraine-after-annexation/2022/10/02/874465b8-425d-11ed-be17-89cbe6b8c0a5_story.html, accesat la data de 5.10.2022.

Carol-Teodor Peterfi
Organizația Internațională pentru Interzicerea Armelor Chimice

Carol-Teodor Peterfi a primit Premiul Nobel pentru Pace în anul 2013, în calitatea sa de membru al Organizației Internaționale pentru Interzicerea Armelor Chimice (OPCW).

A absolvit Școala Militară de Chimie din Sibiu și a lucrat ca instructor pentru planificare și conducere operații NATO în cadrul Colegiului Baltic de Apărare din Estonia. După prima misiune internațională ajunge la Școala de Aplicație pentru Apărare NBC, apoi la Academia de Înalte Studii Militare, urmată de Facultatea de Comandă și Stat Major. În anul 2011, după examene și interviuri, este selectat de Organizația pentru Interzicerea Armelor Chimice pentru funcția de inspector - specialist în Muniții Chimice (Health and Safety Officer - Chemical Weapons). În perioada în care a lucrat pentru OPCW, a absolvit peste 12 cursuri de specializare recunoscute internațional, în diferite domenii printre care siguranță și securitate în muncă, protecție radiologică, situații de urgență.

A participat la toate tipurile de acțiuni și a intervenit în Siria, Iordania, Statele Unite, Franța, Belgia, China, țări care sunt fie posesoare de arme chimice, fie au „moștenire" arme care au fost produse înainte de anul 1946 sau pe timpul Primului Război Mondial, acestea fiind monitorizate de OPCW. O experiență unică au reprezentat-o misiunile din Siria, deoarece acestea s-au desfășurat într-un mediu nepermisiv și pe teritoriul celui mai nou stat membru al Convenției de Interzicere a Armelor Chimice. Mai mult, în Siria a fost prima misiune desfășurată în cooperare cu ONU.

„Dinamica conflictului din Ucraina a sporit atât riscul de folosire a armamentului nuclear, cât și pe cel de proliferare nucleară. Totuși, aceste riscuri rămân la un nivel de probabilitate suficient de scăzut, și chiar dacă una dintre aceste predicții va deveni realitate, statele lumii dispun de suficiente mijloace de răspuns oferite de către actuala ordine nucleară globală, pentru gestionarea situației."

Războiul din Ucraina și implicațiile acestuia asupra aranjamentelor de securitate nucleară internaționale

Carol-Teodor Peterfi

Declarația președintelui Vladimir Putin, făcută la data invadării ilegale și nejustificate a Ucrainei de către Federația Rusă, a atras atenția analiștilor de securitate internațională, în mod deosebit celor specializați în arme de distrugere în masă. Conform declarației președintelui Putin [1], „oricine va încerca să ne oprească în demersurile noastre, constituie o amenințare pentru țara noastră și poporul ei, și va trebui să știe că răspunsul Rusiei va fi unul imediat și va avea consecințe care nu au fost încă văzute de-a lungul istoriei" (traducerea autorului). [2]

Din punct de vedere militar, o astfel de declarație, care prevede un răspuns militar fără echivalent istoric, corelată cu faptul că Rusia este una dintre cele cinci puteri nucleare acceptate prin Tratatul de Neproliferare Nucleară, conduce implicit la interpretarea acesteia ca o amenințare voalată cu întrebuințarea armamentului nuclear asupra oricărui stat care s-ar putea implica militar în oprirea invaziei ruse din Ucraina. Declarația, deși a atras atenția analiștilor de securitate internațională, nu aduce ceva nou sau extravagant în narativul propagandei ruse. Capacitatea nucleară ofensivă a Federației Ruse a constituit, încă din primele zile ale războiului din Ucraina, un element central în descurajarea NATO și a aliaților săi de a acorda sprijin militar Ucrainei. Astfel, în primele două luni de război în Ucraina, Federația Rusă a emis un număr de aproximativ douăzeci de semnale și amenințări nucleare [3]. Aceste semnale și amenințări nu au existat numai la nivel declarativ, multe dintre acestea fiind, de asemenea, susținute de acțiuni concrete în teren, menite să arate disponibilitatea Federației Ruse de a folosi inclusiv armamentul nuclear pentru a-și atinge obiectivele militare din Ucraina. În acest sens, două evenimente au atras în mod deosebit atenția comunității internaționale asupra amenințării nucleare ruse. Primul eveniment a fost apariția televizată, din 27 februarie 2022, a președintelui rus Vladimir Putin, prin care acesta anunța ridicarea nivelului de alertă nucleară a forțelor militare specializate ale Federației Ruse. Declarația despre noua postură militară a forțelor nucleare ruse a fost corelată cu lansarea de rachete balistice capabile de a purta încărcături nucleare asupra Ucrainei și cu desfășurarea unor exerciții militare navale în care s-au utilizat extensiv submarine înarmate nuclear. Noua postură nucleară a Federației Ruse, adoptată, probabil, ca parte integrantă a strategiei militare

a Moscovei în războiul din Ucraina, pare că și-a atins principalul său obiectiv, acela de a descuraja orice intervenție militară directă a NATO și principalilor săi aliați în sprijinul Ucrainei.

Distrugerile catastrofice și ororile comise de trupele ruse asupra populației civile în Ucraina au depășit granițele acestei țări provocând reacții de solidaritate ale comunității internaționale, nemaivăzute de la sfârșitul celui de-Al Doilea Război Mondial. Folosirea de către Federația Rusă a amenințării nucleare pentru a ascunde crimele de război înfăptuite și modul grosier în care subminează suveranitatea Ucrainei, precum și atacurile deliberate asupra infrastructurii nucleare critice civile, au constituit o lovitură puternică și imprevizibilă dată ordinii nucleare mondiale existente, chiar de către un stat membru permanent al Consiliului de Securitate al Organizației Națiunilor Unite [4]. Din fericire, se pare că în ciuda acestor acțiuni iresponsabile, ordinea mondială nucleară existentă și aranjamentele internaționale de securitate nucleară actuale se dovedesc a fi mai robuste decât cei mai mulți ar putea crede [5].

Cu toate că invazia militară a Rusiei în Ucraina, acțiunile iresponsabile ale acesteia asupra infrastructurii nucleare critice civile din țara invadată, precum și amenințările mai mult sau mai puțin voalate cu folosirea armei nucleare (tactice) constituie pericole serioase la adresa actualei ordini nucleare mondiale, se poate spune cu certitudine că aceasta a mai fost supusă unor astfel de provocări și amenințări cu mult înainte de 24 februarie 2022. În acest sens, se pot menționa acțiunile întreprinse de către statele neposesoare de armament nuclear care, nemulțumite de progresele înregistrate pe linia dezarmării nucleare stipulate prin *Tratatul de Neproliferare Nucleară* [6] din 1968, au decis, în 2017, semnarea unui nou acord, *Tratatul de Interzicere a Armelor Nucleare* [7]. În opinia statelor semnatare, acest nou tratat răspunde mult mai bine provocărilor și aranjamentelor de securitate nucleară actuale. Spre deosebire de tratatul inițial de neproliferare, care încearcă reducerea arsenalului militar nuclear concomitent cu păstrarea echilibrului de putere existent, noul tratat de interzicere a armelor nucleare pornește de la premisa că principiile de descurajare nucleară și anihilare nucleară totală nu aduc beneficii semnificative de securitate[8]. Cu toate că numărul țărilor aderente la *Tratatul de Interzicere a Armelor Nucleare* este în creștere, având în prezent 66 de țări membre, prevederile acestuia sunt puternic criticate și contestate de către țările posesoare de arsenal nuclear și aliații acestora [9]. Mai mult, relua-rea competiției militare dintre marile puteri ale lumii a condus la o creștere atât cantitativă, cât și calitativă a mijloacelor militare capabile să transporte la țintă încărcături nucleare [10]. Toate aceste schimbări, apărute atât la nivel politico-diplomatic, cât și tehnologic, constituie provocări de securitate care impun regândirea sistemului de control nuclear existent într-o manieră care să corespundă atât pericolelor și amenințărilor clasice, cât și a celor asimetrice sau emergente.

Invadarea ilegală și neprovocată a Ucrainei de către Rusia, un stat membru permanent al Consiliului de Securitate ONU, precum și amenințările repetate ale acesteia cu folosirea armei nucleare pun în mod legitim la îndoială eficacitatea și eficiența aranjamentelor de securitate nucleară existente. Pe cale

de consecință, Finlanda și Suedia, țări cu o lungă tradiție de neutralitate, și-au schimbat radical opțiunile politico-militare pre-existente și au cerut aderarea imediată la NATO, pentru a beneficia astfel de umbrela nucleară a Alianței. Pe termen lung însă, consecințele asupra ordinii nucleare globale ar putea fi cu mult mai adânci, comportamentul militar imprevizibil și iresponsabil al Federației Ruse în Ucraina prejudiciind direct atât aranjamentele internaționale de securitate nucleară militare existente, cât și validitatea și eficiența tratatelor internaționale contemporane de neproliferare nucleară și de utilizare a armamentului nuclear în caz de conflict armat.

Pentru a observa și analiza consecințele războiului din Ucraina asupra ordinii nucleare globale ar trebui, mai întâi, identificate și analizate componentele acesteia și modul în care acestea elemente interacționează la nivel internațional. În termen simpli, componentele ordinii nucleare globale sunt reprezentate de organizațiile internaționale cu atribuții în domeniul nuclear, tratatele în vigoare și mecanismele practice de implementare a prevederilor acestora. Împreună, toate aceste componente formează un regim complex de reglementare a problematicii nucleare la nivel internațional, capabil să răspundă provocărilor din domeniu pentru a preveni transformarea acestora în amenințări și pericole iminente la adresa păcii și securității în lume [11]. Dintre mecanismele de securitate nucleară fac parte *Tratatul de Neproliferare Nucleară*, tratatele de control al armamentului nuclear și al sistemelor militare și civile cu dublă utilizare, garanțiile de securitate și descurajare extinse, prevederile legislative internaționale care guvernează folosirea energiei nucleare în scopuri pașnice, precum și alte aranjamente legislative similare existente la nivel regional, ca de exemplu convențiile nucleare dintre Argentina și Brazilia sau tratatul Euratom, existent la nivelul statelor membre ale Uniunii Europene. Toate aceste tratate și convenții, adresând aceeași problematică, sunt interconectate, această inter-conectivitate constituind, în același timp, atât o sursă de putere, cât și una de fragilitate. Împreună, toate aceste tratate și convenții furnizează cadrul legal și resursele necesare pentru verificare, implementare și impunere, constituind, în același timp, un element de continuitate și consecvență în cadrul acestui regim complex de guvernare a domeniului nuclear. Din nefericire, sistemul actual de gestionare nucleară, la momentul elaborării, a fost puternic influențat de contextul economic, politic și de securitate existent după cel de-Al Doilea Război Mondial, context care acum este vehement contestat de către Federația Rusă și aliații acesteia.

În primele luni de la începutul războiului din Ucraina, analizele politico-militare privitoare la dinamica folosirii armamentului nuclear de către Rusia și răspunsul internațional posibil la un asemenea eveniment au avut ca argument elemente specifice școlii de gândire realiste, în care interesul național și puterea politică constituie elementul primordial în luarea deciziilor [12]. Un argument esențial pe baza căruia școala realistă și-a construit modul de gândire a securității este acela că statele lucrează cu și prin instituții numai când acestea le servesc interesele naționale [13]. Conform gândirii realiste, instituțiile (inclusiv cele internaționale), fără a dispune de surse de putere independente, nu pot și nici nu vor putea impune statelor membre o modalitate de cooperare

pe care acestea nu și-o doresc. Privind prin prisma acestui argument, semnalele nucleare ale Rusiei legate de războiul din Ucraina nu sunt altceva decât o verificare a realității, necesară probabil pentru a evidenția că ordinea nucleară mondială existentă nu poate împiedica efectiv marile puteri ale lumii să-și exercite propriile interese, indiferent de prevederile tratatelor și convențiilor internaționale la care acestea sunt semnatare.

În opoziție cu gândirea realistă și bazat pe principiul încrederii în legislația internațională, a fost construit un alt mod de gândire a securității nucleare, în care normele și regulile acceptate prin semnarea de către statele membre a tratatelor și convențiilor agreate constituie un element de impunere și constrângere prin care comportamentul deviant al unui stat membru poate fi controlat și reglementat. Acest argument, agreat în principal de către cei care au pus bazele tratatelor și convențiilor internaționale care guvernează domeniul nuclear, înțelege angajamentele internaționale într-un mod rigid, în care statele urmează, respectă și apără regulile stabilite. În cazul concret al Rusiei, comportamentul său nuclear actual este unul deviant, care nu respectă reglementările și mecanismele internaționale, și care contestă eficiența și legitimitatea angajamentelor existente, punând astfel în pericol întregul sistem de guvernare nucleară global. O asemenea postură nucleară, care contrazice normele și regulile internaționale pe care Rusia s-a angajat anterior să le respecte, nu poate decât să provoace anxietate și îngrijorare la adresa fragilității acestor aranjamente de securitate nucleară. Pe de altă parte, acest comportament nuclear rebel al Rusiei vine la pachet cu o serie de costuri politico-economice greu de suportat pentru aceasta, costuri care includ sancțiuni economice severe și ostracizare internațională.

Judecând ordinea nucleară mondială prin prisma evenimentelor specifice războiului din Ucraina, se poate spune că principiile acesteia se poziționează undeva între cele două școli de gândire explicate anterior. Din punctul meu de vedere, ordinea nucleară globală actuală nu este nici volatilă ca un gaz și nici solidă ca diamantul, aceasta poziționându-se undeva la mijloc, fiind asemănătoare unui element lichid. Într-adevăr, fiind un element de mijloc, ordinea nucleară globală curentă nu poate opri un stat puternic, determinat să-și promoveze propria agendă politică împotriva tuturor restricțiilor existente, dar poate provoca discuții bi și multilaterale, fricțiuni de securitate, sancțiuni economice și transformări politico-diplomatice care vor deschide calea pentru compromisuri și opțiuni de rezolvare a situațiilor de criză nucleară. Prin aranjamentele nucleare existente se creează atât oportunități alternative, cât și stimulente pentru statele membre, care fac suficient de dificilă abordarea unui comportament nuclear deviant. Sursa puterii actualelor aranjamente internaționale de securitate nucleară o reprezintă însăși complexitatea acestui sistem de guvernare nucleară, complexitate care generează abilitatea acestuia de a dezvolta și coordona un ansamblu de măsuri politico-economice care pot determina reinstaurarea echilibrului de securitate nucleară și, indirect, internațională. În acest sens, unul dintre elementele cheie al acestui mecanism îl constituie existența unui sistem de informații specific care, prin furnizarea unor date corecte și verificabile asupra activităților nucleare ale statelor mem-

bre, reduce incertitudinile și provocările de securitate nucleară pe care acestea le-ar putea avea. Pe scurt, regimul nuclear global actual își justifică eficiența în fața statelor membre prin simpla sa utilitate.

Pe de altă parte, privită dintr-un alt punct de vedere, utilitatea acestui sistem pentru țările semnatare nu are nici aceeași valoare și nici aceeași eficiență. Din acest motiv, se poate afirma că și ordinea nucleară globală nu este la fel de utilă pentru acestea. În cazul oricărui stat, când se vorbește despre interesul național, se va înțelege automat că, pentru a supraviețui politic, acesta va trebui să pună în balanță promovarea agendei naționale cu respectarea regulilor internaționale. Ca rezultat al acestei dileme de securitate, ordinea nucleară mondială nu a fost una coerentă sau armonioasă, ci întotdeauna a fost un compromis care a corespuns și satisfăcut ipocrizia creatorilor ei [14]. Privind prin prisma acestui punct de vedere, este improbabil ca recenta postură nucleară a Rusiei, adoptată ca urmare a înfrângerilor suferite în Ucraina, deși deviantă, să poată schimba principiile fundamentale care guvernează regimul actual de securitate nucleară. Chiar dacă această deviață de la normele internaționale arătată de către Rusia poate constitui o oportunitate pentru un mic grup de state recalcitrante, ca de exemplu Iran și Coreea de Nord, comportamentul deviant al acestora din urmă nu va reprezenta o nouă provocare la adresa securității internaționale, statutul de stat rebel al acestora fiind unul precedent războiului din Ucraina. Mai mult, atât timp cât regimul de guvernare nucleară existent oferă statelor membre informații utile și oportunități economice, energetice și de securitate care nu se regăsesc în afara acestuia, el va continua să existe în forma sa consacrată [15].

Anxietatea generată de folosirea armamentului nuclear de către Rusia pentru îndeplinirea unor obiective militare de nivel tactic în Ucraina sau pentru obținerea unor avantaje politice personale de către un președinte autocratic sunt supraestimate. După 1945, amenințarea nucleară a fost folosită de nenumărate ori în relația dintre marile puteri internaționale, acestea amenințându-se reciproc cu distrugerea arsenalului nuclear și a principalelor centre politico-economice. Amenințarea nucleară actuală promovată de către Rusia nu face altceva decât să readucă în atenția publicului larg problematica distrugerii nucleare reciproce și să atragă atenția întregii lumi asupra consecințelor dezastruoase posibile în urma folosirii armelor nucleare. Pe cale de consecință, modul în care guvernele și publicul larg vor ști să gestioneze această situație specifică de criză nucleară, apărută pentru prima dată după cel de-Al Doilea Război Mondial, va determina direcția de evoluție a ordinii nucleare globale existente.

Tratatul de Neproliferare Nucleară - beneficiile și disfuncționalitățile acestuia

Arsenalul nuclear mondial actual este de aproximativ 12.700 de încărcături nucleare de diferite puteri, care pot fi purtate la țintă de o gamă largă de mijloace militare de înaltă tehnologie [16]. Acest arsenal este deținut de un număr de numai nouă state: China, Coreea de Nord, Franța, India, Regatul Unit al Marii Britanii și Irlandei de Nord, Pakistan, Federația Rusă, Statele Unite

ale Americii și, probabil, Israel. Cinci dintre acestea - China, Franța, Marea Britanie, Rusia și Statele Unite - constituie Consiliul Permanent de Securitate al ONU. China, Franța, Federația Rusă (la semnarea tratatului, Uniunea Sovietică), Marea Britanie și Statele Unite sunt printre cele 191 de state care au aderat la *Tratatul de Neproliferare Nucleară,* prevederile acestuia permițând acestor cinci state să dețină armament nuclear. India, Israelul, Coreea de Nord și Pakistanul, deși sunt posesoare de armament nuclear, rămân în afara tratatului, nefiind semnatare ale acestuia [17]. Cu toate că, după cum ne arată cifrele, arsenalul nuclear actual este unul considerabil, regimul său de control a redus nu numai numărul de încărcături nucleare, dar a făcut aproape imposibilă achiziționarea armelor nucleare sau tehnologiilor și materialelor necesare dezvoltării unui astfel arsenal [18]. Acest succes, deși parțial și imperfect, a fost, totuși, posibil prin aplicarea coerentă a unui sistem complex de norme internaționale și inițiative naționale, alături de o intensă activitate de control aplicată prin intermediul Agenției Internaționale de Energie Atomică [19].

În cadrul acestui sistem complex de guvernare nucleară, războiul din Ucraina reprezintă o provocare deosebită pentru problematica neproliferării nucleare datorită istoriei recente a arsenalului nuclear al Ucrainei. După dizolvarea Uniunii Sovietice, o mare parte din arsenalul nuclear al acesteia la acea dată a rămas pe teritoriul Ucrainei, acum un stat nou, independent și suveran, separat de Uniunea Sovietică. Prin această separare, noile autorități de la Kiev au moștenit al treilea cel mai mare arsenal nuclear din lume, care cuprindea atât capetele de luptă nucleare propriu-zise, cât și vehiculele și sistemele necesare pentru lansarea acestora. Cu toate că ucrainenii nu au deținut imediat controlul operațional efectiv asupra acestui arsenal, noul stat, din punct de vedere tehnologic, era bine poziționat strategic și dispunea de capabilitățile necesare pentru a-și transforma moștenirea într-o opțiune nucleară credibilă și independentă de Federația Rusă [20].

Această nouă postură nucleară a Ucrainei, creată prin dizolvarea Uniunii Sovietice, a constituit o provocare la adresa *Tratatului de Neproliferare Nucleară*, care trebuia rezolvată în cel mai scurt timp posibil, pentru a împiedica apariția pe harta lumii a unei noi puteri nucleare. Astfel, în 1994, în urma negocierilor cu Ucraina, Federația Rusă, Marea Britanie și Statele Unite au garantat securitatea noului stat prin *Memorandul de la Budapesta*. Urmare a acestui nou tratat, cele trei puteri nucleare consacrate au dat asigurări de securitate Kievului în schimbul renunțării acestuia la arsenalul său nuclear, moștenit în urma dizolvării Uniunii Sovietice. Prin semnarea acestui memorandum, Ucraina devenea stat neposesor de arme nucleare, membru al Tratatului de Neproliferare Nucleară, arsenalul său nuclear fiind transferat Rusiei. Alături de Ucraina, Belarus și Kazahstan, alte două state devenite puteri nucleare prin dizolvarea Uniunii Sovietice, au fost implicate în demersurile de demilitarizare nucleară [21]. Demn de menționat este faptul că, în afară de aceste trei state post-sovietice moștenitoare de arsenal nuclear, numai Africa de Sud a renunțat de bună voie la programul său de înarmare nucleară, imediat după dizolvarea sistemului de guvernare de tip apartheid [22].

Dar iată că, la douăzeci de ani după semnarea Memorandumului de la

Budapesta, Federația Rusă, unul dintre țările garante ale securității Ucrainei, și-a încălcat obligațiile prin promovarea și susținerea unei mișcări de insurgență de tip separatist în regiunea Donbasului ucrainian, iar în 2014, printr-un referendum ilegal, a anexat Peninsula Crimeea. Războiul de cucerire a Ucrainei declanșat de Rusia în februarie 2022, nu reprezintă altceva decât o continuare a unui tipar provocativ și periculos de politică externă adoptat de către Rusia, prin care un stat nuclear, semnatar al Tratatului de Neproliferare Nucleară, atacă ilegal și neprovocat un alt stat suveran și independent, căruia îi promisese garanții de securitate.

Din punct de vedere teoretic, există două motive strategice pentru care războiul inițiat de președintele Putin în Ucraina poate conduce la riscuri crescute de proliferare nucleară. În primul rând, revizuind evenimentele istorice ale domeniului, se observă că procesul de proliferare a fost adesea accelerat ca urmare a unor pierderi teritoriale reale sau percepute. În acest patern se încadrează atât Marea Britanie, cât și Franța, țări care și-au pus în practică ambițiile lor nucleare la scurt timp după pierderea posesiunilor coloniale. China, un alt exemplu, și-a dezvoltat arsenalul său nuclear după terminarea războiului civil și înființare statului taiwanez. India și-a dezvoltat opțiunea nucleară după ce a pierdut o parte din teritoriul său în urma confruntărilor militare la granița cu China și în lumina amenințărilor percepute din partea Pakistanului, stat care până nu demult fusese parte integrantă a Indiei. În același patern se încadrează și programul nuclear al Pakistanului care a fost dezvoltat după ce Bangladesh-ul și-a câștigat independența față de Pakistan [23].

Din punct de vedere al ambițiilor de înarmare nucleară, Ucraina este un stat nenuclear care se supune necondiționat prevederilor *Tratatului de Neproliferare Nucleară* și nu există indicii de încălcare ale acestuia de către autoritățile de la Kiev. În ciuda acuzațiilor frecvente și neîntemeiate ale Federației Ruse, Ucraina nu a încălcat tratatul de neproliferare și nu există semnale prin care guvernul de la Kiev ar dori să redevină o putere militară nucleară. Toate aceste acuzații nefondate promovate de Rusia, și care, probabil, fac parte dintr-un plan strategic de manipulare internațională au ca scop justificarea timpurie a invaziei ilegale și neprovocate a Ucrainei [24]. Situația politico-militară actuală a Ucrainei reprezintă una dintre dilemele neproliferării nucleare. Astăzi, ca urmare a invaziei ruse, Ucraina primește din partea comunității internaționale un ajutor militar adecvat și proporțional cu amenințarea reală existentă, adresată integrității și suveranității sale. Un asemenea sprijin militar și economic, acordat unui stat neposesor de armament nuclear, evidențiază cum acest ansamblu coerent de măsuri convenționale poate fi mai eficient decât oricare dintre măsurile luate în trecute în concordanță cu prevederile *Tratatului de Neproliferare Nucleară*, și care au fost menite să asigure garanții de securitate prin descurajare nucleară [25]. Totuși, în cazul în care comunitatea internațională cedează amenințărilor nucleare ale Rusiei și face concesii acesteia, forțând Ucraina să cedeze părți ale teritoriului său sau să devină *de facto* o colonie rusă, atunci sistemul de securitate internațională actual ar primi un mesaj clar cum că securitatea împotriva statelor agresoare, posesoare de armament nuclear, poate fi realizată numai prin alianțe cu alte state nucleare sau prin

proliferare nucleară. Un scenariu de acest tip s-ar dovedi o provocare nedorită și probabil imposibil de gestionat pentru regimul de guvernare nucleară existent. Din nefericire, acțiunile Rusiei în Ucraina și amenințările sale nucleare fac ca acest scenariu să fie considerat posibil, iar țările care deja sunt supuse în mod permanent unor amenințări nucleare, precum Coreea de Sud, deja discută la nivel înalt măsuri de securitate adecvate [26].

În al doilea rând, atacarea Ucrainei, stat neposesor de arme nucleare, de către Rusia, un stat nuclear, aduce justificare regimurilor politice ale statelor care susțin sau încurajează proliferarea nucleară. Lideri autoritari, precum Saddam Hussein în Irak și Muammar Gaddafi, în Libia, au fost înlăturați de la putere și ulterior executați prin acțiuni de schimbare de regim susținute din străinătate, la scurt timp după ce aceștia au renunțat la ambițiile lor de înarmare nucleară. Soarta acestor dictatori și evenimentele curente din Ucraina pot sugera că, odată ce își abandonează ambițiile nucleare, statele respective nu-și mai pot asigura nici suveranitatea statală și nici supraviețuirea regimului politic propriu. Tot în această logică se poate încadra și atitudinea politică actuală a Iranului care, în ultimele luni, s-a îndepărtat și mai mult de încercările de revigorare a Planului Cuprinzător Comun de Acțiune [27]. Tot în aceeași logică, serviciile de informații ale statelor vestice atrag atenția asupra faptului că regimul nord-coreean, continuă proliferarea pregătind un al șaptelea test nuclear. Din fericire, chiar dacă Iranul și Coreea de Nord se încadrează în logica proliferării explicată mai sus, cele două state sunt de mult timp cunoscute ca reticente la implementarea ordinii nucleare globale existente [28]. Totuși, pe baza aceluiași raționament politic de securitate și, după cum reiese din declarațiile făcute la prima întâlnire a statelor membre ale Tratatului de Interzicere a Armelor Nucleare, se pare că o parte dintre statele nenucleare aplică lecția neproliferării exact invers și arată un interes crescut pentru acest tip de armă.

Privitor la comportamentul nuclear al Rusiei, se poate spune cu certitudine că aceasta a manifestat tendințe pronunțate de nerespectare a angajamentelor internaționale de securitate cu mult înainte de declanșarea războiul din Ucraina. Spre exemplu, atunci când în Consiliul de Securitate al ONU s-a încercat impunerea unor măsuri mai severe de sancționare a Iranului și Coreii de Nord pentru continuarea proliferării nucleare, Rusia s-a alăturat Chinei în exercitarea dreptului de veto și a decis să pună numai parțial în aplicare sancțiunile internaționale multilaterale agreate. Miza politico-economică a acestui veto a fost continuarea și dezvoltarea comerțului cu energie cu Iranul și a celui cu materii prime, în principal cărbune, cu Coreea de Nord [29]. În ciuda opoziției Chinei și Rusiei, se pare, totuși, că mecanismul de neproliferare nucleară funcționează adecvat în cazul Coreii de Nord și al Iranului, aceste două țări confruntându-se cu dificultăți economice majore, rezultate ca urmare a impunerii unor multiple sancțiuni internaționale, menite să le limiteze ambițiile de înarmare nucleară.

Din punctul de vedere al proliferării nucleare, Rosatom, agenția de stat pentru energie atomică a Rusiei, a fost recent implicată în mai multe proiecte nucleare dubioase. Astfel, Rosatom a susținut financiar și tehnologic con-

strucția centralei nucleare de la Astravets, în Belarus, și, de asemenea, sprijină dezvoltarea unui proiect similar în Egipt, la El-Dabaa. Acest sprijin acordat de către Rusia Belarusului și Egiptului s-a realizat ignorând normele internaționale și faptul că cele două state nu au încheiat protocoalele adiționale necesare pentru inspecții cu Agenția Internațională de Energie Atomică de la Viena. În plus, autoritățile centrale egiptene erau deja cunoscute ca având preocupări de proliferare nucleară, acestea manifestându-și în trecut dezacordul, și chiar au intrat în conflict cu Agenția Internațională de Energie Atomică, pe problematica materialelor sale fisionabile, în mod special asupra siguranței și securității acestora [30]. În ambele cazuri, Rusia a intervenit și a acordat sprijinul necesar celor două state, creând astfel o „piață nucleară autocratică" paralelă, exact la momentul în care țările exportatoare de material și tehnologie nucleară își exprimau îngrijorările cu privire la intențiilor reale și declarațiile de neproliferare ale celor două țări [31]. Din nefericire, în ciuda acestor acțiuni îndoielnice ale Rosatom, agenția rusească nu a fost prinsă pe deplin în pachetul de sancțiuni internaționale impuse Rusiei ca urmare a războiului din Ucraina și, cu siguranță, aceasta va căuta partenerii potriviți pentru a-și crește capacitatea de export, participând în acest fel la compensarea efectelor consecințelor sancțiunilor economice impuse Moscovei și la sprijinirea eforturilor de război.

Pe lângă Federația Rusă, și alte state au manifestat inconsistență în implementarea măsurilor cerute de regimul de neproliferare nucleară internațională. China și Franța, două dintre puterile nucleare acum recunoscute, nu au aderat la tratatul de neproliferare decât în 1992, la 34 de ani de la intrarea sa în vigoare. Înainte de aderare, statul francez a oferit asistență tehnică în domeniul nuclear Indiei, Irakului și Israelului, asistență de care au beneficiat, direct sau indirect, și programele de înarmare nucleară ale acestor state [32]. În aceeași ordine de idei, chiar dacă Statele Unite au fost principalul promotor al Tratatului de Neproliferare [33], se poate afirma că, în același timp, autoritățile de la Washington au făcut la fel de multe și pentru subminarea acestuia [34]. În acest sens stă dovadă faptul că, chiar și atunci când oficialitățile de la Casa Albă au cunoscut faptul că Africa de Sud, Israelul și Pakistanul fac demersurile necesare pentru a-și dezvolta programele de înarmare nucleară, acestea nu au făcut eforturi remarcabile pentru a le stopa, ci au ignorat aceste acțiuni, contribuind astfel indirect la proliferarea nucleară [35]. De asemenea, Statele Unite au tratat cu indiferență rapoartele și concluziile inspecțiilor efectuate de către Agenția Internațională de Energie Atomică și au decis invadarea Irakului având ca pretext eliminarea unor arme de distrugere în masă inexistente sau imaginare. În plus, după ani de negocieri multilaterale și eforturi diplomatice dezvoltate pentru stabilirea Planului Cuprinzător Comun de Acțiune cu Iranul, autoritățile de la Washington au abandonat programul fără a lăsa să se întrevadă vreo alternativă de revenire la acesta [36].

Datorită acestor incoerențe în aplicarea măsurilor de neproliferare, precum și a comportamentului duplicitar al statelor posesoare de armament nuclear, *Tratatul de Neproliferare Nucleară* este adesea perceput ca un regim care aduce beneficii mai mult statelor posesoare, cele nenucleare fiind adesea ignorate [37]. Mai mult, chiar retorica tratatului evidențiază faptul că statele

posesoare de arsenal nuclear și cele mijlocii, cu potențial tehnologic și economic pentru a dezvolta arme nucleare, beneficiază de servicii care sunt, probabil, mai consistente decât cele oferite statelor nenucleare. În ciuda acestor realități cumva părtinitoare, se poate afirma cu siguranță că acest tratat aduce beneficii tuturor statelor semnatare, Agenția Internațională de Energie Atomică, unul dintre principalele sale elemente de sistem, oferind asistență tehnică substanțială statelor membre, neposesoare de arme nucleare, pentru o gamă largă de aplicații nucleare în domeniile agricol, medical și energetic. Demn de remarcat este faptul că această asistență tehnică de înalt nivel rămâne independentă de acțiunile de proliferare ale Rusiei și de lipsa de progres pe linia dezarmării nucleare înregistrată de către statele posesoare.

În conformitate cu textul tratatului, este posibil ca noul context de securitate creat de războiul din Ucraina să faciliteze ieșiri individuale ale statelor semnatare din tratat. Conform prevederilor articolului X al tratatului, orice stat membru se poate retrage din tratat dacă acesta consideră că „evenimentele extraordinare... au pus în pericol interesele supreme" ale statului [38]. Totuși, din punct de vedere practic, deși posibilă, această opțiune nu este una atractivă. Experiența istorică evidențiază faptul că, dacă un stat optează pentru a nu participa la sistemul de guvernare nucleară, acesta va avea dificultăți deosebite în a-și găsi și dezvolta atât garanții de securitate nucleară, cât și furnizorii necesari de tehnologie și materie primă pentru a-și dezvolta propriul program nuclear [39]. În acest ultim caz, probabil că Rusia ar putea fi partenerul ideal pentru un astfel de program, fiind gata să ignore prevederile *Tratatului de Neproliferare Nucleară* și să furnizeze statului dezertor tehnologia și materia primă necesară dezvoltării unei infrastructuri nucleare proprii. Desigur, chiar dacă nu multe dintre statele semnatare ar avea motive să ignore prevederile acestuia de neproliferare, Rusia sigur le deține, datorită nevoilor imediate ale Moscovei de a obține în timp scurt resursele financiare și materiale necesare pentru susținerea efortului de război în Ucraina. Totuși, în ciuda acestor disfuncționalități, majoritatea statelor lumii încă beneficiază de pe urma status-quo-ului sistemului nuclear global existent. Pe de altă parte, indiferent de beneficiile aduse de *Tratatul de Neproliferare Nucleară* pentru statele mici și mijlocii, numărul disensiunilor privitoare la utilitatea și eficiența acestui tratat crește, în mod special în rândul statelor neposesoare de armament nuclear și al celor suficient de tehnologizate pentru a-l obține. În mod particular, aceste state manifestă un grad ridicat de insatisfacție asupra modului în care statele nucleare pun în aplicare prevederile tratatului privind dezarmarea nucleară și de reluctanța acestora de a-și reduce în mod corespunzător arsenalul nuclear. În mod clar, dinamica războiului din Ucraina și posibilitatea utilizării de către Rusia a armamentului nuclear tactic au amplificat în mod îngrijorător disensiunile privind eficiența *Tratatului de Neproliferare Nucleară*. Deși nu reprezintă o tendința generală, datorită acestor insuficiențe manifeste ale Tratatului de Neproliferare Nucleară, mai multe voci critice au cerut statelor membre să se retragă din acest tratat și să adere la *Tratatul de Interzicere a Armelor Nucleare*, arătându-și prin această migrație opțiunea pentru dezarmarea nucleară totală și dezamăgirea față de modul în care statele nucleare pun în aplicare

prevederile referitoare la reducerea arsenalului nuclear [40].

În timp ce acțiunile Federației Ruse în Ucraina și amenințările cu folosirea armamentului nuclear pot determina ratificări suplimentare ale Tratatul de Interzicere a Armelor Nucleare, o migrație în masă către acesta este foarte puțin probabilă. De asemenea, este posibil ca acest război de agresiune al Rusiei împotriva Ucrainei să fie folosit de către unele state membre ca pe o oportunitate pentru a se retrage din Tratatul de Neproliferare Nucleară, dar retrăgându-se își vor pierde, cu siguranță, puterea de negociere în domeniul nuclear și sprijinul tehnologic și economic aferent statutului de membru, necesar pentru folosirea energiei atomice în scopuri pașnice. Mai mult, retragerea oportunistă din Tratatul de Neproliferare Nucleară, într-un moment în care multe state reconsideră valoarea armamentului nuclear în ecuațiile de securitate internațională, ar putea fi foarte ușor percepută ca pe o intenție de proliferare nucleară. De asemenea, această retragere ar împiedica substanțial eforturile statului dezertor de a accesa tehnologiile necesare pentru dezvoltarea propriei infrastructuri nucleare energetice civile, garantată, de altfel, de prevederile articolului IV al Tratatului de Neproliferare Nucleară. Una peste alta, cu toate discrepanțele existente privitoare la modul cum Tratatul de Neproliferare Nucleară este implementat, acesta rămâne un instrument internațional solid prin care statele membre își manifestă spiritul de cetățenie globală și un bun exemplu prin care acestea își pot manifesta angajamentul normativ la politicile de dezarmare nucleară.

Arsenalul nuclear și aranjamentele internaționale de control ale acestuia

Neproliferarea nucleară reprezintă un ansamblu de măsuri coerente, la nivel național și internațional, care au ca scop prevenirea accesului statelor neposesoare de armament nuclear la achiziționarea acestui tip de armă de distrugere în masă sau a tehnologiei fabricării acesteia. Controlul armamentului nuclear se referă la reducerea pericolelor asociate arsenalului militar nuclear existent, și implicit reducerea numărului de lovituri nucleare ale statelor posesoare. Ambele concepte sunt parte integrantă a sistemului global de gestionare nucleară și sunt reglementate prin articolul VI al Tratatului de Neproliferare Nucleară. Conform acestui articol, statele posesoare de arsenal nuclear sunt obligate să-și reducă gradual numărul de lovituri nucleare și, în final, chiar să elimine acest tip de armament din arsenalele lor militare. În acest scop, cele mai importante acorduri de control al armamentului nuclear au fost încheiate între Federație Rusă (în trecut Uniunea Sovietică) și Statele Unite ale Americii, state care dețin împreună majoritatea covârșitoare a loviturilor nucleare existente în lume.

Înainte de conflictele din Ucraina, convențiile și procedurile aferente de control al armamentului nuclear dintre Moscova și Washington funcționau în inerția aranjamentelor anterioare, agreate și semnate pe timpul Războiului Rece. Cum această inerție și-a pierdut avântul, tratatele și acordurile bilate-

rale încheiate între Statele Unite și fosta Uniune Sovietică, al cărei arsenal nuclear și obligațiile internaționale aferente acestuia au trecut în mare parte în gestiunea Rusiei, s-au prăbușit unul câte unul [41]. Astfel, în 2002, Statele Unite ale Americii s-a retras din *Tratatul Rachetelor Antibalistice* [42], iar în 2019, ca răspuns la repetatele violări ale acestuia de către Federația Rusă, s-a retras și din *Tratatul Forțelor Nucleare cu Rază Medie* [43] [44]. La momentul actual, singurul tratat bilateral de control al armamentului nuclear rămas în vigoare este *Noul Tratat Strategic de Reducere a Armamentului* [45], tratat care prevede limitarea arsenalului nuclear al ambelor state și care expiră în 2026. În momentul redactării acestui eseu, atât Statele Unite ale Americii, cât și Federația Rusă încă implementează în mod activ prevederile acestui tratat și desfășoară inspecții de verificare reciproce [46]. Cu toate că aceste inspecții bazate pe prevederile Noului Tratat Strategic de Reducere a Armamentului se realizează conform graficului stabilit, la această dată nu există negocieri în curs pentru prelungirea prevederilor acestuia peste termenul limită. Conflictul din Ucraina a înghețat, practic, toată diplomația dintre Washington și Moscova, inclusiv Dialogul bilateral de stabilitate strategică [47]. În acest sens, războiul inițiat de Moscova în Ucraina nu a făcut altceva decât să întărească noua traiectorie diplomatică dintre Washington și Moscova, stabilită deja ca urmare a dezacordurilor cu privire la evenimentele din Siria și Crimeea. Acest nou context politico-militar a condus la blocarea regimului de control al armamentului nuclear între cele două mari puteri nucleare, creând astfel noi tensiuni geopolitice și amenințări la adresa securității internaționale.

Pe termen scurt, perspectivele politico-diplomatice pentru încheierea unui nou tratat de reducere a arsenalului nuclear mondial sunt pesimiste. Chiar dacă dialogul asupra regimului de control al armamentului nuclear dintre Statele Unite și Rusia s-ar relua, pozițiile politico-diplomatice ale celor două mari puteri nucleare sunt, la momentul actual, mult prea divergente pentru ca cineva să-și imagineze că o extindere a Noului Tratat Strategic de Reducere a Armamentului ar fi posibilă peste termenul său limită, 2026 [48]. În derularea unor astfel de negocieri, cu siguranță interesul major al Statelor Unite ar fi să impună reducerea numărului general de focoase nucleare al Rusiei, pentru a-și putea menține capacitatea sa de răspuns nuclear la nivelul noilor provocări ridicate de noua generație de armament nuclear al Moscovei, precum și a numărului impresionant de lovituri nucleare tactice de care aceasta dispune [49]. Evident, odată cu războiul din Ucraina și amenințările nucleare ale Rusiei, nivelul de îngrijorare în Statele Unite a crescut, mai ales în ceea ce privește folosirea de către forțele invadatoare ruse a armamentului nuclear tactic în scopul de a-și a compensa insuccesele militare recente și a forța Ucraina să negocieze pacea în termenii dictați de către Moscova.

În cadrul unor asemenea noi negocieri de reducere a arsenalelor nucleare ale Statelor Unite și ale Rusiei, poziția Moscovei s-ar concentra, în primul rând, asupra programului american de apărare antirachetă (scuturile antirachetă), negociatorii ruși temându-se că desfășurarea unor asemenea scuturi antirachetă, în principal în Europa, ar pune în pericol posibilitățile Rusiei de a răspunde unui prim atac nuclear (capabilitatea de a lansa a doua lovitură, ca

răspuns la un atac nuclear deliberat) [50]. În mod evident, cam toți susținătorii acestui program antirachetă american, dar în principal politicienii importanți din Senatul Statelor Unite, resping cu fermitate orice discuții care ar impune limite acestuia. Datorită acestor păreri total opuse și fără perspective de reconciliere, impasul diplomatic dintre cele două țări privitor la amplasarea de către Statele Unite a scuturilor antirachetă în aproprierea teritoriului Rusiei, a devenit aparent imposibil de depășit. Pentru a depăși acest impas geopolitic, în cardul negocierilor, Moscova va căuta să obțină o declarație de vulnerabilitate și descurajare mutuală, cerință care reprezintă o anatemă în discursul politic american. În centrul acestei dileme geostrategice de apărare antirachetă se află sistemele *Aegis Ashore* aflate în construcție pe teritoriul Poloniei [51], dar și scutul antirachetă deja instalat în România. Dacă înainte de războiul din Ucraina aceste negocieri ar fi avut șanse la un compromis, după declanșarea războiului și odată ce rachetele rusești lovesc în continuare ținte ucrainene aflate la granița cu Polonia, este puțin probabil ca guvernul polonez să accepte o reducere a angajamentelor militare ale Statelor Unite pe teritoriul acestuia. În același sens, o reducere a angajamentelor militare ale Statelor Unite în Europa, în momentul în care există un război în desfășurare pe Flancul estic al Alianței Atlanticului de Nord, va avea repercusiuni majore asupra coeziunii alianței, exact în momentul la care consensul politic în NATO devine mai mult decât imperativ. În plus, în cadrul acelorași negocieri, deși mai puțin controversată, dar care va îngreuna realizarea unui nou acord, este propunerea Rusiei de a include în oricare dintre acordurile bilaterale de reducere a arsenalului militar nuclear dintre cele două puteri nucleare și rachetele convenționale de mare precizie ale Statelor Unite.

Absența unor rezultate palpabile în urma negocierilor recente, precum și inexistența unor beneficii mutuale, ca urmare a implementării acordurilor de control al armamentului nuclear, sunt indicatori descurajanți ai stării dezastruoase în care se află relațiile bilaterale dintre Statele Unite și Rusia. Încheierea unor asemenea acorduri privind limitarea arsenalelor nucleare și verificare reciprocă, prin inspecții la fața locului a armamentelor disponibile, ar reduce riscurile de securitate și ar crește transparența politico-diplomatică dintre cele două țări, cu beneficii extinse pentru pacea și securitatea întregii lumi. Potențialul colaps al acestui sistem bilateral de control al arsenalelor nucleare, după expirarea Noului Tratat Strategic de Reducere a Armamentului, va conduce, cu certitudine, la o nouă cursă incontrolabilă a înarmărilor, inclusiv cea nucleară. În plus, în cazul unor percepții eronate de securitate, acestea ar putea genera un efect devastator pentru umanitate, în special odată cu modernizarea capabilităților nucleare americane și a eforturilor Rusiei de a achiziționa și dezvolta tehnologiile nucleare emergente [52]. Mai mult, statele posesoare de armament nuclear, atât cele semnatare, cât și cele nesemnatare ale Tratatului de Neproliferare Nucleară, ar dori să-și întărească acordurile de pace atât cu Statele Unite, cât și cu Rusia, pentru a-și menține credibilitatea internațională și a sprijini supraviețuirea conceptului de descurajare nucleară. Retoric, totuși, se poate pune întrebarea: dacă reducerea aproape imperceptibilă a arsenalelor nucleare existente a condus deja la scăderea semnificativă a credibilității în

ordinea globală nucleară, cum va face față actuala ordine la o eventuală creștere incontrolabilă a numărului de lovituri nucleare?

În timpul Războiului Rece, atât crizele de securitate, cât și momentele de intensă tensiune politico-militară au avut și rezultate pozitive, conducând uneori la stabilirea unor noi acorduri de control al armamentelor. De exemplu, criza rachetelor din Cuba a făcut posibilă apariția *Tratatului Limitat de Interzicere a Testelor Nucleare* [53], iar exercițiul NATO *Able Archer* din 1983, a creat premisele semnării Tratatului Forțelor Nucleare cu Rază Medie, precum și ale altor elemente ale cooperării nucleare stabilite spre finalul anilor 1980. Cu toate că, întotdeauna, aceste negocieri au fost susceptibile aventurismului militar al Moscovei sau altor crize bilaterale, totuși, aceste situații de criză nu au condus la stoparea deplină a regimului de control al armamentelor. De exemplu, invadarea Cehoslovaciei de către armatele Pactului de la Varșovia a suspendat numai temporar discuțiile bilaterale privitoare la controlul armamentelor, aceste negocieri fiind reluate cincisprezece luni mai târziu, sub forma Discuțiilor pentru Limitarea Armamentului Strategic [54] [55]. Invadarea Afganistanului de către Uniunea Sovietică, în 1979, a avut ca repercusiune imediată împiedicarea ratificării reciproce a celui de-al doilea tratat de limitare a arsenalului strategic [56], dar atât Uniunea Sovietică, cât și Statele Unite au respectat, indiferent de tensiunile politico-diplomatice create de invazie, limitările impuse de acest acord bilateral [57]. Crizele nucleare din timpul Războiului Rece au avut, de asemenea, și tendința de a răspândi atât în rândul politicienilor de la Moscova, cât și în al celor de la Washington, o percepție de pericol nuclear imediat, amândouă administrațiile experimentând situații decizionale care le puteau scăpa foarte ușor de sub control. Spre deosebire de predecesorii săi, până în prezent, președintele rus Vladimir Putin nu are niciun motiv să-și bazeze deciziile pe o experiență câștigată în astfel de situații, amenințările sale nucleare având ca unic scop descurajarea statelor vestice de a interveni militar în Ucraina. În acest context de amenințare nucleară, răspunsul posibil și predictibil al Statelor Unite este unul iminent, care are ca principal obiectiv evitarea escaladării situației din Ucraina și furnizarea de asigurări de securitate credibile aliaților săi europeni [58].

Chiar și în acest context politico-militar fluid, determinat de războiul din Ucraina, pentru analiștii politico-militari din domeniul nuclear există suficiente motive pentru a nu se lăsa hipnotizați de nostalgia epocii de aur a regimurilor de control al armamentelor [59]. În primul rând, regimurile de control al armamentelor, promovate în timpul Războiului Rece s-au concentrat, în principal, pe realizarea și menținerea parității numerice a mijloacelor de lovire nucleare și nicidecum pe un proces de optimizare strategică prin care ar fi fost reduse riscurile de securitate nucleară [60]. În al doilea rând, aranjamentele încheiate la sfârșitul anilor 1980 au fost posibile datorită faptului că Războiul Rece se încheiase, iar Statele Unite s-au aflat într-o poziție mult mai avantajoasă de negociere în raport cu Uniune Sovietică, imperiul rus aflându-se într-un puternic proces de degradare internă [61]. Pe cale de consecință, această situație de securitate specifică, a generat în rândul politicienilor din Statele Unite așteptări nerealiste cu privire la nivelul rezultatelor care s-ar

putea obține prin aplicarea prevederilor tratatelor și acordurilor de control al armamentelor nucleare. În contrast cu Statele Unite, aceeași situație specifică de securitate a fost și este în continuare interpretată de către Moscova ca un moment de exploatare a slăbiciunilor sale politico-economice și militare din acea perioadă. În al treilea rând, perspectivele și rezultatele sistemului de control al arsenalului nuclear au stimulat dezvoltarea unor sisteme de armament alternative, de valoare îndoielnică, al căror scop este, probabil, cel de a fi folosite ca monedă de schimb pe timpul viitoarelor negocieri [62]. De exemplu, în această categorie se pot ușor încadra noile sistemele exotice rusești de lovire nucleară, ca de exemplu rachetele supersonice *Kinzhal* și dronele subacvatice înarmate nuclear, *Poseidon*.

Un alt motiv pentru care tratatele bilaterale de control al armamentelor nu au dat rezultatele scontate este, poate, și faptul că, pe timpul discuțiilor, s-a sugerat opțiunea ca acestea să devină multinaționale. Astfel, administrația fostului președinte al Statelor Unite, Donald Trump, a refuzat să continue negocierile de reducere a arsenalului nuclear fără includerea Chinei în acest proces. Conform Pentagonului, China deține la această dată un număr de aproximativ 350 de focoase nucleare, număr estimat că va crește, până în anul 2030, la 1.000 de focoase nucleare [63]. Cu toate că arsenalul Chinei este unul mic în comparație cu cel al Rusiei (5.977 focoase nucleare) sau al Statelor Unite (5.428 focoase nucleare) [64], perspectiva de creștere a acestuia reprezintă un element semnificativ de îngrijorare pentru administrațiile americane. În plus, se pare că tocmai această discrepanță numerică face ca poziția Chinei referitoare la aderarea acesteia la un tratat trilateral de reducere a arsenalelor nucleare să fie una foarte fermă, acceptând negocierea unui astfel de tratat numai în cazul în care celelalte două puteri nucleare, SUA și Rusia, își vor reduce arsenalele până la nivelul său. Pe lângă această poziție fermă, mai există și impedimente care țin de pregătirea conceptuală și structurală a unui asemenea tratat. Până la această dată, cele trei state nu s-au angajat în mod vizibil și coerent în negocieri care ar putea oferi soluții și modalități legale de implementare a unui astfel de tratat trilateral și subsecvent, a mecanismelor sale de verificare [65]. Ca atare, există mari incertitudini legate de modul în care un mecanism de control al armamentelor, structurat pe un tratat bilateral dintre SUA și Uniunea Sovietică, va putea fi restructurat și adaptat să includă, de asemenea, și China.

Competitivitatea și competiția dintre marile puteri ale lumii complică, de asemenea, și perspectivele sistemului de control al armamentului nuclear. În acest sens, Federația Rusă a cerut în procesul negocierilor o schimbare de optică și concentrarea eforturilor de dezarmare pe elemente doctrinare care să asigure paritatea arsenalului său cu cel al Statelor Unite și, probabil ca urmare a insuccesului său militar în Ucraina, a încercat să convingă puterile europene să facă presiuni asupra Ucrainei pentru concesii [66]. Astfel spus, la momentul actual, Rusia folosește descurajarea nucleară nu numai pentru a-și proteja teritoriul național, ci și pentru a-și asigura libertatea de acțiune în războiul din Ucraina. Cum forțele sale convenționale se dovedesc a fi incapabile de a-și atinge obiectivele militare în Ucraina, suferind pierderi însemnate, amenințările nucleare sunt singura opțiune ce i-a mai rămas Rusiei pentru a-și reven-

dica și legitima statutul de mare putere.

În ciuda diminuării eforturilor de control al armamentelor nucleare, există, totuși, motive de optimism în ceea ce privește limitarea numărului de focoase nucleare în lume. În cazul Rusiei, paralizată acum de sancțiunile economice internaționale și având distrusă imaginea de mare putere militară convențională, respectarea tratatelor de control al armamentelor este una dintre puținele modalități rămase pentru a-și recâștiga credibilitatea internațională, în special după invazia ilegală a Ucrainei. Desigur, acest lucru nu va fi posibil decât atunci când războiul din Ucraina se va încheia, iar problemele adiacente acestuia vor fi încorporate în ecuația negocierilor [67]. Dacă războiul din Ucraina se va încheia prin intermediul unui acord major care să implice Statele Unite, atunci, deși vor exista obstacole, reluarea activităților de control al armamentului nuclear va fi posibilă. În situația în care Rusia va continua războiul împotriva Ucrainei, chiar și la o intensitate scăzută, așa cum a făcut-o înainte de 24 februarie 2022, atunci sistemul de control al armamentelor nucleare existent va fi compromis și probabil că își va înceta existența.

În ceea ce privește problematica controlului armamentul convențional, în special a celui cu dublă utilizare, aceasta va fi mult mai greu de renegociat decât a fost pe timpul Războiului Rece. În cadrul unor asemenea negocieri, Rusia, pe de o parte, va insista să i se ridice sancțiunile internaționale impuse, iar Statele Unite, pe de altă parte, vor folosi aceste sancțiuni pentru a negocia, de pe poziții de putere, un statut favorabil în cadrul unui eventual tratat bilateral de control al armamentului convențional. Totuși, chiar dacă administrația americană ar fi dispusă să reia serios negocierile cu Rusia, problematica nucleară va fi tratată diferit datorită presiunii statelor vestice care, urmare a războiul din Ucraina, și-au schimbat deja politica nucleară internă. Cu toate că, astăzi, regimul de control al armamentelor are o vizibilitate mai mare decât a avut-o în ultimii treizeci de ani, este dificil ca cineva să-și imagineze că renegocierea acestuia ar fi posibilă când Rusia continuă să bombardeze nediscriminatoriu populația civilă și infrastructura critică a Ucrainei.

Datorită acestei realități politico-militare, se pare că actualul discurs politic privind controlul armamentelor seamănă mai mult cu dezbaterile controversate asupra Planului cuprinzător comun de acțiune decât cu negocierile anterioare privind controlul armamentelor. În aceste circumstanțe, chiar și în cazul unui președinte american deschis problematicii controlului armamentelor, acesta va trebui să ia în considerare măsuri de control al armamentelor care nu sunt incluse în tratatele sau convențiile deja existente. În acest sens, noul tratat de reducere a armamentului strategic ar putea să ofere baza pentru un regim de verificare, iar Inițiativele Prezidențiale Nucleare [68] bilaterale din 1990, care au condus la distrugerea a mii de arme nucleare tactice, ar putea oferi modelul politic de implementare.

Prin amenințările nucleare repetate și invadarea Ucrainei, Rusia a înrăutățit situația deja precară a sistemului de control al armamentelor și a crescut importanța arsenalului nuclear. Realitățile războiului din Ucraina, au determinat, pe de o parte, reducerea nivelului de instituționalizare a regimului de control al armamentului nuclear, iar pe de altă parte au transformat același regim

într-unul mai maleabil care, la sfârșitul războiului, va putea fi probabil reevaluat și adaptat astfel încât să corespundă noilor cerințe de securitate post-conflict. După război, indiferent de cât de inconsistentă va deveni relația bilaterală dintre Statele Unite și Rusia pe linia controlului armamentelor, ambele state vor continua să beneficieze de un echilibru nuclear stabil, previzibil și suficient de transparent. În mod cert, războiul din Ucraina, alte interese geopolitice, precum și vizibilitatea crescută a problematicii nucleare au afectat și vor afecta în continuare eficiența măsurilor de control al armamentului, atât pe termen scurt, cât și pe termen mediu, dar, atât timp cât alte state membre ale Tratatului de Neproliferare vor adopta o strategie de răbdare politico-diplomatică, acestea nu vor afecta, pe termen lung, ordinea nucleară mondială.

Neproliferarea nucleară, de la obscuritate totală la vizibilitate globală

Anul 2022 a început într-o notă nucleară pozitivă. La insistențele Federației Ruse, cele cinci puteri nucleare desemnate prin *Tratatul de Neproliferare Nucleară* au reafirmat declarația Reagan-Gorbaciov din 1987 conform căreia „un război nuclear nu poate fi niciodată câștigat și de aceea nu trebuie purtat". În plus, cele cinci puteri nucleare recunoscute au declarat că arsenalul nuclear de care dispun va fi utilizat numai pentru „scopuri defensive, descurajarea agresiunilor, și prevenirea războiului" [69]. Totuși, două luni mai târziu, Rusia a spulberat tot acest optimism invadând ilegal Ucraina și folosind amenințarea nucleară în sprijinul atingerii obiectivelor propriului război de cucerire teritorială și a unor dorințe imperialiste și revanșarde.

Această „operațiune militară specială" a Rusiei în Ucraina, acțiune care încalcă mai toate prevederile tratatelor internaționale de securitate și umanitare, a stârnit dezbateri aprinse asupra faptului că, dacă nu cumva președintele rus Vladimir Putin, prin amenințările sale nucleare, pune sau nu în pericol un principiu tabu instalat după cel de-Al Doilea Război Mondial, de nefolosire a armelor nucleare [70]. Acest principiu este considerat tabu deoarece reflectă și consacră obiectivul final al ordinii nucleare globale, și anume cel al prevenirii utilizării armelor nucleare [71]. Cu toate că pentru analiștii politico-militari acest principiu este unul tabu, acesta a fost destul de frecvent încălcat, mai ales prin amenințări nucleare. De exemplu, în anul 1956, pe timpul crizei Canalului de Suez, autoritățile moscovite de la acea dată au amenințat cu anihilarea nucleară Marea Britanie, Franța și Israelul [72]. La fel au procedat și autoritățile de la Washington, care au emis câteva ultimaturi nucleare rămase celebre, ca cele de pe timpul crizei rachetelor din Cuba [73] sau ale războaielor coreean [74] și cel de Yom Kippur [75] [76]. Ca regulă generală, aceste amenințări nu au conținut declarații de intenție directe, ci au luat forma unor semnale concepute deliberat ambiguu, dar care lăsau să se înțeleagă că utilizarea armamentului nuclear nu poate fi exclusă. În acest sens, un exemplu clasic și elocvent al acestui tip de declarații sunt formulările conform cărora „toate opțiunile sunt luate în considerare." [77] În 2018, dialogul de comparare al

butoanelor nucleare dintre Donald Trump, președintele de atunci al SUA, și Kim Jong-un, liderul autoritar nord-coreean, a fost unul cu mult mai explicit [78]. Cu toate că retorica celor doi președinți nu echivala cu amenințări directe, mulți observatori au interpretat aceste declarații ca parte a unei tendințe mai ample spre erodarea principiului tabu de neîntrebuințare a armelor nucleare.

Se pare că, în cazul Federației Ruse, arsenalul său nuclear nu are ca obiectiv numai descurajarea militară și apărarea teritorială. Judecând după declarațiile politice și amenințările nucleare frecvente, se pare că posesia unui asemenea tip de armă de distrugere în masă a încurajat Rusia să se îndrepte pe calea aventurismului militar și a cuceririi teritoriale. Mai mult, deținerea armei nucleare se pare că l-a încurajat și motivat pe președintele Putin să decidă invadarea ilegală și neprovocată a Ucrainei, un stat suveran și independent vecin, căruia, cu numai câțiva ani în urmă, se angaja să-i asigure garanții de securitate [79]. În plus, se poate spune cu un suficient grad de certitudine că Rusia folosește astfel de amenințări nucleare pentru a-și promova o nouă agendă politică și de securitate, care are ca scop contestarea unui alt principiu instituit după cel de-Al Doilea Război Mondial, și anume interzicerea cuceririi teritoriale. Această afirmație este susținută și de ultima mișcare politică a Belarusului care, la încurajarea Moscovei, a renunțat printr-un referendum la statutul de țară nenucleară și a acceptat desfășurarea pe teritoriul său a rachetelor nucleare rusești [80]. În situația puțin probabilă ca Rusia să folosească arme nucleare în Ucraina, efectul psihologic al acestor arme asupra întregii lumi va fi apreciabil amplificat. Dacă războiul din Ucraina se va încheia fără folosirea armamentului nuclear, ceea ce va rămâne în urma acestor amenințări va fi o conștientizare reînnoită a populației lumii cu privire la pericolele și efectele acestor arme și probabil că această nouă percepție va ajuta substanțial la determinarea viitorului ordinii nucleare globale.

Mai mult, prin amenințările directe cu folosirea armamentului nuclear, în mod conștient sau nu, președintele rus Vladimir Putin a adus în atenția publicului larg dinamica proceselor unui domeniu care, până de curând, era accesibil numai unui număr limitat de elite tehnice și politice [81]. În Europa, amenințarea nucleară rusă a adus în atenția publicului larg realități de mult suprimate privind consecințele unui accident sau atac nuclear. Astfel, întregul public european s-a trezit peste noapte față în față cu o realitate dură, și anume inexistența unei protecții adecvate împotriva pericolului distrugerii orașelor europene, în cazul în care acestea ar fi atacate cu rachete nucleare lansate de pe teritoriul Rusiei, aceste rachete atingându-și țintele în mai puțin de jumătate de oră de la lansare. Singura consolare și, totodată, o măsură de prevenție în cazul unei astfel de situații este tot opțiunea nucleară, și anume, promisiunile Franței, Angliei și Statelor Unite de a răspunde în aceeași manieră, dacă vreo rachetă nucleară rusească va ateriza pe teritoriul NATO. Această promisiune este nimic altceva decât reiterarea vechiului principiu de descurajare nucleară, creat și perfecționat după cel de-Al Doilea Război Mondial, și al cărui element central îl constituie „asigurarea distrugerii reciproce".

Această ignorare zilnică a pericolului nuclear nu a fost posibilă doar prin lipsa informării și neatenția publicului. Odată cu prăbușirea Uniunii

Sovietice, nu a mai fost nici necesar și nici adecvat să se discute despre pericolul unor confruntări nucleare, perioada jocurilor de-a rațele și vânătorii fiind încheiată, ordinea nucleară globală devenind una stabilă, instituționalizată, invizibilă și de necontestat [82]. Această stabilitate a ordinii nucleare globale s-a datorat, în bună parte, și politicii externe promovate de Statele Unite, prin care acestea își extindeau angajamentele de descurajarea nucleară adăugând sub umbrela acestora atât aliații săi din NATO, dar și pe cei din Australia, Japonia și Coreea de Sud [83]. Conform declarațiilor Statelor Unite, această umbrelă nucleară extinsă are două obiective principale: protejarea prin descurajare nucleară a aliaților Statelor Unite, concomitent cu prevenirea proliferării nucleare de către aceștia [84].

Pentru cei mai mulți dintre liderii națiunilor protejate prin descurajarea nucleară extinsă a Statelor Unite, informarea publică despre aceste aranjamente nu a constituit o prioritate, nici politică și nici administrativă. În acest sens, cazul Japoniei este cel mai elocvent. Aproximativ 75% din publicul japonez speră că țara sa va ratifica *Tratatul de Interzicere a Armelor Nucleare* [85] și doar 13,8% dintre japonezi sunt în favoarea aprobării unui atac nuclear de represalii executate de Statele Unite asupra Coreii de Nord, în cazul în care aceasta ar bombarda nuclear Japonia [86]. Ca urmare a acestui dezacord popular privind folosirea armelor nucleare, „guvernele japoneze succesive au convenit că este necesar să se ascundă adevărata natură a facilitării de către Japonia a strategiei nucleare a Statelor Unite" (traducerea și adaptarea autorului) [87]. În același spirit al jocului politic, liderii țărilor aliate Statelor Unite, printre care și cei din Japonia, cer adesea în mod public și vizibil acțiuni de dezarmare, dar, în același timp, în spatele ușilor închise fac lobby privat împotriva oricăror măsuri care ar putea fi interpretate ca reducând eficiența umbrelei nucleare americane [88].

Prezentarea opțiunilor nucleare și a deciziilor politice pe baza cărora acestea sunt alese publicului larg nu va aduce beneficii regimurilor politice respective ci, în mod contrar, va îngreuna menținerea în umbră a unor astfel de ipocrizii politice, de altfel inerente și convenabile unei guvernării. Războiul inițiat de Rusia împotriva Ucrainei a determinat deja Suedia să renunțe la neutralitatea sa oficială și să expună lumii ceea ce practica de mult timp, în culise, și anume, alianța cu NATO [89]. În același context de securitate, țara vecină, Finlanda, a renunțat la pretenția de „finlandizare", care promova ideea că Rusia nu este o amenințare. În același context de securitate, Germania a realizat că trebuie să-și construiască o politică de securitate mai fermă și și-a revizuit politica externă privitoare la relația cu Rusia. Desigur, în baza exemplelor istorice, se poate argumenta că politicile formulate pe timp de criză nu pot fi garantate, pe termen lung, ca fiind cele mai adecvate. De asemenea, în principal pentru statele care de câteva decenii au încetat să ia în serios situația de securitate nucleară globală, există pericolul ca noua lor politică de securitate să fie una supranuclearizată [90]. În această ordine de idei, asemenea state își pot schimba radical poziția politică trecând cu ușurință de la pacifism la supraevaluarea opțiunii de descurajare nucleară extinsă, ignorând total opțiunile de securitate militară convențională care probabil că ar răspunde mult mai

bine situației de securitate și realităților politico-economice ale acestora.

Invadarea Ucrainei de către Rusia a readus în atenția guvernelor două elemente foarte importante pentru ecuația de securitate Europeană. În primul rând, conflictul, prin natura amenințărilor nucleare expuse, a făcut ca relația nucleară dintre NATO și Rusia să devină una mult mai vocală. În al doilea rând, acest conflict a afectat considerabil angajamentele Statelor Unite în Europa, administrația americană devenind deja una mult mai reticentă în a-și asuma noi obligații de securitate. În acest sens, aderarea Finlandei și a Suediei la NATO nu poate fi văzută ca fiind excesiv de riscantă, întrucât apărarea celor două state va fi o responsabilitate comună pentru Alianță, responsabilitate la care cei doi potențiali noi membri își vor aduce, cu siguranță, o contribuție mai mult decât semnificativă [91]. Dar, în același timp, președintele rus Vladimir Putin a subliniat în mod foarte clar care sunt posibilele riscuri nucleare pe care NATO va trebui să și le asume, dacă Alianța ar decide admiterea cererii Ucrainei de a deveni stat membru. În plus, dată fiind tendința Statelor Unite de a-și reduce numărul angajamentelor de securitate în străinătate, concomitent cu necesitatea sporirii angajamentelor de securitate existente în Europa, determinate de războiul din Ucraina, este greu de imaginat că administrația de la Washington își va putea extinde concomitent angajamentele sale de descurajare nucleară și către aliații săi din Asia, în scopul echilibrării balanței de putere cu China.

În timp ce toate implicațiile creșterii importanței ordinii nucleare globale necesită timp pentru a se clarifica pe deplin, tendințele inițiale ale opiniei publice sugerează deja câteva posibilități. Înainte de conflictul din Ucraina, studiile statistice arătau că, atât publicul american, cât și populația țărilor din Asia și Europa aflate sub umbrela nucleară a Statelor Unite, erau în general mult mai deschise în a sprijini regimul de control al armamentelor și dezarmarea nucleară decât erau elitele lor politice aflate la guvernare [92]. Astăzi, probabil ca urmare a războiului din Ucraina, opinia publică s-a schimbat, sondajele arătând că, spre exemplu, 52% dintre germani sunt de acord ca armamentul nuclear tactic american, un arsenal mult timp controversat, să rămână dislocat pe teritoriul țării lor [93]. De asemenea, susținerea populației țărilor din Europa Centrală și de Est pentru programele nucleare naționale este mai mare decât cineva s-ar fi așteptat pentru niște state despre care se presupune că sunt deja protejate de umbrela nucleară a Statelor Unite [94]. În ciuda acestui sprijin domestic, nu este suficient de clar modul în care opinia publică va afecta politica nucleară a statelor respective, această politică fiind, de obicei, exclusiv formulată de elitele aflate la guvernare. Contrar acestor uzanțe politice, un număr tot mai mare de dovezi sugerează că liderii politici și militari actuali iau totuși în considerare și opinia publică, atunci când adoptă decizii politice strategice [95]. Pe cale de consecință, se poate afirma că problematica nucleară, prin complexitatea și incertitudinea ei, poate conduce la o polarizare profundă a societăților democratice.

Până la această dată, cele mai relevante evoluții în diplomația de dezarmare nucleară au avut loc fără o participare semnificativă a publicului. Cu toate că *Tratatul de Interzicere a Armelor Nucleare* este o realizare impresionantă a antreprenorialului politic, aceasta a fost totuși orchestrat, în princi-

pal, de către administrațiile guvernamentale și organizațiile neguvernamentale nemulțumite de stagnarea progresul de dezarmare nucleară promis prin adoptarea *Tratatului de Neproliferare Nucleară*. În lumina evoluției războiului din Ucraina și a amenințărilor nucleare ale Moscovei, o bună parte a populației lumii va fi îngrozită de perspectiva unui conflict nuclear și va milita cu siguranță pentru dezarmarea nucleară. Partea rămasă va percepe existența arsenalelor nucleare ca pe singurul lor mijloc de protecție disponibil într-o lume devenită impredictibilă și periculoasă. În acest context, acțiunile de sensibilizare a opiniei publice de către activiști anti-nucleari probabil că vor crește. Mulți dintre acești promotori ai dezarmării nucleare totale își vor pune mari speranțe în folosirea prevederilor Tratatului de Interzicere a Armelor Nucleare pentru a determina creșterea opoziției publicului lumii față de menținerea și dezvoltarea, pe viitor, a arsenalelor nucleare [96].

Așa cum s-a arătat anterior, cele mai nemulțumite state semnatare ale *Tratatului de Neproliferare Nucleară* sunt cele care nu posedă armament nuclear și, din acest motiv, nu pot aplica presiunea politică necesară pentru a determina remodelarea acestui regim. Alternativa rămasă este, în mod explicit, schimbarea mentalității statele posesoare care, în perspectiva statelor neposesoare, susțin ordinea globală nucleară actuală prin menținerea regimului nuclear în forma negociată inițial făcând în acest mod dificilă schimbarea sau remodelarea acestuia [97].

Deși în esența sa ordinea nucleară globală rămâne robustă și pare capabilă să facă față provocărilor nucleare ridicate de către Rusia, poate că războiul din Ucraina este exact acel eveniment necesar pe baza căruia se pot declanșa discuții privind necesitatea remodelării sistemului de guvernare nucleară. Totuși, se pare că este prea devreme pentru ca cineva să ne poată spune cu certitudine încotro se va îndrepta publicul relevant al lumii, către susținerea noului *Tratat de Interzicere a Armelor Nucleare* sau către promisiunile de protecție oferite de actuala descurajarea nucleară. Cu siguranță, puterile mijlocii ale lumii au devenit, ca urmare a războiului declanșat de Vladimir Putin în Ucraina, mult mai conștiente atât de nevoile de securitate comune, cât și de cele individuale. Nu este rezonabil să ne așteptăm ca toți factorii de decizie a statelor și cetățenii acestora să fie dispuși să parieze, în opțiunile lor politice, pe sănătatea mintală a celor cu degetul pe butonul nuclear, de fiecare dată când apare o criză. În asemenea condiții este foarte posibil ca aceștia să afișeze o încredere mult mai mult limitată în teoria descurajării nucleare decât statele înarmate nuclear.

Poate fi salvată ordinea nucleară mondială curentă?

Severitatea situației militare și umanitare din Ucraina, inclusiv atacurile fără rost ale armatei ruse asupra centralei nucleare de la Zaporojie, precum și ineficiența diplomației în acest caz, au condus la apariția unui număr impresionant de predicții despre o posibilă apocalipsă nucleară. Printre ele, aceste predicții includ, desigur, și o posibilă conflagrație nucleară mondială precum și creșterea exponențială, în cascadă, a proliferării nucleare. Totuși, oricât de

terifiantă ar fi situația din teren, se poate spune că ordinea nucleară globală nu se află în pragul colapsului. Dinamica conflictului din Ucraina a sporit atât riscul de folosire a armamentului nuclear, cât și pe cel de proliferare nucleară. Totuși, aceste riscuri rămân la un nivel de probabilitate suficient de scăzut și, chiar dacă una dintre aceste predicții va deveni realitate, statele lumii dispun de suficiente mijloace de răspuns oferite de către actuala ordine nucleară globală, pentru gestionarea situației.

De-a lungul istoriei sale turbulente, ordinea nucleară globală nu a fost nici perfectă și nici echitabilă, ba mai mult, a fost chiar contestată existențial [98]. Sistemul de guvernare nucleară a existat sub diferite forme și dispune de o forță și o reziliență care sunt separate de condițiile de securitate contextuale. De-a lungul istoriei sale, *Tratatul de Neproliferare Nucleară* a trebuit să gestioneze suficiente situații dificile, în care statele nucleare refuzau semnarea sau ratificarea acestuia, sau chiar mai mult, acestea transferau clandestin tehnologii nucleare militare aliaților lor ori treceau cu vederea încercările de proliferare ale acestora [99]. Amânată timp de doi ani datorită pandemiei COVID-19, conferința de revizuire a Tratatului de Neproliferare Nucleară a avut loc, în sfârșit, la New York, între 1 și 26 August 2022. Din păcate, această conferință s-a încheiat fără rezultate substanțiale datorită opoziției Federației Ruse, care s-a opus adoptării documentului final prezentat de președinția conferinței și a cărui adoptare necesita consens. Acest insucces urmează celui din 2015, când nici atunci nu a fost posibilă adoptarea unor concluzii și recomandări substanțiale, tot datorită opoziției Rusiei. Conform statutului său, conferința adoptă rezoluții și recomandări prin consens. Din acest motiv, chiar dacă multe delegații au criticat inexistența acestui consens, acestea au specificat, în termeni clari, că nerealizarea lui nu se datorează conținutului tratatului sau realizărilor anterioare ale acestuia, ci, pur și simplu, opoziției unui singur stat membru: Federația Rusă. Cu toate că un document oficial nu a fost adoptat, statele membre și-au reafirmat sprijinul pentru tratat și au condamnat retorica nucleară periculoasă a Federației Ruse, acțiunile acesteia în Ucraina și declarațiile provocatoare de ridicare a nivelului de alertă nucleară. Toate aceste delegații i-au amintit Rusiei că acțiunile militare ilegale din Ucraina și retorica sa nucleară sunt în contradicție cu *Declarația comună a liderilor celor cinci puteri nucleare asupra prevenirii războiului nuclear și a evitării cursei înarmării*, adoptată în ianuarie 2022. Mai mult, aceleași delegații au condamnat Rusia pentru violarea *Memorandumului de la Budapesta* din 1994 și și-au exprimat îngrijorarea privind integritatea și securitatea obiectivelor nucleare aflate pe teritoriul Ucrainei și constant sub bombardamentele armatei ruse. Demnă de menționat este poziția Sfântului Scaun care, deși aliniată declarațiilor care condamnă Rusia, critică puternic și conținutul documentul propus spre adoptare. Declarația Sfântului Scaun afirmă că, chiar dacă documentul final propus ar fi fost adoptat, acesta are serioase lipsuri, în narativul acestuia neregăsindu-se angajamente semnificative pentru dezarmare nucleară și nimic ambițios sau nou prin care statele membre și-ar putea reduce dependența față de descurajarea nucleară sau prin care acestea ar putea gestiona mai eficient consecințele umanitare și de mediu ale unei detonări nucleare. În aceeași ordine de idei, Egiptul, vorbind în numele

a șapte state membre ale tratatului, a subliniat faptul că documentul propus pentru adoptare nu conține nicio prevedere care să restaureze echilibrul între dezarmarea nucleară și obligațiile de neproliferare, așa cum cer prevederile articolul VI din Tratat. Delegația Egiptului a reiterat faptul că, în concordanță cu articolul amintit, statele membre (cele nucleare) sunt obligate să continue negocierile pentru dezarmarea nucleară indiferent de circumstanțele de securitate, iar aceasta este o obligație legală și un imperativ moral [100]. În concluzie, conferința de revizuire a Tratatului de Neproliferare Nucleară a fost una atât dificilă, cât și ineficientă datorită, în principal, amenințărilor nucleare rusești, dar și a stagnării procesului de dezarmare nucleară, perceput ca inacceptabil de către multe dintre statele participante. Totuși, în ciuda acestor obstacole aflate în calea reformei sistemului actual de gestiune a problematicii nucleare globale, nu există indicii că *Tratatul de Neproliferare Nucleară* se va prăbuși. Caracterul bilateral al sistemului de control al arsenalelor nucleare dintre Statele Unite și Rusia a făcut ca eforturile de dezarmare cerute de tratat să devină volatile, instabile și minim instituționalizate. Cu toate acestea, pe termen mediu, respectarea acordurilor de dezarmare nucleară ar putea fi unica opțiune prin care Rusia ar putea să recâștige încrederea comunității internaționale. Un posibil nou acord bilateral de dezarmare, cu respectarea deplină a acestuia de către Federația Rusă, ar aduce predictibilitate și stabilitate ordinii nucleare globale, consecințe de care vor beneficia nu numai Washingtonul și aliații săi, ci, în final, toate statele membre ale Tratatului de Neproliferare Nucleară.

În ultimele luni, șansele de utilizare a armelor nucleare au crescut, dar acest lucru nu se întâmplă pentru prima dată în istoria Tratatului de Neproliferare Nucleară. Situații dificile au mai existat, dar poate că mai relevant decât această probabilitate este faptul că Rusia, prin comportamentul său nuclear deviant, a adus în atenția publicului o construcție politică aproape invizibilă, expunând lipsurile unui sistem de securitate în mare parte european, bazat pe descurajare nucleară și anihilare totală. Cu toate că aceste realități vor remodela, cu siguranță, deciziile guvernelor și opinia publică cu privire la problematica nucleară, este, totuși, prematur să atribuim acestor situații temporare contribuții care ar conduce la erodarea tabu-ului nuclear.

În același timp, trecerea sub tăcere a pericolului nuclear, într-o lume în care armele nucleare sunt folosite ca justificare pentru a permite unui stat posesor să încalce suveranitatea națională a unui alt stat și să comită crime de război împotriva populației civile a acestuia, este, pur și simplu, nesăbuită. Timpul dezbaterilor asupra valorii politicii de descurajare versus dezarmare nucleară este de mult apus. Modul în care această ecuație nucleară, descurajare versus dezarmare va fi rezolvată, este incert. Între timp, Statele Unite, alături de aliații lor nucleari din NATO, vor trebui să profite de momentul creat de războiul din Ucraina pentru a continua să-și extindă garanțiile de securitate către statele neposesoare de armament nuclear. La rândul lor, guvernele statelor neposesoare de armament nuclear ale aliaților și partenerilor Statelor Unite ar trebui să încurajeze discuții deschise și oneste cu popoarele lor despre implementarea modalităților de protecție nucleară necesare pentru a atenua efectele amenințărilor rusești.

Gânduri de încheiere

Înfrângerea Rusiei în Ucraina ar echivala cu un anunț public făcut, cu surle și trâmbițe, asupra pericolelor și consecințelor asociate încercării unui stat de a-și demonstra grandoarea puterii sale militare, chiar și atunci când acesta este posesor de armament nuclear. În contrast, victoria Rusiei în Ucraina ar face reclamă puterii coercitive asociate armamentului nuclear și ar sublinia vulnerabilitatea statelor care nu dețin acest tip de armă. Cu cât Rusia este mai recompensată și mai încurajată pentru războiul său ilegal împotriva Ucrainei, cu atât mai mare va fi pericolul global la adresa infrastructurii și sistemului de control al armamentelor, stabilite pentru reducerea amenințărilor nucleare. Sistemul global de administrare nucleară, prin infrastructura și aranjamentele legale existente, a rezolvat până acum multe situații de criză generate de nerespectarea *Tratatului de Neproliferare Nucleară*. Dacă statele neposesoare de armament nuclear își țin în frâu frustrările și vorbesc pe o singură voce, atunci acestea vor fi principalii beneficiari ai ordinii nucleare globale curente, deja stabilă, și care a demonstrat că este suficient de robustă pentru a fi menținută. Mai mult, se poate estima că șocul public creat de readucerea amenințărilor nucleare în centru atenției internaționale ar putea fi unul benefic, constituindu-se în premisa necesară redeschiderii negocierilor pentru îmbunătățirea modului de gestionare a arsenalului nuclear global, îndreptându-l decisiv către abolire.

9 noiembrie 2022

[1] Vladimir Isachenkov, Dasha Litvinova, Yuras Karmanau și Jim Heintz, ”Russia Attacks Ukraine as Defiant Putin Warns US, NATO, Associated Press, 23 februarie 2022, https://apnews.com/article/russia-ukraine-europe-russiamoscow-kyiv-626a8c5ec22217bacb24ece60fac4fe1, accesat în data de 15.09.2022.

[2] Vezi declarația originală, în limba engleză, a președintelui Vladimir Putin: “Whoever tries to impede us, let alone creates threats for our country and its people, must know that the Russian response will be immediate and lead to the consequences you have never seen in history”.

[3] Anna Clara Arndt și Liviu Horovitz, ‘Eine Chronologie der nuklearen Anspielungen Moskaus im Krieg gegen die Ukraine’, Stiftung Wisenschaft und Politik, Arbeitspapier no. 2, mai 2022, 50 pag, https://www.swp-berlin.org/publications/products/arbeitspapiere/Chronologie_der_Nukleardrohungen_Russlands_im_Krieg_gegen_die_Ukraine_-_Arbeitspapier.pdf, accesat în data de 21.09.2022.

[4] Davide Castelvecchi, ‘Ukraine Nuclear Power Plant Attack: Scientists Assess the Risks’, Nature, 4 martie 2022, https://www.nature.com/articles/d41586-022-00660-z, accesat în data de 21.09.2022.

[5] Vezi, de exemplu, Graham Allison, ‘Nuclear Disorder: Surveying Atomic Threats’, Foreign Affairs, vol. 89, no. 1, ianuarie - februarie 2010, pp. 74 - 85; Joelien Pretorius și Tom Sauer, ‘Ditch the NPT’, Survival, vol. 63, no. 4, august - septembrie 2021, pp. 103 - 124; and Joelien Pretorius și Tom Sauer, ‘When Is It Legitimate to Abandon the NPT? Withdrawal as a Political Tool to Move Nuclear Disarmament Forward’, Contemporary Security Policy, vol. 43, no. 1, ianuarie 2022, pp. 161 - 185.

[6] Non-Proliferation Treaty (NPT)
[7] Treaty on the Prohibition of Nuclear Weapons (TPNW)
[8] William C. Potter, 'Disarmament Diplomacy and the Nuclear Ban Treaty', Survival, vol. 59, no. 4, august -septembrie 2017, pp. 75 - 108.
[9] Vezi, de examplu, Rebecca Davis Gibbons, 'Addressing the Nuclear Ban Treaty', Washington Quarterly, vol. 42, no. 1, 16 aprilie 2019, pp. 27 - 40.
[10] David M. Allison și Stephen Herzog, '"What About China?" and the Threat to US–Russian Nuclear Arms Control', Bulletin of the Atomic Scientists, vol. 76, no. 4, iulie - august 2020, pp. 200 - 205.
[11] Karen J. Alter și Sophie Meunier, 'The Politics of International Regime Complexity', Perspectives on Politics, vol. 7, no. 1, martie 2009, pp. 13 - 24; și David Holloway, 'Conclusion: Reflections on the Nuclear Order', International History Review, vol. 40, no. 5, octombrie 2018, pp. 1.210 - 1.218.
[12] Vezi, de exemplu, Henrik Larsen, 'Foreign Policy Realists Should Be Bolder About Defeating Putin in Ukraine', Atlantic Council, 4 mai 2022, https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/foreign-policy-realists-should-be-bolder-about-defeating-putin-in-ukraine/; și Stephen M. Walt, 'Why Washington Should Take Russian Nuclear Threats Seriously', Foreign Policy, 5 mai 2022, https://foreignpolicy.com/2022/05/05/why-washington-should-take-russian-nuclear-threats-seriously/, accesat în data de 21.09.2022.
[13] Vezi, de exemplu, John J. Mearsheimer, 'The False Promise of International Institutions', International Security, vol. 19, no. 3, iarna 1994 - 1995, pp. 5 – 49, https://www.jstor.org/stable/2539078?origin=crossref, accesat în data de 23.09.2022.
[14] Leopoldo Nuti, 'The Making of the Nuclear Order and the Historiography on the 1970s', International History Review, vol. 40, no. 5, octombrie 2018, pp. 965 - 974.
[15] Miriam Barnum și James Lo, 'Is the NPT Unraveling? Evidence from Text Analysis of Review Conference Statements', Journal of Peace Research, vol. 57, no. 6, noiembrie 2020, pp. 740 - 751; Liviu Horovitz, 'Beyond Pessimism: Why the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons Will Not Collapse', Journal of Strategic Studies, vol. 38, nos 1 - 2, ianuarie 2015, pp. 126 - 158; și Michal Smetana și Joseph O'Mahoney, 'NPT as an Antifragile System: How Contestation Improves the Nonproliferation Regime', Contemporary Security Policy, vol. 43, no. 1, ianuarie 2022, pp. 24 - 49.
[16] Hans M. Kristensen, Matt Korda și Robert N. Norris, 'Status of World Nuclear Forces', Federation of American Scientists, 23 februarie 2022, https://fas.org/issues/nuclear-weapons/status-world-nuclear-forces/, accesat în data de 28.09.2022.
[17] Coreea de Nord s-a retras din Tratatul de Neproliferare Nucleară în anul 2003 și a executat primul său test nuclear în anul 2006. Până în prezent, Coreea de Nord a executat șase teste nucleare.
[18] Vezi Harald Müller și Andreas Schmidt, 'The Little-known Story of Deproliferation: Why States Give Up Nuclear Weapons Activities', în: William C. Potter și Gaukhar Mukhatzhanova (eds), *Forecasting Nuclear Proliferation in the 21st Century*, Stanford, California, Stanford University Press, 2010, pp. 124 - 158; Maria Rost Rublee, *Nonproliferation Norms: Why States Choose Nuclear Restraint*, Athens, Georgia, University of Georgia Press, 2009; și Scott D. Sagan, 'Why Do States Build Nuclear Weapons? Three Models in Search of a Bomb', International Security, vol. 21, no. 3, Iarna 1996 - 1997, pp. 54 - 86.
[19] Allison Carnegie și Austin Carson, 'The Disclosure Dilemma: Nuclear Intelligence and International Organizations', American Journal of Political Science, vol. 63, no. 2, 20 martie 2019, pp. 269 - 285; Francis J. Gavin, 'Strategies of Inhibition: US Grand Strategy, the Nuclear Revolution, and Nonproliferation', International Security, vol. 40, no. 1, Vara 2015, pp. 9 - 46; Jonathan R. Hunt, *The Nuclear Club: How America and*

the World Policed the Atom from Hiroshima to Vietnam, Stanford, California, Stanford University Press, 2022; Lisa Langdon Koch, 'Frustration and Delay: The Secondary Effects of Supply-side Proliferation Controls', Security Studies, vol. 28, no. 4, august - septembrie 2019, pp. 773 - 806; și Maria Rost Rublee, *Nonproliferation Norms*.

[20] Mariana Budjeryn, *Inheriting the Bomb: The Collapse of the USSR and the Nuclear Disarmament of Ukraine*, Baltimore, Maryland, Johns Hopkins University Press, 2022.

[21] Mariana Budjeryn, 'Nonproliferation and State Succession: The Demise of the USSR and the Nuclear Aftermath in Belarus, Kazakhstan, and Ukraine', Journal of Cold War Studies, vol. 24, no. 2, Primăvara 2022, pp. 46 - 94; și Togzhan Kassenova, *Atomic Steppe: How Kazakhstan Gave Up the Bomb*, Stanford, California, Stanford University Press, 2022.

[22] Kjølv Egeland, 'A Theory of Nuclear Disarmament: Cases, Analogies, and the Role of the Nonproliferation Regime', Contemporary Security Policy, vol. 43, no. 1, ianuarie 2022, pp. 106 - 133.

[23] Mansoor Ahmed, *Pakistan's Pathway to the Bomb: Ambitions, Politics, and Rivalries*, Washington DC: Georgetown University Press, 2022; și *Barry Blechman și Alexander Bollfrass (eds), National Perspectives on Nuclear Disarmament*, Washington DC, Stimson Center, 2010.

[24] Vezi, de exemplu, Emma Farge, 'Russia Says "Real Danger" of Ukraine Acquiring Nuclear Weapons Required Response', Reuters, 1 martie 2022, https://www.reuters.com/world/russias-lavrov-says-there-is-danger-ukraine-acquiring-nuclear-weapons-2022-03-01/, accesat în data de 30.09.2022.

[25] Pentru o informare detaliată privitoare la modul în care conflictul din Ucraina a afectat în mod negativ garanțiile de securitate în cadrul Tratatului de Neproliferare Nucleară, vezi Francesca Giovannini, 'Negative Security Assurances After Russia's Invasion of Ukraine', Arms Control Today, vol. 52, no. 6, iulie - august 2022, pp. 6 - 11.

[26] Choe Sang-Hun, 'In South Korea, Ukraine War Revives the Nuclear Question', New York Times, 6 April 2022, https://www.nytimes. com/2022/04/06/world/asia/ukrainesouth-korea-nuclear-weapons.html, accesat în data de 30.09.2022.

[27] Acordul nuclear cu Iranul, cunoscut oficial sub numele de Planul de acțiune cuprinzător comun (Joint Comprehensive Plan of Action, JCPOA), este un acord de referință încheiat între Iran și mai multe puteri mondiale, inclusiv Statele Unite, în iulie 2015. Conform prevederilor planului, Iranul a fost de acord să demonteze o mare parte din programul său nuclear și să-și deschidă facilitățile nucleare pentru inspecții internaționale mai extinse în schimbul ridicării unor sancțiuni economice în valoare de miliarde de dolari. În 2018, președintele Trump a retras Statele Unite din acord, susținând că nu a reușit să reducă programul de rachete al Iranului și influența sa regională. Iranul a început să ignore limitările programului său nuclear un an mai târziu.

[28] Vezi, de exemplu, Paul K. Kerr, 'Iran's Nuclear Program: Tehran's Compliance with International Obligations', Congressional Research Service, 24 mai 2022, https://sgp.fas.org/crs/nuke/R40094.pdf, accesat în data de 29.09.2022; și Lauren Sukin, 'Why "Cheap" Threats Are Meaningful: Threat Perception and Resolve in North Korean Propaganda', International Interactions, https://doi.org/10.1080/03050629.2022.2068542, accesat în data de 29.09.2022.

[29] Rebecca Davis Gibbons și Stephen Herzog, 'Durable Institution Under Fire? The NPT Confronts Emerging Multipolarity', Contemporary Security Policy, vol. 43, no. 1, ianuarie 2022, pp. 66 - 67.

[30] Trevor Findlay, 'Proliferation Alert! The IAEA and Non-compliance Reporting', Discussion Paper, Harvard Kennedy School, Project on Managing the Atom, octombrie 2015, https://www. belfercenter.org/sites/default/files/legacy/files/proliferationalert-web. Pdf, accesat în data de 28.09.2022; și Rebecca Davis Gibbons, 'Supply to Deny:

The Benefits of Nuclear Assistance for Nuclear Nonproliferation', Journal of Global Security Studies, vol. 5, no. 2, aprilie 2020, pp. 282 - 298.

[31] Eliza Gheorghe, 'Proliferation and the Logic of the Nuclear Market', International Security, vol. 43, no. 4, Primăvara 2019, pp. 88 - 127; și Nicholas L. Miller și Tristan A. Volpe, 'The Rise of the Autocratic Nuclear Marketplace', Journal of Strategic Studies, https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/01402390.2022.2052725, accesat în data de 2.10.2022.

[32] Or Rabinowitz și Jayita Sarkar, '"It Isn't Over Until the Fuel Cell Sings": A Reassessment of the US and French Pledges of Nuclear Assistance in the 1970s', Journal of Strategic Studies, vol. 41, nos 1 - 2, februarie 2018, pp. 275 - 300.

[33] Rebecca Davis Gibbons, *The Hegemon's Tool Kit: US Leadership and the Politics of the Nuclear Nonproliferation Regime*, Ithaca, New York, Cornell University Press, 2022; și Hunt, *The Nuclear Club*.

[34] Vezi, de exemplu, Zia Mian, 'The American Problem: The United States and Noncompliance in the World of Arms Control and Nonproliferation', în Edward C. Luck and Michael W. Doyle (eds), *International Law and Organization: Closing the Compliance Gap*, Lanham, Maryland, Rowman & Littlefield, 2004, pp. 247 - 302.

[35] Or Rabinowitz, *Bargaining on Nuclear Tests: Washington and Its Cold War Deals*, Oxford, Oxford University Press, 2014.

[36] William J. Burns, *The Back Channel: American Diplomacy in a Disordered World,* Oxford, Oxford University Press, 2019.

[37] Marianne Hanson, 'Power to the Have-nots? The NPT and the Limits of a Treaty Hijacked by a "Powerover" Model', Contemporary Security Policy, vol. 43, no. 1, ianuarie 2022, pp. 80 - 105; și Orion Noda, 'A Wolf in Sheep's Clothing? The NPT and Symbolic Proliferation', Contemporary Security Policy, vol. 43, no. 1, ianuarie 2022, pp. 134 - 160.

[38] 'Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons (NPT)', Article X, 1 iulie 1968, https://www.un.org/disarmament/wmd/nuclear/npt/text/, accesat în data de 12.09.2022.

[39] Alexandre Debs și Nuno P. Monteiro, *Nuclear Politics: The Strategic Causes of Proliferation* , Cambridge, Cambridge University Press, 2016; și Etel Solingen, 'The Political Economy of Nuclear Restraint', International Security, vol. 19, no. 2, Toamna 1994, pp. 126 - 169.

[40] Vezi, de exemplu, Joelien Pretorius și Tom Sauer, 'Ditch the NPT', Survival, vol. 63, no. 4, august - septembrie 2021, pp. 103 - 124; și Pretorius și Sauer, 'When Is It Legitimate to Abandon the NPT?' Pentru contraargument, vezi Matthew Harries, 'Response: Keep the NPT', Survival, vol. 63, no. 4, august - septembrie 2021, pp. 125 - 130.

[41] Alexey Arbatov, 'Mad Momentum Redux? The Rise and Fall of Nuclear Arms Control', Survival, vol. 61, no. 3, iunie - iulie 2019, pp. 7 - 38; Alexey Arbatov, 'Saving Strategic Arms Control', Survival, vol. 62, no. 5, octombrie – noiembrie 2020, pp. 79 - 104; și Jon Brook Wolfsthal, 'Why Arms Control?', Dædalus, vol. 149, no. 2, Primăvara 2020, pp. 101 - 115.

[42] Anti-Ballistic Missile Treaty (ABM) – Tratatul Rachetelor Antibalistice a fost un tratat de control al armamentelor semnat între Uniunea Sovietică și Statele Unite ale Americii care prevedea reducerea numărului de rachete antibalistice care ar fi putut fi utilizate pentru apărarea împotriva rachetelor balistice nucleare. Semnat în 1972 acest tratat urmărea reducerea numărului de rachete balistice defensive, urmărindu-se prin această reducere stoparea cursei înarmărilor nucleare (producerea mai multor lovituri nucleare).

[43] Intermediate-Range Nuclear Violation (INF) – acest tratat interzice deținerea de către Statele Unite și Rusia a tuturor tipurilor de rachete cu rază de acțiune între 500 și 5.500 km.

[44] Vezi Michael R. Pompeo, 'U.S. Withdrawal from the INF Treaty on August 2, 2019', US Department of State, 2 august 2019, https://2017-2021. state.gov/u-s-withdrawal-from-theinf-treaty-on-august-2-2019/, accesat în data de 3.10.2022.

[45] New Strategic Arms Reduction Treaty (START) – tratatele START I cât și START II au urmărit să reducă numărul rachetelor cu rază lungă de acțiune din arsenalul statelor semnatare, Rusia și Statele Unite.

[46] US Department of State, 'New START at a Glance', Factsheet, 7 iulie 2022, https://www.state.gov/new-start/, accesat în data de 3.10.2022.

[47] Strategic Stability Dialogue – prin acest dialog, Statele Unite și Rusia au încercat să pună bazele unei cooperări viitoare în ceea ce privește regimul de control al armamentelor și reducerea riscurilor asociate acestora.

[48] Amy F. Woolf, 'The New START Treaty: Central Limits and Key Provisions', Congressional Research Service, 2 februarie 2022, https://sgp. fas.org/crs/nuke/R41219.pdf, accesat în data de 3.10.2022.

[49] Hans M. Kristensen și Matt Korda, 'Nuclear Notebook: How Many Nuclear Weapons Does Russia Have in 2022?', Bulletin of the Atomic Scientists, 23 februarie 2022, https://thebulletin.org/premium/2022-02/nuclear-notebook-how-many-nuclearweapons-does-russia-have-in-2022/, accesat în data de 3.10.2022.

[50] Stephen J. Cimbala, 'Missile Defenses and US–Russian Nuclear Arms Control: Technology, Politics and Deterrence', în Stephen J. Cimbala (ed.), *The United States, Russia and Nuclear Peace*, Cham, Springer, 2020, pp. 49 - 66; și Dean A. Wilkening, 'Does Missile Defence in Europe Threaten Russia?', Survival, vol. 54, no. 1, februarie - martie 2012, pp. 31 - 52.

[51] James M. Acton, Thomas D. MacDonald și Pranay Vaddi, 'Breaking the Logjam: A U.S. - Russian Confidence-building Regime for European Missile Defenses - Reimagining Nuclear Arms Control: A Comprehensive Approach', Carnegie Endowment for International Peace, 16 decembrie 2021, https://carnegieendowment.org/2021/12/16/breaking-logjam-u.s.-russianconfidence-building-regime-foreuropean-missile-defenses-pub-85960, accesat în data de 3.10.2022.

[52] Vezi, de exemplu, Keir A. Lieber și Daryl G. Press, 'The New Era of Counterforce: Technological Change and the Future of Nuclear Deterrence', International Security, vol. 41, no. 4, Primăvara 2017, pp. 9 - 49; Dmitry Stefanovich, 'Proliferation and Threats of Reconnaissance-strike Systems: A Russian Perspective', Nonproliferation Review, vol. 27, nos 1 - 3, februarie - iunie 2020, pp. 97 - 107; și Kristin Ven Bruusgaard, 'Russian Nuclear Strategy and Conventional Inferiority', Journal of Strategic Studies, vol. 44, no. 1, februarie 2021, pp. 3 - 35.

[53] Limited Test Ban Treaty (LTBT) – tratatul interzice testele nucleare executate în atmosferă, în spațiu, și pe cele subacvatice. Acest tratat nu interzice testele nucleare subterane, dar interzice aceste teste dacă rezultatele exploziilor afectează teritoriul altui stat.

[54] Strategic Arms Limitation Talks (SALT I) – acest tratat reduce numărul de rachete balistice cu rază lungă de acțiune pe care Rusia și Statele Unite le pot fabrica.

[55] James Cameron, *The Double Game: The Demise of America's First Missile Defense System and the Rise of Strategic Arms Limitation*, Oxford, Oxford University Press, 2017. Invazia Ucrainei de către Rusia a afectat de asemenea și domeniul neproliferării, multe state devenind temporat ezitante de a se alătura noului tratat de interzicere a armelor nucleare. Vezi Mohamed Shaker, *The Non-Proliferation Treaty: Origins and Implementation, 1959–1979*, vols 1 and 2, London, Oceana, 1980.

[56] SALT II – acest tratat a fost conceput pentru a înlocui acordul interimar de reducere a rachetelor balistice cu rază lungă de acțiune, dar nu a intrat niciodată în vigoare.

[57] Jimmy Carter, 'Address to the Nation on the Soviet Invasion of Afghanistan', 4 ianuarie

1980, https://www.presidency.ucsb.edu/documents/address-the-nation-thesoviet-invasion-afghanistan, accesat în data de 4.01.2022.

[58] Arndt și Horovitz, 'Eine Chronologie der nuklearen Anspielungen Moskaus im Krieg gegen die Ukraine'.

[59] Vezi, de exemplu, Michael Krepon, 'The Golden Age of Nuclear Arms Control', Arms Control Wonk, 22 aprilie 2019, https://www.armscontrolwonk. com/archive/1207168/the-golden-ageof-nuclear-arms-control/, accesat în data de 4.10.2022; și Michael Krepon, *Winning and Losing the Nuclear Peace: The Rise, Demise, and Revival of Arms Control*, Stanford, California, Stanford University Press, 2021.

[60] Lawrence Freedman, 'SALT 50 Years On: Strategic Theory and Arms Control', Survival, vol. 64, no. 2, aprilie - mai 2022, pp. 55 - 80.

[61] Pentru mai multe informații privind diferitele motivațiile pe care statele aflate în opoziție le pot avea în respectarea acordurilor de dezarmare, vezi John D. Maurer, 'The Purposes of Arms Control', Texas National Security Review, vol. 2, no. 1, noiembrie 2018, pp. 9 - 18.

[62] Amy F. Woolf, 'Bargaining with Nuclear Modernization: Does It Work?', Arms Control Today, vol. 50, no. 8, octombrie 2020, pp. 6 - 12.

[63] Shannon Bugos, 'Pentagon Sees Faster Chinese Nuclear Expansion', Arms Control Today, vol. 51, no. 10, decembrie 2021, pp. 26 - 28.

[64] Allison and Herzog, '"*What About China?*"'; și Kristensen, Korda și Norris, 'Status of World Nuclear Forces'

[65] Alexey Arbatov, David Santoro și Tong Zhao, 'Trilateral Arms Control? Perspectives from Washington, Moscow, and Beijing', în Ulrich Kühn (ed.), 'IFSH Research Report', no. 002, martie 2020, pp. 96, https://ifsh.de/file/publication/Research_Report/002/20200224_IFSH_Research_Report_002_final.pdf, accesat în data de 6.10.2022.

[66] 'Russia Must Not Be Humiliated Despite Putin's "Historic" Mistake, Macron Says', Reuters, 4 iunie 2022, https://www.reuters.com/world/europe/russia-must-not-behumiliated-despite-putins-historicmistake-macron-2022-6-04/, accesat în data de 6.10.2022.

[67] Steven Pifer, 'The Russia–Ukraine War: A Setback for Arms Control', Stanford University, Center for International Security and Cooperation, 23 mai 2022, https://cisac.fsi.stanford.edu/news/russiaukraine-war-setback-arms-control, accesat în data de 7.10.2022.

[68] Presidential Nuclear Initiatives (PNI) - este un angajament unilateral atât al Statelor Unite cât și al Rusiei de a-și reduce arsenalul nuclear, și în principal loviturile nucleare tactice.

[69] White House, 'Joint Statement of the Leaders of the Five Nuclearweapon States on Preventing Nuclear War and Avoiding Arms Races', 3 ianuarie 2022, https://www.whitehouse.gov/briefing-room/statements-releases/2022/01/03/p5-statement-on-preventing-nuclearwar-and-avoiding-arms-races/, accesat în data de 8.10.2022.

[70] Vezi, de exemplu, 'Russia's Invasion of Ukraine Has Eroded the Nuclear Taboo', The Economist, 2 iunie 2022, https://www.economist.com/briefing/2022/06/02/russias-invasion-of-ukraine-haseroded-the-nuclear-taboo, accesat în data de 8.10.2022. Pentru mai multe descuții despre principiile nucleare tabu, vezi Nina Tannenwald, 'The Nuclear Taboo: The United States and the Normative Basis of Nuclear Non-use', International Organization, vol. 53, no. 3, Vara 1999, pp. 433 - 468.

[71] Nina Tannenwald, 'How Strong Is the Nuclear Taboo Today?', Washington Quarterly, vol. 41, no. 3, Toamna 2018, pp. 89 - 109.

[72] Oles M. Smolansky, 'Moscow and the Suez Crisis, 1956: A Reappraisal', Political Science Quarterly, vol. 80, no. 4, decembrie 1965, pp. 581 - 605.

[73] Criza rachetelor din Cuba – această criză a fost o confruntare de 38 zile între Uniunea Sovietică și Statele Unite în legătură cu plasarea de rachetele nucleare sovietice pe teritoriul Cubei. Această amplasare de rachete nuclear în apropierea teritoriului Statelor Unite a determinat o reacție puternică a administrației de la Washington, omenirea fiind la un pas de un război nuclear.

[74] Războiul coreean - a fost un război între cele două Corei, de Nord și de Sud și care au fost antrenate și Statele Unite și China.

[75] Războiul de Yom Kippur - a fost un conflict armat între statul Israel și o coaliție de națiuni arabe condusă de Egipt și Siria. Războiul a durat 20 zile și a început pe 6 octombrie 1973, exact în ziua de Yom Kipur, cea mai importantă zi de post evreiască.

[76] Vezi, de exemplu, Richard K. Betts, *Nuclear Blackmail and Nuclear Balance,* Washington DC, Brookings Institution Press, 2010; și Todd S. Sechser și Matthew Fuhrmann, *Nuclear Weapons and Coercive Diplomacy*, Cambridge, Cambridge University Press, 2017.

[77] William M. Arkin, 'Calculated Ambiguity: Nuclear Weapons and the Gulf War', Washington Quarterly, vol. 19, no. 4, Iarna 1996, pp. 2 - 18.

[78] ***, 'Trump to Kim: My Nuclear Button Is "Bigger and More Powerful"', BBC News, 3 ianuarie 2018, https://www.bbc.com/news/world-asia-4254987, accesat în data de 5.10.2022.

[79] Mark S. Bell și Nicholas L. Miller, 'Questioning the Effect of Nuclear Weapons on Conflict', Journal of Conflict Resolution, vol. 59, no. 1, februarie 2015, pp. 74 - 92.

[80] Brian Whitmore, 'Putin Deploys Nuclear-capable Missiles to Belarusian Border with Ukraine', Atlantic Council, 25 mai 2022, https://www.atlanticcouncil.org/blogs/belarusalert/putin-deploys-nuclearcapable-missiles-to-belarusianborder-with-ukraine/, accesat în data de 9.10.2022.

[81] Lauren Sukin și Alexander Lanoszka, 'Poll: Russia's Nuclear Saber-rattling Is Rattling Neighbors' Nerves', Bulletin of the Atomic Scientists, 15 aprilie 2022, https://thebulletin.org/2022/04/poll-russias-nuclear-saber-rattling-israttling-neighbors-nerves/, accesat în data de 12.10.2022.

[82] Kjølv Egeland, 'The Ideology of Nuclear Order', New Political Science, vol. 43, no. 2, iunie 2021, pp. 208 -230.

[83] Stephan Frühling și Andrew O'Neil, 'Nuclear Weapons, the United States and Alliances in Europe and Asia: Toward an Institutional Perspective', Contemporary Security Policy, vol. 38, no. 1, ianuarie 2017, p. 6.

[84] Francis J. Gavin, *Nuclear Weapons and American Grand Strategy*, Washington DC, Brookings Institution Press, 2020.

[85] Jonathan Baron, Rebecca Davis Gibbons și Stephen Herzog, 'Japanese Public Opinion, Political Persuasion, and the Treaty on the Prohibition of Nuclear Weapons', Journal for Peace and Nuclear Disarmament, vol. 3, no. 2, noiembrie 2020, pp. 299 - 309.

[86] David M. Allison, Stephen Herzog și Jiyoung Ko, 'Under the Umbrella: Nuclear Crises, Extended Deterrence, and Public Opinion', Journal of Conflict Resolution, https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/00220027221100254, accesat în data de 10.10.2022.

[87] Fintan Hoey, 'Japan and Extended Nuclear Deterrence: Security and Non-proliferation', Journal of Strategic Studies, vol. 39, no. 4, iunie 2016, pp. 486.

[88] Fred Kaplan, *The Bomb: Presidents, Generals, and the Secret History of Nuclear War,* New York, Simon & Schuster, 2020.

[89] Vezi, de exemplu, Mikael Nilsson, 'Amber Nine: NATO's Secret Use of a Flight Path over Sweden and the Incorporation of Sweden in NATO's Infrastructure', Journal of Contemporary History, vol. 44, no. 2, aprilie 2009, pp. 287 - 307.

[90] Tristan Volpe și Ulrich Kühn, 'Germany's Nuclear Education: Why a Few Elites Are

Testing a Taboo', Washington Quarterly, vol. 40, no. 3, Toamna 2017, pp. 7 - 27.

[91] Vezi, de exemplu, William Alberque și Benjamin Schreer, 'Finland, Sweden and NATO Membership', Survival, vol. 64, no. 3, iunie - iulie 2022, pp. 67 - 72.

[92] Vezi, de exemplu, Baron, Gibbons și Herzog, 'Japanese Public Opinion, Political Persuasion, and the Treaty on the Prohibition of Nuclear Weapons'; Kjølv Egeland și Benoît Pelopidas, 'European Nuclear Weapons? Zombie Debates and Nuclear Realities', European Security, vol. 30, no. 2, aprilie 2021, pp. 237 - 258; Stephen Herzog, Jonathon Baron și Rebecca Davis Gibbons, 'Antinormative Messaging, Group Cues, and the Nuclear Ban Treaty', Journal of Politics, vol. 84, no. 1, ianuarie 2022, pp. 591 - 596; Michal Onderco et al., 'When Do the Dutch Want to Join the Nuclear Ban Treaty? Findings of a Public Opinion Survey in the Netherlands', Nonproliferation Review, https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/10736700.2021.1978156, accesat în data de 10.10.2022; Ondrej Rosendorf, Michal Smetana și Marek Vranka, 'Disarming Arguments: Public Opinion and Nuclear Abolition', Survival, vol. 63, no. 6, decembrie 2021 - ianuarie 2022, pp. 183 - 200; și Michal Smetana și Michal Onderco, 'Elite–Public Gaps in Attitudes to Nuclear Weapons: New Evidence from a Survey of German Citizens and Parliamentarians', International Studies Quarterly, vol. 66, no. 2, iunie 2022.

[93] Robert Bongen, Hans-Jakob Rausch and Jonas Schreijäg, 'Umfrage: Erstmals Mehrheit für Atomwaffen in Deutschland', Tagesschau, 2 iunie 2022, https://www.tagesschau.de/investigativ/panorama/umfrageatomwaffen-deutschland-101.html, accesat în data de 10.10.2022.

[94] Lauren Sukin, Alexander Lanoszka, 'Poll: Russia's nuclear saber-rattling is rattling neighbors' nerves', Freeman Spogli Institute for International Studies, 15 aprilie 2022, https://fsi.stanford.edu/news/poll-russia%E2%80%99s-nuclear-saber-rattling-rattling-neighbors%E2%80%99-nerves, accesat în data de 18 octombrie 2022.

[95] Erik Lin-Greenberg, 'Soldiers, Pollsters, and International Crises: Public Opinion and the Military's Advice on the Use of Force', Foreign Policy Analysis, vol. 17, no. 3, iulie 2021.

[96] Motoko Mekata, 'How Transnational Civil Society Realized the Ban Treaty: An Interview with Beatrice Fihn', Journal for Peace and Nuclear Disarmament, vol. 1, no. 1, ianuarie 2018, pp. 79 - 92.

[97] Egeland, 'The Ideology of Nuclear Order'.

[98] Vezi, de exemplu, Benoît Pelopidas, *Repenser les Choix Nucléaires*, Paris, Presses de Sciences Po, 2022.

[99] Harries, 'Response: Keep the NPT'.

[100] United Nations, Non-Proliferation Treaty Review Conference Ends without Adopting Substantive Outcome Document Due to Opposition by One Member State, 26 august 2022, https://press.un.org/en/2022/dc3850.doc.htm, accesat în data de 6 octombrie 2022.

Alin Bodescu
Locțiitorul Comandantului Universității Naționale de Apărare „Carol I”

Colonelul Alin Bodescu este directorul Departamentului regional de management al crizelor şi operaţiilor multinaţionale și directorul Departamentului pentru învățământ avansat al Universității Naționale de Apărare „Carol I”. Are o vastă experiență în formarea și educația multinațională, lucrând cu Uniunea Europeană și NATO.

A fost detașat expert național la Serviciul European de Acțiune Externă de la Bruxelles, unde a lucrat ca Manager de Formare la Colegiul European de Securitate și Apărare (2017-2021) și Coordonator de Pregătire Militară al Uniunii Europene (2011-2016).

Cariera sa militară include funcții de comandă și de Stat Major în Brigăzile 4 și 7 Infanterie de Munte (1987-1993) și Regimentul 15 Apărare Aeriană (1995-2002), prezența în teatrele de operațiuni Irak (2004) și Afganistan (2006).

Colonelul Bodescu deține un doctorat și un master în Științe Militare la Universitatea Națională de Apărare „Carol I”, un master în Relații Internaționale de la Școala Națională de Științe Politice și Administrative (SNSPA) și o diplomă de licență în Drept. Publicațiile sale abordează probleme de drept internațional (utilizarea forței în temeiul dreptului internațional și național) și subiecte legate de formarea și educația militară.

„Deși ne pregătim și vorbim de războaie futuriste, războiul din Ucraina este o combinație de război clasic, care a început acolo unde diplomația și-a atins limitele (paradoxal, declanșarea conflictului arată incapacitatea diplomației și a liderilor politici de a ajunge la un compromis și de a soluționa un diferend, deși doar diplomații pot pune capăt unui război, așteptând sfârșitul luptelor pentru a reîncepe negocierile).”

Impactul războiului din Ucraina asupra învățământului profesional militar

Col.dr. Alin Bodescu

Când armele zăngăne, profesorii tac. Așa am putea parafraza faimosul dicton *Inter arma silent musae,* adaptat la situația învățământului în timp de război, însă o fotografie care ilustrează un profesor civil chemat la datorie pe frontul de est al Ucrainei, la începutul conflictului, pare să contrazică această afirmație [1]. Cred că fiecare dintre noi poate face un exercițiu de imaginație și să descrie această scenă extraordinară prin simplitatea sa, dar care transmite o emoție vie: apărarea patriei și educarea tinerei generații, nimic mai înălțător și vital pentru supraviețuirea unui popor.

Războiul din Ucraina, în proximitatea granițelor României, a generat multe emoții, a determinat activarea unor planuri operaționale, dar și discuții în jurul multor teme, inclusiv cea a pregătirii forțelor armate și, implicit, a ofițerilor. În acest eseu ne propunem o analiză a impactului pe care acest conflict îl poate avea asupra învățământului profesional militar și, în mod particular, asupra educației ofițerilor, lideri de organizații militare. Ne propunem să vedem care sunt competențele ofițerului care trebuie formate pentru ca aceștia să facă față provocărilor conflictelor viitoare și cum trebuie abordată educația și formarea profesională pentru a pregăti această categorie de personal în contextul condițiilor create de conflictul ruso-ucrainean.

Istoria recentă ne-a învățat să nu mai folosim condiționalul, atunci când ne referim la viitorul conflict, astfel încât nu ne mai punem problema *dacă,* ci *când* va fi declanșat următorul conflict sau mai bine zis, când ne va afecta conflictul curent. În contextul războiului din Ucraina și după recentele eșecuri ale operațiilor de stabilitate, una din întrebările pe care și le pune comunitatea de securitate este pentru ce tip de conflict trebuie să ne pregătim armatele să lupte și ce fel de decizii derivă din această analiză în termeni de postură, buget, educație și instruire [2]. O scurtă trecere în revistă a configurației conflictelor recente ne poate ajuta să înțelegem cadrul desfășurării viitorului conflict spre care ne îndreptăm și condițiile care vor influența pregătirea liderilor militari.

De la convențional la hibrid și înapoi la convențional. Pentru ce conflict ne pregătim cu Rusia?

După căderea Cortinei de Fier și intrarea Rusiei în clubul partenerilor Organizației Tratatului Atlanticului de Nord (NATO), alianța euroatlantică a relaxat garda în ce privește postura de abordare a situațiilor conflictuale convenționale și a mutat centrul de greutate către stabilizarea spațiului de protec-

ție care înconjoară regiunea euroatlantică. Din păcate, operațiile de stabilitate de genul celor din Afganistan sau Mali au eșuat și au demonstrat cât de diferită este realitatea față de planșa planificatorilor din comandamentele NATO și Uniunii Europene (UE) de la Bruxelles sau Mons. Intervențiile în scop de stabilizare și-au atins limitele imediat ce nevoia urgentă a entităților statale sprijinite a fost satisfăcută sau atunci când guvernele locale nu au mai avut capacitatea sau voința de a susține legitimitatea sprijinului extern.

Precipitarea unor evenimente (datorate ignorării semnalelor sau a avertizărilor clare ale unor servicii de informații, dar și ale unor analize eronate sau superoptimiste), culminarea sau sfârșitul unor intervenții în diferite regiuni, precum Afganistanul (unde 20 de ani de eforturi și câteva trilioane de dolari s-au evaporat în câteva zile, o tranziție planificată defectuos pe ipoteza că armata afgană va lupta și că guvernul are reziliența necesară să guverneze în situații de criză) sau Mali, toate acestea demonstrează eșecul oricăror întreprinderi bazate pe analize birocratice și fără considerarea condițiilor locale. Nici îmbrățișarea teoriei vacuum-ului de putere (trebuie să facem ceva și să fim prezenți cu orice preț, altfel, alți actori, cu planuri diferite de ale noastre, vor umple golul lăsat după retragerea forțelor de stabilitate și a sprijinului acordat guvernului local) nu a avut efectele scontate.

Reorientarea guvernului din Mali către alți parteneri și determinarea retragerii trupelor franceze poate fi expresia unei neputințe ori a unui plan prea ambițios. Rusia nu este o opțiune mai bună pentru Mali, dar poate oferi ajutor militar unui guvern care nu este dispus să se înscrie pe calea unor reforme democratice pe care Uniunea Europeană i le impune pentru a beneficia de sprijin de dezvoltare. Nici moștenirea colonială nu trebuie scoasă din ecuația parteneriatelor africane, în ciuda eforturilor conjugate ale statelor membre ale UE de a rezolva multiple dimensiuni ale crizei din Sahel.

Uniunea Europeană a fost victima propriilor strategii și investiții în securitate. Dividendele oferite de pacea adusă de SUA după cel de-Al Doilea Război Mondial și cele oferite de resursele energetice la preț mic vândute de Rusia s-au epuizat. La adăpostul acestor garanții, devenind dependentă, UE a relaxat investiția în apărare și a neglijat avertismentele SUA din ultima decadă de a cheltui mai mult pentru a deveni un partener credibil și onest în NATO și de a înceta să finanțeze Rusia prin achiziția de gaze. Războiul din Ucraina din 2022, deși posibil de anticipat după ocuparea Crimeii din 2014, a venit cu prețul său: plătim mai scump energia, suferim din cauza unei inflații alarmante, iar resurse importante din bugetele publice naționale sunt redirecționate către bugetele apărării.

Agresiunea Rusiei asupra Ucrainei a invalidat două ipoteze pe care se baza planificarea SUA pentru asigurarea securității în Europa și anume că: (1) Europa a devenit o regiune stabilă și sigură și (2) Rusia poate fi considerată mai degrabă partener decât adversar [3]. După agresiunea recentă, Occidentul a pierdut și ultima fărâmă de încredere pe care o mai avea în Rusia. Dacă până acum Rusia nu era definită în mod explicit ca inamic, după agresiunea împotriva Ucrainei din 2022 ea este oficial identificată ca „cea mai directă și semnificativă amenințare la adresa Occidentului" [4].

Cum ar putea Rusia acționa în situații similare? Probabil că tot printr-o combinație de instrumente tradiționale, cu reinventarea surprizei, înșelării și ambiguității strategice, o abordare relativ ieftină și eficientă [5]. O va face prin exploatarea la maximum a cadrului strategic, prin *fixarea* adversarului (de exemplu masarea trupelor la granițe, atacuri continue și de uzură), acțiuni în *adâncimea* strategică a teritoriului vizat (diplomația ambiguă, dezinformarea) și în *spatele teritoriului propriu* (exploatarea etnicilor ruși, imobilizarea centrelor energetice și de resurse vitale precum hrana, amenințarea cu accidente nucleare) în scopul obținerii avantajului economic și al dominării Occidentului.

Cum arată viitorul conflict cu Rusia?

Impredictibil este răspunsul scurt. Sau, mai bine zis, impredictibile sunt momentul, amploarea și magnitudinea consecințelor unui război. Războiul din Ucraina a confirmat natura imuabilă a războiului, aceea a unui act violent, devastator în toate planurile vieții sociale și a securității umane în scopuri politice. În ceea ce privește caracterul său, acesta a continuat tendința proliferată de Rusia în conflictele recente, de subcontractare a unor linii de efort unor parteneri (grupuri etnice), o masivă intoxicare cu știri false a unor categorii de populație fragilă sau instabilă în plan valoric și politic, o prezență obscură în spațiul cibernetic, precum și recurgerea la șantajul energetic. Toate acestea în scopul reafirmării Rusiei ca fiind o putere care contează și care reclamă revizuirea sferelor de influență [6].

Războiul din Ucraina a confirmat, dacă mai era nevoie, una din caracteristicile sale și anume că este impredictibil. Ceea ce părea o plimbare spre Kiev s-a dovedit a fi un conflict de uzură și de repoziționare strategică și economică a Rusiei. La fel au fost ipotezele lansate în pregătirea majorității conflictelor de care ne aducem aminte în trecutul relativ recent al omenirii, că acestea vor fi scurte pentru că inamicul era mult inferior atacatorului [7].

Deși ne pregătim și vorbim de războaie futuriste, războiul din Ucraina este o combinație de război clasic, care a început acolo unde diplomația și-a atins limitele (paradoxal, declanșarea conflictului arată incapacitatea diplomației și a liderilor politici de a ajunge la un compromis și de a soluționa un diferend, deși doar diplomații pot pune capăt unui război, așteptând sfârșitul luptelor pentru a reîncepe negocierile), cu tranșee de ambele părți, cu lupte de uzură și acțiuni în diverse sfere de influență: economică, diplomatică și informațională.

Hibrid este de ceva vreme un cuvânt la modă. L-am întâlnit recent folosit pentru a desemna un mix de instrumente și efecte, în diverse contexte: autovehicule, învățământ sau conflict. Războiul hibrid este dus de un ansamblu de instrumente bine sincronizate și conduse centralizat. Deși entitățile individuale, precum autocrațiile, au condiții mai bune pentru a conduce centralizat asemenea acțiuni, acestea nu beneficiază de resursele și anvergura alianțelor și parteneriatelor regionale, precum NATO sau UE. Abordarea integrată (comprehensivă) a conflictelor și crizelor este atât abordarea pragmatică, cât și filozofia de răspuns pentru războiul hibrid promovată de NATO și UE.

Acesta este un concept partajat de cele două organizații regionale (cu nuanțe de diferențiere), care recunoaște puterea acțiunii combinate și sinergice a tuturor instrumentelor de putere ale acestora. Cu alte cuvinte, un război hibrid poate fi contracarat doar printr-o abordare integrată a conflictului, un fel de acțiune-reacțiune în oglindă, deși ciclul anticipare – acțiune – reacțiune - contra-acțiune este preferat. Cu cât se acordă mai mult timp, atenție și resurse, fazei de anticipare a unei crize, cu atât sunt mai mici pierderile și costurile derivate din acțiune.

NATO, și implicit România, se pregătesc pentru a respinge agresiunea Rusiei asupra teritoriului națiunilor aliate. Chiar dacă nu suficient de explicit, noul concept strategic al NATO [8], Compasul strategic al UE [9], dislocarea de forțe suplimentare pe Flancul estic sau creșterea cheltuielilor militare ale alianței și României sunt indicatori clari ai acestei abordări strategice.

Care sunt implicațiile pentru educația și instruirea militară?

Cum ne educăm liderii militari din perspectiva unui viitor război cu Rusia? Este evident că învățământul militar trebuie repoziționat în mod corespunzător în acest registru explicit care până acum, din rațiuni diplomatice și politice, era implicit.

Se spune ca armatele se pregătesc pentru războiul trecut; o paradigmă de care vom scăpa cu greu dacă nu renunțăm la șabloane, liste de verificare și scenarii care ne constrâng să gândim după modele care ne avantajează. Fixarea și justificarea ca normală a zonei de confort poate fi considerată un comportament natural, însă, pentru o armată, această abordare este, fără îndoială, fatală pe termen lung. Cum ne extragem din zona de confort a pregătirii pentru războiul trecut? În 2002, în pregătirile pentru invazia din Irak, armata americană a desfășurat un joc de război la nivel strategic - Millenium Challenge 2002. În prima fază a exercițiului, aplicând strategia clasică a conflictelor trecute, armata americană a suferit pierderi considerabile, unele dintre acestea fiind atribuite abordării originale a generalului van Riper care a jucat rolul comandantului inamic și care, printr-o comandă descentralizată și apelând la stratageme uitate de o armată înalt tehnologizată, a negat superioritatea armatei americane prin mijloace și o gândire neconvențională [10]. Extrapolând la învățământ, este întotdeauna mai ușor (și chiar instinctual) să recurgem la resursele de învățare existente, planurile de învățământ și bibliografia elaborate cu multe eforturi decât să explorăm noi metode de învățare și să ne expunem unor situații noi și necunoscute. Într-o eră în care informația se perimează rapid și ne bombardează exponențial, menținerea unui model de învățământ specific erei industriale este nu doar ineficient, dar și periculos. Acest model de învățământ necesită o schimbare majoră de abordare printr-o repoziționare a profesorului din fața clasei în cercul egalitarist al cunoștințelor dintr-un grup, cum este clasa de adulți, și deschiderea învățării prin activarea acestei rețele de noduri de cunoaștere reprezentate de studenți.

Studenții de astăzi reprezintă o sursă de cunoaștere mult mai bogată și diversificată în comparație cu generațiile anterioare, care apelează la motoa-

rele de căutare pe internet, fie pentru a valida ceea ce profesorul tocmai a afirmat, fie pentru a găsi răspunsuri la întrebări la care profesorul, în onestitatea sa, și-a recunoscut ignoranța. Și toate acestea doar în câteva secunde. Vorbim de cunoștințe. Aptitudinile, atitudinile, autonomia și responsabilitatea, însă, nu pot fi sintetizate și furnizate de inteligența artificială a motorului de căutare. Acestea trebuie dezvoltate în clasă cu prioritate, iar aici rolul profesorului ca facilitator, maestru în a transforma cunoștințele în abilitați și acestea împreună în competențe, este crucial. Acesta este profesorul de care avem nevoie; pentru toate celelalte, există inteligență artificială. Acest profesor trebuie să accepte că nu deține adevărul absolut, trebuie să învețe să asculte, să încurajeze ascultarea activă în clasă și să permită susținerea opiniilor în mod critic.

Creșterea standardizării în cea mai înaltă formă [11] a acesteia - comonalitatea - trebuie accelerată, iar aici școala are un rol major. Comonalitatea este acea stare la care se ajunge când aceleași doctrine, proceduri și echipamente sunt utilizate de toate armatele națiunilor NATO [12]. România trebuie să continue să adopte (nu doar să traducă) standardele NATO și, mai ales, spiritul acestora. Un exemplu de concept doctrinar NATO, al cărui spirit este esențial a fi însușit pentru ca principiile sale să poată fi considerate adoptate, este acela al *mission command*. Acest concept încurajează acțiunea comandanților de la eșaloanele inferioare în spiritul libertății de acțiune, de manifestare a inițiativei și creativității, în limitele intenției comandantului de la eșalonul superior [13]. Militarii ucraineni au dovedit că și-au însușit acest concept, antrenați de experții străini care instruiesc armata Ucrainei cu mult timp înainte de invadarea Crimeii. De cealaltă parte a frontului, Rusia a pierdut câțiva generali, aflați la distanțe prea mici față de linia de contact, acolo unde conducerea, în spiritul *mission command*, aparținea ofițerilor și comandanților de nivel inferior.

Instruirea instructorilor în școlile NATO și UE, care să transfere acasă, în sistemul național de învățământ militar, nu doar litera, ci, mai ales, spiritul prevederilor doctrinare aliate, stă la baza interoperabilității resursei umane a forțelor armate aparținând națiunilor membre. Apoi testarea și urmărirea acestor standarde în exerciții mai degrabă decât bifarea unor etape de planificare a operațiilor este de asemenea critică. Prioritară a devenit instruirea pe situații reale de apărare a țării împotriva Rusiei. Scenariile fictive nu mai au acum valoare prea mare. Simularea digitală și utilizarea platformelor operaționale și a sistemelor de comandă și control reale sunt cerințe ale învățământului aplicat modern, astfel încât studentul să nu perceapă nicio diferență între mediul operațional și mediul simulat, de la școală.

Vremea armatelor de masă a trecut de mult, iar structura unei armate moderne reflectă tendința care pune accent pe calitate față de cantitate. Calitatea resursei umane poate compensa insuficienta cantitate a echipamentelor materiale și, de multe ori, chiar domina superioritatea materială. Doctrina militară aliată face o diferență clară între puterea de luptă și mijloacele de luptă. Or, diferența între aceste două concepte este dată de nivelul de instruire a unei armate și moralul său. Nu întâmplător, Napoleon spunea că moralul pentru armată este ceea ce 3 este pentru 1. Am observat din acest conflict că

masarea forțelor rămâne un principiu prioritar al doctrinei militare ruse, iar rapoartele de forțe cantitative care s-au făcut de-a lungul războiului nu au avut o relevanță prea mare în economia generală a războiului. În schimb, pentru ucraineni, apărarea patriei și hotărârea extraordinară de a învinge au fost factori cheie în evoluția luptelor de până acum (nimic altceva decât aplicarea unui alt principiu doctrinar al NATO – abordarea manevrieră a luptei [14]).

Războiul de la granița noastră este o ocazie bună de a revedea programele de învățământ, de a elimina disciplinele balast și de a le accentua pe cele care ne pregătesc pentru război. Când totul este important, nimic nu este important. Militarii români și străini cu experiență de luptă trebuie aduși în clasă mai des, iar experiența acestora, formalizată pe termen lung. Disciplinele orizontale, care au relevanță universală (de exemplu, problematica de gen, aspectele culturale sau dreptul operațional și al conflictelor armate), pot fi „inserate" în mod orizontal în disciplinele operaționale și nu predate ca materie distinctă. În general, știm că multe din aceste materii sunt tolerate de studenți, dar nu și fundamental internalizate în comportamentul acestora, astfel că integrarea lor în cuprinsul disciplinelor de bază poate ajuta la o asimilare mai bună a principiilor pe care le promovează.

Dezinformarea, ca mijloc al războiului hibrid dus de Rusia împotriva Ucrainei, a fost prezentă în spațiul de comunicare strategică cu mult înaintea începerii efective a luptelor, ceea ce întărește intenția ascunsă și planificată a Rusiei de a nega existența Ucrainei. În acest context, identificarea timpurie a acestor campanii și contracararea dezinformării reprezintă deja măsuri standard nu doar pentru serviciile de contrainformații, dar și pentru alte organizații non-guvernamentale cu acces la surse deschise de informare. În privința educației și instruirii audienței de a contracara impactul dezinformării, aceasta devine o sarcină care excede învățământului militar și revine ca prioritate strategică pentru învățământul general. De altfel, Comisia Europeană a lansat o inițiativă destinată profesorilor din învățământul secundar, care să îi ajute în educarea elevilor pentru a face diferența între real și fals, atunci când navighează pe internet [15]. În sfera propagandei de război, *Serviciul European de Acțiune Externă* monitorizează campaniile propagandistice ale Kremlinului adresate unor categorii largi de populații din Uniunea Europeană. La data scrierii acestui articol, experții europeni au colectat și demontat mai bine de 14.000 de cazuri de dezinformare elaborate de Kremlin [16].

Creșterea dimensiunii online, pentru a crea o capabilitate suplimentară și complementară de a învăța în orice condiții, este o altă direcție de dezvoltare a învățământului militar actual. Armata Ucrainei a beneficiat de sprijinul serviciilor de *cloud* civile și internet prin satelit pentru a nu depinde de infrastructura deja devenită țintă prioritară pentru atacurile rusești. Învățământul online la origini nu a fost imaginat ca o soluție de urgență, dar pandemia COVID-19 și războiul din Ucraina au evidențiat cât de important este să poți migra în mediul virtual în scurt timp, pentru a continua învățarea. Aceasta situație potențială accentuează nevoia de competențe digitale și de predare în mediul online pentru cadrele didactice la toate nivelurile de învățământ. Un ordin recent al ministrului Educației propune un obiectiv ambițios, acela

de *a include cadrul de competențe digitale ale profesionistului din educație în profilurile de competență ale cadrului didactic și în orice alt document privind formarea în cariera didactică, începând cu anul școlar 2022-2023*. [17]

Uniunea Europeană identifică în Cadrul sectorial al calificărilor pentru profesia de ofițer [18] o serie de competențe ale ofițerului viitorului, care pot fi grupate, pentru tema articolului nostru în tehnice, umaniste și transversale. Din gama competențelor tehnice, cele mai solicitate vor fi cele necesare operării unor platforme de armament, senzori și sisteme la distanță, programarea, supervizarea și mentenanța sistemelor autonome, precum și gestionarea spațiului cibernetic ca un domeniu de acțiune din ce în ce mai important. Din gama competențelor umaniste, viitorul ofițer va trebui să poată opera cu lejeritate într-un mediu multinațional, multicultural și amorf din punct de vedere al genului. În acest context, ne întrebăm cum vom „sincroniza" istoria națională cu istoria Europei? Noi, românii, ne considerăm o națiune europeană iar motto-ul Uniunii Europene - *diversitate în unitate* - ar trebui mai bine operaționalizat. Și apoi sunt competențele transversale care au la bază principii universal valabile în toate domeniile de aplicare. Printre acestea, gândirea critică, abilitățile de comunicare și de a învăța și a identifica sursele sigure de informare pot favoriza dezvoltarea unor lideri capabili să gândească și acționeze în mod autonom.

În loc de concluzii...

...am lăsat la final interpretarea fotografiei profesorului în tranșee de la începutul eseului care pentru mine reprezintă o sursă de reflecție pe multiple planuri.

În primul rând, pare că acest profesor își iubește atât de mult profesia și este atât de mult legat de elevii săi, încât în puținul răgaz de liniște, în loc să își adune forțele epuizate, se dedică trup și suflet în a interacționa în mediul online. Această ipostază dă și mai multă greutate caracterului vocațional al profesiei de dascăl, care în cazul ofițerului devine chiar o datorie. Un ofițer se desăvârșește ca profesionist, atunci când reușește să transmită mai departe experiența și expertiza pe care le-a acumulat pe parcursul unei cariere. Nu întâmplător, în perioada interbelică, o condiție esențială pentru ca un ofițer să ajungă comandant era aceea să fi trecut pe la catedră sau să fi fost instructor într-o școală de aplicație. Instructorul militar se formează în Academia Militară, dar se desăvârșește pe câmpul de luptă și în exerciții.

În al doilea rând, în zilele noastre, prezența fizică în același spațiu a mai multor participanți la o activitate, deși așa de râvnită în epoca pandemiei, nu mai este o condiție obligatorie sau critică pentru atingerea obiectivelor propuse. Accesul în masă la tehnologia de vârf, virtualizarea prezenței fizice și apartenența la rețele de comunicare socială și profesională reprezintă deja extensii ale mediului natural în care ne mișcăm și socializăm. Desigur, situații excepționale precum pandemiile sau războiul sunt contexte clare în care învățământul nu poate fi desfășurat în condiții optime în mediul fizic, iar mediul virtual poate fi alternativa salvatoare. Cu toate acestea, învățământul la dis-

tanță nu trebuie confundat cu predarea la distanță în situații de urgență (*emergency remote teaching*), care este o metodă aplicată temporar în situații deosebite precum cele amintite și nu se reduce la aceasta. În schimb, pandemia și războiul au accelerat dezvoltarea la scară largă a tehnologiilor de învățare online până într-acolo încât acestea au devenit parte integrantă a procesului de învățământ.

Trăim într-o eră digitalizată, iar profesorul fără competențe digitale este anacronic și poate frustra generațiile de tineri care sunt atât de puternic conectați prin internet încât distanța între două persoane aflate una lângă cealaltă poate fi măsurată nu în centimetri, ci în milisecundele necesare informației să tranziteze serverul care conectează telefoanele acestora. Trăim nu doar paradoxul informației (cu cât avem acces la mai multă informație, cu atât știm mai puțin), dar și un paradox al nevoii de informație (cu cât crește mai mult cantitatea de informații la care avem acces, cu atât este mai stringentă nevoia de a ști mai puțin, adică de a fi expuși la informații esențiale, filtrate și validate). Nu întâmplător, una din competențele cheie în UE este aceea de a învăța să înveți, la care aș adăuga a învăța să filtrezi informația și a coabita cu inteligența artificială, care a preluat mare parte din această sarcină. Rămâne să învățăm să stăpânim această tehnologie și să o folosim ...inteligent.

Și, nu în ultimul rând, carnețelul din fața sa pare să fie mai degrabă un suport de note decât un suport de curs, profesorul concentrându-se pe transmiterea unor mesaje importante. Situațiile critice te obligă să te adaptezi și să îți revizuiești ceea ce este cu adevărat important. Nu cred că profesorul le preda studenților cunoștințe pe care aceștia le puteau regăsi în manual sau pe internet, în spațiul public. Atitudinea acestui profesor față de studenții săi și față de materia pe care o predă este cel mai important rezultat al învățării pe care niște tineri și l-ar putea însuși, indiferent de materia de studiu. Acum să ne imaginăm că acest profesor ar preda artă militară, tactica forțelor terestre sau altă disciplină cu relevanță profesiei de militar. Probabil profesorul le-ar spune că situația din teren nu seamănă cu cea imaginată în clasă, că ordinul de luptă nu trebuie să fie doar scurt, ci și clar, și că echilibrul dintre cele două caracteristici este cheia comunicării către subordonați a unor instrucțiuni esențiale în situații critice. Este evident cât de puternic ar fi impactul și eficiența actului didactic în condiții reale.

Desigur, acesta este un caz idealizat, însă ne putem folosi de acest exemplu pentru a reflecta asupra relevanței și importanței organizării învățământului și formării profesionale militare pentru a pregăti elevii și studenții pentru nevoile reale ale pieței de muncă sau câmpului de luptă. Agresiunea nedreaptă a Rusiei împotriva Ucrainei trebuie să constituie un imbold pentru fi pregătiți, iar reacția promptă a partenerilor noștri de a apăra teritoriul NATO la granița de pe Prut ne obligă să ne ridicăm la nivelul de performanță și interoperabilitate dictate de standardele și acordurile la care suntem parte.

9 octombrie 2022

[1] Smith, P. (2022, mai 06). Ukrainian professor gives lecture from front lines of fight against

Russia. Accesat la NBC News: https://www.nbcnews.com/news/world/ukrainian-professor-gives-lecture-front-lines-fight-russia-rcna27636
[2] Borell, J. (2022, August 27). Foreign interventions and the future of European defence. Accesat la European External Action Service: https://www.eeas.europa.eu/eeas/foreign-interventions-and-future-european-defence_en
[3] Larrabee, F. S. (2015). The Ukrainian Crisis and European Security. Implications for the United States and U.S. Army. Accesat la Rand Corporation: https://www.rand.org/pubs/research_reports/RR903.html
[4] Pszczel, R. (2022, July 07). The consequences of Russia's invasion of Ukraine for international security – NATO and beyond. Accsat la NATO Review: https://www.nato.int/docu/review/articles/2022/07/07/the-consequences-of-russias-invasion-of-ukraine-for-international-security-nato-and-beyond/index.html
[5] Larrabee, F. S. (2015). The Ukrainian Crisis and European Security. Implications for the United States and U.S. Army. Accesat la Rand Corporation: https://www.rand.org/pubs/research_reports/RR903.html
[6] Council of the EU. (2022, January 24). Council conclusions on the European security situation. Accesat la Council of the EU: https://www.consilium.europa.eu/media/53949/st05591-en22.pdf.
[7] Joseph S. Nye, J. (2022, June 15). Eight Lessons from the Ukraine War. Accesat la Project Syndicate: https://www.project-syndicate.org/commentary/russia-war-in-ukraine-eight-lessons-by-joseph-s-nye-2022-06.
[8] NATO 2022 Strategic Concept. (2022). Accesat la NATO 2022 Strategic Concept: https://www.nato.int/strategic-concept/.
[9] O Busolă strategică pentru consolidarea securității și apărării UE în următorul deceniu, Accesat la https://www.consilium.europa.eu/ro/press/press-releases/2022/03/21/a-strategic-compass-for-a-stronger-eu-security-and-defence-in-the-next-decade/.
[10] Gladwell, M. (2005). Blink. Time Warner Book Group.
[11] Formele standardizării sunt compatibilitatea, interschimbabilitatea, interoperabilitatea si comonalitatea.
[12] NATO. (2022). NATOTerm. Accesat la NATO Standardization Office: https://nso.nato.int/natoterm/Web.mvc.
[13] NATO. (2019, November). NATO Standard APP-28 Tactical Planning for Land Forces, Edition A Version 1. Accesat la https://www.forsvarsmakten.se/siteassets/english/swedint/engelska/swedint/information-to-admitted-students-and-participants/nltpc/app-28-eda-v1-e.pdf.
[14] *Idem.*
[15] European Commision. (2021, mai 07). Identificați și combateți dezinformarea online – ghid pentru profesori. Accesat la Erasmus +: https://www.etwinning.net/ro/pub/newsroom/highlights/spot-and-fight-disinformation-.htm.
[16] EEAS East StratCom Task Force. (2022, September 10). Latest Articles. Accesat la EUvsDisinfo: https://euvsdisinfo.eu/.
[17] Ordinul nr. 4.150 din 29 iunie 2022 privind Cadrul de competențe digitale al profesionistului din educație
[18] European External Action Service. (2021). Sectoral qualifications framework for the military officer profession : SQF-MILOF (Vol. 1). (A. Bodescu, Ed.) Luxembourg: Publications Office,. Accesat la https://data.europa.eu/doi/10.2871/37724.

Ioana Leucea

Lector universitar, Academia Națională de Informații „Mihai Viteazul”

Este absolventă a Facultății de Științe ale Comunicării din cadrul Academiei Naționale de Informații, are un masterat în „Studii de securitate și Relații internaționale”, obținut la Universitatea din București, un doctorat în „Relații internaționale și Studii europene” de la Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca, precum și numeroase stagii de formare în politică internațională și studii de securitate regională.

Și-a început activitatea profesională în cadrul Ministerului Apărării Naționale, unde a lucrat în domeniul diplomației apărării și diplomației publice. În 2006, a făcut tranziția din mediul militar în mediul academic, devenind asistent universitar la Departamentul de Istorie și Relații Internaționale al Facultății de Științe și Litere a Universității „Petru Maior” din Târgu-Mureș.

Domeniile sale de interes sunt legate de problematica studiilor de intelligence, Uniunii Europene, culturii de securitate, constructivismului și securității umane. Printre lucrările sale se numără: „Schimbarea și societatea internațională” (2022), volum realizat împreună cu Mihai Sofonea; „Introducere în studii de intelligence” (2022), note de curs realizate împreună cu Bogdan Teodor; „Constructivism și securitate umană” (2012); „Uniunea Europeană – probleme actuale și de perspectivă” (2012), volum coordonat împreună cu Isabela Ancuț.

„Reflectând asupra războiului din Ucraina și asupra insistenței cu care liderii Rusiei au promovat ideea unei linii roșii care nu trebuie depășită de Occident, ne-am întrebat în ce măsură evenimentele recente pot fi atribuite unui imaginar realist, unui model paradigmatic, cu rădăcini istorice profunde, de înțelegere a relațiilor internaționale, având în centru conceptul de separație.”

Arhetipul umbrei, Cortina de Fier și imaginarul realist

Ioana Leucea

Articolul de față dorește să problematizeze și să propună reinterpretarea conceptului de divizare în corelație cu un concept psihanalitic regăsit în teoretizarea lui Carl Gustav Jung, și anume arhetipul umbrei. Arhetipul umbrei, conexat ideii de separare, se manifestă în organizarea societății internaționale prefigurată de tiparele unui univers mental compus din includeri și excluderi paradoxale. Fiind nevoie de „mijloace postmoderne pentru a depăși contradicțiile lumii moderne" [1], inclusiv conceptul de suveranitate. Este conceptul implicat de harta mentală realistă bazată pe separație, astfel că, departe de a fi caduc, separația este conceptul cel mai greu de depășit pentru că pare a rezolva antinomii moderne: universal – particular, unitate – diversitate, Alter – Ego etc.

Așadar, dorim să problematizăm construcția lumii având în centru un tipar comportamental bazat pe dihotomia Ego – Alter, respectiv persona și umbra.

Cortina de Fier și arhetipul umbrei

Reflectând asupra războiului din Ucraina și asupra insistenței cu care liderii Rusiei au promovat ideea unei linii roșii care nu trebuie depășită de Occident, ne-am întrebat în ce măsură evenimentele recente pot fi atribuite unui imaginar realist, unui model paradigmatic, cu rădăcini istorice profunde, de înțelegere a relațiilor internaționale, având în centru conceptul de separație. Zidul Berlinului, Cortina de Fier, granița, bariera, segregarea, sfera de influență, delimitarea, diviziunea, construiesc o *imago mundi* ce întemeiază și reprezintă însăși condiția pentru existența disciplinei academice a Relațiilor Internaționale.

Zidul Berlinului simbolizează, însă, mult mai mult decât politicile specifice Războiului Rece. Translatat în harta mentală, separația reprezintă conceptul ce ordonează lumea: identitate – alteritate; noi – alții; eu – celălalt; ierarhie – anarhie; realism – idealism etc. Vorbind despre Relațiile Internaționale în termeni de teorie politică, Rob Walker caracterizează domeniul Relațiilor Internaționale în termenii dihotomiei Înăuntru – Înafară [2]. Deci, separația, percepută drept metaforă, produce și reproduce constructe având în centru granița, bariera, relevantă pentru organizarea lumii, implicit și pentru strategiile de securitate.

Problematizarea și reinterpretarea conceptului de divizare în corelație cu arhetipul umbrei relevă profundele influențe care continuă să prefigureze lumea și să se manifeste din cauza unui univers mental compus din includeri și excluderi paradoxale. Fiind nevoie de „mijloace postmoderne pentru a depăși contradicțiile lumii moderne" [3], inclusiv conceptul de suveranitate, este conceptul implicat de harta mentală realistă, astfel că, departe de a fi caduc, separația este conceptul cel mai greu de depășit pentru că pare a rezolva antinomii moderne de tipul universal – particular, unitate – diversitate, Alter – Ego, teorie – practică etc.

Metafora Cortinei de Fier face parte din imaginarul colectiv, metamorfozându-se în diverse feluri, putând fi surprinsă inclusiv în arhetipul umbrei. În gândirea lui Carl Gustav Jung, arhetipul umbrei nu portretizează o realitate inconștientă de sine stătătoare, ci o consecință a sentimentului de separare. Ceea ce negăm și respingem în noi sfârșește prin a fi proiectat pe ecranul lumii. Arhetipurile sunt, potrivit lui Carl Gustav Jung, elemente ale inconștientului colectiv, tipare de comportament, imago-uri caracterizate de o dinamică neatribuibilă individului, având caracter suprapersonal. Conceptul de arhetip este corelat ideii de inconștient colectiv, indicând prezența anumitor forme în psihic răspândite peste tot. Arhetipurile nu sunt reprezentări înnăscute, ci forme înnăscute, cadre care informează experiența umană [4].

Principalele arhetipuri identificate de Carl Jung (1994, 10-12) sunt *persona*, *umbra*, *animus* și *anima*, *infans*, *spiritul* și *sinele*. Arhetipurile *persona* și *umbra* sunt corelate. Denumirea de *persona* provine din limba latină și înseamnă mască, fiind un fragment din psihicul colectiv, suprapus psihicului individual. *Persona* este un arhetip social, reflectând identități ale persoanei construite social: profesie; statut; gen; naționalitate; etnie; cetățenie etc. *Persona* este arhetipul, fațada, care asigură comunicarea, conviețuirea, colaborarea dintre indivizi.

Arhetipul *umbrei* întruchipează partea negativă a *personei*, conținuturile inconștientului personal, însă, în sens larg, este un arhetip nespecific [5]. Toate arhetipurile au o latură negativă, alături de cea pozitivă. *Umbra* este reprezentată de o problemă morală care pune la încercare întregul Ego, nimeni neputând să devină conștient de umbră fără un efort moral considerabil. A deveni conștient de umbră implică recunoașterea aspectelor întunecate ale personalității ca fiind prezente și reale. Acest act reprezintă condiția esențială pentru orice autocunoaștere și, prin urmare, de regulă presupune o rezistență considerabilă. O explorare a caracteristicilor întunecate, subevoluate, inferioare, arată faptul că au o natură emoțională, autonomă și, pe cale de consecință, calități obsesive și posesive. Rezistența la integrare este adesea legată de proiecția umbrei asupra altora. Indiferent de cât de evidentă ar fi pentru un observator neutru această proiecție, există puține șanse ca subiectul să perceapă de unul singur acest lucru.

Conceptul de diviziune reflectat de metafora Cortinei de Fier poate fi interpretat drept o manifestare a arhetipului umbrei, proiecția și exportul pe ecranul lumii a unei geografii simbolice și investirea spațiului cu trăsături considerate inferioare. Spre exemplu, din perspectiva geografiilor simbolice,

spațiului balcanic i s-a conferit *apriori* o identitate de tip inferior. Maria Todorova arăta că Balcanii reprezintă „o punte între diferite stadii de dezvoltare, evocând etichete de tipul *semidezvoltat, semicolonial, semicivilizat, semioriental"* [6]. În timpul Războiului Rece, Balcanii au fost echivalați cu termeni mai neutri de tip Europa de Est, denumirea discreditată a Balcanilor revenind în forță după căderea Cortinei de Fier [7].

Larry Wolff arată, de asemenea, că Europa de Est este mai întâi un construct cultural, un spațiu inventat și investit cu atributele submisivității: dominat; efeminat; pasiv; inferior; căzut în afara istoriei. La fel, inventarea Europei Răsăritene, arată autorul, este rezultatul unei operațiuni intelectuale care a vizat popularea Europei Răsăritene cu oameni cărora li se atribuiau trăsături identitare inferiorizante [8]. Colonizarea la care se referă Larry Wolff este imaginară, simbolică. Europa divizată este un proiect intelectual, o realitate imaginată și inventată *apriori*. În lucrarea *Inventing Eastern Europe. The Map of Civilization on the Mind of the Enlightenment,* Wolff [9] menționează că sintagma Cortina de Fier a fost mai întâi imaginată, inventată și, având forță expresivă, a fost implementată prin plasarea Europa de Est în „carantină". De asemenea, expresia „imperialismul imaginației", regăsită în titlul lucrării semnate de Vesna Goldsworthy (*Inventing Ruritania. The Imperialism of the Imagination*, 1998), extinde câmpul semantic al conceptelor de imperialism și colonialism. În timp ce colonialiștii convenționali sunt interesați de resursele naturale și de exploatarea lor [10], neo-colonizarea este de tip soft (discursivă, metaforică, culturală).

Astfel, apelând la arhetipul *umbrei*, înțeles drept tipar de comportament, această operațiune de balcanizare a Balcanilor poate semnifica atribuirea de caracteristici acestui spațiu prin lotizare în corelație cu spațiul civilizațional. Plasată în logica constructivismului social, colonizarea imaginativă, care se opune esențialismului, după cum arăta și Benedict Anderson [11], poate face parte din instrumentarul realist de ordonare a lumii, implicând faptul că națiunea este mai întâi imaginată (inclusiv de alții) și promovată până la internalizare.

Arhetipul umbrei, metafora și identitatea

Importanța metaforelor a fost subevaluată mult timp, deși gândirea metaforică este parte a aparatului mental, cu rol important în procesul de creare a conceptelor [12]. Procesele metaforice sunt elementele cheie în formarea imaginilor mentale care ne asigură înțelegerea lumii. În imaginarul realist, spre exemplu, tratarea balanței de putere drept metaforă presupune transformarea modului de estimare a puterii, generându-se astfel noi viziuni privind distribuția puterii la nivel global [13]. Metaforele joacă un rol deosebit de important pentru felul în care oamenii înţeleg realitatea, cum o reprezintă, și nu sunt o aberaţie lingvistică. Metaforele au o importantă dimensiune cognitivă, limbajul și gândirea fiind inerent metaforice. Nu există cunoaștere reală în afara metaforei. Specialiștii evită să admită complexitatea cognitivă profundă a metaforei. Spre exemplu, au fost identificate peste 200 de metafore

asociate politicului [14], precum şi 13 scheme preconceptuale acţionând ca metafore. Unele metafore au un impact semnificativ asupra modului în care privim lumea, iar efectul metaforei „balanţa de putere" este că transformă semnificația uzuală asociată puterii. Metaforele transformative sunt folosite pentru înțelegerea domeniilor complexe, abstracte și nestructurate. Unii teoreticieni au descris procesul cognitiv asociat metaforelor transformatoare în termeni aproape mistici, iar sursa oricărei metafore transformative acționează ca o prismă cognitivă care „selectează, accentuează, suprimă și organizează". În contextul balanței de putere semnificația generală este mult determinată de efectele imaginării puterii din perspectiva balanței, modul în care gândim o balanță fiind condiționat de viziunea noastră privind locul în care regăsim puterea, precum și proiecția asupra spațiului considerat inferior din acest considerent.

Factorii de decizie care continuă să gândească în termeni de „balanță de putere" sunt închiși într-un „contur lingvistic" care îi împiedică să înțeleagă, de exemplu, procesul globalizării. Transformarea modului în care noi percepem lumea poate fi un exercițiu extraordinar de dificil, asimilabil luptei cu umbra, întrucât tiparele comportamentale, biasurile perceptive, sunt rezistente la schimbare, iar eventualele noi metafore trebuie să poată juca un rol semnificativ în revigorarea limbajului politic. Expresia poetică trebui să susțină și să reînnoiască limbajul, lăsând spațiu pentru inovație.

Implicațiile tratării balanței de putere drept metaforă are efectul transformării înțelesului puterii, iar metaforele care își pierd forța sunt metafore moarte. Narațiunile pe teme istorice, geografice, politice devin personale, intrând în competiție pentru „imago mundi", competiție ce se desfășoară inclusiv pe terenul moralității. A te plasa „confortabil" într-o definiție dată de alții reprezintă în sine o alegere, o opțiune personală, cu implicații morale, și nu o condiționare exogenă.

Disociindu-se de interpretarea psihanalitică a lui Sigmund Freud, Carl Gustav Jung [15] lărgește orizontul de interpretare freudian și propune reintroducerea culturii ca dimensiune fundamentală a omului, utilizând un ansamblu de concepte noi, deduse din experiența clinică. Potrivit lui Jung, ființa umană se luptă cu realitatea umbrei în patru moduri: negare; proiecție; integrare și transmutație. Jung vorbește despre o umbră individuală, dar și despre o umbră colectivă, teoria lui fiind fundamentată pe principiul unității tuturor ființelor printr-un Sine unic [16]. Umbra nu este o entitate inconștientă de sine stătătoare, cât o consecință a sentimentului nostru de separare. Dacă nu este înțeleasă, umbra se poate transforma într-o putere periculoasă. Tocmai din cauză că rămâne necunoscută și neasumată, umbra, fie ea individuală sau colectivă, poate „convinge" că necunoscutul atacă prin alții, prin războaie, prin catastrofe, prin ură, distrugere sau durere, aceste lucruri fiind văzute în afara noastră [17]. *Persona* este un compromis între individ și societate, privind identitățile sociale pe care le afișează individul. Ar corespunde Supraeului descris de Freud. *Umbra* este un termen metaforic nu numai pentru inconștientul personal, ci include și sfera onirică a individului. Este un fel de *alter ego* enigmatic, sumbru, un arhetip mai de suprafață, totuși, un fel de vestibul al virtuților

individului, compus din refulări, un soi de ladă de ecarisaj a Ego-ului [18].

Arhetipul *umbrei* reprezintă, așadar, segregarea, distanțarea, disocierea față de o parte a Sinelui. *Umbra* poate fi reflectată de „veninul epocii noastre": proclamându-se ghanez, nicaraguan, maltez, omul scapă de o problemă chinuitoare pentru că nu trebuie să dezvăluie ce este și unde îi este umanitatea, el devenind membrul unei haite înarmate. Mândria națională nu conține în sine nimic rău, dar tragedia se declanșează atunci când acest sentiment natural încetează să însemne doar dragostea pentru micul grup de care aparținem și se exacerbează devenind o ideologie a ostilității, urii și invidiei [19]. Înțelegând cine suntem în termenii unei „narațiuni active" și că identitatea nu este o realitate socială, un fapt obiectiv, ci un proces de negociere între oameni, atunci a fi englez, danez, german, român devine o consecință a unui proces psiho-politic, iar tocmai acest proces trebuie explicat, nu denumirea acestuia. Nu putem decide statutul sau relevanța identității *apriori*. Identitatea nu poate fi considerată o variabilă independentă. Ea este adesea rezultatul unui proces de denominare care reflectă un conflict de interese la nivel politic [20] Perspectiva psihanalitică, modul în care interpretăm istoria și geografia, dacă România este sau nu în umbra Europei [21], relevă că percepția este mai întâi construită psihologic. Europa de Est, Balcanii sunt regiuni „inventate". Geografia și istoria nu sunt obiecte de studiu aflate în afara subiectului cunoscător, ci îl compun. Povestea unei frontiere geografice și ideologice este o narațiune activă, o hartă mentală cu puternice încărcături afective care orientează acțiunile din prezent. Nici măcar geografia nu poate fi obiectivată și ajunge să se „răzbune" [22] pentru că este construită. Geografia nu condiționează în mod absolut și nu poate explica de una singură istoria. „Să accepți orice fel de forță, fie a naturii, geografică, culturală, etnică, economică, etc., la conducerea societății este un afront la adresa demnității umane" [23]. Omul este responsabil de modul în care își gândește istoria și geografia și de felul în care acționează din punct de vedere politic, prin raportare, bineînțeles, la Ceilalți.

Globalizarea și conceptul de diviziune

Având în atenție procesul globalizării, faptul că granițele nu mai pot reprezenta linia despărțitoare dintre securitate și insecuritate, pentru că insecuritatea se exportă, presiunile pentru reconceptualizarea conceptului de separație sunt foarte mari. Triada identității surprinde problematica mobilității, fluidității și schimbării din politica mondială contemporană. Investigând relația dintre identitate și granițe, Chris Brown [24] atrăgea atenția asupra absenței teoretizării acestui subiect, pentru că o viziune stato-centrică a identității maschează conexiuni complexe între global și local care ilustrează mutabilitatea identităților. Oricum, interogând dacă identitățile au „granițe" se ridică o întrebare fundamentală: dacă acest concept nu cumva își pierde valoarea analitică?

Mansbach și Wilmer [25] scriau că apariția statelor suverane a fost acompaniată de articularea granițelor morale, atât în interiorul statelor ca societate civilă, în care violența internă era reglementată de către stat, cât

și violența interstatală prin legile războiului. Politica westfaliană a evoluat într-un context istoric al schimbărilor identitare și a granițelor care au redefinit comunitățile morale. Creșterea numărului de războaie civile și a conflictelor intra-statale, care s-au soldat cu pierderi enorme de vieți omenești, purificări etnice, dislocări de persoane în interiorul sau în afara granițelor, a arătat că abordările tradiționale ale securității nu puteau răspunde acestor probleme, nefiind suficient de sensibile la o serie de factori precum diferențele culturale, etnice sau religioase [26]. Aceste conflicte au problematizat relația dintre națiune, stat și granițe, relație care, pentru o lungă perioadă de timp, nu a fost pusă sub semnul întrebării, ca unitate ireductibilă a politicii globale [27]. Armatele, care până în 1990 au fost proiectate pentru apărarea granițelor, după această dată au fost din ce în ce mai mult implicate în operații de menținere a păcii în afara propriilor granițe, justificarea acestor operații şi relația acestora cu apărarea națională nefiind teoretizate mult timp. În majoritatea statelor moderne, infracțiunile motivate de apartenența unei persoane la o anumită categorie socială (etnie, religie, rasă etc.) sunt încadrate în categoria faptelor cu circumstanțe agravante, dar în discursurile politice ale factorilor de decizie, cât și în discursurile academice (pozitiviste), terminologia de conflict etnic sau război apare adesea ca un fenomen normal al vieţii sociale. Se pune întrebarea când astfel de „crime rasiale" se transformă în conflict etnic şi viceversa? Când conflictele etnice sau crimele rasiale devin genocid și cum este identificat agentul? Unde sunt granițele dintre conflict etnic, război, procesele de construire a statelor şi comportamentul prohibit, precum crimele rasiale sau genocidul?

Renașterea interesului cu privire la relația dintre identități și granițe se potrivește cu alte schimbări în studiul relațiilor internaționale și cu faptul că teoria relațiilor internaționale este din ce în ce mai mult văzută ca fiind constituită din subiecte de genul „înăuntru – înafară" [28] sau „includere – excludere" [29].

Teoria politică internațională conceptualizează relația dintre granițe şi identități apelând la o clasificare succintă: abordarea cosmopolită şi abordarea comunitară. Liberalii (în înțelesul larg al termenului) au tendința să fie, cel puțin în principiu, universaliști şi cosmopoliți, în timp ce abordările comunitare au fost susținute de majoritatea criticilor liberalismului de-a lungul celor două sute de ani. Dar nicio parte nu poate oferi o prezentare satisfăcătoare a relației dintre granițe şi identități, în timp ce schimbările care au survenit în natura ordinii internaționale fac situația să fie şi mai dificil de evaluat de către ambele tabere.

Liberalii privesc politicul din perspectiva credinței în umanitate şi sunt angajați față de noțiuni precum drepturile omului, toleranță religioasă, dreptul legii, guvernământ reprezentativ și responsabil. Dată fiind această poziționare, așteptările ar fi ca liberalii/cosmopoliții să fie sceptici în ceea ce privește existența granițelor și să nu le confere mai mult decât o semnificație instrumentală. În principiu, nu există niciun motiv pentru care noțiunea de contract să nu poată fi extinsă la scara întregii umanități însă, până acum, nici un liberal nu a adoptat o astfel de poziție. Singurul mod în care această tăcere

poate fi justificată ar fi dacă granițele societății ar avea doar o semnificație instrumentală, pur administrativă, fără o potențială importanță din punct de vedere moral [30].

Așadar, reinterpretarea conceptului de divizare în corelație cu arhetipul umbrei s-ar putea interpreta în contextul luptei cu umbra, implicat de harta mentală realistă bazată pe separație, astfel că, departe de a fi caduc, *separația* este conceptul cel mai greu de depășit, de negat, fiind nevoie să fie transfigurat și integrat. Latura întunecată a modernității se exprimă și în studiul relațiilor internaționale, manifestându-se „cușca de fier a modernității care ne limitează capacitatea de a imagina posibilitățile politice ale unei schimbări radicale" [31].

Liberalii sociologici susțin ideea că relațiile transnaționale creează noi „societăți". În cartea intitulată *World Society,* John Burton [32] propunea un model de tip pânză de păianjen pentru reprezentarea relațiilor transnaționale cu scopul de a demonstra că statele – națiune conțin diferite grupuri de oameni având o diversitate de interese, fie religioase, fie de afaceri sau profesionale. Burton a fost un oponent hotărât al realismului, făcând o delimitare importantă între rezolvarea conflictelor internaționale pe modelul *puzzle - solving* față de cea pe modelul *problem – solving.* Primul tip de abordare operează pe baza unor constrângeri prestabilite, întrebuințând căi folosite și în trecut, fără a reuși să depășească condiția care dă naștere barierei ce întreține dihotomiile inerente [33].

Concentrându-se asupra simptomelor, realismul nu reușește eradicarea violenței *in nuce*, deseori contribuind la perpetuarea acesteia întrucât nu contestă condiția anarhică a sistemului internațional. Dacă asumpția realistă este corectă, atunci transformarea sistemului internațional reclamă, în gândirea liberală, înlocuirea postulatului anarhiei/separației cu postulatul comunității globale, ceea ce presupune că guvernarea mondială s-ar putea să nu fie singura variantă de a depăși condiția anarhică a sistemului internațional.

29 noiembrie 2022

[1] Martin, Griffiths, *Relații internaționale. Școli, curente, gânditori,* București, Ziua, 2001, p.214
[2] Rob Walker, *Inside/Outside: International Relations as Political Theory*, Cambridge, Cambridge University Press, 1993.
[3] Griffiths, *op.cit*., p. 214.
[4] Carl Gustav Jung, *În lumea arhetipurilor*, București, Jurnalul Literar, 1994, p.6.
[5] *Ibidem*, p. 10
[6] Maria Todorova, *Balcanii şi balcanismul*, București, Humanitas, 1998, p.34.
[7] Carmen Andraș, *Geografiile simbolice*, Iași, Institutul European, 2008, p.37.
[8] Larry Wolff, *Inventarea Europei de Est. Harta civilizației în epoca luminilor*, Humanitas, București, 2000.
[9] *Ibidem.*
[10] Andraș, *op.cit*., p.37.
[11] Benedict Anderson, *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism, Verso,* London & New York, 2003.
[12] Richard Little, *The Balance of Power in International Relations: Metaphors, Myths and Models*, Cambridge University Press, 2007.

[13] *Ibidem*, p. 27-30.
[14] *Ibidem*, p. 30.
[15] Carl Gustav Jung, *Aion. Researches into the Phenomenology of the Self*, Princeton University Press, 1959.
[16] Maria Timuc, *Umbra fiecărui om*, http://jurnalul.ro/editorial/umbra-fiecarui-om-580809.html, 2011, accesat 29.11.2022, 03.23.
[17] *Ibidem*.
[18] Frieda Fordham, *Introducere în psihologia lui C.G. Jung*, București, IRI, 1998, p.14.
[19] Robert Kaplan, *În umbra Europei: Două războaie reci și trei decenii de călătorie prin România și dincolo de ea*, București, Humanitas, 2016, p.125.
[20] Bill McSweeney, *Security, Identity and Interests: A Sociology of International Relations*, Cambridge University Press, 1999, p.73.
[21] Kaplan, *op.cit*.
[22] *Idem*, *Răzbunarea geografiei. Ce ne spun hărțile despre viitoarele conflicte și lupta împotriva destinului*, București, Litera, 2014.
[23] *Idem*, *În umbra Europei...,* p.96.
[24] Chris Brown, 'Borders and Identity in International Political Theory', în Albert, Mathias, David Jacobson and Yosef Lapid (eds.) *Identities, Orders, Borders. Rethinking International Relations Theory*, University of Minnesota Press, Minneapolis, London, 2001.
[25] Richard Mansbach and Franke Wilmer, 'War, Violence, and the Westphalian State System as a Moral Community' în Albert, Mathias, David Jacobson, and Yosef Lapid (eds.), *Identities, Orders, Borders. Rethinking International Relations Theory,* University of Minnesota Press, Minneapolis, London, 2001, p.56.
[26] William Tow and Russell Trood, 'Linkages between Traditional Security and Human Security", în Tow, William, Ramesh Thakur and In-Taek Hyun (eds.), *Asia's Emerging Regional Order*, New York, United Nations University Press, 2000.
[27] Brian Ferguson, 'Introduction: Violent conflict and control of the state' în Ferguson, Brian (ed.), *State, Identity and Violence: Political Disintegration in the post-Cold War World*, London and New York, Routledge, 2003, p. 1.
[28] Walker, *op.cit*.
[29] Andrew Linklater, *The Transformation of Political Community*, Cambridge, Polity Press, 1998.
[30] Brown, *op.cit.*, pp.120-121.
[31] Griffiths, *op.cit*., p. 142.
[32] John Burton, *World Society*, Cambridge, Cambridge University Press, 1972.
[33] Griffiths, *op.cit.*, p. 188.

CAPITOLUL V

PACEA GLOBALĂ ȘI DREPTURILE OMULUI ÎN SECOLUL XXI ÎNTRE SPERANȚĂ ȘI INCERTITUDINE

Emil Constantinescu
Președintele Consiliului Științific al Institutului de Studii Avansate pentru Cultura și Civilizația Levantului
Membru al Board of Trustees - Academia Mondială de Artă și Știință
Președinte al României 1996-2000

Profesorul emerit Emil Constantinescu este membru ales și membru de onoare al mai multor forumuri academice internaționale: World University Consortium, Biblioteca din Alexandria, Înaltul Consiliu al Organizației Internaționale a Francofoniei.

După prăbușirea dictaturii comuniste, este ales prorector (1990-1992) și apoi rector al Universității din București (1992-1996); președinte al Consiliului Național al Rectorilor din România (1992-1996); membru al Comitetului permanent al Asociației Universităților Europene (1992-1993; 1994-1998); membru al Asociației Internaționale a Președinților de Universități (1994-1996); președinte al Academiei de Diplomație Culturală din Berlin (2011-2017).

Emil Constantinescu a susținut conferințe în domeniile științelor naturii și științelor umaniste la universitățile Oxford, Cambridge, Berkeley, Stanford, Harvard, Georgetown, Bloomington, New York, Tübingen, Augsburg, München, Karlsruhe, Sorbona, Turku, Patras, Beijing, Rio de Janeiro, Sydney, Cairo, Alexandria, Zagreb, Varșovia, Cracovia, Amsterdam, Maastricht, Institutul Nobel.

Pentru activitatea în domeniul reformelor democratice, respectul legii și pacea globală, profesorul Emil Constantinescu a primit numeroase premii internaționale, printre care: „Premiul pentru Pace Aristide Calvani" pentru promovarea democrației și a drepturilor omului – Paris, 1997; „Premiul Omul de Stat European al Anului", East West Institute – New York, 1998; „Premiul Fundației Europene Coudenhove-Kalergi" – Viena, 1998; „Premiul Asociațiilor Barourilor Americane" – Atlanta, 1999; „Premiul Ambroise Vollard", pentru educația elitelor profesionale și morale – Madrid, 2011; „Premiul Gusi Peace" – Manila, 2013; „Premiul pentru realizările de-a lungul vieții" – Berlin, 2013, „Premiul internațional pentru promovarea drepturilor omului" – Islamabad, 2022 și „Premiul pentru realizările de-a lungul vieții – Lucknow, 2022.

„Putin nu a obținut o victorie în Ucraina, unde a eșuat pentru că a întărit sentimentul național și a pierdut mulți din pro-rușii dinainte de invazie. A obținut-o, însă, cel puțin deocamdată, în fața poporului rus, pe care a reușit să-l deturneze din drumul său spre libertate și democrație."

Scrisoare către generația mileniului 3

Emil Constantinescu

Tinerii de azi, liderii de mâine

Mai multe summit-uri ale tinerilor la care am participat și-au propus mai mult decât un schimb de idei: crearea unei mișcări internaționale dedicate unei misiuni ai cărei pași sunt programați să fie informarea, motivarea, educarea și, în final, împuternicirea de a acționa în vederea unei schimbări.

Într-un moment în care nimeni nu poate pretinde că știe cum se va finaliza o situație complexă care pare fără ieșire, soluția, oricare ar fi ea, va defini lumea secolului XXI în care tinerii de azi vor trăi și de ei va depinde ce față va avea acea lume. Dacă din rațiuni biologice, schimbul de generații este un adevăr de necontestat, fiind evident că *tinerii de azi vor fi lideri de mâine,* întrebarea este ce fel de lideri vor guverna lumea de mâine și cum trebuie ei să se pregătească pentru a face față marilor provocări ale secolului XXI.

Unii din tinerii de azi vor ajunge lideri care vor trebui să gestioneze Puterea. O putere diferită în funcție de rangul sau domeniul în care se exercită.

Dacă ne referim la un șef de stat, din propria mea experiență de viață, am înțeles că puterea asociată acestuia este o conjunctură sau o iluzie. Valoarea morală a puterii apare doar în confruntarea dintre această putere formală și cel care o deține temporar. Este acesta, ca persoană, dominat de putere sau o poate domina, prin înțelepciune și bun-simț? Cei care aspiră să conducă un stat trebuie să-și pună o întrebare fundamentală: ce este mai important - succesul misiunii pe care și-o asumă în numele statului sau succesul personal și avantajele datorate funcției pentru grupul restrâns al colaboratorilor săi? Poziția de șef de stat poate, într-adevăr, transforma o existență în destin, doar dacă dificila coabitare dintre ideal și realitate produce o schimbare semnificativă la nivelul unei națiuni pe care o certifică doar judecata timpului.

În momentele de cumpănă, când liderii sunt puși în situația de a lua decizii care pot schimba cursul evenimentelor, se creează un feedback permanent între înțelegerea și trăirea istoriei. Întrebarea fundamentală la care această înțelegere a istoriei ar trebui să ne dea un răspuns este: „Ce anume determină conducătorii statelor sau ai națiunilor să opteze între exercitarea unui regim autoritar sau, dimpotrivă, a unui regim democratic, și ce îi determină să aleagă între calea războiului și cea a păcii?", însoțită de o altă întrebare, la fel de importantă, „de ce popoarele îi urmează și îi sprijină pe conducătorii lor într-una sau într-alta dintre aceste două direcții într-un anume moment istoric?"

Chiar dacă, în 2022, pandemia a intrat sub control, lumea nu s-a schimbat în bine. În condițiile proliferării conflictelor, proiectul guvernanței globale

a devenit iluzoriu. Multe din prevederile *Agendei 2030,* printre care eradicarea sărăciei și a șomajului, s-au dovedit utopice în condițiile în care pandemia a adâncit și mai mult, în ultimii doi ani, prăpastia dintre bogații și săracii lumii, iar progresele tehnologice în domeniile inteligenței artificiale şi robotizării au sporit doar profiturile și influența unor companii transnaționale dominante. Izolarea impusă de pandemie n-a scos la iveală numai efortul medicilor, unele gesturi de solidaritate, ci și egoismul statelor bogate, goana după profit a companiilor și acțiunile violente în spațiul public.

Istoria înțeleasă și istoria trăită

Agresiunea neprovocată a Federației Ruse asupra Ucrainei, declanșată la 24 februarie 2022, a dus în numai câteva luni la moartea a zeci de mii de tineri și rănirea altor zeci de mii de tineri. A provocat imense distrugeri de bunuri materiale și imateriale, consecințe imediate și, pe termen lung, prin provocarea crizei alimentare și energetice, o uriașă migrație involuntară a milioane de refugiați. Au fost încălcate toate drepturile omului pe care Comisia Internațională a Drepturilor Omului s-a angajat să le apere, reprezentând o amenințare pentru tot ce s-a construit în domeniul unei ordini mondiale bazate pe supremația dreptului.

Consecințele militare, politice, juridice, economice, sociale și ideologice sunt, fiecare în parte, atât de grave încât toate la un loc conturează un prag dincolo de care omenirea intră brusc într-o nouă etapă a existenței sale, care o poate îndrepta spre un colaps.

Cea mai periculoasă și, în același timp, facilă metodă de a deturna atenția de la un eveniment important este înecarea adevărului despre acesta în mici adevăruri despre lucruri mai puțin importante. Cred că singura modalitate prin care putem înțelege complexitatea fenomenului pe care-l trăim este abordarea lui din punct de vedere juridic, istoric, ideologic, politic și moral.

Agresiunea Rusiei, dincolo de crimele de război și crimele împotriva umanității, trebuie examinată sub raportul obligației respectării tratatelor internaționale. Invadând Ucraina, Rusia a încălcat prevederile Tratatului pe care l-a semnat în 1994 la Budapesta sub auspiciile Organizației pentru Securitate și Cooperare în Europa (OSCE), prin care se angaja să respecte independența, integritatea teritorială, suveranitatea Ucrainei, adică dreptul acesteia de a-și hotărî singură modul în care își construiește politica internă și externă.

Faptul că această agresiune se desfășoară asupra unui stat care a renunțat la arsenalul său nuclear transferându-l Rusiei, are ca efect descurajarea în viitor a oricărui stat, care intenționează să dețină armament nuclear să renunțe la el, și va stimula înarmarea nucleară a cât mai multor state, pentru a se apăra de atacuri cu armament convențional.

Din punctul de vedere istoric, trebuie să plecăm de la faptul că cei 77 de ani de pace au fost posibili prin respectarea de către toate țările combatante, în cel de-Al Doilea Război Mondial, a tratatelor de pace de la Versailles din 1919, întărite prin semnarea actului final al Conferinței de la Helsinki din 1975 de către URSS. Federația Rusă și-a asumat în 1991, în calitate de succe-

sor al URSS, aceste obligații. Aceste tratate au garantat integrarea teritorială a tuturor țărilor semnatare, prin respectarea delimitării granițelor. Apariția unor noi state în Europa în 1990–1992, la sfârșitul Războiului Rece, s-a făcut în limitele fixate de granițele acceptate la Versailles și Helsinki în situațiile create de destrămarea Cehoslovaciei, a fostei Iugoslavii și a URSS-ului.

Dezbaterea internațională asupra consecințelor pe termen lung ale războiului din Ucraina ar trebui să se concentreze pe o chestiune cheie: se va conserva ordinea internațională bazată pe respectarea tratatelor care au asigurat, pentru prima dată, pacea îndelungată în Europa, sau se va trece la nerespectarea acestora și înlocuirea ***forței dreptului*** cu ***dreptul forței***, creând un precedent periculos pentru reluarea istoriei anterioare celui de-Al Doilea Război Mondial, când tratatele de pace erau, de fapt, o pregătire pentru un nou război?

Acceptarea unei păci care să consfințească anexarea de teritorii în urma unui război de agresiune și sub șantajul amenințării folosirii armelor nucleare va îndemna și alte țări să nu depună eforturi pentru dezvoltarea economică și socială, ci să utilizeze resursele financiare obținute din vânzarea acestora pentru creșterea potențialului militar și folosirea lor în scopuri agresive.

Principalul efect al încetării Războiului Rece a fost oprirea amenințării nucleare în Europa. Primul pas a fost renunțarea unilaterală, fără condiții, a Belarusului, la arsenalul său nuclear, care era mai mare decât al Regatului Unit și Franței la un loc, și transferarea sa către Rusia. Al doilea pas, renunțarea Ucrainei la arsenalul său nuclear, mai mare decât al Marii Britanii, Franței și Chinei la un loc, și transferarea sa către Federația Rusă s-a făcut sub protecția Tratatului (Memorandului) de la Budapesta din 1994, prin care Statele Unite, Marea Britanie și Federația Rusă garantau Ucrainei independența, suveranitatea și integritatea teritorială.

Criza internațională creată de războiul din Ucraina este și o consecință a înțelegerii greșite a ultimelor trei decenii. Este vorba de o falsă percepție a sfârșitului Războiului Rece și a destrămării Uniunii Sovietice, generată de tendința unor lideri politici și comentatori occidentali de a le interpreta ca o victorie într-un război pe care nu l-au purtat.

Propaganda regimului Putin folosește drept motivație a agresiunii din Ucraina un discurs în care destrămarea, în 1991, a URSS-ului este prezentată ca o dramă istorică majoră, provocată de Occident, ceea ce ar justifica dezvoltarea capacității militare a Federației Ruse. Această abordare, care pune pe seama Occidentului schimbările din Europa de Est, eludează contribuția uriașă a poporului rus la tranziția de la un regim de dictatură la un regim democratic în Europa de Est. Nerecunoașterea meritului elitelor științifice și culturale ruse care au resuscitat valorile spirituale și religioase, au reușit să însuflețească masele populare și apoi au demarat, sub administrația reformistă a președintelui Gorbaciov, un dialog constructiv cu Occidentul, prin care s-a pus capăt Războiului Rece, este incorectă și imorală.

Sub influența reformelor *perestroika* și *glasnost* din URSS, s-au creat, în 1989, condițiile eliberării țărilor din Europa Centrală și de Est din sfera de influență a imperiului sovietic și orientarea lor spre ieșirea din *Pactul de la Varșovia*, urmată de integrarea în NATO și UE.

Ulterior, în 1990-1991, s-a produs fenomenul destrămării URSS în urma unui Tratat semnat în cabana din pădurea Belovejskaya, din Belarus, de către Boris Elțîn, președintele Rusiei, Stanislav Șușkevici, primul președinte democrat al Belarusului, și Leonid Kravciuk, președintele Ucrainei. Au urmat declarațiile de independență ale altor republici sovietice componente ale URSS: țările baltice (Lituania, Letonia și Estonia), Republica Moldova, republicile caucaziene (Georgia, Armenia și Azerbaidjan) și republicile din Asia Centrală (Kazahstan, Kârgâzstan, Uzbekistan, Tadjikistan și Turkmenistan), consfințite prin *Protocolul de la Almaty* din 21 decembrie 1991.

În toate aceste evenimente istorice cu consecințe excepționale pentru pacea lumii, Occidentul nu a avut nicio implicare, ceea ce demonstrează că argumentul pe care se construiește actuala ideologie politică și militară a Federației Ruse privind pericolul unei amenințări venite din partea Occidentului este complet fals.

Dezvoltările ulterioare privind aderarea fostelor țări comuniste din Europa Centrală și de Est și ale fostelor republici sovietice la *Parteneriatul pentru Pace* s-au făcut prin dorința lor liberă, fără presiuni, la fel ca și integrarea în Uniunea Europeană a fostelor state comuniste din Europa Centrală și de Est, pe care acestea au văzut-o ca o oportunitate pentru dezvoltare economică și socială.

Amestecarea acestor evenimente istorice majore pentru asigurarea păcii și securității mondiale, petrecute în urmă cu trei decenii, cu evenimente conjuncturale precum creșterea prețului petrolului, gazelor sau cerealelor, diminuarea confortului populației în unele state bogate, testarea unor noi arme, creșteri sau scăderi valutare, inflație, negocieri asupra zonelor de influență politică și economică, care oricum erau la ordinea zilei, nu este numai falsă din punct de vedere intelectual, dar și rușinoasă din punct de vedere moral. Culmea cinismului mi se pare obstinația unor comentatori occidentali în evocarea așa-zisei „oboseli ucrainene". Cum adică? Zilnic sunt uciși militari sau rămân infirmi pe viață, dar și civili nevinovați, femei sunt violate, case distruse, milioane de oameni sunt obligați să-și părăsească locuințele sau să trăiască sub teroarea bombardamentelor în condiții mizerabile, alți cetățeni, dintre care mulți copii sunt deportați, patrimoniul cultural al unei națiuni este distrus sau furat și vorbim de „oboseală"? Sau invocăm cheltuirea unor bani care să ajute o țară invadată să supraviețuiască? De decenii, Uniunea Europeană cheltuiește sume enorme pentru a devia traseul unor autostrăzi pentru a nu deranja un traseu al animalelor sălbatice sau pentru a proteja o specie de insecte amenințată cu dispariția, în timp ce în alte părți ale lumii semeni ai noștri mor de foame sau de boli netratate. Nici acum, când aceste nenorociri se întâmplă în Europa, nu putem face o evaluare corectă a priorităților? Nu ne dăm seama că, în acest moment, omenirea este obligată să opteze între agresor și victimă, între tiranie și libertate, între pace și război, dar și între minciună și adevăr, nu numai asupra lumii care ne înconjoară, dar și în propria noastră conștiință?

Ștergerea memoriei istoriei în comunism

După ocuparea României de către Armata Roșie, în 1944, dictatura comunistă a instaurat practica *damnatio memoriae*, ștergând din manualele de istorie pasaje întregi ale trecutului recent sau mai îndepărtat. Au fost interzise cărțile considerate subversive. O parte au fost distruse prin ardere. În bibliotecile în care s-au mai păstrat, consultarea lor a fost interzisă. Mulți dintre cei care le citeau și le comentau au fost condamnați la închisoare. În perioada dictaturii lui Nicolae Ceaușescu, când filosovietismul a fost înlocuit cu comunismul național românesc, istoria a fost din nou prelucrată, selectându-se și amplificându-se faptele de arme glorioase.

Din păcate, după prăbușirea dictaturilor comuniste s-a propus un alt mod de ștergere a memoriei istoriei pentru că s-a vorbit prea puțin despre crimele acestei dictaturi. În plan legislativ s-a trecut cu mare greutate de la condamnarea și imprescriptibilitatea „genocidului" la condamnarea „crimelor împotriva umanității". Confuzia a fost întreținută cu complicitatea țărilor occidentale, care au acceptat răspunderea penală pentru asasinarea membrilor minorităților naționale sau etnice de către autoritățile naziste sau fasciste, dar nu și pentru omorârea și torturarea de către poliția politică comunistă a conaționalilor, chiar în cazul în care numărul acestora depășea zeci de milioane în cazul Uniunii Sovietice sau sute de mii, în cazul statelor satelit din Europa Centrală și de Est. Dacă ura de rasă promovată de nazism a fost, pe bună dreptate, condamnată și pedepsită, cu rezultate pozitive pe termen lung în eliminarea ei din conștiința colectivă, ura de clasă promovată de comunism a fost nu numai uitată, ba chiar exaltată de o parte a elitei intelectuale occidentale, care considera cu cinism victimele represiunii bolșevice ca pierderi colaterale pe drumul glorios al construirii societății ideale. Pentru suferința Europei Centrale și de Sud-Est „păcatul originar" se află în politica puterilor aliate, după încheierea celui de Al Doilea Război Mondial, când s-a lansat în plan politic, legislativ și mediatic o campanie de denazificare, dar nu și de desovietizare. Deși se știa încă dinaintea celui de-Al Doilea Război Mondial că poliția politică a Uniunii Sovietice, (KGB), fusese un model de inspirație pentru Gestapo în perioada alianței nazisto-comuniste, instituționalizată în 1939 prin *Pactul Ribbentrop-Molotov*, Stalin a fost încurajat să continue exterminarea cetățenilor ruși și să extindă după 1945 această practică criminală în țările ocupate de URSS și izolate de Occident în ceea ce el însuși le denumise ca fiind „lagărul comunist". În realitate, acest compromis a fost consecința unei „real politics", impusă de frica față de Armata Roșie care, ajunsă cu tancurile la Berlin, amenința să-și continue expansiunea în vestul Europei, sprijinită de coloana a cincea a puternicilor partide comuniste din Franța și Italia și de rețeaua extinsă de colaboratori NKVD (KGB) din Marea Britanie.

Elitele intelectuale din Franța, Italia, Marea Britanie cunoșteau foarte bine adevărul despre regimul totalitar sovietic din cărțile publicate de scriitorii militanți sau simpatizanți comuniști – Panait Istrati, Orwell, Koestler - care descoperiseră realitatea cruntă după vizitarea Uniunii Sovietice înainte de-Al

Doilea Război Mondial.

Dacă din rațiuni strategico-militare după 1945 a existat o justificare politică, din punct de vedere moral, iertarea prin uitare a crimelor dictaturii leninist-staliniste din Uniunea Sovietică a fost o decizie care a condamnat în mod cinic popoarele din Europa Centrală și de Est să trăiască sub un regim de teroare timp de peste patru decenii.

Memorie și iertare

După căderea regimurilor comuniste și cucerirea libertății, elitele culturale din întreaga Europă de Est, aduse la putere de valul popular, s-au găsit în situația dificilă de a gestiona conflicte naționale și etnice vechi, moștenite din perioadele Antichității grecești și romane, de la Imperiile bizantin, otoman, rus și austriac, conflicte care nu fuseseră rezolvate, ci doar înghețate în timpul dictaturilor comuniste.

Destinul mi-a oferit șansa de a face parte, în ultimul deceniu al secolului XX, din familia primilor președinți democrați din Europa de Est, proveniți din această elită intelectuală: rectori universitari, scriitori, filosofi, muzicieni, aleși prin vot democratic de popoarele eliberate de dictatură să conducă tranziția spre democrație. Lideri precum Václav Havel (Cehia), Arpad Göncz (Ungaria), Jelio Jelev (Bulgaria), Tadeusz Mazowiecki și Bronislaw Geremek (Polonia), Michal Kováč (Slovacia), Vitautas Langbergis (Lituania), Lennart Meri (Estonia), Vaira Freiberga (Letonia), Vojislav Koštunica și Zoran Đinđić (Serbia). Ei au avut puterea de a-și convinge cetățenii să aleagă din memoria istorică și culturală intrată în imaginarul colectiv ceea ce aveau în comun și putea să îi unească, nu ceea ce i-a separat și opus în trecut. Au reușit, în mod neașteptat, să obțină o solidarizare atât pe plan intern, cât și pe plan regional, în scopul creării unei acțiuni concertate a țărilor din Estul Europei, în vederea integrării într-o Uniune Europeană, în care să fie protejate toate identitățile etnice și naționale. Un preț moral, care nu era ușor acceptat, a fost plătit prin iertarea foștilor dictatori, a aparatului politic și a serviciilor de represiune pentru toate abuzurile lor împotriva drepturilor omului.

În România, alegerea între răzbunare și iertare a fost mai complicată, pentru că evenimentele au ieșit din parcursul general pașnic al revoluțiilor din Europa Centrală și de Est prin decizia dictatorului Ceaușescu de a reprima sângeros manifestările pașnice din decembrie 1989, soldate cu mii de morți, răniți, arestați și torturați.

Atunci când victimele terorii comuniste au ajuns, după șapte ani, prin alegerile democratice din 1996, în înalte funcții ale statului, reconcilierea națională a fost posibilă datorită asumării unei generoase „Pedagogii a suferinței", prin care victimele represiunii și-au asumat iertarea foștilor lor torționarii și a colaboratorilor lor. Iertarea a funcționat în registrul legal și instituțional al noii puteri, datorită prestigiului moral al foștilor deținuți politici și al participanților la revolta din 1989, care au renunțat la răzbunare.

Iertarea nu a însemnat, însă, și uitare. Memoria suferinței care a funcționat în acea perioadă ca o formă de justiție morală va trebui să fie recuperată

în istorie de generațiile ce vor urma. Dacă această recuperare nu va avea loc, *Uitarea* poate deveni o a doua condamnare în plan psihologic a deținuților politici, care au fost condamnați la închisoare tocmai pentru delicte de conștiință. Chiar dacă ei înșiși au cerut „să nu fie răzbunați", urmașii lor au dreptul să ceară o judecată dreaptă în justiție. În 2007 am fost invitat la Washington de fundația americană Heritage, care purta același nume, *Memoria,* ca cea din fosta Uniune Sovietică (*Pamiat*), la comemorarea unui deceniu de înființarea „Memorialului Victimelor Comunismului". Am participat în calitate de supraviețuitor al boardului fondator din care au făcut parte primii președinți democratici ai Poloniei (Walesa), Cehiei (Havel), Ungariei (Göncz), Lituaniei (Langbergis), Estoniei (Merri). Am susținut în discursul meu că opinia publică nu are dreptul să abandoneze victimele comunismului în rândurile celor pe care, directorul fondator al Institutului de Investigare a Crimelor Comunismului și Memoria Exilului Românesc i-a numit, inspirat, „poporul uitat".

Memoria crimelor regimului totalitar comunist a fost conservată, atât cât s-a putut, în fostele state comuniste, prin deconspirarea și publicarea actelor secrete ale poliției politice, memorialistică și interviuri cu victimele represiunii, literatură și filme documentare sau de ficțiune.

Memoria istorică a continuat să fie afectată de amintirea asimetrică a crimelor nazismului și comunismului, ceea ce reamintește că adevărul crimelor regimurilor comuniste, atât cât sunt cunoscute ele în prezent, nu a reieșit din investigațiile cercetătorilor occidentali, chiar atunci când au avut acces la arhive după 1990, ci din dezvăluirile din timpul regimurilor comuniste, când un nou dictator avea nevoie de demararea prestigiului predecesorului său pentru edificarea propriului cult al personalității. Cazurile Hrușciov/Stalin și Ceaușescu/Gheorghiu Dej sunt emblematice.

Din păcate, pentru elitele intelectuale din Est, care s-au bucurat să respire aerul libertății și democrației în ultimul deceniu al secolului XX, ieșirea din capcana euforiei a venit destul de repede. Dezamăgirea supraviețuitorilor este generată atât de societatea consumistă mercantilistă din Vest, tentată să renunțe la valorile umaniste pentru confort, cât și de o parte a populațiilor din Est, care, lipsită de memoria democrației în prima jumătate a secolului XX, este tentată să repudieze modelul democratic, în favoarea renașterii regimului totalitar.

Nașterea și renașterea națiunilor

În ultimul deceniu al secolului XX, când România, urmând exemplul Poloniei, a semnat tratatul de stat cu Ucraina, problema Ucrainei era statalitatea. În acest moment, prin rezistența populară eroică la invazia Rusiei se naște cu adevărat *națiunea* ucraineană. Dacă *populația* este o națiune statistică, *cetățenia*, o noțiune cu caracter politic, civic și administrativ, *națiunea* este un concept ideal de care se poate apropia doar prin sacrificii și jertfă. Când o națiune se simte amenințată să-și piardă limba, cultura și credința, ea este gata să lupte și să moară pentru a-și apăra libertatea și patria, pe care o vede ca un pământ al mormintelor părinților în fața unor invadatori care declară cu

cinism că vor să anuleze valorile în care ei cred. Orice negociere care atinge independența, suveranitatea și integritatea – care sunt atributele unor națiuni – împotriva voinței acesteia este o reîntoarcere la un trecut revolut în care soarta națiunilor din Estul Europei, ca și a altor națiuni de pe alte continente, era hotărâtă de marile imperii.

Nu puțini din cei din elita intelectuală contemporană, care și-au construit bunăstarea în pacea creată de sacrificiile altora și au pavoazat-o cu idealuri mărunte, s-au trezit brusc sub șocul războiului din Ucraina, în care sute de oameni mor zilnic, nu în filme și cărți de ficțiune sau undeva neștiuți în depărtare, ci chiar în proximitatea lor. Multe din declarațiile scrise sau care inundă ecranele televizoarelor și rețelele de socializare dezvăluie un amestec de frustrare, teamă, false credințe, egoisme și interese materiale pe care încearcă să le acopere cu manipularea istoriei recente mai vechi.

Abandonând memoria internaționalismului comunist și sărind peste național-comunism, ideologia dughinist-putinistă a asociat memoriei triumfaliste a fostei Uniuni Sovietice pe cea mai veche, a Imperiului Țarist, pentru a justifica reocuparea unor teritorii cucerite cândva prin forța armată în secolele XVII-XIX.

În 2022, cu ocazia celei de-a 350-a aniversări a lui Petru cel Mare, președintele Federației Ruse, Vladimir Putin, comparându-se cu Țarul Rusiei, a declarat că nimic nu s-a schimbat de la „Războiul Nordului", purtat cu Suedia: „Există impresia că, luptând cu Suedia, Petru cel Mare a cucerit ceva. Nu a cucerit nimic, a recuperat. Nu cucerea nimic, recupera... El recupera și întărea (țara). Este și rândul nostru să recuperăm ce este al Rusiei și să întărim țara".

Nu este vorba de un discurs ideologic, ca în cazul consilierului său Aleksandr Dughin. Este discursul unui șef de stat, comandant suprem al armatei care justifică o acțiune militară desfășurată în prezent: invadarea Ucrainei pentru a „recupera" prin forță teritorii și a le anexa Rusiei. Spre deosebire de „internaționalismul" proletar al fostei Uniuni Sovietice, care motiva acțiunile agresive sub masca unei ideologii utopice pe plan mondial, noua doctrină exaltă, ca și în cazul nazismului, superioritatea naționalismului rus și declară deschis scopul final: ștergerea memoriei identității naționale a Ucrainei. Printr-o retorică în care sunt amalgamate argumente din domeniul lingvistic, cultural, religios, psihologic, economic, politic, diplomatic, militar se încearcă să se justifice restaurarea granițelor vechiului Imperiu Țarist prin agresiune armată.

Pentru o corectă evaluare a acestei declarații, vă sugerez ca prin metoda istoriei comparate să vă imaginați care ar fi reacția voastră la o decizie asemănătoare a Marii Britanii, Franței, Spaniei, Belgiei, Portugaliei de a-și reface, printr-o „operațiune specială", vechile lor imperii coloniale, sau al fostului Imperiu Austro-Ungar de a-și reface vechiul teritoriu continental european, care îngloba teritorii care în prezent fac parte din Ucraina, România, Cehia, Slovacia, Croația, aplicând metoda lui Petru cel Mare care „nu cucerea nimic, recupera" și, urmând îndemnul lui Vladimir Putin: „Este și rândul nostru să recuperăm ce este al Rusiei și să întărim țara."

În acest moment de răscruce, în care pe plan mondial s-a instalat Războiul Rece și ne aflăm în prezența unui război ucigător în plan regional și sub

amenințarea unui cataclism nuclear cu consecințe globale, se impune readucerea în memoria istoriei recente a solidarității în jurul idealurilor de libertate, adevăr și dreptate, care au luminat ultimul deceniu al secolului al XX-lea ca un antidot împotriva fricii sau nepăsării.

O mărturie personală

Pentru că tot ce se întâmplă acum în Ucraina repetă în mod izbitor ceea ce am trăit de-a lungul vieții mele, încerc să vă împărtășesc confesiunea unui martor asupra unor evenimente la care am fost prezent în ultimii optzeci și trei de ani.

Viața mea acoperă o perioadă care începe cu declanșarea celui de-Al Doilea Război Mondial, în 1939, continuă sub o dictatură militară de dreapta până în 1944, sub o dictatură comunistă criminală cu deportări în masă, lagăre de muncă forțată, asasinate politice, propagandă și cenzură pentru reeducarea și formarea „omului nou". În 1989, această dictatură criminală a fost demolată de o revoluție anticomunistă „pașnică" pentru reprimarea căreia au fost uciși 1.200 oameni, în majoritate tineri. În 1990, am trăit căderea Cortinei de Fier și sfârșitul Războiului Rece. Între 1996-2000, am condus o tranziție rapidă la economia de piață, pentru care populația a plătit prețul social, și la instaurarea unui stat de drept, și am participat la reconcilierea istorică între fostele țări comuniste din Europa de Est. În 2007, am asistat la semnarea documentelor de integrare în Uniunea Europeană. Acum, în 2022, văd cu tristețe cum tot ce s-a clădit cu greu în ultimii 30 de ani este pus sub semnul întrebării de un nou Război Rece și de amenințarea cu un Al Treilea Război Mondial.

În ceea ce privește evenimentele al căror curs am avut ocazia să le influențez, experiența mea de lider este cea a unei persoane care, cu trei decenii în urmă, după prăbușirea unui regim criminal de dictatură şi înlocuirea lui cu o „democrație de vitrină" şi un „sistem oligarhic", a organizat mai întâi o mișcare academică numită Solidaritatea Universitară, urmată de o mișcare civică numită Alianța Civică și apoi o mișcare civico-politică națională, Convenția Democrată, care a reușit, după obținerea puterii prin alegeri democratice necontestate de nimeni, să asigure o tranziție pașnică la o societate real democratică, urmată de o reconciliere națională și o reconciliere istorică cu statele vecine.

Destinul a făcut să mă nasc într-un oraș din Republica Moldova, Tighina, situat chiar la granița cu Uniunea Sovietică. Din populația României care număra, atunci când m-am născut, 16 milioane, un milion, majoritatea tineri ca voi, între 18-35 de ani, au fost uciși în războiul care a adus pentru restul populației jafuri, violuri și sărăcie. În primii șapte ani de dictatură comunistă, 100.000 de oameni au fost arestați, torturați, executați sau deportați în numele unei ideologii care promitea egalitate, dreptate şi bunăstare pentru toți. Copil fiind, am fost obligat să mă refugiez împreună cu familia de două ori, în 1940 și 1944, în fața invaziei armatei sovietice.

În 1953, când aveam 14 ani și eram în prima clasă de liceu, țara mea, România se afla sub ocupația armatei sovietice care instaurase un regim de dictatură comunistă în urma împărțirii zonelor de influență între Uniunea Sovie-

tică și puterile occidentale, foste aliate în războiul împotriva Germaniei naziste.

La câteva străzi de liceul meu din orașul Pitești, se afla o închisoare pentru studenți și elevi, în care serviciul de securitate al Uniunii Sovietice (KGB), cu ajutorul Securității românești, a aplicat un „program de reeducare" cunoscut ca „Experimentul Pitești", prin care tinerii deținuți erau obligați să-i tortureze pe ceilalți pentru a-i determina să-și renege credința, familia, prietenii, colegii, supunându-i la perversiuni greu de redat, despre care savantul rus Saharov, laureat al Premiului Nobel pentru Pace, a declarat că au depășit prin cruzime pe cele din URSS.

Deși în programa primului an de liceu șase zile pe săptămână eram obligați să învățăm limba rusă, mai rămăsese săptămânal o oră de franceză. Prima lecție de limbă franceză intitulată „Les moutons de Panurge" (Oile lui Panurge) relata aventura unui călător, Panurge, aflat pe o corabie care transporta oi, care, fiind insultat de proprietarul turmei, pentru a se răzbuna, a cumpărat berbecul şi l-a aruncat în mare. Toate oile de pe punte l-au urmat înecându-se împreună cu acesta. După ce ne-a tradus textul, profesoara ne-a spus: „Această poveste a fost imaginată în urmă cu patru secole de un scriitor francez, François Rabelais, care, la sfârșitul Evului Mediu, pleda pentru apărarea demnității umane în fața monarhiilor absolute, deschizând o perioadă istorică numită Renaștere. Am evocat această amintire pentru că, dacă veți fi nevoiți vreodată să trăiți sub o dictatură, cum am trăit eu, e bine să vă feriți de „spiritul de turmă", descris în această poveste, și să încercați să vă formați o gândire proprie pe care să vi-o mențineți, chiar atunci când mulți din jurul vostru vor urma o opinie impusă".

Mai târziu, la 20 de ani, student în ultimul an al facultății de Drept, am găsit în biblioteca bunicului meu, în una din cărțile lui François Rabelais, autorul acestei povești, scrisoarea unui personaj numit Gargantua, în care îl sfătuia pe fiul său Pantagruel să-și folosească „anii tinereții cu silința învățăturii pentru a-și întări puterile minții și ale sufletului", să „învețe greaca, latina, ebraica și araba" pentru a studia cu ajutorul acestor limbi ce s-a scris în domeniile geometriei, aritmeticii, astronomiei, mineralogiei, geografiei, botanicii, anatomiei, teologiei, muzicii, dreptului obștesc, pentru ca nimic să nu-i rămână necunoscut și să-și poată însuși „știința deplină a lumii care sălășluiește în om". Ceea ce vreau să vă spun e că această dorință de cunoaștere a salvat pe mulți din generația mea, în timpul dictaturii comuniste, de politica spălării creierului în vederea formării „omului nou". Ea a contribuit la „Rezistența prin cultură" în regimul de dictatură.

Aveam 50 de ani când, pe parcursul unui singur an, 1989, dictaturile comuniste criminale din Europa de Est s-au prăbușit fără nicio intervenție din exterior, datorită voinței popoarelor de a trăi în libertate, care a învins frica instaurată prin teroare.

Caracterul pașnic al Revoluțiilor din 1989-1990 a fost unic în istoria omenirii. Din păcate, România a fost o excepție tragică, pentru că dictatorul Nicolae Ceaușescu nu a înțeles că armata și politica nu pot face față mulțimilor uriașe care au ocupat piețele orașelor și a ordonat militarilor să tragă în manifestanți. Modul în care dictatorul s-a cramponat de putere mi-a amintit

din nou de negustorul de oi din povestea lui Rabelais care, încercând să le rețină când părăseau puntea vaporului, și-a pierdut propria viață. Ceea ce nu trebuie uitat în cazul sfârșitului tragic al lui Ceaușescu este că a fost executat de foștii lui colegi din conducerea partidului comunist care urmăreau să îi ia locul și nu de manifestanții pașnici care ar fi dorit un proces corect din punct de vedere juridic care să stabilească responsabilitățile regimului.

În mod oarecum paradoxal, rolul principal în răsturnarea regimului l-au jucat tinerii născuți și crescuți în timpul dictaturii, în ciuda faptului că fuseseră îndoctrinați cu o propagandă mincinoasă. Printre ei se aflau fiul și studenții mei.

Când asupra celor care manifestau pașnic în Piața Universității din București, militarii au început să tragă, tinerii au scandat „Libertate te iubim, pentru tine noi murim!". Nu au cedat nici în fața tancurilor și zeci dintre ei chiar și-au pierdut viața. A fost un moment astral al întruchipării idealului libertății, în care cuvintele au fost prelungirea gândului și fapta, împlinirea gândului. Până la sfârșitul vieții mele voi fi înconjurat de umbrele celor uciși atunci, printre care colega de bancă a fiicei mele, un adolescent din blocul în care locuiam, fiul unui profesor la aceeași facultate cu mine.

Drepturile și responsabilitățile omului

Afirmarea drepturilor omului a început la finele celui de-Al Doilea Război Mondial, Adunarea Generală a ONU a adoptat *Declarația Universală a Drepturilor Omului*, primul document cu vocație universală, menit să apere valorile reale ale umanității. Numărul mare de convenţii semnate de către diferitele state ale lumii părea să indice o stabilizare a societăţii şi a drepturilor sale după haosul produs de cele două războaie mondiale şi de ideologiile ce au stat în spatele acestora. Rusia, Ucraina şi Polonia s-au numărat printre membrii fondatori ai ONU.

Principiile *Declarației Drepturilor Omului* reprezintă fundamentele existenţei umane, indiferent de rasă, de religie sau de apartenenţă politică, în care fiecare persoană este unică prin tot ceea ce face, cugetă sau simte. Atunci când opresiunile, cenzura, teroarea păreau să asigure un viitor liniştit comunismului, suferința produsă s-a transformat în veritabilă pedagogie a libertăţii, formând astfel caractere solide, capabile să dizolve această stare de fapt.

Să privim cu atenţie la istoria ţesută în jurul idealului de libertate aşa cum este el formulat în *Declaraţia Drepturilor Omului*. Fiecare ţară, fiecare popor şi-a adus contribuţia la scrierea ei şi, în ultimă instanţă, tocmai această istorie face ca vocația documentului să fie universală, perenă. Nu textul în sine, ci ideea transmisă a fost cea care a motivat acțiunea zecilor de națiuni în apărarea libertăți.

Trebuie, însă, să operăm o distincție între „drepturile omului" și concepte învecinate care mobilizează energia societății civile, precum „statul de drept" și democrația. Cu experiența trăită în regimul comunist putem înțelege ușurința cu care regimuri totalitare acceptă principiul „statului de drept" (État de droit, în versiunea franceză) sau „preeminența legii (Rule of Law, în vari-

anta engleză) înțelegând respectarea propriilor legi. De aceea, retorica statului de drept nu poate fi disociată de regimul democratic.

Democrația, la rândul ei, nu este un ideal, este doar un instrument pentru a transpune în conștiința colectivă idealurile eterne ale libertății adevărului și dreptății. Ofilirea ei începe prin înlocuirea idealurilor cu iluzii şi a iluziilor cu interese. Resuscitarea democrației trebuie să se bazeze pe imortalitatea idealurilor în fața intereselor, a manipulărilor de orice fel sau a revenirii sentimentului de frică. Declinul modelului democraţiilor occidentale s-a produs prin intrarea în capcana euforiei - proprie societăților bunăstării - de a considera democrația imbatabilă. Este nevoie de un demers demistificator care trebuie să înceapă prin reconsiderarea pericolului populismului care, generalizat în plan politic, economic și social, deschide poarta unui nou autoritarism.

Idealurile eterne ale umanității

Idealurile eterne ale umanității sunt *libertatea*, *adevărul* și *dreptatea*. Aceste idealuri sunt strâns legate între ele și în lipsa lor democrația rămâne o formă lipsită de conținut. Înainte de exercitarea funcției de președinte al României, când eram rectorul Universității din București, i-am decernat lui Václav Havel, pe atunci președintele Cehiei, titlul de Doctor Honoris Causa. Din discursul de recepție, în care a făcut distincția dintre idealuri, pentru care trebuie să lupți tu însuți și iluzii, la care răspunderea pentru nerealizare o transferi celor pe care i-ai ales să te reprezinte, am înțeles de ce majoritatea oamenilor se hrănește cu iluzii și nu cu idealuri.

Speranța mea este că în fiecare generație se vor găsi oameni, chiar dacă puțini, dispuși să lupte și să moară pentru aceste idealuri, așa cum s-a întâmplat cu tinerii alături de care am fost în 1989-1990.

Libertatea

Prăbuşirea comunismului în 1989 a fost, înainte de toate, o prăbuşire ideologică, care a pregătit prăbuşirea politică a regimurilor dictatoriale din marea majoritate a ţărilor din fostul „bloc sovietic". Paralel cu discursul oficial, elitele intelectuale au promovat un discurs „underground", menit să denunţe impostura şi falsitatea şi să-i respingă pe cei care, aşa cum spunea cunoscuta disidentă anticomunistă Doinea Cornea, „au încetat să mai gândească". Primejdia pentru imperiul sovietic superînarmat pentru un război „rece" sau „cald" nu a venit din Vestul cu care se confrunta, de altfel cu succes. Primejdia nu a venit din partea „rachetelor americane". A venit din partea intelectualilor din propriile ţări pe care „aparatnicii" comunişti îi disprețuiau, prin cuvântul şi scrisul acestora difuzat în ilegalitate, cu mijloace precare.

În 1989, suferinţa, folosită multă vreme ca teribil instrument de control şi opresiune, a devenit o poartă către libertate, către care s-au îndreptat milioane de muncitori în numele cărora dictaturile comuniste pretindeau că au condus.

Pedagogia suferinţei trecute şi-a atins fără îndoială ţinta, dar ea trebuie

să lase calea deschisă lecţiei libertăţii şi a deschiderii către valorile autentice ale umanităţii. Pentru generaţia tânără, eliberată de constrângerea comunistă, zbaterile părinţilor lor ar putea părea să fie un subiect ce ţine mai degrabă de trecut, decât de un prezent marcat de alt tip de crize politice, economice şi sociale, tributar suferinţei şi lipsei de libertate. Cu toate acestea, cei ce poartă încă vie memoria acelei epoci sunt principalii artizani ai unei noi atitudini care încearcă să abordeze problema drepturilor omului dintr-o perspectivă contemporană.

Percepţia idealului libertăţii, obţinut prin atât de multă şi grea suferinţă, poate fi la rândul ei denaturată: excesul idealizării poate transfera fundamentele libertăţii, aşa cum sunt ele exprimate în *Declaraţia Drepturilor Omului*, în sfera utopicului; ignorarea acestui ideal şi, mai ales, a pedagogiei suferinţei poate produce o ruptură ireparabilă între valorile trecutului şi dorinţa prezentului de a se afirma; formalizarea lui poate muta polii de interes şi de acţiune spre zona pseudovalorii, a falsităţii şi a impostorii.

Comportamentul gregar nu este specific doar regimurilor autoritare, ci și democrațiilor bazate pe economia de piață. Ce altceva este jocul la bursă care provoacă crizele financiare? El este stimulat de televiziuni și rețelele de socializare care creează influenceri și followeri. Ce altceva este invocarea *mainstreamului* ca argument al adevărului? Spiritul de turmă reînvie atunci când oamenilor li se inoculează un sentiment de frică în fața unei amenințări externe și ei se strâng în jurul unui conducător care pare că le asigură siguranța.

Putin nu a obţinut o victorie în Ucraina, unde a eșuat pentru că a întărit sentimentul național și a pierdut mulți din pro-rușii dinainte de invazie. A obținut-o, însă, cel puțin deocamdată, în fața poporului rus, pe care a reușit să-l deturneze din drumul său spre libertate și democrație. Acelaşi popor rus care a dărâmat, cu trei decenii în urmă, dictatura comunistă și care a suferit cea mai criminală represiune din istoria omenirii raportată la numărul de oameni omorâți din propriul popor. Poporul rus a apucat să guste prea puțin timp din gustul libertății și democrației pe care nu-l cunoscuse niciodată. Putin și acoliții săi au obținut această victorie folosind chiar armele cu care prima asociație civică din fosta Uniune Sovietică - *Pamiat* (Memoria) - reușise să doboare dictatura sovietică bazată pe ideologia comunistă: credința religioasă și mândria națională. În mod abil, ei au renunțat la ideologia comunistă mutând mitul gloriei naționale de la Uniunea Sovietică la Imperiul Țarist. Și-a apropiat ortodoxismul rus, sprijinitor tradițional al împăratului Rusiei. El nu ar fi reușit, dacă nu ar fi fost ajutat de excesele progresiste din Occident. Aceste excese i-au permis să se erijeze în apărătorul familiei și al religiei și să câștige popularitate nu numai în interiorul Rusiei și în societățile orientale fidele acestor valori, dar și în societățile occidentale mult mai laicizate, unde cercurile conservatoare se simt amenințate de pierderea acestora.

Evocăm deseori maxima „adevărul ne va face liberi”, dar fără libertatea de a-l cunoaşte, de a-l alege şi de a-l exprima, adevărul nu va învinge. Din păcate, libertatea nu poate fi anulată doar prin teroare sau furată prin promisiuni mincinoase. Ea poate fi și cedată de bunăvoie pentru a scăpa de răspunderea exercitării ei.

Adevărul

Am fost profund impresionat de motto-ul ales de Summit-ul Mondial al Tineretului pentru Pace în 2022: „A vorbi despre adevăr în timpuri de înșelăciune universală este un act revoluționar.” Sunt total de acord pentru că tot mai mulți istorici, filosofi, sociologi, politologi consideră că societatea în care trăim este o societate a minciunii.

Noi, cei din estul Europei, care am trăit cea mai mare parte a vieții sub dictatura comunistă, știm că aceasta reprezenta un sistem al minciunii întreținute prin teroare. Suntem acum confruntați cu o surprinzătoare abordare „creativă” a minciunii în politica democratică și în economia de piață, care mi se pare mai periculoasă decât minciuna oficială comunistă în care oricum puțini mai credeau, iar în mediile universitare absolut nimeni, chiar dacă, uneori, profesorii erau obligați s-o difuzeze, știau prea bine că și cei care o ascultau nu o credeau.

Regimurile comuniste au rezistat timp îndelungat nu atât datorită represiunii, cât convingerii inoculate, atât călăilor, cât și victimelor, că adevărul nu se va afla niciodată și, deci, nimeni nu va răspunde pentru faptele sale.

Liderii rezistenței poloneze și apoi, după 1989, ai statului democratic polonez, Bartoșevski și Geremek mi-au povestit că *Solidarność* a devenit o forță socială atunci când a utilizat arma transparenței. Mai întâi au aprins lumânări la geamurile de la casele lor, apoi membrii ei au lipit pe străzile din oraș afișe în care scria „Eu ... (cu nume și prenume), sunt membru al Solidarității. Adresa mea este următoarea: ...” Cu aceasta au lovit în sistemul de viață dublă din comunism.

Dar cum rămâne cu adevărul? Istoricul german Wolfgang Reinhard, care a lansat conceptul *Societatea Minciunii* și a analizat diferite fațete ale ei, a formulat două teze. Prima privește extinderea fără precedent a minciunii în societatea contemporană, în care „neadevărul se dovedește a fi nu doar uzual și necesar, ba chiar și prietenos pentru om”. Cea de a doua este teza complicității la minciună a celor ce mint și a celor mințiți conform căreia minciuna politică a celor ce conduc este doar o parte a minciunii care-i cuprinde pe toți.

Wolfgang Reinhard ne oferă și o cale personală de ieșire din *Societate a Minciunii* care a creat atâtea neașteptate complicități: „Când nimeni nu ne mai poate spune ce este adevărul, putem cel puțin să aflăm ce nu este el.” În această situație ne rămâne a ne prezenta noi înșine cu conștiința curată, ca mărturisitori ai realității.

Dreptatea

Dreptatea este și ea un ideal niciodată atins integral. Justiția este instrumentul potrivit pentru realizarea ei, și supremația legii, o atitudine salutară. Legile și instituțiile Justiției joacă un rol important, dar ele nu pot fi eficiente fără o conștiință socială, construită printr-un îndelungat proces de educație

civică bazată pe respectul de sine.

Orice societate care aspiră să instituie domnia legii trebuie să știe că aceasta este departe de a fi un proces automat, o revelație rapidă și fără dureri asupra importanței legilor. Este o luptă lungă și grea, atât cu trecutul, cât și cu prezentul. Este o luptă grea pentru a crea instituții, dar una și mai grea pentru a le face să funcționeze corect. Înseamnă o luptă continuă, nu numai pentru politicieni sau juriști, ci pentru întreaga societate. Este o luptă care nu durează o zi sau un an, ci întreaga viață. O luptă care cere viziune și curaj.

În dialogul lui Platon, „Crito", este invocat filosoful Socrate, pe nedrept condamnat la moarte, care refuză să se salveze prin exil. Chiar dacă puțini dintre noi, filosofi sau nu, s-ar confrunta în viața lor cu o situație atât de dramatică, merită să ne gândim la o astfel de alegere fundamentală: să ne salvăm propria viață încălcând legea, sau să ne salvăm conștiința (chiar dacă nu viața), respectând legea? Depinde de fiecare dintre noi să facă alegerea corectă.

Securitatea umană și diplomația culturală

Lumea de azi se confruntă cu o serie de paradoxuri: subdezvoltarea nu exclude înarmarea, democraţia nu lichidează corupţia, economia de piaţă nu reuşeşte să evite dezastrele ecologice şi şomajul. După cincizeci de ani de la adoptarea ei, *Declaraţia Universală a Drepturilor Omului* este sistematic sfidată, fie sub pretexte ideologice, fie sub povara endemică a sărăciei.

Politica şi economia au reuşit să organizeze spaţiul, dar nu şi timpul planetei. Neînţelegeri de toate naturile apar astăzi mai ales pentru că diferitele ramuri ale lumii trăiesc înăuntrul unor istorii paralele. Marea provocare a mileniului următor pare a fi legată de întrebarea: ce putem face pentru ca toţi locuitorii planetei să devină cu adevărat contemporani?

Locuim relativ în aceeaşi lume a secolului XXI, graţie dreptului internaţional şi în virtutea progresului tehnologic. Nu vom dialoga cu adevărat decât atunci când vom şi trăi în acelaşi timp. Dar, pentru a fi prezenţi unii în faţa altora, cu particularităţile şi afinităţile noastre, e nevoie să instituim un consens universal în jurul acelor valori morale care protejează umanitatea fiecărei persoane şi demnitatea nu numai a fiecărei comunităţi, ci şi a fiecărei persoane. Cum putem organiza un dialog real pentru a afla?

E riscant să instituim un atare consens în jurul ideii de bine. Putem bănui că, pentru secole de acum înainte, fiecare societate va avea propria concepţie despre bunăstarea sa terestră sau spirituală. A încerca standardizarea acestor concepţii înseamnă a pleda pentru instaurarea gândirii unice şi a înmulţi zadarnic focarele de tensiune. Doctrinele politice, contextele simbolice, tradiţiile locale şi sistemele de credinţă sunt ireductibile. Există, prin urmare, suspiciuni legitime faţă de orice proiect. Nimeni nu mai poate nutri astăzi pretenţia de a reduce ansamblul familiei umane la numitorul propriilor opţiuni politice, economice, culturale sau religioase. De aceea, mi se pare mai rezonabil, dacă nu putem întotdeauna să identificăm binele comun, să identificăm pentru început răul. Este în interesul tuturor naţiunilor să se întâlnească pe terenul respingerii a ceea ce socotesc a fi intolerabil.

Sunt sigur că toţi tinerii refuză din capul locului războiul, terorismul, tortura, poluarea, delictul de opinie, xenofobia, rasismul şi manipularea genetică, exploatarea minorilor, excluziunea socială, foametea, discriminarea profesională pe criterii de sex, religie sau apartenență etnică. Avem datoria de a diagnostica împreună aceste patologii, aşa cum putem vindeca laolaltă rănile pe care ele continuă să le provoace.

Este vorba de posibilitatea instaurării unui sistem de securitate şi de garantare a păcii bazat în mai mare măsură pe ceea ce numim „soft power". Schimbările mediului de securitate pot fi înţelese numai dacă luăm în considerare schimbarea naturii relaţiilor internaţionale, a regulilor, a normelor, a tipologiei actorilor, a scopurilor urmărite şi a mecanismelor de acţiune.

În numele păcii şi securităţii mondiale au fost acceptate relaţii cu regimuri dictatoriale sau totalitare, cu comportamente abuzive faţă de propriii lor cetăţeni. Mai mult, s-a observat tendinţa de a considera liderii unor regimuri totalitare ca fiind mai de încredere decât reprezentanţii opoziţiilor democratice sau ai societăţii civile. Or, dacă pe termen scurt o astfel de atitudine poate genera unele rezultate, pe termen lung numai societăţile democratice pot asigura pacea şi securitatea globală.

Prevenirea conflictelor şi gestionarea situaţiilor post-conflict cer o viziune comprehensivă şi echilibrată, care să aibă în vedere interesele diferitelor comunităţi etnice şi religioase, îndatoririle statelor şi drepturile fireşti ale cetăţenilor lor, interesele conjuncturale şi de perspectivă ale actorilor regionali. Ea nu poate fi elaborată fără concursul reprezentanţilor capabili să exprime pluralitatea de voci, întrebări şi aspiraţii a miliarde de oameni. Aceasta este baza unui nou tip de diplomaţie: diplomaţia culturală, bazată pe cunoaşterea celuilalt. Neînţelegerea motivaţiilor „celuilalt" a dus în istorie la multe decizii greşite de politică externă care au declanşat conflicte şi războaie.

Din cele mai vechi timpuri şi până azi politica internaţională şi diplomaţia au fost construite pe raporturi de putere şi de forţă. Conceptul „soft power" este departe de a fi funcţional şi diplomaţia culturală e abia la începutul ei. Aş vrea să fiu bine înţeles. Nu pledez pentru înlocuirea diplomaţiei clasice cu cea culturală. Ar însemna să susţin o utopie periculoasă. Pledez, însă, pentru asocierea lor. Atât marile puteri, cât şi organizaţiile internaţionale încearcă să creeze o cultură politică a securităţii prin negociere şi cooperare.

Cultura păcii

În 1943, în toiul celui de-Al Doilea Război Mondial, cea mai cumplită confruntare militară din istorie, scriitorul german Hermann Hesse, care a avut o profundă experință a culturii indiene, a publicat o carte care descria o lume paşnică, în care confruntările armate sunt o amintire: „Jocul cu mărgele de sticlă", pentru care la sfârşitul războiului, în 1946, Hermann Hesse a primit Premiul Nobel pentru Literatură, propune modelul unei societăţi întemeiate pe cultură şi nu pe violenţă şi exaltă valenţele dialogului cultural. „Este evident, scrie Hermann Hesse, că cei care aparţin unor popoare diferite sau care vorbesc limbi diferite nu au şansa de a comunica împreună cu acea comprehensi-

une şi intimitate cu care o pot face cei care au în comun naţionalitatea şi limba. Dar acesta nu este un motiv pentru a renunţa la a se înţelege unii cu alţii sau pentru a refuza dialogul. Între indivizii aceluiaşi popor sau vorbitorii aceleiaşi limbi există, de asemenea, bariere care împiedică o comunicare perfectă şi o comprehensiune reciprocă generate de diferenţele de cultură, de educaţie, de talent, de individualitate. La fel, se poate afirma că toţi oamenii de pe Pământ pot, în principiu, să-şi exprime ideile, nu contează care sunt ele şi nu se poate pretinde că nu există posibilitatea ca două fiinţe din lume să fie împiedicate să comunice între ele şi să se înţeleagă cu adevărat, intim şi total". Spre deosebire de utopiile lui Thomas Morus sau Campanella, romanul lui Hesse nu propune o izolare, ci dimpotrivă, o implicare în viaţa lumii de dincolo de graniţele paşnice ale Castaliei, pândită de pericolul autosuficienţei.

Ne putem întreba de ce, după dezvoltarea spectaculoasă a dialogului intercultural în ultimele decenii, umanitatea se confruntă în prezent cu atâtea provocări, adversităţi paralizante şi o spirală a violenţei?

După părerea mea, cultura păcii este ceva mai mult decât dialogul intercultural şi construcţia ei cere mai mult timp şi mai multă stăruinţă. Este vorba de un proces de educaţie continuă, din copilărie până la senectute. Nu putem omite faptul că o „cultură a păcii" nu poate fi despărţită de o nouă „cultură a democraţiei" şi chiar de o nouă „cultură a economiei de piaţă".

Cultura păcii este greu de construit şi pentru că, la sfârşitul secolului XX şi începutul secolului XXI, nevoia de educaţie a fost înlocuită cu nevoia de distracţie, pentru că divertismentul aduce bani, nu educaţia. Asasinatele în masă, genocidul, violurile, distrugerile monumentelor culturale ale umanităţii sunt *breaking news*, nu acţiunile umanitare. Dacă această realitate nu se va schimba, copiii crescuţi şi educaţi acum în spiritual violenţei vor migra, chiar fără motivaţii ideologice sau religioase, spre acele spaţii care au devenit un fel de „rezervaţii", unde „vânătoarea de oameni", „torturarea şi uciderea oamenilor" este permisă, încurajată, lăudată şi popularizată. „Neguţătorii de imagini violente" sunt la fel de responsabili ca „vânzătorii de arme" pentru că motivaţia lor este aceeaşi: profitul, banii.

Pot spune din experiență că un șef de stat este, în majoritatea timpului, concentrat pe probleme de stat, reforme și bugete, rămânând puțin răgaz pentru a se mai gândi direct la oameni. Este un lucru foarte trist, pentru că niciun stat nu există fără oamenii săi. Suntem concentrați să le oferim oamenilor asigurări medicale și sociale, pensii și salarii decente, să nu depășim bugetele alocate. Ne preocupăm de reforme educaționale pentru a oferi cadru potrivit pentru ca oameni de toate vârstele să aibă acces la educație și învățare de-a lungul vieții, încercăm să corelăm programe și competențe. Ne străduim ca oamenii să primească o educație bună. Și chiar primesc. Ajung să devină doctori, profesori, ingineri, învățători, oameni de știință, avocați, judecători, scriitori, soldați și artiști străluciți. Dar oare e de ajuns? N-ar trebui oare să fim preocupați să oferim și o educație a valorilor și principiilor, alături de educația cunoștințelor?

În luna noiembrie a anului 2022 am avut ocazia să fiu martorul unei Adunări Generale ONU, pe care a organizat-o Colegiul City Montessori

School din Lucknow, India, unde învață 58.000 de copii și tineri. Am fost uimit să văd elevi care intrau atât de bine în personalitatea unor reprezentanți a diferite țări. Ei poate nu au vizitat țările pe care le-au reprezentat, dar și-au dat silința să o facă cât mai bine. Dincolo de cunoștințele pe care le aveau acești tineri, ei au făcut dovada dedicării și angajamentului de a face ceea ce este corect, ceea ce le lipsește multor adulți. Ne-au arătat numai ce înseamnă să fii un bun ambasador al unei țări, dar în actul lor de reprezentare au făcut dovada unor valori pe care mi-ar plăcerea să le regăsesc la nivelul întregii comunități internaționale: solidaritatea, egalitatea, demnitatea, libertatea, dreptatea, toleranța, spiritul de reconciliere și, în final, Pacea. Aceste simulări ale Adunării Generale ONU urmăresc să-i învețe pe elevi nu doar mecanismele de funcționare ale Națiunilor Unite, dar și nevoia de a obține cu orice preț soluționarea pe cale pașnică a unui conflict.

După mai mult de jumătate din viață trăită sub comunism și o altă parte considerabilă trăită în democrație, am realizat că cel mai mare eșec al oamenilor de stat și, în general, a generației mature, este lipsa de concentrare pe pregătirea celor tineri pentru provocările vieții. Îi pregătim să devină buni profesioniști în zona lor de activitate, dar trebuie să ne concentrăm să-i învățăm pe tineri să respecte legea, instituțiile, dar și mai important, să se respecte reciproc. Diferențele sunt vizibile la tot pasul, dar posibilitatea unei escaladări a acestor diferențe poate fi înlăturată dacă găsim un teren comun de dialog, prin descoperirea similarităților și a punctelor comune de interes, și prin sublinierea faptului că un conflict este timp irosit.

Sunt încrezător că acești copii pe care i-am întâlnit vor deveni liderii excelenți de mâine. Pentru că am văzut cu câtă seriozitate s-au pregătit, nu dorința de a fi cel mai bun dintre toți ceilalți, ci împreună cu ei și empatia manifestată în identificarea soluțiilor la problemele discutate. Acești tineri erau convinși că pacea mondială este posibilă dacă se bazează pe respectul legii și al tratatelor internaționale și că lărgirea spațiului democrației înseamnă lărgirea spațiului Păcii. Este rândul celor maturi să înțeleagă că o pace trainică se poate obține doar pe baza unei *Culturi a Păcii*, printr-o educație permanentă care să înceapă de la grădiniță, să continue la școala primară, liceu, universitate, în timpul carierei și după aceasta până la senectute.

Visul Păcii Universale

Pentru promovarea păcii şi înţelegerii în lume se caută cel mai mic numitor comun în jurul cărora să putem cădea de acord. Acesta este bazat pe interese comune. Dacă acum douăzeci de ani în Estul Europei oamenii au fost gata să lupte şi să moară pentru libertate şi democraţie şi acum, sub ochii noştri, în alte părţi ale lumii dovedesc aceeaşi determinare, cred că ne putem gândi nu numai la interese comune, ci şi la idealuri comune. Cred că putem spera şi la mai mult. Putem realiza o pace şi o înţelegere adevărată concentrându-ne nu asupra celui mai mic numitor comun, ci raportându-ne la cel mai înalt numitor comun: idealul Păcii.

În acest nou secol și mileniu putem redescoperi credința. Nu pentru

a o folosi ca într-o lungă istorie a omenirii împotriva altora, ci pentru a înțelege menirea noastră pe pământ. Aroganța omului l-a făcut să uite mesajul lui Dumnezeu. Să uite că, indiferent dacă suntem creștini, musulmani, evrei sau credincioși ai religiilor asiatice și indiferent de numele pe care i-L dăm în limba noastră: „Pacea este numele lui Dumnezeu".

A trăi în pace este o dorință dintotdeauna a oamenilor, neîmplinită de milenii. În ultima zi a Summit-ului Tineretului din Pakistan, în 2021, participanții au plantat la Islamabad, după o tradiție asiatică, un „Copac al păcii". Să ne reamintim că în Grădina Raiului, descrisă în religiile abrahamice, se află un „Copac al vieții" și un „Copac al cunoașterii binelui și răului". Gustând din fructul „Copacului cunoașterii", omul a pierdut viața veșnică, dar a primit libertatea de a alege între bine și rău.

Pacea este binele suprem al lumii, pentru că ea oprește pierderile uriașe de vieți omenești pe care le cauzează războiul. „Copacul păcii" plantat de tinerii secolului XXI, dacă va fi bine îngrijit, poate deschide o cale spre „Copacul vieții", pierdut prin păcatul originar și prin toate crimele împotriva umanității de-a lungul istoriei lumii.

Mesajul pe care încerc să vi-l transmit este pentru mine un fel de testament. Pentru voi sper că este începutul unei discuții. Pe parcursul acestei discuții, poate mai mulți oameni vor ști cum să deosebească Binele de Rău și cum să-i aleagă în poziții de decizie și să-i sprijine pe cei capabili să apere Binele în fața Răului pentru a transforma Visul Păcii Universale în realitate.

5 decembrie 2022

Constantinescu, Emil, 2022a, „Memory and Oblivion in Byzantium and in the Recent History of Eastern Europe". Byzantium - an unending civilization, Ana Maria Răducan (coord), Cluj-Napoca, pp. 9-36.

Constantinescu, Emil, 2022b, „Românii și georgienii: istorie comparată". Istoria Georgiei. Din cele mai vechi timpuri până în secolul al XXI-lea, Ghiorghi Gaprindașvili, București, Editura Omnium, pp. 13-45.

Constantinescu, Emil, 2022c, „Diplomație politică și culturală în istoria recentă a relațiilor româno-turce". Relațiile româno-turce în perioada modernă (ediție bilingvă), Tasin Gemil, Simona Deleanu (editori), Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, pp. 19-31.

BIBLIOGRAFIE

VOLUME

1. Ahmed, Mansoor *Pakistan's Pathway to the Bomb: Ambitions, Politics, and Rivalries*, Washington DC: Georgetown University Press, 2022.
2. Andraș, Carmen, *Geografiile simbolice*, Iași, Institutul European, 2008.
3. Betts, Richard K., *Nuclear Blackmail and Nuclear Balance*, Washington DC, Brookings Institution Press, 2010.
4. Blechman, Barry, Bollfrass, Alexander (eds), *National Perspectives on Nuclear Disarmament*, Washington DC, Stimson Center, 2010Anderson, Benedict, *Imagined Communities. Reflections on the Origin and Spread of Nationalism, Verso,* London & New York, 2003.
5. Brands, Hal, Gavin, Francis (eds.), *Covid-19 and world order. The future of conflict, competition and cooperation*, Baltimore, John Hopkins University Press, 2020.
6. Bratianu, Gheorghe I.,. *Formule de organizare a pacii in istoria universala*, curs tinut la Facultatea de Filozofie si Litere a Universitatii Bucuresti, 1943-1947.
7. Brown, Chris, '*Borders and Identity in International Political Theory'*, în Albert, Mathias, David Jacobson and Yosef Lapid (eds.) *Identities, Orders, Borders. Rethinking International Relations Theory,* University of Minnesota Press, Minneapolis, London, 2001.
8. Budjeryn, Mariana, *Inheriting the Bomb: The Collapse of the USSR and the Nuclear Disarmament of Ukraine*, Baltimore, Maryland, Johns Hopkins University Press, 2022.
9. Burns, William J., *The Back Channel: American Diplomacy in a Disordered World*, Oxford, Oxford University Press, 2019.

10. Burton, John, *World Society,* Cambridge, Cambridge University Press, 1972.
11. Cameron, James, *The Double Game: The Demise of America's First Missile Defense System and the Rise of Strategic Arms Limitation*, Oxford, Oxford University Press, 2017.
12. Cuomo, Andrew, *American crisis. Leadership lessons from the COVID-19 pandemic*, New York, Crown, 2020.
13. Fang, Fang, *Wuhan. Jurnal dintr-un oraș în carantină*, Iași, Polirom, 2020.
14. Ferguson, Brian, *'Introduction: Violent conflict and control of the state*' în Ferguson, Brian (ed.), *State, Identity and Violence: Political Disintegration in the post-Cold War World,* London and New York, Routledge, 2003.
15. Christian Augustus Fischer, *Travels to Hyeres, in the South of France, Performed in the spring of 1806*, Londra, 1806, inclusă în *A Collection of Modern and Contemporary Voyages and Travels*, vol. 5, Richard Phillips, Londra, 1807.
16. Debs, Alexandre, Monteiro, Nuno P., *Nuclear Politics: The Strategic Causes of Proliferation* , Cambridge, Cambridge University Press, 2016.
17. Doherty, Peter C., *Pandemics. What everyone needs to know,* Oxford, Oxford University Press, 2013.
18. Flood, Colleen M., MacDonnell, Vanessa, Philpott, Jane, Theriault, Sophie, Venkatapuram Sridhar (eds.), *Vulnerable. The law, policy and ethics of COVID-19*, University of Ottawa Press, 2020.
19. Fordham, Frieda, *Introducere în psihologia lui C.G. Jung,* București, IRI, 1998.
20. Gaddis, John Lewis, *George F. Kennan: Am American Life,* Penguin, New York, 2011.
21. Gavin, Francis J., *Nuclear Weapons and American Grand Strategy*, Washington DC, Brookings Institution Press, 2020.
22. Gladwell, M., *Blink*., Time Warner Book Group, 2005.
23. Giordano, Paolo, *How contagion works. Science, awareness and community in times of global crisis*, Bloomsbury Publishing, 2020.
24. Goldsworthy, Vesna, *Inventing Ruritania. The Imperialism of the Imagination*, Yale University Press, New Haven and London, 1998.
25. Graham Allison, *Capcana lui Tucidide. Mai pot evita SUA și China războiul*?, traducere: Ana Irina Ionescu, Corint, București, 2022.
26. Griffiths, Martin, *Relații internaționale. Școli, curente, gânditori,* București, Ziua, 2001.
27. Guzzini, Stefano, *Realism* şi *relaţii internaţionale. Povestea fără sfârşit a unei morţi anunţate: realismul în relaţiile internaţionale* şi *în economia politică internaţională,* Institutul European, Iaşi, 2000.

28. Harari, Yuval Noah, *21 de lecții pentru secolul XXI*, Iași, Polirom, 2018.
29. Egeland, Kjølv, '*A Theory of Nuclear Disarmament: Cases, Analogies, and the Role of the Nonproliferation Regime'*, Contemporary Security Policy, vol. 43, no. 1, ianuarie 2022.
30. Joja, Iulia-Sabina, *Romania's Strategic Culture 1990-2014*, Columbia University Press, 2016.
31. Jung, Carl Gustav, *Aion. Researches into the Phenomenology of the Self,* Princeton University Press, 1959.
32. Jung, Carl Gustav, **În lumea arhetipurilor,** București, Jurnalul Literar, 1994.
33. Kaplan, Fred, *The Bomb: Presidents, Generals, and the Secret History of Nuclear War*, New York, Simon & Schuster, 2020.
34. Kaplan, Robert, În umbra Europei: Două războaie reci și trei decenii de călătorie prin România și dincolo de ea, București, Humanitas, 2016.
35. Kaplan, Robert, *Răzbunarea geografiei. Ce ne spun hărțile despre viitoarele conflicte și lupta împotriva destinului,* București, Litera, 2014.
36. Kassenova, Togzhan, *Atomic Steppe: How Kazakhstan Gave Up the Bomb*, Stanford, California, Stanford University Press, 2022.
37. King, Charles, *Marea Neagră*, Iași, Polirom, 2015.
38. Knox, Olivier, *Why Ukraine isn't a 'proxy war' (yet?),* in The Washington Post, May 3, 2022, https://www.washingtonpost.com/politics/2022/05/03/why-ukraine-isnt-proxy-war-yet/.
39. Lacroix, Victoria, *All about Pandemics (Epidemic of Infectious Disease)*, University Publications.
40. Levy, Bernard-Henry, *The virus in the age of madness*, New Haven & London, Yale University Press, 2020.
41. Linklater, Andrew, *The Transformation of Political Community*, Cambridge, Polity Press, 1998.
42. Little, Richard, *The Balance of Power in International Relations: Metaphors, Myths and Models,* Cambridge University Press, 2007.
43. Mackenzie, Debora, COVID-19. *Pandemia care nu trebuia să existe și cum să fie oprită următoarea*, București, Rao, 2020.
44. McMillen, Christian W., *Pandemics. A very short introduction*, Oxford, Oxford University Press, 2016.
45. Mansbach, Richard, and Franke Wilmer, *'War, Violence, and the Westphalian State System as a Moral Community'* în Albert, Mathias, David Jacobson, and Yosef Lapid (eds.), *Identities, Orders, Borders. Rethinking International Relations Theory,* University of Minnesota Press, Minneapolis, London, 2001.
46. McSweeney, Bill, *Security, Identity and Interests: A Sociology of International Relations,* Cambridge University Press, 1999.

47. Müller, Harald și Andreas Schmidt, '*The Little-known Story of Deproliferation: Why States Give Up Nuclear Weapons Activities'*, în: William C. Potter și Gaukhar Mukhatzhanova (eds), *Forecasting Nuclear Proliferation in the 21st Century*, Stanford, California, Stanford University Press, 2010.
48. Rabinowitz, Or, *Bargaining on Nuclear Tests: Washington and Its Cold War Deals*, Oxford, Oxford University Press, 2014.
49. Schwab, Klaus, Malleret, Thierry, *COVID-19: The great reset*, World Economic Forum, Forum Publishing, 2020.
50. Sechser, Todd S., Fuhrmann, Matthew, *Nuclear Weapons and Coercive Diplomacy*, Cambridge, Cambridge University Press, 2017.
51. Timuc, Maria, *Umbra fiecărui om,* http://jurnalul.ro/editorial/umbra-fiecarui-om-580809.html, 2011.
52. Toderean, Olivia, Celac, Sergiu, Scutaru, George (Editori), *Lumea de mâine. Ce urmează după pandemie?*, București, Curtea Veche Publishing, 2020.
53. Todorova, Maria, *Balcanii și balcanismul*, București, Humanitas, 1998.
54. Tow, William, and Russell Trood, 'Linkages between Traditional Security and Human Security", în Tow, William, Ramesh Thakur and In-Taek Hyun (eds.), *Asia's Emerging Regional Order,* New York, United Nations University Press, 2000.
55. Walker, Rob, *Inside/Outside: International Relations as Political Theory*, Cambridge, Cambridge University Press, 1993.
56. Wolff, Larry, *Inventarea Europei de Est. Harta civilizației în epoca luminilor,* Humanitas, București, 2000.
57. Zakaria, Fareed, *Ten lessons for a post-pandemic world*, WW Norton & Company, 2021.

ARTICOLE

1. Acton, James M., MacDonald Thomas D., Vaddi, Pranay, '*Breaking the Logjam: A U.S. - Russian Confidence-building Regime for European Missile Defenses - Reimagining Nuclear Arms Control: A Comprehensive Approach'*, Carnegie Endowment for International Peace, 16 decembrie 2021, https://carnegieendowment.org/2021/12/16/breaking-logjam-u.s.-russianconfidence-building-regime-foreuropean-missile-defenses-pub-85960.
2. Alberque, William, și Benjamin Schreer, 'Finland, Sweden and NATO Membership', Survival, vol. 64, no. 3, iunie - iulie 2022.
3. Albright, Madeleine, *The Best Response to Disaster is Resilience*, The New York Times, April 12th, 2020, https://www.nytimes.

com/2020/04/12/opinion/madeleine-albright-coronavirus.html.

4. Allen, Danielle, *A More Resilient Union. How Federalism can protect democracy from Pandemics*, Foreign Affairs, Volume 99, Number 4, July /August 2020.
5. Alexandrova-Arbatova, Nadia, Geopolitical Challenges for the Post-Bipolar Europe, in *Eastern Journal of European Studies*,vol. 7, no. 2, 2016, https://ejes.uaic.ro/articles/EJES2016_0702_ARB.pdf.
6. Allison, Graham, 'Nuclear Disorder: Surveying Atomic Threats', Foreign Affairs, vol. 89, no. 1, ianuarie - februarie 2010.
7. Allison, David M., Herzog, Stephen, '"What About China?" and the Threat to US–Russian Nuclear Arms Control', Bulletin of the Atomic Scientists, vol. 76, no. 4, iulie - august 2020.
8. Allison, David M., Herzog, Stephen, Ko, Jiyoung, '*Under the Umbrella: Nuclear Crises, Extended Deterrence, and Public Opinion'*, Journal of Conflict Resolution, https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/00220027221100254.
9. Ames, Roger T., *On the cusp of a new world order? a dialogue between Confucianism and Dewey and pragmatism,* in Journal of Global Ethics, vol. 17, no.1.
10. Arbatov, Alexey, '*Mad Momentum Redux? The Rise and Fall of Nuclear Arms Control'*, Survival, vol. 61, no. 3, iunie - iulie 2019.
11. Arbatov, Alexey, '*Saving Strategic Arms Control'*, Survival, vol. 62, no. 5, octombrie – noiembrie 2020.
12. Arbatov, Alexey, Santoro, David, Zhao, Tong, '*Trilateral Arms Control? Perspectives from Washington, Moscow, and Beijing'*, în Ulrich Kühn (ed.), 'IFSH Research Report', no. 002, martie 2020, pp. 96, https://ifsh.de/file/publication/Research_Report/002/20200224_IFSH_Research_Report_002_final.pdf.
13. Arkin, William M., 'Calculated Ambiguity: Nuclear Weapons and the Gulf War', Washington Quarterly, vol. 19, no. 4, Iarna 1996.
14. Arndt Anna Clara, Liviu Horovitz, 'Eine Chronologie der nuklearen Anspielungen Moskaus im Krieg gegen die Ukraine', Stiftung Wisenschaft und Politik, Arbeitspapier no. 2, mai 2022, 50 pag, https://www.swp-berlin.org/publications/products/arbeitspapiere/Chronologie_der_Nukleardrohungen_Russlands_im_Krieg_gegen_die_Ukraine_-_Arbeitspapier.pdf.
15. Aurescu, Bogdan, *Coronavirus: A test of the West*, EU Observer, April 7th, 2020, https://euobserver.com/opinion/148008.
16. Barnum, Miriam, James, Lo, 'Is the NPT Unraveling? Evidence from Text Analysis of Review Conference Statements', *Journal of Peace Research*, vol. 57, no. 6, noiembrie 2020.
17. Baron, Jonathan, Gibbons, Rebecca Davis, Herzog, Stephen, '*Japanese Public Opinion, Political Persuasion, and the Treaty on the Prohibition*

of Nuclear Weapons', Journal for Peace and Nuclear Disarmament, vol. 3, no. 2, noiembrie 2020.

18. Bartosh, Oleksandr, *Ukraina v kapkane proksi-voyny/ Ucraina în capcana unui război proxy,* in Yezhenedel'nik «ZVEZDA», 18 мая 2022, https://zvezdaweekly.ru/news/20225171356-Rg8bD.html.
19. Batyuk, Vladimir, *Politika SSHA na postsovetskom prostranstve posle okonchaniya kholodnoy voyny/Politica SUA în spațiul post-sovietic după sfârșitul Războiului Rece,* in Mezhdunarodnaya Zhizn' 2011, https://interaffairs.ru/jauthor/material/516.
20. Bell, Mark S., Miller, Nicholas L., 'Questioning the Effect of Nuclear Weapons on Conflict', Journal of Conflict Resolution, vol. 59, no. 1, februarie 2015.
21. Bell, Sheena, Manuel Cardoso, Juan Pablo Giraldo, Nisrine El Makkouk, Bassem Nasir, Suguru Mizunoya and Thomas Dreesen, *Can broadcast media foster equitable learning amid the COVID-19 pandemic?*, Unicef, May 7th, 2020, https://blogs.unicef.org/evidence-for-action/can-broadcast-media-foster-equitable-learning-amid-the-covid-19-pandemic/.
22. Biscop, Sven, *How the War in Ukraine Shapes the Multipolar World,* in Egmont Royal Institute for International**,** 13 June 2022, https://www.egmontinstitute.be/how-the-war-in-ukraine-shapes-the-multipolar-world/.
23. Blomfield, Adrian, James Kirkup, *Stay Away, Vladimir Putin Tells NATO*, in The Daily Telegraph, 05 April 2008, https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/1584027/Stay-away-Vladimir-Putin-tells-Nato.html.
24. Bongen, Robert, Hans-Jakob Rausch and Jonas Schreijäg, 'Umfrage: Erstmals Mehrheit für Atomwaffen in Deutschland', Tagesschau, 2 iunie 2022, https://www.tagesschau.de/investigativ/panorama/umfrageatomwaffen-deutschland-101.html.
25. Borell, Joseph,Foreign interventions and the future of European defence. Accesat la European External Action Service., August 27th, 2022, https://www.eeas.europa.eu/eeas/foreign-interventions-and-future-european-defence_en.
26. Bozesan, Mariana, *What Follows COVID-19: Democratic Evolution or Regression Toward Autocracy?*, March 31, 2020, https://medium.com/@mariana.bozesan/what-follows-covid-19-democratic-evolution-or-regression-toward-autocracy-2141f863e577.
27. Bradford, Daryl*, Task Force Spartan hosts first large-scale exercise since COVID-19, Iron Union 14*, US Central Command, February 12th, 2021, https://www.centcom.mil/MEDIA/NEWS-ARTICLES/News-Article-View/Article/2502226/task-force-spartan-hosts-first-large-scale-exercise-since-covid-19-iron-union-14/.

28. Brown, Seyom, *Purposes and pitfalls of war by proxy: A systemic analysis,* in Small Wars & Insurgencies, vol. 27, no. 2, 2016.
29. Budjeryn, Mariana, 'Nonproliferation and State Succession: The Demise of the USSR and the Nuclear Aftermath in Belarus, Kazakhstan, and Ukraine', *Journal of Cold War Studies*, vol. 24, no. 2, Primăvara 2022.
30. Bugos, Shannon, *'Pentagon Sees Faster Chinese Nuclear Expansion',* Arms Control Today, vol. 51, no. 10, decembrie 2021.
31. Buzan, Barry, Jaap de Wilde, Ole Weaver, *Security: A New Framework for Analysis*, Lynne Rienner Publishers, 1998.
32. Castelvecchi, Davide,'Ukraine Nuclear Power Plant Attack: Scientists Assess the Risks', Nature, 4 martie 2022, https://www.nature.com/articles/d41586-022-00660-z.
33. Caplan -Bricker, Nora, *What do Colleges owe their most vulnerable students?* The New Yorker, October 10th, 2020, https://www.newyorker.com/news/annals-of-education/what-do-colleges-owe-their-most-vulnerable-students.
34. Carnegie, Allison, Austin Carson, 'The Disclosure Dilemma: Nuclear Intelligence and International Organizations', *American Journal of Political Science*, vol. 63, no. 2, 20 martie 2019.
35. Carpenter, Ted Galen, *US miscalculations are now legion — but what to do now?* Responsible Statecraft**,** 29 July 2022, https://responsiblestatecraft.org/2022/07/29/us-miscalculations-are-now-legion-but-what-to-do-now/.
36. Carter, Jimmy, '*Address to the Nation on the Soviet Invasion of Afghanistan'*, 4 ianuarie 1980, https://www.presidency.ucsb.edu/documents/address-the-nation-thesoviet-invasion-afghanistan.
37. Charap, Samuel, Timothy J Colton, *Everyone Loses: The Ukraine Crisis and the Ruinous Contest for Post-Soviet Eurasia,* Routledge, 2018.
38. Charumilind, Sarun, Matt Craven, Jessica Lamb, Adam Sabow, and Matt Wilson, *When will the COVID-19 pandemic end?,* March 26th, 2021, https://www.mckinsey.com/industries/healthcare-systems-and-services/our-insights/when-will-the-covid-19-pandemic-end.
39. Cimbala, Stephen J., '*Missile Defenses and US–Russian Nuclear Arms Control: Technology, Politics and Deterrence'*, în Stephen J. Cimbala (ed.), *The United States, Russia and Nuclear Peace*, Cham, Springer, 2020.
40. Cinelli, Matteo, Walter Quattrociocchi, Alessandro Galeazzi, Carlo Michele Valensise, Emanuele Brugnoli, Ana Lucia Schmidt, Paola Zola, Fabiana Zollo & Antonio Scala, *The COVID-19 social media infodemic*, October 6th, 2020, https://www.nature.com/articles/s41598-020-73510-5.

41. Colaianni, Alessandra, *"For now, we wait": Postponing cancer surgery during the coronavirus crisis*, The New Yorker, April 22nd, 2020, https://www.newyorker.com/science/medical-dispatch/for-now-we-wait-postponing-cancer-surgery-during-the-coronavirus-crisis?itm_content=footer-recirc.
42. Cooley, Alexander, *Whose Rules, Whose Sphere? Russian Governance and Influence in Post-Soviet States*, Task Force White Paper, Task Force on U.S. Policy Toward Russia, Ukraine, and Eurasia, Carnegie Endowment for International Peace, 2017, https://carnegieendowment.org/2017/06/30/whose-rules-whose-sphere-russian-governance-and-influence-in-post-soviet-states-pub-71403.
43. Davis Gibbons, Rebecca, 'Addressing the Nuclear Ban Treaty', Washington Quarterly, vol. 42, no. 1, 16 aprilie 2019.
44. De Coning, Cedric*, The impact of COVID-19 on the performance of peace operations*, April 3rd, 2020, https://effectivepeaceops.net/blog/the-impact-of-covid-19-on-the-performance-of-peace-operations/.
45. Dombey, Daniel, "How Coronavirus exposed Europe's Weaknesses", *Financial Times*, 24 oct 2020.
46. Disparte, Dante, *Preparing for the next pandemic: Early lesson from COVID-19*, Brookings Institute, February 16th, 2021, https://www.brookings.edu/research/preparing-for-the-next-pandemic-early-lessons-from-covid-19/.
47. Egeland, Kjølv, '*The Ideology of Nuclear Order'*, New Political Science, vol. 43, no. 2, iunie 2021.
48. Espino-Díaz, Luis, Gemma Fernandez-Caminero, Carmen-Maria Hernandez-Lloret, Hugo Gonzalez-Gonzalez and Jose-Luis Alvarez-Castillo, "Analyzing the Impact of COVID-19 on Education Professionals. Toward a Paradigm Shift: ICT and Neuroeducation as a Binomial of Action", *Sustainability*, Vol. 12, July 2020.
49. Farge, Emma, '*Russia Says "Real Danger" of Ukraine Acquiring Nuclear Weapons Required Response'*, Reuters, 1 martie 2022, https://www.reuters.com/world/russias-lavrov-says-there-is-danger-ukraine-acquiring-nuclear-weapons-2022-03-01/.
50. Ferris, Emily, *How Russia's Narratives on Ukraine Reflect its Existential Crisis*, in RUSI**,** 27 iulie 2022, https://rusi.org/explore-our-research/publications/commentary/how-russias-narratives-ukraine-reflect-its-existential-crisis.
51. Fernandes, Sandra, Marco Cruz, The Security Dilemma in Russia's New National Security Strategy:Between Militarism and Being a Geographical Pivot, in Janus.net, e-journal of international relations. Vol 13, no. 1, May-October 2022, https://repositorio.ual.pt/bitstream/11144/5422/1/00EN-vol13-n1-art01.pdf.
52. Findlay, Trevor, 'P*roliferation Alert! The IAEA and Non-compliance*

Reporting', Discussion Paper, Harvard Kennedy School, Project on Managing the Atom, octombrie 2015, https://www.belfercenter.org/sites/default/files/legacy/files/proliferationalert-web. Pdf.

53. Francesca Giovannini, '*Negative Security Assurances After Russia's Invasion of Ukraine'*, Arms Control Today, vol. 52, no. 6, iulie - august 2022.
54. Freedman, Lawrence '*SALT 50 Years On: Strategic Theory and Arms Control'*, Survival, vol. 64, no. 2, aprilie - mai 2022.
55. Friedman, George, "Real Clear World: China, Ultra-Competence and Coronavirus", *Geopolitical Futures*, February 12th, 2020, https://geopoliticalfutures.com/real-clear-world-china-ultra-competence-and-coronavirus/.
56. Friedman, George, "When Russia prepared for the inconceivable. Thoughts in and around geopolitics", *Geopolitical Futures*, 19 August 2022, https://geopoliticalfutures.com/when-russia-prepared-for-the-inconceivable/.
57. Frühling, Stephan, O'Neil, Andrew, '*Nuclear Weapons, the United States and Alliances in Europe and Asia: Toward an Institutional* Perspective', Contemporary Security Policy, vol. 38, no. 1, ianuarie 2017.
58. Fukuyama, Francis, *The pandemic and political order. It takes a state*, Foreign Affairs, Volume 99, Number 4, July /August 2020.
59. Georgieva, Kristalina, *IMF Makes Available $50 Billion to Help Address Coronavirus*, March 4th 2020, https://www.imf.org/en/News/Articles/2020/03/04/sp030420-imf-makes-available-50-billion-to-help-address-coronavirus.
60. George, Libby, Estelle Shirbon, "Pandemic disruptions push millions of Nigerians into hunger", *Reuters*, July 16th, 2021, https://www.reuters.com/world/africa/pandemic-disruptions-push-millions-nigerians-into-hunger-2021-07-15/.
61. Gheorghe, Eliza, *'Proliferation and the Logic of the Nuclear Market',* International Security, vol. 43, no. 4, Primăvara 2019.
62. Gibbons, Rebecca Davis, Herzog, Stephen, '*Durable Institution Under Fire? The NPT Confronts Emerging Multipolarity*', Contemporary Security Policy, vol. 43, no. 1, ianuarie 2022.
63. Glasser, Susan, „What if we're already fighting the Third World War with Russia?", *New Yorker, 29.09.2022, https://www.newyorker.com/news/letter-from-bidens-washington/what-if-were-already-fighting-the-third-world-war-with-russia.*
64. Gray, John, *Why this crisis is a turning point in history*, New Statesman, April 1st, 2020, https://www.newstatesman.com/international/2020/04/why-crisis-turning-point-history.
65. Hanson, Marianne, '*Power to the Have-nots? The NPT and the Limits*

of a Treaty Hijacked by a "Powerover" Model', Contemporary Security Policy, vol. 43, no. 1, ianuarie 2022.

66. Hill, Fiona, Angela Stent, "The World Putin Wants. How Distortions About the Past Feed Delusions About the Future", *Foreign Affairs,* September/October 2022, https://www.foreignaffairs.com/russian-federation/world-putin-wants-fiona-hill-angela-stent.
67. Harari, Yuval Noah, *Lessons from a year of COVID*, Financial Times, February 26th, 2021, https://www.ft.com/content/f1b30f2c-84aa-4595-84f2-7816796d6841.
68. Harari, Yuval Noah,, "*Coronavirusul ne va schimba atitudinea față de moarte? Din contră*", *True Story Project* (traducere după articolul original publicat în The Guardian), 22 aprilie 2020, https://truestoryproject.ro/yuval-noah-harari-coronavirusul-ne-va-schimba-atitudinea-fata-de-moarte-din-contra/.
69. Hoey, Fintan, '*Japan and Extended Nuclear Deterrence: Security and Non-proliferation'*, Journal of Strategic Studies, vol. 39, no. 4, iunie 2016.
70. Hook, Leslie, *The next pandemic. Where will it come from and can we stop it?*, FT Weekend Magazine, October 31st/November 1st 2020.
71. Holloway, David, 'Conclusion: Reflections on the Nuclear Order', International History Review, vol. 40, no. 5, octombrie 2018.
72. Hughes, Matthew, Matthew S. Seligmann, *Does Peace Lead to War?: Peace Settlements and Conflict in the Modern Age*, Sutton Publishing, Phoenix Mill, 2002.
73. Hurt, Martin, *The impact of COVID-19 on military exercises in Europe*, International Center for Defence and Security Estonia, March 17th, 2020, https://icds.ee/en/the-impact-of-covid-19-on-military-exercises-in-europe/.
74. Isachenkov, Vladimir, Dasha Litvinova, Yuras Karmanau și Jim Heintz '*Russia Attacks Ukraine as Defiant Putin Warns US, NATO*', Associated Press, 23 februarie 2022, https://apnews.com/article/russia-ukraine-europe-russiamoscow-kyiv-626a8c5ec22217bacb24ece60fac4fe1.
75. Jervis, Robert, *Perception and Misperception in International Politics*. With a new preface by the author, Princeton University Press, Princeton and Oxford, 1976.
76. Johnson Miles & Davide Ghiglione, "How Coronavirus exposed Europe's Weaknesses", *Financial Times*, 24 oct 2020.
77. Kagan, Robert*, End of Dreams, Return of History. International rivalry and American leadership*, Hoover Institutions. Articles, July 17, 2007, https://www.hoover.org/research/end-dreams-return-history.
78. Kennan, George, *Telegrama cea Lungă*, 22 February 1946, https://digitalarchive.wilsoncenter.org/document/116178.pdf.
79. Kerr, Paul K., '*Iran's Nuclear Program: Tehran's Compliance with*

International Obligations', Congressional Research Service, 24 mai 2022, https://sgp.fas.org/crs/nuke/R40094.pdf.

80. Kissinger, Henry, *There Is No Good Historical Example" for War in Ukraine*, in Spiegel International, 15.07.2022, https://www.spiegel.de/international/world/interview-with-henry-kissinger-for-war-in-ukraine-there-is-no-good-historical-example-a-64b77d41-5b60-497e-8d2f-9041a73b1892.
81. Kortunov Andrey, *Rossiya na postsovetskom prostranstve: Trudnyy put' adaptatsii*, Observo, 9 Dekabrya 2021, https://www.obsfr.ru/report/15244/12314/.
82. Krepon, Michael, '*The Golden Age of Nuclear Arms Control'*, Arms Control Wonk, 22 aprilie 2019, https://www.armscontrolwonk.com/archive/1207168/the-golden-ageof-nuclear-arms-control/.
83. Kristensen, Hans M., Matt Korda, Robert N. Norris, 'Status of World Nuclear Forces', Federation of American Scientists, 23 februarie 2022, https://fas.org/issues/nuclear-weapons/status-world-nuclear-forces/.
84. Kristensen Hans M., Korda, Matt, 'Nuclear Notebook: How Many Nuclear Weapons Does Russia Have in 2022?', Bulletin of the Atomic Scientists, 23 februarie 2022, https://thebulletin.org/premium/2022-02/nuclear-notebook-how-many-nuclearweapons-does-russia-have-in-2022/.
85. Larsen, Henrik, 'Foreign Policy Realists Should Be Bolder About Defeating Putin in Ukraine', Atlantic Council, 4 mai 2022, https://www.atlanticcouncil.org/blogs/ukrainealert/foreign-policy-realists-should-be-bolder-about-defeating-putin-in-ukraine.
86. Lauerman, John, *Coronavirus Could Infect Two-Thirds of Globe, Research Shows*, Bloomberg, February 13, 2020, https://www.bloomberg.com/news/articles/2020-02-13/coronavirus-could-infect-two-thirds-of-globe-researcher-says.
87. Lawder, David, "EXCLUSIVE-World Bank seeks board approval for $12 bln coronavirus vaccine financing plan", *Reuters*, September 30th, 2020, https://www.reuters.com/article/health-coronavirus-worldbank-vaccines-idUSL1N2GQ1TD.
88. Legvold, Robert, "How East and West Alike Compounded Ukraine's Troubles", in *The National Interest*, March 4, 2014, https://nationalinterest.org/commentary/how-east-west-alike-compounded-ukraines-troubles-9990.
89. Li, Cathy, Lalani, Farah, *The COVID-19 pandemic has changed education forever. This is how*, World Economic Forum, April 29th, 2020, https://www.weforum.org/agenda/2020/04/coronavirus-education-global-covid19-online-digital-learning/.
90. Lieber Keir A., Press, Daryl G., '*The New Era of Counterforce: Technological Change and the Future of Nuclear Deterrence'*,

International Security, vol. 41, no. 4, Primăvara 2017.

91. Lieberman, Joe, Tom Ridge, ”How America can end threat of future pandemics by 2030”, *USA Today Opinion*, 26th January 2021, https://eu.usatoday.com/story/opinion/2021/01/26/how-end-threat-future-pandemics-2030-lieberman-ridge-column/6698437002/.
92. Lin-Greenberg, Erik, ‘S*oldiers, Pollsters, and International Crises: Public Opinion and the Military's Advice on the Use of Force*’, Foreign Policy Analysis.
93. Lipscy, Phillip Y., *COVID-19 and the Politics of Crisis*, International Organization, 74 Supplement, December 2020.
94. Mai, Matthew C., “Could the War in Ukraine Have Been Stopped?”, *National Interest,* 20 September 2022, https://nationalinterest.org/feature/could-war-ukraine-have-been-stopped-204872.
95. Maurer, John D., ‘*The Purposes of Arms Control*’, Texas National Security Review, vol. 2, no. 1, noiembrie 2018.
96. Mazarr, Michael J., *Understanding Competition: Great Power Rivalry in a Changing International Order — Concepts and Theories,* RAND Corporation, . Santa Monica, 2022, https://www.rand.org/pubs/perspectives/PEA1404-1.html.
97. Mead, Walter Russell, *The Pandemic: A Global Review*, Hudson Institute, June 9th, 2020, https://www.hudson.org/research/16128-the-pandemic-a-global-review
98. Mearsheimer, John J.,“Playing With Fire in Ukraine. The Underappreciated Risks of Catastrophic Escalation”, *Foreign Affairs,* 17 August 2022, https://www.foreignaffairs.com/ukraine/playing-fire-ukraine.
99. Mekata, Motoko, ‘*How Transnational Civil Society Realized the Ban Treaty: An Interview with Beatrice Fihn'*, Journal for Peace and Nuclear Disarmament, vol. 1, no. 1, ianuarie 2018.
100. Merry, E. Wayne, *The Origins of Russia's War in Ukraine: The Clash of Russian and European civilizational Choices for Ukraine,* in *Roots of Russia's War in Ukraine,* in Elisabeth A. Wood, William E. Pomeranz, Maxim Trudolyubov, Columbia University Press, New York, Chichester, West Sussex, 2016.
101. McTague, Tom,,”The Pandemic's Geopolitical Aftershocks Are Coming”, *The Atlantic*, May 8th, 2020, https://www.theatlantic.com/international/archive/2020/05/coronavirus-pandemic-second-wave-geopolitics-instability/611668/
102. Mian, Zia, *'The American Problem: The United States and Noncompliance in the World of Arms Control and Nonproliferation'*, în Luck, Edward C. and Doyle, Michael W. (eds), *International Law and Organization: Closing the Compliance Gap*, Lanham, Maryland, Rowman & Littlefield, 2004.

103. Miller, Nicholas L., Volpe, Tristan A., '*The Rise of the Autocratic Nuclear Marketplace*', Journal of Strategic Studies, https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/01402390.2022.2052725.Morgenthau, Hans, Person, Ethel, „The Roots of Narcissism", *The Partisan Review*, 1978.
104. Monaco, Lisa, *Pandemic Disease Is a Threat to National Security*, Foreign Affairs, March, 3rd, 2020, https://www.foreignaffairs.com/articles/2020-03-03/pandemic-disease-threat-national-security?utm_medium=newsletters&utm_source=twofa&utm_campaign=Pandemic%20Disease%20Is%20a%20Threat%20to%20National%20Security&utm_content=20200306&utm_term=FA%20This%20Week%20-%20112017.
105. Munier, Frédéric, *UKRAINE: First European War of the 21st Century, the Dawn of a New World Order?* Publika 9 march 2022, https://publika.skema.edu/ukraine-first-european-war-21st-century-dawn-new-world-order/.
106. Nilsson, Mikael, '*Amber Nine: NATO's Secret Use of a Flight Path over Sweden and the Incorporation of Sweden in NATO's Infrastructure'*, Journal of Contemporary History, vol. 44, no. 2, aprilie 2009.
107. Nishio Akihiko, "COVID-19 is hitting poor countries the hardest. Here's how World Bank's IDA is stepping up support", *World Bank Blogs*, January 28th, 2021, https://blogs.worldbank.org/voices/covid-19-hitting-poor-countries-hardest-heres-how-world-banks-ida-stepping-support.
108. Noda, Orion, '*A Wolf in Sheep's Clothing? The NPT and Symbolic Proliferation'*, Contemporary Security Policy, vol. 43, no. 1, ianuarie 2022.
109. Norman, Joseph, Bar-Yam Yaneer, Taleb, *Nicholas Nassim, Systemic Risk of Pandemic via Novel Pathogens –Coronavirus: A Note*, 26 January 2020, https://necsi.edu/systemic-risk-of-pandemic-via-novel-pathogens-coronavirus-a-note.
110. Nye Jr., Joseph S., Eight Lessons from the Ukraine War. Accesat la Project Syndicate, June 15th, 2022, https://www.project-syndicate.org/commentary/russia-war-in-ukraine-eight-lessons-by-joseph-s-nye-2022-06.
111. Nye Jr., Joseph S., "The War in Ukraine Exposed the Limits of 'Great Power Competition*",* in *The National Interest,* July 3, 2022, https://nationalinterest.org/feature/war-ukraine-exposed-limits-%E2%80%98great-power-competition%E2%80%99-203266.
112. Nuti, Leopoldo, 'The Making of the Nuclear Order and the Historiography on the 1970s', *International History Review*, vol. 40, no. 5, octombrie 2018.
113. Oancea, Dorin, "Atac cibernetic asupra unui spital din București.

SRI: Atacatorii au solicitat plata unei răscumpărări", *Mediafax*, 22 iulie 2021, https://www.mediafax.ro/tehnologie/atac-cibernetic-asupra-unui-spital-din-bucuresti-sri-atacatorii-au-solicitat-plata-unei-rascumparari-20199616.

114. Oliver, Laura, *Coronavirus: What does 'furlough' mean and how will it affect workers worldwide?*, April 1st, 2020, https://www.weforum.org/agenda/2020/04/covid19-furlough-employers-workers-support-global/.
115. Osterholm, Michael T., Olshaker, Mark, *Chronicle of a pandemic foretold. Learning from the COVID-19 failure – Before the next outbreak arrives*, Foreign Affairs, Volume 99, Number 4, July /August 2020.
116. Patrick, Stewart, *When the System Fails, COVID-19 and the costs of Global Dysfunction*, Foreign Affairs, Volume 99, Number 4, July / August 2020.
117. Pearson, Rachel, *Three ways of looking at the coronavirus and children*, The New Yorker, July 22nd, 2020, https://www.newyorker.com/science/medical-dispatch/three-ways-of-looking-at-children-and-the-coronavirus?itm_content=footer-recirc.
118. Pelopidas, Benoît, *Repenser les Choix Nucléaires*, Paris, Presses de Sciences Po, 2022.
119. Pifer, Steven, 'The Russia–Ukraine War: A Setback for Arms Control', Stanford University, Center for International Security and Cooperation, 23 mai 2022, https://cisac.fsi.stanford.edu/news/russiaukraine-war-setback-arms-control.
120. Pfaff, C. Anthony*, Proxy War Ethics*, in Journal of National Security Law & Policy, vol. 9, no.2, 2017.
121. Pfaff, C. Anthony, *Strategic Insights: Proxy War Norms*, in Articles & Editorials. 402, Strategic Studies Institute, US Army War College, 2017, https://press.armywarcollege.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1392&context=articles_editorials.
122. Pompeo, Michael R., '*U.S. Withdrawal from the INF Treaty on August 2, 2019'*, US Department of State, 2 august 2019, https://2017-2021.state.gov/u-s-withdrawal-from-theinf-treaty-on-august-2-2019/.
123. Popescu, Florin, Cristian Ichimescu, "Building, training and validation an artificial intelligence-assisted Early Warning System for COVID-19 pandemic management", *Romanian Journal of Information Technology and Automatic Control*, Vol. 31, No. 2, 7-20, 2021.
124. Potter, William C., 'Disarmament Diplomacy and the Nuclear Ban Treaty', *Survival*, vol. 59, no. 4, august-septembrie 2017.
125. Pretorius, Joelien, Sauer, Tom, *'Ditch the NPT*", Survival, vol. 63, no. 4, august - septembrie 2021.
126. Putin, Vladimir, "Russia and Europe: From an Analysis of Crisis. Lessons to a New Partnership Agenda", published in the *Süddeutsche*

Zeitung newspaper, 25 November 2010, http://archive.government.ru/eng/docs/13088/.

127. Pszczel, R. (2022, July 07). The consequences of Russia's invasion of Ukraine for international security – NATO and beyond. Accsat la NATO Review: https://www.nato.int/docu/review/articles/2022/07/07/the-consequences-of-russias-invasion-of-ukraine-for-international-security-nato-and-beyond/index.html.
128. Rabinowitz, Or, Sarkar, Jayita, '"*It Isn't Over Until the Fuel Cell Sings": A Reassessment of the US and French Pledges of Nuclear Assistance in the 1970*s', Journal of Strategic Studies, vol. 41, nos 1 - 2, februarie 2018.
129. Rachman, Gideon, *Russia and China's plans for a new world order,* Financial Times, January 23 2022, https://www.ft.com/content/d307ab6e-57b3-4007-9188-ec9717c60023.
130. Salama, Vivian, Alex Marquardt, Lauren Mascarenhas & Zachary Cohen, *Several hospitals targeted in new wave of ransomware attacks*, October 29th, 2020, https://edition.cnn.com/2020/10/28/politics/hospitals-targeted-ransomware-attacks/index.html.
131. Sang-Hun, Choe, 'In South Korea, Ukraine War Revives the Nuclear Question', New York Times, 6 April 2022, https://www.nytimes.com/2022/04/06/world/asia/ukrainesouth-korea-nuclear-weapons.html.
132. Scudellari, Megan, *Five Companies Using AI to Fight Coronavirus,* IEEE Spectrum, March, 19th, 2020, https://spectrum.ieee.org/the-human-os/artificial-intelligence/medical-ai/companies-ai-coronavirus.
133. Schaefer, Michael, "Ghost Kitchens and Virtual Restaurants Accelerated by Coronavirus", *Euromonitor International*, March 4th, 2021, https://www.euromonitor.com/podcast/ghost-kitchens-and-virtual-restaurants-accelerated-by-coronavirus.
134. Sen, Amartya, *A better society can emerge from the lockdowns,* Financial Times, April 15th, 2020, https://www.ft.com/content/5b41ffc2-7e5e-11ea-b0fb-13524ae1056b.
135. Severin, Adrian, *Securitate și reziliență în regiunea Mării Negre în contextul războiului din Ucraina*, in Cotidianul.ro, 16 septembrie 2022, https://www.cotidianul.ro/cu-toate-tunurile-pe-adrian-severin/.
136. Socor, Vladimir, "Kremlin Redefining Policy in "Post-Soviet Space" in *Eurasia Daily Monitor***,** Vol. 2, Issue 27, February 8, 2005, https://jamestown.org/program/kremlin-redefining-policy-in-post-soviet-space/.
137. Solingen, Etel, '*The Political Economy of Nuclear Restraint'*, International Security, vol. 19, no. 2, Toamna 1994.
138. Schwartz, Felicia, Amy Kazmin, *What is America's end-game for the war in Ukraine?* The Financial Times, May 29, 2022, https://www.ft.com/content/315346dc-e1bd-485c-865b-979297f3fcf5.

139. Smetana, Michal, Joseph O'Mahoney, 'NPT as an Antifragile System: How Contestation Improves the Nonproliferation Regime', Contemporary Security Policy, vol. 43, no. 1, ianuarie 2022.
140. Smolansky, Oles M., '*Moscow and the Suez Crisis, 1956: A Reappraisal'*, Political Science Quarterly, vol. 80, no. 4, decembrie 1965.
141. Sukin, Lauren, '*Why "Cheap" Threats Are Meaningful: Threat Perception and Resolve in North Korean Propaganda'*, International Interactions, https://doi.org/10.1080/03050629.2022.2068542.
142. Sukin, Lauren, Lanoszka, Alexander, '*Poll: Russia's Nuclear Saber-rattling Is Rattling Neighbors' Nerves*', Bulletin of the Atomic Scientists, 15 aprilie 2022, https://thebulletin.org/2022/04/poll-russias-nuclear-saber-rattling-israttling-neighbors-nerves/.
143. Stell, Benn, *Planul Marshall. Zorii Războiului Rece*, traducere Petru Iamandi, Editura Litera, București, 2021.
144. Smith, P., *Ukrainian professor gives lecture from front lines of fight against Russia.* May 6th, 2022, NBC News: https://www.nbcnews.com/news/world/ukrainian-professor-gives-lecture-front-lines-fight-russia-rcna27636.
145. Sukin, Lauren, Lanoszka, Alexander, '*Poll: Russia's nuclear saber-rattling is rattling neighbors' nerves*', Freeman Spogli Institute for International Studies, 15 aprilie 2022, https://fsi.stanford.edu/news/poll-russia%E2%80%99s-nuclear-saber-rattling-rattling-neighbors%E2%80%99-nerves.
146. Tannenwald, Nina, '*How Strong Is the Nuclear Taboo Today*?', Washington Quarterly, vol. 41, no. 3, Toamna 2018.
147. Trenin, Dmitri, "Perspectives on Russia", *Council for Foreign Relations*, April 12, 2017, https://www.cfr.org/event/perspectives-russia.
148. Trenin, Dmitri, "*This block founded by Russia and China represents half of the world's population and will help forge the new world order",* https://goodwordnews.com/dmitry-trenin-this-block-founded-by-russia-and-china-represents-half-of-the-worlds-population-and-will-help-forge-the-new-world-order/.
149. Tellis, Ashley J, "What Is in Our Interest": India and the Ukraine War, in Carnegie Endowment for International Peace, April 25, 2022, https://carnegieendowment.org/2022/04/25/what-is-in-our-interest-india-and-ukraine-war-pub-86961.
150. Walt, Stephen M., *The Ukraine War Doesn't Change Everything,* Hrvard Kennedy School, Belfer Center, Apr. 13, 2022, https://www.belfercenter.org/publication/ukraine-war-doesnt-change-everything.
151. Walt, Stephen M., "The Pandemic's 5 Silver Linings", *Foreign Policy,* May 26th, 2020, https://foreignpolicy.com/2020/05/26/coronavirus-

pandemic-silver-linings-climate-change/.

152. Walt, Stephen M., 'Why Washington Should Take Russian Nuclear Threats Seriously', Foreign Policy, 5 mai 2022, https://foreignpolicy.com/2022/05/05/why-washington-should-take-russian-nuclear-threats-seriously/.
153. Wayman, Sheila"Coronavirus: Primary school measures are reinforcing inequality, report says", *The Irish Times*, April 6th, 2020, https://www.irishtimes.com/news/education/coronavirus-primary-school-measures-are-reinforcing-inequality-report-says-1.4221574.
154. Whitmore, Brian, '*Putin Deploys Nuclear-capable Missiles to Belarusian Border with Ukraine*', Atlantic Council, 25 mai 2022, https://www.atlanticcouncil.org/blogs/belarusalert/putin-deploys-nuclearcapable-missiles-to-belarusianborder-with-ukraine/.
155. Windsor, Leah Cathryn, *A Country's Culture Matters in Managing a Pandemic*, March 25th, 2021, https://www.usnews.com/news/best-countries/articles/2021-03-25/countries-culture-matters-when-fighting-the-covid-19-pandemic, accesat 12 iulie 2021.
156. Woolf, Amy F., '*The New START Treaty: Central Limits and Key Provisions'*, Congressional Research Service, 2 februarie 2022, https://sgp. fas.org/crs/nuke/R41219.pdf.
157. Woolf, Amy F., *'Bargaining with Nuclear Modernization: Does It Work?*', Arms Control Today, vol. 50, no. 8, octombrie 2020.
158. Volpe, Tristan, Kühn, Ulrich, '*Germany's Nuclear Education: Why a Few Elites Are Testing a Taboo*', Washington Quarterly, vol. 40, no. 3, Toamna 2017.
159. Von Kippel, Karin, Rudolph Kent, *In a World of Pandemics and 'Black Sky Hazards', Can the UN Be Rendered Fit for the 21st Century?*, March 25th, 2020, https://rusi.org/explore-our-research/publications/commentary/world-pandemics-and-%E2%80%98black-sky-hazards%E2%80%99-can-un-be-rendered-fit-21st-century.
160. Yakovenko, Alexander, *Contours of a Rapidly Changing World*, in Forpost, 08/02/2022, https://forpost-sz.ru/en/a/2022-08-02/alexander-yakovenko-contours-rapidly-changing-world.
161. ***, *The coronavirus spreads racism against—and among—ethnic Chinese*, The Economist, February 17th, 2020, https://www.economist.com/china/2020/02/17/the-coronavirus-spreads-racism-against-and-among-ethnic-chinese?utm_campaign=the-economist-today&utm_medium=newsletter&utm_source=salesforce-marketing-cloud&utm_term=2020-02-18&utm_content=article-link-2.
162. ***, *Experts predict that covid-19 will spread more widely*, The Economist, February 22nd , 2020, https://www.economist.com/international/2020/02/22/experts-predict-that-covid-19-will-spread-more-widely?cid1=cust/ednew/n/bl/n/2020/02/20n/owned/n/n/nwl/n/n/

E/407529/n.

163. ***, *Amid a virus lockdown, how are China's migrant workers surviving?*, The Economist, February 22nd, 2020, https://www.economist.com/china/2020/02/22/amid-a-virus-lockdown-how-are-chinas-migrant-workers-surviving?utm_campaign=the-economist-today&utm_medium=newsletter&utm_source=salesforce-marketing-cloud&utm_term=2020-02-20&utm_content=article-link-3.
164. ***, *The Iranian regime risks exacerbating the outbreak of covid-19*, The Economist, February 24th, 2020, https://www.economist.com/middle-east-and-africa/2020/02/24/the-iranian-regime-risks-exacerbating-the-outbreak-of-covid-19?utm_campaign=the-economist-today&utm_medium=newsletter&utm_source=salesforce-marketing-cloud&utm_term=2020-02-24&utm_content=article-link-1.
165. ***, *Italy faces a sudden surge in covid-19 cases*, The Economist, February 23rd, 2020, https://www.economist.com/europe/2020/02/23/italy-faces-a-sudden-surge-in-covid-19-cases?utm_campaign=the-economist-today&utm_medium=newsletter&utm_source=salesforce-marketing-cloud&utm_term=2020-02-24&utm_content=related-stories-1.
166. ***, *With its epidemic slowing, China tries to get back to work*, The Economist, February 27th, 2020, https://www.economist.com/finance-and-economics/2020/02/27/with-its-epidemic-slowing-china-tries-to-get-back-to-work?utm_campaign=the-economist-today&utm_medium=newsletter&utm_source=salesforce-marketing-cloud&utm_term=2020-02-25&utm_content=article-link-1.
167. ***, *Markets wake up with a jolt to the implications of covid-19*, The Economist, February 27th, 2020, https://www.economist.com/finance-and-economics/2020/02/27/markets-wake-up-with-a-jolt-to-the-implications-of-covid-19?utm_campaign=the-economist-today&utm_medium=newsletter&utm_source=salesforce-marketing-cloud&utm_term=2020-02-26&utm_content=article-link-1.
168. ***, *Covid-19 presents economic policymakers with a new sort of threat*, The Economist, February 22nd, 2020, https://www.economist.com/finance-and-economics/2020/02/22/covid-19-presents-economic-policymakers-with-a-new-sort-of-threat?utm_campaign=the-economist-today&utm_medium=newsletter&utm_source=salesforce-marketing-cloud&utm_term=2020-02-26&utm_content=related-stories-1.
169. ***, *To curb covid-19, China is using its high-tech surveillance tools*, The Economist, February 27th, 2020, https://www.economist.com/china/2020/02/29/to-curb-covid-19-china-is-using-its-high-tech-surveillance-tools?cid1=cust/ednew/n/bl/n/2020/02/27n/owned/n/n/nwl/n/n/E/414175/n.
170. ***, *The virus is coming*, The Economist, February 27th, 2020, https://www.economist.com/leaders/2020/02/27/the-virus-is-coming?utm_

campaign=the-economist-today&utm_medium=newsletter&utm_source=salesforce-marketing-cloud&utm_term=2020-02-27&utm_content=article-link-2.

171. ***, *Coping with COVID-19*, The Economist, February 28th, 2020, https://www.economist.com/graphic-detail/2020/02/28/coping-with-covid-19?utm_campaign=the-economist-today&utm_medium=newsletter&utm_source=salesforce-marketing-cloud&utm_term=2020-02-28&utm_content=article-link-4.
172. ***, *America's central bank acts to offset the impact of covid-19*, March 2nd, 2020, https://www.economist.com/finance-and-economics/2020/03/02/americas-central-bank-acts-to-offset-the-impact-of-covid-19?utm_campaign=the-economist-today&utm_medium=newsletter&utm_source=salesforce-marketing-cloud&utm_term=2020-03-03&utm_content=article-link-1.
173. ***, *Millions of Chinese, cooped up and anxious, turn to online doctors*, The Economist, March 7th, 2020, https://www.economist.com/business/2020/03/05/millions-of-chinese-cooped-up-and-anxious-turn-to-online-doctors?utm_campaign=the-economist-today&utm_medium=newsletter&utm_source=salesforce-marketing-cloud&utm_term=2020-03-03&utm_content=article-link-6.
174. ***, *A recession is unlikely but not impossible*, The Economist, March 7th, 2020, https://www.economist.com/finance-and-economics/2020/03/05/a-recession-is-unlikely-but-not-impossible?utm_campaign=the-economist-today&utm_medium=newsletter&utm_source=salesforce-marketing-cloud&utm_term=2020-03-05&utm_content=article-link-1.
175. ***, *What the world has learnt from facing COVID-19*, The Economist, May 7th, 2020, https://www.economist.com/briefing/2020/03/05/what-the-world-has-learned-about-facing-covid-19?utm_campaign=the-economist-today&utm_medium=newsletter&utm_source=salesforce-marketing-cloud&utm_term=2020-03-06&utm_content=article-link-1.
176. ***, *Tracking the Coronavirus at US colleges and universities*, The New York Times, December 11th, 2020, https://www.nytimes.com/interactive/2020/us/covid-college-cases-tracker.html.
177. ***, *Coronavirus and Europe: What went wrong?, Lessons from the continent's first wave*, FT Weekend Magazine, 24/25 October 2020.
178. ***, *Declarație a președintelui von der Leyen privind măsurile suplimentare de reacție la invazia Ucrainei de către Rusia*, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/ro/statement_22_1422.
179. ***, „President Biden: What America Will and Will Not Do in Ukraine", *New York Times,* 31.05.2022, https://www.nytimes.com/2022/05/31/opinion/biden-ukraine-strategy.html.
180. ***, „Jake Sullivan: US will act 'decisively' if Russia uses nuclear weapons in Ukraine", *The Guardian,* 25.09.2022, https://www.

theguardian.com/us-news/2022/sep/25/us-russia-ukraine-war-nuclear-weapons-jake-sullivan.

181. ***, „Traian Basescu: Rusia e partenerul teroristilor in uciderea a 298 de persoane aflate la zborul Malaysia Airlines, in Ucraina. Cu cat UE intarzie sanctiunile economice, cu atat va plati mai scump entuziasmul lui Vladimir Putin de a-si recuceri imperiul URSS", *Hotnews.ro*, 21.07.2014, https://www.hotnews.ro/stiri-esential-17718342-traian-basescu-sustine-declaratii-presa-ora-19-00.htm.
182. ***, ,"9 NATO members urge support for Ukraine after annexation", *Washington Post,* 2.10.2022, https://www.washingtonpost.com/politics/9-nato-members-urge-support-for-ukraine-after-annexation/2022/10/02/874465b8-425d-11ed-be17-89cbe6b8c0a5_story.html.
183. ***, *Address by President of the Russian Federation*, 18 March 2014, http://en.kremlin.ru/events/president/news/20603.
184. ***, 'Lasting security' in Europe can only be achieved with Russian help, Scholz says, 15.02.2022, https://www.france24.com/en/europe/20220215-lasting-security-in-europe-can-only-be-achieved-with-russian-help-chancellor-scholz-says .
185. ***, "U.S. Says New Intelligence Shows Russian Plans To Create Pretext For Invading Ukraine", 3 February 2022, https://www.rferl.org/a/ukraine-invasion-russia-fake-pretext/31685484.html.
186. ***, Gorbachev's vision for a ,common European home'- archive, July 1989, 10 July 2019, https://www.theguardian.com/world/from-the-archive-blog/2019/jul/10/gorbachev-vision-for-a-common-european-home--july-1989.
187. ***, "From Lisbon to Vladivostok. Putin Envisions a Russia-EU Free Trade Zone", 25 November 2010, https://www.spiegel.de/international/europe/from-lisbon-to-vladivostok-putin-envisions-a-russia-eu-free-trade-zone-a-731109.html.
188. ***, *Agreement on measures to ensure the security of The Russian Federation and member States of the North Atlantic Treaty Organization*, 17.12.2021, https://mid.ru/ru/foreign_policy/rso/nato/1790803/?lang=en.
189. ***, Russia issues list of demands it says must be met to lower tensions in Europe", 17.12.2021,https://www.theguardian.com/world/2021/dec/17/russia-issues-list-demands-tensions-europe-ukraine-nato.
190. ***, NATO chief says no plans to send combat troops to Ukraine if Russia invades", 30 January 2022, https://www.reuters.com/world/nato-chief-says-no-plans-send-combat-troops-ukraine-if-russia-invades-2022-01-30/.
191. ***, Full text of Vladimir Putin's speech announcing 'special military operation' in Ukraine, 24.02.2022, https://theprint.in/world/full-text-

of-vladimir-putins-speech-announcing-special-military-operation-in-ukraine/845714/.

192. ***, John Mearsheimer on why the West is principally responsible for the Ukrainian crisis", 19 March 2022, https://www.economist.com/by-invitation/2022/03/11/john-mearsheimer-on-why-the-west-is-principally-responsible-for-the-ukrainian-crisis .
193. ***, Address before the United Nations General Assembly, 23 September 2022, https://www.premier.be/en/address-united-nations-general-assembly .
194. ***, "What does Putin's partial military mobilization mean for Russia and Ukraine?", *Washington Post*, 21 September 2022, https://www.washingtonpost.com/world/2022/09/21/russia-partial-mobilization-putin-war-ukraine/.
195. ***, *Maurer attaqué après avoir qualifié le conflit ukrainien de «guerre par procuration» online* https://www.watson.ch/fr/suisse/ueli%20maurer/263762111-maurer-le-conflit-en-ukraine-est-une-guerre-par-procuration.
196. ***, *UN tackles 'infodemic' of misinformation and cybercrime in COVID-19 crisis*, 31st March 2020, https://www.un.org/en/un-coronavirus-communications-team/un-tackling-%E2%80%98infodemic%E2%80%99-misinformation-and-cybercrime-covid-19.
197. ***, *Video conferencing technology in primary and secondary care*, NHS, 2021, https://www.nhsx.nhs.uk/covid-19-response/technology-nhs/web-based-platform-which-offers-video-calls-services/.
198. ***, "How covid-19 is inspiring education reform", *The Economist*, June 26th 2021, https://www.economist.com/briefing/2021/06/24/how-covid-19-is-inspiring-education-reform.
199. ***, *Online Education Market Study 2019 | World Market Projected to Reach $350 Billion by 2025, Dominated by the United States and China*, December 17th, 2019, https://www.globenewswire.com/news-release/2019/12/17/1961785/0/en/Online-Education-Market-Study-2019-World-Market-Projected-to-Reach-350-Billion-by-2025-Dominated-by-the-United-States-and-China.html.
200. ***, *UNICEF: Copiii sunt expuși unui risc crescut în mediul online în timpul pandemiei de COVID-19*, UNICEF România, 15 aprilie 2020, https://www.unicef.org/romania/ro/comunicate-de-pres%C4%83/unicef-copiii-sunt-expu%C8%99i-unui-risc-crescut-%C3%AEn-mediul-online-%C3%AEn-timpul.
201. ***, *Adverse Consequences of School Closures*. 2020, https://en.unesco.org/covid19.
202. ***, *Education Maintenance Allowance explained*, 2021, https://www.nidirect.gov.uk/articles/education-maintenance-allowance-explained.

203. ***, *My COVID Story*, UNICEF, https://www.unicef.org/sudan/my-covid-19-story.
204. ***, *Global Survey on Youth and COVID-19*, International Labour Organization, April 3rd, 2020, https://www.ilo.org/employment/areas/youth-employment/WCMS_740745/lang--en/index.htm.
205. ***, 'Trump to Kim: My Nuclear Button Is "Bigger and More Powerful"', BBC News, 3 ianuarie 2018, https://www.bbc.com/news/world-asia-4254987.

RAPOARTE

1. Consiliul Uniunii Europene, *Concluziile Consiliului privind consolidarea rezilienței și contracararea amenințărilor hibride, inclusiv a dezinformării, în contextul pandemiei de COVID-19*, Bruxelles, 15 decembrie 2020, https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-14064-2020-INIT/ro/pdf.
2. Di Pietro, G., Biagi, F., Costa P., Karpinski Z., Mazza, J., *The likely impact of COVID-19 on education: Reflections based on the existing literature and recent international datasets*. JCR Technical Report, European Commission, 2020, https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/handle/JRC121071.
3. Larrabee, F. S. (2015). The Ukrainian Crisis and European Security. Implications for the United States and U.S. Army. Accesat la Rand Corporation: https://www.rand.org/pubs/research_reports/RR903.html.
4. Lima de Miranda, Katharina, Snower, Dennis J., *How Covid-19 changed the world. G-7 evidence on a recalibrated relationship between market, state and society*, Global Working Paper 154, Brookings Institute, 29 April 2021, https://www.brookings.edu/research/how-covid-19-changed-the-world-g7-evidence-on-a-recalibrated-relationship-between-market-state-and-society/.
5. Hanushek, Eric A., Woessmann, Ludger, *The economic impacts of learning losses*, OECD, September 2020, https://www.oecd.org/education/The-economic-impacts-of-coronavirus-covid-19-learning-losses.pdf.
6. United Nations, *Policy Brief: Education during COVID-19 and beyond,* August 2020, https://www.un.org/development/desa/dspd/wp-content/uploads/sites/22/2020/08/sg_policy_brief_covid-19_and_education_august_2020.pdf.
7. Rasmussen Global, *The world after COVID -19*, April 2020, https://rasmussenglobal.com/wp-content/uploads/2020/04/World_post-COVID_Rasmussen_Global.pdf.
8. ***, *Lancet COVID-19 Commission Statement on the occasion of*

the 75th session of the UN General Assembly, September 14th, 2020, https://www.thelancet.com/article/S0140-6736(20)31927-9/fulltext.

9. ***, *Enhancing Global Cooperation to end the COVID-19 Pandemic, Statement of the Lancet COVID-19 Commission*, February 2021, https://static1.squarespace.com/static/5ef3652ab722df11fcb2ba5d/t/602a7d5d1d6bed12e2de83f6/1613397342817/COVID19Commission_Enhancing+Global+Cooperation.pdf.
10. ***, *The Next Pandemic? Non-communicable diseases in developing countries*, The Economist Intelligence Unit, 25th January 2018, https://eiuperspectives.economist.com/healthcare/next-pandemic.
11. ***, *Geopolitics after COVID-19: Is the pandemic a turning point?*, The Economist Intelligence Unit, 1st April 2020, https://pages.eiu.com/Geopolitics-and-Covid19_registration-page.html.
12. *** *The resilient treasury.Optimizing strategy in the face of COVID-19,* The Economist Intelligence Unit, 2020, https://eiuperspectives.economist.com/strategy-leadership/resilient-treasury-optimising-strategy-face-covid-19.
13. ***,*Founding Act on Mutual Relations, Cooperation and Security between NATO and the Russian Federation* signed in Paris, France, 27 May 1997, https://www.nato.int/cps/su/natohq/official_texts_25468.htm.
14. Council of the EU. (2022, January 24). Council conclusions on the European security situation. Accesat la Council of the EU: https://www.consilium.europa.eu/media/53949/st05591-en22.pdf.
15. ***, *NATO 2022 Strategic Concept*. (2022). Accesat la NATO 2022 Strategic Concept: https://www.nato.int/strategic-concept/.
16. ***, *O Busolă strategică pentru consolidarea securității și apărării UE în următorul deceniu*, Accesat la https://www.consilium.europa.eu/ro/press/press-releases/2022/03/21/a-strategic-compass-for-a-stronger-eu-security-and-defence-in-the-next-decade/.
17. ***, NATO Term. Accesat la NATO Standardization Office: https://nso.nato.int/natoterm/Web.mvc.
18. ***, NATO. NATO Standard APP-28 Tactical Planning for Land Forces, Edition A Version 1, November 2019, Accesat la https://www.forsvarsmakten.se/siteassets/english/swedint/engelska/swedint/information-to-admitted-students-and-participants/nltpc/app-28-eda-v1-e.pdf.
19. ***, European Commission. Identificați și combateți dezinformarea online – ghid pentru profesori. May 2022, Accesat la Erasmus +: https://www.etwinning.net/ro/pub/newsroom/highlights/spot-and-fight-disinformation-.htm.
20. ***, EEAS East StratCom Task Force. Latest Articles. September 10th, 2022 Accesat la EUvsDisinfo: https://euvsdisinfo.eu/.
21. ***, European External Action Service. Sectoral qualifications

framework for the military officer profession : SQF-MILOF (Vol. 1). (A. Bodescu, Ed.), 2021, Luxembourg: Publications Office,. Accesat la https://data.europa.eu/doi/10.2871/37724.

22. ***, *Global Protest Tracker*, November 23rd, 2022, https://carnegieendowment.org/publications/interactive/protest-tracker.

ISACCL

Institutul de Studii Avansate pentru Cultura și Civilizația Levantului

Centru de excelență al Academiei Mondiale de Artă și Știință

Emil Constantinescu
Președintele Consiliului Științific
Luiza Popa
Director-general
Dan Grigorescu
Director științific

Echipa proiectului
„Lumea post-pandemie.
O viziune umanistă pentru o dezvoltare durabilă”
Adrian Badea
Alice Boboc-Enache
Florentina Călin
Dinu Dinulescu
Simona Deleanu-Mareș
Alexandru Florea
Laura Ganea
Daniel Iosif
Mihai-Bogdan Marian
Ștefan Horia Marincea
Maxim Onofrei
Raluca Orza
Cătălin-Ștefan Popa
Ana-Maria Răducan
Ioan Scutelnicu
Raluca Velicu